

RÉGI
MAGYAR KÖLTŐK TÁRA

KIADJA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

I. KÖTET
MONUMENTA LINGVAE HUNGARICAE RHYTHMICA
AEVO MEDIO CONDITA

MÁSODIK, TELJESEN ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

KIADTA
HORVÁTH CYRILL
L. TAG

BUDAPEST, 1921.
A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA
AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN

Ksh ~~4-3049~~

1.5.0162

RÉGI
MAGYAR KÖLTŐK TÁRA

KÖZÉPKORI MAGYAR VERSEINK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTETTE

HORVÁTH CYRILL

L. TAG

BUDAPEST, 1921.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA

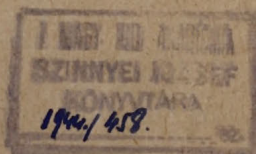
AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN

270942

KSK

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

Ez a könyv azokat a régi magyar verses emlékeket tartalmazza, melyek a mohácsi vészt megelőző időkből maradtak reánk. Tulajdonképpen tehát a Régi Magyar Költők Tára I. kötetének második kiadása, de egyúttal olyan kiadás, melyet méltán lehet önálló műnek mondani. A két munka ugyanis mind forma, mind tartalom tekintetében különbözik egymástól. A SZILÁDY-féle gyűjtemény átírva közölte a régi szövegeket; itt minden az eredeti helyesírás szerint, betűről betűre azon mód van nyomtatva, a hogy az illető forrásokban található, mindössze annyi eltéréssel, hogy a két- és egyponthos, két és egyvonásos y-ok csupasz y-nal vannak közölve, a rövidítések föl vannak oldva, a folyóbeszédszerűen írt versek — egy emlék kivételével — szakokra és vers-sorokra oszlanak. Egyszóval: a kiadó rajta volt, hogy a szövegek lehetőleg hiven kerüljenek az olvasók kezébe, törléseikkel és a hozzájuk járuló középkori toldásokkal együtt, melyeknek a kutatás alkalomadtán hasznát láthatja. A kéziratokban előforduló törlések [] közé vannak rekesztve, a toldások apró betűkkel vannak szedve; a hiányokat a szokásos pontozás jelzi; pótlásoktól, kiegészítésektől ( ) a fő szövegben tartózkodtunk.

A R. M. K. T. 1877. évi I. kötete chronologikus sorrendben akarta közölni az emlékeket. Bizonyos azonban, hogy ezt a sorrendet manapság még nem lehet megállapítani; a szerkesztő tehát tanácsosabbnak látta, ha a szövegek sorrendjét illetőleg a forrásoknak chronologicus egymásutánjához és belső sorrendjéhez alkalmazkodik; s ettől az elvtől csupán annyiban tért el, a mennyiben a közölt mű-

veknak különböző helyekről való változatait közvetlen egymás után iktatta, hogy a kutatóknak ne kelljen őket több helyen keresgélniök.

Különösen meg kell emlékezni a két gyűjtemény tartalmi eltéréseiről. Az új kötetben van néhány emlék, mely a régiből hiányzott; de viszont el is maradt egy-kettő, mely amott mint középkori verses dolgozat szerepelt. Elmaradt jelesül a Pannonia megvételéről szóló ének, a Kis Károly megöléséről szóló fragmentum, a Pesti gyerekek utczai éneke, a Szent Jobbkézről szóló töredék, a Qui habitat in adjutorio Domini kezdetű zsoltár fordítása, a CzechC *Ave maris stella*-ja, az ÉrdyC-ből közölt Sz. Katalin-imádság, több rendbeli versiculus és az a csizió, melyet Szilády a Peer-codextól különválasztott kéziratból bocsátott közkézre. . . .

1. A *Pannoniai énekről* ma már mindenki tudja, hogy CSÁTHI DEMETER munkája és a XVI. század rimes krónikái közé tartozik. (Vö. SZÉCHY KÁROLY, Irodalomtört. Közlemények, 1892. PINTÉR, Irodalomtört. II., 70—72.) Csaknem bizonyos azonban, hogy CSÁTHI nem pusztán a krónikákat követte, hanem, mint SZILÁDY gondolja, ismert valami régibb szerkezetet vagy töredékeket is, melyekből egyet-mást megmentett (RMKT. I. k. 247—248.) ARANY JÁNOS szerint az ének, a mint ránk maradt, tudákos átdolgozás, de az átdolgozott régibb elbeszélés mind tartalma, mint verses alakja szerint a népköltésnek volt terméke (*A magyar nemzeti versidomról. Kecskemét, 1856. 8. l.*) és CSÁTHI ebből a versezetből kölcsönözhetette a következő szójátékokat:

Kelem földén a Dunán elkelének,
Az Cseken ők csekének,
Az Tetemben el-feltetének.
Érden sokat ők értének,
Százhalomnál megszállának.

Ezek az «alliteratiók» ugyanis lényegesen különböznek azoktól a tudálékos etymológiáktól, melyeknek egy példája (*Deus—Dézs*) Csáthinál is olvasható, és a naiv irodalomnak jellemző nyilatkozásai közül valók. A Pannoniai Ének

írójáról bizonyos, hogy a nemzeti krónikák nyomán járt; elbeszélésének tartalma, mint már SZILÁDY megállapította (id. h. 229—231.), nyomról nyomra megegyez ama régi mű előadásával, melyet a Képes Krónika szövege tartott fenn teljesebben (vö. *Marci Chronicon*. Pest, 1867. XIX—XXII. l.); de egyes kifejezései is merőben a deák krónikára ütnek: ám a szójátékokat deákul ki sem lehet fejezni, azoknak teljességgel más forrásból kellett származniok: a naív énekmondóknak vagy a népnek szájáról. Csáthi olvashatta, vagy hallhatta ezeket a sorokat és minden valószínűség szerint ő toldotta meg az elsőt az *a Dunán* magyarázattal, a harmadikat pedig az első, negyedik és ötödik rend tanúsága szerint is oda nem való *Az* névelővel.

A «Pannoniai ének» ennyiben tartoznék a középkori verses emlékekhez. Az irodalmi közvélemény ARANY JÁNOS után a hypothesis szereti a következő sorokra is kiterjeszteni:

Feldedet attad fejér lovan,
És fivedet aranyas féken —

mivel a bennök levő alliteratio népi eredetre mutat; de nem lehetetlen, hogy a két rimpár CSÁTHINAK véletlen, önkéntelen alkotása.

2. A *Kis Károly megöléséről* szóló fragmentumot szintén hypothesisok kötelékei csatolják a középkorhoz.

KOVACHICH MÁRTON GYÖRGYnek *Scriptores rerum hungaricarum minores* cz. munkájában (Buda, 1798. tom. I. pag. 332—338.) van egy rész, melynek czíme: *Adnotationes Joannis Listii Episcopi Vesprimiensis in Exemplari Bonfinii, quod ei Joannes Sambucus dono misit Anno 1568. 10. Junii*. E részben, a 335. lapon a következő pár sor olvasható: *Bonfinius, Dec. III. Lib. 1. De caede Caroli parvi. Manus Listii*:

«Balas ewld meg a' Kyrált,
Neked adom Ghimes Váráth».

Haec sine Dubio Listius ex Vulgi Cantilena.

Az irodalomtörténet a töredéket azon az alapon, hogy bizonyára valamely népballedából való, a nép viszont azon

melegében szokta az eseményeket dalba foglalni: kételkedés nélkül a középkori emlékek közé sorozta és mint az Anjouk idejének hagyatékát tárgyalja (TOLDY, A magy. nemz. irod. tört. Pest 1851. I. 147. l. SZILÁDY, R. M. K. T. I. 275. l.); holott a fragmentum eredete és természete valóságban teljességgel bizonytalan. Látnivaló: a két sort meglehetősen későn jegyezték fel; egyáltalán nincsen igazolva, hogy LISTIUS a nép szájáról hallotta őket; s még kevésbbé, hogy éppen valamely népballadához tartoztak és nem valamely krónikás elbeszélésből vannak kiszakítva.

Érdekes, hogy a töredékben foglalt felszólításnak több változata kering az irodalomban. Egyet BUDAI FERENCZ említ: «*Azt mondják*, hogy Erzsébet királyné ezekkel a szókkal biztatta őt (t. i. Forgách Balázst) a királyhoz való vágásra: *Vágd, vágd Forgách: Tied leszen Gimes és Gács!* de nehéz feltenni, hogy akkor Erzsébet csak ilyen rövid vers csinálásra is időt talált volna.» (Polg. Lex. II. rész, Pest, 1866. 16. l.) Egy másik változat, melyről TOLDY (A magy. költ. tört. II. kiad., Pest, 1867. 81. l.) azt jegyzi meg, hogy «tán XV. századi variáns», így szól:

Vágd csak fiam, vágd Forgács!
Tied leszen Gimes és Gács.

(Vö. DÖBRENTAI, Régi m. nyelvmemlékek, II. köt. Budán, 1840. 364. l.) Vagy, mint IMRE SÁNDORNÁL olvasható: «*Vágd fiam, vágd Forgács! Tied leszen Gimes és Gács.*» (Irodalomtört. Debreczen, 1870. 51—52. l.) Egy harmadik verset JÓKAI MÓR idéz történelmi munkájában:

Vágyad fiam, vágyad Forgács,
Tied leszen Fülel és Gács.

Végre POKORNY GUSZTÁV közlése szerint (*Vasárnapi Ujság*, 1861. évf. 40. sz. Vö. TÓTH BÉLA, *Szájrul szájra. Budapest, 1895. 18. l.*) Gács környékén «a nép ajkán most is él» ez a variáns:

Vágd, Forgács, vágd,
Tied Gimes és Gács,
S onnan a hová látsz.

Valószínű, hogy ezek a változatok egytől egyig BUDAI FERENCZ hatása alatt keletkeztek és terjedtek el az irodalomban és a közönségben. Hogy honnét meritette Budai a maga relatióját, nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy a történelmi valóság szempontjából mind a Budai-, mind a Listius-féle változat megállja a sarat, a mennyiben Forgách Balázs valóban az 1386-iki véres tett után nyerte vissza Ghimes várát, melyet családja Csák Máté korában elvesztett volt, és ő nyerte adományul Gács várát és uradalmát; — ez a hitelesség azonban magában még korántsem bizonyítja, hogy a vers csakis egykorúaktól származhatott.

3. *A pesti gyermekek utczai éneke.* SZÉKELY ESTVÁN írja (*Chronica* ez vilagnac yeles dolgairol, Craccoba nyomtatot. M. D. LIX. eszt. pag. 216.), hogy Mátyás megválasztásán «mind az egész ország lön nag' örömben, kinec valasztasa koran meg á giermekekis ala fel iaruan az vezan azt kialtiac vala.

Mathias mostan ualasztotta mind ez orszag kiralsagra,
Mert ezt atta isten nekökn meniorszagbol oltalmunkra,
Azert mies ualasztottuc mint istennec aiandekat,
Kiből isten diczirtessec, es öröke mongiuic Amen.

Az éneket ezen az alapon habozás nélkül középkori népdalaink közé sorozta az irodalomtörténet. SZILÁDY szerint a «vallásosan naiv gyermekdal egykorúsága iránt, a mit alkalmi volta is eléggé bizonyít, nincs okunk kételkedni». (R. M. K. T. I. k. 283. l.) Legutóbb azonban megingott ez a kételkedést nem ismerő bizalom; RIEDL FERIGYES és utána egyik tanítványa (TOLNAI ADÉL, Mátyás királlyal foglalkozó költészetünk forrásai. Bpest 1911. 6. l.) joggal hivatkoztak rá, hogy a dalt esetleg Székel Estván készítette ama tudósítás alapján, mely THURÓCZINÁL, *Chron. Hung. Cap. LXIII.*, a választásról egyebek között a következőket beszéli: «... ut comes Mathias regale sublimetur in solium, annuerunt. Et quid facerent, nisi ut annuerent; dum omne Hungaricum vulgus, latas civitatis per plateas deambulans, puerorumque coetus hinc inde cursitans loqueretur et alta voce clamaret: *Matthiam volumus esse*

Regem; hunc nostra pro tutela Deus elegit, hunc quidem et nos eligamus.»

Semmi kétség benne, a két szöveg kapcsolatos egymással. Azok a szavak, melyeket Thuróczi a nép és a gyermekek ajakára ad, igen rokon tartalmúak, sőt csaknem azonosak az ének egyrészével; mi több, Székel Thuróczitól kölesönözte az ígéket annak a körülménynek kifejezésére is, hogy a választáskor a gyermekek «feljárván az utcán, kiáltják vala» mondókájakat. A két hely tehát okvetlen kapcsolatban van egymással; más szóval: Székel Thuróczi után írta meg a maga tudósítását.

A két relatio között azonban eltérések is vannak. SZÉKEL ESTVÁN szerint a nótát «kiáltják vala». Ez a szó mint fordítás semmit sem nyom a latban; ám az a körülmény, hogy a tömeg Thuróczi szerint «loqueretur et alta voce clamaret», már számottevő adatnak látszik. Ha ugyanis a sokaság «beszélt» és «kiabált», aligha lehet arra gondolni, hogy a tudósítás dalról, énekről szól, mivel Thuróczi az éneklést soha sem jelöli a *loquor* igével, sőt az utóbbinak «beszélek» értelmét a Kontról írt fejezetben a dalolástól igen élesen megkülönbözteti. (*Quem... nostrum aevum... nedum loquitur, verum et resonanti lyra canit.*)

Azonban akad egyéb megjegyezni való is. SZILÁDY szerint az az idézet, a melyet Thuróczi a sokaság ajkára ad, az éneknek «fordítása»; TOLNAI A. szerint pedig «a vers első négy sora csakugyan nem mond egyebet, mint Thuróczi sorai». Csakhogy egyik állítás sem mondható pontosnak. A két szöveg valóban igen közel áll egymáshoz, azonban lényeges különbség is van közöttük. Thuróczinál azt mondogatják és kiabálják: «Mátyást akarjuk királyunknak! Isten őt választotta oltalmunkra, mi is őt választssuk!» Székelnél ellenben már megtörtént a választás, a sokaság a nótában örvend, hogy kívánsága teljesült.

Világos, ez az eltérés méltó a figyelemre. Az a körülmény ugyanis, hogy az ének értelme nem azonos a Thuróczi-féle tudósításával, azt bizonyítja, hogy Thuróczi a dalt nem ismerte; más szóval: a versezet nem 1459-ből való,

mint Székel beszéli, hanem későbbi eredetű. Hogy mely időbeli? — megmondja a Thuróczi és Székel kapcsolata. Bizonyos, hogy az örvendező rigmus a Thuróczi-féle tudósítás idézetéből van faragva, tehát Thuróczi krónikájának megjelenése (1485—1488.) előtt nem készülhetett. Ámde mivel nemcsak a vers anyaga származott Thurócziból, hanem a «keret» is, a melybe az ének be van illesztve: szinte bizonyos, hogy a dalnak szerzője ugyanaz az ember volt, a ki Thurócziból a «keret» anyagát is kiragadta: BENCZÉDI SZÉKEL ESTVÁN a XVI. században.

4. *Ének a Szent Jobbkézhez.* 1771-ben, mikor a Szent Jobb Raguzából hazakerült, Bécsben, Trattner Tamás János betűivel ilyen című nyomtatvány látott napvilágot: «Rövid tudósítás ájtatos imádsággal és enekkel-együtt, Szent Istvannak Magyar-ország első apostoli királyának ditsőséges Jobb-kezérül: Melyet Fölséges, és Apostoli Királyné Aszszonyunknak különös buzgosaga Ráguzából Hazánkba viszsza-hozott és Budán az Udvari Templomban közönséges tiszteletre ki-tett». A nyomtatvány egyebek közt egy 22 vers-szakos éneket tartalmaz, melyről annak idején azt tartották, hogy FALUDI FERENCZ szerzeménye.

BARTALIS ANTAL *Notitia Parochiae Jegenyensis* (Cludio-poli 1794.) cz. munkája 122. lapján hibáztatja ezt a véle-ményt. «Possidemus, írja, Orationem et Cantilenam de Inventione dextræ S. Regis Stephani idioma Vngarico Norinbergæ Anno MCCCCLXXXIV. editam. Oratio ea est, quæ latine hac die dicitur. Cantilena sic incipit:

O deucheoseeges zenth iob keez
mel'et magyar ohaitua neez
draaga genche neepeunknec,
nag' eoreome ziueunknec, etc.

Perperam itaque tribuitur Cantilena hæc Cl. Viro Soc. Jesv, Sacerdoti Francisco Faludi Anno MDCCIV. nato.» A megjegyzés akkor nem támasztott vizshangot. A köz-figyelem csak a következő század elején, SCHEDIUS LAJOS figyelmeztetésére (Zeitschrift von und für Ungern. I. köt. 220. l.) fordult a négy sor felé; RÉVAI, PÁPAY SÁMUEL, HOR-VÁT ISTVÁN elfogadta a nürnbergi emléket «első magyar

nyomtatvány»-nak; magának a 22 versszakos éneknek egy 13 strophás változata (*Dicsőséges áldott jobb kéz!*) bejuttott a Kájoni-féle énekeskönyv 1805-iki kiadásába (277. l.), teljes, sőt 2 vers-szakkal bővült szövege pedig újabb és újabb kiadásokban jelent meg a nép számára.

TOLDY FERENCZ szintén elfogadhatónak ítélte Bartalis állítását. A milkói püspök, Mihály, a ki akkor sede vacante az esztergomi érsekség vicarius volt, 1484-ben Nürnbergben, Koburgernél, nemcsak breviáriumot nyomtatott az érseki megye számára, hanem miséskönyvet is, *melyben a Szent Jog miséje először találtatik*. «Mily könnyű volt tehát néki a Sz. István-féle imát és éneket is ugyanakkor és ott, egy füst alatt kinyomatni? mire is a szent jog egyházi ünnepének (máj. 30.) éppen az esztergomi megyében ünnepeltetése adhatott alkalmat, mint azt valamennyi esztergami missale és breviarium, még pedig különösen 1424-en innen egész 1560-ig, tanúsítja.» (*Új Magyar Múzeum*, 1857. 508. l.) Érthető tehát, hogy a «Magyar költészet története» mint középkori énekről beszél Bartalis négy soráról: «ilyen a sz. István jobb kezéhez szóló s Nürnbergben 1484-ben kinyomatott régi magyar ének, melyet Bartalis Antal látott, s mely, első szakáról ítélve, ugyanaz, mit a magyar nép sz. István ünnepén Budán mind maig énekel» (II. kiad. 97. l.).

Utóbb érdekes véleményt vetett föl FRANKÓI VILMOS püspök. Szerinte az 1771-ben kinyomtatott énekből csupán az első vers-szak, a Bartalis-féle négy sor ősi örökség; a többit FALUDI FERENCZ költötte hozzá. («Nem kerülte el Mária Terézia figyelmét annak czélszerűsége sem, hogy a szent jobb cultusát tájékoztató ismertetések, imádságok és énekek nyomtatásban való közrebocsátása által is emelje. Ez alkalommal jelent meg a szent jobbot dicsőítő huszonkét vers-szakból álló ének, melyet Faludi a XV-ik századbéli ének egyetlen fönmaradt vers-szakának fölhasználásával szerzett oly módon, hogy az elő-énekes által énekelendő minden vers-szak után a nép ajkáról a következő refrain hangozzék föl:

Kérünk áldd meg országunkat,
 Királynénkat s minnyájunkat,
 Óh szent kéz légy oltalmunk
 És örökös paizsunk». *Századok. 1901. 901—2. l.*

Végre FRICK JÓZSEF (A középk. magyar himnuszsköltészet. Kolozsvár, 1910. 110. l.) arra való tekintettel, hogy a Szent Jobb ünnepe (*translatio v. inventio dexteræ S. Stephani Regis*) már a PrayC miséskönyvének kalendáriumában, tehát a XII. sz. végén említették, a hymnus deák eredetijét és a Bartalis-féle négy sort éppenséggel a XIII. századba helyezi. «Az ének a XIII. században keletkezhetett; nem is enyészett volna el emléke, ha a Szent Jobb hazánkban marad; a több százados távollét az oka, hogy kath. énekgyűjteményeinkben csak 1771 után jelenik meg».

Azonban kételkedők is találkoztak. KAZINCZY FERENCZ a Hazai Tudósításokban (1807. 93—94. l.) nyilvánosan felszólította Bartalist, hogy tegye közkinccsé fölfedezését; de Bartalis hallgatott s ezért «némelyek által mistificatio gyanújába vétetett». SZOMBATHI JÁNOS, a tudós pataki tanár és könyvtáros a Haz. Tud. pataki példányába Kazinczy cikkéhez, a cantilena mellé a következő szavakat írta: «NB. A régi írásnak mesterséges, de jól el nem talált követése»; egy papírszeleten pedig, melyet Kazinczy SÁNDOR ISTVÁN Könyvesházába ragasztott, a Bartalis-féle sorokról megjegyezte, hogy «ez az Ének nem régi, hanem tsak egy jádзи elmének mostani költeménye». (Magyar Könyvszemle, 1912. 316. és 320. l.)

Legutóbb HARSÁNYI ISTVÁN sorakoztatta az ének régisége ellen felhozható érveket a Magy. Könyvszemlében (1912. 316—321.) megjelent értekezésében. Ez érvek a következők: 1. a forrásokban semmi nyoma, hogy 1484-ben Nürnbergben Sz. István király jobbját dicsőítő éneket nyomtattak volna; 2. Bartalis soha senkinek sem mutatta meg a tőle említett régi nyomtatványt, sőt a maga igazolása helyett teljességgel hallgatásba burkolózott; 3. az ének nemcsak a régibb kéziratos gyűjteményekben nem fordul elő, hanem a Cantus Catholicinak kiadásaiiban (1651.,

1674., 1703.) is merőben ismeretlen; bizonyos pedig, hogy a már kinyomatott, tehát ismert hymnust és nemzeti éneket a hivatalos gyűjtemények kiadói sehogy sem részesíthették volna egyértelmű mellőzésben.

Azonban, úglátszik, az éneknek újsága egyébbel is bizonyítható. PRAY Györgynek tudósítása a bécsi Szent Jobb-ünnepekről szólva egyebek közt ekkép beszél: «His accessit Hymnus de laudibus S. Stephani Regis ex pervertusto Missali depromptus, qui in Hungaricam et Germanicam linguam traductus et typis excusus, musicis modulis quotidie concinebatur: Latinus mane, a prandio Hungaricus hora quarta, sexta Germanicus.» (*Dissertatio historico-crit. de dextera divi Stephani.* Vienn. 1771. p. 94.) Föltéve ugyanis, hogy a szóban forgó hymnus azonos az «Ó dicsőséges szent jobb kéz» kezdetűvel, figyelmet érdemel a tudósításban az a körülmény, hogy PRAY értesülése szerint a magyar szöveg a némettel együtt az ünnep alkalmából «fordíttatott», tehát mint ilyen nem tartozik az elmúlt századok hagyatékához.

Leghangosabban hirdeti mégis a valóságot maga az 1771-iki «Rövid tudósítás», mely a 3. levél első lapján az oratio¹ fölé címnek a következő szavakat illeszti: «Szent István Király Ditsösséges Jobb-Kezének meg-találásáról való régi, és még 1484dik Esztend. Norimbergában nyomtattatott. Imádság», az ének fölé pedig (3. lev. hátsó l.) ilyen rövid címet iktat: «Új Ének.» Ezt az adatot nem lehet számba nem venni. A füzet szerkesztőjének ugyanis tudnia kellett, mit honnan merített, és a kritikának semmi oka, hogy őszinteségében kételkedjék. A mi az imádság régiségéről, 1484-iki kiadásáról a kis füzetben olvasható, azt a tapasztalat igazolta, mivel az imádság deák szövege a Nürnbergben 1484-ben nyomtatott esztergomi miséskönyv-

¹ Ur Isten, a' Te Szenteidnek tsudálatos fényessége, ki Sz. István Király, és Confessor ditsösséges Jobb-Kezét ki jelentetted: adgyad mi nekünk, hogy az örök boldogságban az ő oltalmáról örvendezünk. A' mi Urunk JESUS Kristus által, ki te veled, és a' Szent Lélekkel egyetemben él, és uralkodik örökön öröké, Amen.

ben valóban előfordul (*Oratio. Deus qui es sanctorum tuorum splendor mirabilis, quique hodierna die beati Stephani regis et confessoris tui gloriosam dexteram revelasti, da nobis in aeterna laetitia de ejus protectione gaudere. Vö. Fraknoi, Századok, 1901. 881. l.*); a mi viszont az ének újságát illeti, ennek a hirdetése csupán az igazságnak állott érdekében, mivel a himnusnak népszerűségét s tekintélyét ősi származásának hangoztatásával jelentékenyen fokozni lehetett volna, holott modern eredetének megvallása ebben a részben inkább szólott ellene, mint javára.

Harsányinak igaza van: Bartalis tudósításának semmi keresete többé a komoly és számbavehető adatok között és az «1484-iki» ének nem alkalmas rá, hogy a középkori magyar verses emlékek közé soroztassék.

5. A 90/91. zsoltár fordítása. A KeszthelyiC mai 437—438. és 451. lapján «Qui habitat in adiutorio altissimi» cím alatt a 90/91. zsoltárnak verses fordítása, helyesebben: paraphrasisa olvasható. A szöveg a következő:

- Az khy Wethy feghedelmet
 Az isfennek Hatalmaban
 az ol' ember Batorfagos
 az Menyey oltalamba
 5 Walaft tezen az hyw Ember
 Te Wağ nekem en istenem:
 The Wağ nekem Bathorfagom
 Benned Byzom en iftenem
 Mert enghemet The menthel Megh
 10 ellenfegnek ketelebel:
 Az kemenfeghes Ighetul:
 Therwynnek Rettgefefethul
 Vifel Theged az Vr iften
 ú szent Vallan Arneka alat
 15 hoğ Myndencor The Byzhafaal
 iftennek szárnyai Alat
 Iefus Criftus eg Igafsag
 kernykoğ Tegedet Payful
 femyt ne fel' az eyely
 20 hytetlen Rettgefefekthul

Semyt ne fel' nylwan Valo
 Haboruknac Nylaythwl
 Tytkon valo kefertéthul
 Dely erdeghthul Vakfagthul
 25 The Meleled Bal kez felel
 ezenen Mynd el hulanak :
 Iob kez felel Thyz ezenen :
 Te neked ot nem artanac
 De Maga Te szemeydwel
 30 ot Meg latod ees meg esmered
 hog' az iften az Bunekerth
 Bunes embert Meg Büntethi
 438 Merth The Byzol Az Mennyei
 Nag' iftennek hatalmaban
 35 Bathorfagoth helhezttel
 Ighyn nag' Hatalmas Vrban
 Nem Iarulhat semmi gonoz
 soha neked romlafodra :
 ees hazadhoz nem kezelghet
 40 Vezedelemnec oftora.
 Merth Paranchol Te feleled
 szolgalo szent angelynac :
 hog' Mynden the Vtaydban
 eryzennec ne haganac.
 45 Az iztenek szent Angeli
 Vifelnek Theghed kezeben
 hog' ne Ifsed labadat
 Tertynet szerynt az khyben
 Alpis khygon ees az Merghes
 50 Bafiliscus khygon The larz :
 Merth az Therwen ees az Bunec
 The raytad nem Vrankodnak
 Talpad alat meg Nyomodod
 az orozlant az erdeghet:
 55 ees az Sarkant az nag' Halalt
 az Poklot az karhozatot
 Szol Az iften Az embernec
 Merth Az en Bennem Remenlet :
 Megh szabadythom Megh Menthem
 60 Merth megh Elmere Neuemet.
 Ha en hozzam fel kyaltand

meg halgathom ees meg Menthem
 Vele Wagok|⁴⁵¹ Banagaban
 ees eutet meg dychefythem
 65 Nekhy Adok Hofzu napot
 ees az erek Bodogfagot:
 ees megh mutatom en nekhyw
 Iduezythe Criftufomat
 Ezt Megh Irta az szent Daud
 70 folthaR kennek kezepeben:
 Irta khylenzwen Rezeben
 hog Mynden Byzzec istenben.
 Amen.

V. ö. *Nyelvemléktár*, XIII. köt. 317—19. és 326—27. l.
 Ism. SZILÁDY, R. M. K. T. I. 380—81. l. BOROS ALÁN, Zsoltár-
 fordítás a kódexek korában. Budapest, 1903. 168—173.
 VARGHA DAMJÁN, Ősi nyolczas versforma kódexeink biblia-
 fordításában. Budapest, 1913. 4—9. l.

TOLDY FERENCZ a versezetet mint középkori fordítást
 közölte (Magy. nemz. irod. tört. Pest, 1851. II. XLVIII—L. l.),
 azonban csonkán, a 451. l. olvasható résznek hijával, mi-
 vel nem vette észre, hogy e töredék a 438. lapon lévő
 szövegnek folytatása. SZILÁDY rámutatott a tévedésre, sőt
 annak a nézetnek adott kifejezést, hogy a mű «későbbi
 korból ered», mivel XVII. századi kéz írta be a codexbe.
 VOLF GYÖRGY, úgy látszik, elfogadta Szilády véleményét,
 legalább a *Nyelvemléktár* id. kötetének XXVIII. l. az
 olvasót az énekről szóló «bővebb felvilágosítás»-ért a R.
 M. K. T. I. K. 380—381. lapjára utasította; de a vélemény
 így sem találkozott minden oldalon elismeréssel. BOROS
 ALÁN hangsúlyozza, hogy a mű verselésének ügyessége és
 könnyedsége Szilády mellett látszik bizonyítani; «viszont
 azonban helyesírása, mely egyezik a kódexével, meg ama
 körülmény, hogy teljesen be van ékelve a többi imádság
 közé, kétségesse teszik» állítását. (Id. m. 169. l.) VARGHA
 DAMJÁN szintén úgy látja, hogy a fordítás orthographiája
 «jól illeszkedik a kódexéhez», mi több, «zsoltárunk a bre-
 viarium esti imája gyanánt szerepel: Ad Completorium.
 A mindennapi használat is magyarázza, indokolja a verses

formát. Könnyebb (u. i.) a szabályos szótagszámú verses szöveg elmondása a choruson, a hol fráterek, kevesebb műveltségű testvérek is imádkoznak». (Id. m. 5. l.)

Ezek a megjegyzések azonban nem állják meg a sarat. A 90/91. zsoltár valóban a completorium zsoltára, de a KeszthelyiC nem mondja, hogy a magyar vers a completoriumhoz tartozott. Különben is semmi nyoma, hogy szerzeteseink a kóruson magyarul énekelték a zsolozsmát; ellenkezőleg, világos adatok bizonyítják, hogy a hivatalos zsolozsma nyelve a latin volt és a ránk maradt fordítások csupán magánjátatosságra készültek. BOROS ALÁN tévedett, mikor azt állította, hogy a versezet orthographiája egyezik a codexével; a valóság az, hogy több tekintetben, például az öregbetűk használatában, lényegesen és szembeszökő módon eltérnek egymástól; az pedig, hogy a verses mű «teljesen be van ékelve a többi imádság közé», ellenkezésben van a codex-szel. «A 437—438. lap, írja VOLF GYÖRGY (id. h. XIX. l.), sem a megelőző utolsó előtti, sem a következő utolsó ternióba, se pedig közéjük nem fér, mivel mind a kettő teljes és pontosan összeillenek. A hova tévedt, kettészakít egy imádságot, de meg saját tartalma is befejezetlen marad. Papirosa és írása világosan az utolsó levél párájává teszi, tartalma pedig az utolsó előtti helyet jelöli ki neki. E két levelet kivéve az egész codex egy kéz írása». Más szóval: a KeszthelyiC a 450. lapon Velikei Gergely következő megjegyzésével: «Et sic est finis huius operis per me gregorium de welykee etc. In lewka 1. 5. 2. 2. Inceptum fuit hoc psalterium in vigilia Jacobi Apostolj et est finitum In festo omnium sanctorum dominj» be van fejezve; utóbb a végén üresen maradt papirosra még két levélnyi szöveget írtak: a mai 437—438. levelet és a mai 451-iket; idővel a mai 437—438. sz. elmozdult helyéről s a mai 436. és 439. lap közé ékelődött, de úgy, hogy közbefurakodásával derekán kettévág egy imádságot, mely a mai 436. lapon kezdődik és a mai 439. lapon folytatódik... A verses zsoltár tehát kétségkívül utólag járult a codexhez, még pedig, mint Szilády gondolja, XVII. századi kéz által, mely, úgy látja, BORNEMISZA PÉTER

Énekes könyvének (Detrekoe várába, 1582) CXV. és CXVI. leveléről írta be a KeszthelyiC üresen hagyott lapjára (R. M. K. T. I. 381. l.)

Annyi bizonyos, hogy a versezet helylyel-közzel eltérő szöveggel megvan BORNEMISZA id. helyén; de megvan már előbből is a prot. énekeskönyvekben: a *Váradiban* (1566.) és SZEGEDI GERGELYÉBEN (Debr. 1569. 52—54. l.), ennél fogva protestáns eredete nem tartozik a lehetetlenségek sorába.

A verses dolgozatnak karaktere tagadhatatlanul protestáns. Középkori katolikus bibliafordítók felénk ragaszkodással követték a Vulgata szövegét s még a legszabadabb zsoltárfordítás — a KeszthelyiC prózai zsoltárai — sem merészkedik a betoldások mezejére. A szabad fordításoknak — helyesebben: a verses paraphrasisoknak, a zsoltárok önálló át- és feldolgozásának áramlatát, a melynek egyik képviselője LUTHER volt, a protestantizmus honosítja meg az irodalomban. A «zsoltár» címet viselő ének, a melynek végén is el van mondva, hogy «Szent Dávid írta ezt dicséretiben, az ő könyvének ennyedik-annyadik részében» stb., és a mely néha elég jól követi az eredetit, de többnyire meglehetősen szabadon bánik el vele, gyakran pedig alig tartalmaz belőle valamit: protestáns termék, annak az iránynak szüleménye, a mely a helyes értelem, a szellem nevében hadat üzent a betűnek és a szavakhoz való ragaszkodásnak. A KeszthelyiC verses zsoltára ezeknek a dicséreteknek édes testvére. Írója, mint a kezdődő protestantizmus emberei közül Batizi András, Tordai Benedek, Siklósi, Battyáni Orbán, Szegedi Gergely és mások, még a Vulgátából dolgozik, de nem ragaszkodik a textushoz: be-betold egyet-mást a szövegbe, így a 3. vszakban: *Therwynnek Retteghesethul* (14—5.); az 5. vszakban: *Jesus Criftus ég* Igalsag kernykoz Tegedet Payful semyt ne fel' az eyely *hytetlen* Retteghesekthul (vö. Scuto circumdabit te veritas eius: non timebis a timore nocturno); a 6. versszakban: *Dely erdeghthul Vakfagthul* (vö. daemonio meridiano); a 13. versszakban: *Merth az Therwen ees az Bunec* The raytad nem Vralzkodnak; a 14. versszakban:

Talpad alatt meg Nyomodod
 az orozlant az erdeghet :
 ees az Sarkant az nag Halalt
 az Poklot az karhozatot.

(v. ö. et conculcabis leonem et draconem.) Stb. Látni való, ezek a betoldások a héber zsoltár szövegének modern, theologiai magyarázatai. Az olvasónak megmondják, mi az a «kemenseghes Ighe», a melytől Isten a hív embert megmentette: «Therwynnek Retteghefe». Az *Isten igazsága*, a veritas Dei: Jézus Krisztus, az «ég Igalság»; a «timor nocturnus» nem az a félelem, a melyet a közönséges ember érez éjnek idején, hanem a «hytetlen Retteghe»-e; a «Dely erdegh»: a *Vakság*; a mérges kígyótól, a baziliskustól azért nem fél a hív ember, mivel a törvény és a bűnök nem uralkodnak rajta: vagyis a két bestián nem valódi bestiát kell érteni, hanem az ördögöt, kísértetet, a mely a híveket is bűnbe, kárhozatba szeretné keverni, de hiába. Ezek a magyarázatok elég világosan beszélnek. A betoldott szólások egytől-egyig a protestantizmus ismert jelszavai, az, a mit az átdolgozó az eredetihez hozzáad, a zsoltárnak egész sajátságos felfogása — merőben protestáns természetű. A «hív» embert Isten megmentette a «törvénynek rettegésétől», tehát nem kell félnie se titkos kísértettől, se vakságtól, se ördögtől, se pokoltól, mert a törvény és a bűn nem uralkodnak rajta. Más szóval: a hív szüntelen bátorságban, nyugalomban él; nem kell rettegnie, hogy bármiféle alkalom bűnre csábítja és kárhozatba dönti, mivel a ki Istenben bízik és az ő egy igazságában, a Krisztusban, arra nézve nincs oly törvény, melynek áthágásától rettegnie kellene, s nem lévén törvény, nincs bűn sem, a mely poklot és kárhozatot vonna maga után. Ez a gondolkodás teljességgel a Luther, Calvin és általában a reformátorok gondolkodása (v. ö. PÁZMÁNY, Kalauz, III. könyv, 7. rész, 6. bizonyosság, 7. f.) s merőben ellenkezik a régi egyház tanításával. A katolikus vallás szerint az embernek igen is szüntelenül gondot kell, hogy okozon a «keménséges ige», az a rettegés, melyet a versezet «hitetlen»-nek mond; szakadatlanul félnünk kell a kísértéstől és a

büntől, melynek vége: kárhozat; és a hívő számára egyáltalán nem létezik az a föltétlen biztonság, hogy megmenekült a pokoltól s az örök haláltól. (v. ö. *Pázmány*, id. m. XII. k. 3. r. 3. f. no 2.)

Más szóval: a KeszthelyiC verses zsoltárát csakis protestáns ember írhatta. Az átdolgozásban találkozik ugyan egy-két sor, jelesen a 8. vszak:

De Maga Te szemeydwe
ot Meg latod ees meg efmered
hoó az ísten az Bunekerth
Bunes embert Meg Búntethi

(v. ö. Verum tamen oculis tuis considerabis et retributionem peccatorum videbis), mely első pillanatra katolikus szelleműnek mutatkozik, de ezt a látszatot könnyű eloszlatni. A protestantizmus szerint a hívő ember áthághatja a törvényt a nélkül, hogy ez néki fölrovatnék, s így a híveknek a bűn büntetésétől nem kell tartaniok; de ez a szerencsés állapot csupán a hívőknek kiváltsága és nem terjed ki a hitetlenekre, a ki nem választottakra. LUTHER írja: «Fortiores sunt cogitationes malae piorum, quam impiorum: non tamen polluunt, non damnant: illos vero polluunt et damnant. Cur hoc? nonne utrobique idem peccatum? Vere idem peccatum: sed pii antidotum habent, illi non habent. Ideo pii in majori impetu ejus non peccant cum illi peccant in minori». A hívek nem vétkezhetnek, mondja CALVIN; «nem mintha a törvény nem tanítaná, intené és ösztökelné őket is szüntelen a jóra; hanem mivel lelkiismeretökből, Isten trónja előtt őket nem terheli». A hitetlenek azonban más megítélés alá esnek; ők nincsenek a törvénysértések következményei alól felszabadítva és gonoszágaik nem kerülnek el Isten büntetését.

A KeszthelyiC verses zsoltára tehát bátran beszélhet a bűnös embereknek bűneikért való megbüntetéséről, a nélkül, hogy e miatt katolikus eredetűnek kellene tartani. Ellenkezőleg, ez a dicséret egyike a legjellemzőbb protestáns «zsoltár»-oknak és a protestáns dogmatikus felfogásnak egészen pontos megnyilatkozása, melyet, mint SZILÁDY észrevette, már verselése miatt sem kellett volna a közép-

kori emlékek közé sorozni, hanem a Szegedy Gergelyek és Huszár Gálok idejébe, melynek nemcsak szellemét, hanem technikáját is szembeszőkő módon tükrözteti.

6. Míg a protestáns zsoltár és társai koruknál fogva rekedtek ki az új gyűjteményből, néhány emlékek alakja miatt kell számon kívül maradnia. A CzechC 78. l. olvasható *Ave maris stella*-fordításról már SZILÁDY úgy nyilatkozott, hogy «majdnem prózának mondható» (RMKT. I. 366.); a FesteticsC *Ave maris stella*-szövegével való összehasonlítása pedig világosan rávall kötetlen természetére. A CzechC szerkesztője ismerte a FesteticsC-et, sőt munkáját részben épp a FesteticsC hiányzó zsoltásmarászeinek pótlására készítette; azonban a kínálkozó szövegeknek csupán kis részét, az *Ab initio* kezdetű capitulum (CzechC 149.), a Magnificat (CzechC 154—155.) és a Concede nos famulos tuos kezdetű oratio fordítását (CzechC 156—157.) vette át belőle csaknem változás nélkül; egyebütt szabadon járt el: a világos értelem kedvéért egyáltalán nem riadt vissza változtatásoktól, sőt a zsoltárszövegeknek bővítésétől. Az *Ave maris stella* kész fordítását sem iktatta át módosítatlanul végsernyéjébe; bátran furt-faragott rajta és tetemes számú toldásaival teljesen megfosztotta rhytmicus folyásától.

7. Igen sok töprengésre adott alkalmat a RMKT. szövegeinek az a kis csoportja, melyhez az *Alex. Szent Katalinhoz* szóló rövid fohászkodás,¹ továbbá a *Veni Sancte Spiritus, reple* kezdetű imádság fordítása² és általán a «Vers» néven közölt kisebb-nagyobb terjedelmű versiculusok tartoznak.

¹ ÉRDYC 658—659. Meltan enekly ew rola anya zent egyhaaz: O aldot zyz zent Catherina azzon ky vagy doctoroknak doctora es mestereknek mestere tanoych meg mynket | 659 Myndden ygaffagnak wtara es iftennek byzon ysmeretyre. O nemes azzonywnk keerwnk ymagy eeretewnk te zent yegyes wradnak elette.

² FesteticsC 49. *Antiphona*: Iewy zenth leelek thewlchbee the hywydnek zyweyth ees the zerelmednek thyeeth ew bennnek meg gyoychad. Eredetije: Veni Sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium, et tui amoris in eis ignem accende, qui per diversitatem linguarum cunctarum gentes in unitate fidei congregasti.

Kétségtelen ugyanis, hogy ezekben a szövegekben a hangnak bizonyos rhythmicus hullámozása érezhető, de mégsem olyan, hogy miatta minden áron versre kellene gondolni.

Úgy látszik azonban, hogy a valóság mindenek ellenére sem kihüvelyezhetetlen. A kutatás bizonyára számba fogja venni, hogy a rhythmus nem csupán a verseknek, hanem minden valamire való prózának is sajátja; csak hogy a prózában elég, ha a beszéd arányos részekre szakad, holott a versben bizonyos meghatározott typosoknak (láb, tactus, metrum) szabályszerű ismétlődése követeltetik.

Meg kell állapítani: a szóban forgó két első emlékből illetően rhythmicai egységek szabályos ismétlődését hiába keresték. A kritika sikerteleneknek ítélte azokat a próbálkozásokat, melyek ez irányban a Katalin-szöveggel történtek; a pütkösi antiphonának verses jellegét bizonyítani pedig senkinek sem jutott eszébe. Való, az előbbi a codex tanúsága szerint az egyház *énekelte*; azonban az egyház nem csupán verseket, hanem kötetlen szövegeket is énekel, mi több, a megjegyzés egyáltalán nem illik a magyar fordításra, hanem ennek latin eredetijére, mivel a hivatalos imádságokat és zsoltosmákat a hivatalos deák szövegben kellett mondani.

A Katalin-szövegnek tartalma világosan rámutat, hogy eredetije a ritusban mint *antiphona* és *versiculus* szerepelt, tehát kötött alakú is, kötetlen formájú is lehetett. Akármilyen volt azonban, ez a körülmény a névtelen némabarátot nem gátolhatta, hogy a rövid könyörgést ne prózában tolmácsolja. A deák antiphona minden valószínűség szerint arányos tagolású összetett mondatból állott: maga a fordítás sem egyéb arányos, ötös tagolású összetett mondatnál:

Ó áldott szűz szent Katerina asszony,
ki vagy doctoroknak doctora
és mestereknek mestere:
taníts meg minket minden igazságnak útára
és istennek bizony ismeretire!

Világos, ebben a mondatban mind az öt tag külön hanghullámnak felel meg, csak hogy ez a hanghullámozás nem

vers-rhythmus lebegése, hanem a körmondatnak sajátos hanghullámzása, olyan, a milyen — egyebek között — a következő kötetlen alakú imádságban észlelhető:

Deus, a quo bona cuncta procedunt:
largire supplicibus tuis:
vt cogitemus te inspirante que recta sunt,
et te gubernante eadem faciamus.

(Hort. Anim., 1519. vs.)

Nem, a Sz. Katalinhoz szóló antiphona fordítása nem vers és a pünkösdi antiphonáé sem egyéb prózánál. Az írók lehetőleg szóról-szóra tolmácsolták a latin szövegeket; érthető, hogy a deák textus arányos tagozatai a szigorú alkalmazkodás folytán bizonyos mértékben a fordításban is megjelentek. A *Veni Sancte*-antiphonának tősgyökeres prózáját következőképen olvassák:

Veni Sancte Spiritus,
reple tuorum corda fidelium,
et tui amoris in eis | ignem accende;

a magyar fordítás hasonlóképen szól:

Jőjj Szent Lélek,
töltsd bé te hívidnek szíveit,
és te szerelmednek tűzét | ő bennök meggyujtsad.

Sehol ez az alkalmazkodás nem világosabb, mint a következő öt *versiculus*-ban, melyet a RMKT. annak idején a verses emlékek közé sorozott:

1.

Bochafd ky the lelkedeth
ees theremthetnek,
ees meg wyeythod
feldnek zyneeth.

FesteticsC 49.¹

¹ V. ö. *WinklerC 37*. Bochaffad a the Leelkedeth ees theremthetnek Ees megh wyoytod a feeldnek zyneeth. *KeszthelyiC 434*. Eryzyed the lelkedeth ees teremtetnek Ees meg vyeytod feldnek zyneeth.

2.

Algywk atyath ees fywth
 zenthlelekkal egetewmbe
 dicheerywk es fel magaztallwk
 ewtheth erekke.

WinklerC 38.

3.

Ethethee ewketh
 az gabonanak lyzthlangyabool
 Ees az kewbowl
 mezzel elegheythe ewketh.

WinklerC 39.¹

4.

Imagh erethewnk
 eergalmaffagnak Annja wr iftenhewz
 hogh meltook legewnk
 chritusnak yhgeretynek.

WinklerC 41.

5.

Allapeek angyal
 egy haznak oltara melleth,
 kynek kezebe wala
 aranyas temyenezew.

KeszthelyiC 439.

A szám, kétségkívül, nem mondható teljesnek. A codexek, kivált a breviár- és általán az imádságoskönyv-jellegűek, eléggé bővelkednek hasonló apróságokban, és magától merül föl a kérdés: vajjon nem a véletlen okozta-e, hogy annyi kötetlen alakú társa között csupán ez a néhány szövegske verődött vers-szerű alakba?

A *χ*, *versus*, *versiculus* a ritusban nem jelöl modern értelemben való *verset*, hanem csupán valami hatásos, rövid, velős mondást, mely közvetlen az *oratio* előtt a könyörgés alapeszméjének vagy tárgyának megjelölésével a híveket maguk összeszedésére figyelmezteti.

¹ V. ö. KeszthelyiC 435. meg elegheythe ewket gabonanak lyryabol ees kw zyrtbol ywth wyznek edellefewel meg elegheythee wketh.

Valószínűnek látszik, hogy eme czélra kezdetben a zsoltárokból, a szentírásból kiszakított «verseket» használtak és a «műfaj» innen örökölte nevét; a kutatást legalább is erre a föltevésre ösztökéli az a körülmény, hogy igen sok versiculus a bibliából van merítve; és a mi nem kevésbé fontos, félre nem érthető módon erről tanuskodik a versiculusoknak sajátos bibliai alakja.

A magyar irodalomban többször volt szó a héber költészet parallelismusairól és kettős szerkezeteiről; semmi szükség tehát az olyan typicus példák fejtegetésére, a minő a következő kedvelt versiculus:

In omnem terram exivit sonus eorum :
et in fines orbis terrae verba eorum.

A szöveg, mint köztudomású, a 18. (Vulg.) zsoltárból van kiszakítva; magyar fordítása megtalálható egyebek között a Festetics zsoltáraiban (9. l.): Mynden fewldre ky mene ew zengeefek, ees kerek feldnek wegere ew ygeyek. Az olvasó tudja, hogy sem a deák, sem a magyar fordítás nem készült «vers»-nek: a középkor még nem ismerte a héber rhythmus természetét s a példában senki sem kereshet egyebet prózánál; holott a RMKT. módja szerint a következő «vers»-ekre kellene tagolódnia:

In omnem terram exivit
sonus eorum :
et in fines orbis terrae
verba eorum ;
Mynden fewldre ky mene
ew zengeesek.
ees kerek feldnek wegere
ew ygeyek.

Ugyanis a Sziládytól közölt veraiculusok csaknem mind efféle tagolásuak. A *Bochafd ky* a 103. (Vulg.) psalmus 30. versének (Emitte spiritum tuum, et creabuntur: et renovabis faciem terrae), az *Algywk atyath* annak a «vers»-nek fordítása, melyet a breviáriumok a THEODOTION-féle Dánielfordítás 3. 88. után 89. versnek szoktak beiktatni: Benedicamus Patrem, et Filium cum sancto Spiritu: laudemus

et superexaltemus eum in saecula; az *Ethethee ewketh* a Vulgata 80. zsoltárának 17. versét (Cibavit eos ex adipe frumenti: et de petra melle saturavit eos) tolmácsolja. És — a mi fő — a modern rhythmushoz egyik sem áll közelebb a maga deák eredetijénél, mely, mint látható, kötetlen beszédnek készült textusokból van kiszakítva.

Azt fogják esetleg mondani, hogy a 4. és 5. versiculus eredetije (Ora pro nobis mater misericordiae ad Dominum: ut digni efficiamur promissionibus Christi, *Winkler* C 36.; Stetit angelus juxta aram templi: habens thuribulum aureum in manu sua), legalább is meglevő alakjában, nem szentírási idézet¹; kétségtelen azonban, hogy mindkettő a szokásos mintára készült és egyik sem tarthat számot egyéb elbírálásra különben is tökéletesebb bibliai példaképeinél.

8. A PeerC eszúiójáról a jegyzetek fognak számot adni; ám a kimustrált szövegek sora ezzel még nincsen kimerítve. Az irodalomban a RMKT. keretein kívül szintén van szó időről-időre egyes régibb dolgozatokról, melyeket különböző okokból középkori verseknek gyanítottunk, a nélkül, hogy a gyanú alaposságát bebizonyítani és a fölmerülő kétségeket eloszlatni sikerült volna. Mint ilyen már a XIX. sz. közepén előbukkan egy sokaig kedvelt szöveg: a *Jer mi dicsérjük* kezdetű népéneké, melyet a régi protestáns énekeskönyvek szerkesztői a dicséreték élére szoktak iktatni.

A jól folyó versezetről mint középkori termékről először a LÁNYI-KNAUZ-féle Magyar Egyháztörténelemben (Esztergom, 1866. I. K. 484. lap) történik említés azzal a megjegyzéssel, hogy egy 1505-iki, *Expositio missae* című nyomtatványnak 1514-iki bejegyzésében olvasható.

Valóban a münék némi töredéke megvan az esztergom főegyházmegyei könyvtár *Quart. In. XVI. II. 29.* jelzetű colligatumban, jelesül az ott második helyre kötött *Qua-*

¹ A *Stetit angelus* azonban legalább a biblián alapszik. V. ö. Apóc. 8, 3. καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθεν καὶ ἐστᾶση ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἔχων λαβανωτὸν χρυσοῦν: et alius angelus venit, et stetit ante altare, habens thuribulum aureum. És uo. 7, 5. serviunt ei die ac nocte in templo ejus: ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ.

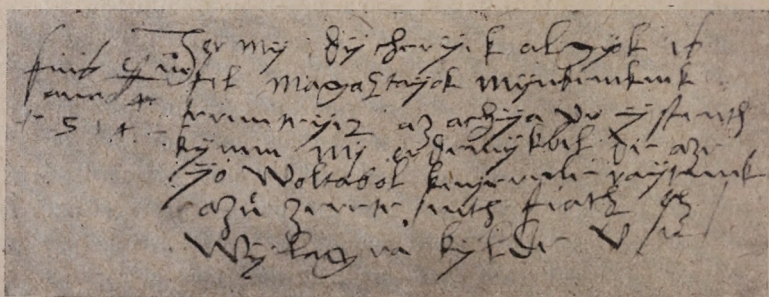

druplex missalis expositio (Impr. Basilee 1505.) czimlevelén,
a b) lap margóján:

Jer my dycheryek
algyok es fel magasztayok
myndeneknek teremteyet
az athya vr ystenth
ky nem my erdemykbel
de az e yo woltabol
kenjerwle raytwk
az ú zerete fenth fiath
ez wylagra kylde

továbbá ugyanezen könyv L. levelének alsó szélén:

Zyz Mariatol
testeth es embery fem[e]lt
magath ygen

és az Liiij. levél első lapjának alján; meg kell azonban jegyezni, hogy a czimlevelének b) l. melléje írt dátum inkább 1554-nek (vö. ú zerete), mint 1514-nek olvasandó (*finis est in anno [4] 1554*), s így az ének középkori származását bizonyosnak mondani nem lehet.

Utóbb a verset nemcsak a protestánsok, hanem a katolikusok is beiktatták énekes gyűjteményeikbe és ekkép mind a két fél sajátjának vallotta. Nem lehetetlen azonban, hogy a régi egyház hívei mégis korábban énekelték, mivel az 1554-iki följegyzés okvetetlen katolikus, sőt, úgylátszik, papi kézből és olyan embertől való, a kinek a «Jer mi dicsérjük»-ön kívül egy másik, kétségtelenül kath. és középkori ének forgott elméjében. Számba veendő idevágó-

lag, hogy az *Expositio missalis* minden ízében papnak, theologusnak való munka, mely protestáns kézben aligha menekült volna meg szokásos helytelenítő befirkálásoktól; viszont maguk a bejegyzések gyakorlott tollal vannak írva és világos bizonyosságot szolgáltatnak a bejegyző vallásáról. A Cij. levél mellső lapjának margójára ugyanis ugyanaz a kéz, mely a *Jer mi dicsérjüket* jegyezte, a következő szavakat veti: *Rex Wngarie | Salve benigne Rex Ladislai.*

A forrás, a följegyzés tehát, melyben a vers először fölmerül, bizonyosan katolikus; az irodalomtörténetnek mégis, hogy biztos ítéletet formálhasson, ismernie kellene az 1554 előtti protestáns gyűjteményeket, annál is inkább, mivel az énekben, a mint a későbbi collectiókból ismeretes, specialis katolikus tan nem zendül meg, viszont csaknem minden együtt van, a mit a protestánsok kiváltképen való kedvvel szoktak hangoztatni.¹

A LÁNYI—KNAUZ-féle Magyar Egyháztörténelem egyéb-iránt még egy hasonló természetű verssel akarja növelni középkori emlékeink sorozatát, a következő úrfelmutatási énekkel, melyet állítólag « egy 1524-ki esztergomi breviárium hátlapja tartott fen » az esztergomi könyvtárban :

1. Ith jelen vagion az Istennec fia.
     Ith jelen vagion Istennec ereye.
     Ith jelen vagion erős igaz Isten
                                     Chtus Jesus.
2. Ith jelen vagion mi édes teremptönk
     Ith jelen vagion mi édes megváltönk
     Ith jelen vagion lelki vigaságunk
                                     Chtus
3. Ith jelen vagion az igasság és élett
     Ith jelen vagion az mennei fölségh
                                     Chtus J.

¹ Tit. III, 5: Non ex operibus justitiae, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam salvos nos fecit. Galat. IV, 4—5: ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Joann. I, 12: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine ejus. — Rom. IX.

4. Ith jelen vagon vigaságnak napja
 Ith jelen vagon bwnwnk megrontóia
 Ith jelen vagon szeretetnec ania
 Chtus J.

5. Ith jelen vagon az mi vigasságunc
 Ith jelen vagon őrizónk oltalmunc
 Ith jelen vagon lölki bátoritónk
 Chtus J.

6. Adgya minekunk az ő zent orzágat
 hogy megh láthassuk zentséges lakását
 Angiali karbol tiszta szép orczáyátt
 És akarattiát. Amen.

(Egyháztört. I. 488.)

A hymnus kedvelt darabja volt a XVII. és XVIII. század katolikus énekesgyűjteményeinek s FRICK JÓZSEF szerint (*id. m. 114. l.*) a XVI. századból reája «látszik czélozni» az ÉrsekujváriC 559. lapjának következő mondása: «mely zempyllantafban az zent oftyá meg aldatyk az mennyey zenth ygekkal azonnal yelen wagon ot az aldot yftennek zent fya yefws». Csakhogy másfelől az Egyháztörténelem írói teljességgel adósak vele, hogy a verset miért származtatták a középkorból; maga a szöveg, a hogy LÁNYI közrebocsátotta, helyesírásával későbbi évekre vall; viszont az 1523-iki breviáriumnak időközben nyoma veszett és ezzel a kézirat és közlés esetleges eltéréseinek megállapítása lehetetlenné vált.

A hetvenes és nyolczvanas évek nem hagytak hasonló örökséget az utódokra. Csupán a század vége felé, 1895-ben, van szó ismét — ezúttal az Irodalomtört. Közlemények 274. lapján — a GömörC egy imádságtöredékéről (*Göm. 114—115. l.*) mint a melyet szintén a versek közé lehetne számlálni. Az orationnak eredetijét kevéssel utóbb KATONA LAJOS közölte a *Hortulus animae* című imádságoskönyvből (*Irodalomtört. Közlemények, 1896, 500 l.*). Az esedezésben, melyet állítólag a Szentlélek sugallt Sz. Ágostonnak, a bűnös ember Istenhez, Szent Mihály, végre Szent Gábor és Rafael arkangyalhoz, az angyalokhoz és Erőségekhez könyörög, «vt nullus inimicus mihi nocere possit

in via, nec in aqua, nec in igne : nec offendar a subitanea morte : nec me dormientem neque vigilantem opprimat aut ledat». A magyar változat azonban bővebb a deáknál és az idézett szövegrészt a következő — versesnek látszó — formulával szerzi meg:

hogy femminemw gonoz.
 ellenfeg engemet
 ne | ¹⁵⁵ banthafon.
 Sem vton. Sem hazba.
 Sem hazkwúel.
 Sem vyzen. Sem twzel.
 Sem hadba. Sem tevrrel.
 Sem meregel.
 Sem alúúa, Sem zolva.
 Sem alua Sem wluue.
 Semy nemw dolgymba.

Egyebekben a két szöveg együtt halad és egyformán kötetlen alakúnak látszik, föltehető tehát, hogy a bővítés terjedelmesebb latin szövegből került és verses alakja csupán a véletlen játéka; ám az sem lehetetlen, hogy épséggel valamely versezetből iktatták a Szent Ágoston püspöknek tulajdonított imádságba.

Az 1899. évben ismét kerül egy rövid emlék, mely a középkori vers tisztességére pályázott:

Cancio ad Notam sok halakat ur istennek :

Iften fija Magath Megh alaza.

Meniy orzagbul ez vilagra Jőue,

Zwz Maryanak Mihiben beh Mine

Emberfiget My Iretthwnk fel vwn

Ehfikeket es szomiufagokat,

faratfagot es bozzufagokat,

My Jrettwnk fokakat szenvedet,

hogj bwnwnkrwl eleget thehetne.

Sok vakoknak zemeket megh nita,

korofokat pokloffokat vigazta,

halottakat nem chiak egiet tamazta,

Iletiben ez vilagra iőue

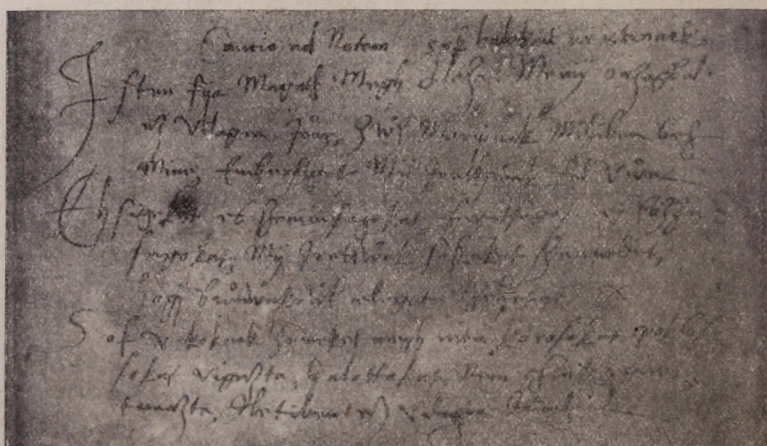
A fragmentumot VARJU ELEMÉR közölte (*A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár. Bp., 1899. 63—4.*) a gyulafehérvári Batthyány-könyvtárnak egy, 1490-ben Nürnbergben nyomtatott missaléból, melynek 18^a lapjára állítólag «a XVI. század első negyedéből való írással» van rájegyezve. Eredetije ismeretlen — az sem lehetetlen, hogy eredeti; bizonyos azonban, hogy énekelték, mivel némileg átalakítva megvan KÁJONINÁL (az 1719. kiad. 95—97. l.), továbbá a *Cantus Catholici* 1703-iki kiadásában (99—100. l.) és 1618-ból MIHÁLY FARKAS gyűjteményében (115—117. l.), a melynek szövege mai írással a következő:

1. Isten fia magát megalázá,
Mennysországból ez világra jöve,
Szűz Máriának méhébe beszálla,
Emberi személyt magára fölveve.
2. Éhségeket és szomjuságokat.
Fáradtságot sokakat szenvede,
Boszuságot értünk felveve,
Hogy bűnünkért eleget tehetne.
3. Sok vakoknak szemeket megnyitá,
Poklosokat sokakat gyógyíta,
Halottakat nem egyet támaszta,
Életekből mennyországba vive.
4. Megirigylék a kegyetlen zsidók,
Egyetemben tanácsot tartának,
Hogy megfognák az ártatlan Jézust,
Fogván vinnék az fejedelmeknek.
5. Az tanácsot Judás hogy hallá,
Az zsidóknak közikben beméne,
Móna nekik, mit adtok énnékem,
És én Jézust könnyen nektek adom.
6. Ezt hogy hallák zsidók, ürülének,
És harminc pénzt neki ígirének,
Judás az pénzt ötülök elvévé,
|| ¹¹⁶ Az ártatlan Jézust nekik adá.

7. Nagy sok néppel Judás felkészüle,
Jézus után az kertbe beméne,
Monda Judás: Kit én megcsókolok,
Azt fogjátok, erősen tartsátok.
8. Jézus látá zsidóknak sokságát,
Monda nékik, kit kerestek vala :
Judás monda : Üdvöz légy mesterem,
Megcsókolá Jézust, elárulá.
9. Jézus urunk az kertbe beméne,
És felevén, nékie(k) így szóla :
Ha ingemet meg akartok fogni,
Én vagyok az názáretbeli Jézus.
10. Ezen közben egy kegyetlen zsidó
Vas dárdával Jézust mellben üté,
És legottan felkiált(a) mondván :
Fogjátok meg az gonosz csalárdot!
11. Im megfogák az ártatlan Jézust,
Hátraköték az ő szent kezit,
Szent szakállát kezdék szagatnia,
Szent orcáját kezdék pökdösnie.
12. Cedron vizin Jézust átalvivék,
Annás püspök eliben vivék,
Kérdi vala ötöt Annás püspök,
Kik vónának az ő tanítványi.
13. Felelt Jézus az Annás püspöknek :
Én mindenkor nyilván tanítottam,
Kérdd azokat, kiket tanítottam,
Megmondják ők, mit nekik mondtam.
14. Azon közben egy kegyetlen zsidó
Vas keztyüvel kezit felemelé,
Arczul csapá az ártatlan Jézust,
Monda neki : Így kell-e felelned?

15. Jézus urunk kegyelmes beszéddel
Monda neki: Ha én gonoszt szóltam,
|| ¹¹⁷ Bizonyíts(d) meg ellenem támadott,
Ha jót szólok, miért versz engemet?
16. Annás küldé Jézust Kaifáshoz,
Monda neki a Kaifás püspök:
Parancsolok, mondjad meg énnékem,
Hogy ha te vagy istennek szent fia?
17. Felelt Jézus Kaifás püspöknek:
Nem én mondom, hanem ám te mondád;
Meglátjátok az Istennek fiát
Mátul fogva az Istennek jobbján.
18. Dicsértessék az Atya uristen,
Ő igéje, az Fiu uristen,
Egyetemben Szentlélek uristen,
Szentháromság, az egy bizony isten.

A Batthyány-könyvtár passio-töredéke.

Az ének, ha középkorinak bizonyul, érdekes és egyben első ismert terméke lesz a magyar bibliai epicának; egyelőre azonban ez a középkori származás teljességgel bizonyításra szorul.

A töredéket kétségkívül XVI. századi kéz jegyezte a miséskönyvbe, csakhogy az emlék ő, ű és ű betűi inkább vallanak a század későbbi szakaszára, mint első negyedére. A fölfedezés nem ébresztett nagyobb és általános figyelmet. Az irodalomban különben sem igen esett szó hasonló kérdésekről és az a pár tapogatózás, mely a XX. század első másfél tizedében a középkori magyar versek tőkéjét kívánta gyarapítani, nem a codexeken kívül kereskedett, hanem a Nyelvemléktárt, a GömörC Anima Christifordítását és a Margit-legenda szövegét tette vizsgálódása tárgyává.

Az *Anima Christi* érdekes alakú és kedvelt imádsága volt a középkornak. A szöveg 13 sorból áll, melyek litániaszerűen két-két részre, mintegy két-két, egyenlőtlen szótag-számú tactusra oszlanak:

Anima Christi	sanctifica me,
corpus Christi	salva me,
sanguis Christi	inebria me,
aqua lateris Christi	lava me,
passio Christi	conforta me,
o bone Jesu	exaudi me,
intra vulnera tua	absconde me,
et ne permittas me	separari a te,
ab hoste maligno	defende me,
in hora mortis meæ	voca me,
et jube me	venire ad te,
ut cum sanctis tuis	laudem te
in sæcula sæculorum.	Amen.

Magyarul három codexben is előfordul: a *LobkowitzC* 251—252., a *ThewrewkC* 303—304. és a *GömörC* 151—152. l., azonban nem egyező szöveggel és nem is az utolsóban a legformásabban:

1. Uram Iesus criftnak zent lelke. Iduezych engemmeth†
Iftennek zent telte. vygaz megh engemet†
vram Ihs xpsnak. oldalanak vyze. mofy meg engemeth†
vram Ihs xpfnak. veres vereyee. hynch megh engemet.†
5. vram Ihs xpfnak kenya. erevfyh megh engemet.†
O Io Ihs. halgas megh engemet.
te zent sebeydbe reych el engemet
Es ne |¹²² hagy engemet. tñled el tauoznom.
es gonoz ellenfegtwl. otalmaz meg engemeth.

10. Halalomnak Ideyen hy engemet.

es parancholi elevdbe mennem.

Holoth. az te zent angyalydual. dycherhefelek tegedet.

évrévkwl évrévke Amen.

Az Irodalomtörténeti Közleményekben (1915. 289. l.) fölmerült az a sejtélem, hogy ez a szöveg mint a deák *Anima Christi* alakjának utánzója esetleg szintén hozzálesz számítható középkori verses emlékeinkhez; sajnos, a dolgot nagyon kétségesse teszi egyes soroknak süketsége, vagy kirívó aránytalansága. (V. ö. a 498. l.)

A másik «fölfedezés» nem érte be ilyen szerény kerekkel. A merész tanítás szerzője, GÁBOR IGNÁCZ, nem állított kisebb dolgot, mint hogy a Margit-legendának egyes részei versben vannak írva; következésképp az emlék szerkesztője «a sokszor megvitatott latin életrajzon (a pápai követeknek tanuvallomások alapján felvett jegyzőkönyvén) kívül egy magyar nyelvű, még pedig verses Margit-legendát is ismert, melynek egyes helyeit olykor szándékosan, olykor pedig egészen öntudatlanul szötte be munkájába». (*Magyar Nyelvőr*, 1912. 119. l.) A «fölfedezés»-t ilyen «versek» támogatták:

Ez | látásnak | utána
 Kevés napok | elmulván
 Szent Margit | asszony
 ez | velágból | kimulék
 Ó mely | igen
 drágalátos | kénccset
 bocsáta ez | időben
 Boldogasszony | klastroma
 Kihez | hasonlatost | netalán
 soha | nem adott.

Szent Margit | asszonynak
 halála | után
 egy | esztendővel
 és | öt | hónappal
 az | isteni | erőnek
 mívelkedeti | miá

a | szentséges | szíz
 szent Margit | asszony
 kezde | fényleni
 csoda | tételekkel.

Világos, a kritikának nem telhetett öröme az efféle álmadozásokban. A Margit-legenda verseiről szóló tan senkinek javallását nem tudta megnyerni és szerencséje még annyi sem volt, mint a «Karacsay-codex» hirhedt hymnusainak, melyek egyidőben legalább néhány kiváló elmét s köztük egy DANKÓ JÓZSEFET komolyan foglalkoztattak. (*Vetus hymnarium ecclesiae Hungaricae. Bpestini 1893. p. 396.*) A Gábor-féle föltevés elhangzott és remélhetőleg soha többé nem fog az irodalomtörténet tanulmányozói között kísérteni.

Jó későn, a XX. század második tizedének végső éveiben, még egy meglepő «fölfedezés»-nek híre futotta be az irodalmat, egy «régí székely népdal»-é, melyet SZTRIPPAL SZ. HIADOR közölt a M. Nyelvőr 1918-iki kötetében (21. l.):

1. Tege delben kayantoban
 Biro lett az csik az toban
 To kizarad ebhawara
 Biro kerewl kosolyara.
2. Ola falwan az wasarban
 Belefult az lo az sarban
 Sarbol gay lez tavazara
 Lobol zapon kolosmara.
3. Gewye rag az kapu zaben
 Endrew yukat wer az feyen,
 Lofew zekel lez Endrewbawl,
 Zalona hat az gewyebawl.

A vers először JÓSIKA MIKLÓS regényében, *Az utolsó Bátoriban* (Pest, 1837. I. 332.), a jegyzetek között, eme megjegyzés kapcsán látott napvilágot: «Az itt álló székely népdalnak eredetije így van írva», miből SZTRIPPAL szerint nyilván megtetszik, hogy Jósika az egészet «az eredeti kéziratból másolta». A költő magában az 1609-ben játszó regényben úgy használta föl a szöveget, hogy (I. 301—302. l.)

modern helyesírással átírva Kornis Boldizsár emberének adta ajkára egy csapszéki jelenetben; a 332. lapon pedig «az eredeti helyesírásában» közölt gúnydalról megjegyezte: «A mint látszik, történetünk koránál jóval régibb».

Sztrippai útmutatást látott a regényíró megjegyzéseiben, azonban a szöveg tartalmából és alakjából is arra következtetett, hogy a mű «nyelvemlékeink tisztos régiségei közé sorozandó». A Nyelvőr cikke hivatkozik a versek hangjára és gördülékenységre, mely «olyan népi zamatú, hogy efféle dolog a múlt század 30-as éveiben még egy Jósikának kohából sem telhetett volna». Hangsúlyozza, hogy a szövegben «olyan régi magyar szó fordul elő, a melynek egykori megvoltáról csak 1892-ben értesültünk», s rámutat, hogy a mű az ő hangot *ew*-vel jelöli, holott az *ew* a XVI. század közepe táján tűnőben van és az ő-nek ad helyet. (*M. Nyelvőr, id. k. 21—22. l.*)

A közlemény nem győzte meg a tudományos köröket. Horváth János a Magyar Nyelvben (1918. 49—54.) a gúnydal verselését összeméri középkori emlékeinkével és arra az eredményre jut, hogy «a Sztrippai-féle verset lehetetlen «nyelvemlékeink tisztos régiségei» közé soroznunk»; SZILY KÁLMÁN (*uo. 54—55. l.*) a kifogásoknak egész sorát zúditja ellene. «Az utolsó Batori-t megjelenésekor (1837) a közönség nagy tetszéssel fogadta, országszerte olvasták s a Tudós Társaság nagy jutalmával tüntette ki. Lehetetlen, hogy DÖBRENTÉI GÁBORNAK, a ki akkor már kizárólag a régi magyar nyelvemlékek összegyűjtésének és kiadásának szentelte úgyszólván minden idejét, tudomása ne lett volna erről az ősrégi népdalról, s ha meggyőződött a hitelességéről, ki ne adta volna a nyelvemlékek során». A bírálat megrója Sztrippai eljárását, hogy a versezet *zapon* (szappan) szavát kellő ok nélkül a Besztercei Szójegyzékből (1892) ismert *zápona* (cortina) névvel akarja pótolni, holott a szöveghez a «szappan» értelmezés (— a lóból főzött szappan a kolosmául kapott ingesekére —) teljességgel hozzáillik. Végül — egyebek között — kitér a gúnydal újságára: «Nincs ezen egyéb régies, mint a helyesírás, de ez sem igazi régi, hanem a réginek kor-

szerűtlenségekkel tarkázott gyenge utánzata» ; és azzal a föltevessel zárul, hogy a verset hihetőleg Jósikának valamely erdélyi barátja írta, vagy iratta a költő számára, valami régi papirosra, esetleges fölhasználás végett. «Bizonyosnak csak egy bizonyos, t. i. az, hogy e vers XV—XVI. századi kézírata soha, de soha sem fog előkerülni.»

SZTRIPPAI a Nyelvőr 125—128. l. felelt a bírálatokra ; de a válasz új, lényeges mozzanatokat nem vetett föl és nem oszlatta el a kétségeket. Szily Kálmánnak bizonyára igaza van : a «régi székely népdal»-ban nincsen semmi a régiség zamatából ; egy-két elavult és tájszavát nem számítva, nyelve mindenestül a modern irodalomé, s a három versszak egészben azt a gyanút ébreszti, hogy írója régies és egyben székelyes verseket akart formálni. Sztrippai fölteszi, hogy Jósika «valószínűleg módosított az eredeti szövegen», mikor a *csíkot* *cs*-vel, a *kosolyát* *ly* betűvel írta ; de a dal modern tulajdonságai azt a föltevést teszik jogosultabbá, hogy a regényíró vallomása («az itt álló székely népdalnak eredetije *így van írva*») a helyes és a *cs*, az *ly* betű az «eredeti»-ből jutott a nyomtatásba . . .

Az olvasó érthetőnek találja, hogy az előszó a kiostált emlékek eme szemléjét nem toldja meg az újonnan beiktatott emlékekével. A corpusba fölvevett szövegekért magoknak az illető szövegeknek, továbbá a hozzájuk fűzött jegyzeteknek kell helytállaniok és a könyv tartalmából mindössze a jegyzetek kívánnak néhány észrevételt.

Rá kell mutatnunk, hogy ebben a részben a régi gyűjtemény anyagát nem lehetett mintegy az útból félrelökni. A RMKT. 1877-iki I. kötete maradandó becsű munkának készült, melynek egyes töredékei elavulhattak és el is avultak ; de nagyrésze rendkívül értékes és mellőzhetetlen. Az új gyűjteménynek tehát föl kellett használnia előzőjének jegyzeteit és ettől nem is tartózkodott, bár a lehetőséghez képest rajta volt, hogy a tudományt előbbre vigye, és jegyzeteinek iránya nem lehetett mindenben azonos SZILÁDY fejtegetéseivel. A régi RMKT. jegyzetei ugyanis nagyjából szavak és szólások magyarázatai, holott az új corpus szerkesztőjének — utasításához képest — az irodalomtörté-

neti mozzanatokot kellett földolgoznia, a szavak és kifejezések megértetése pedig a könyvhöz csatolandó rövid szómutatónak vált feladatává.

Az is bizonyos, hogy a jegyzetek a bibliographiai adatok tekintetében teljességre számot nem tartanak. Hogy melyik emléket ki, hol, mikor nyomatta le, csupán ott van megjelölve, a hol ezt az irodalomtörténeti érdek sürgeti: az ismertetések s értekezések közül pedig számon kívül maradt minden, a mi a tudomány előbbrevitele helyett pusztán az ismert adatokat öntötte új alakba. Ha egyben-másban a kitűzött elv még sem valósult és az alkalmatlanokkal együtt a méltók és alkalmasak egyike-másika szintén mellőzésben részesült, a hibát kivétel nélkül az emberi gyarlóság, vagy a véletlen és sohasem a rosszakarat vagy személyválogatás okozta.

Magát az anyagot az új gyűjtemény csupán két csoportra osztja és minden további osztályozástól tartózkodik. Ez azért történt így, hogy a keresett szöveget mindenki fáradság nélkül megtalálhassa. Az osztályozás azonban kétséggkívül tovább is folytatható, sőt bizonyos dolgok helyes méltatása végett bizonyára folytatandó. Különösen fontos ez a vallásos emlékek tárgyalásában. Az irodalomtörténet a vallásos maradványokat eleddig rendszerint műfajok tekintetében osztályozta. Az írók a vallásos epica termékeiről beszéltek és a lyráról, a melynek maradványairól a legtöbben azt hiszik, hogy mind köz-szájon forogtak: a szerzetesek énekelték őket a karban és a nép az istentiszteleten; holott némelyek szerint az egyházi népének csupán a XVI. században, a reformatio hatása alatt keletkezett és indult fejlődésnek.

Ezek a nézetek kétségtelenül tévesek. A középkorban volt egyházi népének és volt magyar egyházi népének. A nép jobbra hallgatott a mise-áldozat alatt; de prédikáció előtt és után, körmeneteken és búcsújárásokon elég alkalma volt az éneklésre. Mi több, az 1560. évi nagyszombati zsinat kánonaiból világos, hogy az egyház a latinokkal együtt a magyarnyelvű énekeket is hivatalos censurának vetette alá. (Vö. BARTALUS, Kisf. Társ. Évl. IV. 90.)

Régibb íróink a codexek vallásos lyrájának termékeit eme középkori egyházi énekekkel azonosították. VOLF GYÖRGY a Nyelvemléktár XII. kötetének bevezetésében szembeszáll ugyan a közfelfogással, de nem minden tévedés nélkül és csak kevés sikerrel. A codexek érdemes kiadója jól tudja, hogy a szerzetesek a zsoltoszmát — a codexek világos tanúsága szerint is — a karban deákul mondották s ennél fogva a breviáriumi hymnusok fordításait a zsoltoszmákon nem énekelhették.¹ Ezek a fordítások tehát, melyek csaknem kivétel nélkül breviárium-szerű collectiókban, az Apor-, Festetics-, Döbrentei- és Keszthelyi-codexben, továbbá részben a FesteticsC officiumainak kiegészítésére készült Czech-codexben fordulnak elő, csakis magánhasználatra lehettek szánva: magyarázatnak, hogy az apácák értsék azokat a latin textusokat, melyeket a hivatalos zsoltoszmákon énekeltek, vagy magánajtatosságra. Innen van, mondja VOLF, hogy a codexek akárhányszor magok *imádságoknak* nevezik hymnus-fordításait. És egyéb körülményeknek is ebben rejlik magyarázata. A codexekben néhány breviáriumi hymnus

¹ Vö. AporC 148—156. l.: az keth kanthryxthol kezdettheflek az halathak wecherneye, azaz az *plachebo* . . . az *magnyfykathra* az anthifonath feyedelm azzon kezdyel, es az weghezethyn az placebonak oth collecthach mondathnak, *Presta quesumus Inclina domine aurem tuam Omnipotens sempiterna deus cui numquam sine misericordia suplicatur, Concede quesumus omnipotens, Propiciare*, Az placebo wthan kezdeythk el az halathaknáknak wygylyaya de nem mondathyk az *venite exultemus*, hanem chach az *dirigen* kezdeythk el. Stb. Ugyanílyen tartalmú az egész *LányiC*, melyből különösen érdemes kiemelni a karácsonyra való *ordinarium* következő helyét: Mynd keeth wechernyere . . . *ymnus: A solis ortus*: ezth wedh yol ezedbe hogy mynden zenthnek ymnuffat azon notan kelly Mondany mynth *A solis ortus*: wala Melly hozzya ylyk ezen thedyk Megh effmired A melynek a wege(n) ya *deo patri* wagyon hozza ylyk de A zenth esthwanere: ees *sanctorum Meritis*fre: non conuenit: az az nem ylyk A nota hozzya: ees melly ymnulth wgy mondodotok Mynth a solis ortulth azzoknak A wegyebe *Gloria tibi domine qui natus es*: azzth kelly Mondany . . . *Completara antyofona psalmwfra completi sunt: capitulum* Mynden napy *ymnus enyca est* stb. 47—48. l.

többször le van fordítva, még pedig egymástól eltérő szövegekkel. Ha énekelték ezeket a darabokat, lehetetlen, hogy bizonyos fordítások nem jutottak volna át a köz-tudatba; ilyen köz-szájon forgó szövegek birtokában pedig szerzeteseink aligha gondoltak volna újabb meg újabb fordítások készítésére. Íme a *Vásárheli András éneke* s még egy pár versezet több codexben is előtordul és a szövegek csaknem szóról-szóra egyeznek: világos ebből, hogy ezeket énekelték, amazok ellenben soha éneklésre nem szolgáltak. Végre a fordítások külalakja szintén méltó a figyelemre. Az emlékek nagyrésze, írja VOLF, rosszul van verselve és ennek korántsem az az oka, mintha az írók nem bírtak volna jobb verseket gyártani, hanem az, hogy imádságnak, magyarázatnak és nem éneklésre szánva munkáikat, nem igen törődtek a rhythmussal és verses alakkal. Szóval: «nem a nehézség okozta itt a tökéletlenséget, hanem csak a cél nem követelte a tökéletességet.» Kimondja tehát, hogy hymnus-fordításainkat nem tarthatjuk egytől-egyig régi egyházi énekeknek, hanem csupán azoknak egyikét-másikát, a melyek *rímeikkel* tanúsítják írójuk verselő szándékát. (V. ö. Nyt. XIII. k. XXVII. l.)

Ebben az okoskodásban van, a mi jól megállja a sarat; de a végső conclusio teljességgel sántít és szöges ellenkezésben áll a biztos valósággal. A középkornak kétségkívül voltak rímtelen magyar énekei és a WinklerC *Szent éneke*, illetőleg ennek egyik része, a NádorC *Ave salutis hostiája*, a PeerC *Idvez légy Istennek szent teste* kezdetű versezete s mások, bár nem rimesek, bebizonyíthatólag a népénekek tőkéjéhez tartoztak.

A rim tehát nem specificus jele az énekeknek. Olyan jegyet, a melyről minden ilyenféle szövegre rá lehetne ismerni, még nem fedezett föl a tudomány, és hogy mely emlékek tartoztak az énekek sorába, különféle utakon-módokon lehet eldönteni. Egyes versezeteknek énekjellege abból tűnik ki, hogy későbbi énekesgyűjteményekben szintén előfordulnak. Néha maga a codex-író mondja meg, hogy a szöveg milyen természetű. A NádorC kótáva-jelzi, hogy versezeteit énekeknek tudja, és a későbbi gyűj-

temények tanuságot tesznek mellette. Más codexekben oda van írva egy-egy darabhoz, hogy «ének», «cantilena», s ezek az «ének» jelzésű emlékek csaknem kivétel nélkül tovább élnek a nyomtatott és írott énekes collectiók lapjain: *Telegdinél*, a *Cantus Catholicik*ben, *Cantionale Catholicum*okban, a *Jancsó-codex*ben (N. Muz. kvt. 1395. Qu. Hung.), a *Gyöngyösi Toldalék*ban, MIHÁLY FARKAS kéziratában.

Való igaz, a *Festetics*C 52. és 116. lapján, amott a *Memento salutis auctor*, emitt az *Ave maris stella* fölött szintén az «ének»jelzés olvasható, holott a két emlék közül sem az egyik, sem a másik nem szerepel XVI. és XVII. századbeli gyűjteményeinkben. Azonban a jelzés egyik esetben sem sorozható az említett kategoriába. A *Festetics*C az *Officium Marianum* fordítása, tehát a szó szoros értelmében zsolozsmáskönyv, melyben az *officium* részeit rubrumok, generalis czimek (lectio, psalmus, antiphona, versiculus, hymnus) jelölik. A szóban forgó két helyen a *Festetics*C írója két ilyen rubrumot fordít «ének»-nek. Mintha mondaná: «következik a zsolozsmának az a része, a melynek a neve hymnus, azaz ének». Világos tehát, hogy a két hely «ének» szava semmivel sem mond többet, mint a többi hasonló helyeken meghagyott *hymnus* szó, és egyáltalán nem vonatkozik az utána következő emlékek sajátos természetére.

Mert a «hymnus» még korántsem «magyar népének». A codexekben több hymnus-fordítás van, melyeknek cziméhez az írók odajegyzik, hogy «oratio», «imádság»; és hogy tudták, mit beszélnek, mutatja az a körülmény, hogy eme darabok közül egy sem jutott be a későbbi énekesgyűjteményekbe.

Száz szónak is egy a vége: középkori magyar verseink nem tartoznak egy kategoriába. Vannak emlékeink, melyeket a nép énekelt és századokon át életben tartott, és vannak privát olvasásra és elmondásra szánt szövegek, a melyek, úgy látszik, soha sem váltak közönséges használatúakká, legalább semmi nyoma, hogy a codexek lapjairól és a czellákból, a klastromokból a nagy tömegek számára eljutottak volna.

A gyűjtemény szerkezetében nem jut kifejezésre ez a különbség; az irodalomtörténet azonban esetleg fontos következtetéseket vonhat belőle és semmikép sem mellőzheti hallgatással.

Részünkről a következtetések munkáját más helyütt kívánjuk elvégezni; itt a különbségről csupán a teljesség okáért történt emlékezet, azért, hogy az olvasó a könyvben az adatokat és a körülöttük fölmerült gondolatokat egyaránt lehetőleg megtalálja.

Az előszó keretében még csupán egy eldöntetlen kérdést kell röviden érinteni: középkori emlékeink versalakjainak problémáját. A jegyzetek aránylag sokat bibelődnek egyes szövegek rhythmusával, de talán nem ok nélkül. Az olvasóval végre is meg kell értetni, hogy mi minő jogon jutott be a versek corpusába. Az irodalom eddig nem igen törődött ezekkel a dolgokkal. ARANY JÁNOS, THEWREWK EMIL, NÉGYESY LÁSZLÓ jeles dolgozatai a modern nemzeti rhythmust tárgyalják, a régit jóformán egyedül GÁBOR IGNÁCZ bolygatta nemrég megjelent munkájában. Pedig a régi magyar rhythmus kérdése elválaszthatatlan verses emlékeink tanulmányától. Ezekben a szövegekben a rhythmusnak legkülönbébb fajtái szólnak meg: sajátságos, litániaszerű sorok (Gyulafehérvári Glossák), középkori «jambikus dimeterek» (DöbrC) és különféle «hangsúlyos» strophák utánzatai... Vajjon az ősmagyar-nak látszó rhythmusfaj-e is egyúttal? fölöttébb bizonytalan. A kérdésre GÁBOR IGNÁCZ terelte rá a figyelmet, noha, úgy látszik, nem a fölfedezőknek megszokott túlzása nélkül. A kutatásnak semmi oka sincsen, hogy a régi magyar rhythmus nyomozásában a modern rhythmusról megfélekedzzék; ellenkezőleg, föl kell tennie, hogy a kettő szoros kapcsolatban van egymással, egyik a másikból fejlődött, egyik a másiknak csupán változata, tehát lényegében a kettő ugyanaz. Más szóval: régi verses emlékeink rhythmusának megfejtésében a mai rhythmusból kell kiindulni és a tünetenyeket, a mennyire lehetséges, a modern rhythmus törvényeivel kell magyarázni.

Valóban a szóbanforgó szövegek, úgy látszik, egészen

jól elemezhetők ama sajátságoknak számbavételével, a melyek modern nemzeti rhythmusunknak lényegéhez tartoznak. A magyar vers mindig ereszkedő és — következőkép — szereti, ha a tactus élére mondattanilag hangsúlyos szó esik, de nem kívánja meg okvetetlen; vannak verssoraink, a melyekben minden tactusra egyenlő számú szótag (pl. 4, 4) jut; sorpárjaink, melyeknek nemcsak szótagszáma egyező, hanem egymásnak megfelelő ütemeiben is ugyanannyi szótag foglal helyet (pl. 4, 4 | 4, 3 || 4, 4 | 4, 3); de vannak olyan soraink is, melyekben az ütemek szótagszáma különböző, és sorpárjaink, melyeknek megfelelő ütemei szótagszámra épen nem egybevágók. A magyar szabású versnek tehát lényeges tulajdonsága, hogy ereszkedő rhythmusú; de nem tartozik lényegéhez, hogy a tactus értelmileg hangsúlyos szóval kezdődjék, ugyanazon vers vagy sor minden egyes tactusára ugyanannyi szótag essék, az egymáshoz fűződő sorpárokból és egymásnak megfelelő tactusokban a szótagok száma egybevágjon. Föltehető, hogy ezek a szabadságok a régi magyar versben szélteben szerepeltek s alkották mintegy a szabályt, a velők ellenkező korlátozások pedig csak későbbi keletűek.

Az elvnek részletes alkalmazása, mint látható, a jegyzetek dolga, s értékét vagy értéktelenségét is legjobban alkalmazhatóságának mértékéből lehet megítélni. A kérdés minden bizonynyal messze van még a végleges megoldástól, és a dolognak természetéből következik, hogy a különféle rhythmicai tagolások, melyek a jegyzetekben az egyes emlékeket kísérik, nem számíthatnak kánon-szerű tekintélyre, nem akarnak egyebek lenni jóakaró kísérleteknél. A versek között amúgy is nagyon gyakori az olyan, a mely két-háromféleképp ejtegethető, és azt a körülményt, hogy egyik-másik szótag inkább az előző, vagy a következő tactusban van-e helyén, akárhányszor egyedül az izlés, az euphonia fő-fő bírása dönti el. A gyűjtemény, mint egyéb kérdésekben, e részt is lehetőleg könnyíteni igyekszik a kutató munkáját s több helyütt képmást, hangjegyet mellékel a szöveghez. Henye, vagy pusztán diszitó melléklet nincs a kötetben; azonban viszont mindent el kellett

követni, hogy a kérdések megoldásához szükséges vagy felhasználható adalékok lehetőleg teljes számban és biteles alakban az olvasó kezeügyében legyenek.

Talán említésre sem szorul, hogy a munkában a hivataltos bírálatok megjegyzései lehetőleg érvényesültek. A szerkesztő nem is mulaszthatja el, hogy háláját ne tolmácsolja bírálóinak fáradságáért és köszönetet ne mondjon különösen NÉGYESY LÁSZLÓNAK gondos, szeretettel írt és a legapróbb részletekre kiterjeszkedő jelentéseért, melynek becses észrevételei a gyűjtemény hasznavehetőbbé, pontosabbá tételéhez nagyban hozzájárultak.

Fogadják azonban egyúttal a kiadónak háláját ama n. é. férfiak is, kik a mű elkészítését egyébnemű támogatással tették lehetővé: *Gotzy Mihály* és *Lakatos Vincze*, a keszthelyi prem. r. iskola lelkes tanárai, *Keményfi Dániel*, az esztergomi érs., és *Szentiványi Róbert*, a gyulafehérvári püspöki könyvtár tudós igazgatója, s végül *Vargha Damján*, codexeink derék buvára, ki a DöbrC szövegéről szóló jegyzeteit szíveskedett rendelkezésünkre bocsátani.

És ezzel útjára bocsátjuk középkori magyar verses emlékeink második kiadását. A szövegek, melyeket tartalmaz, nem művészi alkotások, sőt æsthetikai értékük legtöbbszőr csekély; de a tudomány hasznukat láthatja, és a mi a fő: a *mi* emlékeink és soraikból őseink lelke szól lelkünkhez. A régi magyar irodalom nem igen dicsekszik tökéletesebb munkákkal; de korántsem szemét, mint néhányan éretlenül és vakmerően állították, s nem pusztán arra való, hogy elfelejtsük. Ezek az egyszerű, igénytelen emlékek nagyon is fontos részei annak a közös multnak, melynek szeretete nem kevésbé tart össze bennünket, mint a jelen közös küzdelme vagy a jövőnek közös reményei; és a magyar léleknek sokkal nemesebb tulajdonságairól tanuskodnak, hogysen őket könnyelműen megtagadhatnók.

HORVÁTH CYRILL.

EGYHÁZI EMLÉKEK. RÁOLVASÁSOK

A GYULAFEHÉRVÁRI GLOSSÁK.

I.

Habrofagben walacnok keguffege.
eleeknek [keguffe] vrukfege.
koorfagbon walaknok egeffege.
Sciukfegben walaknok beufege.
ehezeuc[nek elegf]

II.

Chudalatuf miuinec ielenetuiben
vnun zaiual mundut igenec tonofagaban
fcént oltarun kuner kepeben.
oz kerezt fan figeu kepeben.

III.

Vnun tonohtuananac arulatia
Nemzetui nepnech vadulatia.
Jrlm varafanac. tiftel fugadatia.
Iften fianach artotlonfaga.
halalanoch ~~fordalmof~~ quina.
bbodug ascunnac fcemehel la

I. A Gy. Gl. a gyulafehérvári Batthyány-könyvtárnak E₅ VI. 8. számú kötetében vannak. A kis nyolczadrétű codex két egymással semmiféle tartalmi kapcsolatban nem álló kéziratot tartalmaz. Az első, 154 levélre rúgó hártyakéziratban szentbeszédék, elmélkedések és közben egy rövid, 14 oklevélmintából álló formulás könyv olvashatók; a másodikban, mely írásából következőképpen jóval későbbi eredetű, különféle kezeztől írt beszédék és elmélkedések vannak. Magyar irodalomtörténeti szempontból az első kézirat érdemel különös figyelmet; ugyanis ebben fordul elő az a három rövid magyar szöveg, mely az

irodalomban *Gyulafehérvári Glossák*, vagy *Gyulafehérvári Verse*k néven ismeretes.

A Gy. Gl.-kat VARJU ELEMÉR fedezte föl 1898-ban és az irodalomban is ő ismertette legelőször. (Akad. Értesítő, 1899. 16—25. l.) A fölfedező a nyelvemlék korát az írás minőségén kívül a formulás gyűjtemény oklevélmintáiból határozta meg. Az írás jelleme a XIII. század végére vagy a XIV. század elejére vall; de az oklevél-formulák is erre az időre mutatnak. Egy, a püspökhöz intézendő levél kezdete a következő: *Venerabili in Christo patri et domino J. dei gracia archiepiscopo Colocensi aule regie cancellario*. Egy *littera confraternitatis* címzése: *Viro provido et honesto magistro Dominico cantori ecclesie Jaurinensis*. Egy egyházi functiók végzésére jogosító engedélynek kibocsátója *Benedictus divina miseratione episcopus* de tali loco, *aule domine regine cancellarius*. — «Okmánytáraink», írja Varju Elemér, «felvilágosítanak, hogy a *J. archieppus Colocensis, aule regie cancellarius* nem más, mint a kalocsai székben 1278—1300 közt ülő János, a ki a királynak 1278 táján rövid ideig vice-kancellárja, majd 1293-tól haláláig kancellárja volt. Benedek, a kit kéziratunk *aule domine regine cancellarius*nak mond, mint ismeretes, veszprémi püspök volt s mint ilyen 1291—1309 közt viselte a királynéi kancellárságot. Domokos, a győri egyház kanonokja, a káptalan okleveleiben körülbelül 1280 óta mint lector, 1290 óta pedig mint cantor szerepel. 1304-en túl (azaz innen) már nem ő viseli e tisztséget. Ezek az adatok megadják azt az időközt, amelyben a formularé oklevelei kiadattak, ez pedig az 1291—1309 közötti tizenkilencz év, mert csakis ezek valamelyikében szerepelhetett együtt János és Benedek, a két kancellárius, valamint Domonkos lector». Mivel pedig «közismert dolog, hogy a formulárekát a legfrissebb oklevelekből szokták volt összeállítani, részben, mert ezekhez juthattak legkönnyebben hozzá a szerkesztők, részben, mert ezek nyújtották a legújabb, legfejlettebb formákat... kimondhatónak véljük, hogy formulárénk s így természetesen az egész codex az 1300—1320 közötti években íratott.» (Akad. Ért. i. évf. 18. l.)

Hasonlóképen következtet a fölfedező a codex írásának helyére. «A kézirat valamely ferenczrendi zárdában készülhetett, még pedig a Dunán túl, mert másutt nehezen fordulhatott volna meg a veszprémi káptalan ügyeire vonatkozó oklevél. Különben is az összes szereplő helyek és személyek dunán-

túliak.» Varju a budai minorita-házra gondolt; de mintegy másfél évtizeddel utóbb KARÁCSONYI JÁNOS másfelé terelte a figyelmet. A 14. számú oklevélben Benedek veszprémi püspök, aki ezt a hivatalát 1287 és 1301 között viselte, az egyházmegyéjében lakó ferenczieknek megengedi, hogy lekipásztori teendőket végezhetnek. Karácsonyi rámutat, hogy ez a levél a formulák írásakor csupán olyan ferenczrendi ház levéltárában lehetett, a mely a veszprémi egyházmegye területén volt, mivel csak ilyen kolostornak lehetett szüksége a veszprémi püspök említett engedélyére, viszont a veszprémi egyházmegyében 1280—1310 között mindössze három minorita kolostor létezett: a budai, a fehérvári és a segődsdi. Ám a budaiban nem írhatták a leveleket, mivel az 1. számú, onnét máshová küldött levél nem heverhetett Budán. Ismét a 6. számú oklevél, melyben a ferenczrendi minister a székesfehérvári gvárdiánt megbizza, hogy a veszprémi káptalan és papság körében tanuskodjék, nem készülhetett Fehérváron, mivel a fehérvári minister a fehérvári gvárdiánt nem levélben, hanem élőszóval utasította volna. Ezt a levelet a többivel együtt bizonyára Székesfehérváron őrizték és a formulákat az ottani konventben őrzött levelekből állíthatta össze valamely ferenczrendi szerzetes, talán épen az a János, a ki 1324-ben Székesfehérvárt rendi gyűlést tartott. Más szóval: Karácsonyi szerint a glossák codexe 1320 táján Székesfehérváron keletkezhetett (*Batthyáneum*, II. köt. Brassó, 1913. 24—32. l.), a mintezt a glossák nyelvi sajátosságai alapján ERDÉLYI LAJOS szintén lehetségesnek ítélte. (*Melyik nyelvtérületen írhatták a Gyulafehérvári Glosszákat?* Kolozsvár, 1914., 16. l.)

VARJU ELEMÉR az emlék írójának nevét is meg akarta állapítani. Az utolsó lap alsó szélére ugyanis későbbi kéz a következő szavakat vetette: *Iste liber est fratris Johannis de Vathacha, concessus fratri Petro.* «Ha már most föltesszük, hogy ezt a két sort nem Vataikai János, hanem Péter barát írta be a könyvecskébe, úgy frater Johannes nem lehet más, mint a kézirat írója.» (Uo. 19. l.) Ez a következtetés azonban két okból is hibás. Nem mondhatni, hogy Vataikai János volt az író, mivel a kérdéses helyen nem *Johannes de Va | tha...* hanem *Johannes de Va | bha...* van írva (vö. *Magyar Nyelvőr*, 1912. 171. l. *Magyar Nyelv*, 1913. 68. l.); de nem mondhatni azért sem, mivel a deák bejegyzés csupán annyit tartalmaz, hogy frater Johannes a könyvnek gazdája volt; ez pedig nem tesz annyit, hogy a gyűjtemény az ő keze munkája.

II. A Gy. Gl. latin prédikáció-vázlatokhoz vannak kapcsolva. Az I. sz. szöveg az 50 *a*) lapon kezdődő beszédhez tartozik, melynek címe: *Sermo de circumcissione domini*. A fejtegetés ebből az alapigéből indul: *Vocatum est nomen eius Jesus* és Jézus nevééről szól; végéhez pedig a Jesus név «etymologia»-ja van illesztve:

J — Jocunditas merencium	i. Habrofagben walacnok [keguffege.
E — Eternitas vivencium.	i. eleeknek vrukfege.
S — Sanitas langencium.	koorfagbon walaknok [egeffege.
U — Ubertas egencium.	Sciukfegben walaknok [beufege.
S — Sacies esuriencium.	ehezeuc stb.

A II. sz. szöveg a 125*a* levélen, a Sz. Tamás ünnepére való beszéddel kapcsolatos. A beszéd egyebek közt azt mondja, hogy a hívek négyfélekép látják Krisztust, t. i.:

In mirifici operis indicio.
In verbi oris sui testimonio.
In sacri altaris misterio.
In sui imaginis vestigio.

A prédikáció aztán egyenkint kifejti a négy pontot; viszont a lap alján apróbb betűkkel föl van jegyezve a négy «distinctio» értelme: a II. sz. szöveg:

Chodalatuf miuinec ielenetuiben
vnun zaiaual mundut igenec tonofagaban
fcent oltarun kuner kepeben.
oz kerezst stb.

A III. szöveg a 149*a* levélen van és egy, a Megváltó szenvedéseiről szóló beszédhez fűződik. A prédikáció szerint az Üdvözítő kinszenvedését különösen hat dolog tette fájdalmassá:

Primum, quia a proprio discipulo eius vendicio fuit procurata (következik hat sor magyarázat, aztán a hetedikben folytatását olvassuk:) *Secundum, quia a populo eius ... est accusatus* (öt sor magyarázat; erre:) *Tercium est, quia a ierosolimis honorifice fuerat susceptus* (újabb hét sor magyarázat; aztán:) *Quartum innocencia salvatoris ...* Majd a rá-

következő harmadik sor végén: *Quintum mortis infamia*...
Végül a további második sorban: *Sextum Marie presencia*...

Ezekből a szétszórt distinctiókból készült a III. számú szöveg, mely a lap alján, versszerűen, hat sorba van írva:

Vnun tonohtuananac arulatia

Nemzetui nepnech vadulatia.

Jrlm varafanac. tiftel fugadatia.

Iften fianach stb.

III. VARJU ELEMÉR verseknek mondotta ezeket a szövegeket; viszont HORVÁTH CYRILL azt vitatta, hogy a vers nevezet nem illik rájuk, mivel csupán divisiók, a melyekben a szónok előre jelzi azokat a pontokat, melyekről beszélni akar; hogy a sorok végeinek egyezései nem rímek, hanem ú. n. «similiter cadens»-ek, pusztá szóvonzatok, minők az elősorolások nagyrésztében találhatók. (*Magy. Kritika*, 1898. 151. és 184. ll.)

1913-ban a Magyar Nyelv című folyóirat februári füzetében (67—74. l.) ERDÉLYI LAJOS újra visszatért a Gy. Gl. kérdésére. A nagy gonddal megírt értekezés kiterjeszkedik az ügynek minden részletére; a codexnek új átvizsgálása alapján megjavítja Varjunak hibás szövegeit, ismerteti a kérdés irodalmát s végül megkísérli az alak problémájának megoldását. Erdélyi rámutat, hogy az *Akad. Értesítőben* (1899. 22. l.) megjelent közlés hiányos, mivel a «Jesus» etymologia előtt a külön is kitüntetett kezdőbetűket nem ismeri, holott az a körülmény, hogy az I. sz. glossa eredetijében a sorok eleje akrostichont foglal magában, vége pedig rímel: a «distinctio» verses alkátát bizonyítja. Szó esik róla, hogy a középkori egyházi beszédekben, így a Pelbárt prédikációiban is, «sok a divisio és distinctio, legtöbbször rímesen». Ilyen rímes hely volna a következő: Et hoc (t. i. hogy az istenanyának szűznek és eljegyzett állapotban levőnek kellett lennie) ostenditur secundum Albertum... rationibus pluribus.

Primo, ratione pefigurationis.

Secundo, ratione interpretationis.

Tertio, ratione testificationis.

Igaz, ezek a «rímes» divisiók és distinctiók a magyar fordításokban «sokszor csak hasonló végződéssel, nem igazi egybehangzó rímmel» vannak tolmácsolva, mint pl. a Cornides-

codexnek 16—17. lapján olvasható következő prédikáció-részletben: Ymmar jt vettetyk reez zarent valo kerdees. anya zent egyhaznak minden zentfegerevl.

Elevzer. az keresztfegnek feel vetelerevl.

Majodzer. az bermalafról.

Harmadzer. az oltary zentfegnek vetelerevl.

Negyedzer. az penitencianak zentfegerevl.

Evtedzer. az haza[s]fagnak zentfegerevl.

Hatodzer. az vtolfo keneteefrevl.

Hetedzer. az zerzetnek zentfegerevl. —

de érdekes, hogy a mi glossáink — a Gy. Gl. — közül a harmadik is milyen ügyes nyelvi készséggel van *vers formájában* (vagy csak hasonló végződésű sorokban?) lefordítva. Holott itt az eredeti éppen próza... Figyelemre méltó az is, hogy a latin szövegecskék igazi versformában, vörös kezdőbetűkkel vannak a codexben, beljebb írva, s ha a rhythmus és szótagszám tekintetében fogyatékosak is, magyar megfelelőik sem rosszabbak a Régi Magyar Költők Tára sok darabjánál. Ezek tehát... legalább is 'verses glossák', túlnyomólag egybehangzó 'rímes distinctiók', talán az emlékezetet is könnyítő, numerosus vezéreszmék...; sőt az első glossák eredetije akrostichonnal is, mint pl. a ThewrewkC. Nyelvemlékt. II. 285. l.¹

Látnivaló: ERDÉLYI érvelésének vannak gyöngéi. A középkori beszédekben fölötte sok az összependülő distinctio, sőt verses, rhythmicus distinctiók is szép számmal találkoznak; de az egyformán végződő sorok csak azért, mivel egyformán végződnek, még nem gyarapítják a versek birodalmát. Azt sem lehet éppen állítani, hogy a mi versből van fordítva, annak versnek kell lennie; és még kevesebbet nyom a latban az a körülmény, hogy a distinctiók a latinban piros kezdéssel, beljebb s kétszer egymás alá, a magyarban pedig mind a háromszor egymás alá vannak írva. A középkorban nem szabály, hogy a verssorokat egymás alá írják; a magyar versek csaknem mind folyóbeszéd módjára írva jutnak az utókorra; viszont a

¹ Nyt. II. 285. = Vásárhelyi András éneke. — Az «akrostichon»-ra való hivatkozás nem helyes. KOVACHICHNÁL (Formulæ solennes styli, Pesthini 1799., p. XXIV.) olyan «akrostichon»-os aprógág is olvasható, a melyet senki sem fog versnek mondani. (Vö. Magyar Nyelv, 1913., 183. l.)

distinctióknak piros jelzése, beljebb és egymás alá való írása csaknem szabálynak, de legalább is uralkodó szokásnak minősíthető. Ha tehát a magyar író egymás alá írja a sorokat, ezt inkább azért cselekszi, mivel distinctiókat ír, mint azért, mintha a soroknak verses alakját akarná szembeszökőbbé tenni.

Hogy a Gy. Gl. verses emlék-e vagy sem, mindenekelőtt magával a glossáknak rhythmusával kell eldönteni.

A három rövid emlékből van olyan rész, melyben első halásra eleven rhythmicus lüktetés érezhető. Különösen ilyen a II. szövegnek harmadik sora, mely egyúttal a következő soroknak rhythmusát is meghatározni látszik:

Jeruzsálem | városának || tisztes foga- | datja,
Isten | fiának || ártatlan- | sága,
halá- | lának || szidalmas | kinja,
boldog | asszonynak || szemével | látatja.

Mi több, a rhythmusnak az idézett sorokban mutatkozó fajtája némi erőltetéssel a szövegecskének elejébe szintén belémagyarázható:

Önnön | tanítvá- || nyának áru- | latja,
Nemzeti | népnek || vádo- | latja.

Az I. és II. glossát viszont fel lehet bontani a következő ütemekre:

Hábroságban | valáknak | kegyössége,
élőknek | öröksége,
kórságban | valáknak | egéssége,
fzükségben | valáknak | bévsége,
éhezőknek | elégsége.

Csodálatos | mivinek | jelenetviben,¹
önön szájával | mondott igének | tanúságában,
szent oltáron | kenyér | képében,
az keresztfán | függő | képében.

Mindez azonban semmivel sincsen igazolva. Az irodalomban csupán általánosságban volt szó a töredékek verses természetéről; rhythmusokat senki sem firtatta és a két első fragmentum eredetijének alakja teljességgel figyelmen kívül maradt.

¹ Vö. Irodalomtörténet, 1914. 461.

Pedig föltehető, hogy a fordító, ha egyáltalán verset akart írni, ezeket a deák szövegeket utánozta. A latin Jézus-etymológiában¹ a sorok mind *entium*-mal, a II. fragmentum deák szövegében mind *io*-val végződnek; a magyarban mind a három töredék sorvégei hasonlóképpen egyformán záródnak; vajjon nem lehetséges-e, hogy a három emlék egyebekben is a két eredetihez igazodott?

Annyi bizonyos, a két deák distinctiót nem kell a ritkaságok közé számlálni. A középkorból seregestül maradtak reánk efféle «versek» a tudósok és szónokok műveinek divisiói- és distinctióiban. Ilyen Pelbártnál (De Stis, de S. Georg. 1. G.) az a hely, hol a hívek vitézkedésének három regulájáról van szó:

Prima dicitur debite armacionis,
Secunda dicitur strenue dimicacionis,
Tercia dicitur fidelissime perseveracionis.

Vagy a Stellariumból (lib. 5. p. 2. art. 2. capit. 5.):

Prima stella dicitur capacitas,
Secunda dicitur sanitas,
Tercia luminositas,
Quarta dulcorositas.

V. ö. De Stis, de nativ. s. V. G.: Virgo suavitatem indicibilem hauriebat precipue ex tribus:

Primo ex diuinitatis clarissima contemplacione,
Secundo ex humanitatis, scilicet christi, graciola visione,
Tercio ex maternitatis proprie miraculosa condicione.

Ezek a distinctiók valamennyien «rímelnek» és nélkülözik a szabályos ütemekre való tagolódást, de viszont a rhythmus tényezőit sem küszöbölik ki teljességgel. A distinctiók vers mindég párhuzamos természetű: a sorokban rendszerint bizonyos mondatrészek meghatározott rendje ismétlődik és maguk a sorok a különféle mondattani elemek szorosabb, vagy lazább összetartozása szerint tagozódnak. V. ö. De Stis, de sanctitate beati Nicolai, s. II. A.:

¹ Megvan a NYIRKÁLLAY TAMÁSNak tulajdonított *Stilus curiae sub Mathia I. rege* kéziratában is, de eltérő szöveggel, a mennyiben első sora mindössze egy szó: *iocunditas*; negyedik sora: *vbertas degencium vel veritas*; az ötödik sor: *salus omnium vel facies efuriencium*. Vö. JAKUBOVICH EMIL, *Magyar Nyelv*, 1913, 234.

Primum dicitur | miraculose sanctificationis,
 Secundum dicitur | gracie eleccionis,
 Tercium dicitur | gloriose priuilegiacionis.

Vagy (De Stis, pro S. Johanne s. II. G.):

Primo | ex sui scripti argumentacione,
 Secundo | ex diuini verbi reuelacione,
 Tercio | ex aliorum sanctorum comparacione.

A Gyf. Gl. II. számú töredékének latin szövege minden bizonnyal ilyen párhuzamos «vers»:

In mirifici operis | indicio,
 In verbi oris sui | testimonio,
 In sacri altaris | mysterio,
 In sui imaginis | vestigio;

de a középkori író a Jézus-etymológiában sem igen láthatott egyebet, s ha mást látott, akkor sem gondolhatott egyébre összehengedő, két félre szakadó, határozatlan szótagszámú soroknál:

Iocunditas | merencium
 Eternitas | vivencium . . .
 Sacies | esuriencium . . .

és ha mintáihoz ragaszkodott, semmi oka sem volt rá, hogy az I. sz. töredéket vegyes, 3 és 4-ütemű sorokban fordítsa, vagy egyáltalán 3-ütemes sorokat szerkesszen. Valószínű, hogy be-érte forrás-szövegeinek szerény formájával, melyet aztán mind-végig, tehát a III. sz. töredékben is megtartott, és a három kis emléket következőkép ejtette:

I. Hábróságben valóknak | kegyössége,
 élőknek | öröksége,
 kórságban valóknak | egéssége,
 Szükségben valóknak | bévsége,
 éhezőknek | elégsége.

II. Csodálatos mivének | jelenetviben,
 önön szájával mondott igének | tanuságában,
 szent oltáron | kenyér képeben,
 az keresztfán | függő képeben.

III. Önön tanítványának | árulatja,
 Nemzeti népnek | vádolatja,
 Jeruzsálem városának | tisztos fogadatja,
 Isten fiának | ártatlansága.
 halálának | szidalmas kína,
 bódogasszonynak | szeméhel látatja.

Vajjon ez az eredmény megállja-e a sarat, bizonytalan; annyi tagadhatatlannak látszik, hogy mind a három glossának soraiban bizonyos szabályszerűség van és a fordító rajta volt, hogy distinctiói egyformán végződjenek. A három apróság talán még nem vers a szó szoros értelmében; azonban a vers felé való törekvésnek gyümölcse és mint ilyen nem méltatlanul foglal helyet a régi magyar versek gyűjteményének elején.¹

A KÖNIGSBERGI TÖREDÉKEK.

I.

¹ ug scolanac. Wylag^{noc} kezdetuitul fuguan. rohtonc
 ez nem levt wala. hug scuz lean. fiot seiluhessen.
 scuz segnec tukere. tiftan maradhaffun. ef nekunc
 hyrunc benne ne leyessen. Tudyuc latiuc evt scuz lean
⁵ nac qui vleben tart chudaltus fiot. furifete musia.
 etety ymleti. ug hug ana seiluttet. de qui legen neky
 atia ozut nem tud^{oci}uic. Ez oz yften mynt evt efmeriuc.
 quit sceplev nem illethet. mert ha yften ev num uo
 lna en benne bynut lelhetneync. Amen.

II.

¹ gukeritul	
farmazal : ef . e	te ve
led mendun ig	niad le
.. e scobodfagut	ffunfagut :
⁵ inukrevl teun	tut : világ

¹ Az emlék szövegére nézve l. még NÉGYESY LÁSZLÓ cikkét: Magyar Nyelv, 1915. 226—227. l.

on .olo binufuc	segut:
e fellen tahat	mnia
. .rt scent leluc	g fara
.en: ur iftennec	ed u . enec
¹⁰ dvt el . uth: El	v ne legen.

. utalatlön fugad . yac : Vr iften u . scola ki leg . . en scereteven
 yu fulgam : qui . n cuetsegum . . felheffe angol . cnok corat
 .. mar ele mulha ... meniec eget mege turie nazaret
 . arafat mege lel . . ffe Ihul uagu . scuz leannoc lacadalma :
 15 .. rali mogzotbelev . tamadatia : d . chev arun agbe . . vl ara
 datia :
 ..... tamag Gab ... ef cuetsegem . e vifelled ..... keralu-
 cnoc
 . ralatul : yftenfe . nec aniahuz : . ngolucnoc afun . huz : tife-
 tes
 ... t . uncallec : cuetsegum huz . ad weged me ..... eget
 . ege turied : tu . ulgad ef ne legen : scuz lanh ..... titcon
 20 .. Josepnec iegufe . evz ezen scovol iduzleg
 . loftual teles vr te veled wagun aldut uoc te men

elevt: ef te mihudnec gumulch
va ut hiteffec hamar beffeel
ev mia iduzuht.....hetev
e nem lefcen: Testut tule f
yften fiu tule feulet..en de
rad fce.e.le.....efen feuletv
n dichevseg coro.aia amen

III.

1	feen	ngolucnoc
	coronaia	feuz maria
	Querie	iket b... ec vefc
	lerel:	binut fyrotiatu
5	feent lel	et kut ozu ue
	vr duguc	mynket: fe... t
	yften feg	retiucl feent
	lelucnec	nguruknec fe
	nuf hu	tia: keralucnoc

- 10 kyralan . c fcent aron . ltara : bodug . na feuz maria
 Ef hug bezzug oznoc .. uesteffel : feld . n menyun ef
 miuleffed muyun vol . latotuben : f . . nt bulch affeu
 noc vg . n ielunel Q . i vymad fagu . allata : fele n
 mvnybe . . ha tekunte . effen tegud e . ha lata . yfte
 15 fegnec . . we mia rolad ozun keppe . scola . Q . . . . .
 latuc vy latotuot : f . uz lean fiot f . ilut myben
 chudat mutut : ef an . tartia ulebe . Qui fe . . t
 dychev segut ment en tudum : fugadotianoc l
 ef efm . rum : ez fcent¹ ez nem vgeb germuc hanumyft
 20 lagut fizeni Bezzug segut ef ez ygnec
 kiuania ele menuen bethle
 fyal ufve lele . ef bormuc
 tuan puftebe . e tacaruta . E
 dichev scilete . vi quin angol
 25 lanoc . Ez levn vy ignec chud
 ui mia vrdug . c fcurnevl

I. A három töredék eredetije a königsbergi egyet. könyvtár tulajdona. Az I. számút a XIX. század hatvanas éveiben fedezték föl, a II. és III. számú csaknem harmincz évvel utóbb került napfényre.

1863-ban (valószínűleg márczius utólján) dr. HIPLER königsbergi káplán, a ki utóbb Frauenburgban ermlandi kanonok lett, a königsbergi egyet. könyvtárban az 1194. számú latin pergamén-kézirat² tanulmányozása közben észrevette, hogy a könyvkötőtől a kötéstábla és a címlap közé illesztett «vorsetzblatt»-on egyebek közt kilencz sornyi régi írás van. Mivel az írás nyelvét nem ismerte, dr. ZACHER GYULA egyet. tanártól, a könyvtár igazgatójától kért felvilágosítást. Azonban sem Zacher, sem a könyvtárnak többi tisztviselői nem bírták útbaigazítani. Az igazgató erre lemásolta a kilencz sort és 1863 április 4-én elküldte POTT ÁGOSTONHOZ, a hallei egyetem hírneves tanárához. Pott sejtette, hogy a szöveg a finn családhoz tartozó valamely nyelven van írva, tehát Altenburgba, GABELENTZ JÁNOSHOZ fordult, a ki a finn-ugor nyelvtudomány terén is szerzett érdemeket. Várakozásában nem is csalódott: Gabelentz csakhamar fel-

¹ Lapszéli toldás.

² L. STEFFENHAGEN, Altpreussische Monatschrift, 1864. I. 751.

világosította, hogy a sorok magyarul vannak írva; sőt egy-két hibásan másolt szó kivételével le is fordította őket németre.

POTT, a kit a M. T. Akadémia 1858-ban külső tagjává választott, halálból az Akadémia iránt, sietett a dologról az illetékes köröket értesíteni. Már 1863 április 26-án tudatja TOLDY FERENCZ-czel a fölfedezést. Toldy május 20-án válaszolt; megköszönte a kitünő külföldi tagtárs előzékenységét, de kérése is volt hozzá: járna közbe a königsbergi könyvtár igazgatóságánál, küldenék meg neki a szövegnek — ha eredetijét nem is — legalább hozzáértő kézzel készített hasonmását. Június 27-én már Pesten volt a kívánt képmás, STEFFENHAGEN EMIL-nek 1863 június 15-én meglepő hűséggel készített munkája, és Toldy 1863 július 13-án bejelentette a fölfedezést a M. T. Akadémiának (*Ó-magyar nyelvemlék a XIII. századból (?) s a magyar nyelv fejlődési korszakai*. Vö. Pester Lloyd, 1863, júl. 15.)¹

A kilencz sor szövege megjelent a *Budapesti Szemlében* (18: 129), utóbb pedig TOLDY-nak *Irodalmi Olvasókönyvében* (Pest, 1868. I. k. 18. és kk. ll.); ezzel azonban egyelőre meg is csappant a töredék iránt való érdeklődés. Éveken át «senki sem törődött vele», írja VOLF GYÖRGY a *Nyelvemléktár* VII. k. XXVII. l., és a közfigyelem csupán akkor irányult ismét feléje, mikor EHRENFELD ADOLF heliogravure útján lemásoltatta, a metszetet pedig tíz lenyomattal együtt az Akadémiának ajánlódokozta (1879).

Ettől fogva többen foglalkoznak vele. PONORI THEWREWK EMIL a töredéknek olvasását közölte az Ehrenfeld-féle képmás alapján (*Egyet. Philol. Közöny*, 1879. III. 401.), NÉGYESY LÁSZLÓ (*M. Nyelvőr*, 1886. XV. 203.), SIMONYI ZSIGMOND (*A magyar nyelv*, Budapest, 1889. I. 161—162.) és ZOLNAI GYULA (*Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig*, Budapest, 1894. 73—77.) nyelvészeti tekintetben foglalkoztak vele, az utóbbi azonban egyúttal képmását, betűszerinti szövegét és irodalmát is közzétette.

Az 1894. évben SCHWENKE tanár, königsbergi egyet. könyvtári igazgató, SZILY KÁLMÁN kérelmére fölbontatta a töredéket tartalmazó codex tábláját és a kötésből öt, hasonló alakú és nagyságú pergamenszalag került napfényre, melyek közül egyiknek egyik lapja üres, másik lapján latin szöveg látszik, a többi

¹ A fölfedezésre vonatkozó levelek megj. az Akad. Értesítőben, 1911. 456. l. A fölfedezés történetét megírta SZILY KÁLMÁN, *Magyar Nyelv*, 1911. 376—377. l.

négy azonban mind a két felén magyar szöveggel van teleírva. CZOBOR BÉLA és SIMONYI ZSIGMOND megállapították, hogy a szalagok egyazon levélből valók és összeilleszthetők; a szövegnek kibetűzése azonban részint a hézagok, részint az írás megfakulása miatt föltöbb bajosnak bizonyult. A munkával először NAGY GYULA próbálkozott (*Akad. Értesítő, 1895. évf. 1. füz.*); utóbb SZILÁDY ÁRON foglalkozott vele kiváló sikerrel (*Uo., 1895. évf. 561—577.*).

Olvasataik a következők:

a)

gukeritul	
sarmazal es (k)e	te ve
led mendun ig(e)	niad le
lje scobodsagut	bi)sunsagut
5 b)inucrevl teun	etut vilag
on (v)olo binusuc	segut
n)e (f)ellen tahat	mnia
. . rt scent leluc	g fara
. . en ur istennec	ed u . enec
10 . . dvt el . . . . El	v ne legen

uta . atlon fuga . . cat vr isten u(g) scola . . . le . . en scerete v
h)yu sulgam qui (e)n cuetsegum (vi)selhesse angol(u)cnoc co-
rat

. mar ele mulhas . . . . . ecnec eg . . meg . . . . . nazaret
v)arasat mege lelhesse Ihul uagu(n) sceuz leannoc (l)aca-
dalma

15 kir)ali mogzotbele(vl) tamadatia d(ic)hev arun agbe(le)vl ara-
datia

. tamag Gabri(el) es cuetsegem (t)e viselled . . . keralucnoc
ke)ralatul ysten se(g)nec aniahuz (a)ngolucnoc asun(a)huz
tistus

t (m)uncallec cuetsegum huz(i)ad weged . . . . . egec
ege turied t. lu . . gates ne legen scuz leanhuz . . . . tou
20 . Josepnec ieguse(huz) ezen scovol iduz leg . . . . .
ma)lostval teles vr te veled wagun aldut uog te . . . .

elevl es te mihudnec gumulch(e)
. . . . . a ut hitessec hamar lesscel

25

ev mia iduzuht . . . . . hetev
 e nem lescen Testuc tule f
 ysten fiu tule sculet . . en . e
 rad sce . e . le . . . . esen sculet
 n dichev seg co(ron)aia amen

Szilády szerint: 1. gyükeritül ada(m?) — 3. ig(éret?) —
 a)nyád. — 8. me)rt. — 9. e)d(u?)nyének. — 10. dut el . uth. —
 11. utálatlon fugadgyák. — szóla: ki legy(en). — 13. ha)mar
 ele mulhassa: menyeknek egét megé törje. — 18. ségő)t. —
 vegyed: menyeknek egét. — (19. m)egé. — törjed: több szul-
 gad. — leánhoz . . tilkon. — 20. légy . s. — 21. áldott vagy
 te mend. — 22. előtt. — 23. iva üt. — besszél. 25. Testüt. —
 26. szület(v)én de. — 27. sze . etle. — születv.

b)

scen	a)ngolucnoc
coronaia	. . . scuz maria
Querie	iket b . . . ee vese
berel .	binut syrotiatu(c
5 scent lel(uc	et kut . ozu . . uc
vrduge	mynket sc . . . t
ysten seg	retiucl scent
lelucnec	te)nguruknek fe
nus hu(ga	. . . . . tia keralucnoc

10 kyalan(o)c scent aron (o)ltara bodug (a)na scuz maria
 Es hug bezzug oznoc (ne)uestessel feld(e)n menyun es .
 miulessed muyun vol . latocuben s(ce)nt bulch asscu(n
 noc vg(o)n ielunel Q(u)i vymad sagu(t) allata fele n
 mvnyb(ele) ha tekunte . essen tegud e . ha lata yste(n
 15 segnec . we mia ro(la)d ozun keppe(n) scola Q . . . . .
 latuc vy latocuet scuz lean fiot s(c)ilut mybe(n
 chudat mutut es an(a) tartia ulebe(n) Qui sc . . t .
 dychev segut ment en tudum fugadotianoc l(enni
 es esm(e)rum ez scent ez nem ygeb germuk hanum yste(n
 20 vilagut fizeni Bezzug segut es ez y . . . et
 kiuania ele menuen bethle
 fyal usve le(le) es bormuc . .
 tuan pustebe(l)e tacaruta E

25   dichev scilete(t) vi quin angol
              lanoc pukul(n)oc setit segeb
              . . anoc Ez levn vy ignec chud(aia
              q)ui mia vrdug(u)c scurnevle(nec

Szilády szerint : 3. iket b(inn)ek veszé. — 4. lével : —
 6. minket : sz(en)t. — 9. támadatja : keráluknok. — 12.
 vol(a). — 14. (ék)essen tégöd e(s). — 15. (ne)ve. — 20. es
 ez ignek. — 23. hi)tván.

Különös figyelmet érdemel a két olvasatban az utolsó töredék 12. és 16. sorában levő *latocuben*, ill. *latocuet* szó. «A *latocuet*», írja Szilády (id. h. 570. l.), «oraculumnak veszem». És hozzáteszi: «Ha meggondoljuk, hogy az *oraculum* a rómaiaknál éppen úgy jelentette a jósló helyet, mint a jóslatot, s hozzá vesszük, hogy az *oraculum* első magyarítója készen találhatta a keresztyénséget megelőzőt magyar vallás látókövét, mint a magyar *nézők*, *égbe nézők*, *látók* jósló helyének közönséges nevét: akkor nincs miért fennakadnunk a nyelvemlék *látókben* és *látókövet* kifejezésén és pedig annál is kevésbbé, mivel Sz. Mária *fenestra coeli* nevezetének magyarázataiban is találkozunk a *lapis specularis* kifejezéssel. Hieronymusnál . . . is ezt olvassuk: *fenestrae erant factae in modum retis, instar cancellorum: ut non speculari lapide, nec vitro, sed lignis interrasibilibus et vermiculatis clauderentur*».

Semmi kétség, ezek az argumentumok nem döntő értékűek. A történetírás nem tud a magyar égbenezők látóköveiről, a *lapis specularis* szó pedig, az ablaktáblák készítésére használt macskaezüstnek, kálicsillámnak neve, sehogy sem kapcsolható hozzá az *oraculum*hoz. Zolnai helyesen vette észre, hogy a Sziládytól *latocuben*-nek olvasott szó esetleg *lacotuben*-nek is olvasható (Nyelvőr, 1895. 115. l.); sőt azt is teljes joggal lehet állítani, hogy a helyes olvasat *latotuben* (= látat-ban), a mi, számba véve, hogy a régi magyarság a *visió*-t *látat*-nak nevezte (vö. Almaban len egy *latattyá*. Kat.-leg. 3024.), mind a szöveg értelmének, mind a nyelvtörténet kívánalmainak megfelel.

III. A töredékek szövegeinek megállapításával kapcsolatban az irodalomtörténeti vizsgálódás szintén megkezdődött.

Köztudomású, hogy az I. számú töredéket a szalagok — a II. és III. sz. — fölfedezése előtt az írók többsége verses maradványnak tartotta, mely befejező részének tanúsága szerint 4, 4 + 4, 3 tagolódású periodusokban készült:

de qui legen | neky atia || ozut nem tud | hotiuc.
 Ez oz yften | mint (evt) efmeriuc || quit sceplev nem | illethet.
 mert ha yften | ev num uolna || (ev) benne bynut | lelhe-
 neync.

SZILÁDY ÁRON kétségesnek találta eme nézet helyességét. «Vélekedésem szerint nincs elég okunk arra, hogy nyelvelmélünknek verses maradványnak tekintsük. Azok a rhythmicusnak látszó sorok, a melyek az előbb és utóbb felfedezett töredékekből felmutathatók, a teljes vagy kiegészíthető szövegben nem folynak tovább.» (*Akad. Értesítő*, 1895. 574.). De dolgozatának nem ez az érdeme, hanem az a mód, a hogyan Szilády rámutat, hogy Temesvári Pelbárt *Stellarium*ában és a magyar codexeknek innen fordított részeiben, különösen a *Horvát- és Tihanyi-codex*ben vannak párhuzamos helyek, a melyeknek segítségével a II. számú töredékhez közelebb férközhetünk. A *Stellarium*-ban (*Lib. I. pars VI. art. III. cap. 2.*) el van mondva, hogy Isten, mikor az incarnatio ideje elérkezett, «locutus est ad angelum Gabrielem hec et similia verba: Legatum oportet nos mittere ad sponsam... O Gabriel tu es ad id idoneus: minister ergo effcito terribilis sacramenti. Ad requisicionem errantis Ade: a meis debeo descendere sedibus: latere autem volo omnes celestes virtutes: tibi soli pando secretum. Ad virginem Mariam perge: ad mei filii dignum habitaculum: et... vocem gaudiose salutationis proclama dicens. Ave gracia plena etc... vade et iussa perface: *ethereas rumpe sedes*: et dic Marie quod ei vnicum meum do filium: vt sit ipsa mater... iam non dicatur uiuencium mater Eua: sed Maria: ipsa regina... ipsius erit regnum totum, cuius filius possidet celum.» Ezzel a helylyel közel rokon fr. BERNARDINUS DE BUSTIS Marialé-jának következő része, a melynek szerkezete még jobban egyezik a magyar töredékével. Az Atya, miután eltökélte, hogy az Ige Mária által testesüljön meg, így folytatja beszédét: unigenitus meus sit unigenitus ejus et spiritus sanctus sit habitator in ea foecundus. *Procedat ergo nostrae nuncius majestatis et roboret animam virginis ipsam sublimando novo salutationis munere. Vocetur ergo Gabriel et ipse nuncius tanti mysterii existat.* — Tunc dixit illi: *Vides Gabriel illam virginem etc. Curre igitur cito et nuncia illi nostrum placitum, nuncia ei trinitatis consilium.* Végre JACOBUS A VORAGINE hasonló helyében megint a szavaknak egyrésze vág össze a magyarral: Concionante igitur deo mirantur

sedes, throni stupent, ac divinus silet exercitus. *Vade — inquit — Gabriel, et æthereas sedes rumpe et consilium nostrum defer Mariæ. Hæc incolit parva Nazaréth mænia.* (Akad. Értesítő, 1895., 564—565.)

A II. számú töredék tehát azokból a jámbor contemplatiókból készült, a melyekkel a Marialék az annuntiatio történetét a nép számára fölcifrázták.

A III. számú töredék Szűz Máriát «keralucnoc kyalanoc scent aron oltara»-nak mondja. «Ez a nevezet», írja SZILÁDY, «az *ara coeli*-nek felel meg, melynek legendája — vélekedésem szerint — egyszersmind nyelvemlékünknek leghomályosabb (III.) részletét is megfejtí».

Az «*Ara coeli*» legendája megvan a Debreczeni-codexben (55. l.) és a Cornidesben (83. l.), de összevont alakban, miért is leghelyesebb a *Legenda Aurea* szövegét idézni, mely «Orosius, Eutropius és III. Incze pápa (1198—1216.) nyomán» készült. «Octavianus imperator universo orbe ditioni romanæ subjugato in tantum senatui placuit, ut eum pro deo colere vellent. Prudens autem imperator se mortalem intelligens immortalitatis nomen sibi noluit usurpare. Ad illorum vero importunam instantiam Sibillam prophetissam advocat scire volens per eius oracula, si in mundo major eo aliquando nasceretur. Cum ergo in die nativitatis domini consilium super hac re convocasset et Sibilla sola in camera imperatoris oraculis insisteret, in die media circulus aureus apparuit circa solem, et in medio circuli virgo pulcerrima stans super aram puerum gestans in gremio. Tunc Sibilla hoc caesari ostendit. Cum autem imperator ad prædictam visionem plurimum admiraretur, audit vocem dicentem sibi: haec est ara dei coeli. Dixitque ei Sibilla: hic puer major te est et ideo ipsum adora. Eadem autem camera in honore sanctæ mariæ dedicata est. Unde usque hodie dicitur sancta Maria ara coeli. Intelligens igitur imperator quod hic puer major se erat, ei thura obtulit, et deum de cetero vocari recusavit.» (Akad.-Ért. 569—570.).

Míg Szilády a töredékek értelmének és szövegének megállapításával foglalkozott, mások a hármas emlékek alakját vizsgálták. KALMÁR ELEK a Nyelvtudományi Közleményekben (XXV. 351—353.) valószínűnek mondja, hogy a töredékekben látható pontok «a sorvégeket jelölik . . ., mint majdnem mindenütt, a hol egy vers folyó sorokban van leírva»; és ebből kiin-

dulva egy-két változtatással¹ a következőkép állapítja meg az I. és II. töredék rhythmusát:

úgy szólának*
 Világ[nak] kezdet | vitül fogván*
 Rochtonk ez nem | lött vala*
 Hugy szüz | leány*
 Fiot szül | hessen*
 Szüz ségnek | tükere*
 Tisztán ma | radhasson*
 És nekünk | hírünk
 Benne ne | lejessen*
 Tudjuk, látjuk | [öt] szüz leánynak
 Ki ő | lében*
 Tart csudál(o) | tus fiot*
 Fűrisztje | musja*
 Eteti | imleti*
 Ugy hugy anya | szilüttét*
 De ki légyen | néki atyja
 Ozut nem | tudhotjuk*
 Ez oz isten | mint [öt] esmérjük*
 Kit szeptő nem | illethet*
 Mert ha isten | ő nüm volna
 [ő] Benne binüt | lélhetnéink*

*

Én szerető (h)ív szulgám*
 Ki (é)n küvetségüm (vi)sel
 Hesse, angyol(u)knok korát
 (Ha)mar elé mulhas(sa)
 (Eg)eknek eg(ét) meg(é)
 (Jár)hassa és) Názáret
 Várasát megé lélhesse,
 Ihul vagyu(n) szüz leánynok
 (L)akadalma, (ke)ráli
 Mogzotbel(öl) támadatja,

¹ [ ] kihagyni valót, ( ) kiegészítést jelöl; a * a sorvéget jelölő pontot helyettesíti.

*Nem Eva
 alabesüen
 1000 min
 ayalós
 dach
 ma gyan nup
 es pontos
 tipe ma tipe
 - a dach par*

Dicső Árun ágbe(lő)l
 Áradatja . . . támagy
 Gábri(el) és küetségem
 (T)e visellyed . . .
 Keráluknok (ke)rálátul*
 Isten sé(g)nek anyjáhu*
 (A)ngyoluknok asszuny(á)huz
 Tisztüs(ön) munkallék
 Küvetségüm huz(j)ád végyed* stb.

1904-ben a Magyar Nyelvőrben (537. és *kk. ll.*), majd négy év múlva «A magyar ősi ritmus. Budapest, 1908.» c. kis munkában GÁBOR IGNÁ CZ újra fölvetette a töredékek versalakjának kérdését. Mint Kalmár, Gábor is a sorokban található pontokra támaszkodik, melyek a szöveg «egyes mondatait — látszólag minden ok nélkül, sőt az értelem ellenére — ketté szakítják, pl. o.: *hug scuz lean . fiot sciulhessen . scuzsegnek tukere . tistan maradhassun*», holott valósággal «az egyes verssorok végét jelzik az egyfolytában írt szövegben». Egyebekben azonban a két tanulmányozó fölöttébb eltért egymástól. Kalmár fölvetése megmaradt a mai magyar vers alapján; Gábor a töredékekben már a «magyar ősi ritmus»-t látja, mely szerinte «teljesen összevág az ó-skandináv költészet ritmusával» (*M. Nyelvőr*, i. h. 541. l.) azaz: a) a verselő tetszésére hagyja, hogy az ütemkezdő hangsúlyos szótag (ictus) után az ütembe hány hangsúlytalan szótagot iktasson; b) a verssor első ictusa előtt egy, sőt két hangsúlytalan szótagot is (*auftakt*, *ütemelőző*) eltűr; c) a sorok összekapcsolására alliterációkat használ, melyek egyúttal az ütemek elejét jelzik. A töredékek versalakja tehát Gábornál a következő:

1. Wylagnoc | kezdetuitul
 ez || *nem* lev | wala,
 hug || *scuz* | lean
 fiot | *sciulhessen*,
 scuzsegnek | *tukere*
 tistan | *maradhassun*
 es || *nekunk* | *hyrunc*
 benne || *ne* leyessen.

2. *Tudjuc* | *latiuc* evt
scuz | *leannac*
qui || *vleben tart* | *fiot*,
furiscte | *musia*,
etety | *ymleti*,
ug hug || *ana* | *sciluttet*,
de || *qui legen* | *atia*,
azut | *nem tudhotiuc*.
3. Ez oz || *ysten*, *mynt* | *esmeriuc*,
quit || *sceplev nem* | *illetter*,
mert ha || *ysten ev* | *num volna*
benne | *bynut lelhetneyc*.

Négy helyütt a kézirat bővebb ugyan, de a többlet mint «későbbi toldásnak feltételezhető» elem kiküszöböltetik.¹

Hasonló természetű a II. sz. töredék beosztása:

Vr iften v(g) scola
 Ki leg(en) en [scerete] yu fulgam*
 qui[(e)n] cuetfegum (vi)felheffe
 angol(u)cnok corat
 (ha)mar ele mulha(ssa)
 meniec(nek) eget
 mege turie
 nazaret (v)arafat
 mege lel(he)ffe
 lhul uagu(n)
 scuz leannoc lacodalma*
 (Ke)rali magzot
 belev(l) tamadatia*
 d(i)chev arun
 agbe(le)vl aradatia*
 tamag Gab(riel)
 es cuetfegem (t)e vifelled
 keralucnoc (ke)ralatul*

= lakas

¹ Ezek: az 1. vsz. 1. sorából: *fuguan rohtone*; a 2. vsz. 3. sorából: *chudaltus*; a 2. vsz. 7. sorából: *neky*; a 3. vsz. 1. sorából: *evt*.

yftenfe(g)nec aniahuz*
 (a)ngolucnoc afun(a)huz*
 tifctes (segu)t (m)uncallec*
 cuetfegum
 huz(j)ad weged
 me(nieknec) eget
 (m)ege turied*
 tu(bb) (f)ulgad ef
 ne legen*
 scuz lean(huz)
 titcon (menj)
 Iosepnec iegufe(h)evz
 ezen scovol
 iduzleg (Maria)
(mo)loftual teles
 vr te
 veled wagun.

NÉGYESY LÁSZLÓ a *Kalmár-féle* kísérletet szellemes próbálkozásnak mondja, de megjegyzi, hogy «a fölfedezés módszer-tani értéke korántsem föltétlen», mivel, ha elfogadjuk is, «hogy a szöveg kézíratai ponttal jelezték a versvégeket, még mindig kérdéses, hogy a reánk maradt példány pontozása mennyire megbízható. Nem valószínű ugyanis, hogy a szövegnek az a másolásból eredt romlása, melyet maga Kalmár Elek is meg-
említ, épen a pontokat kímélte volna meg». Továbbá «igen gyanus, hogy annyiféle sort keverték volna össze ily rövid szövegben». (*Nyelvtud. Közlem. i. k. 353—354. l.*)

GÁBOR IENÁCS dolgozatai az ősi rhythmus kérdésében támasztottak visszhangot. A bírálók csaknem mindnyájan tiltakoztak az «ütemelőző» ellen, a melyet a modern magyar vers nem ismer s minden valószínűség szerint az ősi sem ismerhetett; szó esett róla, hogy a magyar versben az ütem elejére, mint már Arany János megállapította, nem kell szükségkép hangsúlyos szónak kerülnie; továbbá, hogy az alliteratio az ütemeknek nem csupán elején, hanem bensejében is előfordul. Egyébiránt az elméletben nincsenek is más új állítások; és különösen amit az ütemek szótagszámáról tanít, rég ismert igazságnak helyénvaló hangsúlyozása. A régi magyar vers mindennek fölött abban különbözik a későbbitől, hogy míg az utóbbiban *rend-*

szerint meg van határozva a tactusok szótagszáma, a régi verselők e részben meglehetősen szabadságot élveztek. Ez a különbség azonban éppen nem lényegbe vágó; a szabadabb ütemek ama fajtája ugyanis a modern verselőknél sem ismeretlen. (Pl. Ej, haj, | ne szomorkodj | szívbéli jó | barátom! — Visegrádon | a király | van heverő | sorral), sőt az ú. n. magyar alexandrin-sor ütemeiben a szótagok számának változása mind máig rendes jelenség. (Pl. Csillagesik, | föld reng, | jött éve | esodáknak.)

Egy másik jellemző tulajdonsága régi versünknek, ha ugyan nem csalódunk, abban áll, hogy minden tactusnak párja van¹ és a kettő közül az előbbi az erősebb, az utóbbi viszont — amannak mintegy a viszhangja, — gyöngébb s a gyermekek s nép ajkán rendszerint mélyebb ejtésű. Pl.

Ezeknek a sajátságoknak ismerete megérteti az ilyen verseket:

Mink is | elmegyünk
ez fekete | föld színére,
áldott ez | testbe
teremtett ez | lélekbe,
szálas husát | szaggatjuk,
piros vérét | megiszszuk.

Nem lehetetlen, hogy a KT. egyik-másik részének rhythmusához szintén a szóban forgó sajátságok számbavételével lehet közelebb férkőzni. Azonban, úgy látszik, a többször említett pontoknak újabb megvizsgálása sem mellőzhető teljességgel. GÁROR IGNÁCZ szerint e pontok nem interpunctiók természetűek és nincsenek oly helyekre írva, melyeken pontot, vesszőt, vagy más efféle jelet helyettesíthetnének. Jobban szemügyre véve azonban a dolgot, azt sem lehet állítani, hogy csupán sorvégek jeleinek volnának tekinthetők. A hat pontnak ugyanis (*Wilag-noc kezdetuitul fuguan* * rohtonc ez nem levť wala | hug scuz leađ * fiot sculheffen | scuz segnec tukere * tiťtan marad-

¹ Vö. FABÓ BERTALAN, A magyar népdal zenei fejlődése. Budapest, 1908. 17. 1.

haffun | *keralucnoc* (*ke*)*ralatul* * *yften*/*se(g)**nec* *aniahuz* | (*o*)*n-golucnoc* *afun(a)**huz* * *tifctes* (*segu*)*t* (*m*)*uncallec* | *muyun* *vol(o)* *latotuben* * *f(e)**nt* *bulch* *affcu(n)**noc* *vg(o)n* *ielunel*) közös sajátsága, hogy oly helyeken fordulnak elő, a hol a mondatnak egy-egy bővített, azonegy fő hangsúly alá eső része, mondjuk: szólama végződik. Más szóval: a pont az emlék helyesírásában nemcsak sorvégződés jelének, hanem hangsúlybeli egységek, s így vers-tactusok zárójelének is joggal tekinthető.

Ezek az egységek a szövegben nincsenek mindig elválasztva; de ha hat esetben súlyt vetett reájok az író, föl lehet tenni, hogy olvasás, recitálás közben másutt is kiemelgette őket; és ha volt régimódi páros vers, szótagok számával nem törődő ősi dimeter: hinni lehet, hogy az I. számú töredéket következőkép ejtették:

1. *Wylagnoc* | *kezdetuital* *fuguan**
rohtonc *ez* | *nem* *levt* *wala**
hug *seuz* *lean** | *fiot* *seulhessen**
seuz *segnec* *tukere* | *tiftan* *maradhaffun**
ef *nekunc* *hyrunc* | *benne* *ne* *leyeffen**
2. *Tudyuc* *latiuc* *evt* | *seuz* *lean* *nac*
qui *vleben*¹ *tart* | *chudaltus* *fiot**
furifcte *mufia** | *etety* *ymleti**
ug *hug* *ara* | *seiluttet**
de *qui* *legen* | *neky* *atia*
ozut | *nem* *tudhotiuc**
3. *Ez* *oz* *yften* | *mynt* *evt* *efmeriuc**
quit *sceplev* | *nem* *illethet**
mert *ha* *yften* | *ev* *num* *uolna*
ev *benne* *bynut* | *lelhetneync**

(Vö. Irodalomtört. Közl., 1915.)

Ám ez is csupán föltevés. Maga a valóság, úgy látszik, az, hogy az I. számú töredéknek a 4, 4 + 4, 3 periodus az igazi versformája, mint ezt annak idején BEÖTHY ZSOLT tanította. Nem

¹ A töredék képmásaiban az *vleben* után az *n* felső sarkánál kis pontféle látható (*n'*); mivel azonban az emlék a pontokat más-kor mindig rendes helyökre (*n.*, *a.* stb.) és jóval nagyobbaknak írja, az illető pontoeska mellőzendőnek látszott.

szabad ugyanis feledni, hogy a szövegnek javarésze eme schemának mintegy a «dallamára» elég jól hangoztatható. A szótagok száma, leginkább az utólagos bővítések következtében, több helyütt kétségkívül kinő a formából, 4 szótag helyett több tactusba 5, 3 helyett 4 szótag kerül; azonban ezen a bajon a magyar rhythmus-érzék az ütemek elaprózásával, a syllabák szaporább ejtésével könnyen segít, a nélkül, hogy a schemának jellegét fölládozná. Az egész töredékben mindössze két hely okoz nagyobb nehézséget: az 1. vsz. vége: *tiftan maradhaffun* * *ej nekunc hyrunc benne ne leyeffen*, továbbá a 2. vsz.-ban: *qui vleben tart chudaltus fiot*; de még ez a két hely sem olyan, hogy kissé szaporább ejtéssel a schema rhythmusának folyásába belé ne lehetne szorítani:

1. Wylag^{noo} kezdet | uitul fuguan*
 rohtonc ez nem | lev^t wala*
 hug scuz lean* | fiot sculhessen*
 scuz fegnec¹ | tukere*
 tiftan maradhaffun* | ef nekunc
 hyrunc benne ne | leyeffen*

2. Tudyuc latiuc ^{evt} | scuz lean nac
 qui vleben | tart (chudaltus) fiot*
 furifete mufia* | etety ymleti*
 ug hug ana | sciluttet*
 de qui legen | neky atia
 ozut nem | tud^{ho}siuc*

3. Ez oz yften | mynt ^{evt} efmeriuc*
 quit sceplev nem | illethet*
 mert ha yften | ev num uolna
^{ev} benne bynut | lelhetneynec*

A töredéknek ilyenén hangoztatása mellett talán utalni lehet arra a körülményre, hogy azokat a szótagokat, melyek a szabályszerű 4, vagy 3 syllabához mint fölösleg járulnak, négy esetben utólag írták az emlékhöz, míg másfelől azt a föltevést, hogy a fragmentum versformája nem «ősi magyar idom», hanem

¹ Helyesen: *scuz fegenec*.

inkább az egyetemes egyházi költészetnek schemája, bizonyos mértékben a II. és III. sz. töredék is támogatja.

Nem kell feledni, hogy ezeknek a fragmentumoknak vannak részei, melyekben igen élénk, szabatos rhythmus lüktetése érezhető:

utalatlon | fugadyac*
 Vr iften u(g) | scola
 ki leg(en) en | lceretev hyu | fulgam*
 qui (e)n cuet | fegum (vi)fel | hesse
 angol(u)cnok | corat (ha)mar | ele mulho(ffa)
 meniec eget | mege turie
 nazaret | (v)arafat | mege lel(he)f | fe . . .
 ihul uagu(n) | feuz leannoc | lacadal | ma*
 (ke)rali mog | zot belev(l) | tamadat | ia*
 d(i)chev arun | ag be(le)vl | aradat | ia*
 tamag Gab . . . ef cuetfegem (t)e vifelled
 keralucnac | (ke)ralatul*
 yftenfe(g)nec | aniahuz*
 (o)ngolucnoc | afun(a)huz*
 tifetes (fegu)t | (m)uncallec*
 cuetfegum | huz(j)ad weged
 me(niecknec) eget | (m)ege turied*
 tu (f)ulgad es | ne legen*
 scuz leanh(uz) | titcon (menj)
 Josepnec | iegufe(h)evz . . .

Továbbá:

(te)ngurucnec | fenul hu(ga)
 . . . . . (tamada)tia*
 keralucnoc | kyralan(o)c
 scent aron (o)l | tara*
 bodug (a)na | feuz maria.

Ezekben a versekben a rhythmusnak nemcsak élénksége és szabatosága szembeszökő, hanem karaktere is egyúttal: az a körülmény, hogy egytől-egyig a deák egyházi költészetnek ismert formáit szólaltatják meg. Mint ilyenek ugyanis megerősítik azt a véleményt, hogy az I. számú szöveg szintén minden valószínűség szerint az egyházi költés említett schemájára készülhetett.

Egyébiránt a II. és III. sz. fragmentum külső alakjának

kérdése még nagyon messze van a megoldástól. A fölmerült nézetek fölöttébb elágazók: a hozzáértők egyrésze ilyen vagy amolyan verset lát a két emlékből, viszont mások *Dézsai Lajossal* akkép vélekednek, hogy csupán egyes részeikben kötött alakúak, részben a prózai maradványok közé tartoznak. (V. ö. *Dézsai, A magyar lyrai költ. tört. Kolozsvár 1908—9. 26. l. Könyom.*)

Érdekes, hogy a KT.-et többen a hymnus-fordítások, sőt a népénekek közé sorolták. (V. ö. *TORDAI ÁNYOS, Kódexeink Mária-himnuszai, Bp., 1903. 9—10. l. FRICK JÓZSEF, A középkori magy. himnuszok költészete. Kolozsvár, 1910. 13—17. l.*) Ezt a nézetet támogatná az a körülmény, hogy a későbbi énekeskönyvekben a következő sorokat lehet olvasni:

Csuda dolog, új és hallatlan világ kezdetitől fogva,

Hogy tiszta szűz fiat fogadna és szüzességben maradna.¹

Azonban a versiculus és a töredékek *kapcsolatának* kérdése még egyáltalán nincs eldöntve; az egyezés pedig a két sor s a fragmentum között korántsem olyan nagy, hogy a kettőnek azonosítását megbírná.

O GLORIOSA DOMINA.

I.

Hymnus.

1. O Dychefeeges azzon,
magas chyllagok feletth,²
ky theeged theremthe hywfeeggel,
zoptathaad zenth emlevddel
2. Kyth zomorw ewa el wen,
the megh adod zent chemeteedwel.
hogh be mennyenek fyalmafok mennyekbe,
mennek ablaka letheteel

¹ V. ö. KÖVESKUTI JENŐ cikkét: *Magyar Nyelvőr, 1908. 456—458. l.* Köveskuti a Szelepesényi-féle énekeskönyv 1792-iki kiadásának 24. lapjáról közli; megvan azonban a Cantus Catholici 1651-iki kiad. 27. lapján is, szintén mint versiculus az «Ez nap nekünk örvendetes nap» kezdetű énekhez.

² *FestC 267. chyllagoknak felette.*

3. Te magas kyralnak kapwya,
ees wylagoffagnak fenes aythoya,
elet adathek zyz mya,
megh waal | ⁴⁴ thoth neepek thapfolyathook
4. Maria malazthnak annya,
yrgalmassagnak annya,
the mynketh ellenfeghtheewl othalmazyh,
halalonknak ydeyen fogady¹
5. Dychevfegeh neked wram,
ky zyletheel zyzthewl,²
athyawal ees zenth lelekkel,
erewkkewl³ erewkke Amen

II.

1. O dychevfeges zent azzon.
chyllagok felet magasztatot.
ky tegedet teremte nagy bevlchen.
zent emlevyddel emtetted.
2. Melyet zomorv eua el vezte.
te meg leled te zent zvlefeddel.
hog menyben menyenek fyralmasok.
menyorzagnak kapuya levl.
3. Te vagy kyralnak [kapuya]aytoya.
es velagoffagnak fenes kapuya.
elet adateek zyz myat.
meg valtót nepek vigagyatok.

Az I. sz. «Hympnus» a *Festetics*C 43—44. és 266—268. l.,
a II. a *Cornides*C 100. l. Prózai ford. l. a *Lobkowitz*C 250 l.
Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 367. l.; TORDAI ÁNYOS, Kódexeink Mária-
himnuszai, Bp., 1903. 19—22. l. Az eredetinek szövege a kö-
vetkező:

¹ *FestC* 267. be fogagy.

² *FestC* 71., 82., 93. zyz maryathwl.

³ *FestC* 268. mynd erewkkewl.

1. O gloriosa domina,
Excelsa super sidera,
Qui te creavit provide,
Lactasti sacro ubere.
2. Quod Eva tristis abstulit,
Tu reddis almo germine;
Intrent ut astra flebiles,
Coeli fenestra facta es.
3. Tu regis alti janua
Et porta lucis fulgida;
Vitam datam per virginem
Gentes redemptæ plaudite.
4. Maria, mater gratiæ,
Mater misericordiæ,
Tu nos ab hoste protege,
In hora mortis suscipe.
5. Gloria tibi Domine,
Qui natus es de Virgine,
Cum Patre et Sancto Spiritu
In sempiterna sæcula.
Amen.

A versezetet VENANTIUS FORTUNATUS írta a VI. században és a kis mű egyike a legelterjedtebb hymnusoknak. Maga a két fordítás nagyon különböző értékű. A Cornides-féle szöveg gördülékenyebb, szabatosabb; a Festeticsének külalakja egyenetlen, rhythmusa nem halad egy csapáson, úgy hogy a szöveg első pillantásra szinte prózának tetszik.

Ezeket a rhythmikai sajátságokat azonban, úgy látszik, meg lehet magyarázni.

A Venantius-féle hymnus iambicus dimetereknek van írva, penthemimeresissel:

O gloriosa || domina,
Excelsa super || sidera,
Qui te creavit || provide,
Lactasti sacro || ubere.

(- u l - u l -)
3. Cal. horu go-
tagja whio Celi

Hvágak felfeges || zerzőie
 hyvóknek őrök || vilaga
 kristus mindennek || valtoia
 hall'ad kőőrgök || kerelmet:
 ky halálnak ve || zelevel
 vilagnak banad || vezefet
 beteg vilagot || meg mentel
 zert teven az bi || nőfoknak.
 Vilagnak vegere || fordvltan.
 mikent vő legen: || terembyl
 ki iővent. nagy tiz || tefleges
 ziznek rekeztet || mehebe stb. (Dóbr.)

Vagy:

Iői nemzet(ek)nek¹ || valtoia
 mvtaffad ziznek || v' zylvltet
 minden őrökfeg || lvdal'a
 Ill'en zvles il || let iftent.
 Nem ferfionak || magiabol:
 de titkon valo || ihleffel
 iften igeie || tefte lön stb. (Dóbr.)

Vagy:

Nap keletnek kez || defetöl.
 földnek v' vegha || taraig:
 Kristuf(t) inekl'ek || feiedelm(et)²
 ziz marianak || ziletet
 őröknek bodog || tevőie
 zolgalo tefte || őltozek.
 hog tefet tefel || valtana stb. (Dóbr.)

Hymnuszaink egyrészének ez a jambicus folyása érdekes verstörténeti tünemény, melyhez hasonló az egyetemes deák

¹ A codexben hibásan *nemzetnek*; az eredetiben u. i. ez olvasható: *Veni redemptor gentium*.

² A codexben «*Kristusnak inekl'ek. feiedelmnek*» olvasható; de ez kétségtelenül helytelen. Erre vall: 1. a következő sorban a *ziletet*, de 2. az *inekl'ek* szó is. Ha ugyanis a *kristusnak* és *feiedelmnek* helyes volna, akkor a tárgyaz *énekljük* helyett *énekljünk*-öt kellene mondani. V. ö. *Cristum canamus principem Natum Maria virgine*.

irodalomban is észlelhető. A régi hymnus-költők, Ambrosius, Prudentius, Sedulius és részben Fortunatus versei általánosságban a klasszikus metrumok szabályai szerint készültek, azonban egyben-másban el is téreggettek a prosodia szentesített törvényeitől. Az *ae* gyakran mint rövid hang szerepel bennük, viszont a rövid szótagok, ha a vers *arsis*a rájuk esik, akárhányszor hosszúknak számítanak stb. A későbbi verselők műveiben egészen általánossá lesz ez az *accentus*nak tett engedmény; a hymnuszokban egy sajátságos verselő irány jut uralomra, mely megtartja ugyan az antik *rhythmus* lebegését, de a *prosodiának* régi szabályait egészen a népies kiejtéssel és az *accentussal* helyettesíti s például a sapphói és asklepiadesi verseknek, a *trochaicus dimeterek*nek egész tömegét termeli a *quantitas* klasszikai szabályainak teljes mellőzésével.

Nem lebetetlen, hogy a Döbrentei s egyéb codexek szóbanforgó versei szintén ilyenféle jambusoknak készültek s mint ilyenek méltán sorozhatók a klasszikai hatások adalékaihoz.

Lehet azonban, hogy a codex-író néha még tovább ment egy lépéssel. A kor, mely a sapphói sorokban ilyen «hangsúlyos» verseket látott:

Íste con- | féssor || Dómini sa- | crátus,
Fésta plebs | cújus || célebrat per | orbem—

a jambicus dimeterek hangoztatásában is átengedhette magát a népies *accentus* és kiejtés hatásának s ekkép énekelt:

Ó łori | ósa | Dómina,
Excelsa | súper | sidera,
Qui te cre | ávit | próvide,
Lactasti | sácro | úbere.
Quod Eva | tristis | ábstulit...

Mi több, a deák szövegekben talált sajátságos *rhythmus*t hűséges igyekezettel megszólaltathatta a szövegek fordításában a DöbrC nyolczasaiban és egyéb gyűjteményekben olvasható versezetekben:

Húgák fel | leges | zerzöie
hyvoknek | orok | vilaga
kriftus min | dennek | valtoia
hall'ad kő | nőrgök | kerelmet . . .
Oroknek | bodog | tevöie
zolgalo | teltbe | oltözek . . .

Való, így ejtve a szó az első tactusból gyakran átnyúlik a következő ütembe: azonban ez a deák szövegben sincs más-képen; a penthemimeresis, mely immár a második tactusnak végét jelöli, rendszerint elég figyelemben részesül. Végre fölötte érdekes, hogy a tactusok szótagszáma sem járna mindig egy nyomon az eredeti schemával (3, 2, 3.) A magyarban a második ütem sokszor 3 szótagos, az első, bár ritkábban, 4 szótagból áll. De ezek a szaporázások nem törlik el a schema jellegét, a mint hogy nem okoz bajt az a körülmény sem, ha az első tactusba 3 helyett 2 és a másodikba ugyanakkor 2 helyett 3 szótag kerül.

A FesteticsC írójánál szintén kereshetők nyomai a dimeter jambicus ily hatásainak, s ép a tárgyalt hymnus más beosztással alig recitálható. Az *O gloriosa Domina* fordításában azonban még nagy a bukdácsolás: egynémely sor (2₃) sehogy sem fér be a schemába; mások észrevehetőleg rövidebbek kellenél. Az író szemelláthatólag szóról-szóra fordít és semmit sem akar elhagyni az eredetiből, de viszont egyetlen szóval sem akarja megtoldani. Mindazáltal hihető, hogy az értelem hűségén kívül egyéb is lebeg szeme előtt: a versek hangzásának utánzása. A négy első vers-szaknak 16 sora közül 10 lehet hármas beosztású; az 1₁ és 1₄ rövidebb, csakhogy föltehető, hogy a *gloriosá-t glorjosa-nak* olvasták, a *sacro ubere-t* pedig ekkép: *sacr' ubere*, miáltal ilyenféle sorok származtak:

O glorjosa | Domina ...

Lactasti sacr' | ubere,

és a magyar fordítás első strophájában ennek a két olvasatnak hatása érzik. Hasonlóképen számbavehetők az egyes lectio variánsok. Az 1₂ sor rövidülését maga után vonhatta az 1₁ sajátos szabása; de figyelemreméltó, hogy a codex 267. lapján a sor már *magas chyllagoknak felette* alakban fordul elő és jó hármas beosztást ad; a 4₄ hibája pedig ugyanott helyre van ütte azzal, hogy a megfelelő helyen *fogady* helyett *be fogagy* olvasható.

Végül említést érdemel a 3. vsz. 2. sorának túlságos terjedelme. Itt a hiba ugyanis valószínűleg a *wylagoffag* szó használatából ered; s bár a *wylagoffag* a FesteticsC-en kívül a Cornidesben is megtalálható, talán nem éppen valószínűtlen az a föltevés, hogy helyén az eredetiben *wylag* állott (v. ö. *DöbrC* 241. Cristus ki vag nap es világ: Cr. qui *lux* es et dies; uo. 235. hyvőknek grøk *vilaga*: æterna *lux* credentium. Stb.)

Mindent megfontolva a Festetics-féle szöveg vagy igen rossz „jambus», vagy következésképp ütemezhető:

1. O Dychefee | ges azzon :
magas chylla | gok feletth
ky theeged | theremte | hywfeeggel
zoptathaad zenth | emlevddel
3. Te magas | kyralnak | kapwya,
ees wylag(offag) | nak fenes | aythoya,
elet | adathek | zyz mya,
megh waalthoth | neepek thap | folyathook
4. Maria | malazth | nak annya,
yrgalmaffag | nak annya,¹
the mynketh el | lenfegtheewl | othalmazyh,
halalonknak | ydeyen | (be)² fogady

A szövegnek illetén verstani meghatározását még egy körülmény támogatja. Jelesül mellette szól a CornidesC változatának rhythmusa, melyben a szóbanforgó kétféle beosztás még jobb eredménnyel nyomozható. A Cornides-féle variáns ugyanis öt sorában rhythmicailag teljesen egyezik a FesteticsC megfelelő helyeivel, úgy hogy az egyik változatnak rhythmusából a másiké is megállapítható.

Corn. ky tegedet teremte nagy bevlichen.

Fest. ky theeged theremthe hywfeeggel.

Corn. elet adateek zvz miat.

meg valtót nepek vi gagyatok.

Fest. elet adathek zyz mya,

megh waalthoth neepek thap folyathook. Stb.

Egyébiránt szinte bizonyosnak lehet mondani, hogy a két változat másképp is kapcsolatos, nevezet szerint a CornidesC hymnusa nem egyéb a Festetics-félének szabatósabb, tökéletesebb kiadásánál.

¹ V. ö. *LobkC* 250. maria malaznak Annja | maria irgalmnak annja.

² V. ö. *FesteticsC* 267.

MEMENTO SALUTIS AUCTOR.

Enek.

1. Emlekezyeel ydwelfegnek zerzewye
hoghy nyha¹ my thefthewnknek zemeeleeth,
zeplewthelen zyzthewl² fogadaad
2. Maria malazthnak annya,
yrgalmaffagnak annya,
the mynketh ellenség | ⁵³ thewl megh olthalmazyh,
halalonknak³ ydeyeen⁴ bel fogadyh
3. Dychefeeg neked wram,
ky zyletheel zyz mariathwl,⁵
athyaawal ees zenth lelekwel
erewkkewl erewkke Amen

A *Festetics*C 52—53., 71—72., 82., 93—94., 276—277. l.
*Próza*i ford. l. *Lobb*C 250., *Keszthelyi*C 432., *Peer*C 250. l.
 Ism. SZILÁDY, R. M. K. T.; TORDAI ÁNYOS, i. m. 27—28. l. Forrása
 a következő breviumi hymnus:

1. Memento salutis auctor,
Quod nostri quondam corporis
Ex illibata Virgine
Nascendo formam sumpseris.

2. Maria, mater gratiæ,
Mater misericordiæ,
Tu nos ab hoste protege,
In hora mortis suscipe.

¹ *Fest*C 71., 82., 93., 276. l. nyhay.

² *Fest*C 71. zyz maryathwl; 82. l. zyz maryathol; u. i. 93. l.

³ *Fest*C 93. halalonk.

⁴ *Fest*C 71., 82., 93. horayan.

⁵ *Fest*C 72. ky zyzthewl wagy zylethewth; 82. ky zylethet
wagy zyztevl; 93. | ky zyzthewl zyleteel.

3. Gloria tibi Domine,
 Qui natus es de Virgine,
 Cum Patre et sancto Spiritu
 In sempiterna sæcula.

Amen.

A 2. és 3. vsz. *Venantiuss Fortunatusnak O gloriosa Domina* kezdetű himnuszából van kiszakítva és magyar fordításban már a *FesteticsC* 44. l. előfordul (l. f. a 76. l.); az 1. vsz. szerzője ismeretlen; maga a stropha azonban a *Christe redemptor omnium: ex patre patris unice* kezd. adventi himnuszából (VI. száz.) való, melyet némelyek Ambrosiustól származtattak.

A codex írójáról nem igen lehet föltenni, hogy a versezet vegyes eredetét ismerte és a bevezető részt azért foglalta a többtől eltérő sorokba, mintha a himnus összeraggatott természetét akarta volna éreztetni. Abban a korban íróinknál efféle művészetről alig lehet szó; valószínűbb, hogy az eltérést nem kell különös szándékkal összekapcsolni. Annyi bizonyos, hogy a szöveget versnek írták; erről tanuskodik az a körülmény, hogy egyébként eléggé élénk lüktetésű sorait a későbbi változatokban, még az értelem rovására is, még szabatosabbakká, teljes tizenegyesekké bővítették.

AVE MARIS STELLA.

Enek.

1. IDwez legy thengernek | ¹¹⁷hwgya,
 yltennek kegyes annya,
 ees myndenkoron zyz,
 mennek bodogh kapwya

2. Vewd az ydwezletheth
 gabryel zaayabol,
 allaas mynketh beekeeben,
 waaltwaan ewa neweeth

3. Odgyad bynefek kewtheleeth,
 mwthaas wylagoth wakoknak,

my gonozonkath thaawofthald,
kewes mynden yokath

4. Mwthaasd magad anyanak,
fogadyon the myaad kerelmeth,
ky zenwede eerthewnk,
lenny the fyadda
5. Egygyefteges zyz,
mynden kezewth kegyees,
mynketh bynbewl odoz | ¹¹⁸ thakath,
kegyeffee thegy, ees thyzthaakkaa
6. Adgy thyftha eeletet,
zerezy bathor wtath,
hogy my yefwth laatthwan,
myndenkort egybe ewrewlyewnk
7. Legyen dychereth athya yftennek,
nagy chryfthwnak eekesfeegh,
zenth leleknek haromnak,
legyen egy thyftheffegh Amen

A *Festetics* C 116—118. és a 195—197. ll. Ismertetését l.
SZILÁDY, RMKT. I. 365—6. l.; TORDAI ÁNYOS, Kódexeink Mária-
himnuszai, Bpest, 1003. 12—18. l. Eredetije a következő:

1. Ave maris stella, Dei mater alma, Atque semper virgo, Felix coeli porta.	4 Monstra te esse matrem, Sumat per te preces, Qui pro nobis natus Tulit esse tuus.
2. Sumens illud ave Gabrielis ore Funda nos in pace Mutans Evæ nomen.	5. Virgo singularis, Inter omnes mitis, Nos culpis solutos Mites fac et castos.
3. Solve vincla reis, Profer lumen coecis, Mala nostra pelle, Bona cuncta posce.	6. Vitam præsta puram, Iter para tutum, Ut videntes Jesum Semper collætémur.

7. Sit laus Deo Patri,
Summo Christo decus,
Spiritus sancto,
Tribus honor unus.

A latin himnust némelyek szerint VENANTIUS FORTUNATUS írta; de ezt a föltevést elfogadhatatlanná teszi az a körülmény, hogy a mű stylusa teljességgel elüt Venantiusétól. Az «Ave maris stella» szövege legkorább a IX. században fordul elő a következő kéziratban: Opera Ambrosii ad Gratianum. Cod. Sangallens. 95. Forrásait l. DREVES-BLUME, Anal. hymn. 51. köt. 140—142. l.; magyar fordítása a Festetics-codexen kívül még két más codexben, jelesül az AporC 123—124. ll. és a CzechC 151. l. olvasható.

Egészben véve mind a három magyar szöveg más-más szabású, de egyúttal mind a három kapcsolatban van egymással. A CzechC bőbeszédű változata a himnusznek két befejező versszakát egy szó betoldásával szakasztott úgy tolmácsolja, mint a FesteticsC :

Agy nekwnk tyzta eeletoth.
zörözy bathor vtath:
hogy my Jefufth lathwan.
myndonkort egybe örwlyonk.
Leegyön dyczeereth athya yftennek.
nagy kryftufnak eköfleezh:
zent leelőknek. haromnak.
leegyön egy tytőfleezh.

Ezt az egyezést megmagyarázza az a körülmény, hogy a Czech-codexet annak idején részben a FesteticsC fogatkozásának pótlására írták s így a Czechnek írója a Festetics-codexet ismerte. (Horváth C., A régi magy. irod. tört. Bpest, 1899. 166. l.) Viszont a FesteticsC szövegének több helye az AporC szövegével mutat rokonságot:

- Ap. 1. Vduözleg tengernek Lillaga
Istennek zenth anya
es mindenkor zúz
mennek bodog kapvia,
2. Veuen az vduözletet
gabrielnek zaiabol ...

3. Oggad meg bvnofeknek koteleket
ag vilagot vakoknak . . .

5. . . . teg kegeffekke es tiztakka.

6. Ag tizta eletet
Kézeh bator vtat
Hog latuan mindenkor
Iesuft egbe orollonk.

Föltéve, hogy a F. írója ismerte az Apoc. szövegét, vagy ennek valamely mását vagy atyjafiát: az egyezések és eltérések tanulsága szembeszökő. A Festetics-féle változat csaknem kivétel nélkül ott tör új ösvényt, a hol az Apoc. szövege a verses formára alkalmatlan; és ott változtat a különben megtartott szóláson, a hol a rhythmus lüktetése kívánja (v. ö. A. es mindenkor zúz; *F. es mynidenkoron zyz.* — A. *Veuen* az vduzletet Gabrielnek zaiabol; *F. Vevd* az ydwezletheth Gabriel zayaabol. — A. fondal monket bekefegben megvaltoztatuan ewanak nevet; *F. aallaff mynketh beekeeben walthwaan ewa neweth.* — A. Oggad meg bvnofeknek koteleket; *F. Odgyad bynefek kewtelet.* — A. vziedel mv gonozlaginkat nerh nekönk mend iozagokat; *F. my gonozonkat hawozthafd keweff mynden yokath.* — A. Mutaflad te magadat añanknak fogaggia te miattad az onzollatokat ki mv ertönk te fiad akara lenny; *F. Muthasd magad anyaanak, fogadyon the myad kerelmeth, ky zenwede eerthwnk lenny the fyadda.* — A. Egyetlen eg zúz keges mindenek kőzöt monket bönönktől megzabadoltakat teg kegeffekke es tiztakka; *F. Egyeffeeges zyz, Mynden kezewt kegyes, mynket bynbewl odozthakath, kegyeffee teegy es thyzthaakkaa. Stb.).* Más szóval: az eltérések világosan rávallanak, hogy a fordítás versnek készült.

Egyébiránt számba kell venni, hogy a FesteticsC másutt is verses alakba igyekezett foglalni az officium hymnusaikat és nem óvakodott különféle hosszúságú soroknak és schemáknak vegyítésétől. Az *Ave maris stella* fordításában a hatos sorok mellett szintén szép számmal fordulnak elő nyolczasok, sőt itt-ott hetes és ötös szabásúak. Az emléket nem hatja át mindvégig egységes rhythmus; azonban magában véve minden egyes strophá fordítása kisebb rhythmicus egésznek mondható.

FIT PORTA CHRISTI PERVIA.

Hymnus

1. Chrftus kapwya megh nylek,
bel theleek thelyes malazthal,
althal mene kyraal ees megh marad,
rekezhwen menth wolth erewkkewl
2. Felfew wylagoffaghnak nemzethe,
ky yewe zyznek meheebewl,
wewlegeen megh waltho theremthew,
ew egyhazaanak oryaafa
3. Anyanak thyztheffeege, ees wygafaaga,
hyweknek nagy remenfee |¹³⁴ ge,
halalnak kemeen ythalyn,
megh oldaa my byneynketh
4. Maria malazthnak annya,
yrgalmaffagnak annya,
the mynketh ellenfeegthewl megh olthalmazy,
halaalonknak horayan bel fogady
5. Dychewfeegh neked wram,
ky zyletheel zyz maryathol,
athyawal ees zenthlelekwel,
erewkkewl erewkkee. Amen

A *Festetics* C 133—134. és 210—211. ll. Ism. SZILÁDY, RMKT.

I. 366. l. TORDAI, i. m. 213—26. l. Eredetije a következő:

1. Fit porta Christi pervia
Referta plena gratia,
Transitque rex et permanet
Clausa, ut fuit per saecula.
2. Genus superni luminis
Processit aulâ virginis,

Sponsus, redemptor, conditor,
Suae gigas ecclesiae.

3. Honor matris et gaudium,
Immensa spes credentium,
Per atra mortis pocula
Resolvit nostra crimina.

4. Maria, mater gratiae,
Mater misericordiae,
Tu nos ab hoste protege,
In hora mortis suscipe.

5. Gloria tibi Domine,
Qui natus es de Virgine,
Cum patre et sancto Spiritu
In sempiterna saecula.
Amen.

Ez a deák szöveg két hymnusból van összeraggatva: a két utolsó vers-szak Venantius Fortunatus *O gloriosa Domina* kezdetű Mária-hymnusból való, a három első egy hosszabb költeményből (*A solis ortus cardine ad usque terrae limitem*), melyet némelyek Sz. Ambrusnak tulajdonítanak, de tévesen, mivel az *A solis ortus cardine* 1. strophája SEDÜLIUSTól, a 2. és 3. PRUDENTIUSnak *Quicumque Christum quaeritis* kezdetű versezetéből származik és maga az egész mű, mint WACKERNAGEL véli (*Das deutsche Kirchenlied, I. 48.*), különféle hymnusokból összefércelt ABCdariumnak kuszált töredéke. A *Fit porta* három vers-szakának kezdőbetűi (F, G, H) szintén ilyen eredetre vallanak; egyébiránt megemlíthető, hogy a három strophát HRABANUS MAURUSnak nevével is összekapcsolták (CHRIST. BROWER, Hrabani Mauri poemata de diversis, Moguntiae 1617. 4. p. 75. V. ö. WACKERNAGEL, i. m. 47.) — A mű vers-szakait azonban az *O gloriosa* soraival, mint már SZILÁDY rámutatott, nem a magyar író fűzte össze, mivel a hymnus hasonló alakban másutt sem volt ismeretlen (HERM. HAGEN, Carmina medii aevi etc. Bernæ 1877. 47. l.).

Maga a deák forrás-szöveg iambicus dimeterekben van írva, penthemimeresissel és a FesteticsC fordítása szintén a iambicus dimetereket utánozza, csak hogy helylyel-közzel kevés sze-

rencsével, avagy egy eredetibb magyar szövegnek megrongálásával. A 2. vsz. első és harmadik sorában egy-egy szótaggal több van kelleténél; valószínű azonban, hogy a 2₁-ban a *wylagoffjaag* helyén eredetileg *wylaag*, a 2₃-ban a *meg waaltho* helyén *waaltho* volt írva. (V. ö. *DöbrC*: Ioi nemzeteknek *valtoia*.)

Különösen hosszúra nyúlt a 3₁ és a 4₃; mindazáltal föl lehet tenni, hogy a^dolgot ugyancsak szövegromlás okozta. A 4₃ ugyanis magában a *FesteticsC*-ben *meg* nélkül fordul elő a 44. lapon, a 3₁ pedig minden valószínűség szerint *Anyanak thyzthes wygfaaga* volt; v. ö. *DöbrenteiC* 236. *Tiztes diLeret es diLqjeg*: Laus, honor, virtus gloria.

Egyébiránt a hymnust magyaros tagolással is ejthették:

Chr(i)stus | kapwya | meyh nylek,
 bel theleek | thelyes | malazthal,
 althal mene | kyraal ees | megh marad,
 rekezhwen | menth wolth | erewkkewl. — Vagy:
 Felfew wyla | goffaghnak | nemzethe,
 ky yewe | zyznek | meheebewl,
 wewlegeen meg | waltho | theremthew,
 ew egyha | zaanak | oryaafa.¹

A SOLIS ORTUS CARDINE.

I. hymnus.

1. Nap thamadaafanak farkaathwl,
 mynd eez wylaghnak wegeygh,
 chryfthwft eenekelywk feyedelmeth,
 zyz marianak zylewtteeth,

2. Bodogh eez wylagnak zerzewye,
 zolgay teftet rea wewn,
 hoky |³⁵³ theftel teftewt megh waathwaan,
 ne wezteneeye kykek teremte,

¹ Olv. órjása.

3. Zyleenek thyfta beeleyth,
mennyey malazth meg hataa,
leannak hafa wyfely,
thytokath. kyth nem thwd wala.
4. Tyztha melnek¹ ew haaza,
lewn hamar yften temploma,
zepletelen fyrfyath nem twdwan,
ygewel fogada fyat,
5. Zylee gyermek zyleev ment gabriel.
elewl meg mondotta wala,
kyt annyanak meheeben eerwendwen,
berekezteth yaanos meg erze,
6. Zeenan fekenny zenwede,
yaa | ³⁵⁴ zoltol meg nem kybeek,
ees kychyn theeyel thartateek,
ky myatt madar fem ehewzyk,
7. Ewrewl mennyeyeknek kara,
ees angyalok eenekelnek yftennek,
ees nylwa leez paftroroknak,
paftr myndennek teremteye
8. Dychewfeegh neeked wram,
ky zyleteel zyztel,
athywal ees zent leelekwel
erewkkewl erewkkee Amen

II. karaLon napian veLernere A Iolis Ortos

1. Nap keletnek kezdefetl.
foldnek v veg hatarraig:
kristufnak inekl'ek . feiedelmnek ²
ziz marianak ziletet.

¹ Helyesen : mel(e)nek.

² Helyesen : Kristust inekl'ek. feiedelmet. V. ö. f. a. l. 79. l.

2. Orloknek bodog tevőie
zolgalo teftbe oltozek.
hog teftet teftel valtana.
ne vezteneie. kiket teremtet
3. Anna rekeztet mehebe.
meñnei malazt be megen.
leannak hafa el vifel
[til] titkokot kit nem esmert volt
4. Zemerme mell'enek v haza.
hamar lezen iften temploma.
nem tvdvan ferfio illeteth.
fiat igebol fogada
5. ²³⁸ Germek zvlo. zvle fiat:
kit gabriel meg mondot volt.
kit ana mehben vifelven.
rekeztet ianus erzet volt
6. Fekeest zenaba valazta:
iazolt v meg fem vtala.
keves teyel el iltetec.
ki mia elteto fem ehezik
7. Orloknek meñnei karok.
ineklenek vrnak angalok.
meg ielenik vigazoknak.
mindent teremto vigazo

Az I. sz. a *Festetics*C 352—354., a II. sz. a *Döbrentei*C 237—238. lapjáról. A hymnus prózai fordítását l. az *Apor*C 130—131. és a *Keszthelyi*C 54—56. l. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 357—359. l.; FRICK JÓZSEF, i. m. 60. Eredetije SEDULIUS (V. sz.) költeményéből, a Jézus életét tárgyaló hymnus abedariusból van kiszakítva és nem egyéb, mint a 23 vers-szakra rugó versezetnek 1—7. strophája, megtoldva a már ismert *Gloria tibi Domine* kezdetű doxológiával.

1. **A** solis ortus cardine
Ad usque terrae limitem
Christum canamus principem
Natum Maria virgine.¹
2. **Beatus** auctor seculi
Servile corpus induit,
Ut carne carnem liberans
Ne perderet, quos condidit.
3. **Castae** parentis viscera
Coelestis intrat gratia,
Venter puellae baiulat
Secreta, quae non noverat.
4. **Domus** pudici pectoris
Templum repente fit dei;
Intacta, nesciens virum
Verbo concepit filium.
5. **Enixa** est puerpera,
Quem Gabriel praedixerat,
Quem matris alvo gestiens
Clausus Joannes senserat.
6. **Foen**o iacere pertulit,
Praesepe non abhorruit,
Parvoque lacte pastus est,
Per quem nec ales esurit.
7. **Gaudet** chorus coelestium,
Et angeli canunt Deo,
Palamque fit pastoribus
Pastor, creator omnium.

¹ Igy is: Christo canamus principi Nato . .

8. Gloria tibi domine,
 Qui natus es de Virgine,
 Cum Patre et Sancto Spiritu
 In sempiterna saecula.
 Amen.

A magyar fordítások közül a FesteticsC változatát egy-
 némely író a prózai emlékek közé sorozza (v. ö. FRICK, i. h.).
 Ez azonban tévedés, mivel a szöveg meglehetősen rávonható
 a jambus «dallam»-ára és ejthető egyúttal a sokszor említett
 hármas beosztással:

Nap thamadaa | fanak | sarkaathwl,
 mynd eez wy | lagnak | wegegygh,
 chryfthwft eene | kelywk | feyedelmeth,
 zyz mari | anak | zylewtteeth.

Bodogh eez wy | lagnak | zerzewye,
 zolgay | testet | rea wewn ...
 leannak | hafa | wyfeli,
 thytkokath | kyth nem | thwd wala.

Ugyanennek a változatnak érdekes része a 6. vsz. 2. sora:
yaazoltol megh nem kybeek, illetőleg a sorban előforduló *megh*
nem kybeek kifejezés, melynek értelme: *non abhorruit*. (V. ö.
 AporC 130. a *iazlot nem utala*. DöbrC 238. *iazolt v meg*
fem utala.) SZILÁDY szerint a *meg nem kibék* bizonyosan a
 mai *elképped tőle* kifejezésnek régi alakja. Kriza szótára sze-
 rint ugyanis a székely földön *képni* = képpedni. *Képség* =
 csoda; *megfogta képség* = csoda fogta; *elképtem rajta* = el-
 hültem rajta stb. A mi ma *képzél*, az még a Kat. leg. 71. s.
kébzé (R. M. K. T. I. k. 358. l.). Azonban a MTsz. szerint a
képik («kikel a képéből») mellett előfordul a *megképik* alak és
 — a mi talán valamennyinél méltóbb a figyelemre — van
képzik, *megképzik* is «elképped», «megijed» értelemmel.

A DöbrenteiC 6. vsz. 4. sorában szembe szökik, hogy a
 fordítás a *Per quem nec ales esurit* mondatot hibásan tolmá-
 csolja: ki mia *eltető* *fem* ehezik. De az *ales* az AporC és
 a KeszthelyiC írójának deákságát is megcsúfolta (v. ö. AporC
 130. ki miat a *zúz* *fem* ehezik; KeszthC 55. *ky myath*
w anya zyz maria *nem* ehezék) és a közös botlásnál jóval

érdekesebb a fordításnak az Apoc A *solis ortus*-szövegével való gyakori érintkezése. V. ö. Apoc 130—131. Napkelet farkalattatol es földnek mend vegeiglen eneklonk xpus feidelmnek zúz zülettenek, Ez vilagnak bodogh zörzeie zolgalo testet von o rea hog testet testel meg zabadeituan el ne vezetene kiket zerzet, A mennyey malaszt be megen a zúlonek reitek belibe a zúznak ionha vifeli a titkokat kiket nem elmert vala, A tizta melnek haza hirtelen isten temploma lezen a zúz nem tuduan ferfiat ige miat foga fiat, A gyermek zúló a fiat zúló kit gabriel eleue meg mondott vala, kit zent Janos o anna meheben be rekeztven meg erzet vala, A zenan fectet zenuede, a iazlot nem vtaia keues teyel eltettetet ki miat a zúz fem ehezik, A menney karok orolnek es az angalok istennek enekelnek es a pastoroknak, meg ielenik a paztor ki mendennek |¹³¹ et teremtet, Dilofeg legen felfeges at'anak es igen nag dileret o fianak, zenth lelekkel egembe ma es orokkol orokke Amen. (Nyt. VIII., 232.)

Az érintkezésből folyó tanulságoknak megállapításához azonban egyéb adalékoknak számbavétele sem nélkülözhető.

HODIE INTACTA VIRGO.

Antiphona.

1. Maria zeplethelen zyz,
yftent³⁵⁵ neekewnk zylee,
gyenge tagokkal megh elvezeteth,
kyt eerdemle zoptathny,
5. Myndenek chriftust ymadywk,
ky yewe mynket ydwezyhteny

A *Festetics*C 354—355. l. Latinja a zsolozsmának következő karácsonyi verse:

1. Hodie intacta virgo
Nobis Deum genuit
Teneris indutum membris,
Quem lactare meruit;
- 5 Omnes ipsum adoremus,
Qui venit salvare nos.

KARDOS ALBERT (*Egyet. Philol. Közl. XV. köt. 794. l.*) és TORDAI ÁNYOS (*id. m. 49—50. l.*) szerint a magyar fordítás nem verses alakú, hanem «inkább tömören fordított próza». SZILÁDY azonban mint verset közölte (219. l.) és kétségkívül az ő meggyőződése a jogosultabb. A mindössze hatsoros szövegnek négy sora, az 1., 2., 4. és 5., ugyanis egészen szabatos rhythmusú, a 3. pedig következőképen ejthető:

Gyenge tagokkal | megöltöztet —

sőt az sem lehetetlen, hogy a sornak *megh* szava utólag került a szövegbe.

O CRUX CONDIGNA.

O Dycheo kegelmes melthofagos kereft h
ki minden fanal vagh nemelb:
the engem meg segez
hog ne haliach gonoz halallal.

A pár soros emléket DÖBRENTAI GÁBOR közölte (R. M. Nyelv-
emlékek. II. köt. Budán 1840. II. r. 7. l.) a Kaposmérői Mérey
nemzetség levéltárából, a Paksy-nemzetségnek jegyzőkönyvéből.
Ott u. i. a 11. lap alján a következő sorok olvashatók:

O Dycheo kegelmes melthofagos kereft h ki minden fanal
vagh nemelb:
the engem meg segez hog ne haliach gonoz halallal.
A sorok fölé pedig ez a két hexameter van írva:
O crux condigna super omnia ligna Benigna
tu me asigna ne moriar morte maligna.

A latin versnek befejező részét DANIEL Thesaurus hymnolo-
gicus-a (Lipsiæ, 1844. tom. 11. p. 317.) után kiadta Szilády
(R. M. K. T. I. k. 338. l.), s e rész a következő:

In cruce pendentem rogo te Deum omnipotentem,
Ut mihi des mentem Te semper amare volentem. Amen.

DÖBRENTAI valószínűnek tartja, hogy a latint 1500—1505
körül «valamelyik Paksy tette ki magyarul»; azonban egyetlen
szóval sem említi, hogy az egyetlen sorokat versnek tartaná.

A R. M. K. T. régi I. kötetének 161. l. a szöveg mint négysoros vers-szak van közölve, a melynek tagolódása a leoninus eredetinek rímeihez igazodik:

O crux condigna,
super omnia ligna benigna,
Tu me assigna,
ne moriar morte maligna.

Ám egyéb megoldás sem lehetetlen. Föl lehet tenni, hogy az első sor három jelzője (*dicső, kegyelmes, méltóságos*) között utólag ékeltek a fordításba. Az emléknek többi része ugyanis arra vall, hogy a fordító híven, szó szerint akarta tolmácsolni a deák szöveget, sőt annak rhythmusához is alkalmazkodni törekedett. A magyar szöveg hozzásimul a deák sorok metszeteihez, és bár a prosodiával nem törődik, szótagjainak számával azt sejteti, hogy írója előtt a hexameter schemája lebegett:

Ó méltó | ságos ke | reszt, || ki | minden | fánál vagy | ne-
mesb,
Te en | gem megse | gíts, || hogy | ne haljak | gonosz ha |
lállal.

A följegyző azonban a három jelző tanúsága szerint — talán az eredetinek barbár olvasásától is megtévesztve — kétségkívül »hangsúlyos» verset látott az emlékben:

O dicső | kegyelmes | méltósá | gos kereszt,
Ki minden | fánál | vagy nemesb,
Te engem | megsegíts,
Hogy ne haljak | gonosz | halállal —
Ó crux | condigna,
super omni | a ligna | benigna,
Tu me | assigna,
Ne moriar | morte | maligna.

ÉDES ANYA . . .

Edes anya bodog anya
veragh zylew zyz maria

A WinklerC 117. lapjáról.

Eredetinek látszik. A gondolat az ismert jövendőlésből sarjad: Et egredietur virga de radice Iesse, et flos de radice ejus descendet. *Isai, XI, 1.* és megtalálható másutt is, például — egyebek között — az *O sancta mundi Domina* kezdetű himnuszban, melyet Wack. a VII. századba helyez:

Emerge dulcis filia,
nitesce iam *virguncula*,
florem latura nobilem,
Christum deum et hominem.

V. ö. *Ave gignens florem.* HOVEDEN, L Salut. B. M. V. 2, 1.

PATRIS SAPIENTIA.

1. Athyanak bõlchefege ifteny Bizonfagh
vethernenek ideieen chriftus megh fogattateek
az ew thaneithvanytwl eyel el hagyattateek
Sidoknak arwltateek adatek ees kenzateek
2. Napnak elfew ideieen ihus el viteteek
pylatufnak elõthe hamyffan vadoltateek
Kezeeth ott megh kethezwen nyakon veretteteek
Mynth meg prophetaltak wolth arcwzl hagyattateek
3. Napnak harmad ideien fezeyteny kealtak
Megh mewetefnek vtanna barlonyal ruhazak
az ew zenthfeghef feyeeth thewyffel koronazak
kennyath vallan vyfely a kennak helyre
4. | ¹¹⁹ Naphnak hatod ideien ihuft megh fezeyteek
kennyaban megh zomywla epewel kenzateek
keeth tolwaynak kezethee bynefnek iteelteteek
a kegetlen fydoktwl meegh megh karwmlattateek

5. Napnak kylenced ideien keges ihūs megh hala
ew zenth atyath keialta lelkeeth neky ayanla
Egh viteez ew zenth zyweeth am altal ewklelee
fewld ottan megh remõle nap megh fethetõle
6. Kereztfarol le veveek vechernyenek ydeieen
Eroseghe megh marada ew iftenseghebe
Elyen halalth zenvede eletnek orwoffaga
Oh merth am ¹²⁰ hanyatta fekzyk dichofegnek koronaya
7. Completanak ydeieen koporfoba helheteek
chriftufnak nemes testeeth eletnek remeenfegheeth
Zenth kenettel kenetyk irafok teleenek
Een zywennek nagh gongya chriftufnak halala
8. Ez zenth ymadfagokath aicytatoffaggal
xpe nekõd aianlom ees hala adaaffal
Merth te nagh zerelmedbawl nagh kenth eerthem zenvedeel
Leegh nekem vigafagon¹ halalomnak ydeyeen

A WinklerC 118—120. l. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 343—
344. l. Eredetije a WinklerC 60—65. l. is olvasható.

1. Patris sapientia, veritas divina,
Christus Jesus captus est *hora matutina*.
A suis discipulis et notis relictus,
Judæis est venditus, traditus, afflictus.
2. *Hora prima* ductus est Jesus ad Pilatum,
Falsis testimoniis multum accusatum.
In collo percutiunt manibus ligatum,
Conspuentes faciem, ut est prophetatum.
3. «Crucifige», clamitant *hora tertiarum*;
Illusus induitur veste purpurarum.
Caput suum pungitur corona spinarum,
Fert trabem in humeris ad loca poenarum.

¹ vigaságom.

4. *Iesus hora sexta est cruci conclavatus,*
Prae tormentis sitiens felle est potatus.
Pendens cum latronibus cum eis deputatus,
Sinister eum reprobatur latro sceleratus.
5. *Hora nona dominus Iesus exspiravit,*
«Heli» clamans animam patri commendavit.
Eius latus lancea miles perforavit.
Terra tunc contremuit et sol obscuravit.
6. *De cruce deponitur hora vespertina,*
Fortitudo latuit in mente divina.
Talem mortem subiit vitae medicina,
Heu corona gloriae iacet hic supina.
7. *Hora completorii datur sepulturae*
Corpus Jesu nobile, vitae spes futurae.
Conditur aromate, implentur scripturae,
Jugis sit memoriae mors haec mihi curae.¹
8. *Has horas canonicas cum devotione*
Tibi, Jesu, recolo pia ratione,
Ut sicut tu passus es poenas in agone,
Sic labori consonans consors sim coronae.²

Egynémely kézirat szerint a versezetnek EGIDIUS püspök volt a szerzője:

Subscriptas horas edidit de Jesu passione
Egidius episcopus ex devotione,
Trecentisque diebus indulgentiae dotavit,
Quos et apostolicus Iohannes confirmavit.

A püspök, a kiről szó van: Aegidius Colonna (+ 1316); a pápa: XXII. János (1316—1334.); a versezetnek legrégibb kéziratái: két kéziratos breviár (*Brev. Arelatense. Cod. Vat. Borgh. A I 53. M.; Brev. Cisterc. Cod. Casanatens. A IV 16. R.*) a XIV. századból. V. ö. DREVES-BLUME, *Anal. hymn. XXX. köt. 34—35. l.*

¹ Más változatban: *Jugis sic memoria mors est mihi curae.*

² Más változatban a két végső sor: *Ut qui pro me passus es amoris ardore, sis mihi solatium in mortis agoné.*

EMLEKEZIEL KEREZTHIEN.

1. Emlekeziel kerezthien az aldor ihūfrol
artatlan halalarol nagh keen vallafarol
Zeenth veere hullafarol nyomorufagarol
kyt te eerted zenvede ew nagh zerelmebew¹
2. Reghen paradichomba valaal meltofagba
iftennek malaztyaba¹²¹ nagh artatlanfagba
azwtan teremteednek efeel fokfagaba
Mykor gonoffagodeerth efeel haragyaba
3. Teghed onnan kywethe eez gyarlo velagba
ees firalmnak vølgebe ew nagh haragyaba
te nagh bōnōs voltodeerth baromhoz hafonla
hogh bōnōd megh efmerned ez nyomorwfagba
4. Az vtan menyorzagbool te read thekeenthe
latwan nagh nyavalyadath raytad konqrole
menybowl eerted le zalla az zyznek mehebe
Ełtozeek zerelmedeerth byzon emberfeegbe
5. Harmiczharom evigleen te neked zolgala
nagh nyomorufagaban eerteed megh farrada
Leen the idwefseghednek zenthseghes peldaya
ees [keferō] keferō bynednek kegef megh valtoya
6. ¹²² Te erek fokfagodeerth ew megh foghtateek
kegetlen byneideerth megh oftoroztateek
mennyey koronadeerth tywyffel koronaztatek
te keferō kenodeerth keferwen kenzatheek
7. A kemen kereztfanak kennyath rea veeve
ew kennyanak helyere nagh kennal vyfele
a te kegetlen bynedeerth ewteth megh fezeyteek
dragalatos zenth vereeth erteed mynd ky oteek

¹ zerelmebowl.

8. Oh halando kerezyen ezeketh megh mongyad
 edeffeghes ihufnak kennyath megh gondolyad
 kefero zenth halalaat zyvedbe forgaffad
 hogh halalod ideyeen zenth zyneth lathaffad Finis

A WinklerC 120—122. l. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 345. és 346. l. Forrásszövege nem került napfényre. Alakja ugyanaz, mint a *Patris Sapientiáé* s a WinklerC legtöbb verses darabjáé: az ú. n. vagans-rhythmus, és ez arra vall, hogy fordítója, esetleg szerzője, egyazon személy volt amazokéval.

A vagans-rhythmus ősrégi formája a népi verselésnek; már a régi rómaiak használták (*versus Saturnius*) és nem valószínű, hogy a középkor magyarsága szintén ismerte. A codexben azonban kétségtől deák hatás alatt szólalt meg és a WinklerC éneke legfőleg szabatosságával s könnyed folyásával utal rá, hogy írásos megjelenésekor már a begyakorolt versformák közé kellett tartoznia. (V. ö. Arany, *A magyar népdal az irodalomban*. Hátrahagyott próz. dolg., Budapest, 1889. 22. l.)

ZENTH ENEK KY DICHERI ZYZ MARIAT EES AZ O ZENTH FYAT.

1. Vr ihufnak newebe
 kezdetyk zenth enek
 ky dicheri zyz mariat
 ees az o zenth fyat
 Igön edos a iooknak
 ees az tyzta lelkoknak
 kyk zeretyk iftenth
 ees az ew zenth zileiet
 ees az iften malaztyath
 ky kezdetyk ekkeppen (mondwan)

2. *¹ Kegofflegos zyz
 ees ighon nagh zepfeegh

¹ A vszakok elején látható * színes kezdőbetűhöz való üresen hagyott helyet jelöl. A vers-szakok elejéhez irt apró kezdőbetűk a nyomtatásban is apró szedésűek.

A 2. vsz. elejéről elmaradt kezdőbetű: O.

teghod iften valazta
 meegh kezdehnek elotte
 Nagyon teghōd tyztōle
 merth te nekōd kōzōne
 angyalnak myatta
 kōzōnetōt ilyeteenth
 velaagh sonha nem hallōth
 mynd kezdetōl fogwa

3. ³³⁹ *ozyad¹ mene az angyal
 be rekeztōth haazba
 ees elōtted megh alla
 nagh zeep fenōffeegghel
 kōzōnetit el kezde
 ighōn nagh tyztōffegghel
 ees ekkeppen monda
 Idwōz leegh te maria
 vagh te malaztal telyes
 wr vagyon te veled

4. *agh² tyztōffeegh ez nekōd
 azzonyōm Maria
 ees ighōn nagh vigafaagh
 mynd ōrōkwl ōrōkke
 hogh mynd az zenth haromfaagh
 nekōd igen kōzōne
 Angyalnak myatta
 ees teghōdet megh alta
 azzonyoknak kōzōtte
 ees myndōnnēk fōlōtte

5. *Maria³ zeep veragh
 ees zizeknēk gyōnge
 az mennyei vdvarnak
 nagh zeep fenōffeeghe

¹ Hozyad.

² Nagh.

³ O Maria.

|³⁴⁰ Merth vagh iftennek annya
 angyaloknak azzonya
 nagh meltosagh neköd
 kyneel nagyob nem leheth
 iftennek vtanna
 fem földön fem mennyön

6. zeretethnek rolaya
 teghöd eköfeite
 zenth alazatosfagnak
 violaya zepeite
 tyztasfagnak lilioma
 ighen teghöd tyztöle
 ees myndön yozagnak
 iamborfagnak zenthfeegnek
 edöfseghos illatya
 tegöd mynd el hata

7. *ekönk¹ eez nagh tyztöfsegh
 ees ighön nagh öröm
 hogh my ilien zeeph Azzonth
 valyonk földön ees mennyön
 kyth ighön kel zerethnönk
 es ighön kel tyztölnönk
 ees neky zolgalnönk
 hogh |³⁴¹ Mynekönk aggyon yoth
 ees megh oltalmazyon
 myndön ellenfeegtöl

8. *te² kegyös io chrístuf
 ees edös zeep ihesus
 Menyböl földre tekenteel
 raytonk könyörwluen
 zenth atyadnak kebeleböl
 hozyank ide le zallal

¹ Nekönk.

² O te kegyös.

az ziznek mehebe
 eez velagra zyleteel
 nekõn myndõn iõth adal
 ky wagh tennõn magad

9. * efus ¹ nagh felfegos keench
 kynel zebb ees iobb nynch
 te zenth zyved patica
 ees kyraly taarhaz
 kybe az iftenfeegnek
 myndõn kenche tartatyk
 ees q bolchefeeghe
 kerõnk a[z]zon teghõdet
 hõgh a te zenth zywedeth
 aggyad my zyvõnknek

10. ^k yt fel nyta longynos
 te fe ellenfeeghõd
 ees ky afa A kenchõth
 |³⁴² zelõs nagh lanchayawal
 kyvel lõn nagh kazdagga
 merth q megh igazwla
 bynebõl tyztwlwan
 ees megh koronaztateek
 az zenth martiromfaggal
 ees ekkeppen zenthe lõn

11. ° te kegyõs zenth atya
 ky wagh nagh hatalmas
 zebbeth iobbath nem athataal
 mynth atte zenth fiadath
 kybe vagon myndõn io
 es myndõn bolchefeegh
 kyth my ighõn zereffõnk
 ees chak neky qõlyõnk
 mynd qõkke Amen

¹ Iefus.

12. * igafagnak ez napya
 merth kyral zileteek
 ky zarmazeek ez napon
 ziznek o meheböl
 chodalatos ez germök
 ky myndonnek kedves lön
 o embörfeghebe
 ees ky aleythatatlan
 es o megh mondhatatlan
 o iftenfeghebe
13. |³⁴³ * ften¹ fya zileteek
 tyzta nemeff ziztol
 Mykent rofa liliumtol
 termezett chodalya
 kyth zyle yfyw lean
 ky wolth ez velagh [ele] elöth
 myndonnek zorzoie
 tizta zyknec emloy
 neky teieth adanak
 reghi nagh iftennek
14. *ngyal² a paztoroknak
 chordaiok orizwen
 nagh orometh hyrdete
 ihüs hogh ziletotth
 A iazolba teteteek
 foldnek mennynek kyralya
 poztookba takarwan
 menyböl teyel tolth emlok
 fel neweleek otet
 ekos nagh zepfegghel
15. *ynt³ az yvegh nem toryk
 nap feen altal hathvan

¹ Iften.² Angyal.³ Mynt.

ezonekpen Maria
 zyzen megh marada
 Bodogh a zylo anya
 kynek zenthsegoş mehe
 |³⁴⁴ iften fyath zyle
 ees Bodogh az emlook kyk
 q genghesegokbe
 wr xpũth emleteek

16. *z dicheretş germok
 ez napon zileteek
 eegh zeplotelen zyztol
 my idwolfeghonkeerth
 ha nem ziletoth volna
 my mynd el veztonk volna
 enghodetlenfegherth
 O en edş ihesufom
 ky my ertonk zileteel
 oltalmazy pokoltol

17. *efus¹ fekzyk iazolba
 mennyekbe orzagol
 A bochope kowekol
 angyalokath vygaztal
 kezei kotoztetnek
 a genghe zyz annyatol
 hogh megh ne verheffon
 de my velonk kegelmezyon
 ees chak ergalmazion
 ees |³⁴⁵ my velonk legyon .

18. *z zyz² anya ees lean
 onnon atyaath zyle
 ezt chodalya meny ees fold
 hogh ilyen nagh felleegh

¹ Iesus.

² Ez zyz.

magat ygh megh alaza
 hogh terömtö zyleffeek
 attool kyt terömtött-
 zeretetnek nagh iege
 kynel nagyob nem leheth
 femmy termezetbe

19. ° felleghos fenöffeigh
 ees nap velagoffaga
 halhatatlan kyl germök
 ees ilyen nagh bolchefeegh
 ky hallota ees latta
 hogh ylien nagh hatalmas
 legyon erötelen,
 kazdagfagos zeghennye
 es az iften germökke
 kyth chak chodalhatonk

20. °z zenthfeighos zereteth
 ezth gyakortha tötte
 hogh a te zenth | ³⁴⁶ feiedet
 az ihusnak feiere
 le haytottad edöfödon
 ees te könw hulatafod
 öteth megh ötözte
 ees az ew zenth orczayan
 ala gorgödözött
 ighon nagh bewfegghel

21. * ynch¹ emböri bolchefeegh
 ky azt megh mondhatta
 mely ifteni edöffeegh
 zywed lelköd megh folta
 Mykor az edös ihűt
 appolgattad chokoltad

¹ Nynch.

ees 99th olelghetted
 zenth zyvedhoz zoroytottad
 ees 9tet emletted
 nagh zenth edoffegghel

22. * yoleczad¹ napon kys criftus
 kornylwyl meteelteteek
 az ew genghe testebol
 vereeth ky bochata
 veghezetre kereztfan
 a tobbit ees ky ontha
 Mynketh ygh zerethe
 hogh lelkonket megh | ³⁴⁷ Mofa
 az 9 zenth verewel
 hogh mynd ydwozohon

23. ^a Melkodo nagh choda
 hogh ylien nagh felseegh
 magaath ygh megh alazya
 hogh feen afaan figion
 Ees hogh ez nagh fenoffegh
 ygh megh homalyofoggeek
 ees megh fetetwlyon
 hogh mydonok ne tuggyak
 es megh ne efmerieek
 hogh 9 iften legyon

24. myndon foloth nagh choda
 hogh nagh bolchefeegh
 velagoffagh fenoffegh
 ees myndon dichofeegh
 ygen magaath el haggya
 hogh 9tet megh wtalyak
 ees megh zydalmazyak
 ees ylien nagh edoffegh
 ygh megh keferoggek
 ees 9 megh vtaltasseek

¹ Nyoleczad.

25. |³⁴⁸ ote kegyos kys keral
 ees ighon nagh iften
 ez velagra ziletwen
 approdokath gyoytel
 zaz ees negven neegh ezerth
 kyketh tol mynd viteezze
 ees megh koronazat
 ees elotted bochatad
 ylien edos feregot
 a mennyei vdwarban

26. * hefus¹ hozyad iqvenek
 harom zenth kyralyok
 hozwan aiadekokath
 meegh hogh germok volnal
 ylwen ziznek olebe
 vgh mynt kerali zeekbe
 be menven a hazba
 le efeenek elotted
 ees wgh ymadanak
 nagh zenth tyzteffeeggel

27. * hefus² teghød herodes
 akara megh olny
 kyth megh monda az angyal
 a te hyw zolgadnak
 hogh fel kelyen almabol
 |³⁴⁹ ees fel vegyon tegodeth
 ees te zenth zyledeth
 elbe fuffon veletok
 egyptom orzagba
 hogh ideigh oth leegh

28. ° Maria genghe zyz
 a te kyf fyaddal

¹ Ihefus.

² Ihefus.

nagh munkara kyldenek
 ees nagh hozyw wtra
 Ne bankoggyal azzonyom
 veled vagyon nagh kölchfeegh
 ees a nagh vigalaagh
 hatalmaffagh batorfaagh
 ky tegodeth meggh seghell
 myndon nawalyadba

29. ° es hogh menneel azzonyon
 az zenth tarfafaaggal
 zeep ihūffal iofephel
 mynd egipton fele
 Jutal a nagh puztakra
 ees kyetlen erdōokre
 fene vadak kōzze
 kyket ihūs ehnyte
 ees meggh zelydeite
 |³⁵⁰ Lōnek oly mynth baranok

30. * egh¹ efmerwen vrokath
 ees o azzonyokath
 zolgalatōth mutatwan
 ees nagh zeretetoth
 merth elotted vtannad
 ees keethfelol melleted
 yarnak tyztōffegghel
 iaczodozwan vigadwan
 ees ekkeppen keferwen
 alkolmas ideygh

31. *es ymar my myndnyayan
 ebbe edōfkoggyonk
 a zeretoth zereffwk
 ees az yoth kewanywk
 az iftentol my felyonk
 hogh ellene ne veffonk

¹ Megh.

hoh mynketh zereffon
 ees my nekõnk aggyon ioth
 mynd földõn mynd mennyon
 myndh őrõkwl őrõkke Amen

A WinklerC 338—350. l. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 346—348. l. TORDAI ÁNYOS, i. m. 30—39. l. FRICK JÓZSEF, i. m. 99—102. l. NÉGYESY LÁSZLÓ, Irodalomtörténet, 1915. (IV.) 175—176. l.

Nem egységes mű, sőt nem is egy, hanem két énekből álló sorozat. Első himnusa a 11-ik vsz. végéig terjed, a hol a befejezést jelezni szokott *Amen* olvasható; a második ének, vagy, helyesebben, új szakasz a 12-ik versszakkal indul. Ez a szakasz Jézus születéséről, majd körülmetéléséről, az aprószentekről, a három király látogatásáról, Heródes gonosz tervéről és a szent család Egyiptomba meneküléséről szól.

Érdekes, hogy hasonló természetű éneksorozatot egyidejűleg a németeknél is találunk. WACKERNAGEL (*Das deutsche Kirchenlied*, II. Leipzig, 1867. 520—527. l.) egy müncheni, XV. századbeli kéziratból (*Cod. lat. 2992. Amb. 12.*) közöl egy karácsonyi éneket, melynek későbbi változatai közül kettő egészen a magyar versezet kereteiben mozog. Figyelmet érdemel az a körülmény is, hogy az éneknek az a variánsa, mely egy klosterneuburgi, XVI. század elejéről való kéziratból származik (*Wack.*, i. m. 520—521. l.), a következő címmel van ellátva: *Hernach sein liedl vom kindl Ihesus und seiner mueter Maria*; egy még újabb pedig (*U. o. 523. l. Nr. 694.*) BRACHEL PÉTER énekeskönyvében (*Catholische Kirchen-Gesäng...* Gedruckt zu Cölln, Bey Peter von Brachel... 1625., 23. l.) így van címezve: *Dies est laetitiae Teutsch*. A magyar ének ugyanis szintén «Máriát és az ő szent fiát dicséri», és mint már SZILÁDY észrevette, részben a *Dies est laetitiae* fordítása. De a mi még ennél is közelebb hozza a németet a magyarhoz: az a körülmény, hogy a két éneknek egy vers-szaka csaknem szóról-szóra megegyezik.

SZILÁDY szerint a «Szent ének» írója a *Dies est laetitiae* négy vers-szakából meritett: az *első*, az *Orto Dei filio*, az *Angelus pastoribus* és az *Ut vitrum* kezdetű strophából (v. ö. 12., 13., 14., 15. vsz.); azonban valószínű, hogy a deák himnuszak egyéb helyei, különösen a *Mater haec est filia* (v. ö. 18. vsz.) és az *In obscuris* kezdetű (17. és 19. vsz.) szintén hatással voltak szövegére.

Az illető strophák a következők:

1. Dies est laetitiae In ortu regali, Nam processit hodie De ventre virginali Puer admirabilis, Totus delectabilis In humanitate, Qui inaestimabilis Est et ineffabilis In divinitate.	4. Ut vitrum non laeditur Sole penetrante, Sic illaesa creditur Virgo post et ante. Felix est puerpera, Cuius casta viscera Deum genuerunt, Et beata ubera In aetate tenera Christum lactaverunt.
2. Orto Dei filio Virgine de pura, Ut rosa de lilio, Stupescit natura, Quem parit iuvenula Natum ante saecula Creatorem rerum, Quod uber munditiae Lac dat pueritiae Antiquo dierum.	5. In obscuro nascitur Illustrator solis, Stabulo reponitur Princeps terrae molis; Fasciatur dextera, Qui affixit sidera, Dum coelos extendit, Concrepat vagitibus, Qui tonat in nubibus, Dum fulgur descendit.
3. Angelus pastoribus Iuxta suam gregem Nocte vigilantibus Natum coeli regem Nuntiat cum gaudio Iacentem praesepio Infantem pannosum, Angelorum dominum Et prae natis hominum Forma speciosum.	6. Mater haec est filia, Pater hic est natus; Quis audivit talia? Deus homo factus, Servus est et dominus; — Qui ubique cominus Nescit comprehendere, Praesens est et eminus; Stupor ille geminus Nequit comprehendere.

Látnivaló, a 12—15. vsz. fordítás, a 17. és 18., továbbá a 19. azonban már csak egy-egy gondolatot kölcsönöz a deák hymnusból; a 17.: hogy «fasciatur dextera» és «concrepat vagitibus», a 18.: hogy «Mater haec est filia, Pater hic est natus; Quis audivit talia?» — a 19-ik: hogy «Illustrator solis»; e mellett mindegyik azt az ellentétet fejtegeti, a mely a latin

szöveg 5. és 6. versszakának mintegy a themája, csak hogy eltérően, nem az *In obscuro nascitur* és a *Mater haec est filia* strophájának színeivel.

Honnét valók ezek az új, eltérő mozzanatok, nem tudjuk; valószínű azonban, hogy a három versszak csak olyan fordítás, mint az a négy, a melynek fordított mivoltát Szilády észrevette. Föltehető ugyanis, hogy az író, ha már egyszer fordítani kezdett, utólag sem változtatott eljárásán; mi több, számba kell venni, hogy — például — a 17. versszak tartalmának egy része deák szöveggel is előfordul a *Lactare puerpera* kezdetű karácsonyi prózában:

*Ibi sanctos reficit
Angelos laetitia,
Hic sitit et esurit
Egens ab infantia.*

*Ibi summi culminis
Residet in solio,
Hic ligatus fasciis
Vagit in praeseptio.*

És végül bizonyos súlylyal esik a mérlegbe az a körülmény, hogy a 16-ik versszak, melynek mása az ismert *Dies est laetitiae*-szövegekben hasonlóképen ismeretlen: szintén fordítás; sőt ennek a fordításnak mása olyan énekben fordul elő, melynek egy változata a *Dies est laetitiae Teutsch* címet viseli.

A német ének a következő:

1. Der tag der ist so frewdenreich
aller creature,
Wann gotes fün von himelreich
vber dü nature
Von einer magd ift er geparn,
got hat yms felber aufz erkarn
auffz junckfrawen rayne.
O du suffer ihesu crift,
wañ dü mensch geparen pift,
behüt vns vor der helle.
2. Ein kindelein so vil lobickleich
ift vns geparen hewte

*Von eyner junckfraw feuberleich
zu trost vns arme leute.*

*Wer vns daz kindlein nicht geparn,
so wer wir all zu mal verlorn,
daz heyl ist vnsser aller.
O du fuffser ihesu crist,
wann du mensch geparen pist,
behüt vns vor der helle.*

3. Dy hirtten auff dem velde dar
erhorten neue mere
Von der angelischen schar
wy crist geparen were stb.

4. Als dy fün durchget daz glafz
mit irem claren scheyne
Und auch nicht verferet daz,
daz mercket all gemayne:
Glicher weyß geparen wart stb.

5. Drey edel könig hoch geporn
erkanten an dem fterne¹ stb.

Mint látható, a német ének szintén több tekintetben különbözik a *Dies est laetitiae* hivatalos szövegétől. Viszont az a körülmény, hogy egy versszak a magyarban előfordul, arra látszik mutatni, hogy a WinklerC versírója szintén ilyenféle interpolált *Dies est laetitiae*-változat után készítette munkáját.

A codex éneknek mondja a hosszú versezetet, tehát maga jelzi, hogy énekelték. De, mint annak idején rámutattak (HORVÁTH CYRILL, *A Batthyány-codexről*, Budapest, 1910. 12—13. l.), e nélkül is középkori népénekeink közé kellene soroznunk. A műnek 15. versszaka ugyanis csekély változtatással megjelenik Szegedi Gergely Énekes könyvében (Debr. 1569., 87—88. l.):

Diczeretes az gyermek,
ki ez nap fzületéc

¹ A müncheni XV. sz. változathól. WACKERNAGEL, *i. m. II.* 520. l. Az ének a XVI. sz. végén egy augsburgi kiadványban már 13 versszakra rúg. *L u. o.* 526—527. l.

egy fzeplőtelen fzüztől
 vigasztalafunkra,
 ha nem fzületet volna
 mi mind el vefztünc volna
 ő mi iduőffegünc,
 egyetlen egy Iefuf nac
 ki mi ertünc fzületel
 oltalmaz pokoltol.

és pár évvel utóbb TELEGDI MIKLÓS prédikációi között (*Az Evangeliomoknac . . . magyarazattyanc Elseo Resze. Bechbe 1577. 87. l.*). Viszont a *Vigafagnak Ez napyá* kezdetű résznek több kifejezése világosan rávall, hogy közte és *Telegdinek Nagy öröm nap ez nekünc* kezdetű éneke (u. o. 88. l.) között szorosabb kapcsolat van: illetőleg a Telegdi-féle szöveg a Winklerének változtatott, javított kiadása. (L. a 420. l.)

³⁵¹ AZTALNAK ZENTH DICHERETE.

1. * z zenth alazatoffagh
 zerzetos aztalaath
 ekofeyty dicheri
 ees fel magasztattya
 az zenth veztegeegh tartaal
 oteth ighon gyongyozy
 ees megh veragozya
 az zenth acitatosfagh
 otet megh edofeitj
 ees eerdomofeitj

2. az alazatos zerzetof
 nagh edofdon ezyk
 mert o melto reaya
 amyt ezyk izyk
 ees o neky a xpus
 nyayalkodo barátja
 ees o aztalnoka

Mert elŲtte my vagon
mynd az chriftus zerzŲtte
kyrŲl aggyonk nagh halaath

A *Winkler*C 351. l.

JO EES GONoz ZERZETŲNEK DICHERETJ
EES ZYDALMA

1. |³⁵² A yo zerzetŲnek
zywe kriftus kerthe
Merth Ų benne plantalta
veragoknak zeepfegheeth
Merth zenth alazatoffagh
veragozyk Ų benne
mynt keek viola
zeretethnek rofaya
tyztafagnak lilioma
benne kewelkŲdnek
2. ZerzetŲnek gonoza
myt te rolad mongyonk,
telies zyved merogghel
ees nagh alnokfaggal
mert az enghodetlenfeegh
ees az gonoz gywlŲfeegh
teghŲd mynd el gyŲzotth
az kewelfeegh megh hatotth
ees ekkeppen Ųrdogh byr
kiuel vizŲn nagh kenra

A *Winkler*C 352. l. — Eredeti munkának látszik, nemcsak mivel forrása nem került napfényre, hanem mivel 1. verszaka szembeszökőleg a codexben 12 lappal előbb olvasható énekrész hatását tükrözteti:

zeretethnek rofaya
teghŲd ekŲfeite

*zenth alazatoſſagnak
violaya zepeyte
tyztafaagnak liioma
ighen teghød tyztöle.*

(WinklC 340.)

ARGUMENTUMOS VERS.

Testben elmeben halakra iteltre istennek iöveti
ez neg adventi evangelivmba vagon.

A DöbrenteiC ²⁵⁶127. l. Ism. CSERESZNYÉS ANDRÁS, Tudományos Gyűjtemény, 1819. III. k. VOLF GYÖRGY, Nytár XII. k. IX. NÉGYESY LÁSZLÓ, Irodalomtörténet, 1915. 178. l.

CSERESZNYÉS ANDRÁS kanonok 1819-ben a Tudományos Gyűjteményben azt a megjegyzést kockáztatta, hogy a DöbrenteiC-ben «az Adventi Evangeliumoknak foglalatja (argumenta) ilyen nem jól hangzó magyar Versben tétetnek ki:

Testben elmeben halakra iteltre istennek
iöveti ez neg adventi evangelivmba vagon.»

A megjegyzés azonban sokáig nem ébresztett kellő figyelmet. VOLF GYÖRGY a Nytár megfelelő kötetében érthetetlennek találta Cseresznyés állítását és azt írta róla: «Hogy miért ítéli ezt versnek, bajos elgondolni.» De végre fordult a sor. NÉGYESY LÁSZLÓ 1915-ben az Irodalomtörténet cz. folyóirat 178. lapján újra rátereli a közfigyelmet a nyilatkozatra és akkép vélekedik, hogy Cseresznyés esetleg «ú. n. versus politicus-nak érezte az első sort, vagyis 15 tagú versnek 8+7 összetétellel». «De ez», úgymond, «csak az ő sejtése lehet.» Az a mód, a hogy a két sort Volf közli (Testben ... iöveti | ez neg ... vagon), Négyesy szerint a distichont juttatná az ember eszébe; ám ennek is elháríthatatlan akadály áll útjában. «Nem a döcögősség, mert azt természetesnek lehetne venni; hanem az, hogy legalább szótag-számban igazodtak volna a latin versforma határaihoz, itt pedig a szerint, a mint a iöveti szót ide vagy oda csatoljuk, vagy a hexameter vagy a pentameter túlhaladna minden lehetséges határt. Ha tehát valaki esetleg distichonra gondolna, az a feltevés nem állja meg a sarat.» «Mindennek daczára», folytatja N., «igazat

kell adnunk Cseresznyés kanonok érzékének. A Bertalan pap szólamait, szókapcsolatait és a lehető rythmikus lüktetést figyelembe véve, ez a felosztás kínálkozik alkalmasnak:

Testben elmeben

halalra itiletre

istennek iöveti

ez neg adventi evangelivmba vaáon.

Az utolsó sor nem emmetrikus; a három első sor afféle jelszavakból álló argumentum-vers, a minő akkor elég sok volt... Megjegyzendő, hogy a dőlt betűs szavak az eredetiben piros tintával vannak írva... Ha a piros betű rythmusa tagolást jelez, akkor még két rend volna és rythmuson kívül maradna a *vaáon* szó.

Azonban, úgylátszik, ez az okoskodás is csupán részben elfogadható. A Halabori-féle argumentumnak minden sajátsága arra vall, hogy az író distichont fordított és utánozott: erre a befejező rész, a mely nagyon is a pentametert juttatja az embernek eszébe, és erre az első résznek Négyesytól kitűnően megállapított ütembeosztása. A codex-író egyszerűen megmagyaráította az idegen formát, a hexameter hat tactusából ugyanannyi, súlyos szótaggal kezdődő egységet, három magyaros dimetert csinált; a pentametert öt, az eredetinek hangzását követő egységgel pótolta és végül az egyes «láb»-akat — minden kétség kiküszöbölése végett — szép piros betűkkel gondosan elkülönítette egymástól:

Testben | elmeben | halalra | itiletre | istennek | iöveti
ez neg | adventi || evange | livmba | vaáon.

DOXOLOGIA.

Legen att'anak dílofeg.
es fivnak tizteffeg
es zentleleknek vigaffag
Mikent vala kezdedben.
es immar: es mindenkor.
es oroknek orokig
amen.

A *Döbrentei* C 230. l., a zsoltárok végén, továbbá ugyanott a 494. l., az evangeliumok után, csaknem betűről betűre azonos szöveggel. Ism. NÉGYESI LÁSZLÓ, Irodalomtörténet, 1915. (IV.), 177. l. V. ö. a 499. l.

CONDITOR ALME SYDERUM.

adventba velernei hymnus

1. HVgák felfeges zerzöje
hyvöknék örök vilaga
kristus mindennek valtoia
hall'ad köörgök kerelmet:
2. Ky halálnak vezelevel
vilagnak banad vezefet:
beteg vilagot meg mentel
zert teven az bínöföknék
3. Vilagnak vegere fordvltam.
mikent vö legén: teremből
ki iövent. nağ tizteffeges
ziznek rekeztet mehebe.¹
4. Ki nağ erös hatalmanak.
immar minden terdre haiol
meñniek földiek: inteffel
val'ak: magat engezteltnek
5. Nap el hívgottat orizven
hold homal'offagat tartvan.
feneffeg hvgakban fynelven
tartanak bizon' vtakot
6. Iften neked kö²³⁶ hírgönk
iövendő vilag biroia:
minket meg tarl ez időbe:
hitlen ellenfeg íületol

¹ Helyesen: *meheből*, *méhéből*.

7. Tiztes dileret es dilöfeg¹
 att'a iftennek. fiaval
 zent lelekel égetembe
 mind oröknök orökig amen.

A *DöbrC* 235—236. 1. Prózai változatait l. *AporC* 128—129. 1. és a *KeszthC* 50—52. 1. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. Az eredetit némelyek szerint NAGY SZENT GERGELY pápa írta a VI. században; DREVES BLUME az ismeretlen szerzőjük közé sorozza. A forrás-szöveg egyébiránt a következő:

1. Conditor alme syderum,
 Aeterna lux credentium,
 Christe, redemptor omnium,
 Exaudi preces supplicum.
2. Qui condolens interitu
 Mortis perire seculum,
 Salvasti mundum langvidum,
 Donans reis remedium.
3. Vergente mundi vespere,
 Uti sponsus de thalamo,
 Egressus honestissima
 Virginis matris clausula;
4. Cuius forti potentiae
 Genu curvantur omnia:
 Coelestia, terrestria
 Fatentur nutu subdita:
5. Occasum sol custodiens,
 Luna pallorem retinens.
 Candor in astris relucens
 Certos observans limites:

¹ Helyesen: tizt es dileret es dilöfeg. Vö. Laus, honor, virtus, gloria . . .

6. Te deprecamur hagio
Venture iudex seculi,
Conserva nos in tempore
Hostis a telo perfidi.
7. Laus, honor, virtus, gloria
Deo patri cum filio,
Sancto simul paraclito
In sempiterna secula.

A magyar szöveg nem készült pusztán a deák eredeti alapján. A DöbrenteiC-nek négy hymnus-fordítása (*Conditor alme syderum, Veni redemptor gentium, A solis ortus cardine ad usque, Vexilla regis*) ugyanis számos helyében egyezik az AporC megfelelő hymnus-fordításaival. Pl. Döbr. 235. HVgak felfeges zer-zőie hyvőknek őrők vilaga krisztus mindennek valtoia. Ap. 128. Cillagoknak zent zer-zőie Hüuőknek őrők vilaga Crifstus mendeneknek zabadeitoia. | Döbr. Nap el hűgottat őrizen hold homa'offjagat tartvan. fenefjeg hvgakban fynelven tartanak bizon vtakot Ilten neked kőnörgönk iövendő világ biraia: minket meg tarl ez időbe: hitlen ellenfeg nilatol. Ap. 129. Nap őrizen őr el hūgtat, hod őr homolat tartuan fenluen a lillagoknak fenek a bizon vtakat tarta. Onzollonk teged zent Ilten iövendő világ biraia tarc meg mīnket ez időben az alnok ellenfeg nilatol. Stb.

Kétségtelen, hogy ilyen egyezések véletlenül is támadhatnak oly művek között, melyeket közös forrásból, lehetőleg szóról szóra fordítanak. E helyütt azonban figyelmet érdemel az egyezések nagy száma és az a körülmény, hogy több egyezést nem lehet a közös forrás és a szószerinti fordítás rovására írni. Ilyenek a következők: Qui condolens interitu mortis perire sæculum: Döbr. 235. Ky halálnak vezelevel vilagnak banad vezelet; Ap. 128. Ky banuan ez vilagnak halál vezedelmeuel el veztet. | Conserva nos in tempore: Döbr. 236. minket meg tarl ez időbe. Ap. 129. tarc meg mīnket ez időben | Claustra pudoris permanent: Döbr. 236. zemerem kapvia meg marad. Ap. 129. tiztasagnak kapui meg maradnak. | Enixa zent puerpera: Germek zvlő zvlē fiat. Ap. 130. A gyermek zülő a fiat zülő. | Quo vulneratus insuper: Döbr. 241. kin annak felette meg febhgt. | Manavit unda et sanguine: Döbr. 241. ver vizzel özve fol'amek.

Ap. 132. ki fola viz verrel ozuo. | O crux, ave, spes unica, hoc passionis tempore, auge piis iustitiam, reisque dona veniam: **Döbr. 241.** O éggetlen remenlegonk. zent kerezt idvöz leg ez getrelmnek idein *kegejfe*nek beveh igaffagot es binofoknek teg boranatot. **Ap. 132.** Vduozleg oh kerezt eggetlen eg remenleg e getrelmnek ideieiben bounh igaffagot *kegejfe*nek es boczanatot ag bvnoffeknek. | Te, summa Deus Trinitas, collaudet omnis spiritus: **Döbr. 241.** Felleges zent haromfag. teged *diLer* minden lelek. **Ap. 132.** Felleges zent haromfag teged minden zelletek *diLer*nek.

Mint ismeretes, a DöbrenteiC-et nem csupán ezek a vékony szálak fűzik az AporC-hez. MÉSZÖLY GEDEON igen nyomós érvekkel bizonyítja, hogy a DöbrC evangéliumai és zsoltárai tulajdonképpen a régi Ferencz-rendi biblia átdolgozásai, oly példányból, mely már némileg különbözött az őszövegtől. A benne levő törlések és igazítások ugyanis azt mutatják, hogy a hol az író két kifejezés között válogatott, az egyik kifejezés vagy egészen, vagy némi változtatással megegyezett a MüncheniC evangéliumaival és az AporC zsoltáiraival (*Magyar Nyelv*, IX., 433. M. *Nyelvőr*, 43., 65—70. l.) Utóbb pedig ugyanő kiderítette, hogy az AporC ama részének, mely a 134. lap Te Deum-szövegétől a 147. lap végeig terjed, és a DöbrC megfelelő szövegeinek közös forrása volt: a régi Ferencz-rendi biblia illető részeinek az átdolgozása, s ebből az elveszett átdolgozásból ágaztak ki egyfelé az AporC II. kezének (a 134—147. l. frójának), másfelé a Döbrentei-codexnek tárgyalt szövegei (*Irodalomtörténeti Közlemények*, 1915. 40—49.)

A Döbrentei- és AporC emez atyafiságos viszonya szintén arra mutat, hogy a hymnusaikban található egyezések épen nem véletlen játékaik: hogy — más szóval — a DöbrC írója olyan szövegek segítségével készítette hymnusait, a melyek vagy egész mivoltukban, vagy több-kevesebb változtatással az AporC lapjain olvashatók.

Erdekes, hogy ezek az Apor-féle hymnus-fordítások MÉSZÖLY szerint (*Irodalomtört. Közlem. 1915. 42—43. l.*) ugyanazokat a nyelvi sajátságokat tükröztetik, melyek mint a régi Ferencz-rendi biblia jellemző tulajdonságai ismeretesek (*mehnek gimolto*, fructus ventris; *Ki ipo*, egressus; *zulo*, enixa est; *o belollo ki fola viz verrel ozu*, manavit unda et sanguine; stb.) Ugyanis a Ferencz-rendi biblia töredékei több codexben még több kéztől írva maradtak reánk, de mindegyik kéz írásának

nyelvi sajátosságai közösek. Ez bizonyítja, hogy azon nyelvi sajátosságok nem a különböző másolóktól valók, hanem maguktól a mű szerzőitől. Ha tehát most ugyanazon jellemző nyelvet látjuk az Apoc. I. k. . . . hymnusaiban is, nyilvánvaló, hogy azok is a Ferencz-rendi biblia szerzőinek műveiül bizonyulnak.»

A következtetés merésznek látszik, azonban az eredmény nélküle sem megvetendő. Kiderült, hogy a DöbrenteiC hymnuszfordítása nem elszigetelt tünemény, hanem régibb hagyománynak folytatása és továbbképzése. Halabori Dobos Bertalan az evangéliumokban és a zsoltárokból is több volt másolónál: javítani, tökéletesíteni akarta a keze ügyében forgó magyar szövegeket; föltehető, hogy a hymnuszok körül végezett munkája sem volt más természetű.

Az Apoc. *Conditor alme syderum*-fordítása különben a következő:

Cillagoknak zent zertzöje Húnyoknak orok vilaga Criftus mendeneknek zabadeitoia Halgalmeg konyrgoknak onzollat't'okat, Ky banuan ez vilagnak halal vezedelmeuel el veztet meg vigaztad a lendő vilagot vruoffagot aduan meltoknak, Ez világ vége elközeleituen zarmazek ment vő ő terepemeből a zúz aňának tiztafagos lakodalmabol, ky erős hatalmanak minden terdek Le haitatnak mennyek es földj¹²⁹ ek zerelmes alaztodattal vallak, Nap orizuen ő el nyugtat, hod ő homolat tartuan fenlueu a lillagoknak fenek a bizon vtakat tartá, Onzollonk teged zent Isten iquendő világ biraia tart meg mynket ez időben az alnok ellenfeg nilatol At'ának fiunak zent leleknek legen dileret es tizteffeg tehetffeg es díloffeg mend orokköl orokke amen. (Nyt. VIII., 231.)

Ez a fordítás itt-ott hibás; de a DöbrenteiC sem mindenütt helyes és világos. A 3. vsz. 3. sorában ki *iquent* valószínűleg íráshiba *ki ioven* (kijöven, egressus) helyett; a 4. vsz. 4. sora azonban merőben értelmetlen.

VERBUM SUPERNUM PRODIENS.

completa

1. Felleget ige zarmazvan :
 regen att'atol ki ioven
 vilagnak zilven segeites.
 hailot idonek fol'afan
2. Vilagoh immar mell'okot :
 meg geriezzed zerelmeddel
 hog' v' vy hireket halvan
 meg tilogyk : minden bintol
3. Mikorra biro iovendez.
 melloknek tottet meg tvdnod.
 vetkezetekert fizetned.
 orzagot ioknak es igaznak
4. Tehat bvnert ne getreffonk
 binonknek erde zerent :
 de mi legonk bodogokal
 orok mennekben rezzeffe.

A DöbrC. 236. l. Prózai vált. KeszthC 52. l. Ism. SZILÁDY,
 RMKT. I. és FRICK I. i. m. 66. l. Latin eredetije a következő:

1. Verbum supernum prodiens,
 A patre olim exiens,
 Qui natus orbi subvenis
 Cursu declivi temporis :
2. Illumina nunc pectora,
 Tuoque amore concrema,
 Audito ut præconio
 Sint pulsa tandem lubrica,
3. Iudexque cum post veneris
 Rimari facta pectoris,

Reddens vicem pro abditis
Iustisque regnum pro bonis:

4. Non demum artemur malis
Pro qualitate criminis,
Sed cum beatis compotes
Simus perrennes coelibes.

A régiek ambrosiusinak tartották a költeményt, viszont «újabbán», olvassuk egy helyen (FRICK *i. m.* 66. l.), «Aquinói Tamásnak tulajdonítják». De az állítás második részének semmi alapja. Aquinói Tamásnak van ugyan egy *Verbum supernum prodiens* kezdetű hymnusa, csak hogy nem Krisztus születéséről, hanem az utolsó vacsoráról és az Oltáriszentségről, s kezdetén kívül semmi sem kapcsolja a szóban forgó versezethez (L. WACKER-NAGELNÁL, *Das deutsche Kirchenlied*, I. 144—145. l.)

VENI REDEMPTOR.

karalon elti velerűnere valo hymnos

1. Ioi nemzetnek¹ valtoia
mvtassad ziznek v zvltet
minden orokfeg lvdal'a
yll'en zvles illet iftent
2. Nem ferfionak magiabol:
de titkon valo ihleffel
iften igeie teste lon:
hafnak gompole viragozek
3. ziznek mehe nevekedik:
zemerem kapvia meg marad.
iozagnak oztoia² fenlik
iften templomban²³⁷ lakozik

¹ Helyesen: nemzeteknek. Vö. red. gentium.

² Helyesen: zastoia. Vö. Vexilla virtutum.

4. Vtereme bõlõl ki lepven
 kirali haznak zemermekeket
 allatt'abeli orias¹
 hoğ vigan fvffon hamariat
5. V ki iõvefe at'atol.
 meg terefe at'ahoz
 ki fvtafa poklokiglan.
 be fvtaf iten zekihez
6. Orõk at'ahoz egello.
 tetet meg vynia õvezzed.
 mi tetõnknek betegfeget.
 orõk erõvel erõffeit
7. Immar vy iazol fenlik:
 ey ihle. eg vy vilagot:
 kit eg eei fem vezen kozbe
 zvnetlen hvttel vilagoziek
8. dylofeg. vram te neked:
 ki immar ziztol ziletel
 att'aval. es zent lelekel.
 mind orõknek orõkig amen:

A *DõbrC* 236—237. l. Prõzai változatait l. az *AporC* 129—130. és a *KeszthC* 53—54. l. lsm. SZILÁDY, RMKT. 356—357.
 l. Az eredeti AMBBROSIOStól való és következõképen hangzik:

1. Veni redemptor gentium,
 Ostende partum virginis,
 Miretur omne seculum:
 Talis decet partus deum.

¹ Helyesen: kirali haznak zemerme
 ket alatt('a)beli orias.

Erre vall — Négyesy László figyelmeztetése szerint — az
 eredeti: *geminæ gigas substantiæ* (= kettõs állatú, kettõs termé-
 szetű óriás); de, hozzá lehet tenni: a *versalak* is.

2. Non ex virili semine,
Sed mystico spiramine
Verbum dei factum est caro,
Fructusque ventris floruit.
3. Alvus tumescit virginis,
Claustra pudoris permanent,
Vexilla virtutum micant:
Versatur in templo deus.
4. Procedens do thalamo suo:
Pudoris aula regia
Geminæ gigas substantiæ,
Alacris ut currat viam,
5. Egressus eius a patre,
Regressus eius ad patrem,
Excursus usque ad inferos,
Recursus ad sedem dei.
6. Aequalis æterno patri
Carnis trophæo accingere,
Infirma nostri corporis
Virtute firmans perpeti.
7. Præsepe iam fulget tuum,
Lumenque nox spirat novum,
Quod nulla nox interpolet:
Fideque iugi luceat.
8. Gloria tibi domine,
Qui natus es de Virgine etc.

Az *AportC* fordításában:

Joy nemzeteknek zabadeitoia, mvtassad meg zúznak zúlelet,
Czudalkogek mend ez vilag iftennek illen zúletet illik, Nem
emberi magtol ee ifteni [Ak] ihlettöl iftennek igeie teste lon,
es mehnek gimölrö viragozek; Zúznak ionha meg nehezköfölt
tiztafagnak kapui meg maradnak, iozagoknak zaztoioik fenlnek
iften ö templomaban naiafkodik, Zarmazuan ö teremeböl tiztaffag-

nak palotaiabol termezeti nemzettel ment vig orias hog az vton
 fuffon Ki ipuq o at'tatul esmeg at'ahoz fordola, zarmazek pok-
 lokiakhoz fel mene iftennek zekire, At'anal egenlo valuan test-
 nek oueuel oltozek iozaggal be meg erofeituen my testonknek
 betegfegit, Immar | ¹³⁰ fenlik a te iazlod vy vilagot ad az ey
 kit sem eg ey megnem feteteithet es zonetlen Húttel fenlik,
 Diczofigh legen at'tanak es onon Luppa ffinak vigasztalando
 s' lelekkel mend orokkel orokke Amen. (Nyt. VIII., 231.)

DE PATRE VERBUM

zent ianos apostol es evangelittarol valo hymnos

1. Attatol ige ihletek.
 anatol tesbe oltozek.
 ianosnak tanosagaval.
 ez ige volt kezdetbe.
2. Azert apostolok kozzol.
 ianos mindennel zerelmefb
 kirismia efesomba
 meg ira evangeliomot
3. Tizta zivebol ki torlaa
 evangeliomot az vizet.
 kit mereite vendegfegbe:
 vilag vranak gotrelmen
4. Kerezt fara hagtaba.
 ayanla onon ziz anhat
 iefus ez taneitvananak:
 ment onon kepebelinek
5. Hog ziz fersionak tvdatlana:
 ez tiztasagnak tvdoia:
 es vilagnak napiba. vallania.
 ekes¹ embernek vigasztalafat

¹ Helyesen: ezes (vö. *providi.*).

6. Fel fogaa ziz az ziznek.¹

fertelmnek tudatlanat.

kristus vtan égenlő vl.

vt zolgala zizefegbe

7. Igen io bodog zent ianos

neri oldozni meg minket

binönkből hog²³⁹binönkből hog legönk

zabadon.

felleges vrnak zolgalnonk.

A *DöbrC* 238—239. l. Prózai vált. a *KeszthC* 56—57. l. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 359. l., hol eredetije a paulinusok XV. sz. breviáriuma után van közölve és a következő:

1. De patre verbum prodiens,
De matre corpus induens,
Joannis testimonio
Hoc erat in principio.

2. Joannes ergo ceteris
Dilectior apostolis
Rogatus apud Ephesum
Conscripsit evangelium,

3. Eructans almo pectore
Fluenta evangelica,
Quæ hausit in convivio
Passuro mundi domino.

4. Ascendens crucis arborem
Commendat matrem virginem
Jesus huic discipulo
Ut suimet vicario,

5. Ut virgo viri nescia
Et castitatis conscia
Solamen viri providi
Haberet dies sæculi.

¹ ziznek; helyesen: zizet (vö. *virginem*.)

6. Accepit virgo virginem
Corruptionis insciam,
Et par post Christum filium
Deservit integerrimam.
7. Sancte Ioannes optime
Absolve nos a crimine,
Ut mereamur liberi
Servire summo principi.
8. Præsta beata trinitas,
Concede simplex unitas,
Ut tibi casto corpore
Lætetur omni tempore.

EX MORE DOCTI MITICO

Bõiti vecerne

1. Tytk zokafnak tanofagabol.
õrizivk ez bõitõkõt
napnak tiz fordylafaba.
negzer ezt nilvan be hozvan
2. Moifes es profetak elozer
ezt be tell'eseitettek volt:
vtannok kristus zentele.
kiral' es idõknek zerzõie
3. Azert il'onk mertekletesb
bezeddel. etkel. es itallal:
almaal. iatekal. es erõfben
all'onk mi õrizetõnkben
4. Gonozt kedek meg vtall'onk.
ki hyw elmeketh el byreit.
sem egy hel't es mi ne aggõnk
hitlen kegetlenfegnek

5. De azt mi mongvuk zívnetlen
 es ki mind maganak ívöltven
 fíronk bironak elöppen.
 engeztell'vuk meg haragiat

6. Mi nag' binönkel vr iften
 vetettük te kégelmedet
 de off ma felöl te mi rank.
 búnt bolato malasztokot

7. Emlehed hog' tied vagonk.
 lehet vetkezet termezet:
 te nevednek dílofeget.
 kerönk ne ággád

8. Bolas gonozt kit tottonk.
 öregeh iot. kin kerönk.
 hog' kivel kelletheffük
 magonkot. it es mind öroke

9. Engeggéd bodog háromlag:
 ággád égges éggétlenfeg
²⁴⁰ hog' gömölös aiandekal
 böit légen te zolgaidnak

A *DöbrC* 239—240. l. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 360. Eredeti-
 tijét sokan tévesen Ambrosiusnak tulajdonítják.

1. Ex more docti mystico
 Servemus hoc ieiunium
 Deno dierum circulo
 Ducto quater notissimo.

2. Lex et prophetæ primitus
 Hoc protulerunt, postmodum
 Christus sacravit, omnium
 Rex atque factor temporum.

3. Utamur ergo parcius
 Verbis, cibis et potibus,

Somno, iocis, et arctius
Perstemus in custodia.

4. Vitemus autem pessima,
Quæ subruunt mentes vagas,
Nullumque demus callido
Hosti locum tyrannidis.

5. Dicamus omnes cernui,
Clamemus atque singuli,
Ploremus ante iudicem,
Flectamus iram vindicem.

6. Nostris malis offendimus
Tuam, deus, elementiam:
Effunde nobis desuper
Remissor indulgentiam.

7. Memento, quod sumus tui,
Licet caduci, plasmatis;
Ne des honorem nominis
Tui (precamur) alteri.

8. Laxa malum, quod gessimus,
Auge bonum, quod poscimus,
Placere quo tandem tibi
Possimus hic et perpetim.

9. Præsta beata Trinitas,
Concede simplex unitas,
Ut fructuosa sint tuis
Jejuniorum munera.

7. vsz. 4. Kerõnk ne aggad. Kimaradt: egyébk. Vö. Ne
des . . . alteri.

CRISTE QUI LUX ES ET DIES:

1. Cristus ki vag' nap es vilag.
es ynek fetetet ki nitod.
vilagnak feñeffege hitetel
bodog vilag hirdeto
2. Zent vr mi teged: onzollonk.
oltalmaz minket ez eyel.
n'vgalm nek'ok leg'en benned:
ag' nek'ok eyet n'vgalmaft
3. Nehez alom rank ne ip'ok.
ellenfeg minket meg ne lall'on.
teft v' neki ig' engedven.
neked minket bin'ffe tegen
4. Mi zemeink almot vegenek:
mi ziv'ok hoziad vigazion
te iogod meg oltalmazion.
kik teged zeretnek.
5. Tekenl fel'ol mi oltalmonk.
olalkodokot nomoroh:
biriad ten'ok zolgaidot:
kiket aron verrel v'ottel
6. Vram emlekeziel rolonk:
ez mi nehez test'okbe.
ki vag' leleknek oltalma.
mi vronk te leg' mi vel'ok
7. dir'ofeg atta[nak] iftennek.
es eg' on'ok fianak.
vigasztalo zent lileknek.
immar: es mind el or'oke amen.

A *DöbrC* 240. l. Prózai vált. a *LobkC* 259—260. és a *ThewrewkC* 133—134. l. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 361. Eredetijét mint VII. századbelt közli WACKERNAGEL, i. m. I. 83.

1. Christe, qui lux es et dies,
Noctis tenebras detegis,
Lucisque lumen crederis,
Lumen beatum prædicans:
2. Precamur, sancte domine,
Defende nos in hac nocte;
Sit nobis in te requies,
Quietam noctem tribue.
3. Ne gravis somnus irruat,
Nec hostis nos subripiat,
Nec caro illi consentiens
Nos tibi reos statuât.
4. Oculi somnum capiant,
Cor ad te semper vigilet:
Dextera tua protegat
Famulos, qui te diligunt.
5. Defensor noster, aspice,
Insidiantes reprima,
Guberna tuos famulos,
Quos sanguine mercatus es.
6. Memento nostri, domine,
In gravi isto corpore:
Qui es defensor animæ,
Adesto nobis, domine.
7. Deo patri sit gloria,
Eiusque soli filio,
Cum spiritu paraclito
et nunc, et in perpetuum.

VEXILLA REGIS PRODEUNT.

Siket vafarnapi iften halalarol.

1. Kiral' zazloi teriednek.
kereztnék titkia finletik
241 kin testben. teftnek teremtoie
fel fezvlt kerezť fara
2. kin aznak felotte meg sebefvlt:
cvcanak kemen oklelefevel:
hoť minket bintol mofna.
ver vízzel ozve fol'amek
3. Meg tolt kit hit hyv dauid
ineklet v kintornaiaban
mondvan: nemzetek kozot
iften az farvl orzaglot
4. Ekes ez fenlo dizes fa.
kiralnak barfoňával ekefvlt.
fak kozot kivalasztot:
ill' zent tagokot illetni
5. Bodog kinek karin
ez vilagnak ivtalma lyggot:
teftnek merteke leven:
pokolnak nerefeget meg veven
6. O eggetlen remenfegonk.
zent kerezť idvoz leg
ez getrelmnek idein
kegefsefegnek beveh igaffagot:
es binofoknek teg bolanatot
7. Felfeges zent haromsag.
teged diler minden lelek.
kiket kereztnék titkia mia
idvozytez biriad mind'oroke

8. Dílófeg náǵ vr iftennek.
 tizteffeg őrők att'anak
 att'anak fyaval őrve.
 es vigasztalo zent leleknek
 kinek díleret hatalm
 mind őröktől őröke amen.

A *DóbrC* 240—241. l. Prózái vált. az *AporC* 131—132. l.
 Ism. SZILÁDY, i. m. 362. l. Az eredeti VENANTIUS FORTUNATUS
 műve a VI. századból.

1. Vexilla regis prodeunt,
 Fulget crucis mysterium,
 Quo carne carnis conditor
 Suspensus est patibulo.
2. [Confixa clavis viscera,
 Tendens manus vestigia,
 Redemptionis gratia
 Hic immolata est hostia.]
3. Quo vulneratus insuper
 Mucrone diro lanceæ,
 Ut nos lavaret crimine,
 Manavit unda et sanguine.
4. Impleta sunt, quæ concinit
 David fidei carmine,
 Dicens: «in nationibus
 Regnavit a ligno Deus».
5. Arbor decora et fulgida,
 Ornata regis purpura,
 Electa digno stipite
 Tam sancta membra tangere.
6. Beata, cuius brachiis
 Precium pendit sæculi,
 Statera facta est corporis,
 Prædam tulit que tartari.

7. [Fundis aroma cortice,
Vincis saporē nectare,
Iucunda fructu fertili
Plaudis triumpho nobili.

8. Salve ara, salve victima,
De passionis gloria,
Qua vita mortem pertulit
Et morte vitam reddidit.]

JODOCHUS CLICHTOUEUS *Elucidatorium Ecclesiasticum* c. gyűjteményében (Parisiis, 1513., 30.) és több más helyen a 7. és 8. vsz. helyett a következő, nem Venantius Fortunatustól származó vers-szakokkal végződik a költemény:

9. O crux ave, spes unica,
Hoc passionis tempore
Auge piis iustitiam,
Reisque dona veniam.

10. Te summa deus trinitas
Collaudet omnis spiritus,
Quos per crucis mysterium
Salvas, rege per sæcula.

A *DöbrC* ezt az interpolált változatot tükrözteti, még pedig abban az alakban, a melyben a *Breviarium Romanum* 1570-iki kiadásának 314b l. olvasható. Ez a kiadás szintén elhagyja a 2. vszakot, a 7. és 8. stropha helyett a 9. és 10. sz. tartalmazza; a 4. vsz. 2. sorában *fidelis* h. *fidelis*-t ír; a 6₃-ból mellőzi az *est*-et, stb. | A *doxologia* eredetije viszont a következő:

Gloria et honor Deo
Usquequaque altissimo,
Una Patri, Filioque,
Inclito Paraclito,
Cui laus est et potestas
Per æterna sæcula.

A *DöbrenteiC* fordítása kezdetleges és egyenetlen folyású: versnek szinte alig mondható. Mindazáltal föl kell tenni róla, hogy versnek készült: doxológiáján kívül erre mutat az a körül-

mény, hogy a codexnek verses gyűjteményébe van iktatva; és az a hol erősebb, hol gyengébb jambusi rhythmus, mely kivált első felében észlelhető:

király zászlói terjednek,
keresztnek titkja fényletik . . .
Kin aznak felette megsebesült
czuczának kemény öklelésével,
hogy minket büntől mosna,
vér vízzel öszve folyamék. Stb.

A szöveg egyébiránt, mint már említettük, több pontban egyezik az Apoc *Vexilla regis*-fordításával:

Királnak zaztoy ki mennek a keresztnek titk zent fege fenlik
kíuel a teftnek teupie teftben a keresztre akasztatek Kiuel annak
felette meg febhót a lanla¹³² nak kemen eliuel hog mvníket
bvnípntól meg mosna o belöllo ki fola viz verrel ozuo, Tahat
be tellededenek melleket hú zenth dauid enekle a fortarban
mondwan a nemzeteknek iften a fatol orzaglot, Edes a fa es
fenes kiraly barfonnal ekefeitetet melto gykerrel valasztatot illen
zenth tagokat illetnie, Bodog fa kinek karian lúggot ez vilag-
nak iutalma teftnek merteke lon es el uve pokolnak fozlatit,
Vduozleg oh kereszt eggetlen eg remenfeg a getrelmnek ideieben
bóugh igaffagot kegeflegnek es boczanatot ag bvníffeknek. Felfe-
ges zent haromfag teged minden zelletek dílernek kiket a ke-
restnek titkia miat vduozoituen birz oroke Amen. (*Nyt.* VIII.,
232—3.)

PANGÉ LINGVA GLORIOFI

Nag' heti veterínere.

1. Dílofeges viadalnak
nélve inekl'ed v hadat
|²⁴² es keresztfanak v gőzfelen
mong' nemes diadalmat:
mikent vilagnak valtoia.
meg halvan gőzöt volna
2. Eleb teremtet att'anak.
bana vr meglalattat:

mikor arto almat even
 v halalba le esek
 tahat az fat v meg iegze.
 fanak kaarat meg fizetni

3. Idvoffegnek v zere.
 kovete volt az dolgot
 lalardnak lok mesterfeget:
 mesterfeg meg lalnia
 es onnet venne orvoffagot
 honnet fertett ellenfeg

4. Azert mikor zent idonek
 tell'essege bel iove.
 att'anak v fellegetol.
 teremto fiv kvldetek
 ki ziznek onon hafaba.
 teste leven otletek

5. Kovekel be polkazot germek.
 az eg zoro iazolban
 tagit rvhaba takarvan
 be polkazia ziz anña.
 es kezet labat: v bokaiat
 koti zoros kevebe

6. Ki harmicz evet tokelven:
 testnek ideiet meg toltven
 arra ziletven v akarattaval.
 v gotrelmre adatek
 baran kereztre emeltetik.
 aldoznia fa torseken

7. Ith ecettel mereggel. naddal
 nallal zoggel cvcaval
 keges teste meg vaiatik:
 ver vizzel ki fol'amek
 fold men es tenger eeg: es mind vilag
 ki fol'affal | ²⁴³ tiztvlnek

8. Ég nemes fa. minden közöt
 azt ég hyvfeges kérezt:
 sem ég erdő adott ill'ent.
 aggal es viraggal. termeffel.
 edes fa. edefek zegek.
 edes terhet vífelnek.
9. Hayl agait te magas fa.
 kőni[d]hed hevzot ereket:
 es laǵvll'on. az kemenfeg.
 kit adott volt zvélefed.
 hog' felőli kiral'i tagi[d]t:
 teriezd kéges törőkökőn
10. Tenőn magad voltal milto
 vilag beret vífelned.
 parttot. a vezs meg zerzened:
 meg törendő vilagnak.
 ki vilagot. zent ver: kene
 barán testből ötletet
11. Dílófeg nag' vr iftennek.
 tizteffeg örök att'anak:
 att'anak fiaval özve:
 es vigasztalo zent leleknek:
 kinek díleret hatalmal.
 mind örököl öröke amen

A *DóbrC* 241—243. l. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 363—364.

Az eredetit VENANTIUS FORTUNATUS írta a VI. században.

1. Pange lingua gloriosi
 Prælium certaminis
 Et super crucis trophæo
 Dic triumphum nobilem,
 Qualiter redemptor orbis
 Immolatus vicerit.

2. De parentis protoplasti
 Fraude facta condolens,

Quando pomi noxialis
Morsu in mortem corrui,
Ipse lignum tum notavit,
Damna ligni ut solveret.

3. Hoc opus nostræ salutis
Ordo depoposcerat,
Multiformis proditoris
Arte ut artem falleret,
Et medelam ferret inde,
Hostis unde læserat.

4. Quando venit ergo sacri
Plenitudo temporis,
Missus est ab arce patris
Natus orbis conditor,
Atque ventre virginali
Caro factus prodiit.

5. Vagit infans, inter arcta
Conditus præsepia,
Membra pannis involuta
Virgo mater alligat,
Et pedes manusque, crura
Stricta cingit fascia.

5. Lustra sex qui iam peracta
Tempus implens corporis,
Se volente natus ad hoc
Passioni deditus,
Agnus in crucis levatur
Immolandus stipite.

7. Hic acetum, fel, arundo,
Sputa, clavi, lancea
Mite corpus perforatur,
Sanguis, unda profluit,
Terra, pontus, astra, mundus
Quo lavantur flumine.

8. Crux fidelis, inter omnes
Arbor una nobilis!
Nulla talem sylva profert
Fronde, flore, germine:
Dulce lignum, dulces clavos,
Dulce pondus sustinens.
9. Flecte ramos arbor alta!
Tensa laxa viscera!
Et rigor tempescat ille,
Quem dedit nativitas,
Ut superni membra regis
Miti tendas stipite.
10. Sola digna tu fuisti
Ferre precium sæculi,
Atque portum præparare
Nauta mundo naufrago,
Quem sacer cruor perunxit
Fusus agni corpore.

A doxologia eredetije:

Gloria et honor Deo
Usquequaque altissimo,
Una patri, filioque,
Inclito paraclito,
Cui laus est et potestas
Per æterna sæcula.

10. vsz. 3—4. sor: inversio, e h.:

partot megszerzened a vész-
megtörendő világnak.

MESE.

1. Soha tavol tőle.
 benne: vágon neki lelke:
 égges ketten. es harmas.
 es ninnen bennnek valasztal.
5. Raia kívöl v nezele.
 lankad. mikent ester
 vígaz felven mikent ivdit
 Monga kedven kedvet:
 mert meg tőzöt: mikent tővs
10. Idvőffegnek hivattatik.
 velönk égbe lakozik
 elmenkben es zivönknek allatt'aban.

A *DöbrC* 483. l. Verses mivoltáról v. ö. PINTÉR JENŐ, Irodalomtörténetének I. k. 182. l. és NÉGYESY LÁSZLÓ, az Irodalomtörténet 1915. (IV.) 177. l. V. ö. a., 500. l.

AUE TALUTIS HOSTIA.

1. Idüözleg idüöffegos hofa
 iftennec tiztha aňanak fya,
 Mert tegödet hythben lathlak,
 tiztan es telyeffeggel hizlek
2. Mert te vag en idüözitöm
 mind ez velagnac megvaltoya,
 bizon |⁶⁹⁶ iftennec zent fia,
 ky a kereztfan fezültethek
3. Mikor a pap az iget el vegezi
 nem alhat kynernek alhattya
 hanem lezon criftus telte,
 ky a kereztfan aldoztathek

4. En istenqm tegõd dilerlec,
 lelkõmmel en fel magasztallak
 Zentháromfag dilertessef,
 es | ⁶⁹⁷ ez ige mia aldoztaffec

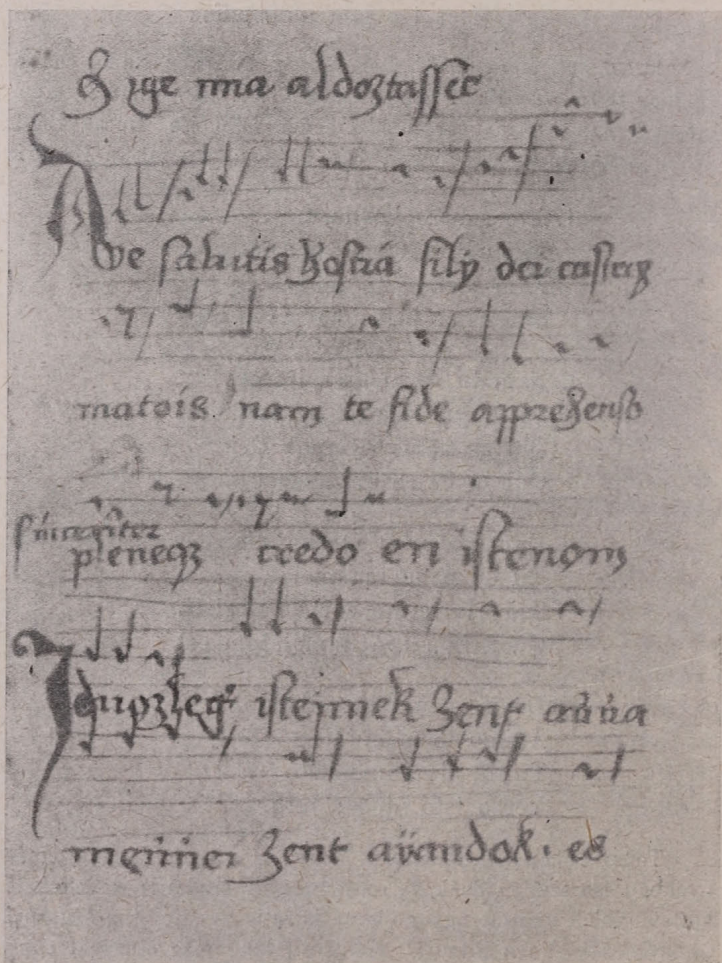
A *NádorC* 695—697. l. Ism. TOLDY FERENCZ, *Nádor-codex*, Budán, 1857. 47—49. l. SZILÁDY, *RMKT.* I. 248—250. l. Képmását l. FÁBÓ, *A magyar népdal zenei fejlődése*, Bpest, 1908. 42. l. Eredetije — dallamával együtt — ugyancsak a *NádorC* id. h.

1. Ave salutis hostia,
 Fili dei, castæque matris,
 Nam te fide apprehendo,
 Sinceriter pleneque credo.
2. Nam tu es meus salvator,
 Totiusque (mundi) redemptor,
 Qui es natus nympa Dei,
 Qui in cruce expassus est.
3. Dum sacerdos verba finit,
 Nil de pane remanebit,
 Sed est verum corpus Christi,
 Quod in cruce immolatum est.
4. Deum meum te collaudo,
 Animo te magnifico,
 Trinitati recommendo
 Verbo isto, quo assero.

TOLDY abban a hitben van, hogy ez a külföldi gyűjteményekben ismeretlen deák versezet magyar eredetű; a mellékelt kottajelzésből viszont ugyanő arra következtet, hogy az *Iduozleg iduoffeges host'a* a *NádorC* írásakor (1508) már elterjedt ének volt, vagyis a versezet — két társával együtt — a magyar énekköltésnek «aggrégi» emléke. (*I. h.* 48. l.) Annyi bizonyos, hogy a fordítás megvan az 1630—1668 közt összeírt *Jancsó-codex*ben (M. Nemz. Múz. kv. 1395. Qu. Hung.), a kettős (latin és magyar) szöveg pedig MIHÁLY FARKASnak 1677—1693 közt összeírt gyűjteményében (M. Nemz. Múzeum, 482. Oct. Hung., 89—90 l.), tehát a hymnus a népénekek közé sorolandó.

Szilády észrevette i. h. 248. l., hogy a latin szöveg szerzője «egy-egy sorban nem akart 8 szótagon túl terjeszkedni»,

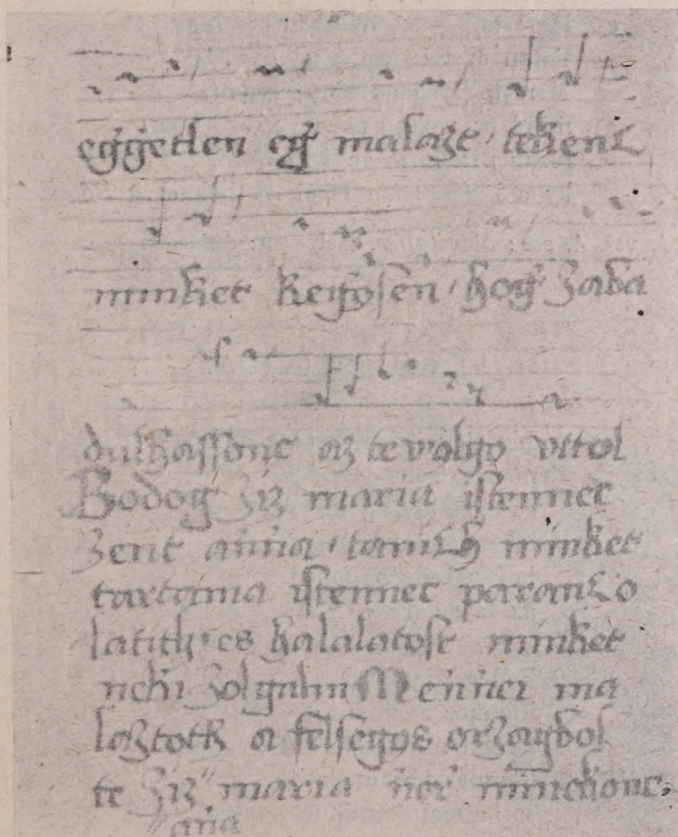
Hymnus-részletek a Nádor-codexből.

(Budapesti egyetemi könyvtár.)

a magyar fordítónak azonban ez csak 5 sorban sikerült, és a sormetszet még ezek közül is csupán 4-ben felel meg «a négy-négy szótagú két ütemre oszlás szabályainak.» Lehet azonban,

hogy a magyar nem is akart nyolczasokat alkotni, hanem ilyen-féle vers-szakokat:

Én Istenem | téged dicsér | lek,
Lelkemmél én | felmagasztal | lak,

Mária-hymnus részlete a Nádor-codexből 1492.

(Budapesti egyetemi könyvtár.)

Szentháromság | dicsértessék
És ez ige | miá áldas | sék.

Ebbe a formába ugyanis a hymnusnak csupán három sora nem illik belé: az 1₂, a 2₁ és 3₁ s e három közül is az utolsó

föltehetőleg toldozásnak köszöni túlságos terjedelmét, az 1₂ pedig könnyen gyarapodhatott egy-*nek* szótaggal.

Egyébiránt az sem lehetetlen, hogy a fordítás a dallamhoz igazodott.

Iduozleg' | iduoffegos | hoft'a,
 iftennec tiz | tha aňanak | fya,
 Mert te | gedet hythben | lathlak,
 tiztan es tel | yeffeggel hiz | lek
 Mert te | vag en iduo | zitom
 mind ez velag | nac megval | toya,
 bizon | iftennec zent | fia,
 ky a kerezt | fan fezulte | thek. (V.ö. *Bogisich.*)

4. vsz. 4. sor: *aldoztajfec*. Helyesen: *aldassék*.

AVE HIERARCHIA.

1. Idvözleg' iftennek zent aňna
 meňnei zent ayandok,
 es eggetlen eg malazt,
 tekenL minket kegofen,
 hog' zabadulhaffonc
 az tewolgo vttol
2. Bodog ziz maria,
 iftennec zent aňna,
 tanilh minket tartania
 iftennec paranlatith,
 es halalatoft minket
 neki zolgalni
3. Meňnei malaztoth
 a felfegos orzagbol
 te ziz aňa maria
 ner' minekone | ⁶⁹⁹ bolanatoth,
 es zent fyleideth
 haylad ala nekone

4. *O maria*

Nery minekõnc malaztoth
 mert ańńa vağ a malaztnac
 Ne ves minkat el tõled,
 mert mú nekõd kõnõrgõnk,
 zent iftennek nec valaztot zent ańńa

5. Vr terõmte adamothe,
 ki ol nağon vethkõzek
 a paranlõlatot megzegee,
 mert az almat meg ewe
 Az vtan tegõdet terõmte
 ańadnac meheben zentõlee

6. Myattad vilagot meg¹
 mert zamkivetõth wala,
 Pokol aythat meg thõree
 bynõsfõket onnat ki hoza,
 annac vtanna
 meńorzagba fel viuee.

7. |⁷⁰⁰ Aldoth the vağ maria
 az zentharomfagtol,
 kerõnc azert tegõdet
 tiztilmeg minketh ammi bynõncbõl,
 Mert the vağ ırgalm ńero
 keğõs ziz maria

8. Azzońoknac kõzõtte
 az zenthõknec fõlõtte
 te vağ crıftõfnac zent ańńa,
 mert vifeled iftennec fiat,
 mert atte mehõdbõl
 teftõt fogada vr iften

¹ A latinban: *Tecum nos redemit Mundum*; a magyarbõl tehát egy szó (talán «váltá») hiányzik.

9. Segedfegod miath
 atya fiw zent lelőc
 aggőn nekőnc malaztoth,
 hođ iteletnec napyan
 minketh megne atkozyon,
 de minket iduőzihőn Amen

A *NádorC* 698—700. l. Ism. TOLDY FERENCZ, *Nádor-codex*, Budán 1857. 47—49. l. RUPP KORNÉL, *A magyar Mária-hymnusok* (Keszthelyi pr. gymn. Ért. 1889—90.) SZILÁDY, *RMKT.* I. 250—253. és 382—383. l. Képmását l. FABÓ, *i. m.* 42—41. l. Eredetijét mint XV. századbeli költeményt közli a Leisentritt-féle énekeskönyvből WACKERNAGEL, *Das deutsche Kirchenlied*, I. 245.

1. **Ave** hierarchia
 Coelestis et pia,
 Dei monarchia,
 Respice nos dia,
 Ut erigamur errantes in via.
2. **Maria** beata
 Doce nos mandata
 Novae legis grata
 Nos servare rata,
 Virgo nobilis et intemerata.
3. **Gratia** divina
 De superno Syna,
 Virginum regina,
 Veniam propina,
 Tu celerius aurem huc inclina.
4. **Plena** dulcorosa
 Dona fer annosa
 Nostrae legis glosa,
 Ne sis odiosa
 Te petentibus, mater gratiosa.

5. Dominus plasmavit
Adam, qui pœccavit,
Malum dum piavit,
Quando te vocavit
Et in utero beatificavit.
6. Tecum nos redemit,
Mundum, quem exemit,
Zabulonque fregit,
Mundi luxus sprexit,
Novit quærere ovem, quam invenit.
7. Benedicta sola
De superna schola,
Deitatis stola,
Nos a fæce cola,
Nostri criminis purgatrix et mola.
8. Tu pia vocaris,
Vera lux solaris,
Sola deum paris,
Et in fluctu maris,
Mater omnium, tu nos tuearis.
9. Inter mulieres
Tu sola adhæres
Deo velut hæres,
Nostræ vitæ ceres,
Mundi domina nomen ut haberes.
10. Benedictus digne
Pneumatis in igne
Verbum per insigne,
Quod tibi benigne
Missus Gabriel nuntiavit dignæ.
11. Ventrîs tui fructus
Cœlitus inductus

A Patre instructus
Et in mundum ductus
Carnem sumere, postea reductus.

12. Tuum per iuvamen
Sacri nati flamen
Det nobis solamen,
Judicis examen
Ne nos terreat, sed salvet nos. Amen.

A magyar író fölötté szabadon bánt a különben csekély értékű versezzettel: egy-egy gondolátát, kifejezését kapja el és viszhangoztatja rövidebben, hosszabban, hol híven, hol elcsavarva, hol megtoldva. Mesterkélt rímfaragásait teljességgel számon kívül hagyja, sőt rhythmus dolgában is új csapásra tér: csupán arra ügyel, hogy schemája megfeleljen a codexben műve fölé írt dallamnak:

Idvöz légy || Istennek | szent anyja,
Mennyei szent | ajándok,
És egyetlen | egy malaszt,
Tekints minket | kegyösen,
Hogy szabadul- | hassunk
A tévölygő | úttól.

Ez a dallam, mely egyébiránt aligha készült a deák hymnus-szövegéhez, a népszerűbbek közé tartozott és a protestáns egyházakban is megtartotta uralmát. SZEGEDI GERGELY Énekeskönyvének (Debreczen, 1569.) 174. lapján meg van jegyezve, hogy a Credót az «*Ave gérarcia nota iara*» kell énekelni; de ugyanazt a versezetet a katolikusok is erre a dallamra mondták (vö. BARTALUS, A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Pest, 1869. 91. l.):

A keresztyénségben
Igaz vallás az hitben,
Hogy higyük egy Istenben,
Atya, Fiú és Szentlélekben,
Mennynek, földnek, tengernek
Ő teremtyében.

A szóban forgó dallam, mint az idézett két vers-szaknak összehasonlításából megtetszik, elég szabadságot engedett a verselőnek. Valóban az *Idvöz légy istennek* vers-szakait, egy-két helynek kivételével, a mely esetleg a másolót terheli, elég kényelmesen lehet reá énekelni.

Az *Idvöz légy Istennek szent anyja* szövege azonban nem csupán éneknek készült, hanem *versnek* is egyszersmind. A fordítás strophái és sorai nem mindig járnak egy nyomon; de ebből nem következik, hogy a mű egy részét prózának szánták, mint némelyek vélik; mivel a rhythmus lüktetése a szövegben majd mindenütt érezhető, a hol pedig megszakad, csaknem mindig későbbi betoldásra gondolhatunk. Ugyanis az illető helyek pusztá kihagyással majdnem mindig megjavíthatók. Vö. 7. vsz. 4. s. tiztiL (*meg*) minket (*ammi*) bynõncbõl; 8. vsz. 3—4. s. te vağ cristof (*nac*) zent ańńa, mert vifeled iften(*nec*) fiat; 8. vsz. 6. s. teftõt fogada (*vr*) iften.

MISERORUM PIA ADIUTRIX.

1. Bİnõfõknec keğõs fegeďfeg,
es mindõn ñomorultaknac
vigasztaloia meg vytoya,
Leg ennekõm azzońom
io fegeďfegõm,
es io vruofom
2. Mert en teftõm nağõn kenzatik
fene farkalnac febeuel,
fephefũltetic, es gõttretic,
ninnen kitõl gogittafsek
fem fegetteffec,
es vigasztaffec
3. Kerlec tegõd zizeknec rofaya
ki mondatol mindõnõknec
malasztos ańńanak firalmafoknac,
efedõzyel corfagomert
704 ielus fiadnal
gogyhon meg engõm

A *Nádor*C 703—704. l. Ism. TOLDY, *Nádor-codex*, Budán, 1857. 47—49. l. SZILÁDY, RMKT. I. 253—254. l. TORDAI ÁNYOS, *Kódexeink Mária-himnuszai*, Budapest, 1903. 39—42. Erede-tije — hangjegyekkel — ugyancsak a *Nádor* C-ben :

1. *Miserorum pia adiutrix,*
Et mæstorum omnium
Tu consolatrix, reparatrix,
Esto mihi Domina
Auxiliatrix,
Atque curatrix.
2. *Artus meus male vexatur*
Morbo lupi venenosi ;
Sic sauciatur, cruciatur,
Non est per quem mede(a)tur,
Seu levetur,
Atque curetur.
3. *Rogito te rosa virginum,*
Quæ diceris graciosa
Mater omnium flebilium ;
Interpella pro languore
Tuo filio,
Ut curer morbo.
4. *Ipse reum esse(me) nosco,*
Et hanc pœnam condignam
Mihi vindico ; sed supplico,
Commenda me filio
Tuo unico,
Regi cœlico,
5. *A reatu purget animam*
Corporisque conferat
Piam medelam, det gratiam,
Per quam ex hoc adipiscar
Indulgentiam,
Vitam æternam.

A deák szöveg egy része megvan még a PeerC Cisió-jának 18. lapján és ugyanott olvasható az első versszaknak következő fordítása is :

Segenwknek kegyes segedelve
 es zomorwaknak mendeneknek
 kegyelmes anya epuythe
 leg ennekem azonyom
 segedelmem
 ees meg gogythom —

de ez a szöveg merőben különbözik a Nádorétól, a mely nemcsak hosszabb, hanem művészibb is nálánál.

Sajnálatos körülmény, hogy a NádorC írója a *Bínofknec kegyes segedfeg* harmadik versszakával félbeszakította munkáját és négy levelet üresen hagyva az ének magyarságának két befejező strophájával végkép adós maradt. A töredék azonban csonkaságában is értékes emléke a középkori énekköltésnek. Hogy ismerte-e a nép ezt a fordítást: nem lehet megmondani; az a körülmény, hogy a Peer Cisiója eltérő szöveget közöl, arra vall, hogy nem tartozott az ismert hymnusok közé; azonban szinte bizonyos, hogy a ki fordította, a deák szöveg helyettesítésére, éneklésre szánta. Ez az oka, hogy a magyar szöveg — a versfőktől megválva — gondosan ragaszkodik az eredetinek sajátosságaihoz: rímeibez és dallamához, mely egyúttal rhythmusát is meghatározza:

1. Bűnösöknek | kegyös | segítség
 És mindön nyo- | morultaknak
 Vigasztalója, | megújítója!
 Légy énnéköm, | asszonyom,
 Jó segítségöm
 És jó orvosom!
3. Kérlek téged, | szizeknek | rózsája,
 Ki mondatol | mindönöknek
 Malasztos anyjának, | siralmasoknak,
 Esedözzél | kórságomért
 Jézus fiadnál,
 Gyógyihon (meg) engöm.

ISTENES ÉLET REGULÁI.

1. Dycheretevs az ember
iftennek elevtte.
ky vranak iftenenek
tugya akaratyat.
ŷ Melyet megnem tudhatonk.
es nem jduezevlhetevnk.
ha megnem tanolyvk.
az tyz parancholatokat
kyt ky ada vr iften
moyfes prophetanak

2. Egy iftent hyg. heyaban
neueet ne emlehed.
jnnepet | ³² jly. atyadat
anyadat tyztelyed.
ŷ Ne evly. foha ne vroz.
tefty bynt el tauoztas.
hamys tano nelegy.
mas embernek jozagat
felefeget leanyat
bynre ne keuanyad.

3. Akaronke be menny
fenes menyorzagban.
tarchonk parancholatot
ez gyarlo velagban.
ŷ fflyrassuk meg bynevnket.
tauoztassuk azokat.
menden ketlegnekevl
megevnk evrek eletben.
meg jgerte vr iften
iefus criftus amen .: —

4. Heet halalos byneket
tugyv k tauoztatny.

ha melykben veetkezevnk
 tanolvk meg gyonny.
 Ÿ. Elfev gonoz keufleg.
 fefuensleg. haragoffag.
 tefty faytalanfag.
 torkoffag. es jrygfeg.
 hetedyk es vtolfo
 joraulo refifleg. —

5. Pyros rofat ha zednek.
 pynkeft jdeeben.
 mykent annak jllatya.
 es meg vigasztalya.
 Ÿ. Igyen vronk iefufnak
 evt mely febet gondoluan.
 kereztfan fyggeztveen
 vigasztalya zyvevntet.
 oltalmazya [lelkek] lelkevntet
 evrek karhozattol. —

6. ³³ Genge rofa meg heruad
 mykort hevleg ery.
 zyz maria heruada
 zent kereztfá alat.
 Ÿ. kyrevl meg emlekezzevnk
 rola ne feletkezzevnk.
 mert ev lezen nekevntet
 halalonknak jdeen
 zent fyanak elevtte
 byzon remenfegevntet.

7. Evt erzekefegeket
 retez alat tarchuk.
 hog ezeknek ablakan
 ne haffon my reank.
 Ÿ. My lelkevnteknek halalat.
 mykent mongya propheta
 az zent jeremyas.

engeztelven az nepet.
 hog reyayok ment vala
 az evt [ablakokon] ablakokrol.

8. Ez ablakok nem egyebek
 kyrevl zol propheta
 chak az erzekeñfegek
 kyket jol evryzzevñk.
 Ÿ. Elfev latas. maf hallas.
 harmadyk illatozas.
 negyedyk az jzles.
 evtedyky es vtolfo
 kyt mynd tellyes testevñk tart
 az gonoz jlletees. —

A *Példák Könyve* 31—33. l. Ism. SZILÁDY ÁRON, Irodalom-tört. Közlemények, V. évf. 121—123. l. Ugyanott meg van említve, hogy a 2. vsz. eredetije valószínűleg a következő verses decalogus:

Unum cole deum, nec jura vane per ipsum;
 Sabbata sanctifices, habeas in honore parentes;
 Non sis occisor, fur, mœcchus, testis iniquus;
 Alterius nuptam, nec rem cupias alienam.

A deák vers némi eltéréssel megvan JOHANNES DE VERDENA kölni minoritának (XV. sz.) *Dormi secure* című prædicatióiiban (De tempore, XLVI.); de megvan — egyebek között — a *Hortulus animæ* című imádságoskönyv nagyszámú kiadásaiiban is (pl. a nürnbergi 1511. kiad. CLXXXIII. b., a bázeli 1519-iki *ra-b* l.), melyek a XV. század végének és a XVI. század elejének legkedveltebb és fölöttébb elterjedt könyvei közé tartoztak; a mieink közül SYLVESTER JÁNOSNÁL (*Rudimenta grammatices Donati*, Cracouiæ, 1527., pag. 45.)

Ugyancsak a *Hortulus animæ*-ben olvasható a következő két hexameter:

Sunt sensus quinque: quorum peccata relinque,
 Gustus, odoratus, auditus, visio, tactus,
 (ed. 1519. Bas. r₂ l.), melyet — hasonló joggal — ismét a 8. vsz. utolsó hat sora eredetijének lehetne tekinteni.

Számba veendő azonban, hogy a két deák szöveg és a megfelelő magyar helyek között a tárgy azonosságán és ama

körülményen kívül, hogy mind ezek, mind amazok versben vannak írva, semmi jelentősebb egyezés nincsen. Mi több, a magyar szöveg nem simul szorosan sem egyik, sem másik deák vershez és a hol a latin eltér a közhasználatú szólástól, a codex-író szemmel láthatólag a magyar katekizmusnak bevett kifejezésére eszmél. (*Nec jura vane per ipsum: heyaban neuet ne emlehed. Vö. a PeerC töredékében: Non assumes nomen dei tui in vanum Istennek neveth heyaba ne vegyedh. NagyszC 358. Isten neuet heaba ne vegyed.*)

Egyébiránt maga a nyolcz vers-szakból álló emlék, mint már SZILÁDY észrevette, ha nem is «2—2 vers-szakonként», több egészre szedhető szét, melyek az istenes életnek egy-egy fontosabb elvét hirdetik; jelesül: 1. a ki Isten kedvében akar járni, annak ismernie kell Isten akaratját, nevezet szerint: a Tíz-parancsolatot; 2. meg kell tisztúlania gonoszságaitól és kerülnie kell a bűnöket; 3. Jézus sebeiben kell oltalmát keresnie; 4. Máriába vetnie reménységét; 5. rekesz alatttartania érzékeit.

2. vsz. Vö. a *PeerC* töredékében: *Vnum deum crede egh iftenth hygh Non assumes nomen dei tui in vanum Istennek neveth heyaba ne vegyedh Sabbata sanctifices wdnepeth wdql Honora patrem et matrem Athyadoth anyadod thyztellyed Non occides nec verbo nec facto Emberth ne qly ... (NagyszC 358. Ne ql) Non mekaberis Neeparaznalkodyal Non furtum facias Nee vroz Non falsum testimonium dices contra proximum tuum hamis thano ne legh barathod ellen Non concupisces rem proximi tui Mas embernek vagh barathodnak marhayat gonofwl ne kywanyad Non desiderabis uxorem eius Mas embernek fyath vagh felefegeth gonozwl ne kewanyad (NagyszC i. h. Ne kevannad felefeget the baratodnak bynre.)*

4. vsz. 5—10. Vö. *PeerC* tör. *Septem peccata mortalia. Superbia kewelfegh Avaricia fofwenfegh Luxuria bwyafagh (NagyszC 358. Belendofleg) Ira haragoffagh Gula thorkoffagh Invidia Iregfegh acidia Jorawaloreftfegh.*

7. vsz. Jeremiás IX, 20. (Vulg. 21.) szövegének (*Quia ascendit mors per fenestras nostras*) Jeromos-féle magyarázatán alapszik: *Quod quamquam et spiritualiter possit intelligi, eo quod per omnes sensus ad animæ interitum mors introat peccatorum, tamen et de Babyloniorum impetu intelligi potest. (Szil., i. h.)*

8. vsz. Vö. *PeerC* tör. *Visus latas Auditus hallas Gustus N'eldecles Odoratus illatozas Tactus Illetes. Ui. NagyszC 359.*

SALVE MUNDI SALUTARE.

I. Kőwethközük ymmar zent Bernald doctor ymadczaga.

1. Idwözlegy ez wylagnak ydwöffege
dragalatof Jefus kriftus:
ym en kőrozthfadhöz leepsem.
te legy nekőm segődelmem.
5. Zent kőrozthfan ha gondollak
te kenodban en kywanlak.
vgy ymadlak mynth lathnalak.
főth en előtem twdlak:
Oh meyl mezetelen tegőd lathlak.
10. zent kőroztfan ha ymadlak.
meg ⁴⁴ werethwe. meg hwzlalwa.
meg tőrethwe. meg vtalwa:
kegyős pastor te kenodban
en ne legyek meg vtalwan.
15. esmery engőm edős waaltom.
legyőn te zent kenod gondom:
Keferwillek tyzta zywel.
kywanatos akarathwal.
nem farathczag fem neheffeg:
20. de wygalag ees edőffeğh:
Ha kenodban őrizendlek.
kőrozthffadon őlelendlek.
kerlek vram meg ne vtaly.
meeltosaagofth engőm meg halgas:
25. ⁴⁵ Kőzel wagyō te halalod.
ym előtted te zolgalo . . . .:
zent feyedeth hozzam hayczad.
en őlembe meg nywgoffad:
The bewfegős malasztodba
30. wongy te hozsad byzonlagban:
hogy lassalak. kyvanyalak.
zolgaylalak: nywgoffalak.
O meyl kegyőffegben latlak.

- merth keez wagy yonak ees gonoznak.
 35. kegýotlennenk ees kegýofnek.
 te sebeydben mynd helth lelñýok.
 merth zent werødnek |⁴⁶ hwllafath
 te ònekyk yngyen adad:
 Kegýos vram Jesus kriftus.
 40. ky weretettel. febøfwltettel.
 kefergettettel.
 bethegøkerth bethegwltel.
 zegenyøkøn kønýørwltel:
 Im en magam hozzad vettem.
 45. koor woltomath hol efmertem.
 Bynøføkøn ky kønýørwlz.
 hyzøm welem nem nehezwlz:
 IDwøzlegy ez wylagnak yo meg waltoya.
 nehezwlteknæk kywanfaga.
 50. ki kørøztfara emelteteel.
 keth |⁴⁷ kezedøn figgezteteel.
 Thw zent kezek ydwøzlegyetøk
 vy rofawal meg tøltetøk
 kyketh el teryezthwen. agra kemenyøn hwztak:
 55. was zegekweł meg gyagdøftak:
 Kykbøl gyøngyelø werød hullot.
 azzw földeth harmatozoth.
 Latom høgý foly myndønwnnen
 te zeep werød nagy bewfegwel:
 60. Pyros oyl mynth mařth nylth rofa.
 my leløkøknek walczagara.
 Barfon zynw werøs |⁴⁸ kezed
 zerelmemben meg øleløm:
 Zomehozoth azzw zamwal.
 65. yzom zent werødeth kywanfagwal.
 kørøzthfadath ha zoreytom.
 fyrwa mondom wygafagom:
 Kemenfegøs nagy kenoderth.
 te zent werød hwllafaerth.
 70. adok halath kønýhwllatwa.
 zent kezedet meg apolwa:

Zent werōdben keferōdwen.
 remenfegom beleed wethom.
 the zenth kezēd oltalmazzon. [fogagyon.

75. halalom korōn ees te yogod engom |⁴⁹ hozzad

IDwōzlegy en ydwōffegom.
 Jefus Kriftus. ees en edōffegom.
 ym yelōnik te zerelmed.
 mert mezeetelen te zent meyled :

80. Ky diczō ees ydwōzlendō.
 nagy felelmel ylletendō.
 ky zent haromfagnak zeky.
 nagy zerelmnek yelōs hele :
 Erōtelennek erōffege.

85. feelelmefnek bekōffege.
 farattaknak yo zallafa.
 zegenyōknēk nagy beew haza :

IDwōzlegy vrnak edōs |⁵⁰ zywe.
 en yohomnak yo orōme.

90. hozzad ywthnom en orwendōk.
 halgas meg engom ha nekōd bezeellōk.
 Meyl az zerelm ky tēgōd meg gyōze.
 meyl az zerelm ky ygy gyōttre.
 Lathom magad meg fogyattad.

95. myndōnōftwl nekōnk adtad :
 The nepedeth ha meg waltad.
 hath magadath halalra adad :
 halalok kōzōth keferweb halal.
 kemeeny halal. fōfwen halal :

100. Ky ez diczō melbe meene.
 hol |⁵¹ wylagnak elōtte eele.
 zent zywedeth meg zaggatha.
 draga werōd ky hullatha.
 Halaloderth kyth ygy wallaal.

105. en zywemnek zeretōye.
 ne legyek naalad el feledwe.
 yohomnak akarathyat laffad.

Kemeny zywem meg sephoffed.
keferwel keferohed.

110. nylyeek zywed mynth zeep rosa.
ky illatyath tawul agya:
En lelkomwel egyee leegyön.
hogy en zywem meg zepwylön:
ky tegöd zereth |⁵² az nem epedh:

115. ha ky keferg akkor wygad:
Mert myth thegyön o nem tugya.
konyhullatas wygalaga.
attwl magat nem tylhatya.
merth orometh nem monthatya:

120. Ha halhatna fokzor halna.
az kyth kywan czak foghathnaa.
yly zerelmedeth neköm agyad.
ees zywemet hozzad wongyad:
Hogy tegödeth kywannyalak.

125. ez wylagnak en meg haylak:
orok eeletth thegöd |⁵³ kywanlak.
edoffegwel tegöd latlak:
The yndohad en yohomath:
hogy kywanyon enne nagy yoth.

130. zywem eylön zerelmedben:
ne alogyon yth refthczegben:
Hozzad fuffon hozzad lyryon.
ees myndönkor tegöd tarczön.
zenth zyw meyl zeep te nylafod.

135. kywanfagos te yllatod:
Meeltoltaffaal neköm nylnod.
en zywemeth hozyad vonnod.
nalad leeteeth vgy zereffe.
hogy o |⁵⁴ magad elfelegye:

140. Nalad legyön. oth nywgögyeek.
ees te hozzad ygyekozyek.
tegöd zywem akar tudny.
ne akaryad magad thwle el vonny:

IDwözlegy Jefus őrök nagy yo.

145. yrgalm tenny zorgalmazo.
 őrthower tagyd meg farattak.
 zent kőřőztffan huzlaltattak :
 Idwözlegy ydwőzytemnek oldala.
 kybőł nagy ydwőffeg fola.

150. onnath zent weer wyzzel yowe.
 hōgy tyztwlna nepnek |⁵⁵ byne :
 En tehozzad kőzel yőttem.
 de kőnyőřwl en raytham.
 mert ellenőd wētőttem :

155. Jolleheth pyrrongo őrzawal.
 de laam ygaz akarathwal.
 hozzad yőttem hōgy laffalak
 zent kenodben fyraffalak :

IDwözlegy kegyős oldal[.] nylas

160. kybőł yowe zenth wyz folyas.
 pyrhonyottal mynt zeep rofa.
 menyőřzagnak wagy aytōya.
 Te yllatod myndőn fōłoth.
 ky wyz tōłōnk mereettetyk.

165. |⁵⁶ zomehoztak hozzad yōnek.
 tenalad meg zayōfulnak.
 Pyrus oldal nekőm nylyal.
 en zywentwl el ne tawozzal.
 ha en weled el mehetneek.

170. oth magamnak nagy yoth lelneek.
 Zomyw zamwal ha illetlek.
 gőryedetozth ha őllelek.
 akor vagyok mynden yoban.
 ees en lelkomnek nywgomaban.

175. Oh meyl edős ez zenth yllath.
 Kriftus Jefus ky tegőd laath.
 the edőffegőd kyketh meg győz |⁵⁷ nek :
 ha lehetne halnanak weled :
 Edős vram ez zent sebbe.

180. fekyőn zywem ees ez werben.

Ez wylagbol ha ky mwlom.
 legyon zent oldalad zallaſom.
 hol en lelkom meg nywgogyek.
 pokol mya meg ne fogtaſſeek.

185. IDvøzlegy zenthøknak ydwøſſege.
 bynøſøknek remenſege.
 zent kørøztffan meg wontattaal.
 vgy mynth bynøſ taglatattaal:
 Byzon yſten ha fen fyggeel.
190. byzony embør meg øleteel.
 Oh mel |⁵ zegenyon mely mezetelen
 lam kørøztfan mewetteteel:
 Nem kethelen dee akarwa.
 fydo neepnek vagy yateka.
195. yl halallal ha øleteel.
 zent tagydban ha tøreteel:
 The febidnek nem len zama.
te zent weerød wyzzel hulla.
 harom zeg kørøth ha tekergeel.
200. zeep weerødben meg førødeel.
 O kazdagſaagh ees nagy beewſeg.
 løl nagy monhatatlan zegenſeg.
 ha zolgaylonk nekød ezeert.
 ha |⁵⁹ hullatunk weert werødert.
205. Zent labadnak kemenſegeth.
 zent kezeydnek ø meel ſebeeth.
 ølelgetøm ayetatøſth:
 reezkettetøſth kywanatøſth:
 O bynøſøknek zeretøye.
210. øſøtteknek emeløye.
 nem len ſohol øyl yo athya.
 ky fyaerth magat ylre agya.
 Mert en lelkom meg øzlatol.
 bynøm mya zaggattatol:
215. edøſ Jeſus te meg laſſad.
 kegyøſ vrwos meg vrwøſolyad:
 Kørøzthfadon kenod latom.

- ydwof |⁶⁰ segom thwled waarom.
 zent werodben ha megh mofdom.
220. meg nywgozom ees wygazom:
 Meel febydeth kyketh wallal.
 zeep weerodeth kyth hullatal.
 en zywemben te meg yryad.
 en lelkometh hozzad wongyad:
225. Valahanyan hozzad yottek:
 te zent labaydhoz estek.
 o bynoketh mynd oth hattaak.
 koorfagokbol meg thawoztak.
 Im en wagyok korozthfadnal.
230. ym kefergok zenth |⁶¹ labadnal:
 koroztfadrol te meg halgas.
 konyorwl ees engometh laas:
 The kenodban byrwa alwa.
 laas zywemnek kywanfaga.
235. en zerethom hozzam hayoyl.
 meg wygaztayl ees nekom zoyl:
 Kerlek nekom az zoth mongyad.
 hogy bynometh megh boczattad:
 kemeenyoðoth zegeny yohom.
240. lam nem tudok halath adnom:
 hogy ymaagyam teromtometh.
 hogy zereffem ze|⁶² retometh.
 hogy fyzeffen zolgalatyath.
 hogy halalyam zent halalath.
245. Ky magat eerthem nagyon adaa.
 halalomerth hogy meg hala.
 de ky latoth oyl zerelmeth.
 zornyw halaal kyth meg gyozoth:
 O meyl haznos vrwoffag.
250. hol betegnek weerod adaad.
 ym oellek zent kenodban.
 bynos walwan ees pyrongwan.
 De ne banyad haa ygy teezok.
 mert ez mya ydwozwløk.
255. bynom mya |⁶³ betegwltem.

ees te ellenød nagyod weettem.
 Te zent weerød en ream hwylon.
 meg tyztohon ees wygazzon.

Tereety magath [orcayahoz] Jefufnak orcayahoz
 mondwan.

- IDwözlegy tyztölendø vram Jefus
 260. myndønmya zeretendø.
 Tekeencz engom zent zomødwel:
 zyweenth walo zerelmedwel.
 de ha te zywedeth latom:
 banatomath nem mondhatom.
 265. Meg fekethwlth nap leewø zynød.
 el thawo⁶⁴ zoth ekøffegød.
 wyraag dyzød waltoztataak.
 zeep orcadath faar be fogtha.
 Myndon wylagnak wylagoffaga.
 270. angeloknak kywanfaga.
 el waltozoth te zepfegød.
 meg feketwlth ho leewø teftød.
 Zeep orcadon halaal yelonth:
 lam epettel vtalatofth.
 275. ees meg holtaal keferwetøfth:
 O meyl nagy wolth te zerelmed.
 hol magadat ygy øleffed.
 Nem mondanam femmy kenom.
 føth⁶⁵ wolna nagy wygafagom.
 280. ha kenoderth kenth walhatneek.
 halalodert meg halhatneek:
 Kerlek adgyad amyth kerøk.
 twled addeeg el nem megyøk.
 ky en eertem halalra menel.
 285. kerlek twlem tawol ne legy:
 Halalomkor fogagy engom.
 legy fegywerøm te ennekøm.
 ha el ywtand en halalom.
 oth yelonnyel en yo waltom.
 290. Merth az leezøn zørnyw ydø.

ygazaknak ees felendő.

⁶⁶ hath ne keeffel engom latnod.
en lelkometh oltalmaznod:
O zeretho zeretendő.

295. myndon yonak nagy yo thewoye.
az nagy vtra ha eredok.
egyeb tarfoth nem lelhetok.
kerlek nekom haath yelonnyel.
Zent kenodban ne enyeezzel.

300. engom fodoz keth karodwal.
ees oltalmaz te koroztfadwal:
Haalaa legyon halaloderth.
dragalatos zent kenoderth:
en yftenom ees en waaltom.

305. ⁶⁷ mondhatatlan myndon nagy yom:
Amen.

II.

Zent bernald dokthornak ymaczaga

²⁸³ IDwezlegy Ez wylaghnak ydweffege
dragalatos yelws cryftws
ym en kerezhtfaadhoz leptem
te legy nekem segewdelmem

5 zent kerztfan ha gondolak
[the kenodollak] te kenodban en kewanlak
wgy ymadlak mynth latnalak
fot en elottem twdlak

O mely mezyttelen tegewd lathlak

10 zent kereztfan ha ymadlak
Megh weretwen meg hwzlwlan
meg thoretwen meg wtlwan
Kegyes paztor te kenodban
een ne legyek meg wtlwan

15 efmary engem eedes waltom
legyen te zent keenod en gondom
Keferwillek tyztha zywel
kewanatos akarawatwal

- nem faratlag sem nehefek
 20 De wygalag es edeffeg
 Ha kenodban oryzedlek
 | 284 Kerlek wram Megh ne wttaly
 meltosagost engem meg halgas
 kozel wasyon te halalod
 25 ym elewtted te zegeny bynes zolgalo leanyod
 zent feyedet hozyam hayczad
 en olembe meg nywgofad
 te bewfeges malasztodban
 wongy te hozyad byzonfagban
 30 hogy lassalak kewannyalak
 zolgallyaalak nywgoffalak
 O mely kegyeffegben teged latlak
 mert keez wagy yonak es gonoznak
 kegyetlennek Es kegyefnek
 35 te sebeydben mynd helth lelnek
 mert zent werednek hwllafat
 te ew neekyk yngyen adad
 kegyes wram yefws cryftws
 ky verettettel febefwltettel
 40 kefergetthetel
 betegewgert betegwltel
 zegenyekon konyorwltel
 Im en magam || 285 Hozyad ywettem
 Korwoltomath yol esmertem
 45 bwnefewkon ky konyorwlz
 hyzem welem nem nehezwlz

- ma f o d y m a c z a g h
 IDwezlegy ez wylagnak yo meg waltoya
 nehezwlteknék kewanfaga
 ky koroztfara eemelteteel
 50 keet kezedon fygezteteel
 thw zent kezek ydwezek legyetek
 wy rofawal meg toltetek
 kyket el teryeztwen agra kemenyewn hwztak
 was zegekwel meg gyakdo[st]latak

- 55 kykbol gyongyello weerod hwllot
 azzw földet harmatozot
 bynefeknek nagy byneerth
 Latom hogy foly myndenwnen
 te zent wered nagy bewfegheel
 60 pyros oly mynt mast nylt rosa
 my lelkwnknek walczaghara
 286 Barfon Zynw weros Kezeed
 zerelmemben meg ewlelom
 zomehozot azzw zammal
 65 yzom: zent werewdet nagy kewanfaagal
 kercztfadat ha zoryttom
 fyrwan mondom wygafagom
 Kemenfeges nagy kenoderth
 te zent wered hwllafart
 70 adok halat ken hwllatwan
 zent weredben keferewdwen
 remenfegem benned wettem
 te zent kezede otalmazon
 halalomkor es te yogod engemet hozya fogagyon

harmad oracio

- 75 IDwezlegy en ydweffeeghem
 Iefws cryftws es en edeffegem
 ym yelonyk te zerelmed
 mert mezyttelen te zent mellyed
 ky dyczew es wdwozlendew
 80 Naagy || 287 Feelelmel ylletendew
 Ky zenth haromfagnak zeky
 nagy zerelomnek yelos hele
 erewteleneknek eroffege
 felelmefewknek bekefege
 85 farataknak yo zallafa
 zegenoknek nagy bw haaza

negyed oracio

IDwozlegy en wramnak edewf zywe
 en zyweknek yo ewreme

- hozyad ywtnom en ewrwendek
 90 halgas meg engem ha nekewd bezéllek
 mely az zerelem ky[th] teged meg gyoze
 Es mely az zerelem ky ygy gyotre
 latom magad meg fogyattad
 myndenestwl nekwnk adtad
 95 te nepedet ha meg waltad
 hath magadath halarra adad
 halalokkezo keferwes halal
 Kemeny halal fefweny halal
 ky ez dyczew melybe mene
 100 Hol wylagnak elewtthe || 288 Ele
 Zent Zywedet Meg zagata
 draga wered ky hwllata
 halaloderth kyt ygy wallal
 en zywmnek zeretoye
 105 ne legyek nalad el feledwen
 zywmnek akarattyat lassad
 kemeny zywm meg sebhoffed
 kefervel keferohed
 nylyek zywed mynt zep rofa
 110 ky yllattyat tawol aggya
 En lelcommel egye legyen
 hog en zywm meg zepwllyen
 ky teged zeret az nem eped
 Ha ky keferogh akor wygad
 115 mert nem twgya o myt teegyen
 kenyhwllatas wygafaga
 attwl magat nem tylthattya
 mert ewremet nem mondhattya
 ha halhatna fokzor halna
 120 az kyt kewan czak foghatna
 yl zerelmedeth nekem agyad
 es zywmeth hozyad wonnyad
 hogy || 289 Tegedeth Kewannyalak
 ez wylagnak en meg hallyak
 125 orok eleth kewannlak
 edeffegwel teged lathlak

yndohad en zywemet
 hogy kewannyon enne nagy yot
 zywem ellyen zerelmedben
 130 ne alwggyon yt reftfegben
 hozyad fwffon hozyad fyryon
 es myndenkor teeged tarczon
 zent zy mely zep te nylafod
 kewanfagos te yllatod
 135 melthotaffal nekem nylnod
 en zyweemeth hozyad wonnod
 nalad leeteth wgy zereffe
 hogy ew magat el felegye
 nalad legyen oth nywgogyeeek
 140 es te hozyad ygyeközek
 teged zywem akar twdny
 ne akaryad magad yo yefws twle el wonny

IDwezlegy en edes yefufom örök nagy yo
 yrgalm teny || 290 Zorgalmazo
 145 öztöwer tagyd meg farattak
 zent kőőztfan hwzlaltattak [oldala
 ydwezlegy en edes ydwezytto Iefwfomnak ew kegyef
 kyböl nagy ydweffeg fola
 onnat zenth weer wyzzel youe
 150 hogy tyztwlina neepnek bwne
 en te hozyad közel ywttem
 kewnyörwly en raytam Zegen nyawalyas bynefen
 mert ellenewd fokat wetöttem
 vollehet pyrongo orchawal
 155 de lam ygaz akarathwal
 hozyad yöttem hogy laffalak
 zent kenodban fyraffalak

IDwezlegy Kegyes oldal nyllas
 kybewl yowe zent wyz folyas
 160 pyrhonyottal mynth zeep rofa
 menyörzagnak wagy aytoya
 te yllatod mynden fölöt

- 291 ky wyz twlwnk meryttethyk
 zomehoztak hozyad ywnek
 165 the nalad meg zayofwlnak
 pyros oldal nekem nyllyal
 en zywentul el ne tawozyal
 ha en weled el [meled] el mehetnék
 oth magamnak nagy yot lelnék
 170 zomyw zamal ha ylletlek
 geryedetofth ha olelek
 akor wagok mynden yoban
 es en lekemnek nywgomaban
 Oh mely edes ez zent yllat
 175 cryfthws yefws ky teged lath
 te edoffeged kyket meg gyoznek
 ha halhatnanak halnanak weled
 edes wram yo yefws ez zent febbe
 fekyen zywen es ez zent werben
 180 ez wylagbol ha ky mwlom
 legyen az te zent oldalod zallaom
 hol en lelkem meg nywgogyek
 pokol || 292 Mya meg ne fokthasseek :

- IDwezlegy zenteknek Idwessége
 185 bynesewknek remenfege
 zent kereztfan meg wontattal
 wgy mynt bynes taghlattattal
 byzony yften ha fen fygel
 byzony ember meg ewletel
 190 O mely zegenyen mely mezyttelen
 lam kereztfan mewetteteel
 nem ketelen de akarwa
 lydonepnek wagy yateka
 yly halallal ha oleetel
 195 zent tagydban ha thoretel
 te febydnek nem len zama
 te zent wered wyzzel hwlla
 harom zek kezewt ha tegergel
 zeep weerewdhen meg forodel

- 200 O kazdagfagh es nagy bewfeg
 lewl nagy monthatatlan zegenfeg
 ha zolgalwnk nekewd ezerth
 ha hwllatwnk werth werøderth
 zenth || 293 Labadnak Kemenfegeth
 205 Zent kezeydnek ew mely febeet
 ølelgetøm aytatofth
 rezketetøfth kewanfagoft
 Oh bynefeknek zeretøye
 øfewtteknek fel emeløyc
 210 nem leen fohol oly yo attya
 ky fyaerth magat ylyre agya
 mert en lelkiem meg ozlaatoth
 bynem mya zaggattathot
 kegyes Iefws te meg laffad
 215 kegyeuf orwos meg orwofollyad
 kørøztfadon kenod latom
 Idwessfegem thwled warom
 zent weredben Ha meg mofdom
 meg nywgozom Es meg wygazom
 220 Mel febydet kyketh wallal
 zeep werewdeth kyt Hwllatal
 En zywembe te meg yryaad
 En lelkomet hozyad wonnyad
 valahanyan hozyad ywttek
 2 25 te zenth Labaydhoz øftek
 ew bynewket myd ot Hattak
 korfagokbol megthawoztak
 Im En wagyok kørøztfadnal
 | 294 Im kefergøk te zent Labadnal
 230 kørøztfadrol te meg halgas

kewnyørwly en edes yefwfom ky tellyes wagyok nagy Sok zan-
 thalan bynewkel Es engemeth laas az te kegyes zent Zømeydel

- te kenodban byzwa
 laas zywemnek Kewanfaga
 en zeretøm hozyam hayoly
 235 meg wygaztaly Es ennekiem zoly az te edes zadwal

- Keerlek nekem az zot mongyad
 hogy bynometh meg boczattad
 kemeñodot zywem
 lam nem twdok halat adnom
 240 hogy ymagyam teremtemeth
 hogy zereffem zeretometh
 Hogy fyzeffem zolgalattyat
 hogy haalallyam zent halalath
 ky magat eertem nagyon ada
 245 halalomert hogy meg hala
 de ky latot oly zerelmeth
 zewrnyw Halal kyt meg gyozot
 O mely haznos wrwofag
 hol betegnek weered adad ynni
 250 295 Ewillek Zent Kenodban
 bynes walwam Es pyrongwan
 De ne banyad ha ygy teezeke
 mert ez mya ydwezwlok
 bynem mya betegwltem
 255 Es te ellened nagyot wetottem
 the zent werod en ream Hwllyon
 megh tyztohon Es wygazzon

terythty magat Iefwnak orchayahoz mondwan

- Idwozlegy tyztolendew wram Iefws
 myndenmya zeretendew
 260 tekencz engem zent zomoddel
 zyuent walo zerelmedel
 de ha te zywedeth latom
 banatomat nem mondhatom
 meg feketwlt nap lewo zynod
 265 El tawozoth eekoffed
 wyrag dyzewd waltoztattak
 zeep orchadat far bee fogta
 mynden wylagnak wylagofaga
 angyaloknak kewanfaga
 270 el waltozot te zepfegewd
 meg feketwlth ho lewo tefted

zeep orchadon halal Ielent
 lam epettel wtalatofst
 Es Meg Holtal keferwetefst
 275 Oh || 296 Mel Volt te Zerelmed
 hol magadat ygy olesed
 nem mondanam semy keenom
 Sewth volna nagy wygafagom
 ha kenoderth kent waalhatnek
 280 Halalodert meg halhatnek
 kerlek agyad amyt kerek
 twled addygh el nem megyek
 ky en ertem halarra meenel
 Kerlek twlem tawol ne leegy
 285 Halalomkor fogag engem
 leegy fegywerem te enekem
 Ha el ywtand en halalom
 oth yelonyel en edes meg waltho Iefwom
 Merth az leezen zewrnyw ydo
 290 ygazaknak es feelendo
 Hat ne kessel engem latnod
 En lelkometh oltalmaznod
 O zeretew zeretendew
 mynden yonak Nagy yo tewoye
 295 az nagy wtra ha erede
 egyeeb tarfot nem lelhethek [ennekem akoron
 Kerlek en edes wram || 297 Io Iefws Hogy Ielonyel meg
 es zent keenodban ne enyezyel
 engem fodoz ket kegyes karodwal
 300 Es otalmaz the zent kereztfadwal
 Hala legyewn Halalohdert
 Dragalatos zenth kenodert [walto yefwom
 en edes wram en edews Istenem Es en edes meg
 ky wagy mondhatatlan mynden nagy yom
 Amen

Az I. sz. a *CzechC* 43—67., a II. sz. a *ThewrewkC*
 283—297. l. Ism. DÖBRENTEI GÁBOR. Régi M. Nyelvemlékek
 II. köt. (Buda, 1840.) XXIV—XXVI. l. SZILÁDY, RMKT. I.
 255—274. l. Forrás-szövege a következő:

*Rythmica oratio ad unum quodlibet membrorum Christi
patientis et a cruce pendentis.*

I. Ad pedes.

1. Salve mundi salutare,
Salve, salve, Iesu care!
Cruci tuæ me aptare
Vellem vere, tu scis quare,
Da mihi tui copiam.
2. Ac si præsens sis, accedo,
Immo te præsentem credo.
O quam nudum hic te cerno,
Ecce tibi me prosterno,
Sis facilis ad veniam.
3. Clavos pedum, plagas duras
Et tam graves impressuras
Circumplector cum affectu,
Tuo pavens in aspectu,
Meorum memor vulnere.
4. Grates tantæ caritati
Nos agamus vulnerati,
O amator peccatorum,
Reparator constratorum,
O dulcis pater pauperum!
5. Quidquid est in me confractum,
Dissipatum aut distractum,
Dulcis Jesu, totum sana,
Tu restaura, tu complana
Tam pio medicamine.
6. Te in tua cruce quæro,
Prout queo, corde mero,
Me sanabis hic, ut spero,
Sana me et sanus ero
In tuo lavans sanguine.

7. Plagas tuas rubicundas
Et fixuras tam profundas
Cordi meo fac inscribi,
Ut configar totus tibi
Te modis amans omnibus.
8. Quisquis huc ad te accessit
Et hos pedes corde pressit,
Aeger, sanus hinc abcessit,
Hic relinquens, quidquid gessit,
Dans osculum vulneribus.
9. Coram cruce procumbentem,
Hosque pedes complectentem,
Jesu Christe, me ne spernas,
Sed de cruce sancta cernas
Compassionis gratia.
10. In hac cruce stans directe
Vide me, o mi dilecte,
Totum me ad te converte,
«Esto sanus», dic aperte,
«Dimitto tibi omnia».

II. Ad genua.

11. Salve, salve, rex sanctorum,
Spes votiva peccatorum,
In hoc ligno tamquam reus
Pendens verus homo-deus,
Caducis nutans genibus!
12. O quam pauper, o quam nudus,
Qualis es in cruce ludus,
Derisorum iocus factus,
Sponte tamen, non coactus,
Attritis membris omnibus.

13. Sanguis tuus abundanter
Fusus fuit incessanter,
Totus lotus in cruore
Stans immotus in dolore,
Præcinctus vili tegmine.
14. O maiestas infinita,
O egestas inaudita,
Quis pro tanta caritate
Quæret te in veritate
Dans sanguinem pro sanguine !
15. Quid sum tibi reversurus,
Actu vilis, corde durus ?
Quid rependam amatori,
Qui elegit pro me mori,
Ne dupla morte morerer ?
16. Amor tuus amor fortis,
Quem non vincunt iura mortis,
O quam pia me sub cura
Tua foves in pressura,
Ne morsu mortis vulnerer.
17. Ecce tuo pro amore
Te complector cum rubore,
Me coopto diligenter,
Tu scis causam evidenter,
Sed suffer et dissimula.
18. Hoc quod ago, non te gravet,
Sed me sanet et me lavet
Inquinatum et ægrotum
Sanguis fluens hic per totum,
Ut non supersit macula.
19. In hac cruce te cruentum
Et distentum et contentum

Ut requiram, me impelle
Et hoc imple meum velle
Facturus, quod desidero.

20. Ut te quæram mente pura,
Sit hæc mea prima cura,
Nec est labor, nec gravabor,
Sed sanabor et mundabor,
Cum te complexus fuero.

III. Ad manus.

21. Salve, salve Jesu bone,
Fatigatus in agone,
Qui per lignum es distractus
Et ad lignum es compactus
Expansis sanctis manibus.

22. Manus sanctæ vos avete,
Novis rosis adimpletæ,
Hos ad ramos dure iunctæ
Et crudeli ferro punctæ
Tot guttis decurrentibus.

23. Ecce fluit circumquaque
Manu tua de utraque
Sanguis tuus copiose,
Rubicundus instar rosæ,
Magnæ salutis pretium.

24. Manus clavis perforatas
Et cruore purpuratas
Cordi premo præ amore,
Sitibundo bibens ore
Cruoris stillicidium.

25. O quam large te exponis,
Promptus malis atque bonis,

Trahis pigros, pios vocas
Et in tuis ulnis locas
Paratus gratis omnibus.

26. Ecce tibi me præsentō
Vulnerato et cruento,
Semper ægris misereris,
De me ergo ne graveris,
Qui præsto es amantibus.

27. In hac cruce sic extensus
In te meos trahe sensus,
Meum posse, velle, scire
Cruci tuæ fac servire,
Me tuis apta brachiis.

28. In tam lata caritate
Trahe me in veritate,
Propter tuam crucem almam
Trahe me ad crucis palmam,
Dans finem meis vitiis.

29. Manus sanctæ, vos complector,
Et gemendo condelector,
Grates ago plagis tantis,
Clavis diris, guttis sanctis,
Dans lacrimas cum osculis.

30. In cruore tuo lotum
Me commendo tibi totum,
Tuæ sanctæ manus istæ
Me defendant, Jesu Christe,
Extremis in periculis.

IV. Ad latus.

31. Salve Jesu, summe bonus,
Ad parcendum nimis pronus,
Membra tua macilenta
Quam acerbe sunt distenta
In ramo crucis torrida.
32. Salve latus salvatoris,
In quo latet mel dulcoris,
In quo patet vis amoris,
Ex quo scatet fons cruoris,
Qui corda lavat sordida.
33. Ecce tibi appropinquo,
Parce, Jesu, si delinquo,
Verecunda quidem fronte,
Tamen ad te veni sponte
Scrutari tua vulnera.
34. Salve mitis apertura,
De qua venit vena pura;
Porta patens et profunda,
Super rosam rubicunda,
Medela salutifera.
35. Odor tuus super vinum,
Virus pellens serpentinum,
Potus tuus potus vitæ:
Qui sititis, huc venite!
Te, dulce vulnus, aperi!
36. Plaga rubens aperire,
Fac cor meum te sentire,
Sine me in te transire,
Vellem totus introire,
Pulsanti pande pauperi.

37. Ore meo te contingo,
In te cor meum intingo,
Te ardenter ad me stringo,
Te ardenti corde lingo,
Me totum in te traice!
38. O quam dulcis sapor iste!
Qui te gustat, Jesu Christe,
Tuo victus a dulcore
Mori posset præ amore
Te unum amans unice.
39. In hac fossa me reconde,
Infer meum cor profunde,
Ubi iacens incalescat
Et in pace conquiescat,
Nec prorsus quemquam timeat.
40. Hora mortis meus flatus
Intret, Iesu, tuum latus,
Hic expirans in te vadat,
Ne hunc leo trux invadat,
Sed apud te permaneat.

V. Ad pectus.

41. Salve, salus mea, deus,
Jesu dulcis, amor meus,
Salve, pectus reverendum,
Cum tremore contingendum,
Amoris domicilium.
42. Ave, thronus trinitatis,
Arca latæ charitatis,
Firmamentum infirmatis,
Pax et pausa fatigatis,
Humilium triclinium.

43. Salve, Jesu reverende,
Digne semper inquirende,
Me præsentem hic attende,
Accedentem me succende
Præcordiali gratia.
44. Pectus mihi confer mundum,
Ardens, pium, gemebundum,
Voluntatem abnegatam,
Tibi semper conformatam,
Juncta virtutum copia.
45. Iesu dulcis, pastor pie,
Fili Dei et Mariæ,
Largo fonte tui cordis
Fœditatem meæ sordis,
Benigne pater, dilue.
46. Ave splendor et figura
Summi dei genitura,
De thesauris tuis plenis
Desolatis et egenis
Munus clementer proflue.
47. Dulcis Jesu Christi pectus,
Tuo fiam dono rectus,
Absolutus a peccatis,
Ardens igne charitatis,
Ut semper te recogitem.
48. Tu abyssus es sophiæ,
Angelorum harmoniæ
Te collaudant, ex te fluxit
Quod Johannes cubans suxit,
In te fac ut inhabitem.
49. Ave, fons benignitatis,
Plenitudo deitatis,

Corporalis in te manet,
Vanitatem in me sanet,
Quod tu confers consilium.

50. Ave, verum templum Dei,
Precor miserere mei,
Tu totius arca boni,
Fac electis me apponi,
Vas dives, deus omnium.

VI. Ad cor.

51. Summi regis cor, aveto,
Te saluto corde læto,
Te complecti me delectat
Et hoc meum cor affectat,
Ut ad te loquar, animes.
52. Quo amore vincebaris,
Quo dolore torquebaris,
Cum te totum exhaurires,
Ut te nobis impertires
Et nos a morte tolleres?
53. O mors illa, quam amara,
Quam immitis, quam avara,
Quæ per cellam introivit,
In qua mundi vita vivit,
Te mordens, cor dulcissimum.
54. Propter mortem, quam tulisti,
Quando pro me defecisti,
Cordis mei cor dilectum,
In te meum fer affectum,
Hoc est, quod opto plurimum.
55. O cor dulce, prædilectum,
Munda cor meum illectum

Et in vanis induratum,
Pium fac et timoratum,
Repulso tetro frigore.

56. Per medullam cordis mei,
Peccatoris atque rei,
Tuus amor transferatur,
Quo cor totum rapiatur
Languens amoris vulnere.

57. Dilatare, aperire,
Tamquam rosa fragrans mire,
Cordi meo te coniunge,
Unge illud et compunge,
Qui amat te, quid patitur?

58. Quidnam agat, nescit vere,
Nec se valet cohibere,
Nullum modum dat amori,
Multa morte vellet mori,
Amore quisquis vincitur.

59. Viva cordis voce clamo,
Dulce cor, te namque amo,
Ad cor meum inclinare,
Ut se possit applicare
Devoto tibi pectore.

60. Tuo vivat in amore,
Nec dormitet in torpore,
Ad te oret, ad te ploret,
Te adoret, te honoret,
Te fruens omni tempore.¹

¹ E vsz. után sok helyen még négy stropha következik, jelesül

61. Rosa cordis aperire,
Cuius odor fragrat mire,
Te dignare dilatare,

VII. Ad faciem.

65. Salve caput cruentatum,
Totum spinis coronatum,
Conquassatum, vulneratum,
Arundine verberatum,
Facie sputis illita.

66. Salve, cuius dulcis vultus,
Immutatus et incultus,
Immutavit suum florem,
Totus versus in pallorem,
Quem coeli tremit curia.

67. Omnis vigor atque viror
Hinc recessit, non admiror,
Mors apparet in aspectu,
Totus pendens in defectu,
Attritus ægra macie.

Fac cor meum anhelare
Flamma desiderii.

62. Da cor cordi sociari,
Tecum, Jesu, vulnerari,
Nam cor cordi similatur,
Si cor meum perforatur
Sagittis impropertii.

63. Infer tuum intra sinum
Cor, ut tibi sit vicinum,
In dolore gaudio,
Cum deformi specioso
Quod vix seipsum capiat.

64. Hic repauset, hic moretur,
Ecce iam post te movetur,
Te ardente vult sitire,
Jesu, noli contraire,
Ut bene de te sentiat.

68. Sic affectus, sic despectus,
Propter me sic interfectus,
Peccatori tam indigno
Cum amoris intersigno
Appare clarus facie.

69. In hac tua passione
Me agnosce, pastor bone,
Cuius sumpsi mel ex ore,
Haustum lactis cum dulcore
Præ omnibus deliciis.

70. Non me reum asperneris,
Nec indignum dedigneris.
Morte tibi iam vicina,
Tuum caput hic inclina,
In meis pausa brachiis.

71. Tuæ sanctæ passioni
Me gauderem interponi,
In hac cruce tecum mori,
Præsta crucis amatori,
Sub cruce tua moriar.

72. Morti tuæ tam amaræ
Grates ago, Jesu chare,
Qui es clemens, pie deus,
Fac quod petit tuus reus,
Ut absque te non finiar.

73. Dum me mori est necesse,
Noli mihi tunc deesse,
In tremenda mortis hora
Veni, Jesu, absque mora,
Tuere me et libera.

74. Cum me iubes emigrare,
Jesu chare, tunc appare,

O amator amplexende,
 Temetipsum tum ostende
 In cruce salutifera.

Vö. WACKERNAGEL, i. m. I., 120—124. l. Op. S. Bern., ed. MABILLON, 1719. col. 917—920., innen: MIGNE, PL. CLXXXV. 1319—24.

A hét énekből álló sorozatot régebben SZENT BERNÁT clairvaux-i apátnak tulajdonították, de tévesen. B. HAURÉAU, az Institut tagja, a ki a Szent Bernátnak tulajdonított latin költeményekről egy kis könyvet irt (*Des poèmes latins attribués à Saint Bernard, Paris, 1890.*), rámutat, hogy a verses imádságoknak mindössze néhány kézírata ismeretes és azok is egytől-egyig újabb keletűek, úgy hogy az a körülmény, vajjon rajtok van-e, vagy sincs Szent Bernát neve, teljességgel mellékesnek mondható. A nyomtatott kiadások jelentékeny száma mit sem ér a kérdés megoldására; de megfontolást érdemel, hogy kézirat csupán egy-kettő maradt az utókorra. Lehetetlen ugyanis, hogy Szent Bernátnak bármely authenticus dolgozatát oly ritkán másolták volna, hogy a francia könyvtárakban, melyekben annyi a neki tulajdonított apokrif mű, csakis két kézírata fordulna elő. Azonban ehhez még azt is hozzá lehet adni, hogy a hosszú költemény az olvashatatlanságig gyöngö. Valóban szerzője valósággal gyötörte magát, hogy tanújelét adja tudományának; de nem boldogult és a mit alkotott, vagy esetlen, vagy banális.

DANIEL, a ki (*Thesaurus hymnologicus, II. k. 359. és IV. k. 224. l.*) két változatot közölt, egy rövidebbet és hosszabbat, azt hiszi, hogy a versezetben kétféle anyagot kell megkülönböztetni: egy eredeti részt, mely kétségtől Sz. Bernáttól való, és a kevésbbé sikerült járulékokat, melyek különféle szerzőktől származtak; de HAURÉAU szerint ez a distinctio teljesen önkényes és alaptalan; mivel sem az ú. n. járulékos részeknek, sem az ú. n. eredeti résznek stílusa nem hasonlít Bernát nyelvéhez.

Egy szó mint száz, a *Salve mundi salutaré*-nak semmi köze a clairvaux-i szent apáthoz, vagy ha van, csupán annyi, hogy a ki írta, Bernátnak egyik prédikációjából, az Énekek Énekéről szóló 3-ik beszédéből kölcsönzött eszméket. Ott u. i. egyebek között ezek az igék olvashatók: Primo ad pedes procidimus et ploramus coram Domino, qui fecit nos, ea quæ fecimus nos. Secundo manum quærimus sublevantis et roborantis genua dissoluta. Postremo, cum ista multis precibus et lacrymis obtinemus, tum demum audemus forsitan caput attollere

(pavens et tremens dico) ad ipsum os gloriæ non solum speculandum, sed etiam osculandum. (*Hauréau, i. m. 70—73. l.*)

Egyéb akadékok támaszt a kérdésben MABILLON, Sz. Bernát munkáinak jeles kiadója. A citeaux-i nagykáptalan 1198-ban elhatározta, hogy azokat a testvéreket, a kik rhythmusokat faragnak, ki kell a szerzetből közösisíteni. «Monachi, qui rythmos fecerint, ad domos alienas emittantur, non reversuri nisi per capitulum generale». Ez a szabály 45 évvel Szent Bernát halála után költ; azonban föltehető, hogy a szerzet hagyományát fejezi ki, melynek egyik fő forrása minden bizonyynyal Szent Bernát példája; különben a versfaragó szerzetesek méltán utalhattak volna rá, hogy a káptalan a tilalommal a Rend legnagyobb fiának szellemét tagadta meg.

Az okoskodás így, magában véve, eléggé tetszetős. Nagy kérdés azonban, hogy mennyire vág össze a ránk maradt biztos adatokkal. HAURÉAU abban a véleményben van, hogy a szóban forgó tilalom nem szólt általán a versfaragók ellen, hanem csupán azokra, a kik rhythmicus versek gyártására adták fejöket (le décret concerne non les vers métriques, mais les vers rythmiques, qui, pour la plupart, étaient fort libres. I. m. III. l.). Ennek a magyarázatnak azonban ellene szegül a Mabillonnál is olvasható következő levéltöredék, mely fr. Miklóstól származik: «Versus Galteri mei, imo et tui, nondum habui. Sed etsi habuissem, non perlegissem; quia nos nihil recipimus, quod metricis legibus coërcetur». (*Vö. PISZTER IMRE, Szent Bernát... élete és művei. Budapest, 1899. II. k. 502—503. l.*)

Szóval: a cisztercieknek 1198 óta sem ametricus, sem metricus versek faragására nem volt szabad gondolniok.

Pedig Szent Bernátról bizonyosan tudjuk, hogy nemcsak fiatal korában írt verseket (*cantiunculas mimicas et urbanos modulos*), hanem később sem vetette meg teljességgel a lantpengetést. Authenticus művei között például van egy officium, Szent Viktoré, melyben ilyen hymnus olvasható:

Vita Victoris meritis præclara
Hominem terris, qui non sit de terra,
Velut de coelo datum repræsentat
Ad imitandum etc.

Némelyek azt mondják, hogy ez nem vers, hanem próza, mely a közönséges folyó beszédnél csupán abban különbözik, hogy az adott dallamhoz való illeszkedés végett bizonyos szó-

tagszámú sorokra oszlik; de ez a magyarázat alaptalan. A középkorban igen jól ismerik az efféle «sapphói» és «asklepiadesi» strophákat, melyekben klasszikus prozódia és antik metrumok helyett a népies rhythmus lüktetése uralkodik. Nem így énekelnek többé:

┌ ◡ | ┌ ◡ | ┌ ◡ ◡ | ┌ ◡ | ┌ ◡,

hanem:

Íste con- | féssor || Dómini sa- | crátus,
avagy: Víta Vic- | tóris || méritis præ- | clára
Hóminem | térris || qui non sit de | terra,
Vélut e | coélo || dátum repræ- | séntat
Ád imi- | tándum.

Mindezekből világos: az 1198-iki végzés nem alkalmas rá, hogy segítségével a Doctor mellifuus-tól a versírásnak minden érdemét elvitassák. Az irodalomtörténet nem is bajlódik többé ezzel a kérdéssel, sem a Bernát-hagyománynyal. DREVES-BLUME munkája, az *Ein Jahrtausend lateinischer Hymnendichtung* (I. Leipzig, 1909. 324. l.) egy XIV. századbeli kéziratra utal, mely a *Salve mundi salutare* versezetét következőkép jelöli meg: *Oratio, quam fecit dominus Arnulphus de Lovanio, quintus decimus abbas Villariensis*, és a villers-i apátban (+1250.) fedezi föl a mű törzssökének rég keresett szerzőjét.

A kis hártya-codexre, mely a fölfedezéshez alapul szolgált és a brüsszeli kir. könyvtárba 4459—70. sz. a. van beiktatva, már a múlt század negyvenes éveiben ráterelődött a hagiographusok figyelme. Utóbb, 1886-ban, a Bollandisták közölték leírását (*Catalogus Codicum hagiographicorum bibl. reg. Brux.*, pars 1., tom. 1. Brux. 1886. pag. 395—6.) Kitűnt, hogy a könyvet 1320-ban, Jakab apát idejében, frater Ioannes de Sancto Trudone iratta össze «pro communi armario» és a kötet a villers-i apátság tulajdonához tartozott. Mi több, külön figyelmeztették az olvasót a benne foglalt verses könyörgésre: «Monendum quoque videtur, orationis illius ad plagas Domini auctorem dici in nostro codice ARNULFUM DE LOVANO, quantum decimum abbatem Villariensem.»

1909-ben (*Ein Jahrtausend, i. h. és Litt. Beilage der Kölln. Volkszeitung*, 129.) CL. BLUME foglalkozott a dologgal, elfogadva a villers-i helyi hagyomány hitelességét. Blume szerint a verses oratio ARNULPHUS DE LOVANO alkotása, de nem teljes egészében és nem is abban az állapotban, a melyben álta-

lában ismeretes. A villers-i apát műve mindössze 50 vers-szaktól áll és a következő öt részre szakad:

1. r. Ad pedes (= az 1—10. vsz.),
2. r. Ad genua (= a 11—20. vsz.),
3. r. Ad manus (= a 21—30. vsz.),
4. r. Ad latus (= a 31—40. vsz.),
5. r. Ad faciem (= a 43., 66—74. vsz.)¹;

a hét részre terjedő munkának egyéb szakaszai ellenben egyéb szerzőktől valók, jelesül az *Ad pectus* és a 65. vsz. ismeretlen kezek, az *Ad cor* című rész pedig, vagyis az 51—64. vsz., valószínűleg az 1241-ben elhalálozott B. HERMANN JÓZSEF, steinfeldi premontrei szerzetesnek költeménye. (*Stimmen aus Maria Laach*, 1909. I. 121. és *Ein Jahrtausend*, I. K. 311. és 314—15. l.) Blume rámutat (*Stimmen aus Maria-Laach*, 76. köt. 122. l.), hogy a hymnus-sorozatnak a XIV. század elejétől a XV. végéig körülbelül két tucat kézírata ismeretes, és az *Ad cor* című rész már a legkorábbiakban megtalálható. Számba kell azonban venni, hogy az *Ad cor* több tekintetben elüt a többi szakaszoktól: míg amazok egytől-egyig a *Salve* szóval kezdődnek és tiztiz vers-szaktól állanak, a IV. rész *Summi regis cor, avelo* megszólítással indul és tizennégy strophára terjed. Másrészt «nyelvének, stílusának, szerkezetének, képeinek és gondolatainak jellemző sajátosságai oly szembeszökően egyeznek Hermann authenticus költeményeinek sajátosságaival, hogy szerzőjük azonossága teljességgel kétségtelennek mutatkozik.»²

Egyébiránt a két író műveinek korai összekapcsolását életkörülményeik magyarázzák. LÖWENI ARNULPHUS 1240-től 1250-ig volt a villers-i ciszt. kolostor apátja; HERMANN JÓZSEF, aki 1241. április 7-én halt meg, Hovenben a ciszterczita apácáknak volt gyóntatója; mint ilyen szoros érintkezésben állott a ciszterciek szerzetével és munkája nehézség nélkül kerülhetett Arnulphus rendtársainak kezébe, akik között a két kortárs verseinek összekapcsolóit kereshetjük.

¹ Vö. WACK. 1. vsz. 1. *Salve mundi salutare*; ARN. *Salve meum salutare*. — WACK. 15. vsz. 1. *Quid sum tibi reversurus*; ARN. *Quid sum tibi responsurus*. — WACK. 31. vsz. 1. *Salve Iesu, summe bonus*; ARN. *Salve, salve summe bonus*.

² Vö. Hermann: *Jesu dulcis et decore, Rosa fragrans miro more* és az *Ad cor* köv. sorait: *Rosa cordis aperire, Cuius odor fragrat mire*.

SZILÁDY ÁRON a *Rythmica orationak* nem közölte sem teljes, sem hű szövegét; csupán a magyarban tolmácsolt részeket és ezeket is a magyar szöveg sorrendje szerint nyomatta le jegyzeteiben. A forráshelyeket összeállította, de nem tüntette föl pontosan, hogy a magyar író mily szabadon bánt az eredetinek szerkezetével. A deák versezetből felhasznált részek ugyanis az átdolgozás rendjében a következők: 1. vsz.; 2. vsz. 1—3. s.; 19. vsz.; 65. vsz. 1—2. s.; 20., 66. vsz.; 28. vsz. 1—2. s.; 27. vsz. 3—5. s.; 25—26., 21—24. vsz.; 29—30., 41—42., 51—55., 57—60. vsz.;

Rosa cordis, aperire,
Cuius odor fragrat mire,
Te dignare dilatare . . .

Infer tuum intra sinum
Cor, ut tibi sit vicinum,
In dolore gaudioso
Cum deformi specioso,
Quod vix seipsum capiat.

Hic repauset, hic moretur,
Ecce iam post te movetur,
Te ardentem vult sitire,
Jesu, noli contraire,
Ut bene de te sentiat;

31—40., 11—14., 3—10., 15—16. vsz.; 17. vsz. 1—2. s.
18., 43., 66—67. vsz.; 68. vsz. 1—2. s.; 71—74. vsz.

A sorozatból kiderül, hogy a magyar változat kisebb terjedelmű az eredetnél, mivel az átdolgozó több vers-szakot csak részben használt fel és csaknem ugyanannyit mindenestül mellőzött. Igen nagy az eltérés a két műnek szerkezetében. A magyarban a latin énekek anyaga össze-vissza van forgatva, cserélgetve, sőt a hymnusok sorrendje sem maradt érintetlenül. A forrás először a szent lábakhoz, aztán sorjában a térdekhez, kezekhez, oldalhoz, mellhez, a Megváltó szívéhez és arczához fordul; az átdolgozásban először a kezekhez (48—75.), aztán a mellhez (76—87.), majd a szent szívhöz (88—143.), oldalhoz (144—184.), a lábakhoz (185—258.) és orczához (259—205.) imádkoznak. A térdekhez szóló rész elmaradt, legalább is mint

külön imádság nem szerepel; azonban viszont az átdolgozó az oratio különféle töredékeiből szép bevezető hymnust csatolt a sorozathoz (1—47.).

Azt a körülményt egyébiránt, hogy a *CzechC* szövege jó távol áll az eredetitől, már DÖBRENTAI GÁBOR észrevette (i. m. XXIV. l.) Döbrentei szerint az átdolgozó vagy nem tudott eléggé latinul s «ezért lőn olly szökdöső, az eredetihez alig hív, sőt azt egyébbel is toldó», vagy azért, mivel «a rímösszeesengés keresése kínozta». Innen van, hogy «heve csak itt-ott szedegete ki holmit», hogy nem ragaszkodik a forrás sorrendjéhez, hanem «ezt amazt késértgette kedve jötteként; félig meddig fejezé ki az értelmet, összehuzottan, stróphákat is által szökötten, (az) *ad pectus* fordítását pedig csak megkezdé; végig elhagyá türelme».

Ez a magyarázat azonban nem látszik helytállónak. Való igaz, a magyar író nem ragaszkodott az eredetinek minden sajátosságához. A mi változataink nemcsak szerkezetökben térnek el a deáktól, hanem szavaikban, kifejezéseikben is többnyire új csapáson járnak, a felhasznált szövegrészek tartalmát sokszor összevonják, számos mozzanatot elhálnak belőlük, a képzetek sorrendjét fölcserélgetik, a gondolatokat módosítják és írjuk gyakran told be egyet-mást a sajátjából. De viszont az innen is, onnan is összeszedett töredékek általán értelmes egészekké kapcsolódnak bennök és ez a körülmény inkább tervszerű eljárásról, mint hol ezt, hol amazt «kisértgető» vergődésről tanuskodik.

TOLDY FERENCZ szerint (*A magy. nemz. irod. tört. I. köt. Pest, 1851. 164. l.*) a magyar *Salve mundi salutare* «szabad utánzás inkább, mint fordítás, s a magyar szerző költői érzésének eleven tanúja». Ez kétségkívül helyes értékelés. Bizonyos, hogy az átdolgozó emelkedett, költői lélek volt, a ki átérzte a latin költeménynek, a mysticus irodalom e jellemző alkotásának hangulatát és nemcsak az «értelmet» kívánta tolmácsolni, hanem azokat az érzelmeket is, a melyeket lelkében az eredeti ébresztett. Mi több, volt érzéke a költői nyelv iránt és értett a verselés mesterségéhez. A magyar ú. n. Bernát-imádság szövege idő folytával sok helyütt megromlott és fogyatkozásai sok tekintetben csökkentik a költemény hatását; de azért a változat meglevő állapotában is nemes hévvel szóló hymnus-sorozat, melynek akárhány helyén színes, költői, eleven a dictio, az eredetinek kifejezései szóról-szóra való fordítás helyett hatásos,

egyenlő értékű szólamokkal vannak tolmácsolva, az értelemhez simul és elég ügyesen pendül a vers, a kádenczia.¹

A szabatos helyek azonban nemcsak az író tehetségének bizonyítékai; azt is megmondják, hogy a versezetben találkozó öregebb hibákat minden valószínűség szerint nem neki, hanem szövegromlásoknak kell tulajdonítanunk.

JÁSZAY PÁL annak idején megkísértette a hibák egy részének javítását; de biztos eredményt e részben csupán alkalmas variánsok segítségével lehetne reményleni, ilyen változat pedig egy sem maradt reánk. A *ThewrewkC* szövege nagyon keveset különbözik a *Czech-félétől* és nem egyéb, mint amannak modernebb, helyenként megtoldott és elrontott párja, vagy épen másolata. Néhány helyet mindazonáltal a meglevő segédeszközök felhasználásával is több-kevesebb valószínűséggel helyre lehet állítani.

A *Salve mundi salutaré*-t a katolikus egyházban nemcsak imádkozták, hanem énekelték is. A himnusz dallama megvan a KISDI-féle *Cantus Catholici* 54. lapján, aztán más, színebb változatban SZEGEDI LÉNÁRTNÁL (270. l.) és a későbbi énekeseiben; mi több, FABÓ szerint (i. m. 86—87. l.) hatása egyik-másik népdalunkban is érezhető; csak hogy a hangjegyek alá mindenütt új szöveg van írva, a mi arra vall, hogy a régi átdolgozás nem került át az éneklő nép ajakára. Azonban, úgy látszik, nem is volt erre alkalmas. Az a melódia, melyre őseink a *Salve mundi*-t énekelték, vers-szakonként 6—6 kétütemű nyolczas sort kíván, holott ilyen hatsoros stropákra különíteni sem a *Czech*-, sem a *Thewrewk*-féle változatot nem lehet az

¹ Igen érdekes és már Sziládynak figyelmét is felébresztette a versezetnek alliterációban való gazdagsága. Meglepően sok a tactust nem kezdő alliteratio, de tactus-kezdők szintén jelentékeny számban fordulnak elő. Ime: Megveretve, meghuzlalva, megtöretve, megutálva. Keserüllek tiszta szívvel, kívánatos akaratval. Betegökört betegöltél. Körösztfára emeltettél, két kezeden figgesztettél. Idvezlégy én idvösségöm. Erőtlenek erőssége, félelmesnek békessége, fáradtaknak jó szállása. Szivem éljön szerelmedben. Hozzád fusson, hozzád sirjon. Hozzád jöttem, hogy lássalak. Három szeg közt ha tekergél. Esötteknek emelője. Mert én lelkem megoszlatott. Körösztfádon kénod látom. Halálomért hogy meghala. Bínőm miá betegültem. Szívem való szerelmedvel. Hálá légyön halálodért. Mondhatatlan minden nagy jóm. Az alliteratiót különben igen kedvelték a középkorban. Az egyházi költészet telve van használatával. Sokszor túlságosan halmozták is, miáltal akárhány versezet izetlenné, mesterkéltté vált.

értelemnek gyakori sérelme és egyes rímelő sorpárokknak más-más vers-szakba való szétszakítása nélkül. TOLDY (Id. m. XLIV—LIV. k.) és SZILÁDY (RMKT. I. 12—21. l.) szakaszosan közli az egész imádságot; azonban egyiknek sem jut eszébe, hogy a költeményt egyenlő strophákra darabolja.

A magyar «Bernát»-hymnus imádságnak készült és eleddi minden arra mutat, hogy meg is maradt puszta verses imádságnak. Maga a *Thewrewk*-féle szöveg szintén inkább szól e föltevés mellett, mint ellene, aránylag terjedelmes interpolációival. Köz-szájon élő énekek sorait ugyanis, melyeket rhythmus, rím és melódia védelmez a romlás ellen, nem igen szokták úgy elnyomorítani, a hogy ennek az imádságnak egynémely helye a *Thewrewk*C hagyományozásában el van éktelenítve.¹ Ilyesmi inkább olyan versekkel történik, a melyeket csupán olvasnak és írásban hagyományoznak.

A magyar *Salve mundi* azonban mint imádság a kedveltebbek közé tartozhatott. Erre vall az a körülmény, a melyre különben már SZILÁDY rámutatott (RMKT. I. 274.), hogy néhány sora, jelesül a *Czech* 282—283., 237—238. és 125. számú versei, a Gyöngyösi és GömörC közös verses imádságába (A *Szentléleknek*) kölcsönzés révén átjutottak.

Toldy említi, hogy már Döbrentei ráismert a hymnusna a régi biblia fordításával egyező nyelvére. Az *alogyon, fekjön, indóhad, megtisztóhon, igyeközzék, mevettetél, szvént, valván* alakok valóban arra emlékeztetnek, valamint a *joh* szónak, jobábbá az *eredök*-nek *indulok* helyett, úgyszintén a végzett *jövnök* és az ige személyragozott tárgynévi alakjának gyakori használata. (RMKT. I. 272.) Mindamellet DÖBRENTÉI egyáltalán nem gondolt rá, hogy a versezet keltét a *Müncheni*C írása dejében keresse; ellenkezőleg, úgy beszél róla, mint a *Czech*C szerkesztőjének, M. testvérnek 1513-ban készített munkájáról.

¹ Pl. *Czech*C: *konyorwl ees engomet laas: ThewrC: kewnyorwl en edes yefusom ky tellyes wagyok nagy Sok zanthalan bynewkel* Es engemeth laas az te kegyes zent Zomeydel. — *Czech*C: *meg wygazytaly ees nekom zoyl: ThewrC: meg wygazytaly* Es ennekem zoly az te edes zadwal. — *Czech*C: *oth yelonnnyel en yo waltom: ThewrC: oth yelonnnyel en edes meg waltho Iefusom.* — *Czech*C: *en ylfenym ees en waaltom. mondhatatlan myndon nagy yom: ThewrC: en edes wram en edews Iftenem* Es en edes megh walto yefusom *ky wagy mondhatatlan mynden nagy yom.*

«Verselő is M... frater ... s mivel 1513-ban az, egy kisség megint külön figyelem lehet iránta.» I. m. XXIV. l.

TOLDY nem fogadta el Döbrentei nézetét; ő másolónak tartja M. szerzetest és befejezetlen maradt nagy irodalomtörténetének I. kötetében a verses imádságot «Lajos és Zsigmond korá»-nak kereteiben tárgyalja. Azonban kétségtől ez is túlzás, mivel a felsorolt régiességek későbbi iratokban sem ismeretlenek és miattok a versezet bátran származhatott akár a XV. század végéről. Az újabb irodalom nem is helyeselte Toldy merészségét; SZILÁDY ÁRON 1877-ben már azt hiszi, hogy a magyar versezetet Mátyás király korában írták és az átdolgozó nem volt kisebb ember Temesvári Pelbártnál. (M. Tud. Akad. Évkönyvei, 16. köt. 1. d. 52. Temesvári Pelbárt élete és munkái, Budapest, 1880. 18. l.) Igaz, hogy sejtelméhez maga sem ragaszkodik túlságosan: legalább a RMKT. I. kötetében szó sincs Pelbárt szerzőségéről, a 274. lapon pedig a következő mondat olvasható: «Lehet, hogy igazok lesz valamikor azoknak, a kik ha ládók lesznek vitatni, hogy a Sz. Bernát-féle magyar hymnus jóval Mátyás kora előtti időből származik.»

CzechC 26. s. *ym elotted te zolgalo*. A ThewrC. szerint: *ym elewtted te zegeny bynes zolgalo leanyod*. — Az eredeti szöveg valószínűleg *zolgalo(d)*.

CzechC 36. s. *lelnyok*; ThewrC. *lelnek*.

CzechC 45. s. *hol*; ThewrC. *yol*.

CzechC 72. s. *zent werodben keferodwen*. Az eredetiben: *in cruore tuo lotum*. Ez arra vall, hogy a szövegben eredetileg *erodwen* állott.

CzechC 75. s. Eredetileg talán így: *halalom koron fogagyon*.

CzechC 89. s. *yohomnak*; Thewr. *zywemnek*.

CzechC 101. s. *hol vylagnak elotte eele*; a ThewrC. szintén így. A latinban: *In qua mundi vita vivit*. Az «előtte» helyett tehát *élete* olvasandó.

CzechC 107. s. *yohomnak*; ThewrC. *zywemnek*.

CzechC 125. s. *haylak*, e h. *haljak*; uo. 130. *eylon e h. éljön*.

CzechC 134. s. *nylafod*; a rím (*yllatod*) tanúsága szerint eredetileg valószínűleg *nylatod* volt.

CzechC 165. s. *Ky wyz tölónk stb*. Előtte két sor, jelesen a 163-iknak és 164-iknek párja, elmaradt. Vö. *Odoor tuus super*

vinum, Virus pellens serpentinum, Potus tuus potus vitæ...
és Ján. 4, 10—14.

CzechC 172. s. goryedetozth; *ThewrC* geryedetofth.

CzechC 178. s. ha lehetne halnanak; *ThewrC.* ha halhat-
nanak halnanak.

CzechC 188. s. taglatattaal; *ThewrC* taghlattattal.

CzechC 213. s. Mert en lelköm meg ozlatol. bynöm mya
zaggattatol; *ThewrC* meg ozlaa, tőth bynem mya zaggatta-
thot — Helyesen: megozlatot(t) — zaggattatot(t).

CzechC 259. s. Eredetileg valószínűleg így: vram Jefus
tyztolendō.

CzechC 263. s. zywedeth. Helyesen: *zynedeth.*

CzechC 265. s. Meg feketwlth nap leewō zynōd (vő.
ThewrC 264.); *CzechC 272.* meg feketwlth ho leewō testōd
(*ThewrC 271.*). Igen érdekes régi szerkezetek; értelmők: *nap*
színōd megfeketült, *hō* testōd megfeketült; *naplevō* színōd meg-
feketült, *hōlevō* testōd megfeketült. A szerkezet a vogul nyelv-
ben is megvan és SIMONXI ZSIGMOND a következőkép magya-
rázza: «A jelző tulajdonkép egy-egy előbb megvolt vagy gondolt
mondat állítmányának összevonása... Például a *piros rózsa* jelzője
ebből a gondolatból áll elő: *a rózsa piros*. Minthogy pedig *a*
rózsa piros tulajdonkép a. m. *a rózsa piros van*, ebből az kö-
vetkezik, hogy *a piros rózsa* helyett is lehetséges ez a szerkezet:
a piros levő rózsa.» (Vő. *M. Nyelvőr*, 1907., 98. 1.)

CzechC 277. s. Eredetileg talán így: *hogy* magadat ygy
olettēd.

AUE REGINA CELORUM.

I.

Iduezlegy menyeknek [kyralne] azzonya.

Iduezlegy angeloknak azzonya.

Yduezlegy zent gyevkeer.

kybevl tamadot ez velagnak velagoffag.

Evrevly dychevfegeš,

mendeneknek felette zepfegeš.

Maragy bekeffeggel Igeen ekeffeges.

es my |¹⁰⁰ ertevnk criftuft mendenkoron Imagyad.

II.

Iduozleg menorzagnak kyalne azzona

Iduozleg angaloknak azzona

Iduozleg zent goker:

kytul ez uilagnak uilagoffak tamada:

orol di.offegos zyz:

mindonoknel ekosb:

|¹⁶ es miertunk mindonkoron iftent imagad

III.

Iduozlegh menorzagnak kiralne azzona:

iduozlegh angaloknak azzona:

Iduozlegh zent goker:

kibol ez vilagnak vilagoffak tamada:

orol dicoffegos:

mindonoknel zepfegosb:

es miertunk mindonkoron criftuft Imagad

Az I. sz. fordítás a *CornidesC* 1514-ben írt részében (99—100: l.), a III. sz. az 1531-ben költ *TihanyiC* 377. lapján, a II. sz. a *KazinczyC* 15—16. l. olvasható. Ism. TORDAI ÁNYOS, id. m. 44—46. l. FRICK J., id. m. 89. l. *Latinja* a következő:

Ave regina coelorum,

Ave domina angelorum,

Salve radix, salve porta,

Ex qua mundo lux est orta.

Gaude virgo gloriosa,

Super omnes speciosa,

Vale o valde decora,

Et pro nobis Christum exora.

A három magyar szöveg okvetlen egy töről való, mivel a latinnak 3. sorából a «salve porta» fordítása mindegyikben mellőzve van és a forrás-szövegtől való eltéréseik (szent gyökér; *Corn.* és *Tih.* örülj dicsőséges ()); *mindonkoron* imádjad) ugyanazok. Mivel pedig az egyik husvéti prédikációba, a másik kettő ismét asszonyunk Mária haláláról szóló prédikációba szöve fordul elő, FRICK J. szerint a szövegek hasonlósága alapján ki lehet mondani, hogy «ez az antiphona is egygyel gyarapította a codexek-korabeli templomi énekek számát».

IGEN ZEP IMADÍAG ES AYTATOS.

- 1 Atya Istennek hatalma.
 erevfyh megh engemet †
 fyunak bevlfhefegge.
 tanyh engemet †
 5 zent leleknek zerelme.
 vylagofyh engemet †
 Es adyad ennekem.
 magadat efmernem.
 mynd tudod. es akarod.
 10 es te vram Ihs xpus
 mynden koron. feletem legy †
 hogy engemeth meg algy †
 Ennalam legy.
 hogy engemet evryz †
 15 Alatom legy.
 hogy engemet el vygy †
 vtan | ¹⁵¹ nam. legy.
 hogy engemeth otalmazy.
 Ky tevkeletes. zent Harofagba.
 20 elz. es orzagolz. evrevkwvl evrevke

A GömörýC 150—151. l. Mint látszik, két imádságból, ú. n. benedictióból, van összeragasztva. Eredetije ismeretlen, azonban összevethető a következő imádságtörökkel: regat me potentia patris: vivificat me sapientia filii: illuminet me virtus spiritus sancti (*Hortulus animae. Basil. 1519. f. b₇. Vö. TheurC 243. l.*) és imádsággal: Dominus noster Iesus Christus apud te sit, ut te defendat. Intra te sit, ut te reficiat. Ante te sit, ut te deducat. Post te sit, ut te conservet. Super te sit, ut te benedicat. Qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat. (U. o. f. y₄.)

IGEN ZEP IMADSAK ZENT LELEKNEK.

I.

- 1 O dŭchw zent lelek.
 kynel job ayadekot. fohol nem lelek.
 Neket aka | ¹⁵⁷ rok zolgalnom.
 Es jelennen. neked zolnom.
 5 halgasad meg. en bezedemet.
 bochasad megh. en vetetymmet.
 kerlek. adyad az myt kerek.
 adyk innen el nem megyek.
 kerlek. nekem az zoth mondyad.
 10 hogy mynden bŭnemet. meg bochatad.
 hogy teneked zolgalhasak.
 ez vylagnak en mmegh halyak.
 Ez nopen neked halat adok.
 dycheretet neked mondok.
 15 mert engemet latogatal.
 en lelkeembe vygaztatal.
 O Atya Iftennek. nemes ayandeka.
 kerlek. lakozyal en velem fokaygh.
 O zep Iefusnak kevety.
 20 kerlek nehagy | ¹⁵⁸ Engem egyedŭl lennem.
 O en lelkeemnek. edes gazdaja.
 mykoron te en velem vagy.
 nynchen en lelkeemnek. femy nyaualyaya.
 O en lelkeemnek. kegyes vvendege.
 25 edes voltotnak. nynchen foha uege
 kerlek. en velem lakozyal.
 foha tŭlem el ne tauozyal.
 Ez napon. en lelkeem meg evrŭle.
 es te myattath meg vyula
 30 Imar femy gondom nem volna.
 chak neked elegh halat athatnek.
 es jo gazda neged lehetnek.
 hogy en kenyuet hulathatnek.
 es az te ajandekodrol. eleget tehet | ¹⁵⁹ nek.

- 35 kyre en zegeny meltatlan. eleg nem vagyok
 merth neged meltatlan. gazda vagyok.
 De kerlek tegedet. kegyes zent lelek
 hogy ne vtaly engemeth. te kwfebyk. meltatlan
 De segely engemet. hogy tehesem. [zagalodath.
 40 az te akaratodat.
 te vagy en lelkemnek. edes vendege.
 es kegyelmes gazdaya.
 Te vagy en lelkemnek. vygaztaloja.
 es zabaldytoja. es myndenkoron otalma.
 45 Engemeth oltalmaz. ez vylagba. ez vylagba.
 az vtan. helheztely. menyorzagba.
 hogy |¹⁶⁰ oth. teged dycherywnk.
 es az te zent zynedre nezuen
 évrevke elyevnk A. M. E. N.

II.

- |⁶⁹ O diche zenth Lelek
 kynel iob ayandokoth foholt nem lelek:
 neked akarok zolgalnom
 es jelennen neketh zolnom:
 5 halgaffadmeg en bezedem
 bochaffadmeg en vettetem:
 kerlek agyad ammith kerek
 addeg innen elnemmegek:
 hog en neked zolgalhaffag
 10 ez vylagnak en meghalyak:
 eznep neked haladth adok
 dicheretheth neked mondok:
 merth engemeth Lathogathal
 en lelkembe vigazthalal
 15 o agya iftennek nemes ayandoka
 kerlek Lakozyal en velem foka
 o zep ihűsnak keuethy
 kerlek ne hag engem egedyl lenny
 o en lelkemnek edes gazdaya
 20 mikorth the enuelem vag

nychen lelkemnek femmi naualaya
 o en lelkemnek keges vendege
 the edes volthodnak nichen soha vege
 kerlek envelem lakozyal
 25 foha telem ne thauozyal
 merth ez nap en lelkem meg vidula
 | 68 es the myat megh wiulla:
 mar lemy gondum nekem volna
 chak elegh hallath neketh athathnek
 30 es neked jo gazda lehethnek
 hog en kenueth hullathathnek
 the ayandokodrol ellegeth thehethnek
 kyre en ellegh nem vagyok
 merth neked meltatlan gazda vagyok
 35 de kerlek theged kegyes zenth lelek
 hog ne vtaly engemeth the kyffebyk zolgallodat
 de segely engemeth hog theheffem
 mindeben the fenth akarathodath
 the vag en lelkemnek edes vendege
 40 es [ge] kegelmcs gazdaya
 the vag en lelkemnek vigazthalloya
 es mindenkoron
 othalmazy engemeth ez vylagba
 az vtan elheffek menorffagba
 45 hog oth thegedeth dycheryellek
 es the zenth zynedre nezuen
 mynd ereke ellyek Amen

Az I. sz. a *Gömöry* C 156—160., a II. sz. a *Gyöngyösi* 69—
 68. 1. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. k. 336—338. 1. FRICK JÓZSEF,
 A középkori magyar himnusz-költészet. Kolozsvár, 1910. 103—
 104. 1. Abból a körülményből, hogy az I. sz. öt, a II. sz. pedig
 négy olyan sort foglal magában, mely a *Salve mundi salutare*
 magyar átdolgozásából van véve, Szilády azt következtette, hogy
 «ezen imádságot, így a mint van, magyarul szerkesztette az
 író s nem latinból fordította». Valószínűbbnek látszik azonban,
 hogy az I. 3—16. sorból álló részét utólag ékelték a versezetbe,
 a melynek rhythmusa is lényegesen más, mint a megjelölt frag-
 mentumé.

Göm.C 17. ayandeka; a *GyöngyC*-ben jobban: ayandoka.

Göm.C. 18. fokaygh; a *GyöngyC*-ben foka.

Göm. 20. lennem; a *GyöngyC*-ben ismét helyesebben: lenny.

Göm. 28. evrwle; a *Gyöngyösiben* jobban: vidula.

CONTRA THARGHY EQUORUM.

Erdewn Jar wala lebeke tharghy.

Beka wala ekeye.

kygyo wala ofthora.

zanth wala keweth.

weth wala keweceheth.

paracholok en theneked hogy mykeppen a kew

nem ghyekerezhethyk es nem leweleztyik azon keppen the Ith
a lowon ne ghyekerezheffel es erekedheffel.

★

A M. Nemz. Muzeum kv. A. lat. 55. jelz. kötetében. Először DÖBRENTÉI GÁBOR foglalkozott vele, kinek figyelmét az említett A. lat. 55. jelzetű könyvnek akkori gazdája, Farkas Lajos irányította a «babonás mondóká»-ra. D. kész tanulmánya azonban az író halála miatt kiadatlan maradt és szerzőjének egyéb iratai között évtizedeken át a M. Tud. Akadémia kéziratárában lappangott. Végre 1917-ben a kéziratár rendezése közben MÉSZÖLY GEDEON a *Vegyés 2-r. 38. sz. I. jelz. csomóban* fölfedezte, s mivel Farkas Lajos könyvei a M. Nemz. Muzeum birtokába jutottak, a benne foglalt adatok segítségével a ráolvasást tartalmazó könyv is előkerült. A rövid, de nagyrértékű nyelvemlék így látott napvilágot Mészöly értékes fejtegetéseivel kísérvé a Magyar Nyelv 1917. évi kötetében (271—275. l.)

A bájló szöveg az A. lat. 55. jelzetű könyv felső táblájának belsejére van írva és közvetlenül előtte a következő deák szavak olvashatók: *Contra Tharghy Equorum dicantur hec verba tribus vicibus similiter ter cum police circumeundo ipsum tharghy.* Magában a kötetben, írja Mészöly, két könyv van egygyé kötve: az első Apulejus Arany Szamarának velenczei 1510-iki kiadása, a második pedig Sallustius művei, szintén velenczei nyomtatvány, 1514-ből. Ez évnél előbb tehát egy sem kelhetett azon bejegyzések közül, melyek a könyvben vagy

tábláin vannak.— Közvetlen a ráolvasás fölött ugyanazon kéztől ez a néhány sor olvasható: *Anno Domini 1516. Tercio Nonas Nouembris. Vienne Ciuitate Pannonie Superioris animam egit Generosus simul atque vtriusque lingue eloquentissimus. Angelus Cospus Bononiensis preceptor Noster amantissimus. . . .* etc. A szabályos sorokban írt, egymástól szabályos körrel elválasztott két bejegyzés elhelyezéséből az látszik, hogy ez a felsőbb latin bejegyzés nemcsak térben, hanem időben is megelőzte az alsót, vagyis a nyelvemléket; a ráolvasást tehát nem iktathatták 1516-nál előbb a könyv táblájára (*id. h. 274. l.*)

Azonban a kötetnek nemcsak felső, hanem alsó tábláján is vannak az említett két bejegyzés írójától beírások, többek között egy latin levélfogalmazvány, s ebben a kelet mellett meg is nevezi magát az író: *Ex Jaurino iij Januarij 1516, Johannes episcopus Jaurinensis manu propria* — tehát János, győri püspök, pontosabban: Felsőszelestei Gosztonyi János, aki a győri püspöki méltóságot 1510-től 1518-ig viselte (l. PRAY, Spec. Hierarch. Hung. I. 323). Hogy csakugyan ő az író, az is mutatja, hogy a levél *Thome literato de Zelesthe* van címezve, *In Gymnasio cracouiensi, in collegio Hungarico*. Ezen Szelestei Tamásnak János püspök az atyafi bizalmas dorgáló hangján ír; s valóban nagy Iván táblázata (X: 591) tud is Szelestei János győri püspöknek Tamás nevű öccséről. Mindezt számba véve MÉSZÖLY GEDEON 1516 és 1518 közé helyezi a nyelvemlék keltét, vagyis a ráolvasás leírását (*id. h. 274. l.*)

Maga a bájolás, legalább első fele, kétségkívül verses alakú:

Erdőn | jár vala || lebeke | tárgy
 Béka | vala || eké | je,
 kígyó | vala || osto | ra,
 szánt | vala || ke | vet,
 vet | vala || keve | cset —

azonban méltó a figyelemre tartalmánál fogva is, mely, mint MÉSZÖLY rámutatott, teljességgel hijával van minden keresztény elemnek.

VENI CREATOR SPIRITUS.

1. o zenth lelek
mynden alatoknak teremteye yw my hozyank
ees meg wylagofohad the hywydnek elmeyth
ees bee teelched az zyweketh menyey malaztwal
kyketh the teremteteeel,
2. ky mondottol wygaztalo zenth leleknek^a
ees felfeges yften [ayandokoknak] ayandokanak
ees [felfeges yften] elewen kwth fenek yfteny
ees lelky kenethnek, [zerelmnek,
3. Te newezettetel heet keppen valo ayandoknak,
ees the mondatol mendenhato iften yogya wyanak
the meltan atya yftennek ygerefe zereneth
megh || ⁴³³ teelteed apoftoloknak zyweketh ¹
4. O zenth lelek geryezyed meg the vylagoffagodath
my elmenkbe ees bochas zerelmeth my [zywenkeb
ees bochas] teftenknek gyarlofagoth meg erefehede
erek yozagal
5. El tawoztaffad ellenfegenketh mezze my twlenk
ees agy legottan bekefegeth hogy ezkeppen the
wezerlefednek myatta
6. O zenth lelek agyad eremeknek erdemeeth
ees engedyed malazthnak ayandokyth
meg fehed haborwlagoknak kethelyth
ees zerezye bekefeegnek fyregyeth
7. O zenth lelek engedyed hogy te myattad
meg yfmeryek atya yftenth ees yfmeryek fyath
ees teged atyatwl, ees fytwl zarmaztath
hygyenk mynden ydeben.

¹ Itt valószínűleg hiányzik egy szó (malasztal, igével, beszéd-
del, vagy efféle). V. ö. *sermone* ditans guttura.

8. Dychewfeeg legýen atyanak fywal
 ees zenth lelekkal egybe
 ees fyw bochaffa my nekenk zenth leleknek
 ayandokath auagy malaztyath Amen

A *Keszthelyi* C 454—455. l. Ism. SZILÁDY, R. M. K. T. I. köt. 368—369. l. FRICK J., id. m. 90—91. l. Latinja, melyet Nagy Károly császárnak, némelyek Vastag Károlynak (876—887), mások RABANUS MAURUSNAK († 856) tulajdonítanak, a következő:

1. Veni creator Spiritus,
 Mentis tuorum visita,
 Imple superna gratia,
 Quæ tu creasti pectora.
2. Qui paracletus diceris,
 Donum Dei altissimi,
 Fons vivus, ignis, caritas
 Et spiritalis unctio ;
3. Tu septiformis munere,
 Dextræ Dei tu digitus,
 Tu rite promissum Patris,
 Sermone ditans guttura :
4. Accende lumen sensibus,
 Infunde amorem cordibus,
 Infirma nostri corporis
 Virtute firmans perpetim.
5. Hostem repellas longius,
 Pacemque dones protinus ;
 Ductore sic te prævio
 Vitemus omne noxium.
6. Da gaudiorum præmia,
 Da gratiarum munera ;
 Dissolve litis vincula,
 Adstringe pacis fœdera.

7. Per te sciamus, da, Patrem,
Noscamus atque Filium,
Te utriusque spiritum
Credamus omni tempore.

8. Sit laus Patri cum Filio,
Sancto simul Paraclito,
Nobisque mittat Filius
Charisma Sancti Spiritus.

A magyar fordítás SZILÁDY szerint «a latin strophákkal összehasonlítva versnek alig mondható; mivel azonban kétségtelen, hogy vers gyanánt énekeltetett», nem maradhatott ki a RMKT-ből. FRICK J. szerint a magyar szöveg bizonyosan vers, «csupán az első, ötödik, hatodik és hetedik vers-szakban levő *O zenth lelek* megszólítást kell elhagynunk». Ám egyik állítás sem kifogástalan. Szilády semmivel sem igazolja, hogy a fordítást énekelték, mi több, «vers gyanánt» énekelték; viszont a megszólítások elhagyása a szöveget csupán az eredetihez juttatná közelebb, a nélkül, hogy egyúttal rhythmicusabbá avatná. Ellenben való, hogy a fordításnak 1., 2., 7. és 8. strophája igen jó versekben folyik és így föltehető, hogy legalább az a szöveg, a melyen a KeszthelyiC-é alapszik, elejétől végig versekben volt írva. Nem kell ugyanis feledni, hogy a KeszthelyiC írója igen szabadon bánt a hymnus-szövegekkel és világosságra való törekvésében formájukat figyelmére épen nem méltatja.¹

¹ A KeszthelyiC hymnus-fordításainak számos helye többé-kevésbé egyezik az AporC, de kiváltképp a DöbrenteiC hymnusaival megfelelő részeivel. Különösen érdekesek ezek közül a következők: KeszthC 54. *eyed wy vylagoffagoth erezth melyet sem egy homalyoffag kezbe wezen. DöbrC 237. kit ég eei sem vezen kozbe. (Lumenque nox spirat novum, quod nulla nox interpolet.) KeszthC 55. zyz marianak bee rekezteth mehebe. Döbr. 237. Anína rezkeztet mehebe. Castæ parentis viscera Cælestis intrat gratia.) Keszth. 55. Germek zylew zyz maria zylee w fyath. Döbr. 238. Germek zylv! zyle fiat. (Enixa est puerpera.) Keszth. 55. kewes eledellel elteteek ky miath w anya zyz maria nem ehezeek. Döbr. 238. keves teyel el iltetek. ki mia elteto sem ehezik. V. ö. AporC 130. ki miat a zúz sem ehezik. (Per quem nec ales esurit.) Ezek az egyezések arra vallanak, hogy a KeszthC írója oly szövegekből dolgozott, amelyek kapcsolatban voltak a DöbrenteiC hymnusaival. Igaz, az eltérések száma igen te-*

Maga a fordítás eredetileg valószínűleg négysoros szakokban volt írva; de a kezdő megszólítás nem szerves része az első strophának (vö. a NádorC Ave hierarchia-ford.), a doxologia, mint másutt is tapasztalható, a többi szakoktól eltérő alkátú és a tactusok szótagszáma a hymnus elejétől végéig nagy változatosságot mutat:

1. Mynden ala | toknak terem | teye yw my | hozyank
ees meg wyla | gofohad the | hywydnek el | meyth
ees bee teelched | az zyweketh | menyey ma | laztwal
kyketh ( ) terem | tetteel

2. Ky mondottol | wygasztalo | zent le | leknek
ees felfeges | yften | ayando | kanak
ees elewen | kwth fenek | yfteny ze | relmnek,
ees lelky ke | nethnek,

7. O zenth lelek | engedyed | hogy te my | attad
meg yfmeryek | atya yftenth | ees yfmeryek | fyath
ees teged a | tyatwl, | ees fytwl zar | maztath
hygyenk mynden | ydeben.

8. Dychewfeg | legyen | atyanak | fywal
ees zenth lelek | kel egybe
ees fyw | bochaffa | my nekenk zent | leleknek
ayandokath ( ) | Amen.

temes; azonban a KeszthC önálló szólamait majd mindig meg lehet magyarázni az utóbbi írójának ama törekvésével, hogy a homályos szólamokat világosabbakkal, a kényeseket pedig kevésbé kényesekkel akarta fölcserélni. Pl. *DöbrC* 236. hafnak gywmlre viragozek. *KeszthC* 53. ees maria mehenek gywmelche feenleek. (Fructus-que ventris floruit.) | *DöbrC* 236. ziznek mehe nevededik: zemerem kapvia meg marad. *KeszthC* 53. zyz marianak mehe newekedyk, zyzelleegnek bee rekeztely meg maradnak. (Alvus tumescit virginis, claustra pudoris permanent). | *DöbrC* 237. *Orøknek* bodog tevgie zolgalo testbe oltözek, hoé *testet* testel váltana. *KeszthC* 54. *Ez wylagnak* kegyes teremteye zolgalo testeth reya ween hogy w testewel embery nemzeteth meg zabadeytana. (Beatus auctor sæculi servile corpus induit, ut carne carnem liberans etc.) | *DöbrC* 237. leannak hafa el vifel titkokot. *KeszthC* 55. zyznek mehe wyfeel tythkokath. (Venter puellæ baiulat etc.)

A többi versszak többé-kevésbé meg van rongálva; de egyes részek, mint a 3. vsz. 1—3. (a 2. sorban a *the* és *isten* alkalmasint toldás), továbbá a 4-iknek 1—2., a 6-iknak 1—3. sorában többnyire élénk rhythmus lüktet és tanuskodik róla, hogy a szóbanforgó «Veni creator»-fordítás valaha a középkori magyar szövegek legjobban verselt részéhez tartozott. (l. a 501. l.)

ALDOTH CRIFTUS KERETTFAN . . .

- 1 Aldoth criftus kerettfan het iget meg monda.
 bines népnek peldayat kyaltani hagia
 Criftus [kionioroly] testamentomba ez föl | ¹⁹⁵ dön marada
 iraft rola mint ira bodog dogtor beda
- 5 Aez het zonak iozagat criftus nekonk aggyad. ¹
 het halalos nagy binnek terhet meg bocaffad
 Es mind rola zarmazig fantalan agazattia
 zent vérednek hvllasat tolonk fe tavostafd
 Criftus kionioroly raytonk meg foyt az keuelfek.
- 10 telhetetlen | ¹⁹⁶ atkozot izgat nag fölvenfeg
 Vilag veste ² torkoffag bvialag iregfeg
 harag minden ioth uart yay hogi filleth resteffeg ³
 Vronk eggik toluayal elegendek zoban
 monda [k] neki velem léz ma paradiómba
- 15 Mongyad nekem ha lezek halalnak morkaban
 velem lez ma orokke fenes meniorfagban
 Monda xus | ¹⁹⁷ kerettfan otot meuetoknek
 megboéyaffad zent atiam mit ellened em tottek⁴
 Aldot xus kerettfan zomiuhozom [nom] monda
- 20 keuanfagom limbofban es az zent atyakual

¹ Utóbb áthúzták és föléje írták: *hagya*.

² Utólag egy t-vel megszerezve: *vestet*.

³ Utólag a *ioth* után a *margóra* ezt írták: *meg bant*; ugyanakkor a *uart* szót áthúzták, a *filleth*-et *fülleth*-re javították s végül a *resteffeg* helyett, a melyet szintén áthúztak, a lapszélre odaiktatták: *restfeg*.

⁴ Az *em tottek* szavakat utóbb áthúzták és a lapszélre ezt írták: *vetnek*.

Azzoniallat im neked monda zent annianak
fiad legen zent ianus legi ania ianvfnak
Criftus zent halalodert ne hagy go |¹⁹⁸ noz tarfnak
hagi lak te zent aniadnak kerlek ne hagi malfnak
25 Es en zent angelimmal attam mit igertem:
tied legien en vélém az mit teremtettem
Valaky ez igeket hiven meg tartangia
[d] terdépeluen zéretuen mendennap meg mongia
Harminc napnak élöten halalat meg tuggia
30 vronk |¹⁹⁹ iefus zent anhat higge hog meglatya amen

A PeerC 194—199. l. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 371. l.;
KATONA LAJOS, Irodalomtörténeti Közlemények, 1906. 336. l.
Eredetijének maga a versezet «bodog dogtor bedá»-t († 735.)
említi, azonban megfelelő verses munka BEDA művei között
nem fordul elő. Az ének, úgy látszik, nem is valamely hym-
nusnak fordítása, hanem szabad dolgozat, mely egy, Bedának
tulajdonított imádság után készült. Ezt az imádságot KATONA
LAJOS fedezte föl a *Hortulus animae* cz. imádságoskönyvben,
mely a XV. század végének és a XVI. elejének kedves gyűjte-
ménye volt és számos kiadásban forgott közkézen (l. Irodalom-
tört. Közl. i. h.) Az imádság a következő:

*Oratio venerabilis Bedae presbyteri de septem verbis ul-
timis, quae dominus Jesus Christus loquebatur pendens in
cruce. De qua fertur, quod quicumque eam flexis genibus
devote dixerit, nec daemonis, nec mali hominis nocumenta
patietur, nec inconfessus morietur.*

Domine Jesu Christe, qui septem verba die ultimo vitae
tuæ in cruce pendens dixisti, et voluisti, ut semper illa sanctis-
sima verba in memoria haberemus: rogo te per virtutem illo-
rum septem verborum, ut mihi parcas, quicquid peccavi aut
commisi in septem peccatis mortalibus, aut ex illis proceden-
tibus, scilicet superbia, avaritia, luxuria, invidia, gula, ira,
acidia. Domine, sicut tu dixisti: Pater, ignosce crucifigentibus
me, fac ut amore tuo parcam ego cunctis mihi mala facien-
tibus. Et sicut tu dixisti latroni: Hodie mecum eris in para-
diso, fac me ita vivere, ut in hora mortis meae dicas mihi:
hodie mecum eris in coelo. Et sicut tu dixisti matri tuæ:
Mulier, ecce filius tuus! deinde dixisti discipulo: Ecce mater
tua! fac ut matri tuæ me societ amor tuus... Et sicut tu
dixisti: Sitio, scilicet salutem animarum sanctarum, quae in

limbo erant adventum tuum expectantes, fac ut ego semper sitiam et diligam te . . . Et sicut tu dixisti: Consummatum est, quod significat labores et dolores, quos pro nobis miseris suscipere veneras, iam finiri: fac ut audire merear illam dulcissimam vocem tuam, scilicet: veni amica mea, dilecta mea, quia iam disposui penurias tuas consummari. Veni, ut mecum conscendas cum angelis meis in regno meo epulari, iocundari et commorari per infinita sæcula sæculorum. Amen. (Vö. GömöryC 160—166., VitkovicsC 103—108.)

A magyar szöveg fölforgatta a hét szó sorrendjét s egyébként is szabadon tolmácsolja a deák szerkezet gondolatait; de nem lehetetlen, sőt az utolsó két sor (*Harmincz napnak . . . meg latya*) tanúsága szerint valószínű, hogy az imádságnak más változata nyomán keletkezett.

18. s. ellened em töttek; helyesen: *ellenem töttek*. V. ö. *crucifigentibus me.* — Ugyancsak a 18. sor után, de aztán a 20-ik és 25-ik előtt is két-két sort átugrott a másoló, a nélkül hogy a hibát legalább utólag észrevette volna.

SZÜZ MÁRIA SZÉPSÉGÉRŐL.

Antiphona.

Zyz maria ez wilagon
 zwléthok közöt
 nynchen hozzad hafonlatus
 azzonnyalatok közöth
 vyragzon rofa
 illatozol mykenth lilium
 ymagh erthönk vr iftennek zenth annya

Verfus

Ekefb orchyad menden
 zwzeknek felette
 zeb wag angeloknak
 zy | ²²⁰ zeknek zyze

A *PeerC* 219—220. l. Első részének verses természetét először említette KACZIÁNY GÉZA, Irodalomtört. Közlemények, I. 14. l.

DOGHHALALROL WALO YMADÍAG

Oꝝok mendenhatho
 iftennek hatalma.
 az meg fezołt criftusnak
 hatalmanak érdémé:
 iefufnak [erdeme] bekefege
 hywthnek eroffege:
 nemes azzonnyonk
 zyz marianak tyztafaga:
 oltalmazzon wedelmezzon
 engemeth |²³⁶ fimonth
 menden nemo dogh halaltwl:
 es az hertelen halaltwl
 at'a † fyw † zenth lelek †
 dychofeges zenth haromlag::

A *PeerC* 235—236. l. Verses természetét először említette KACZIÁNY GÉZA, Irodalomtört. Közlemények, I. 14. l.

Eredetije ismeretlen, azonban szövege részben előfordul a *Hortulus animae* cz. imádságos könyvnek (Basileæ 1519.) következő imádságában: Pax domini nostri iesu christi: et virtus sacratissime passionis eius: signum sancte crucis et integritas beatissime marie virginis . . . : sint inter me et omnes inimicos meos visibiles et inuisibiles nunc et in hora mortis mee etc. (b₇.) Vö. *ÉrsekujváriC*, 290—291. l.

O KEGEES ZYZ MARIA

1. O kegees zyz maria
 the wagh zeph tyzta rofa:
 bynnekkúl fogantatal:
 mert menből te adatal
 |²³⁷ aňadtwl mykorth zyletel
 iftentből vgh tyzteltetel
 hog meheben meg zenteltetel zeretettel ypoltetel
 kethfegnelkwl eredeth bwnťol zepplotelen oꝝiztetel:
 zyz maria ekes wiola
 bwnťofoknek wygafaga

2. O kegees zyz maria

the wag zeph tyzta rofa
 zenth haromfagnakh²³⁸ leanya
 iftennek edees annya:
 gabrielnekh mykoron the húl
 zyzefegedben ippolel
 malaftwal ottan megh telyl
 chwdalatus az zyzefég kywel erdemled
 iftenfeget mehedben wg vifelhetned:
 zyz maria ekes wiola
 búnyffoknek wigafaga

3. O kegees zyz maria

the wag zeph tyzta rofa
 zeplötelen²³⁹ meg maradal
 iefulth ha nekönk adad
 o mel' melto zyz the akkor löl
 mykor iftent embert zwled
 merth angelok ymadanak fceretenek tyftelenek
 zolgalanak mendeneknek bodognak hyrzetenek:
 zyz maria ekes wiola
 bwnnyffoknek wygalaga

4. O kegees zyz maria

the wag zeph thyzta rofa
 meéneknek²⁴⁰ dychöfege
 zenteknek nag oröme
 halalod mykort közeleytwen
 fyad ihus wg fcerete
 hog halalodra léé yowe
 angeloknak martyroknak patriarchaknak
 mend az zentheknél felette magaztatal
 oly orwendes az the zenth fyad
 mend orökkön orökke: Amen.

A *PeerC* 236—240. 1. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 371—372. 1. FRICK J., i. m. 104—106. 1. Forrás-szövegét nem ismerünk; általában eredetinek tartják. SZILÁDY szerint «tartalma világosan mutatja, hogy az immaculata conceptio valamely buzgó hívétől

származik; s mivel nálunk ezen dogmának a XV. század folytán a ferencziek voltak legfáradhatatlanabb védői és vitatói: igen valószínű, hogy Vásárheli András egyik kor- és szerzettársa volt szerzője». Azonban ugyanezen az alapon paulinus szerzőre is lehetne gondolni, mivel a jelzett időben a pálosok szintén nagy hívei voltak Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának (*Pozsonyi János, Michael de Ungaria.*)

Az «O kegyes szűz Mária» közkeletű ének volt, megtetszik ez abból a körülményből, hogy a reformátorok énekeskönyvei időről időre említik dallamát. SZEGEDI GERGELY Énekeskönyvének 173. lapján meg van írva, hogy a «Hiszűnc mint egy iftenben» kezdetű dicséretet «az o kegyes Iszűz Maria notaiara» kell énekelni. Ezenkívül HUSZÁR GÁL gyűjteményében (XCVI. l.) és BORNEMISZA PÉTERNÉL (XXXIII.) ugyancsak hasonló utalás olvasható. Mi több, az ének a XVII. század elején bekerült DŰSI JAKAB följegyzései közé, a *Gyöngyösi Toldalékba* (7^a 7^b. V. ö. ERDÉLYI PÁL, *Magyar könyvszemle*, 1898. 229. l. ALSZEGHY ZSOLT, *Gyöngyösi Toldalék*, Gyöngyös, 1914, 10—11. l.), mely csupa közkeletű éneket tartalmaz; sőt FRICK J. még a XVIII. században is ráakadt viszhangjaira egy kath. énekeskönyvnek Ave mundi domina-hymnusában (*Bozói Mihály, Kötés Énekes Könyve*, Vác 1797. 64. l.):

Anyádtól még nem születél
Méhében már szenteltetél
Tisztán e világra.
Mert a bűntől megmentettél.

Annál meglepőbb, hogy maga a hymnus teljességgel kikopott a nép emlékezetéből, de sőt a XVII. század katolikus énekgyűjteményeiben sem olvasható. Kétséggel, a Cantus Catholici-k szerkesztőiről, különösen az elsőkről, lehetetlen föltenni, hogy a hæreticusok között országszerte ismert énekről nem volt tudomásuk; valószínűbb, hogy a hivatalos szövegek közé dogmaticus szempontból nem akarták beiktatni. Az Immaculata conceptio tanát ősidőktől fogva hitték az anyaszentegyházban, de a tétel még nem volt dogmává emelve. Azonban nem ez a fő, hanem az, hogy a versetnek egyéb nyilatkozataiba sem volt nehéz belekapaszkodni. Mária akkor szenteltetett meg anyja méhében, mikor született; vagy más változat szerint: méhében szenteltetett meg; szüléskor az angyalok imádták; halálára az Üdvözítő lejött az égből... A vallási harcok korában, mikor

az ellenfél vizslató szemmel kutatott minden apró rés után, hogy a «tévelygők»-höz hozzáférkezdhessék, különösen méltán mutatkozhatott veszedelmesnek ilyen gondolatoknak hivatalos terjesztése, a melyektől az egyház tudósai és maga a hivatalos egyház távol állottak. Az éneket tehát valószínűleg dogmaticus okokból és apokryphákon alapuló részei miatt nem approbálták és iktatták be a közrebocsátott gyűjteményekbe.

Ez a körülmény, úgylátszik, fontosabb, mint első pillanatra tetszenék. Ha ugyanis a hymnus theologiai tekintetben nem kifogástalan, méltán tehető fel róla, hogy nem idegenből került versezetnek fordítása, hanem eredeti költemény, a minek a protestáns gyűjtemények útmutatása alapján is gondolható.

A protestáns énekeskönyvek ugyanis rendszerint a deák eredeti kezdő szavaival jelzik, hogy melyik éneket milyen dallamra kell énekelni. SZEGEDI GERGELY 1569-ben pag. 93. a «Dies lætitiae» nótájára hivatkozik, holott a Dies est lætitiae magyar fordítása akkor már közkeletű ének volt a kath. egyházban; hasonlóképpen cselekszik a 98. lapon «az Natus est nobis notaia»-val, pedig ennek is megvolt a maga közkeletű, régi fordítása, sőt ezt a fordítást, kis részben maga Szegedi Gergely is felhasználta. (Uo.) Aztán megint ugyanezzel az eljárással találkozunk a 101. és 106. lapon, a hol «Az Christus surrexit nótája» idéztetik mint a «Christus feltámadá» kezdetű ének áriája, noha a «Christus surrexit» fordítása 1569-ben már a népénekek közé tartozott és Szegedi belőle kölcsönözte a 101—102. lapon olvasható dicséretnek kezdő sorait... Ellenben magyar szövegnek dallamára hivatkozik a 147. lap, továbbá a 177-ik, a 194-ik, 208-ik és 206-ik, jelesen az első a «Jer mi kérjünk szent lelköt», a második a «Semmit ne bánkódjál», a harmadik a «Bátran érted», a negyedik a «Magasztallak én Istenem», az ötödik a «Megszabadultam már» nótájára. De a közönség ezeknek az énekeknek nem is tudott idegen szövegét; az elsőé ugyanis német volt, a másodikat SZKÁROSI, a harmadikat BATTYÁNI ORBÁN eredeti versezetének tudja az irodalomtörténet, a negyediket a 77. zsoltárból 1559-ben faragja valami névtelen magyar... Nem éppen alaptalan tehát az a következtetés, hogy mivel az *Ó kegyes szűz Mária* dallamára szintén ennek magyar szövegével kapcsolatban hivatkoznak: a hivatkozóknak nincs tudomásuk az éneknek idegen szövegéről. Más szóval: a kecses Mária-hymnus szerintök is eredeti.

Maga a *PeerC*-ben olvasható szöveg több helyütt hibás,

sőt értelmetlen. A bajon azonban bizonyos mértékben lehet segíteni a *Gyöngyösi Toldalék* variánsának számbavételével. A két változatnak eltérései a következők:

PeerC 1. vsz. 7. s. *meheben*; **GyT** *méhedben*.

P 1. vsz. 7. s. *zeretettel*; **GyT** *szeretélél*.

P 1. vsz. 8. s. eredeth *buntol zepplotelen*, **GyT** *bünne-kül*.

P 1. vsz. 10., 2. vsz. 11., 3. vsz. 10. s. *bánósfoknek*; **GyT** *bűnös Népnek*.

P 2. vsz. 6. s. *zyzefégedben ippölel*; **GyT** *szentségödben megh épülél*.

P 2. vsz. 7. s. *megh*; **GyT** *be*.

P 2. vsz. 9. s. *wg vífelhetned*; **GyT** *hogj viselnéd*.

P 3. vsz. 4—8. s. *iefűsth ha nekönk adad . . . hyrzetenek*; **GyT** *az Istent hogj nekünk szüléd, szent tejeddel éltetéd, mert Angjalok szolgálának, segélének, tisztelének, mjndenek boldognak hirdetének*.

P 4. vsz. 3—4. s. A **GyT**-ban hiányzik.

P 4. vsz. 5. s. *közeleytwen*; **GyT** *elközelgete*.

P 4. vsz. 7. s. *hog halalodra léé yowe*; **GyT** *Halálodra hogj alá Júve, mennjej Nagj djcsőségel*.

P 4. vsz. 8—11. *angeloknak . . . örökke*; **GyT** *Angjaloknak, Martyromoknak Prófétáknak, mjnd szentöknek fölötte helyhözte, hogy örvendőz Már ű vele mjnd örökkön és örökké* (Vö. ALSZEGHY ZSOLT, i. m. 10—11. l.)

Az eltérések közül különösen figyelemre méltók azok, melyek a 3. és 4. vszakban fordulnak elő. Valószínűvé teszik ugyanis, hogy a 3. vszaknak hiányzó 7-ik sora a következő volt: *szent tejeddel éltetéd*; és megmutatják a 4₁₀-nek értelmét: *hogj örvendez az te szent fiaddal*.

Érdekes, hogy Dúsrék a **Peer C** 3₇-ből az *ymadanak* igét elhagyják, az 1₇ *meheben* szava helyett pedig *méhedben-t* mondanak. Ezzel azonban csupán részben javítottak az éneken, a nélkül, hogy azt dogmaticai tekintetben kifogástalanná sikerült volna tenniük; sőt — részben — éppenséggel rontottak rajta.

CONTRA FEBRES

criftus orzagol †
 criftus paranchol †
 criftus gőz † orozlan
 iuda nemzeteből
 zabadoychad megh fymont
 minden nemő gonoztul
 ees ez hydegéleleştől
 at'anak † es fywnak †
 es zenth leleknek newebe †

A *PeerC* 248. l. Eredetije ugyanott:

Contra febres

xpus regnat † xpus inperat xpus vincit † leo de tribu Iuda †
 libera fymonem ab omni malo et febre hac in nomine pris †
 et fily † fpulleti † Amen.

A fordításnak verses természetét először említi KACZIÁNY
 GÉZA, Irodalomtört. Közlemények, I. 14. l.

SALVE CORPUS GLORIAE.

1. Idwez leg iftennek zenth tefte
 zenth oltaron aldoztatul:
 at'a iftentől adatal
 es zyletel
 zeplötelen zyz mariathwl
2. Gabriel archangyal myath
 marianak¹²⁴³ még wzentetel
 yfayas propheta
 még monda
 zent leleknek malaftya myath
3. O the dychoféges zent tefth
 the wag az orók iften
 ky aldoztatul oltaron

papy kezthol
zenth halalodnakh emlekezetyrol

4. Ez az angeli zenth keñyr
ky mariatwl zwlthel
walaky ezt nem hyfy
karhozykh]²⁴⁴
meñorlagbol ky rekeftetek
5. O mennéy nağh dychofég
paradychomnak gymolche
mariának zenth fya
zeph iefus
vilagosohadh még az my elmonkkoth
6. Zepplotelen zyz maria
kegees criftufnak zenth annya
zent haromfagnak leanya
zeph]²⁴⁵ rofa
nyer irgalmath ez naph mynekönk
Amen

A *PeerC* 242—245. l. Előfordul azonban egyebütt is, nevezetesen az esztergomi főegyházmegyei könyvtár egy, 1524-iki esztergomi breviáriumának hátlapjára írva (*Lányi-Knauz*, Magyar Egyháztörténelem. Esztergom, 1866, I. köt. 489. l.), továbbá a *Gyöngyösi Toldalék* 5. lapján (vö. Alszeghy Zsolt kiad. 7. l.), a *Jancsó-codex*-ben (105. l.), MIHÁL FARKAS gyűjteményében (84—85. l.) és KÁJONINÁL (*Cantionale Catholicum*, Csiksomlyó, 1719. 259. l.).

A szövegek azonban nem egyeznek mindenben. Az esztergomi változat és a többiek ugyanis a *Peer*-féle 1. és 2. vsz. közé a következő strophát iktatják:

Idvöz légy Christusnak zent vére,
mi lelkünknek édes itala,
ki ontatál ur Jesusnak
testibül,
Bwneincnéc bochiánattiára.

(Vö. LÁNYI-KNAUZ i. h.)

Maga az ének — mert ének, sőt népének volta kétségtelen — fordítás és eredetije a Mihál Farkas-féle kézirat szerint a következő strophával kezdődött:

Salve corpus gloriæ
In ara consecratum,
Ab æterno dominus
Et natus
Ex intacta pura virgine.

Többet nem tudunk belőle. (Vö. Nyelvelméltár, II. köt. V. 1. Irodalomtört. Közlemények, 1895. (V.) 275. l.

3. vsz. 5. s. emlekezetyröl. Helyesen: *emlekezetyre*; vö. GyT. 5. emléközetyre.

DE SANCTO LADISLAO.

I.

1. Idwezleg kegelmes zenth lazlo keral'
magyarorfagnak edes oltalma
zent keral'ok közth dragalatws göng
cyllagok közöth feñeffeges cyllagh
2. Zenth haromfagnak wag the zolgaya
iefus criftusnakh nyomdoka köwety
the zenth leleknek tyzta edeñe
zyz marianak valazthoth withezé
3. Magyarorzagnak wag keraly magzatt'a
zenth keralyoknak fenes thwkpore
teneked at'ad kegees bela keral'
hog hozza kepesth kegees keral' lennel
4. Nekönk zylethyl lengel orfagban
menből adatal nag Luda keppen
mafzor zyletyl zent kéréfth wyztöl
öfödnek neven³¹² Lazlo lõn ne . . .

6/5
5/5
5/5
5/6

5/5 an maghala

5. Mykoron meglen germegded volnal
ky hoza bela keral' yo magyarorzagba
hog dychekednel the keth orzagban
magyarorlagban es menorlagban
6. Le telepedel bihar waradon
ah warwfnak lol edes oltalma
templomoth³¹⁴ rakatal zyz marianak
kyben mofth nywgozol menden thyfiteffegwel
7. Kõrñol fekefnek téged chafarok
pwpokok keralyok ees Iobbagy wrak
olay zarmazyk zenth koporfodbol
tetemed foglaltak az zeph far aranbol
8. Téged dychernek zent zolozmawal
papok dyakok ees varwnepek
téged földnek kerekfeghe
merth téged dychernek yfthennek angely
9. Te dychekedel keraly feekedben
keped fel tottek az magas ko zalra
fenlykh mynth naph falyog mynth aran
nem elegezyk fenky teread nezny
10. Te archwl tell'es zep pyros valal
teketetedben embereknel kedwefb
bezededben ekes karodban éroos
lam³¹⁹ mendenth the eytez ky teweled kwzdyk
11. Tagodban ekes thermetedben difces
valladtwl fogwa mendeneknel magalb
³²⁰ Lak zepfeged chafarlagra melto
hog zenth corona teged meltan illeth
12. Testedben thyzta lelkedben feñes
zy³²¹ wedben bator mykenth wad orozlan
azerth newezthek bator lazlonakh
mykoron meglen yffywdad volnal

13. Merth walaztha az zyz maria
 meg dychoythe fok yo ayandekkal
 hogh te oryzned ees oltalmaznad
 neky ayanlad yo magyarorflagoth
14. Feyedben kele az zent corona
 meg batoreyta teget az zent lelek
 kezded kowethni at'adnak elethet
 rofakoth zaggatal coronadban fyzed
15. Dycherórk magyarok zenth lazlo keralth
 byzon erdemly my dycheretónkkóth
 dycheryók óteth angelok mondwan
 Idwezleg kegelmes.³²⁵ zenth lazlo keral'

II.

1. Iduez legy kegelmes
2. ¹² Te thataroknak wag meg tereye
 magokath zagatad az hawa . . .
 the poganoknak wag rethenetyk
 therekek mondotak feld felelmen . .
3. The ky wagdalad az erethnekeke'h
 el zagatad myd ky gomlaltad
 nem wolth ydedben gonozol thewe
 merth .ak hyred. mydenek rethektek
4. azerth ygazfagnak walal byroya
 az zep zyzegnek walal koronaya
 the tyzthafagnak tyzta othalma
 irgalmaffagna. theles kewetheye

Az I. sz. a *PeerC* 308—25. l. A II. sz. a *GyöngyösiC*
 1—2. l. — Ism. TOLDY FERENC, Handbuch d. Ung. Poesie,
 I. Pesth u. Wien, 1828. 3—6. l. DÖBRENTAI, Régi magyar
 nyelvemlékek, II. kötet. Buda, 1840. 6. és 366—367. lap.
 SZILÁDY, RMKT. I. 277—283. l. GÁBOR IGNÁC, Magyar Nyelvőr,

1904. (XXXIII. k.) 543—544. 1. és Ősi ritmus, Budapest, 1908. c. munk. HEGEDŰS ISTVÁN, Akad. Értesítő, 1914. (XXV. k.) 33—40. 1. — Az ének latin szövegéből a nagyobb részt közli a PeerC, hol a deák és magyar vszakok fölváltva (latin-magyar, latin-magyar) olvashatók. A GyöngyC szintén közli a deák textust, csak hogy az előbbtől eltérően; ugyanis mellőzi az előbbinek 15-ik vszakát és helyére négy másikat csatol, melyek a Peer-ben ismeretlenek. SZILÁDY összefoglalta a két szöveget, úgy hogy a PeerC 14. és 15. vszaka közé a GyöngyC négy önálló stropháját iktatta és a *Salve benigne rex Ladislai* ebben az alakban látott napvilágot a RMKT. I. kötetében. (Vö. DANKÓ, *Vetus Hymnarium Ecclesiae Hungaricae*. Budapest, 1893. pag. 392—395.)

1. *Salve benigne rex Ladislai,*
Unnicæ plebis dulcis patrone,
Regis regum gemma praeclara,
Siderum coeli præfulgidum sidus.
2. *Tu Trinitatis cultor fidelis,*
Jesu Christi vestigia terens,
Spiritus sancti vas tu dilectum,
Electe pugil almæ Mariæ.
3. *Tu nam Hunnorum regia proles,*
Regum sanctorum speculo fulgens;
Genitor tuus rex pius Bela,
Ut more patris rex pius fores.
4. *Tu nobis natus Polonico regno,*
Coelis datus præsagio magno,
Esque renascens fonte salutis,
Nomine avi dictus Ladislaus.
5. *Tu cum esses tener ætate,*
Eduxit rex Bela in Pannoniam,
Ut te laudarent patria regna,
Unnicum scilicet atque coelicum.
6. *Tu residisti Biar-Varadini,*
Urbis futurus dulcis patronus,

Tu construxisti templum Mariæ,
Quo nunc quiescis omni honore.

7. Te circumcingunt imperatores,
Præsules, reges, clari barones:
Oleo sudat sacrum sepulcrum,
Ossa teguntur auro fulgenti.

8. Te venerantur cultu divino
Sacer clerus et plebs devota,
Te adhonorant regna terrarum,
Etenim laudant astra te coeli.

9. Tu gloriaris regio throno,
Tua imago sita est in muro alto,
Splendet ut sol, fulget ut aurum,
Haud sat est visu te contemplari.

10. Tu vultu plenus et rubicundus,
Tu et aspectu desiderabilis,
In verbis dulcis, tu manu fortis,
Dejicis cunctos tecum dimicantes.

11. Tu membris sanus, forma decorus,
Humeris tuis altior cunctis,
Specie sola imperio dignus,
Corona sancta te rite cernit.

12. Tu carne purus, mente præclarus,
Tu corde audax more leonis,
Ob hoc es dictus Bátor Ladislaus,
Dum adhuc juvenis ætate fores.

13. Te elegit virgo Maria,
Prædotavit gratiarum donis,
Ut custodires et gubernares
Legatum sibi Hunnicum regnum.

14. Tuque fulcitus regni corona,
Irradiatus Spiritu Sancto
Comitabaris mores paternos,
Rosas legebas, corona stipabas.
15. Tu fidem sanctam et catholicam
Præconisatam ab hominibus christi
Observabas et protegebas
Corde, ore sancto et ense.
16. Tu Tartarorum terror eorum,
Crebro debellans in alpibus eos;
Tu bassarum pavor eorum,
Tu metus orbis Theucris vocabaris.
17. Tu extirpasti gentes, hæresim,
Ulscitos (!) omnes tu evulsisti,
Nec fuit auctor quispiam mali,
Sola fama tua cunctos terrebat.
18. Tu æquitatis justus eras iudex,
Virginitatis eras corona;
Tu castitatis castus patronus,
Tu pietatis totus eras factor.
19. Unni laudate sanctum Ladislaum,
Quia meretur a nobis laudem;
Laudent eum angeli dicentes:
Salve benigne rex Ladislæ!

A versezet, mivel 7. versszakában nyilván arra céloz, hogy Zsigmond császár szintén Váradon van eltemetve, nem lehet korábbi 1437-nél; valószínű azonban, hogy a századnak második feléből vagy éppen a XVI. század elejéről való. A latin szöveget bizonyosan énekelték is, mivel BORNEMISZA egy helyütt dallamára utal (*Énekek háromrendbe. Detrekoe, 1582. CXXIV. l.*), de a magyar változat énekléséről nincsen adat, valamint a két — deák és magyar — szövegnek viszonya sincsen tisztázva.

SZILÁDY a RMKT. I. kötetében azt írta, hogy «a négysoros

versszakok mind a latin, mind a magyar szövegben 10 szótagú sorokból állanak: bár latinban, magyarban egyaránt fordulnak elé szabálytalan sorok. A magyar ének sorain határozottan észrevehető, hogy a 3 és 2 szótagú ütemekre osztás volt a szerző törekvése, a mi azonban ritkán sikerült neki annyira, hogy a sornetszetet is megtarthatta volna, mint például ezen sorokban:

Ösödnek | nevén || László lőn | neved.
Mikoron | méglen || gyermekded | volnál.

Gyakran találunk 11 szótagot, egypárszor 12-t is; van egy 8-as is: *Téged földnek kereksege*. Mindezen szabálytalanságok mellett sincs az éneknek oly strophája, melynek legalább egy sora eszünkbe ne juttatná a gyermekdalokból is ismeretes rhytmust: Kis kacsá | fürdik || fekete | tóba.» (278—279. l.)

GÁBOR IGNÁCZ azt bizonyította, hogy ez a magyarázat teljességgel téves. Szerinte a László-ének rhythmusa a következő «ősi magyar ritmus»:

Idvezlégy | kegylmes
szent László | kerály!
Magyar | országnak
édes | oltalma,
Szent | kerályok közt
drágalátus | gyöngy,
Csillagok | között
fénességes | csillag.
Magyar- | országnak
vagy || kerály | magzattya,
Szent | kerályoknak
fénes | tüköre:
Teneked | atyád
kegyes | Béla kerály,
Hogy || hozzá | képest
kegyes | kerály lennél.

Mi több, a latin ének rhythmusa is «teljesen azonos a magyar eredetinek imént megállapított ritmusával:

Salve | benigne
rex | Ladislæ,
Unnicæ | plebis

dulcis | *patrone*,
regis | *regum*
gemma | *praeclara*,
siderum | *coeli*
praefulgidum | *sidus*.

Tu | *trinitatis*
cultor | *fidelis*,
Jesu | *Christi*
vestigia | *terens*,
spiritus | *sancti*
vas tu | *dilectum*,
electe | *pugil*
almæ | *Mariæ*»

Ez az eredmény, véli Gábor Ignác, a magyar és latin szöveg viszonyát illetőleg is különös fontosságú. Abból ugyanis, hogy a magyar szövegben «tősgyökeres magyar ritmust sikerült kimutatnunk, holott a latin énekben sem a rímnek, sem a latin himnuszok valamely metrumának nyoma sincsen, kétségtelen, hogy *nem a latin ének az eredeti, hanem a magyar*», viszont a közölt deák sorokból «látnivaló, hogy a deák fordító akár zenei okokból, akár fordítói hűségéből a magyar eredetinek ritmusát is átültette, noha az a latin nyelv hangsúlyának törvényeivel nem igen egyeztethető össze.»

A dolog nem ilyen világos és egyszerű. Bizonyos mindekelőtt, hogy a deák szöveget nem lehet úgy ritmizálni, a hogy G. a Nyelvőrben megkísérelte; mivel az a ritmizálás a latin nyelv hangsúlyának törvényeivel nemhogy «nem igen», de semmikép sem egyeztethető össze. A latin nem hangsúlyoz ekkép: *trinitatis*, *fidelis*, *vestigia*, *dilectum*, *Mariæ*; hanem: *trinitatis*, *fidelis*, *vestigia*, *dilectum*, *Mariæ*; következésképp a *Salve benigne* rythmusa, még magyaros éjtéssel sem lehet más, mint a következő:

Salve be- | *nigne*
Rex *Ladis* | *lae*,
Unnicæ | *gentis*
Dulcis pa- | *trone*,
Regis | *regum*
Gemma præ- | *clara*,

Siderum | coeli
Praefulgidum | sidus.
Tu trini- | tatis
Cultor fi- | delis stb.

Ez a rhythmus pedig korántsem újdonság a középkori latin költészetben. Az *Iste confessor* kezdetű himnust például a karban ily beosztással éneklik:

Iste con- | fessor
domini sa- | cratus,
Festa plebs | cuius
celebrat per | orbem,
Hac die | laetus
meruit su- | premos
Laudis ho- | nores.

Látnivaló, a két vers között nem igen van lényeges különbség; mindössze abban térnek el, hogy a László-hymnus páratlan ütemei gyakran csupán két szótagosak és öt versszakban (5., 10., 12., 15., 17.) a páros tactusok egyike-másika három szótagos; pl.

Eduxit rex | Bela
in Pan | noniam.
Unnicum | scilicet
atque | coelicum. (5.)
Tu et a | spectu
deside- | rabilis. (10.)
Dum adhuc | juvenis
aetate | fores. (12.)
Tu fidem | sanctam
et ca- | tholicam (15.) stb.

Más szóval: a *Salve benigne* verselése szabadabb, az író kevésbé ügyel rá, hogy az egymásnak megfelelő ütemekbe ugyanannyi szótag jusson; az ütemeket olvassa, nem a sorok szótagszámát. Ez valóban magyar sajátság, és Gábor Ignáczé az érdem, hogy jobban gondolunk reá, mint valaha; ámde a versezet eredetére nézve semmivel sem következik több belőle, mint a mennyi a műnek tartalmából, különösen 4. és 19. vszakából (*Tu nobis natus; Unni laudate sanctum Ladislaum, quia meretur a nobis*

laudem) amúgy is tudva volt: hogy a mű magyar ember alkotása.¹

Egyébiránt az a föltevés, hogy a két szöveg közül a magyar az eredeti és a latin ennek fordítása, némi nehézségbe ütközik. Magában véve nem sokat nyom a latban az a körülmény, hogy a régiek csupán a deák szöveg dallamát említik, valamint az sem, hogy a PeerC a latin szöveget mindvégig a magyar szöveg elé állítja; de figyelemreméltó 1., hogy a magyar inkább készülhetett a deákból, mint ez amabból, és 2., hogy a latinban rá lehet ismerni az író közvetlen forrására.

1. Ismeretes az az eltérés, a mely a két szöveg között az első vsz. 3. sorában észlelhető. A latin így szól: *Regis regum gemma praeclara*; a magyar: *Szent kirá yok közt drágalátos gyöngy*. — HEGEDŰS ISTVÁN szerint «ez az eltérés a magyar szöveg régebbi és eredeti voltára vall» (*Akad. Ért. id. k. 35. l.*); de Hegedűs semmivel sem okolja meg véleményét s a föltevés különben sem látszik helytállónak. A magyar szöveget könnyű lett volna deákra fordítani: *Regum sanctorum gemma praeclara*; vagy: *Inter sanctos reges gemma praeclara*; de a *Regis regum gemma praeclara* nehezen önthető megfelelő magyar formába — bizonyosság reá Hegedűs István fordítása: «Égi királyunk drágalátos gyöngye» — következésképp inkább azt kell hinni, hogy a magyar szöveg készült a latinból, semmint megfordítva.

2. Azt a körülményt, hogy a László-hymnus «a krónikák és a sz. László-legenda ismeretes előadásától nem tér el», már SZILÁDY észrevette (RMKT. I. 278. l.). Ennél azonban kétség-

¹ Gábor Ignác az deák szövegnek fordítás-természetét a 16. vsz. következő soraival is bizonyítani akarja: *Tu Tartarorum terror eorum*: *Te thataroknak wag meg tereye*; *Tu bassarum pavor eorum*: *the poganoknak wag rethenetyk*. A birtokosjelzős jelzett szót ugyanis a magyar nyelv látja el birtokos személyraggal, melynek tolmácsolására a deák szöveg a két sor *eorum* névmását használja; holott az efféle szólás a latinban teljesen szokatlan; a két *eorum* tehát csakis úgy kerülhetett a deák szövegbe, hogy a versezetet magyarból fordították.

Tudni kell azonban, hogy hasonló tüneménynyel a *Vulgatában* is lehet találkozni. (Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. Ps. 18, 3.) Mi több, a két *eorum*-ot merő hungarismusnak nézve sem szorulunk a fordítás gondolatára: elég rámutatni a biztos tényre, hogy a deák versezet magyar ember munkája.

kívül többet is lehet mondani, jelesül, hogy a versszerző a legendák közül az ú. n. *Legenda major*-t, tehát azt a szerkezetet forgatta, melyet ENDLICHER a mondseei kéziratból (Codex Lunælacensis) tett közzé 1849-ben a *Monumenta Arpadiana*-ban. Ugyanis a költemény 3. vszakának adatai ennek a szerkezetnek a kezdetét alkotják, a L. minorban pedig teljességgel ismeretlenek. Azonban nem ez a dolog lényeges, hanem a 10—11. vszaknak és ama leírásnak egyezése, a mely a legendákban Sz. László külsejét rajzolja. «*Erat enim manu fortis, visu desiderabilis ... statura procerus, cæteris hominibus ab humero supra præeminens; ita quod exuberantem in ipso donorum plenitudinem ipsa quoque corporis species imperio digna declararet.*» Az ének szerint:

Tu et aspectu *desiderabilis*,
In verbis dulcis, tu *manu fortis*,
... Tu membris sanus, forma decorus,
Humeris tuis altior cunctis,
Specie sola imperio dignus.

Ezek a sorok világosan mutatják, hogy a deák hymnusnak a legenda volt forrása, még pedig közvetlen forrása; különben lehetetlen volna megmagyarázni, hogy a két helynek nemcsak tartalma, de helylyel-közzel még szavai is egybevágjanak. Szóval, a deák szöveg nem készült a magyarból, hanem, mint középkori irodalmunkban rendszerint tapasztalható, a deák az eredeti és a magyar a fordítás.

Egyébiránt Gábor Ignác a magyar változatnak rhythmusát sem határozta meg kifogástalanul. A magyar rhythmikának semmi oka, hogy hangsúlytalan ütemelőzőről, auftakt-ról beszéljen. Újabb nemzeti rhythmusunk nem ismeri ezt a sajátságot; zeneköltőink egyike-másika kísérletezett vele; azonban hiába, mivel a nép nem fogadta el az újítást, hanem kiküszöbölte (vö. *Fabó*, i. m. 578—79. l.); viszont régi emlékeinkben sincsen semmi, a mit nélküle megmagyarázni nem lehet. A László-ének «ütemelőzős» sorai egészen jól zengenek, ha így ejtjük őket:

Vagy kerály | magzattya;
Hogy hozzá | képest;

valamint a következő versek sem kiáltanak ütemelőzők után:

A ki a | rózsáját | igazán | szereti. Nd.
A kiben, | a kiben | konkoly nincs. Nd.

Mikor pedig | *a tál* | *asztalra* | *kerüle.* Ar. TSz.

De mivel a | *király* | *még fiatal* | *szintén.* Uo.

Mielőtt | *azonban* | *a dagadó* | *párnák.* Ar. TSz.

Melyeket a | *bátyja,* | *miután* | *kinötte.* Uo.

Gábor Ignác szerint szabály, hogy minden tactusnak hangsúlyos szótaggal kell kezdődnie; ebből a gondolatból sarjados az ütemelőzős elmélet és reája támaszkodnak az efféle sorbeosztások:

Szent | királyok közt;

Drágalátus | gyöngy, stb.

a melyeket legkevésbé épen magával a rhythmussal lehet igazolni. Mondjon bárki bármit, az idézett sorokat a Gábor-féle szabály szerint ejtve, senki sem fogja rhythmicusoknak hallani. Viszont bizonyos, hogy azzal a rhythmussal hangoztatva, melybe az előző stichosok mintegy beléringatják a recitálót, mindegyik tűrhetőnek mondható.

A modern rhythmicusok igen helyesen tanítják, hogy a vers legjobb, ha a tactusok értelmileg is súlyos szóval kezdődnek; ámde senki sem mondhatja, hogy csakis így jók és az előző sorok rhythmusának lüktetése következtében a recitálónak *nem jár rá mintegy a szája* a következőknek hasonló ejtésére. Ez a tűnemény mindig megvolt és mindig is megmarad; és a régi magyar versben épp úgy meg kellett lennie szerepének, mint a későbbiben. Más szóval: a rhythmus hangsúlyának mindig megvolt az az ereje, hogy a szöveg hiányzó hangsúlyát pótolhatta; szükség is volt reá, mivel csupa szabatos ütemekből, a melyekben a vers ictusa és a szövegnek értelmi hangsúlya teljességgel összevág, verset írni ma sem könnyű feladat és Gábor Ignác túlságosan sokat tesz fel a régi verselőről, ha azt hiszi, hogy tactusai csupán hangsúlyos szóval kezdődtek.¹

Vége nem szabad elfeledkezni a verselőre hatott tényezők

¹ A kimondott szabályt egyébiránt Gábornak akárhány példája is czáfolja. Ilyen a két idézett sor is, melyekben a második tactus szövegét egy-egy jelzett, tehát súlytalan mondatrész alkotja. E mellett érdekes példák vannak könyvének 100. lapján: *Csak* | szépséged || császárságra | méltó; *Mert* | választá || az szíz | Mária. — Itt már a kötőszók is hangsúlyosakká tétetnek, igaz, azzal a nem éppen megingathatatlan értelmű magyarázattal, hogy „jelentős szerepük van a mondatban.”

közül a legfontosabbak egyikéről: a latin éneknek rythmusáról és — esetleg — dallamáról. A fordító ragaszkodott e dallamhoz és rhythmushoz, tehát kétség esetén joggal fordulhatunk útbaigazításért az eredetihez, Más szóval: a magyar László-hymnus versalakja: a deák eredetinek versalakja, mely később is kedveltségnek örvendett énekköltésünkben és a modern népköltés termékeiben sem ismeretlen. (Vö. KRIZA, Vadrózsák, 1863. I. k. 17. l. és BORNEMISZA, i. m. CXXIV. l. a 123. Ps.)

Maga az ének valódi gyöngye a középkori magyar lyrának: a vallásos áhítatnak és hazafias lelkesedésnek oly erőteljes és költői megnyilatkozása, a melyhez foghatót akkori lyránk termékei között hiába keresnénk.

I. sz. 4. vsz. 4. s. *lön ne: lön ne(ved).*

7. vsz. 1—2. s. *Chafarok: Zsigmond; keralyok: II. István, Kun László, Mária.*

7. vsz. 3—4. s. *olay zármazyk zenth koporjodbol, tetemed foglaltak stb.* Vö. Mit pironkodtoc Varadi Papoc . . . Szent Lázlo feiet ti imadgyatoc, Szépen ezültben be foglaltatoc, olay az teste mind azt mondgyatoc, ezuel a nep közt ti komplarkodtoc. (Szkárosi II. zsolt. 1540-ből. Szegedi G. Énekeskönyve, 6. l.) A *telem*: Sz. László fejeireklyéje, a *sár arany*: az aranyozott ezüst ereklyetartó, mely Győrött ma is látható.

9. vsz. 2—3. A hely Sz. László lovas-szobrára vonatkozik, melyről *Miskolczi István* zempléni esperes 1609 jún. 27-éről így ír: «In ipso Arcis ingressu ad dextram ænea S. Ladislai Regis imago æneo equo insidens, quondam integra, et tota auro splendens, in dextra habet asciam lignariam quasi sectionem minitans. — Equi dexter testiculus grandior est altero. Subtus equum in ænea tabella hæc leguntur: anno M. 390. die XX. mensis May Rege Sigismundo et Maria Regina feliciter regnantibus hoc opus fieri fecit Reverendus in Christo pater d. Joannes Episcopus Varadiensis per Magistros Martinum, et Georgium de Colosvar in honorem S. Ladislai Regis.» (SCHEDIUS, Zeitschr. von und für Ungern, 1804. I. k. 85. l. Id. SZILÁDY, RMKT. I. 281—282. l.) Érdekes, hogy a nép között erről a szoborról és három társáról, melyek közül az egyik ugyancsak Sz. Lászlót, a másik Sz. Istvánt, a harmadik Sz. Imrét ábrázolta, az a hit volt elterjedve, hogy míg meglesznek, a török nem bírja elfoglalni Váradot. (Vö. *Magy. tört. tár.* IX. k. 95. l. Id. Sziládynál, uo.) A fényes lovas-szoborról különben mások is emlékeznek, jelesül JANUS PANNONIUS (Epigr.

II. k. 5. l. Teleki, Utrecht, 1784. I. k. 645. l., id. HEGEDÜS, i. h. 34. l.):

At tu qui rutilus eques sub armis
Dextra belligeram levās securim etc.

és Szkhárosi:

Oly igen féltem az Török Czafzárt,
meg ne iargalna szent László louát. (*Id. h.*)

13. vsz. 4. s. *neky ayanlad yo magyaror-fagoth*. A latinban: *Legatum sibi Hunnicum regnum*. A szöveg tehát eredetileg ez lehetett: *neky ayanlott* stb.

15. vsz. 2. s. Szilády szerint e helynek középkori etymologizálás szolgál alapul. Vö. *Mert doctoroknak magyarazattyok zerent. Lazlo Ladyflaus haromaa haffazthwan az az laus dacio. populus. dycheeret, adaas, neep: kyket eegybe ragothwan annyat teezen Neepnek iftentewl adatot dycheeret. yme meel dragalatus newet eerdemleth vala wr iftentewl, kyt ez bodogh ember myg eele Byzonyawal megh byzonoytaa hogy anya zent egyhazban wr iftennek dycheerety leen. De meeg holta wtan ees mynd erekke*. ÉrdyC 384^b l. V. ö. Leg. maior, c. II.

II. sz. 2. vsz. 1. s. *thataroknak*, tulajdonképen *kúnoknak*. A kifejezés anachronismus, de a köznyelven alapszik. A jász-kún helységeknek XVI. századi jegyzékeiben *Künszentmiklós Tatár-Szentmiklós* néven szerepel. *Istvánffy Miklós* szerint a *kúnokat* a XVII. században is *tatároknak* mondják. A két név összezavarásának titkát *ifj. Szinnyei József* fejtette meg Pesthy Mizsér Gábor származásáról írt értekezésében (*Magyar Nyelv*, 1908. (IV.) k. 53—54. l.). A nyelvészek (Radloff, Paasonen) észrevették, hogy a novgorodi kormányzóság tatárainak nyelvjárása igen közel áll a kihalt kún nyelvjáráshoz. Az illető tatár törzsnek *mišar* a neve. A mi Pesthy Gáborunk azt vallja magáról Ujtestamentuma czímlevelén, hogy «nemzetsegerewl Mýssler nēzetbawl walo», tehát a nálunk lakó tatárok *mišer-törzsbeli*ek voltak, kiket a nép nyelvők miatt zavart össze a kúnssággal.

2. vsz. 2. s. *az hawa*. A szó vége levágva. Valószínűleg *hawa(sokon)* olvasandó. Vö. a latinban: *in alpibus*.

2. vsz. 4. s. *therekek*. A latinban: *Tu metus orbis Theucris*. A sor anachronismus: Sz. László idejében Magyarország természet tud a törökökről. MELICH JÁNOS szerint (*Magyar Nyelv*,

1909. 437—438. l.) a «török» szó csupán a XV. században, az oszmanlik Európában való előnyomulásakor jutott nyelvünkbe, mivel a magyarsággal korábban érintkezett török fajú népek közül egy sem nevezte magát *török* szavunkhoz hasonló szóval, holott az oszmanlikról kétségtelen, hogy Oszmán szultán (1288—1326) óta általán *türkök*nek hívták magokat és a *türk osmanli* név ma is előfordul nyelvünkben. — A *Theucris* eredetileg a trójaiakat jelentette; a törökök megnevezésére minden bizonynyal humanista írók használták először; de SZILÁDY Pelbártból is idézi: anno domini 1456. cum fetidissimus *theucus* obsedisset exercitu validissimo castrum Nandor Alba dictum . . . deus dedit victoriam christianis *theucro* turpiter effugato. (*De Sanctis, pars est., de Transfiguratione dni s. III. E.*)

IMPERATRIX GLORIOSA.

de beata virgine oracio

1. Dychőféges zyz maria
 dycherethwel wag tel'les
 hathalmas wag es felleghes
 angely tyzteffegwel
 meltan dycherteffek
 meńorfagnakh azzonnya
 ayandekoz mynketh
 az te ³²⁷ zenth fyadwal
 keges criftusnak zent annya

2. Bynefnepnek orwoffaga
 thewolgoknek ydwezseghe
 byzon rofa towyfnekwł
 zyzeknek lylioma
 engedged myth kerõnk
 Igaz iftennek annya
 merth bwnõffok wagyonk
 yrgalmaz ³²⁸ mynekõnk
 remenfegnek wygalaga

3. O scerelmes zyz maria
 aggyad nekõnk myt |³³⁰ kerõnk
 hog leheffõnk meõorlagban
 yftennek mynth zentywel
 es hozzad az wttra
 tewelgo bwnõffokoth
 az kyk hozzad byznak
 zýzeknek wyraga
 zenth haromfagnak temploma

A *PeerC* 326—330. l. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 372. l.
 FRICK, i. m. 96. l. — *Eredetijét* maga a *PeerC* is közli, még
 pedig szakonkint a magyar fordítás előtt; csakhogy nem min-
 den hiba nélkül. E szöveg a következő:

1. Imperatrix gloriosa,
 Plena laudum titulis,
 Potens et imperiosa,
 Canticis angelicis
 Iure commendaris
 Mater et regina;
 Prole nunc gravaris ¹
 Tuo nos consigna
 Virgo mater Deo digna.

2. Peccatorum medicina,
 Salus et hominibus,
 Rosa vera sine spina,
 Castitatis lilium,
 Respice quod posco,
 Mater Dei veri,
 Me peccasse nosco,
 Miserere mei,
 Consolatrix sanctæ spei.

3. O dilecta præelecta,
 Fer solamen misero,

¹ DREVES, *Analecta Hymnica*, I. k. 68. *Nato non gravaris.*

Claritatemque perfectam
 Confer, quam desidero;
 Revoca errantem
 Ad viam veritatis
 Ad te exclamantem,
 Gemma castitatis,
 Templum sanctæ Trinitatis.

VÁSÁRHELI A. ÉNEKE.

I.

Cantilena

1. Angeloknak nagfagws azzonnya.
 Wr ihusnak bodogfagws Annya:
 meńorfagnak zephfeges ³³¹ aytoya [ŷ]
 paradychomnak vagh zeles kapwya
2. ŷ Neced zolonk zyzeknek viraga:
 mend zenteknek oly nagh vigafaga
 angeloknak o nagh tyztafaga
 [paradychomnak] patriarchaknak o nagh dychofeghe
3. ŷ Dychedydel angeli zekedben.
 feraphynnak zenth zeretetyben.
 kerwbynnak nagh bõlchefegheben:
 zekefeknek bõleh yteletyben
4. ŷ ³³² Read neznek zenteknek zemey:
 es veneknek keferwes zŵwey:
 es arwaknak nyomorolth yhay:
 bŵnõffoknek ohayto lelkey
5. ŷ Efedezzel my nagh ygazfagonk:
 hogh my zwõnkert my nagh batorfagonk:
 zent fyadnak my nagh tyzteffegonk:
 halalonkrol[nak] my nagh remenfeghõkh

6. ȳ Aldoth the legh ihufnak daykaya :
 zenth athyanak draga kench tartoya :
 zent leleknek ȳ megh nywgoztoya
 ygazfagnak megh vylagofoytoya
7. ȳ ³³³ Scegel'ed megh the benned [bozo] byzokot :
 engeztel' megh az apoſtolokoth
 fordeych hozzank az martyromokoth :
 tereych hozzank az confefforokoth
8. ȳ Dychſeghes zenteknek mondafy
 zenth haromfagnak nagh tytheus tanacy :
 apoſtoloknak zent predicalafy :
 martyromoknak nagh zok kyn vallafy
9. ȳ Emlekezzel angely efefrſl :
 emlekezzel ewanak vethkerſl :
 emlekezzel az ³³⁴ nagh vyz ozſnrſl
 nyer [yrgalmath] kegelmeth az nagh vr yftentſl
10. ȳ Syradalmas nekſnkh my elethſnkh :
 es mynekſnkh my fok vetkezetſnkh
 rettenetes nekſnkh vethkezetſnkh
 ha te nem lees nekſnkh my nagh ſceghedelmſnkh
11. ȳ Arwafagnak kegyes taplaloja :
 ozwegeknek megh oltalmazoja :
 zeghenyeknek megh gazdagheytoja :
 zankywetefeknek megh bodgeytoja
12. ȳ Syradalmas ³³⁵ nekſnkh zwletetſnkh :
 fwgelmes fok hywolkodafſnkh :
 rettenes nekſnkh bay vywafſnkh :
 ha the nem lees nekſnkh kegyes taplalſnkh :
13. ȳ Azzonnyſnkh zephſeghes thwkwre :
 ferfyaknak tyztes gozedelme :
 halottaknak nagh hyedelme :
 ſrdſgſknkh ȳ nagh tſredelme

14. *Ÿ Rolad zolnak zenteknek mandafi:*
 zenth haromfagnak nagh tythcus tanacy:
 apostolonak zent predycalafi:
 martyromoknak dyadalmassaghy
15. *Ÿ Halottaknak* ³³⁶ *megh zabadeytoya:*
 törököknek megh nyomoroytoya
 keralyoknak yo tanach adoya
 magyaroknak megh oltalmazoya:
16. *Ÿ Ezt zerzetek peftnek varofaban:*
 vgyan ottan zent peter vcayaban:
 zwleteth vtan el mwlth ydöben:
 ezer oth zaz ees nyolch eftendöben
17. *Ÿ Legen hala az zent haromfagnak:*
 azonkeppen az aldoth ihufnak
 legen hala az yyz marianak:
 velem ³³⁷ ozwe mend az bodogoknak
 Amen.

II.

1. *ANgialocnac nagyfagos azzonya*
 wr iefufnac bodogfagos zent aña
 menyorzagnach zeepfegos aytoya
 paradiczomnac nag zelös capwya
2. *Nekwd zolóc zyzecnec wyraga*
 myndzenteenec ew nagy wygalaga
 angialocnac ew nag tyztalaga
 patriarchacnac es ew nag warafa
3. *Dyczekedyel angialy zekedben*
 feraphynocal zent zeretetödben
 kerw⁷⁸binocnac nağ bwlczelegeben
 zekefecnec nağ bwlcz yteletyben

4. Read neznech zentecne zemey
ez wogiecnece keferwes zyney
es arwacnac nyomorwlt ehay
bynes nepnece ohaito lelkey
5. Effedezzel my nag ygazfagwne
fok bynewnerwl my nag batorfagwne
zenth fyadnac my nag tyzteffegwne
halaloncrol my nag remenfegwnch
6. Aldot te leg Iefufnac daycaya
|⁷⁹ Zenth atianac draga kencez tartoia
zent lelecnece o nag nwgoffaga
ygazfagnac megy wygaztaloia
7. Segellyed meg te benned byzocat
engeztellyed meg az apoftolocat
fordoycz hazzanc az confefforocat
mert czac te wag my nag remenfegwne
8. Dyczofeges zentecnece mondafy
zent haromfagnac nag tytkos tanachy
apoftolocnac predycallafy
martyromocnac ew fok keen wallafy
9. Emlekezzel angialy effetrol
emlekezzyel|⁸⁰ adam nag wetkerol
emlekezzyel az nag wyz ozenrol
nyer kegielmeth az nagy wr iftentol
10. Syradalmas nekwne my eletwne
yzamando my fok wetkezetwne
rettenetes nekwne nag effetwne
ha te nem leez my nag fegedelmwne
11. Arwafagnach kegies taplaloia
wegyecnece meg oltalmazoia
zegenecece meg gazdageytoia
zam ky wetefnece meg bodogoitoya

12. Syrodalmas nekwnch|⁸¹ Zyletefwnc
feledelmes my fok yzamatwnc
rettenetes nekwn bay wywaffwnch
ha te nem leez my nagy taplalafonc

13. Azzonyocnach zeepfeges tykere
fyrfyacnac tyztes gyezedelme,
halottaknac ew nag hyedelme
ordegocnec ew nag teredelme

14. Rolad zollnac zentecnec mondafy
zent haromfagnac nag tytkos tanachy
apostolocnac zent predicallafy
martyromocnac nag fok weer hwllafy

15. Halot|⁸²tacnac meg zabadoitoia
terekkecnec meg nyomoroytoia
kyralocnac yo tanacz adoia
magiarocnac megy otalmazoya

16. Legen hala az zent haromfagnach
azonkeppen az aldot iefusnac
legen hala az zyz marianac
welen ezwen mynd az bodogocnac
Amen

Az I. sz. a *PeerC* 330—337. l.

A II. sz. a *ThewrewC* 77—82. l.

A *PozsonyiC* Gyurikovits-féle másolatának 47—48. l. szin
tén van az énekből egy rövid töredék:

Aangyaloknak nagyfagos azzonya
wr yefwnak bodogfagos zenth anya
menyorzagnak zepfegews aytoya
paradychomnak nagy zelews kapwya
nekwd zolok zy|⁴⁸zeknek wyraga
mynd zentewknek ew nagy wygafaga
angyaloknak ew nagy tyztassaga.

Ism. SZILÁDY, RMKT. I. 350. l. TORDAI ÁNYOS, i. m. 77—88. l.

FRICK J., i. m. 106—107. l.

A versezet költének ideje és helye föl van jegyezve a Peer-féle változat 16. vers-szakában :

Ezt zerzetek peftnek varofaban :
 vgyan ottan zent peter vcayanban :
 ... ezer oth zaz ees nyolch estendoben ;

a szerző nevét viszont a versfejekből lehet kiolvasni : *Andreas de Sasarhel*. Szinte bizonyos azonban, hogy a *Sasarhel* hibás alak, mivel ily helynévnek sehol semmi nyoma emlékeinkben, és *Vásárhel*-re javítandó. Az éneket tehát *Vásárheli András* írta 1508-ban, Pesten, a Sz. Péter utcájában. *Szilády* rámutat, hogy ez az utca, mely a későbbi Hatvani- és a mai Kossuth Lajos-utcával azonos, annak idején az *Alcantarai Sz. Péterről* nevezett, ott épült *salvatorianus* (*de S. Salvatore*) ferenczrendi kolostortól kapta nevét (v. ö. *Rupp J., Budapest stb. helyr. tört. Pest, 1868. 246. l. Römer Fl., A régi Pest. Budapest, 1873. 167. l. Id. RMKT. I. 350.*) ; de még fontosabb az az adata, hogy a ferenczrendiek *salvatorianus* provinciájának tagjai között a mohácsi vész korában szintén említetik egy *Vásárheli András*, kit is 1526-ban, a Szentlélekről nevezett *custodia* területén, *Palotán*, vagyis a Mohácstól északra fekvő *Bozsok* (akkori nevén *Palota-Bozsók*) községben a törökök meggyilkoltak. (V. ö. a *Szalkai Baláztól* kezdett *Chronica fratrum minorum de Observantia provinciae Bosnae et Hungariae* cz. munka végéhez csatolt I. sz. *Appendixet*, melyben a *Fratres interfecti in provincia Hungariae S. Salvatoris ab anno circa 1526, quo videlicet anno profligati sunt* (Hungari) *per Turcos in campo Mohács feliratú névsor* közt ez is olvasható : *Item anno Domini 1526 in loco Palotha de custodia S. Spiritus per Turcos : Frater Andreas de Vásárhely sacerdos. RMKT. I. 351. V. ö. Bunyitay—Rapaics—Karácsonyi, Egyháztört. Emlékek. II. köt. Bp. 1904. pag. 352.*) Nagyon valószínű ugyanis, hogy ez a törököktől megölt *salvatorianus* szerzetes és áldozópap egyazon személy a Szent Péter utcájának derék énekszerzőjével.

Maga a költemény eredeti, bár egyes részei, különösen azok a címek, a melyekkel az író Máriát elhalmazza, jórészt a régi deák imádságok és hymnuszok szokásos megszólításai. Például :

1. Angeloknak nagfagws azzonnya:
Ave domina angelorum.

(*Ave regina coeli.*)

2. Wr ihusnak bodogfagws Annya:
Mater Christi.

(*Lit.*)

Mater Christi sublimata.

(*Konrad v. Gaming.*)

3. Meñorfagnak zephleges aytoya
paradychomnak vagh zeles kapwya:
Praelara vitae ianua,
qua coeli patent atria.

(*Wack. I. 104. l.*)

Janua coeli.

(*Lit.*)

Felix coeli porta.

(*Ave maris st.*)

Paradisi ianua.

(*Ave virgo gratiosa. Wack. I. 190. l.*)

4. Noked zolonk zyzeknek viraga:
Flos et gemma puellarum.

(*Ave virgo grat.*)

5. Mend zenteknek oly nagh vigafaga:
Gaude gaudium sanctorum.

(*Konrad v. Gaming.*)

Azt írja valaki az *Egyet. Philol. Közlöny* VI. köt. 837. l., hogy Vásárhelyi éneke nem egyéb esedezésekkel kevert czímhalmaznál; de ez a vélemény teljességgel alaptalan. Az «Angeloknak nagyságos asszonya» meglehetősen kerek egészet alkot, csupán a 8. versszakot (*Dychofeghes zenteknek monda'y*) kell kiküszöbölni belőle, mint a mely eredeti helyéről (14. vsz.) utólag csúszott a 7. és az *Emlekezzel angely efefről* kezdetű stropha közé. Az 1—2. vsz. megszólítás a Boldogasszonyhoz: Ó Mária! hozzád kiáltunk, szüzek virága . . . patriarchák dicsősége! — 3. vsz.: Dicsértéssel angali székedben! — 4—5. vsz.

A gyámoltalanok tőled várnak segítséget: esedezzél értünk, mivel te vagy igazságunk, bátorságunk, tisztességünk, halálunkkor reménységünk. — 6—7. vsz. Légy áldott (v. ö. a közbeszédben: Isten áldjon meg, tedd meg ezt vagy azt), segéld meg a benned bizókat és térítsd pártunkra a szenteket, hogy ők is könyörögjenek értünk. — 9—10. vsz. Emlékezzél meg, mily rettenetesen lakoltak bűneikért az angyalok, Éva, a vizözön előtti emberiség: és nyerj irgalmat számunkra, mivel reánk is rettenetes sors vár vétkeink miatt, ha te nem sietsz segítségünkre. — 11—12. vsz. Te vagy az árvák táplálója, az özvegyek oltalma, a szegények meggazdagítója, a számkivetettek boldogítója, siralmas a mi születésünk, rettenetes a mi viaskodásunk, ha nem fogsz rólunk gondoskodni. — 13—14. vsz. Te vagy az asszonyok példaképe, te adsz győzelmet a férfiaknak, benned biznak a megholtak, tőled rettegnek az ördögök; téged dicsőítenek a próféták jövődölései, a Szentháromság titkos tanácsa, az apostolok szava, a mártírok diadalmai. — 15. vsz. Oh halottak megszabadítója! Törökök megnyomorítója! stb.

Nem lehet eléggé sajnálni, hogy a lendületes, szép ének szövege több helyütt hibás és alkalmas változatok híjában nem is helyesbíthető. A PozsC töredéke nagyon rövid, s amúgy is egészen a ThewrewkC variánsához simul; a Thewrewk-féle variáns pedig csak helylyel-közzel különbözik a Peer-félétől.

4. vsz. 1. s. *zenteknek*. Mind a két változatban így, de alkalmasint hibásan. Erre yall az is, hogy a ThewrC változatának 4. vsz. 2—3. sora *özvegyekről*, *árvákról*, a Peeré *vénekről* és *árvákról* beszél. Annyi bizonyos, hogy az ügyefogyottak bármelyik kategóriája sokkal jobban illenék a 4₁-be a *zenteknél*.

10. vsz. 1. s. *Syradalmas*. Szilády szerint valószínűleg a 12. vsz. elejéről csúszott be egy még előbb készült másolatba, mely mindkét szövegünknek alapul szolgálhatott; ugyanő a *Syradalmas*-t *Váradalmas*-sal pótolná, csak hogy a föltevést kissé merésznek gondolja. Sokkal elfogadhatóbb KRAJCSOVICS SOMA sejtelve (*Egyet. Philol. Közöny*, VI. k. 859. l.), hogy a *Syradalmas* helyén eredetileg *Viadalmas* volt írva.

10. vsz. 2. s. *es myneknk*. A Thewrewkben: *yzamando*. Úgy látszik az utóbbi a helyesebb.

12. vsz. 2. s. *fwgelmes fok hywolkodafonk*. A Thewrewkben: *feledelmes my fok yzamatwnc*.

13. vsz. 1. s. *Azzonyonkh*, Thewr.C *Azzonyoenach*.

13. vsz. 3. s. *halottaknak nagh*. Thewr.C *h . ew n*.

Az ének külső alakja nem szorul magyarázatra; hasonló szabású verset régebben is írtak nálunk, a középkori deák verselek munkáiban pedig már jóval előbb sem volt ismeretlen. A XI. sz.-ban *Petrus Abaelardus*-nál ilyen sorok akadnak:

Gaude virgo, virginum gloria,
Matrum decus, et mater jubila!

Később különösen kedvelte a tízes sort *Stöcklin Ulrich*, wessobrunni apát (1438—1443), kinek költeményei a *Dreves-féle Analecta Hymnica* VI. kötetét alkotják. Ulrich egyik verses imádságában (*Oratio devota* de B. M. V.) ekkép énekel:

O regina, decus coelestium,
O adiutrix te deprecantium,
Miserorum spes et refugium,
Tuum ora pro nobis filium.
Ave mater misericordiæ,
Pietatis et indulgentiæ,
Ora natum, qui fons est veniæ,
Ut nos dono conformet gratiæ.
Virgo gaude, mater fidelium,
Orphanorum salus, refugium,
Per quam culpa deletur omnium,
Sempiternum da nobis gaudium etc.

Ugyanílyen a verse és stílusa annak a XV. században szerfölktt elterjedt verses imádságnak is, melyet a hagyomány *Arimathiai Józsefnek* és *Sz. Ágostonnak* tulajdonított, holott minden valószínűség szerint egy német karmelitától való (*Dreves, i. m. XXXII. köt. 176—190. l.*). Ennek a versnek kezdete a következő:

Salve mater misericordiæ,
Mater spei et mater veniæ,
Mater Dei et mater gratiæ,
Mater, inquam, totius gloriæ etc.

Nem lehetetlen, hogy *Vásárhelinek* valami ilyenféle versezet lebegett szeme előtt; viszont egészen bizonyos, hogy a magyar versezet valóságos népénekké vált és a protestáns énekköltésre hatást gyakorolt. Hogy valóban énekeltek, bizonyítja maga a *PeerC*, melyben mint *Cantilena* van közölve; azonban ta-

nusítja a *Gyöngyösi Toldalék* is, mely szintén megőrizte 2. fol. 2^b 4^a, megjegyezve róla, hogy a *Salve Mater Maria* nótájára kell énekelni. A kéziratok gyűjtemények közül megvan még MIHÁL FARKASNÁL; a nyomtatott cantionalék pedig valamennyien szép, ünnepies dallamával együtt publikálják. (V. ö. Hajnal M., 1629., 237. l. Kisdi Benedek, Cant. Cath., 1651. pag. 106. Újabban: *Bogisich, Öseink buzgósága*, Budapest, 1888. 305. l. *Lányi-Greksa, Cantate*. Eger, 1898. 121. l.)

A protestáns énekek közül hatására világosan rávall BATIZI ANDRÁSNAK urvacsorai dicsérete, a *Jer dicsérjük az Istennek fiát, az szép Szűznek áldott szent magzattját* (l. *Szegedi Gergelynél a 130. l.*). Ez a versezet ugyanis nemcsak rythmusában követi, hanem egyes sorokat és egypár szólamot is kölcsönzött belőle («O istennec draga kénts tartoia, szent leleknec raitune nyugatoia.» *Szegedi G. 132. l. V. ö. Vásárheli: 6. vsz. 2—3. s. stb.*)

AVE BEATE REX STEPHANE.

1. Idwez leegy bodog zent Ifthwan kyral
te neepednek nemes remeenfeege.
Idwez leegy my meg tereefewnknec
byzon doctora es apostola.
Idwez Leegy myndden zentffeeghnec
es ygaffaaghnac feenes tykóre
2. the myattad hyttewnk Criftus Iefusban
te myattad ydwózewlwnk ees Criftusban
keerwnk ymagy ez te neepedeert
ymagy egyhazy zolgalokeert ees,
hogy eegy ellenfeegh fe leegyen
ragadozo ez te neeped kózót

Az *ÉrdyC* 494. l. Ism. SZILÁDY, RMKT. I. k. 377. l. Forrás-szövege TEMESVÁRI PELBÁRTNÁL (*Serm. de Sanctis, de S. Stephano Rege s. I. A.*) olvasható. A deák versezet a következő

1. Ave beate rex Stephane,
Inclita spes gentis tuæ;

Ave doctor et apostole
 Credulitatis nostræ;
 Ave speculum sanctitatis
 Et iustitiæ.

2. Per te Christo credidimus,
 Per te in Christo salvemur;
 Ora pro populo,
 Interveni pro clero,
 Ut nullus de tuis
 Præda fiat hostis.

A magyar fordítás nem tartozik a dallamosabb emlékek közé, de verses jellege eléggé világos. Rhythmus a olyan, mint a László-hymnuszé, csakhogy szabatlanabb, nehezkesebb:

Idvezlégý | bódog || Szent István | király,
 Te né- | pednek || nemes remény- | sége,
 Idvezlégý | mi meg- || téré- | sünknek
 Bizony doc | tora || és apos- | tola.

Vajjon énekelte-e a nép a verset, nincs róla híradás: Pelbárt tudósítása (*Hinc in ejus officio canitur sic Ave beate rex Stephane inclita spes . . . etc. Id. h.*) és utána az Érdy-codexé (*kyról wgy eeneköl anyá zent egyhaaz ez may zenth zotojmaban Idwez leegy bdog etc.*) csupán a deák szövegre vonatkozik, mely a zsoltosmának része (a *Magnificat* antiphonája) volt; a későbbi gyűjteményekben viszont semmi nyoma, és ez arra vall, hogy nem tartozott a népénekek közé.

ALEXANDRIAI SZ. KATALIN ÉLETE.

|| 447^a PROLOGUS

IStennek kegyelmeffege
 ees ő neky dwczofege
 igen nagy ő zenty közet
 mert nekyk anny iot zewrzőt
 5 hogy mynt zent pal meg yelenty
 halo eember nem erthety

- merth mynt fenes menyorzagban
 gezödelmes zent egyhazban
 eelnek mennyey etkekwl
- 10 monthatatlan örewmekel
 azonkeppen ez wylagban
 wytezködö zent egyhazban
 mygh wilagh uilaghwl lezen
 newek dyczöfeges lezeun
- 15 Es yol lehet wr yftennek
 mynden zentynek halala
 Es neueert wallot kennya
 dyczöfeges Es ygen dragalatos legyen
 de mynt mwtatha ygafaga
- 20 beeweben aal bodogfaga
 az oly zentyhez yelentwen
 kyk yth eez wylagban elwen
 ewtet febofben zerettek
 kememb kenokkal kewettek
- 25 ha kedyghleen meg gondollyok
 Ez ö nemees yegyöfenek
 kateryna newö zyzneek
 Ifteny zent zeretetetyt
 kemen kennal wegezetyth
- 30 Nagynak lelyek ö zerelmeth
 meg olyan [ollyan] nagynak ö ferelmet
 azert okoffag yelenty
 hogy ö zent mywelkedety
 fewlden wenek Dyczeretewt
- 35 menyorzagban dyczöfegheth
 nagyobat egyeb zentheknel
 | ^{447 b} Fenefbet egyeb zyzeknel
 Kynek czoda foganattyat
 ez wylagban nagy yol laktat
- 40 halaalawal egyemben tewen
 lasswk meg ez yraffnak alattha 2c

Explicit prolocus in cipit executio etc¹

Mykoron bew waala poganlag
 köztek wala egy kyralfag
 Coftws newel newezetetoth
 45 fok yowal Dyczowltetot
 kazdag wala nagy fok kenczel
 Hatalmas zantalan nepel
 nagyob wala zomzedynal
 kornywl walo kyralyoknal
 50 yozagosnak nem monthatom
 de mynt ewtet yambornak mondom

nam ut dicit Beatus augustinus Omnis Inquiens uita infydelium
 peccatum est nec ualet bonum quod fit absque deo ubi cum
 deest agnycio eterne et in commutabilis uerytatis falsa uirtus
 est etiam in optimis morybus Hec ille

Merth mynt zent agofton mongya
 bewlcz ember mynden yol lattya
 nynczen yozag yftenneekwl
 55 Es az o ifmerety nekul
 ew kedyglen pogan wala
 Es yltent nem ylmery wala
 földön wala bodogfaga
 mert nag wala nywghodalma
 60 De mind ez nagy wrafagbannes
 el uala zomorwlagban
 merth ky || ^{448a} Kencznel yob myndennel
 kwflef czak az ydweffeghneel
 Magzatbely gyenyerwfeg
 65 nala wala czak ez zwkfeg
 nem byr walaa oly magzatoth
 kynek hadna az orzagot
 azert foga twdakozny
 hogy mykeppen az lehetne
 70 hogy magzatoth newelhetne

¹ A legendában előforduló, itt apró betűvel közölt deák címek és idézetek nem utólag kerültek a codex szövegébe.

- kebzee Hogy aalkolmas lenne
 hogy ew ymez keppen tenne
 hogy zolghayt rea fogna
 Es 9 tölök ezth meg twdna
 75 myt kellene neky tennie
 Es mykeppen azth zewrzenye
 hogy Halalanak wtanna
 orzaga yol meg maradna
 Es ha my wttal lehetne
 80 hogy ew magzatos weheetne
 awagy kedyg az nem leewen
 kyt tenne magzatta eelwen
 zolgay bewlecek walanak
 nagy fok tanaczot tartanak
 85 ky ky mynd Hozza mond uala
 ky egyet ky maffh mond wala
 de kewzwlek egy fw uytez
 nap zammal ees eleg idel
 böczefegel meg ekelfwt
 90 kaazdagfagal Es bewelfwt
 egi ill yo tanaczot ada
 kywel az kyralnak monda
 hogy leweleeket yraffon
 kykben fennyen paranczolyon
 95 mind 9 zeles orzaganak
 mynd zegenneek mynd Bodognak
 hogy eegy napot meg yegyezwen
 arra mynden ember fel kezwlwen
 fw warofaban gywlneneek
 100 nagy aldozattot tenneneek
 a hatalmas Ífteneknek
 kyk | ^{448 b} lot tezneek myndeneknek
 thalantan azt el fogadnak
 kyral kewanfagat adnak
 105 latnak meg yly ayandekkal
 hogy zeretneek egy magzattal
 eez tanacz mert yo len
 kyralnak kellemetes len

- yratta fok leweleket
 110 kykkeel kewlde kowetoket
 orzagokra wydekokre
 byrtoka alat waalokra
 myndeneknek paranczolwan
 Hogy ottan az lewele latwan
 115 mynden ember feel kezwlne
 oly ayandekot zerzene
 kyt fenky meg ne mewetne
 de yfteneket ylletne
 Es yune alexandryaban
 120 Es rodys newo warofaban
 mert walaky ezth nem tenne
 magat menteny kezdene
 meg walwa nylwan csak attwl
 Ha ky tartatnek korfagtwl
 125 hat kyralnak byzonyaban
 maradna nagy haragyaban
 ez meg lewen ygaz wgy lewen
 kyralnak ebben kedwee lewen
 hagyot napra ha ywtanak
 130 mynd fattyk fel lazadanak
 nagy fok ayandekoth wywenek
 az warofban bee yewenek
 kyben nem fok nap telek
 hogy az waros meegh rakodek
 135 az kyral hogy ezth meg lata
 o nagy kenczeth meg nyttata
 rea wewn kyraly rwhat
 feyebe ekes koronat
 porozkayara wltepek
 140 Es az nep kezyben lepek
 weztekleget paranczola
 nagy fel zowal ym ygy monda
 en zereto baratym
 Es byzodalmaf || ^{449 a} Hyweym
 145 Mynden Kenczbely kazdagfagwnk wagon
 Es kedwewnkre belole elunk

- ellenfegtwl fyncz felelmwnk
 mert wagyon zantalan neepwnk
 kyk fegywerekben feeneffek
 150 Es wytezlegben erőfeg
 czak magzatbely zwkfegwnk
 erre nekwnk ketelenfegwnk [lwn]
 hogy tytöket ky hywaffwnk
 Es Ifteneknek aldozyywnk
 155 kerwen hogy reyank tekenczenek
 Es nekwnk fyat engegyenek [lenny]
 Es hog mykoron ky mwlandonk [ez wylagbol]
 Iftenök köze ywtandonk
 ez hozyank halggatho orzag
 160 Es mynd ez közenfeeges yozagh
 wezedelmeth nee zenwegyen
 De ő neky wra legyen
 ezt meg mondwan wgy tetete
 hogy egy kw laabat zörettete
 165 az pyachon fel allatta
 Es Iftenenek hywatatta
 len myndennek paranczolat
 Es nagy zörnyw halal alat
 hogy ky ky mynd yoban twdnaya
 170 az kew laabat wgy ymadnaya
 Naagi terd haytaffal aldozyon
 Es nagy wygafagal tapfollyon
 efedöfes czak az legyen
 hogi kyrálnak fya légén
 175 mennee az nep ezt meg halla
 mynd fattyglan yonak walla
 Es az ő törwenyeknek mögara
 ky ky mynd alla dolgaraa
 | ^{449 b} Es Indoytanak wygafagos wyfagot
 180 Es el kezdek az aldozatot
 neekyk lelkeft wagnak wala
 neekyk kedyg fyrynak uala
 neekyk wygadoznak wala
 Es neekyk czak bembelnek wala

185 ygi egy hetyg mynden napon
 ketezer lwnek aldozaton
 ez megh lewen bwlczwt wenek
 Es eel hazokhoz menenek
 De mynth zent dawyt yrya
 190 Es kenyweben yrwa hatta

Omnes inquiens Di gencium demonia

Az poganoknaak Ifteny őrdegők
 kyk embert nem felelhetnek
 kőnyörgést neem engedhetnek
 kyal semmyth nem haznala [az ő kerefeweel]
 195 Mert magzat nekwł marada
 maga nagy fok ydot wara
 De heyaban lewn mwnkaya

Deuocacione et actibus alphoraby et

Az Idewben Es napokban
 hatalmas ghereg orzagban
 200 oli bölczefeg bewelkedeek
 ég bölcz mester hyrdettetek
 kynek newe Es yo wala
 mert alphorabyws newew wala
 Es ennek nagy bewlcz twdomanya wala
 205 hogy Mynd ez wylagoth meg folya
 Es az ő hyre Costws kyalhoz ywta
 wgy hóg csak egyedwl wolna
 ky haalando nepek kőzzwl
 ky walt wolna ygen mezzewl
 210 ky az || ^{450 a} Eegnek forgafat twdna
 Es yewendőket lokat mondana
 kinek hyret hogy meg halla
 ew zyueben ezt gondola
 ha ylteneek ezt nem bannak
 215 Es nehezze nem tartanak
 ez mesternek en meg yrnam
 en zwletefemet nylwan

- Es azzonnak zyletefet
 hogi o wetne reaa ezet
 220 hogy o nekunk azt meg lelne
 Es meg lelwen meg yzenne
 Hogy my oka ennek legyen
 ha természetynkttwl wolna
 awagy Istenynk akarattyá
 225 Ez magzatnak nem adatta
 yollehet hogy ezt tyt kola
 De oztan kafen ky zola
 ew zywenek akarattyat
 Es meg mondot kewanattyat
 230 thanaczabol ymezt lele
 mynt thetemennyel Es tewe
 Hogy zeurzete egy lewelet
 Nagy kenczet az lewel mellet
 Es az bewlcz mesternek kwlde
 235 Ez az lewelet ym ygy zewrze

Tenor literarum Costi ad alphorabium

- Costws ky wágok zepfegel
 Istenneek zorzefewel
 alexandryanak wra
 Es geureg orzagnak kyralya
 240 Cypryanak feyedelme
 nepynek hyeedelme
 naked alphorabywnak
 bewlczefegben nagy tanwltnak
 Istenektl walasztotnak
 245 Es mynekwnk yo baratwnknak
 Irwnk kyraly kegyelmet
 Es baratfagos zerelmet
 twgyad | ^{450 b} Nylwan yo Baratwnk
 felqled fok yot hallottwnk
 250 Haliok hogy wagy ygen nagy bewlcz
 kynel wagyon nagy yo erkulcz
 De yelesben azt hallottwk

- Es ezt byzonfagal meg twdthok
 hogy ha akarod meg mondod
- 255 Idew foltaban myk leznek
 Es kyk teged nagy bewleze teznek
 azt es twgyad byzonfagal
 hoǵ elwnk nagy bodogfagal
 wala myt ember kewanhat
- 260 Es kewanfaga aythat
 Mynd fathtyglan wagyon nalwnk
 zwkfeget tobet nem wallwnk
 hanem csak hogy nyncz gyeermekenk
 ez fok yora maradeekwnk
- 265 Es nem twgyok honnat legyen
 wagy legyen mynen magwnkttl
 Hogy zwkolkedwnk magzattwl
 azert teged azon kerwnk
 akary ilylyet tenned ertwnk
- 270 wed feel terheet banatwnknak
 Hogy wed yawat orzagwnknak
 Syes el ky hozyank ywneed
 Es maftan bwnkrol thenned
 Ne gondolyad faradfagod
- 275 koldfeged wagy[on] lankadfagod
 mert neked wgy meg theryttyek
 hoǵ weled el felettettyek
 Es zaz anny yot wez my twlwnk
 Mene mwnkat wallaz eertwnk
- 280 ezt hogy az bewlez mester latta
 nagy tyzteffeggel fogada
 Haza taiat hagi meg zprze
 wtat legottan el kezde
 az kyralhöz fiet menni
- 285 || ^{451 a} Kedwenek eleget tenny
 mikoron el ywtot wolna
 kyraly ewtet nagy tyzteffegel
 fogada Es nagy eremmel
 be wywe az palotaban
- 290 wendegly naagy wygafagban

- nagy feyedelmek el ywnek
 neky tyzteffeget tezne
 Herchegek Iobagyok ywnak
 Es fok ayandekoth mwtatnak
 295 Monthatatlan az nagy wygflag
 Es kwlemb kwlemb yozag
 kyt az wrak ot yelentnek
 kyk nem egyeebert tezyk wala
 hanem az kyralnak kedweert
 300 Ebben nagy fok ydō telek
 Mert oly ewrem yelentetek
 kyhez kepeft tetzik wala
 hogy eztendō egy naap wolna
 Ez wtan az kyraly egy tewn
 305 hogy tanaczywal egibe lewn
 az mestert oda hywathwan
 Es akaratyat nylwaan meg monda
 Es ewtet czaak azon kere
 hogy ewneky azth meg lelne
 310 ha wolna eeg forgafatwl
 awagy ew termezeetektwl
 hogy magzatoth nem byrnanak
 alphorabyws ezth hogy Halla
 eeg forgafat iol meg lathaa
 315 az kyralyraa ees tekyntee
 termeszety myt kōwetne
 az azzont ees ky hiuata
 termeszetyt yol meg latha
 Indytta fok czelekōdeft
 320 Es dologrol mestōrkōdeft
 bōlczelegenek myatta
 Ew lettheek napyara ywta
 Es a czylagot | ⁴⁵¹ b Iol meg lata
 ky az koron wralkodot
 325 Mynd ezewgben ketleg nekwł
 ym ygy lelee uetōk nekwł azt
 hogy eg forgafa azt tartya
 termeszetōk ees mwtattya

hogy lehetne magzat twlek
 330 Mert nincz wetők ő felőlek
 azért az mester fewl kele
 az kyrálnak ygy felele
 vram bezedemet meg halyad
 Es ketlegnekwl azt twgyad
 335 Neem esmerek oly czyllagot
 Seem felőletek oly dolgot
 ky twleetek azt kewanna
 hogy magzattwl meg tyltana
 De byzonnyal en wgy kebzom
 340 es mesterlegemmel yntezom
 hoga walamely iften legyen
 ki yli medwlegot tegyon
 ky my elot azt engedne
 hogy ty kedwetoket tenne
 345 kewan yeles ayandekot
 thyzteffeges aldozatot
 az kyrál hogy ezt megh halla
 ezt regon meg lotnek ualla
 De meg sem lot wolna fya
 350 az oly aldozat myat
 alphorabyws felele
 Es ymyllyen zerel bezelle

Scimws infinitum esse deorum numerum et unum pre ceteris
 habere principatum nostre autem in firmitatis non est deorum
 potencie dare differenciam etc

Zamtalan az fok Iftenfegh
 es egymafnal nagob felseegh
 355 || ^{452 a} Nem engedy gyarlofaghunk
 hatalmokat hogy twdnok
 mert myndenhatoknak lattiuk
 de ezt hytwnnkel hyzywk
 hogy ezek kozwl eg legyen
 360 ki mynd az tobyn wr legyen
 azt kedyg meg nem mondhatiuk
 ky legyen az mert nem thwgyok

- azért fogad tanaczomat
 nyttaffad meg tar hazadath
 365 agy aranyat kemelletlen
 es ne legy eben hytetlen
 Egy nagy bewlez mestert keresztes
 Es egy arany kepet ottes
 azt hyrdeffed myndeneknek
 370 Hóé ez Istene Isteneknek
 enneek tyzteffegyet tetes
 Es aldozaatot zereztes
 kywel neki kedwet lelöd
 Es kywel kewanfagod wezed
 375 mert ez ő maga talantal
 kynek meg te nem zolgaltal
 ky az Istenek közzwl
 tehet neköd zwkfegedről
 ezt az kyraly meg tetetee
 380 es kenczet el ky emeltete
 Es a mester kezehez adata
 kemelletlen fok aranyat
 ky az peldat fel allatta
 Es mynt balwant wgy faragtata
 385 Sewt az kepet ha meg ewttee
 aaz kep ewtet nem kewetee
 mert nem lewn balwan zabafó
 de crycyfyxom abrazw
 ez dolog hogy meg lattatek
 390 rayta az nep czodalkodek
 felelem ewket meg yezte
 nagi | ^{452 b} Banat meg kernyközee
 el amwla az kyralfag
 meeg remwle mynd az orzag
 395 es walaky ez kephez megyeen
 Senky nem twgya my leegyen
 alphorabyws ezt latwan
 Es az kyralnak ezt monda
 wram keraly meg halgaffad
 400 Es tennen elmedben ne alohad

hogy ez kepnek czodaa wolta
 az mester wetketewl wolna
 de ezt az yften zeretthe
 ky ez abrazt meg kedwelte
 405 azert ha o ez abrazt meg kedwelte
 alkozyk hogy the ees zereffed
 Es myndenneek meg hyrdeffed
 Hogy mynden ember el yewyen
 Es neky aldozatot tegyen
 410 thalantan kenyerwl raydad
 Es lezeen mynt akartad
 Mene e zot el wegeze
 kyraly ottan czak el kezdee
 az aldozatot tetethny
 415 Es az yften kedwet keerefny
 aldozyek nagy tyzteffegel
 Mynd o temerdewk nepewel
 az wtan az kepet wewe
 Es onnen wallara tewe
 420 errede az tempom felee
 Es az o yfteny felee

Sed nulla comparacio xpi ad belial nec serpentes florentis uinee
 odorem uellent sulfinare

De mert hafonlat nem efet
 Cryftws kewzet Es ordeg kezet
 Es mert az zolo || ^{453 a} Illatyat
 425 kegyok nem yllatozhattyak
 me . . . az kepet bee wywe
 Es az temlomba lee tewe
 Ingyen ottan le hwllanak
 az balwanyok Es el romlanak
 430 Es okat soha nem leleek
 hogy ewket meg fel tehetnek
 Mert nem zenwedee thowaba
 balwant latny az templomba
 Mykort mynd ez kezwee
 435 az azzony meegh therheefewlee

Natiuitas katherine 2c

- Kylencz honap hogy bee gywle
 nagy zepfegew leyant zwle
 de ez leeyany ha zwletek
 kyraly hon nem leletteteek
 440 mert mynd az mestorrel ozwe
 egy warbaa wala nem mezze
 De az mester zokta wala
 hogy o eyel fewl kel wala
 meg lat wala czylagokat
 445 Es ygy mond wala ywendoket
 azert Es eyerree hogy ywta
 kyralnak hywfeget mwtata
 Elew alom kor fel kele
 mert akor ygaz lewn helye
 450 czyllagokra fewl tekynte
 Es az eg forgafa lewn ynte
 ewryzoket meg kowete
 Es az kyralhoz fyetee
 kynek nag wyglagot monda
 455 yleten nag yo hyrt hoza

alphorabius declarat nowazegi

- Keraly ha wygyaz ees wyg legy
 ha alwz ef oremet wegy
 oka uagyon oremedneek
 | ^{453 b} Mert ezt mondom felfegednek
 460 ez eyel lewn egy leanyod
 kyre marad te orzagod
 kynek wgy mond eg forgafa
 hog nag lezen orzaglafa
 mert mesterfegembol twdom
 465 Es byzonfaagal azt latom
 egben mene czylag wagyon
 neky myndeem yawara wagyon
 Mynden czyllag azt yelenty
 hogy ot fok yo kewweethy

Aliws nunccius 2c

470 MEeg hogy mefther ezt mondana
 a hir mondo ot dobbanaa
 nagyon foga ywöteny
 Es az warban kereteznyi
 kyt mene be ereztenek
 475 thwle ottan yo hyrt wenek
 mert kyraalnak wygan mongya
 hogy let ygen zep leyaña

Deo Coltus comendat filiam magno

Kyt az Kyraly hogy meg halla
 Es yly byzonnyal meg twdaa
 480 almat ottan haatra hagia
 Es agyabol fel zökellek
 Ingyen ottan le terdeplek
 aaz nagy yftennek ad halat
 es neky ayanlya leanyat
 485 keerwen hogy oth otalmazya
 Es az o orzaghaban maagaztaffa
 kit adot wala ezodaafwl
 mert czak o ayandekabol

|| 454^a Rex accelerat uidere factum

Dee mene a nap fel kele
 490 kyraly ottan fel keezewle
 Syet menni wdwaraban
 Es zepfegw palotayaban
 hogy meg laffa felefeget
 Es leanya nag zepfeget
 495 latha azt a myt kewana
 Es meg léle myt aythha
 Lewn ygen nagy boldogfagba
 Lewn mondhatatlan nagy wyghafaghbaan

Alphoraabius commendat natiuitatem

Alphorabius es fel kele
 500 Es az leány latny yowee
 kywl latwan ymyg monda
 azt mynd a fok yften thugya
 hogy mynd en eltemben nem lattam
 Irafomba ees mem olwattam
 505 hog mynd egeknek folyafa
 awagy Chilagoknak mwtatafa
 walaha yly iol wolt wolna
 wagy anny yot hozot volna
 mynt ez leyany zwletelen
 510 Es o nemes thermezethyn

Confilia de in poficione nominif

Ennek wtanna ymyg lewn [lewn]
 erol Coftws tanaczot tewn
 az leyant kynek newezne
 hogy melto neucl ylletne
 515 ky kellene ifteneknek
 | ^{454 b} Es kedwes lenne embereknek
 ehewz mynd hozya mondanak
 de yo newet nem adanak

Confilium alphorabium

EZt latwan alphorabyws
 520 az kyralnak ym ezth monda
 kyraly ezt nylwan laathod
 byzonfagal tapasztalod
 Hogy az nagy Iftent
 mykort az templomba zewrzed
 525 az yftenek le hwllanak
 czoda keppen el romlanak
 azert errol hywattasseek
 Es e romlafrol newezteffek

Newe kateryna legyen
 530 Nagy yftentul fok yot wegyen
 katalennak magyarfaga
 Myynd Ifteeneknek romlafa
 hogy az naǵ Iften ezt tegye
 ewt ǫrekkee hozya wegye
 535 Es ewt erǫfeen tarcza
 ky ifteneket hwllata
 ewtet wygye byrodalmara
 Ez tanaczot az kyk hallaak
 Mynd fotyglan yora haagyak
 540 azert tyzen harmad napon
 zwletefe wtan azon
 mynd meg egyfwnenek
 Es nagy ǫromet hyrdeteneek
 poganwl meg kǫreztelek
 545 es katerynanak newezeek
 kezde tefthben ǫregedny
 Io eerǫzben newekeedny
 nag zepfegel ekefwlny
 Es myndeenekneel kedwefwlny [amen]

|| 455^a Traditur in buenda 2c

550 Mykort leen het ezthendeye
 mert ymmaar wala ydeye
 atya naǵ fok helre kewlde
 bewlcz mestereket kerefec
 kyknek addaa ayandekokat
 555 Es kyknek monda ylyen zokat
 leanyomaath tanohathok
 Es Iwtalmath twlem waryatok
 Es ewteth oly bewlcze tegyetek
 hogi uelem azt ertheffetek
 560 [Hogi welem azt ertheffetek]
 hogy eut yftenek zereffek
 Es ǫt Iamborok kedwelyek
 kyben nekem nagy yot tezte
 kyert twlem fok yot wezte

- 565 Ezt az mesterek hogy hallak
 Coftws kiralnak fel fogadak
 hogy ewt oremest tanytтыak
 tetemenynyel byzonytтыak
 meg allak az myt mondanak
 570 Es megh tewek myt fogadanak
 mert ewt oly nagyon tanyttaak
 fenes giengynek hywattatak
 walamyt o meg haal wala
 azt mynd meg thaanwlya wala
 575 Soha nem feledy wala el
 azt a myt meg tanwl wala
 hamar lewn oly nagy mesterre
 Es thwdomamban oly bewlcze
 hog zeles gheregh orzagbbaan
 580 newezetek tudomaniban
 belwczeffegnek zepfeghenek
 | 455 b Es mestereknek giengeneek

Pater in firmator et conuocatis regnicolis
 filiam instituit heredem regni

- Dee Idonek folyafaban
 atya efek nagy korlagban
 585 meg efmere alathtyabol
 hogy ky mwlnek eez wylagbol
 mynd orzagat beehywata
 akaratyat ygy meg monda
 en zereto yo baratym
 590 Es byzonfagos yo hyweym
 em efmerem termezetembol
 leelkem meg walyk testemtwl
 En yo hyweym yol twgyatok
 mert byzonfagal latthatok
 595 hogy myg ez wylagba woltam
 Orzagomat yol thartottam
 mert yo woltam myndeneknek
 kemeny thewr ellenfegeknek

towabba ezt ees akarnam
 600 hogy twletek ha meg walnam
 orzagom bekeben lenne
 Es ellenseg myat ne weezne
 azert nektek ym ezt mondom
 Leanyomat wrra hagiom
 605 Es Myndennemő yozaghomat
 Ne nezyetek kedyg leeyany woltat
 de lassatok nağ tanwltat
 az myt ew hadba nem tehet
 bewlcz thanaczal meg zerezeth
 610 azomba aaz nagy yften hozya laath
 Es 9 neky yo feeryeth aad [amen]

|| 456^a Testatur pater Katheerine

EZt meg Mondwan el boczata ewket
 Es leanyat hozzya hywata
 ees ewt eleyben alatta
 615 az kepewt ees ky hozata
 katerinara tekynte
 es neky Syrwa ygy bezelle
 thwdom zerető leanyom
 hogy el közelyth halalom
 620 azert fogaad thanaczomat
 Es en testa[me]mentomomat
 Im ez kepöt neköd adom
 Es neköd eroffen es hagyom
 hogy csak ez yftent ymagyad
 625 Es az tőbyt mynd el hagyad
 mert csak ez az byzony yften
 kynel senky egyeb nynczen
 ez engemeeth meg halgata
 Es tegedet nekem ada
 630 zepfegel teen nagy eekesse
 Twdomanyal yl nağ bōlcze
 Es yol lehet ezt ygy eyte
 hogy magat twlem el reyte

- mert en 9t meg nem lelhetem
 635 Es ky wotat nem efmerhetem
 de talam neked ezt tezy
 hogy 9 magat meg yelenty
 merth teged ygen kedwele
 es mynden yowal zerete
 640 thowaba azt eef kewanom
 kerlek tarcz meg io leanyom
 Mykoron az tertenendyk
 hogy yd9 rea telendyk
 hog tegedet kewetendnek
 645 Es hazafagra kerendnek
 hat fohaa ne meny egyebhez
 hanem ylyen zephez
 Ilyen kazdakhoz ylyen bewlczhez
 Es nemmel ilien | ^{456 b} Felfeghez
 650 mely bewlcz thee wagy mely zep kazdag
 Es mely felfegnek teged twdlaak
 Im neked hagyom orzagomat.
 rad zallyttom kyralfagomath
 ez orzagnak legy otalma
 655 beulczefegel dyadalma
 az nagi iften read tekynczen
 s zerelmeert hozya wegen
 az wtan hozya zorytta
 es nagy edes keny hullatafal meg apolgata
 660 byzony eleg keweffe gyenyerkedek
 zep leanyawal Es ygy ez wylagbol ky mwlek
 Nem fok ydew rea telek
 annya es meg bethegodek
 halal mya meg gyeztetek
 665 Igy az ees el temettetek
 kateryna meg marada
 az kyralfag rea zaalla
 elny kezde ygaffagal
 Igen yol byra orzagat
 670 ew hatalmas kyralfagat

Iobban byra bewlczeffegel
ees ezeffegel

Tunc enim ait plato beatum orbem fuisse cum sapientes regnare
uel reges sapere cepissent Quemadmodum recitat ualerius
maximus libro vij Et boecius primo de consolatu phisico

Mert plato mefter w'g monda
ez wylag haat bodog wala
675 [mert] mykort b'lczek orzaghlanak
wagy kyraliok tanwlanaak

Nullus est enim quem op|| 457^a porteat uel plura uel meliora
scire quam principem cuius doctrina debet omnibus subiectis ut
dicit uegecius de re militari

Mert uegecius ees wgy mond
byzony nyncz abban hamys gond
Senky nynczen kit ylleffen
680 hogy tebbet wagi yobbat erczen
Mynd az ky felseegben wagyon
hogy myndennek haznalyonk
ezt katheryna iol twda
azert yozagat yol byraa
685 mert zörze nagy bekefeget
meg byra fok ellenfeget
az orzaaghoz halgat wala
myndenth bewlzen zerez wala
ha orzaglafat meg lattyok
690 byzonfaggal azt walhattyok
Hogy orzaggha wethek nekewl
bewlczeffeghe thanwnk errewl

Sequitwr modus conuerfionis sue 2c

AZ ydöben ha ez történek
ennek ygy lenny kelletek
695 fel kele ew feregewel
es yelennen wen nepewel
hogy ez önnen yozaganak

- wegfő hataryra menne
 Es ő nagy dolg[a]okat meegh zerezne
 700 de ez nem lewn ő uetketewl
 hanem yfteny zorzeltewl
 Igaz wtat el wezthenek
 egy erdön fetetwleneek
 az nap ymmar el nywghot | ^{457 b} Vala
 705 ewk meg ees bwdofnak wala
 wtat nem talalhatanak
 azert nagy bwbaan walanak
 ygen fokat tewelgenek
 de mynd az eyel ot lewnek
 710 ez zyznek zokafa walaa
 hogy egyedwl nem yar wala
 Wala hwzon [e] negy leanynyal
 Es meg anne wen azzonnyal
 wala kezel zaz Lowaggal
 715 Es nagy fok wen yamborokal
 ezt hogy latha katheryna
 hogy zerencze wele wyna
 atya zawat meg emlytte
 Tanaczat el nem felede
 720 aaz nagy yftent kezde kerny
 es ewt azon remenleny
 hogy ewt bwdofny ne hadna
 de ygaz wtra ykthatna
 mynd eezembe meg wyrrada
 725 Es fenes nap fel tamada
 eefmeg el kezdenek menny
 czak igaz wtat kerefny
 hat katerynaa fel alla
 Es tawol egy chellat lata
 730 zolgayt hozya hywata
 Es nekyk ezt paranczola
 am nemy haylokat latok
 bizoni ot embert alyttok
 azert thy oda mennyetek
 785 ha kyth leltek meg kergyetek

hogy minemw ember wolna
 Es ygaz wt holot wolna
 o zolgay el menenek
 Ot egy wen embert lelenek
 740 es ot bolondnak ylmerek
 mert nagy fokrol megh kerdozek
 de wgy nem zool || ^{458 a} Mynt egy wad lwd
 katernyna hogy ezt hallaa
 ew zolgaynak ezt monda
 745 ketfegnekwl ezt yol twdom
 mert byzonfagat ees latom
 ketten egy yftent ymadwnk
 en ees az ember kyk my wagywnk
 azert en hozya megyek
 750 Es wele erről bezellek
 hogy eletet ezemben wegyem
 Es o hytit meg kerdezyem
 ty engem yt meg waryatok
 Es sohowa ne bwdoffathok

Katerina uadyt alloqui heremithee

755 Igy Katernyna fel kele
 es be mene az chellaba
 ot o egy wen emberth lata
 kynek ylyen kerdefth monda
 yo batyam mi oka annak
 760 hogy yly bolond uag magadnak
 hogy nem lakozol warofban
 myre ywttel ez pwztaban
 te wenfeged ezt kewana
 hogy lenne mar niugodalma
 765 myre foktad yly nagy kenra
 Es yly nagi niomorwfagra
 Towaba mond meg hytödet
 Es yelencz meg yftenödet
 kyczoda az kyt tee ymacz
 770 Es kyt ely nagy felwe halgatz

Responsio heremite ad katerinam 2c

AZ remete zolni kezde
 Es neky il zerrel | 458 b Bezelle
 Io fyam ezt ygy esmeryed
 hogy bezedemet meg erczed
 775 Latod ez zeles wylagot
 Es benne walo fok yozaghot
 zamtalan fok yo wagyon benne
 de mynd femmy embeer ellen

Scimus enim quodammodo quis finis omnis 2º phisicorum

mert my kyk emberek waagywnk
 780 oly ha myndeneket wallwnk
 Myndenek wadnak my ertwnk
 kyt bewlcz meeftertwl ees ertwnk
 azert ha iol hozya latwnk
 Sok allatnaal yobak wagywnk

Omnis enim finis prestancior est eorum que ordinantur ad
 finem primo eticorum

785 Aryftotiles azt walya
 Hogy azt yob allatíaa tartya
 az kyert mas allat wagyon
 de meert hafonlatos allat
 hogy nem az ky erthee wagyon
 790 meg hafonlatofhoz halgat
 ember kedyg yo allat Lewn
 Isten meg annal es iob Lewn
 azert ember ygy lewth wala
 hogy ewt yften birya wala
 795 hozya wala zeretety
 es mynden yonak ygerety
 De Lewn neky ellenfege
 az ewrdognék yregylege
 addyg yara ember wtan
 800 hogy nem haga ygaz wtaan
 mert o okofon keferete
 hazwksfagal kornykoze

- Es rōwyd bezeddel megh czala
 Es yltenth reaaya || 459 a Haragwta
 805 Ky ewtet twle el wete
 mert ew nagy bynne kwete
 ewrdeg rea ragazkodek
 Es rayta fokat wralkodeek
 meg walazta yozagitwl
 810 Meg fozta [fozta] lok malaztytwl
 ewtet nem kemelly wala
 mert mynt ōwet byrya wala
 Igy ember meg nyomorodeek
 erdeg myat meg approdek
 815 eel wezte nagy meltofagat
 egyeebekōn wralkottat
 de mert tenmagad yol latod
 mert olwaafod awagy haallod
 Nemo adeo fortis qui non mitefcere possit
 ORacius wgi bezelly
 820 kewz ember ees kebezhety
 Semmy nyncz oly erōs allat
 ky kegelmeffe nem walhat
 azert yltencees ezt tewe
 kegyelmeffeghet fel wewe
 825 embernek wetket nem neze
 de efetyt meg epytte
 kyben oly nagy iot tewn nekwnk
 kyt loha meg nem fyzethetwnk
 azert yo fyam ygy erczed
 830 zommat ezedben ygy wegged
 En es byzony ember wagyok
 Es nyayaffagot kewanok
 en ees ynkab ayeythatnam
 [czak] hogy czak wygfagban lakhatnam
 835 De nagy halalatlan uolnek
 ha yftennek nem zolgalnek
 ky czak ō nagy yrgaalmaffagabol
 engem menthee meg halaltwl

azert en yt azzert lakom
 840 Holtomygh ewth | 459 b Zolgalom
 Es az mynt een tehetem
 Es en yo tetheth meg fyzetem
 Io leanyom azt es kered
 Es byzony yo meg ertened
 845 mely az yften kyt ymadok
 Es mely a hit kyt en wallok
 zent haromfag en yftenem
 es iefus en remenfeghem

Questio heremite

Hlitemet ees meg mondanam
 850 de elozer azt kewannam
 hog ennekem meg mondanad
 Es okat te es adnad
 mit bwdofol ez pwztaban
 hogy nem lakozol hazadban
 855 mert zyzefeg kewanna
 hogy erdewben nee ballaghna

Responfio Katherinee

Kateryna hogy ezth halla
 ennek ymyly okat ada
 az en atyam ky lot legyen
 860 hizem hallottatok Legyen
 ez orzagnak wala wra
 de mykoron o meg hala
 ez orzagot nekem hagyta
 es eroffen paranczola
 865 hogy ewtet yo zerrel byrnam
 es ygaffagban tartanam
 kit en yo zerrel byrtam
 Es bolczeffegel meg otalmaztaam
 alexandryaban Es alexandrya newo orzagban
 870 es yeloffen egi warofomba

wagyon nekem ieles dolgom
 kyhez maft akarnek || 460 a Latnom
 Es fel kezwlék leanymmal
 Es zolgaymmal
 875 Es eddyg mynd yo zerrel yarank
 De csak tegnap meg czalatank
 mert el weztök my wthwnkat
 Es eböl twgyad my bwdofafwnkath

Heremita ad eam 2c

Az remete ra tekynte
 880 es neky yly zot felele
 mynd ygy legyen az mynt mondod
 Emmyt tee thez meg sem te dolgod
 mert ez yllet feryfiat
 [no ágaad] ennek okat
 885 my oka hogi ferhez nem megy
 ky iobban latna mynd ezekhez

Cui katherina 2c

KAteryna monda neki
 atyafagod ezt nem erty
 nagy fok kyralfyak wotak
 890 kik en wtannam yartanak
 Es nag foktöl kowettetem
 de meg egyhez sem mentem
 merth atyam ha lwn ö halalan
 nekem ö twle ygi lewn hagiwan
 895 hogy soha ferhez ne mennyek
 hanem ha yly bewlczet lelnék
 yly zepet Es yly kazdagot
 mely bewlcz mel zep Es kazdag en wagyok
 dee hallod az en gazdagfagomat
 900 mert yol latod orzagomath
 Es engem oly zepnek mondnak
 | 460 b Kyrewl fokban czodalkodnak
 oly nagy kedyg bewlczefegem
 es Twdomanyban mesterfegem

905 hogy nyncz oly bewlcz ez orzagban
 ky meg gyözyen dyaklagban [engemet]
 azerth foktvl kerrettetthem
 de hozyyam ygyenlöt nem leltem

Heremita adeam 2c

Az remete mosolwlaa
 910 es az leannak ygi zola
 lo fyam magad myt hanyod
 Im meg kewanod tunnod
 egy hatalmas czazaar wagyon
 kynek czak egi fia wagyon
 915 ha gondolnad es teneked tetetnek
 hog byzon hozyad ylleneek amen

Cuikatheryna 2c

KAteryna monda erreul
 ne gondoly femyth mynd ebbewl yo athtyam
 nekem czak az akaratom
 920 hogy zyzeffegemet holtgy tarczam
 mert ha bölczekre tekyntenk
 Es yrafth elönkben wezenk
 az bewlczek mynd wgy bezelnek
 hogy czak zyzefeget dyczernek
 925 Es kiknek yrafokat twdom
 Es akarattiokat yol latom
 de ygaz bewlcz en nem wolnek
 ha zawok zerent nem elnek

Non enim ut sciamus quid sit virtus scire scrutamur Sed
 ut boni || 461 a efficiamur 2o eticorum

Az yozagot meg tanwlyok
 930 Es ewt meg twdny akaryok
 nem azert hogy my czak meg twgyok
 De azert hogy miuelkegywk

Meditacio heremite super verba uirginis 2c

Az remete hogy eezth halla
 ew zywebeen ezt gondola
 935 netalamtan lften ezt megh kedwelte
 ky ewt yly bewlcze tötte
 hogy ez zyz ewteet zolgalya
 es holtig ew newet walya
 azert megh hozzyaa gondola
 940 Es ȝ neky yly zerel zolaa [Es bezellee]

Sic alloquitur eam 2c

En lo zeroȝ leaniom
 twgyad hogy czak yodat kewannom
 neked ym en eg wi Hyrth mondok
 kywel neked nagy fok yot adok
 945 mert hyzem fyam nem hallottad
 uag yrafban nem olwaftad
 hogy wagyon egy nagy kyralfag
 kyhez haalgat mynd menyorzag
 ky wralkodoknak wra
 950 Es kyralyoknak kyralya
 kynek oly nagy kyralfaga [waagyon]
 Es orzaganak nynczen zama
 mert nap tamadattwl fogwan
 nap nywghatthyg | 461 b El zamlalwan
 955 Es az tengertewl fogwa el kezdwene
 fewld wegeyg mynd el neuezwen
 mynd czak ewnnen maga byrya
 ennek wagyon czak egy fya
 kynek wrafagat hallod
 960 zepfeget Es mynd meg tudod
 mert ȝ zepfeget hogy latyak
 fenes nap Es hod czodallya
 es kynel wagyon nagy yo erkwlcz
 Es ky monthatatlan nagy bewlcz
 965 mert ȝ bȝlczeſege zewrze teged
 Es engem ȝ teremte

- ennek az twlaydonfaga
 Es dyczeretes yozagha
 hogy mely yegiefth meg zeretend
 970 Es felelegwl maganak hozya weend
 Tartya ewrek Zyzelegben
 mert ez ygy waagyon my hytwnkben
 hogy ennek meeg annya ees zyz
 ky fenkyt tewle el nem wz
 975 Es byr oly zep azzonyokat
 Es ol zep zyz Leanyokat
 ho'g ha te ewket lathatnad
 byzonyaban azt kewannad
 hogi ew zolgaloyok lennel
 980 Es csak hogy zemekben nezhethnel
 mert ez raytad walo zepfeg
 ahoz kepest nagy zornywfeg
 De yo fyam femmyt nee fely
 Es ketfeget femmyt ne wely
 985 mert ez kyraly Es o fya
 Es ez mondoth zep ziz || 462 • Annya
 Kazdagokat be fogadnak
 Es zegenyeket fem wtalnak
 ky zolgait ky ereztotte
 990 Es leweleyt ky kwldotte
 hogy fok helyre el mennyeenek
 fyanak kegyeft lelneenek
 Es yol lehet az wgy legyen
 hogy teged felwl mwlt legyen
 995 dyczofegben Es b'lczefegben
 kazdagfagban es zepfegben
 de csak az en zomath fogagyad
 Es zywedet neeky agyad
 ky iol lehet Es wgy legyen
 1000 hogy mynden ghondolatokat
 yol yol lat es yol twd mynden tytkokath
 Es hyzem hogy teged meg kedwel
 Es maganak nagy newel

Cui Katherina 2c

KIt hogy Katerina hala
 1005 az remetenek ygy monda
 kyczoda legyen ez yly nagy felfeg
 kynel wagyon ili dyczofeg
 yly nagy zepfeg Es yly kazdagfag
 yly bewlczeefeg Es yly bodogfag
 1010 Es kiczodak o zyley
 es myt nyer az ky ewt kedwely

Heremita

AZ remete monda neky
 ezt fenky meg nem erthety
 hanem csak ky ewtet hyzy
 1015 Es myndenkeeppeen | 462 b Remenly
 ewtet Merth csak azok latyak
 kyk myndenben ewt halgatyak
 kateryna meg ees kerdy [ewtet]
 hog myt kelyon neky tenny
 1020 kywel oly helyre ywthatnaa
 hogy az felleget lathatnaa
 az remete erre monda [ewneky]
 ha meg lathatnad yoo wolna
 de talantan azt nem akarya
 1025 Mert ew zyz anna nem hagya
 kyt hogy kateryna halla
 azon ygen meg bwfwla
 Es ynkab kezde kerdezny
 myt kellene neky tenny
 1030 Es mywel annyanaak kedwet leInee
 hogy fyath latny engedne
 az remethee ottan ygy tewn
 hogy egy yrot thablat fel wen
 es ezt katerynanak ada
 1035 Es bezedel neky ezt monda
 ne fyam nekod egy tabla
 kyt nem adok nekod karban

Ez az kyraly fya kepe kyt kewanz latny
 Imez kedyg annya kepe
 1040 ez tablat te yol ɔryzed
 Es ez eyel te ezt tegyed
 hog' fel ferkeny te almadbol
 el ky ne meny hazadbol
 Es ez kep elewt le terdeplyel
 1045 es ez zyznek efedozyel
 hogy kerefod meg halgaffa
 es nekod fyat meg mwtaffa
 en hizem hogy ewt meg latod
 haa || 463 * Az en bezedemet igi fogadod

Vifio prima uirginis katherine

1050 Katheryna halla ez zot
 Es az barattul bwlczwt wen
 Es zolgayhoz meg tere
 es egy Igaz wtat lele
 ky el mene egy zallafra
 1055 Es nem lewn kedwe ewneki wygafagra
 de czak aleg waarya wala yewtheeth
 Es az eeynek fetetwltet
 Menne kedeg eyre Iwta
 Tewle alom mynd el fwtha
 1060 ees zolgayt mynd el ky kewlde
 Es ɔ thablayat Lee helhete
 az kep elot le teerdeplek
 Es nagy fyrafban leleteek
 Es kezde kerny az zyz annya maryat
 1065 hogy meegh mwthatna fyat
 de myerth mykent ew aleytha
 neem lewn ottan mynt ayeytaa
 Es kezde thenny nagyob fyraaft
 Es mynt leelewnk eerrewl yrraft
 1070 ew fyrtabaan el zwnnnyada
 Es elyeten almat lata
 hogy kateryna oli mezon wolna
 kynel zebbõn nem wolt wolna

- Es Oth ew lata egy leyant
 1075 abrazzal ygaz olyatant
 mynt wala az ew tablayan
 Es ez leyany tart wala ew karyany
 egy zepfegw kyraly fyat
 es mynt lata ygaz olyant
 1080 mynth az | ^{463 b} Arany kep wala
 kyt attya ewttetot wala
 kyt ew ot hon hagyot wala
 Es kiröl neky hagywa wala
 hogy csak ez egy iftent ymaadna
 1085 Es ettwl warna mynden yawat
 kyt hogy lata el amwla rayta
 Es hozya közalb yndwla
 Es hogy az 9 annyat megh lathatna
 Es my ez legyeen meg twdhatna
 1090 De hogy oda kewzelyttet wolna
 wgy lewn dolga hogy ingyen fem welhete
 mert hogy ewt aaz gyermek lata
 ew twle magat el fordytta
 Es katheryna kezde nezny
 1095 hogy Lathatnaa Es kerengeny
 De ew mynd ellent tart wala [benne]
 Idefthowa forog wala
 Katheryna hogy ezt lathaa
 az remethe zawat tartha
 1100 Es az gyermek annyahoz efeek
 Es ew neeky remenködek
 kerwen hogy ewneky azt adnaa
 hogy ew fyat meg mwtatna [ew neeky]
 zyz marya hogy ezt latwan
 1105 zent fiahoz hayla mondwan
 O fili uides ne Katherinam te uidere defiderantem
 En edes zeretew fyam yefws
 ky testet wel csak een twlem
 Latode ez katernat
 ky tegedet latny kewant
 1110 az gyermek ew annyanak monda

|| 464 a En Io annyam nagy beket annak
mert nyncz zwkfegem ez leyanra
mert yol twdod byzonfagal
hogy mentwl küfeb zolgalom
1115 Es kwfseb wtannam Iarom
ennel bewlezeb Es nagyal ekofb
nagyal dyczob es nagyal nemeffb
Ezt meg latwan fel ferkene
Es regerre ywtwan fel kele
1120 Es hogy mar eu thawozny kezewl
fyet megyen czak kewes nepel
Oth az reemethet meg lelee
ees myt latot wala meg bezelle
Es kezde meg ees Azon kerny
1125 hog meltholtassek oneky azt nyerny
hogy Az kyal fyat laffa
Es holtyg hogy ewt halgafa

Heremitta in principio puncto conuersionis

EZt Az remete hogy latha
Es Thowabba nem hallogatha
1150 aaz leanyert Iftent ymadaa
Es Iftenthwl ymezt nyeree
hogy yften neky meg yelenek
Es o myatta paranczoltatek
hog az leant meg kereztelneye
1135 es hytben meg erewfyttenye
ez Remethe kegyg Iambor wala
Es katherynanak monda
kerlek yo fyam wed ezodbeen
mert Iaarak csak te ydweffegedben
1140 ha te az en zomath fogadod
Es tewelgefed el hagyod
en theneked azt tehetem
| 464 b Hogy ewt neked meg Ielentem
Lam Socrates mester ezt meg yrta
1145 kyt hyzem hog yol thwcz nylyan

Illustratissimum animal in terra existens est homo

FewIden menne lelkews wágon
 Twdomannyal egy fem ekel
 de csak ember meg ekelfwlth
 Es bewlczelegel meg ekelfwlt
 1150 awagy meg wylagofwlt
 azzert ha my bewlczek waagigywnk
 Hat heytfag ne leegyen nalwnk
 Es alkozyk ha yol meg lathywk
 hogy azt bewlczen meg tanwlylywk
 1155 ky az ygaz hyt my legyen
 Es az ygaz Isten ky legyen
 De thennen maghad Es thwdod
 merth kenyweedbeen ygyeen olwalfod

Opportet addifcentem credere

ha myth Akarz megh thanwlnod
 1160 az hyt mya kel meg thwdnod
 Es neked ym azt meg mwtathom
 Es mestoryddel meg byzonyttom azt
 hogy Az te hyted tewelgees [legyen]
 Es nem ydweffegheez walo zewrzees
 1165 mert ty kyk poganok wattok
 Sok yfteneket wallottok [thy]
 ez kedyglen hamys nylwaan
 meert kehwedben irwan uagion

pŕuralitas principum non || 465 a est bona tantum unus est
 princeps xij metaphylice ꝛc

hogy fok wrnak nem yo lenny
 1170 azert csak egyneek kel lenny
 ez kedyglen een yftenem
 mert csak ez egy en remenfegem
 ennek soha nyncz kezdety
 Es nem lezen ueghezety soha mynd őröke

Nam deus est substantia eterna xi metaphylice ꝛc

1175 Mert az Isten őrök allath
 Es wegezetet nem walhat

Est eciam deus enf quo melius ex cogitari non potest xij
Methaphyſice 2c

Es yſthen oly nagy allat
hogy yobat ſenky nem gondolhath
de mert tennen meſtered mongya
1180 ariftotiles megh yrya

De ratione boni et per ſecti eſt largiri alis ſuam bonitatem
et per ſectionem 2° cli

Ionak ez twlaydonſagaa
hogy ozolyon ew yozagha
azert Iſten ezt meg tewee
mert o yozagat ſokal kewzlee
1185 mert o teremte ez wylagot
Es o benne walo ſok iozagot

Ab hoc enim ente cunctorum deriuatum eſt eſſe et uiuere
hys vero obſcurius primo celi

Ezt az te meſtered es megh walya
mert yngyen ſeem tagadhattya
mynden aſatnak | ⁴⁶⁵ b Letele
1190 Es ez wylagban eelethe
Ez nagy yottwl wasyon adwa
Es yſtentwl wasyon zolgaltatwa

Item Trimegiſtus inquit deus creator omnium quem
Ihum uocari Cenſemus ſeculum ſecit primum ſolum et unum

Nemes pogan meg ezt mongya
Igaz en hytemet walia
1195 mert ez myndeneknek teremtehe
Es kynek meltan Iheefws newe
mynd ez wylaagot ew teremtötte
Es yli io zerrel meg epytte
ez az Iſten kyt hyrdetek teneked
1200 czak ez az kyt en remenlek
Es harom ew zemelyeben
de czak egy Iſtenſegeben
ez teremte myndeneket
Es wtholzor embereket

- 1205 ewket ygen feel magasztata
 mert myndenen wrra hagyta Es tewe oketh
 ky elozor angyal wala
 Es ordogee lwn hogy latha
 hogi ember lenne
- 1210 ky az ew helyere menne
 Es az o karyt bee tewltene
 Az embert ew meg yregyle
 Es o yregyfegebeen meg keferte
 Es ygy az embert el rekente
- 1215 Es yften haragyaban eythe [otet]
 telek ebe ewt ezer eztendo
 Es egi heyan ketzaz eztendo
 mygh ember lewn ez haragban
 es || 466 a Czak ewrdegnek markabaan
- 1220 De mynt ymenthen ees mondam
 bezedemmel meg mwtathaam
 Iften raythwnk keenyerwle
 Es ez wylagra keezwle Es yowe
 Theftet wen reya zyz maryathwl
- 1225 Es fok kent walla az fydokthwl
 merth eretwnk fok mwnkat wala
 Es az ewtan ewnen keyen meg Hala
 Es Igy mynkeeth kentwl meg walta
 Es ordegtwl meg zabadytta
- 1230 mert ennek ygy kel wala Lenny
 Es Igaffagnak bee telny
 merth ember ky wetkozot wala
 ewrewk halalt erdelm wala
 azert az halalt el kell thawoztathny
- 1235 mert halalal kel meg waalthany
 De ez melle okoffagual
 Hogy yften soha meg nem hal
 Azert mert ew Iften waalthaban
 nem wehete reezt az halalban
- 1240 bewlczelege azt yelenthe
 hogy my testwnket fel wenne

- mely testben ő meg Halhatna
 Es mynket ygy meg walthatna
 Towaba azt ygy yol twdod
 1245 Es Igafag myat Azt wallod
 az tezen meltan eleget
 ky tartozyk es ky tehet
 de ember az ky tarthozyk
 mert fogfagban ew laakozyk [wala]
 1250 De Isten czaak az ky teheety
 mert ordoget csak ő thorhet meg
 azeerth Igaffag kewethe
 hogy ezth | ^{466b} Isten Es ember tenneye
 ez en wram yelws cryftws wala
 1255 ky ertwnk nagy zornyw halallal meg hala
 De megh halwan nem marada
 mert harmad nap fel thamada
 es ew thanytwanynak meegh yelenek
 Es ew welek nyaayalkodek
 1260 ez wtan menyorzagban fel mene
 Es nekyk zent lelket erezte
 Es mynd ez wylagban boczata ewket
 Es hyteet predykaltataa ew welek
 Es walakyk ez hitot hyzyk
 1265 Es mywelkodetteel epyttyk
 azok menyorzagban mennek
 Es kyk neem hyzyk mynd el weznek
 Azert ym zemeddel latod
 thewelgefed ygy yol latod Es halod
 1270 Es ha te ennekem azth fogadod
 hogy ezt mynd hytoddal wallod
 ees hyzed hat ydweffeged weheted
 az kyralt ees byzonyaba meegh lelhetewd

Katherinaa

- KAtheryna hogy ezth halla
 1275 mert ő bewlczelege nagy wala
 azt fogada hogy ezt mynd hynne

Es csak yefwft reemenlene
 De az remetetwl kerde
 hogy az dolgot myre welne
 1280 kywel neky mondwa wala
 mykort az kyralth || ^{467a} Latya wala
 hogy ew nem zep leyany wolna
 dee ew lanynal zewrhnyeb wolna

Heremitta ccc

AZ remete neky zolla
 1285 Es erewl ekepen monda
 az kyraly fyaa kyt mondek
 azaz yften kit meg mwtathek
 zyz marya az ew annya
 ky te kertedeth meg halya
 1290 ez nagyal naagyob naladnal
 Es kazdagb Es zep Es bewlczeb mynd ez wylagnal
 Ez mykoron azt akara
 hogy my ertunk halalra menne
 az kereztfara fezeytek
 1295 Es zent zywet meg ewklelek
 ees o zent zywebol wer yara ky
 nagy bwfeghel wyz es folya ky o belole
 Es ebbewl egy kat forodot zorze mynekwnk
 kyt korezt wiznek neweze
 1300 mert nem eleegh hogy hytben legywnk
 de ebbe kel meg ferednwnk
 Es ha ez kad fereedot lelhettyek
 dee myert ezt en nalam meg lellyek
 Es ez hyt wthan ezth kel tenned
 1305 hogy meg kel kereztelkedned
 kyt ha meg tez ym azt fogadom tenekeed
 hogy ewt neked meg mwtathom
 Es hogy tegedet meg zeret
 ees menyorzaghann | ^{467b} Helheztet
 1310 mert megh zepwlz meg foredwen
 Es megh latod byzonlag weewen
 katheryna hogy ezt meg erthe

- Es ottan magat meegh kerezeltete
 Es monda neky az remete
 1315 kyt felette megh zerete
 Es hogy efmeg el haza menne
 Es wgy mynt aaz elewt tenne
 Es ezt katheeryna meg tewe
 es enneen nagy hamar haza fyethee 2c

Secunda uifio katherine

- 1320 ES menne hogy eyelre ywta
 czak el alwt kepet muthatha
 de fel kele ew agyabol
 ky fem menee o hazabol
 De az kep elewt lee terdeplek
 1325 Es o hozya ygen efedozek
 Es efedozwen meg farada
 Es wgyan ottan el zwnnyada
 eefmeg Almat lathaa mynt az elewt
 mert lathaa egy zep mezot
 1330 Es egy zep zyz leyant az mezoben
 Es egy zep gyermeket o ewleben
 meli ket zemely oly zep wala
 hogy az napnal fenefb wala
 katerina czodalkodek
 1335 Es hozyayok kozelb lepek
 hogy ewket yoban lathatna
 Es wygafagokath || ^{468a} Walhatna
 Kyt Azzonyunk zyz marya hogy meg lathaa
 zent fyanak il zoth mondaa
 vide fili Katherynam mandatis obedientem 2cc
 1340 En edes zeretew fyam ihus
 ky wagy menyben Dwyczewfeges
 Im ez katherynaat tekenczed meg
 ky zodnak mindenben enged
 wrwnk iefws meg felele
 1345 Es nagy wyg zowal ygy bezelle
 Ez kateryna ymmar kedwes [en nalam]
 nekem Es ygen kellemethet

- mert azt latom hogy megh zepwlt
 Es meltan en elomben kezwtl
 1350 es azzonywnk zyz marya zolla
 zent fyanak Es ygy monda
 en yo fyam azon kerlek [tegedeth]
 hogy twled ylyet erdemlyek [wenny]
 hogy katernat hozyad wegged
 1355 Es yegyofoddee zerezyed [ewtet]
 Iefws monda zyz annyanak
 ky ygen yo len katherynanak
 azerth yo azzonyom fedes annyam orwlwen tezem
 hogy ewt yegyefemme wezem
 1360 Es ennek yelenfegere
 ees ew neky tyzteffegere
 Im gywrewmeeth neky adom
 Es ym ma ewt yegyefemme fogadom
 es ezt meg mondwan gywrwyet | ^{468b} Ky wewe
 1365 Es az zyz wyaban thewe
 Es neky yly bezedet mondwan
 Es yly zereel meg nylatkozwan
 En zeretew zep yegyefem katheryna
 Es en walaztot yo kegyeffem
 1370 Im latod dyczofegemet
 Ifmeryed meg maar iegyefodet
 Es annak wthanna ezt tewe
 hogy magat ymig meg yelente
 kyneek hogy feelelmet latta wolna
 1375 ewth byztatwan ymezt monda

Heremitá animateam

- Bizzal Es ne fely yo leanyom katheryna
 mert lam mynd reeg wta wallom
 Ez wylaghy menyeghzogben
 nem lakoznak zywezfeegben
 1380 Dee aaz lelky menyegzewgben
 meg maradnak zyzefegben
 azert ma meltan ewrwhecz
 kyrewl okot ylyet wehecz

- mert yegyessed **nem** halando
 1385 dee ewrekke lakozando
 mert **nem** fewldy az te yegyefed
 de mennyey mert Iftened
 azerth maftan bator wygagy
 Es fok ydot ennek **nem** hagicz
 1390 hogy te yegyefednek hyteert
 Leez martyrlya Es o neweert
 gyetrelmeel meegy || ^{469a} Menyorzagban
 Es holoth wygacz bodogfagban
 Es ezoknek wtanna zepen meg oktata [ewte]
 1395 Es az hytben meegh thanytta [ewtet]
 Es zent Ewangelyomot Ada ew neky
 Es ez zerrel monda ew neky
 Ime az te Iftenednek
 Es zeretew ydwelfegednek
 1400 mynden bezedee
 Es Ebben wagyon mynd kezdety
 Teft zerenth Es mynd wegezety
 wed kezedben Es ezt olwaffad
 ezth gyakorlyad Es ezt thanwlad
 1405 Katheryna Azt fel foghadwan
 Es Aldomaft kere **mondwan**
 kerlek Imagy een zent attyam eertem
 Hogy ki maft hytben zylettem
 hogy neuekeggyem zent yozagban
 1410 Es Ifteny zolgalatban
 Es Az Remethè ewt meg alda
 es nag wygflaggal el boczata [ewtet]
 katernya fel kele
 Es zolgayhoz yowe
 1415 Es hat zolgay dulnak fwlnak
 Es az barathra zwgodnak
 kyketh katernya meg lassytta
 mondwan byzony ha twdnatok
 myt aaz barat nekem Adot
 1420 wagy myre engem tanyttot
 ew raya **nem** zwgodnathok

Merth azt byzonnyal twggyathok
 hogy engem ayandekoza ol naggyal
 ky yob athtyam^{469b} Orzaganal ennekem
 1425 kybewl hyzem mennyen wattok
 mynd fattyg meg kaazdagwltok
 Es az wtan eel haza mene
 Es mynt yo keereztyen wgy el wala
 zolgayt ees addyg tanytta
 1430 hogy keretztyen hytre fordyttha
 Es o noky elete wala kelleemethes
 es myndenek zeretetyes

Incipit prologus Tractatus secundi agentis De
 modo martyrij eiusdem ꝛc

BEzedewnknek folyafawal
 Es my kezwnknek yrafawal
 1435 Nemaſagal nem halgattwk
 de Igazan meg mondottuk
 hogy ez nemes kegyes zent zyznek
 Cryltwnak zep yeegyfenek
 thyzteffegere mert o annyanak
 1440 meheben fogatathek
 Es ez gyarlo wylagra ywtthatha
 Es ew attyatwl meg marada
 Es e zent hytre ygazwlthatek
 De hogi dolgwnk eghez legyen
 1445 ef zewkfeges newet ne wegyn
 Dee Alkozyk meg yelenthenwnk
 es yo moddal meg bezelleenewnk
 az mynt zolgalaa o yegyofenek
 awagy mynt legelle hythenek
 1450 Es mynth pogan hytöt meg thöre
 es mynt ewtwn doctort m g^{470a} Gy9zo
 Mykent nagy kenokat walla
 Es meely dyczofegel meg hala
 mynd eezekrewl ygy bezellek
 1455 Es ymyllyen zorzest thörltythek

Execucio katherine

- KATHERYNA ky nemmes wyrag
 Es lewn wylagofytto wilag
 mert ha ywta az ydewben
 mykoron lo thyzen nyolcz eztendewben wala
 1460 hogy attyatwl meg marada
 Sok Iamborlagbaan arrada
 mert hyteben megh erewfwle
 Es Iftennel egyefwle
 Es ewl wala nagy bõlczefegel.
 1465 es Ifteny zent felelemmel
 ew orzaganak nagilagat
 Es Nepyneek fokafaagaat
 byrya wala nagy yo zerrel
 Mert fenes wala bõlczefegel
 1470 Nem hogy abban gyenyerkednek
 hogy ygien wralkodnek
 de ynkab nag Alazatoffagal eel walaa

[Adwentus maxency alexandri]

Cum applo namquee arbitrata est uniuersa ut stercora wt
 criftum lucrifaceret

- Mert ezeket ezeket meg wtaalaa
 Es |^{470b} Genyet ganehoz Hafonla
 1475 hogy czak wr xpusft nyerhetne
 Es maganak kencze wehetne
 de czak az ne yellenek
 Es ew orzagaban ne tetnek
 hogy ew wolna oly nagy fefweny
 1480 Es oly kegetlen kencz gywyto
 hogy zolgayt ehel ewlne [meg]
 Es kenczet nem merne kewlteny

Aduentuf maxency Alexandriam

AZ Idewben Romafagban
 Es ielennen mynd ez wylagban

- 1485 egy hathalmas czazar wala
 Es newe Maxencyws wala
 ky yob rezet ez wylagnak
 wette wala czak ew maganak
 De yob rezet ydweffegenek
 1490 hatta wala mynd egyebnek
 mert nag wala ew hatalma
 Es azonnak dyadalma
 de eez yo Hytet nem twgya wala
 mert poganfagaal waak wala
 1495 es ez egy gonoz eember myat
 Ewrdeg gywytet wala nagy fok fyat
 mert ez oly kemeny pogan wala
 hogy myndent megh ewlet wala
 kyt hal wala kereztyennek lenny
 1500 Sok ||^{471a} Martyry ennek tanwy
 Ez egy koron fel kezewle
 merth ewrdeg myat remewle
 es Iewe alexandryaban
 Ez zyz lakozo warofaaban
 1505 Es hogy wr cryftwft haborgathnaa
 Es balwanyat ymatthathna
 Es holot egy kepet ewthtette
 Es Igy egy balwant zereztethe
 es ew porozloyat fel hywatha
 1510 es nagy feel[e] zowal ezth kyalthathaa

Clamor preconis 2c

- MInd yt walo thee nagy fok yo
 leg en bezedem halgatho
 es ez myt mondok ez neem en zom
 De en myattam czazar zol
 1515 Azt akarya nag hathalma
 Es azt kewannya dyadalma
 hogy mynd bodog Es mynd zegeny
 ez nap eftyg ytten legyen
 mert ma lattok dyczewfeget
 1520 Es Ifthenekkel nagy felfeget

- mert wrwnk Czazar wdwart thethet
 Es Ifteneket fel emeeltet
 es ew nekyk tezen aldozatot
 Es ew byneert waltozatot
 1525 Es ew elewttek alaazya meg magat
 mert ewk tartyak Czazarlagath
 Es mert czazar fok orzaghot
 |^{471b} Byr es Ieleffen mynd ez wylagot
 Czazar ew myattok meg byrta
 1530 Azert kenczeet ma meg nytta
 Es ma Ifteneknek agya
 es tynektek ym ezt paranczollya
 hogy yt myndentheek aldozyek
 Es attwl fenky ne waltozzek
 1535 mert ha ky uakmerew lenne
 hogy aldozatot nem thenne
 annak feyet mayd el wezyk
 Azerth myndentek keez legyen
 kefodelmet fenky ne wegyn
 1540 Es myg nagyob wr athtwl tewbbel
 Es ha zegeny hat kewefebbel
 es yftenewket mar tyztewlyen
 Es mynden fewlet bewczulye

Sacrificium Chesaaris et fuorum etc

- Ez meg leween fel rohananaak
 1545 Es az ewrdeghnek aldozanak
 ees az Czazar yo kezdesfth mwtatha
 Es yo peldath ada mynd az nepnek
 Es ew zaz harmyncz ekret hozata
 Es ygy aldozek az ewrdegnek
 1550 az wthan az feyedelmek
 es mynd az yeles few nepek
 mykent urokhoz ||^{472a} Halgatnak wala
 Azent tob kenczel aldoznak wala
 az kyk kedyg olyak walanak
 1555 kyk morhat kewefet byrnak [wala]
 werebeket ees meg fognak wala

- Es meeg azokwal ees aldoznak wala
 Az lelkeefek rewafathwl
 Es az nepnek wygafagatwl
 1560 lewn oly igen nagy ywotes
 az warofban es oly nagy zenges
 hogy byzzony azt alyttanad
 Czaak hogy fyleddel hallanad
 hogi meg az fewldees zenghenee [bele]
 1565 Es az nagy rewafathwl rettegne
 Es mynd ezekneek lete koron
 nem mezze lewen az zyz leyany
 mert waala azon warofban
 az ewnneen palotayaban
 1570 Es hogy ew ez rewaft kyaltast hallothaa wolna
 egy zolgayanak eez keppen monda

Katherina ad famulum

- EEen yo zolgam es yo fyam
 Es hogy lok yot nyery the en tewlem
 Es el meny yo fyam Es meg laffad
 1575 Es meg yewen neekem meg mongyad
 ez warofban myt mywelnek
 Es ely igen nagyon myt yaigatnak
 mert en nagy fyraft ees hallok
 Es nagy wygafagot ees hallok
 1580 Az legheny hogy ezt meg^{472b} Halla
 mynden dolgat eel hagyá
 Es az dolgot meeg latha
 ees o azzonnyanak ymmezth mondaa

Famulus ad dominam

- EEen thyztelendew yo azzonyom
 1585 ammyt en latek ym meg mondom
 mert az nagy czazar Maxenciws
 myndeneket ygen kenoz
 kyk Iftenet nem halgatyak
 Es az balwant neem ymagyak

- 1590 Es ew aldozwan ygen wygad
Es azegeny kereztyeneket ygen kenzatya

Katherina adyt maxencium

- Klith hogy katernyna halla fel kezewlee
mert lelkeben megh remwle
kerezeteth wethe ew mellyere
1595 Es el mene ew kennyanak helylere
Mert errede az Czazarhoz
Es hogy latna ez ylyen dologhoz
Es ew el ywtwan nagy czodat latta
mert fok wyggadozast Latha
1600 Es Sokat latha aldozatot tennye
Es fokat ygen fyrokath
kyk walanak kereztyenek
Dee mert ewnekyk wala naagy gyetrelmek
El haggyak uala az hythet
1605 Es walyaak wala az ewrdeget
Es kyn az zyz ygen bankodeek
Es || ^{473a} Ifthenhez fahazkodyk [waala]
Es ew elmeyeben megh tewkelle
hogy ez thewolgeft meg tewrne
1610 azert ew meg erewfodek [lelkeben]
Es az Czazarhoz kewzelb lepek
kynek zemeben tekynthee
Es ylyen zerrel bezelle neky

Virgo ad Imperatorem

- Chazar ket allatot leleek
1615 kyk enghemet ynthenenek
hogy my elewt nekewd zolnek
az elewt noked kezennek
Elew wolna meltofogod
kyt wr yften nekod adot
1620 Mafodyk wolna bewlczefegem
kyweel magam ynthen eerthem
Twdnek enteneked kezeennem
Es yly tyzteffegeth thennem

- ha ez mwncat ez kyt maft thez
 1625 kyert te zegeny nagy kenban lez
 az byzony yftennek thenned
 Es ky legyen meg efmeerned
 Lam czodalod ez themplomot
 Es ez magas meniorzagot
 1630 fenes napot Es ez hodot
 Es az egen walo fok Czyllogokat
 ees kyk leheth zepek legyenek
 De mynd egyebtwl lettenek
 meerth ewket wr yften zewrze
 1635 Es |^{473b} Nagy zepfegel meg theekelle
 Es czazar ha ezt meg ertened
 Es ez yftent remeenlened
 hat en teneked kezennék
 Es nagy thyzteffeget tennek
 1640 Kyraalyoknak es kyralya
 Czazaroknak ees wra
 fewldneek mennek teremtheye
 Ez wylagnak Idweffege
 Ez aaz myndenhato yften
 1645 kyneel egyeb fenky nynczen
 Ez nem zewkes Aldozatnekwl
 fem lelkefeknek halalanekwl
 De czak tyzta zywet kewan
 es emberekthewl tewbet nem war
 1650 Es ez ellen ember wetkezet
 Sewt nagyob wetket nem tehet [ennel]
 hanem hog ew tyzteffeget
 Es Ifteny dyczewfeget
 Ember ew rola el wegye
 1655 Es az balwanyokraa tegye
 mynt maftan ym te tetettel
 Egy balwant feel emeltettheel
 Es ewt Iftennek wallatod
 es ewtet Myndeenekkel ymattatod
 1660 Maghaa balwany yg yol latod
 mert Rwt allat nem tagadhattod

Miranda ergo est sed timenda dei potencia qui cum te
 sublimi imperio quod mortales magni estimant pre esse homi-
 ni||^{474a}bus uoluit tu tamen tantis beneficys eius ingratus rebus
 insensibilibus attribuis quod conferre debueras illius magne
 maiestati zet

- Azert czoda De felelmees
 hogy az yften yly kegyeelmes
 hogy ky te weled nag fok yot tewt
 1665 mert ew neepeen wrra zewrzet
 De thee kegygh ezt mynd el hagwan
 ellene yarz ylyen nylwan
 Kerlek azert haddel the nag hytflagodat
 Es meg banynyad tee nagy wethked
 1670 Es tery az kegyelmes Iefwfhoz
 kyt ha meg tez tenekeed fok yot hoz
 hogy az czazar ezt meg halla
 kezdee nezny az leyanyra
 Es gondolny zep zawara .
 1675 el amula bewlczelegem
 Czodalkodek nagy zepfegen
 Dee az czazar ees bewlcz wala
 azert neky ygyen zolla mondwan

Imperator ad Virginem

- Een yo Hwgom Es zep leanyom
 1680 Czodalkodom el amulwan rayta
 Te nag Ifyw zepfegeden
 Es nag mereffegeeden
 ez myt mondaz mynd yo wolna
 ha|^{474b} Byzonfag rola wolnaa
 1685 ezt twgyok hogy fok hyttek woltak
 De mast azok mynd meg holtak
 merth Romay feyedelmek
 Es kik nagy ygafagal eltenek
 Az fok hytet mynd yol thwtak
 1690 De lam ewket meegh gyalaztak
 Ez wylagot myert byrtak
 my hytwnketh ygazgattak

Es ez hytewth ewk zerettek
 ky nem hytte ottan ewltek
 1695 azert hytewnk nem theweelghees
 De mynt mondom nagy zent zewrzees

Nam Tulus Libro prima de officys magnum est inquit
 habere eadem monimenta maiorum eisdem uti sacris et sepulera
 habere communia et

My nem tezyek eleynknel
 my magwnkat yobba ewwel
 Mert twlius mester ezt mongya
 1700 Es ygen yonak nagyonnes walya
 Eleynket hogy keweffwk
 Es az my hytewnk csak azt hygywk
 Azert leany en azt mondom
 Es teneked twdnod adom
 1705 hogi ha wolnal fenes angyal
 el fel tamadnal mint az hainal
 ||^{475a} Es ezt myth mondal ezth mondanad
 tewb byzonfagat nem adnad
 thegedet meeg fem hynnelek
 1710 De elewlem el wznelek
 Nem wgy zegeny Leany lewen
 az myt mondaz ygy wolna
 ha ez wylag eel wezot wolna
 Es mynd eeggyen el karhoznank
 1715 Es mynd fattyg hyttok wolnank
 Czak tennen magad naagy bewlez wolnal
 Igaz hytheth csak te twdnal
 kyt ha Iften ygy tewt wolna
 Hat ygaz yften 9 nem wolna
 1720 merth fok nep yob egy embernel
 de ky wolna oly nagy bolond
 Ky nem hynne az zep hoddot
 awagy nem ymadna az zep napot
 awagy egyeeb few Czylagot

Virgo ad Chetarem 2c

- 1725 Ezt halwan aaz zyz leany
alattomba mofolwla
Es az czazar zawat megh romta
mert ewneky ym ezt mondaa
Chazar en angyaal nem wagyok
1780 mert en egy gyarlo leeany wagyok
De myt een teneked mondok
en Arrol byzonfagot adok [tenekewd]
Nem czoda hogy az romaiak
|474b Ees egyeb nemw Keweely wrak
1785 wrwnk Ihelwft nem yfmeryk
Es yften woltath neem eerthyk

Quia superbia est ruina omnium virtutum ut inquit
Ifodorrus

- Wgy mond Ifydorws newo doktor
hogy kewelfegnek ew byne
mynden wezedelmnek zywe
1740 az hol az kewelfeg bewelkedyk
ot egy yozag sem lelettetyk
Az hyth kedyg nemes yozag
merth ew nala az bodogfag
Azerth az kewelyekel egywt nem aal
1745 Es bewlczekel ew nem yar
De romayak kewelyek
Es ezt twgyok hogy nagy nyegedofek
azert ezt maar ygien erczed
hogy ygaz hyt nalaatok nynczen
1750 mert zegeniek czak tewelgetek
hogy az byzony legyen ygy erczetek
mert eeg bely Czyllagoknak
Es teremtet allatoknak
Iften nee[wee]wet reayok attatok
1755 Es yftennek yftennek ymadtathtatok
de mynd ezek nem yftenek
azert nylwan tewelgetek

- mert az yften oly nagy allat
 hogy mynd fewld Es meny hozya halgat
 1760 azerth Czak ygy mondam hogi ez egy yften
 Es ennel tewb foholt nynczen
 ez egy iften ||^{476a} Cryftws yefwf thekellethees
 Es Lathatatlan dyczerethes
 ewrek allat Rothatatlan
 1765 mindenhato halaltalan
 enneek enged mynd naap fmynd hod
 Es Ottan tezyk ewk ha myt mond
 ennek enged mynd theel fmynd nyar
 Es ewneky eegh forgafa wtaban yar
 1770 Es ewtwle wasyon mynd menyorzag
 Es fewiden walo mynden yozaagh

Imperator ad uirginem

- Az Czazar ezekrewl
 ez zyznek ygyen monda
 Io leyanyom eez mykent latom
 1775 Es mynt bezeded hallom
 ha bewlczeke lakthal wolna
 Ofkolaban yarthaal wolna
 doktoroknal bewczeb wolnal
 Es meftereket felwl mwlnal
 1780 Es Ifteneketh nem porlanal
 Es elenwnk ygi nem yarnal
 De yol latod een yo hwgom
 hogy maft wasyon yeles dolgom
 kerlek thegeed hogy wezteg legy
 1785 Es maft tewb bezedet ne tegy
 Im ez dolgot meg wegezem
 Es bezedodet be wezem
 Es haa ezekkel meg terendez
 es mynekwnk engedendez
 1790 haznal nekod my fellesegwnk
 mert nagy fok yot wez mi tulunk
 |^{476b} Ezt meg mondwan az zyzet wewek
 Es ew eloje eel ky wywek

Es ew notarywffanak zolla

1795 Es yly dolgot paranczola ew neekye

Imperator ad cancellarium

Mester nekeed paranczolak

mert egyebet nem aakarok [benne tenny]

Ir my zonkal le[le]weleget

Es ew benne yelencz kezenetewket

1800 ez wylagy mestereknek

bewlczefegben hyrefokneek

Es ewket kerwen mynt yo baratynkat

Es zeretew my hyweynket

hogy mynden dolgok el hagian

1805 Semmykeppen ne legyen halogathwan

De fyeffenek ez warofban

hogy legyenek malaaztymban

Es ha ewk keduonket tehetyk

Hat mythewlwnk nagy kenczet weeznek

1810 Az mester hogy eezth meg halla

nagy fok leweeleket yra

Es mynd ez na'g zeles wylagra

Es yeleennen nap tamadathra

mert bewlczefegnek yob reze

1815 wala csak nap tamadathraa

Es az leweleket eel kwldek

eebben egy zep ydew telek

myg mynd ewel fyetenek

hogi az doktorok El ||^{477a} Iewenek

1820 Es addyg czazar dolgat tarta

aldozaafaat el fem hagua

de az [le] aldozat meg lewen

Es fok kereztyent meg eletween

mene be ew palotayaba

1825 es ezt monda ot wolthaban

Imperator ad famulos

Io zolgaym azt twgyathok

mert mind fylettekkel hallaatok

- hogy en ez wylagra lettem
 Es mynet ew benne eltem
 1830 bewlczeb leant meg en ennel nem latam
 mynt az ky ymeenthen zolla en weleem
 Es yo tetemrewl meg poryta engemet
 mert oly beucz az ew bezede
 hogy engeem meg zegyenyte
 1835 mert nem thwdek neky zolnam
 hanem kelle csak halgatnom
 Es lollehet az nagy yftheenek
 ennekem nagy fok yot tettenek
 De en menthwl yobba tartanam
 1840 ha en ez leyant walhatnam
 kyt hyzek hogy meg Lehetne
 Es Czak hogy ez egy wetket le wetne
 hogy czaak hytlaagat el hadna
 Es az my yftenynket ymadnaa
 1845 byzony kewannam hogy wgy lehetne
 hogy en zep [^{477b} Zomnak meg engedne
 De ha hozyaya zo nem eeleg
 ottan kenok engeztellyek
 azert kerlek ky hozyatok [ewtet]
 1850 Es elewmbe allaffok
 ha lyok csak nagy beulceffeget
 Es laffok ew nagy zepfeget
 ew zolgay mennye ezt hallak
 az zyz leyant ottan ky hozak
 1855 ky hogy aaz czazar elewt allana
 az Czazar neky gygen mondaa

Imperator ad ų ginem

- Leany newed Es nemzetydet
 nem thwdodm sem melftherydet
 de ez zepfeegw orchad
 1860 ky byzonnyal ylyk hozyad
 Es yelent teged nemes werbewl [lenny]
 Es tamadnod nagy nemzetbol

bezeded ez kyth **mondal**
 mwtatnaya hoky nagy bewlez wolnal
 1865 ha yftenynkhez halgatnal
 Es ew ellenek nem yarnal
 katheryna meg felele
 ees yllyen zerrel bezelle [ew nekyee]

Virgo ad Imperatorem

Bewlez kato regen meg Irta
 1870 Es mynekwnk yrwa hatta
 Nec te collaudes nec te culpaueris | 478^a Ipfe
 hoc faciunt quos gloria uexat in anis
 hoky ember tennen **magad**
 Se olczaaryad fe fel ne magasztalyad
 en ygazan meg mondom
 Es te tewled nem tagadom
 1875 mert en nekem newem Katheryna
 Es Coftws kyralnak leanya [wagyok]
 Es byborban barfomban eltem
 en Es ewt orzagot byrtam
 Dee ezeket mynd meg wntham
 1880 es cryftwfert mynd [meg wntam Es] el hattam
 Es en mesterym bewlecek walanak
 Es engem nagyon thanoythanak
 Es en ew tewlek wgy tanwltam wala
 hoky nag bewlcze lettem wala
 1885 De myert ylyen twdomannyal
 Sewt ynkab balgataglagal
 en Idweflegem nem leelhetem
 azert thwlem mynd el wetettem
 Es en Magamath Cryftwlnak ayanlaam
 1890 es feyem hozya fogam
 eez mykort embert teremte
 ordeg embert yghen eyte
 merth nylwan eel wezet wala
 es mynd ewrdegneek lar wala
 1895 azert Iften hoky ezt latta

- Ez dolgot ygen meegh zana
 Es mykort az ydew be tewlt wona
 hogy aaz ember meg waltatnek
 Es ew emberre Lewn embereekert
 1900 Es o meg akaara my | ^{478b} Erettwnk halny
 merth o Igaffaga kewethe
 Es hogy waltlagwnkat wgy tenneeze
 hogy az bynrewl eleegh lenne
 kywel ember el reekent wala
 1905 Dee az byn eerdelm gyetrelmet
 azert ha o ez fewldre nem ywt uolna
 my mynd el weztwnk wolna
 azert ew ra ween nagy ferelmet
 mykent kegyg adam wethe
 1910 Igaz az ellen eppeythe
 Adam wala mezyttelen
 mykorth tewn wr yften ellen
 Ez azert ky meg rwhaz mynket
 Mezyttelen walthaa meg mynket
 1915 Adam es ewa gyenyewfeget [walla]
 Dee Cryftws walla keferwfeget
 zegeny adam azt kewana
 hogy ewrekke meg ne halna
 de myken yften oly lenne
 1920 hogy yot Es gonozt ertenee
 azert Iften azt el eytwen
 Mert my ertwnk emberre lewn
 My eletwnkert meg hala
 Es harmad nap feel thamada
 1925 Es Igy meg halwan Es meg kenzatwaan
 Es dyczofegeel fel tamadwan
 ygy mente meg mynket haalaltwl
 Es az ewrdegnek markatewl
 Ez aaz lhelws byzony Iften
 1930 es kynel egyeb senky nynczen
 Ez ennekem byzony yfteneem
 |^{479a}Es byzodalmas remenfegem

Im ez kyt te faragtatthal
 Es ezkepen fel allattal
 1935 Ez nem Iften zegeny allat
 ew maganak fem haznalhaata
 Mert nem zol'hat fem nem yarhat
 O mely ygen nagy bolond neep
 ky ez hytbewl ky nem lepyk
 1940 kyt yftene nem fegythet
 Es wezewdelemtwl meg nem mendhet

Cui Imperator ict

Chazar Hogy ezeket halla
 katernanak ezth monda
 Czodaa leany hogy nem felted
 1945 te magadat lam eel rekkenthed
 Es my dologh ez yly te hozyad
 hogy yftenynket gyalaznad
 Es aaz zyz Czazarra tekynte
 Es o neky yly zerrel bezelle 2c

Virgo ad cefarem ict

Ne obfecro cefar a furore te uinci permittas

1950 kerlek azon Czazar teged
 hogy ne byryon teged haragh
 mert ym laffad az poghan bewlcz
 ylyen bezedet yrth mondwan

Tu fi animo rexis rex es fi corpore feruus

The akoron lehecz byro
 1955 mykort elmed raytad byro
 mert | ^{479b} Ha mykort byrand teftet
 kyrallagod ottan weztet
 Seneka mester Es ygy mond
 kyt nem godol nylwan bolond

Si uis omnia tibi subice te raciony

1960 hogy myndent byry ha kewanod
 byryon teged tennen okoffaghod

ne fyes meg haragodnod
 De alkozyk meg hallanod
 mert walamyt neked mondok
 1965 en myndeneket byzonytthok
 Es az Chazar ezen meg haragwek
 Es felette meg dyhowek
 Es monda az zyznek

Imperator ad uirginem

En mynt latom csak azon wagy
 1970 hogy te mynket kothelben hagy
 mert doctorokat nekwnk be hoz
 Es myneekkwnk ygy hazwdoz
 No teegedet meg thanoytwnk
 Es ha lehet byzony meg lassyttwnk
 1975 Es ygy magat meg haragoyta
 Es zolgaynak zolla mondwan
 zolgaym ezt fel wegyetek
 Es en themlechembe wygyetek
 Es ewth ol erőffen tarczatok
 1990 hogy ennekem meg adhaffatok
 az wythezek hogy azt hallak
 ewtet ottan el ragadak
 Es a temlechben helhezthetek
 Es ötet nagy erőffeen ||^{480a} Ewryztetek
 1985 Es azomba ez wgy tertenek
 hogy az czazar zawa be telyefewdeek

Aduentus doktorum 2c

Azonkezben az kewethek meg ywtanak
 Es az czazarnak hozanak
 ewtwn zamw doktorokat
 1990 Es belczefeghben twdokat
 Es kyk nylwan azt walyak wala
 hog heet zabad thwdomanban
 mynden nemw tanwfagban
 tanwltak wolnanaak
 1995 byzonfagat mwtatyak [wala]

Chac yfteneket nem eernek wala
 De embert myndent meg gyoznek walaa
 kyket Czazar be hywatha
 Es ylyen zot nekyk monda

Imperator ad doctores

2000 IO mesterek en akarnam
 ha en bewlcz woltothokat twdnam
 azert keerlek meg mongyatok
 ha ty wattok nagy thanultak
 ez wylagban nagy feu walaztoth bewlcz neepe

Doctores ad Imperatorem

2005 Ezt hogy az lok doctor halla
 zawokat egyyk ygy monda
 wram czazar hogy megh twgyad
 ees te felfegewd | ^{480b} Meg halgaffa
 My waggywnk nagy tanwlt nepek
 2010 kykben nynczen femmy wetek
 Es ez wylagban nagi bewlczeket
 my meg gyeuztewn myndeneket
 es nyncz fewlden hozyank foghatho
 awagy [awagy] my ellenunk alhato
 2015 Dee te Chazar te ees meg mongyad
 Es mar my thwlewnk ne tytkolyad
 hogy myert mynket hywwattattal
 Es ewtwenen ky hozatthal
 mert kebzewk nagy dolognak lenny
 2020 kyert ezt akartad tenny
 Chazar ezt yo kedwel wewe
 es felelety th ygy thewe

Imperator ad doctores :c

Im egy leyany wagyon nalwnk
 Es bewlczefegel nagon erews
 2025 mert ew bezede bewlczefegel
 ees twdomanya eroffeges

- Es ekeffegel oly igen zeep
 hogy ew rayta czodal fok nep
 fyrfyakat myndeneketh
 2030 ew labokrol hamar lee ket
 Es hatalmas yfteneket
 meg rwtol mynt ewrdegoket
 keennal az tehetem wala
 hog ewt aldoztatom wala
 2035 de ez yobnak theteek mynekwnk
 hogy belczekthewl megh || ^{481a} Gyezteffek
 azert erre hywatalak
 Es ez egy leanyert hozattalak
 Es ha ty ezt meg gyozendytheek
 2040 nagy fok ayandekot weztek [en thwlem]
 es ezen egyyk meg haragwek
 Es nagy kewelleegben effeek
 es ew az czazart meg meewete
 mert ew bezedet ygeen thewryttthe [mondwaan]

Doctor ad ymperatorem

- 2045 Ez wylagban nagy few wrak
 Es kyk ty wattok romayak
 kyk thy Czazarnak nag tanaczot adtok
 Im laffatok akarattyat
 hogy egy genyet leany [leany] ellen
 2050 ennyn mynket yde gyeyczen
 mert byzonnyal nektek mondom
 Es nylwan twdnotok adom ezt
 hogy menthwl hytwanb faytarwnk
 Es el wetet roz deakwnk
 2055 nap nywgaty meftereket
 mynd meg gyewzne Myndeneket
 Nem hogy ez egy twdatlant
 awagy ez egi balgatag leant
 ez wolt ee az Czazar eze
 2060 bator yo de ky kewlt zeze
 az Chazar ezth meg zegyenle
 Es az doctornak ygy bezelle

Imperator ad doktorem

IO mester csak ne pyrongas
 Es bezedewdel meg ne porycz
 2065 de maga the myth gondolz | ^{481b} En ezemmel
 awagy een eztelenfegemmel
 ha en neked myt fogattam
 keet annewal meg adatom
 ha te ewtet meg gyözhendewd
 2070 Es kedwönketh tehetendöd

Doctor ad hec

Noza tahat el ky hozyak
 es ewtet my elewnkben allaffak
 Es Iollehet dagalyos legyen
 Es mynekwnk monkat thet legyen
 2075 de ewth mayd arra tanyttyok
 Es ew magawal ees wallathtyw
 hogy bewlezet foha nem latot
 Es yli zegyent foha fem wallot
 Es mynt ennek elewtte meg mondok ez ydewben
 2080 az zyz wala az temleczben
 kyhez angyal leyte menybowl
 Es ezt monda yzenetböl

Angelus ad uirginem

Vr Iftennek zenth yegyöfe katernaa
 Chryftws közen nagy eköffen [teneked]
 2085 tewlem neked ezt yelenty
 Immezt twgya en zeretö yegyewfem
 hogy myndenben kedwet thezem
 ez kegyetlen ewrdeg tagyaa
 ky ewrdegfeget el nem hagma
 2090 Es ewtwen doctort ew hozatot
 Es nekyk fokat fogadot [anny]
 hogy csak || ^{482a} Teged meg gyewznenek
 es Chazarnak engeztelnenek

De mynd ebben femmyt ne wely
 2095 Es ez dologba femmyth ne fely
 mert ezewket mynd meg gyewzed
 Es mynd egyen kent zenthe tezed [ewket]
 ezt hogy katernyna halla
 es naagy halat adwan czac ezt monda

Katherina ad angelum

2100 Hala legyen az en edes Iftenemnek
 Es en aldót theremtemnek
 hog' ew bezedé halgatoyath
 eel nem hagyá Es el nem feledy
 zegen' bynef zolgaloyat

2105 Oztan Chazar ezt tetetee
 hogy ew zekyt meg zewrzete
 kybewl zolgaynak zolla
 Es nylwan czak yllyet monda
 No zolgaym el mennyetek
 2110 Thy maft oly dolgot tegetek
 hog' az leyant ky hozyatok
 Es en elewmben allaffathok

Comparencia disputancium etc

Ezt halwan ewtet ky hozak
 Es az Czazar elewt meg allatak
 2115 az doctorok ees oth lewnek
 Es ewk errewl nagy nyegedet tewnek
 es | ^{482b} Ez zyzet ygen meg mewethek
 Es ewt czak nagy heytnak alyttak
 mert egy ygun al wala ew elewttek
 2120 dee zent lelek wala nala
 Es ez dologra fel kezewle
 mynd az orzag el [fel kezwle awagy] fel gywle
 hogy lassaak az dyspwtalajt
 Es yly erews argwalaft
 2125 Es mykort mynd az ket fel kyn wolna

- De egy feel mafnak nem volna
 Es az Chazar nagi buban volna
 Es csak alegh zenwedy wala [eel]
 az fok doktor egy felewl aal wala
 2130 Es negedogben csak meg nem halnak wala
 az zyz leany maf felewl al wala
 Es az wr yftentwl fegetfeget war wala
 De mikort ydeye volna
 hogy az dolog meg yndwlña
 2135 Kaatheryna meg zolala
 Es az Chazarnak yl zot monda

Katherina ad Imperatorem

- Chazar meltan te wgy wolnal
 hogy nagy ygaz tewo wolnal
 De ez byzony nem ygafag
 2140 bator akar kyk meg laffak
 hogy egy zegen leany ellen
 yde gywlyenek ewtwn doctorok
 ees || ^{483a} Nekyk nagyot ygerthel
 ha tehetyk az myt kertel
 2145 hogy ha engem meg gyozendnek
 Es hozyad engesztelhetendnek
 De ha czazar yly yol leend
 hogy az zerencze en ream terend
 es hogy en ewket meg gyozendem
 2150 mywel ayandekoz meg engem
 No ennekem een nagy kenczem
 legy ennekem nagy dyczofegem
 az yefws cryfthws en yegyefem
 kyert en ez bayt fel wezem
 2155 Es teuled Czazar csak ezt kerem
 Es tewrwen zerent ees erdemlem
 hogy ha ewket meg gyozendem
 Es hytemre teryttendem
 Tahat wed fel tees hytemet
 2160 Es ymagyad yftenemet

Es Chazar ezen meg haragwek
el kytewl yly bezed mondatek

Imperator adeam

Non est tuum nobis inquit imponere condicionem de crudelitate mea nulla te cura sollicitet Tu age quod agis nobis inquit uidere Deus tuus tibi victoriam annuerit et

The ne gondoly my hytunkkel
2165 de hagy el mynkeeth Iftenynkel
te tarcz dolgod | 483b Es my meg Halyok
ha yftened segel neked
es ha byzony ees ha eleg te hyted
Es az porozlo hogy ezt halla
2170 Es ew nagy fel zowaal ezth kyaltha mondwaan

Clamor preconis et

Mynden ember meg halgaffa
Es zaygafat meg allaffaa
mert wrwnk Czazar wgi tetethot
hogy ewtwn doctort kereftete
2175 Es Immar ewket ky allatta
Es aaz leant ees ky hozatta
Es euk kezdnék nagy dyspwtalafth
Es ygen erews argwalafth
mert ky ky mynd ew hytyt walya
2180 Es nagy bywlczen byzonyttya
Es azert myndentek meg halya
Es ez wyadalt wegygh alya
Mykort ezt meg monta wolna
mynd az ket feel halgat wala
2185 Es Chazar wala nagy haragba
ees ez weztegfegeen nagy bwban
mert fel gywlt wala nag lokafag
hogy ez ygyet meg halgaffaak
De nezneke wala csak zayokban
2190 Es tartyak wala azt csak kaarban
hogy az ydewt el mulattyak wala
es hogy magokat meg nem mutatiak wala

kyrewl az zyz ygy || ^{484a} Gondola
Es aaz doktoroknak ygyen zolla

Virgo ad doctores 1c

- 2195 Az myert maft ide ywttetek
Es een ream gywlekeuztetek
Im lattyatok ez nagy neepet
Es kyk thwletek warnak tetelt Es yegyet
nağ kar nektek ees nagy zeegyen
2200 hogy heyaban neznek reyatok
azert ha ky byzanfalgal
Es ydowel aawagy tanwfalgal
bölcszeb kezzwletek ky magat byzza
hat ymmar ew zaiat meg nyffa
2205 Es meg yelencze hogy myert yart
Es hogy abban nem walloth kart
es ew meg mongya ez nep elewt
ymmar mit ew zyweben tewkelleth

- Ezt halwan az egyyk doktor
2210 kyth ekefyth wala wen kor
mert ew magat beulczebnek twda
Es az zyz leyannak ezth mondaa

Doctor ad eam

- Inkab melto hogy elotwnk
te zoly kyert yde ywttnk
2215 ez hogy a zyznek mondatek
az zyiz ottan le terdeplek
ees disputalafat el kezde
ees ew yfthee | ^{448b} nenek ygyen remenkedeek

Katherina incipit disputacionem 1ct

Par idemque deus maiestas gloria Xtus
Quod fuit est et erit te coltaudat tibi seruit
Cui tres perfone tria nomina sunt fine fine
Tu fine principio me uincere falsa iubeto

- Kewzelythetetlen nagy yozag
 2220 Es bodoklagos zent harumlag
 kynek czaak egy Istenfege
 ees ew hafonlatos dyczewfege
 Es kynek ol nagy erewffege
 hogy mondhatatlan ew fellege
 2225 The en wram Es en teremtem
 Es kyert en magam erre wetettem
 azert kerlek enged nekem malasztodath
 hogy meg gyozyem ez hamyffagot
 azert ew neweben ym el kezdem
 2230 Es mesther neked ezt bezzellem
 Myert hogy az poganlagot
 Es ez wylagy nagy hewlagot
 en regenten mynd el hattam
 Es magamat cryftwnak attam
 2235 azert az yly bewlczelegben
 kyben byztok keewelfeg
 azert ebben femmy twdo wagyok
 haanem || ^{485a} Czak wr cryftws myndenben twdo
 Es bewlcz ki zent lelekkal yelenek
 2240 profetha myat regenten
 ez wylaagy bewlczeket
 Igy mondwan gyalaz Es wezth eel

predam sapienciam sapiencium et intellectum intelligencium re-
 probabo

- Az bewlczeknek bewlczefeeget
 Es Az ertewknek mesterfeget
 2245 Im meg thorem Es eel hanyom
 Im eel weztem Es meg gyalazom
 Ez az Isten ky meg zana
 hogy ewrdeg emberth meg czala
 Es mykort wala lathatatlan
 2250 Es Allattyaban halaltalan
 Es a zyz maryatwl testet ween
 es my erettwnk o nag dolgot ten
 Es harmycz harom eztendeyg
 Oztan hat egh honapyg

- 2255 fewlden nagy mwnekakat walla
 Es ew nagy fokat predykalla
 es az wtan ewnnen kehen meg hala
 Es harmad nap fel tamada
 Es ygy ew meg byra ellenfeget
 2260 Es Igy meg waltaa zegen neepet
 Es ezkepen teure meg poklokot
 Es el ky hoza az zent attyakat
 Es az wtan o zent hytewt || ^{485b} Zewrze
 Es menyorzagban fel mene
 2265 Es az ky az hyt kywöl lezen
 ewrek karhozatot wezen

Hic est deus meus hic est philosophia mea Hic est uictoria
 mea et tota gloria mea 2et

- ez ennekem nagy Istenem
 es tewkelletes bewlczelegem
 ez ennekem gyozedeelmem
 2270 Es byzodalmas remenfeegem
 Es ez ennekem wig eletem
 Es dyczofeges ydwelfegem
 ees en o newebe ty baytokat
 meg gyezem Es wyadaltokath
 2275 Meegh el fem wegezte wala
 myt mondany akar wala
 hogy egy az doctorok kezzwl
 ky tawoly wala Iftentwl
 Es ew fel dwzmazkodek magaban
 2280 Es nagy hahotat tewn az hazban
 Es az my kegyelmes Iftenewket meg karomla
 es kewelfegeben ezt monda

O Cines O Romani Impery alta nobilitas vfquequo hec stulta
 xpiftianorum superfticio dijs noftris iniurias irrogabit

- || ^{486a} Oh Chazary fayedelmfeg
 ez wylagban the nagy felfeg
 2285 O yt walo nagy bewlczek
 Es ez wylagban nag ekeffek

- O Romay nagy few dwfok
 kyk mindenen wralkottok
 mygh akaryatok ezt el thewrnetek
 2290 ees ekeppen el zenwednetek
 Mert Am az balgatag Cryftwnak
 Es ew alnoklagos Czalardlagat bezely
 Iftenynknek bozzwfaagot tezen
 mert ha Iftenynk eggye leznek
 2295 mergewkben olyat teznek my raytwnk
 kyt mynd nyayan megh kezdwk fyratny
 nem kel azert azon czodalkodnwnk
 hogy el thyryek Es el zenwegywk
 Es my rolwnk ezt el nem wetyek
 2300 Az cryftwnak Czalartfaagat
 Es ez leyannak ew alnokfaagat
 Azert ha en zomath fogagyatok
 Im zemetewkel meg lattyatok
 hogy e nap lezen az cryftwnak alazafa
 2305 Es gyalazafa
 No hath Czazar ez ee az leany
 kiert mynket hywattatal
 Illyk wolt rayta Chodalnwnk
 mert mar bewlczefeget hallywk
 2310 Wraym byzony azt mondom
 es thy neekthek | ^{486b} Twdnotok adom
 Mert yg Czodaltatya wala
 Es yly bewlcznek mongya wala
 warywk wala hogy nagy bewlczen
 2315 nagy okofon es nagy ekeffen
 ew bezedeeeth el kezdene
 Es yo weggeel tewkellene
 mert am eel kezde Az hazwgröl
 Es az Chalardlagos Cryftwfrol
 2320 kit egy falka balgatag neep
 kyknek ezeghben nynczen eep
 Ewtet Iften fyanaak mongyak
 Es kyert fathtyg el karhoznak

- Es kyt am ewnnen thaneytwanya
 2325 ew nagy byneert eel arwla
 Es az lok faytalanfagaert
 Sydok ewtet nagyon kenzak
 Es az wtan meg akasztak
 Es ew maganak fem haznalhatha
 2330 kyt mynd ez wylag yol latha
 ezt laffatok Ha yften lehet
 hogy ky maganak fem Segythet wala
 azert wegezetyt yonak warywk
 mert kezdetyt yonak lattywk
 2335 kyt hogy Katheryna halla
 az dokthornak ygyen monda

Virgo ad doctorem 2c

- Meltan Kezdem eel bezedemeth
 arrol ki || ^{487a} Een remenfeeghem
 az een wramrol Cryftwfrol
 2340 attyaa Iftennek fyarol
 ky myndeneknek eley
 Es mynden yonak kezdety
 ees ky mynd ez zelews wylagot
 mynd fewldet Es mynd menniet
 2345 ygen nagy bewlczen teremthe
 De bewlczeben megh eeppeythe
 kyt az doktor hog meg halla
 katherynaanak ezt ygy mondaa

Doctor ad uirginem 2c

- Leany hyzem azt gondolod
 2350 hogy bolondal wasyon dolgod
 mert wgy zolaz mynt bolondnak
 es egy ygyw goromba
 mert Im wgy mondaaz hogy az te Cryftwfod
 Teremtette ez wylagot
 2355 byzony ez kedyglen nagy hazwgfagh
 kyrewl neked ym bizonfag

Eterni non est aliqua causa xij Metaphysice Sed species rerum
sunt eterne et specialius mundus est ab eterno Octauo physi-
corum ergo rerum et mundi non est aliqua causa et per con-
sequens neque xpus

Merth Aryftotyles walya
Es nagy bewlezen byzonittya
ezt hogy ez wylag uolt ewreke
2360 mert ewt fenky nem teremtetthe
Kateryna ezth | ^{487b} Meg halwan
Es ylen zerrel zolla nylwan

Virgo ad doctorem 2c

Doctor az myt neked mondok
ym arrol byzonfagot adok nekeud
2365 hogy ez wylag nem wolph ewreke
hanem ewtet Ifthen teremte
mynt uirgilius meg yrta
Es mynekwnk Irwa hattha
principio celum terram camposque liquentes
Lucentem globum lune solisque labores
Ipse pater statuit et reliqua primo eneidos 2c
Hogy myndeneknek elötte
2370 az wr yften fewldet ees mennyet theremthe
Es az wtan embert ees zewrze
kyt az ewrdeg el rekkente
Ez dolognak ew mely woltat
Es ez teremtesnek folyasat
2375 Aryftotyles nem eerte
Mert yftent nem esmere
Hogy az doktor ezt meg halla
az leannak ezt monda

Doctor ad uirginem 2c

Leany tahat te azth mondod
2380 Es te hyted myat azt wallod
hog az iften emberre lewt wolt
ees ygy ydweffeget zorzeth

- 488a Nagy Chalardság ezt mondany
 Es nagy hazwkfagh wallany
 2385 mert yften myndennek wra
 ember kegyg ew zolgaya
 azert ha eember let wolna
 ez kegyglen lehetetlen
 Es mynden keppen hyhetetlen dolog

Dominacio enim et seruitus encia sunt contraria quorum est
 vicissim et nunquam fit et semel eidem subiecto in esse vt
 practicat aristotiles in post predicamentis 2ct

- 2390 Merth természetnek folyafa
 en zomnak byzonyeytafa
 mert az wrafag Es aaz zolgalat
 Czak ket ellenkewdö allat
 kyknek az twlaydonfagok
 2395 hogy nynczen egygywt lakafok
 azert ym twlem mynt hallod
 az thee hyted hamys ygh yol latod
 katheryna meg theerwle
 Es az doktornak ygi felele

Virgo ad doctorem

- 2400 Doktor hogy ezt meg erczed
 es tenen ezeudben ym ygy wegyeed
 hogy yften azt tehette legén
 hogy ember lehetet legyen [pogan]
 poganökkal byzonoythom
 2405 es okoffagal ees | 488b Meg mwtatom
 mert az yften oly hatalmas
 hogy myndenben dyadalmas
 eutet mongyak wralkodoknaak wranak
 Es nylwan myndenhatonak
 2410 Es azert ew felfege emberre Leheté
 Es ewrdegöt meg gyözhete
 ezt az pogan ees montha wala
 es yraft rola hagiót wala

Veniet Agnus celestis humiliabitur Deus minuatur humanitate
 diuinitas Iacebit in feno Agnus et puellari gremio educabitur
 deus et homo

Hogy Iften emberre lenne
 2415 kyt Czak egy zyz leany zylne
 ky my ertwnk magat meg alaznaya
 Es az zenan o magat nywgotna

Doctor ad uirginem

Chodalkodom leany raytad
 hogy magad eel hafonlottad
 2420 Es te nekwnk forgacz yrafokat
 Es elewtwnk zolaz fokat
 eez myt mondaaz myes twgyok
 Es the naladnal eleeb olwaftwk
 De teged hamyfnak lelewnk
 2426 Es ygaffaag myat mégh yeztwnk tegedeth
 merth || ^{489a} Az mafra zabot zokniat
 en hyzem tetthety nyaualyad
 hogy az te cryftwfodra adnod
 Es mynekwnk ygy mwthatod
 2430 Mynem bolondot talaltal
 hogi zoddal eel amoytanal
 Es yrakfokat ha yrak
 nem az te Cryftwfodrol mondak
 Kateryna nywgomat wen
 2435 Es o neky feleletet ig ten

Virgo ad doctorem 2c

Sibilla mykort ezth yra
 Thahat wr cryftwfrol monda
 mert aaz zyztwl ew zyletek
 Es az yzekon ew fekwek
 2440 Es hog ez ew rola mondwa légen
 virgilius ees tanwm legyen ennekem
 ky mikort Cryftws zyletek
 akort ew Romaban leletheek

Es egyeb yaffy kewzze yraa

2445 Es cryftwfrol ym eezth tewrlyttee

Vltima cumei iam venit carminis etas

magnus ab eterno seclorum nascitur ordo

Iam venit et virgo redeunt saturnia regna

Iam nowa progenies celo dimittitur alto virgilius egloga

tercia 489b Bueulici carminis 2ct

Sibilanak ky tewlt ydeye

mert wrnak el ywt zylethefe

wy magzat yewth menyorzagbol

Es egy wy zyz yet ez wylagbol

2450 Dee hogy nylwabban megh erczed

Es tewelgesed le weffed

Im nekede meg byzonyoytom

es thennen tarlyd zawabol mwthatom

hogy pogan bewleczek kyk wotak

2455 mert Sybylla tiburcia

az een yftenemrewl ygyen yra

In diebus illis exurget mulier De stirpe hebreorum Nomine
Maria habens sponsum Ioseph et procreabitur ex ea sine mix-
tione viri de spiritus sancto filius dei Nomine Ihesus et ipsa erit
uirgo in partu et post partum Qui ergo ex ea nascitur erit
uerus deus et uerus Homo et permanebit regnum eius in secula
seclorum hec illa

Iewendew ydew yarthaban

Thamad fel az sydosagbol

az marya newew zyz leany

2460 kyrewl en beezellek nylwan

es o iegofe |i 490a Ioseph leezen

De o mynd eureke zyz leezen

mert fyrfyw nekwl magzat lezen

zent leleknek zewrzefebol

2465 ez yftennek fyat zwly

es ewt Ieswlnak newezy

ky Isten Es ember lezen

Mynt profetak predycallaak

Es yrafokban wallaak

- 2470 kyknek thelem kewannad
 Irafokat meg halhathnad
 Dee ym nagyob ygaffagra
 pewrefimot wethem wallafara
 mert ezek poganok lewnek
 2475 de azert hythwm melle wallaft thewnek
 Elozer felely ezekre
 ha terned aakarz hytemre
 az doktor hogy ezt meg halla
 katerynanak ezth monda

Doctor ad uirginem 2c

- 2480 LAthod mert nem eel zekee wagok
 De azert nem fok ydeut hagyok
 walamyrewl thwez kerdened
 myndennek feleletyt nam leled
 Dee maft merth ennekem felelnem keel
 2485 noked kegygh czak halgatnod
 mert ym en meg byzonyttom
 Okoffaghal es megh mwthatom
 hogy ez nylwan lehetetlen
 hogy maria zyz lewt legyen
 2490 es ew fyat zyzen zwlthee | 490b Legyen
 mert ez ygen nilwan wagyon
 hogy zyznel zyles nem wagyon
 Thermezet ennek meefthere
 ha nem hyz ennekem kerd ew tewle

Virgo ad doctorem 2c

- 2495 Kyt hogy az zyz halla
 az doktornak yg felele
 Mester lam meg byzonyttam
 Okoffaggal ees meg mwthatam
 hogy walamy hol wagyon
 2500 mynd fattygh yftentewl wagyon
 azert Iften ewket byrya
 es ug forgattya mynt ew akarya
 ezt yften kennyen tehethet

Thermezetteth meg therhethe

2505 Es termezetnek felette

Annyat kennien zyllettethethe

mert az myt thez lam thees byrod

mynt akarod wgy forgatod

Seut ym lassad az ywegewth

2510 kyt az nap feen meg nem zekhet

maga ewtet altal hattya

Cryftws annyath yghen thartya

mert lam ew thwle testet ween

de ew rayta zeplew nem len

2515 Es mynt albwamazar meg yra

Es nalatok yrwan hagna ezkeppen

491a Ascendet uirgo pulcra et honesta mundi et honesti capilli
atque prolixi et nutriet puerum quem quedam gens vocat Ihe-
sum hec ille

Hogy meegh egy zyz leany lezen

kynek naagy zepfege lezen

Es ennek lezen egy gyermeke

2520 kynek Ihesws lezen newe

azert ez kynnyen le hete

hogy az zyz 'l' zwzen zwlhete

az doktor hogy ezt megh halla

az zyznek meg hes ezt monda

Doctor ad uirginem

2525 Leany magha te myt forgacz

lam okoffaghoz nem Halgatz

mert lam Cryftwfrol wgy mondaz

kyt te yftenednek wallaz

hogy ew yften Es ember legyen

2530 de ez hogy hamys legyen

Ebewl nylwan meg esmered

Ha az en bezedemet meg erted

mert Isten mynden theremtew

De Crysthws wala theremtetewt

- 2535 azért wagy magat theremthe
 wagy ew yften nem le hete
 De magat fenky nem theremthy
 azért o yften | ^{491b} lethety
 nylwan hamys Es czalartfag
 2540 fewt byzonnyal nagy hazwkfag
 No az yften errekke aal
 Es erukke ew meg nem hal
 Cryftws kegyglen meg hala
 azért ew yften nem wala
 2545 az zyz leany ezth megh halwan
 az doktornak zola mondwan

Virgo ad doctorem 2c

- Melter Kerlek meg halgaffad
 Es tewelgefedet eel hagyad
 Dee az myt mondaz mynd ygy wolna
 2550 Ha cryftws oly allat wolna
 hogy kiben wolna egy termezet
 De te hogy meg erczed otheth
 Wr Cryftwiban lelettethyk
 Istenfege Es emberfege
 2555 mert lehet egeffegel
 hogy az zereny mykenth ember
 ew teremtet allat legyen
 Es halando allath legyen
 mert ez yllyk emberfeghez
 2560 ky eggyefwlth fellefeghez
 De az zereny mykent yften
 halal ewnala soha nynczen
 Es ygy ew myndennek theremtheye
 Es fewldnek mennek yftene
 2565 katerina hogy || ^{492a} Igy zola
 Az doktor yghen meg bwfwla
 Es ew yfthenenek lee terdepleek
 es ygi mondwan remenkewdek

Deprecacio doctoris

Numina mille Deum uatem defendite ueltrum
 Qui colitis ditem qui stelliferam regionem
 Qui partes mundi qui stagna tonantis abissi
 Numina mille deum uatem Defenditte ueltrum
 Istheneknek ezer woltha

- 2570 yly nagy bw engem meg bwfoyta
 lam ertetek haadakozom
 De fegetfegthewket nem latom
 kyk ygen kazdagok wattok
 Es menorzagban wralkottok
 2575 Es kyk ez wylagot byryatok
 ennekem ma fegetfegtewket agyatok
 Annak wtanna meg alla
 Es az Leyan nak ygyen monda

Virgini doctor ait :c

- Az Cryftwnak czalardfaga
 2580 ebewl tetczyk alnokflagha
 mert ew nem wen nag bewlczekeket
 Tanytwannya De hythhokat
 azt o azert thezy wala
 mert ew ygen alnok wala
 2585 ha bewlczekeket | 49^{2b} Gewytet wolna
 Alnokfagaat meg twtthak wolna
 De walazta halaazokath
 Es egy ygew gorombakat
 kyket kennyen meg czalhata
 2590 Es labokrol le hazwda
 Es katheryna hog ezt halla
 az doctornak ymezt monda

Virgo Ad doctorem :c

- Io mester ha meg hallanad
 neked en ennek okat adnam
 2595 lol tette ezt mert kettewbawl tetczyk
 hoky meg erczed ymez egyyk

Mert myt tewle thanwlanak
 awal lam ewk haznalanak
 merth yo wala ew tanwflaga
 2600 Es zent wala twdomanya
 Mafodyk hogy meg twgyad
 Im ez zerrel meg halgaffad
 merth mynt mondod heythok woltak
 Es az elewt semmyt nem twttak
 2605 lam egy nap annyt thanwltak
 kywel nagy foknak haznaltak
 az doctor megees bezelle
 Es ely bezedet thewrltthe

doctor ad uirginem ⁂

Chryftwnak balghatagfaga
 2610 ebbewl ees || ^{403a} Tetezyk nagy heytfagha
 hogy ha mar yo hytöt hoz wolt
 myert bewlczeket nem walaztot wolth
 Lam wgy wagyon tewrwentekben
 Es az thennen kenywetekben

Deus potentes non abicit cum ipse fit potens eciam Deus optat
 focietatem forcium 2i regum quarto

2615 Hogy yften bewlczeket kedwel
 Es hatalmasokat newel
 ez ew maganaak ees job wolt wolna
 mynd ez wylag nem bwdofna
 Mert az bewlczeknek hyt wolna
 2620 azert eben bolondul yart
 Es maganak nagy kart tewt eben
 mennye kedyg balgatagh wolth
 Ingyen ottan yften nem wolt
 mert az yften nag bewlcz allat
 2625 Es semmyben kaart nem walhath
 katheryna ezt meg halwan
 az doktornak zolla mondwan

Virgo ad doctorem

- Ebben Cryftws bölczen yara
 kyben ew nagy haznot walla
 2630 ez lewn ennek yeles oka
 hogy ew | ^{493b} Bewlczeket nem walazta
 hogy hytewnknnek byzonfaga
 meg teflek o nagy ygaffaga
 mert ha bewlczek hyrdettek wolna
 2635 hat te azt mondhatthad wolna
 hogy az hyt meegh hamys lehet
 mert bewlcz mester lokat thehet
 Igazakat hamyffoythat
 Es hamyffat yghazoythat
 2640 De hogy hytunk ygaz legyen
 Es ew benne ketleg femmy ne legyen
 Czak egy ygywket walazta
 kykwel fok nepet fordeytha meg
 kyk alnoklagot nem thwdanak
 2645 Es Czalardfagal nem yaranak
 Az doktor nem eleghedek
 de megh ees yg wethekewdek

Doctor ad uirginem

- LAm ha mynd ygy wolt wolna
 hogy Cryftws Iften wolt wolna
 2650 ha emberert zyletet wolna
 hat o érthe myre holt meg
 leaan az yften myndent thehet
 kennyen myndent meg zörezhet
 azert ha yften wolt wolna
 2655 megh || ^{494a} Halny nem Kellewth wolna
 mert ew czak egy angyalawal
 awagi czak egy mondafawal
 o embert meg walthatoth wolna
 Es ydwefseegeth adhatot wolna
 2660 az zyz leany hogy ezt halla
 az doctornak czak ezt monda

Virgo ad doctorem 1c

- IO mester Dee nem weled ee
 awagy ezedben nem wezed ee
 hogy ez nem lewth oka nekwl
 2665 De Okot adok neked errewl
 melto wala hogy ez halal
 kyre the es ketheles walaal
 ki ember myat yet wala
 Es ember myat meg halna
 2670 Es ezt csak ember nem tehethe
 mert csak Isten thekellethe
 mert ember wala bynes rea
 Isten wala eleegh rea
 azert iefus yften wala
 2675 csak emberleeghe hala meg
 Az akky embert meg czala
 Ember myat meg megh hala
 ezt Isten ha yo lezen wala
 mas keppen ees meg tehety wala
 2680 de nem lezen wala ygazan
 ha yar wala csak hatalman
 azert ig kelle | ^{494b} Emberre lenny
 Es erethwnk halalt fel wenny
 az doktor hogy ezt meg halla
 2685 az zyznek meg ees ezth monda

Doctor ad uirginem sic fatur

Noza leany wed ezedben
 Es meg haannyad yol elmedben
 lam wgy wgyon keniwetokben
 Dawyt yrya foltar kenyweben

Non uidi iustum derelictum nec semen eius querens panem

- 2690 Igazat Isten el nem hag
 de ewneky mynden[t] yot aad
 Cryftwft kegyglen el hagma
 mert lydokkal meg fogatta

meg hagna eutet kenzatny

- 2695 Es zewrnyw halallal meg halny
 azert ew yften nem wala
 azert mert yly nagy zornyen meg hala
 katheryna ygy bezelle
 Es az doktornak ygy felelee

Virgo ad doctorem

- 2700 Doctor eben ketfeg nynczen
 mert az myndenhato yften
 zent fyat arra adaa
 Es az wylagra azert boczata
 hogy ew my eretewn meg || ^{495a} Halna
 2705 Es mynket ewrdegtewl meg waltana
 azert ezt mynd ew keyen walla
 azert ewtheth Iften fem hagna
 mert ew kennyanak lewn walthfaga
 Es ez wylagnak zabadfaga
 2710 Megys az doctor nem elegedek
 de megh ees ygy wethekewdek

Doctor ad uirginem

- Ezt mynt mondod cryftws meg holt
 Thahat ymmar nynczen hanem czaak wolt
 kateryna monda errwl
 2715 Es rewyd feleletet ada nski

Cui uirgo 2c

Azt en mondom hog meg hala
 De harmad nap fel tamada
 doktor meg fem elegewdek
 De yly zerrel zola eefmegh

Doctor ad uirginem

- 2720 HA Iften wolt ez mynt mondod
 hat foha meg neem halhatot
 ha keegylen emberre lewt
 hat halalt meg nem gyewzhetheth

mert halaltalan fenky meg nem halhath
 2725 Es | ^{495b} Halando halalt nem byrhat
 az zyz mynd ezeukrewl Igy felele

Virgo ad doctorem 2c

Az mynt een latom nem kewanod
 meg eertened sem [kee] akarod
 de byzony mynd ez kettew lehet wala
 2730 mert ew Isten Es ember wala
 Czak az emberfeg ew neky meg hala
 Es yftenfeg eppen meg marada
 De yftenny Hatalmawal
 fel thamada dyadalmawal
 2735 Es hogy az doctor ezt meg halla
 ewnen magat alab hagyta
 mert kezde weztek halgatny
 czak az tewb tarfytwl warni
 kyt hogy katheryna laata
 2740 az doktornak yg monda

virgo ad doctores 2c

De doctorok myt keewantok
 en thewlem tewbet my akartok
 feelelyetek nekem arra
 az nagy erews byzonfagra
 2745 kyt nalatok yrwa haagya
 fibilla monduan

elefponcia Sibilla

felix ille deus ligno qui pendet ab alto 2c

||^{496a} Hogy oly yften bizon yften
 ky fan fezewle aldot yften
 es myt mondotok towaba
 2750 az platho mester mondafara
 mert ew halalanak wthannaa
 Melyen lewn egy aran lanna
 kyn ez zokat yrtak wala
 Isten akaratia miat

Credo in ihm xpm naffciturum De Ygine paffurum pro humano genere et tercia die Refurecturum et merebuntur iufti videre Dominum deum fuum xpm regemque verbum patris [atp] atque principium cum eo cuncta componens hec ille

- 2755 En ky wagyok platho mefter
ez wylagban nag bewlez mefter
hyzek Iefwfban cryftwfban
Es az zyztewl zwletethben
ky emberert meg halando
- 2760 harmad nap fel tamadando
kyk ygazak wrra latnak
Ifthenne Es kyrallya wálnak
atya yftennek ygeyet
Es myndeneknek theremteyet
- 2765 azert doktorok twgyatok
azt akar myt halgaffathok
hogy az cryftws byzoni | ^{496b} Ift+n
kynel tewb soha nynczen
Es mynd haamys hytben wattok
- 2770 ha nem terthek el karhoztok
Es mykort az yz yghen zolna
Es felethte lokat mondanya
az doktorok meg allanak
es mynd fattyg meg neemwlanak
- 2775 Es czak egy mafra neznek wala
Es mynd weztek halgathnak wala
mert az kyt meg gyewzet wala
myndenyknek bewlczeb wala
efmerek hogy nyncz embertewl
- 2780 De az hathalmas Iftentewl
hogy ewk ygy meg nyomuaddanak
hogy egy zoth fe zolhaffanak
kyth hogy Maxencius lata
nekyk nagy haragal gyen monda

Imperator ad doctores :c

- 2785 Oh ty ghonoz balgathagok
ez wylagban genyeth aghok

- ez ee az ty erőflegtők
 Es doktory bölczefegtewk
 es raytam || ^{497a} Tewt meweteftek
 2790 Im lassathok nagy istenek
 es yt walo nagy feyedelmek
 nem de eleg zegyen wolna
 hogy gyewzefek ygy lewt wolna
 hogy ewthwen leany gywlt wolna
 2795 Es csak egy Doktort gézet wolna meg
 maft kegyglen oly nagy zegyen
 kyert nektek nagi ken legyen
 Ily nagy erews fok Doctort
 zenth yrafban thanwlt mestert
 2800 Egy nyawalyas gyarlo leany
 o bezedewel eel amoythot legyen
 bathorfagal arra teryen
 hogy kezzwlethek fenky nee meryen
 csak egy yget Es Mondany ew ellene
 2805 Awagy Czak ég zot ees felelny
 Ezt halwan egyk ky alla
 ky a tewbynel bewlczeb wala
 Es az czazarnak ygi felele
 ef ezzzerrel bezelle

Doctor ad Imperatorem

- 2810 Chazar neked ym meg mongyok
 es ygazan meg yelentiwk
 mert nap kelethy fok doctorok
 errewl nekeud | ^{497b} Byzony thanok
 Soha nem wolt meeg oly ember
 2815 awagy oly nagy thanult mester
 hogy ky maghath hantha wolna
 Es my Myank meg nem gieuzthethewth wolna
 De eez leyany ellen zolnwnk
 my nem merewnk meegh csak yndwlnwnk [ees]
 2820 Merth hogy neked byzont mongywnk
 lam ygen fok bölczet lattwnk

- De yly zokat nem hallottwnk
 Es yly nagy zegyenth sem wallottwnk
 Merth hogy ew neky zawath hallok
 2825 Es bewlczelegegeth megth lathok
 Meegh yndwla az my testunk
 Es meg remwle my zywnk
 wgy annyra hogy meg nemwlan
 Es Cryftws ellen nem zolhatank
 2830 mert my nem ember zol ew tewle
 De zent leelek zol belewle
 de Czazar azert nem keflellywk
 de egyzer smynd meg felelwnk
 hogy ha nekwnk ez te hytewdet
 2835 Iob zerrel nem erewfyttd
 yngyen maydaan || ^{498a} Mynd el hagywnk
 Es my ees az Cryftwft wallywk
 mert lam az wolt az nagy yften
 kynel eegyeb fenky nynczen
 2840 de hala legyen wr yftennek
 Es ew kegyes kegelmene
 hogy poganfagbol ky hoza
 Es az Czazaar hogy ezeke halwa
 De csak nem hala bwfwlwan
 2845 Es ew zakalat fennyen zagatty [wala]
 Es eg nag thwzet rakatha
 az wtan ygy paranczola
 Es zolgaynak ygy zola
 Noza hamar kyk bannyatok
 2850 raythwnk lewtet kyk zannyathok
 ez warofnak egi wchayan
 Es az yeles few pyachyan
 yghen nagy tywzet thegyetek
 Es ewket mynd el wygyethek
 2855 Es mynd eggyetlen beele weffetek
 Es nagy zeurnyen egeffethek [ewket]
 es az zolgak mennye ezth hallak
 eket ottan el raaghadak

- Es kemelletlen kezdek werny [ewket]
- 2860 Es az thwz fele wezethny
De az wen doctor ygy zola
Es az tewbynek yly zot monda
O yftenbely dyczew tarlym
Es en zeretew yo barathym
- 2865 Dee | ^{498b} Halat agywnk my wrwnknak
az kegyelmef wr Cryftwnak
hogy mynket ew nagy maalaztyabol
el ky hoza poganfagbol
De mert nem kereztelkedtewnk megh
- 2870 Es ketfegh waygon houa megywnk
azert keriek az zent azzonth
hóg my nekewnk agyon haznot
Es kereztyenne thegyen mynket
ees hogy megh mencze my lelkwinketh
- 2875 Ezt halwan fel readanak
Es egyzer smynd rea kyaltanak
es az menyorzagra gondolanak
Es ok nagy fel zoval ygy mondanak
O te nemes keegyes azzony
- 2880 howa lezen az my lelkwink
thalam fattyg mynd el wezewnk
hogy kerezth wyz my raytwink nynczen
kerezteley meg ytten mynket
kyt hogy katheryna halla
- 2885 ew byzodalmokra yg monda
O nemes erews wythezek
ty azon femmyt ne felyetek
merth werewteknek hwllaafa
lezen bynetheknek boczanattya
- 2890 Es ygaz eleg ty kereztfegtekre
Es az ty || ^{499a} Lelketeknek Idweffeghere
mert ez el mwlando wylagert
Es benne walo nyawalyakert
maydan wezytek menyorzagot
- 2895 Es ew benne walo boldogfagot

De azert maft batorok legyetek
ees ez hytben ne thewelyegyethek

Cremantur doctores et ad est prodigiale
miraculum

- Ezt meg mondwan az tewzben wetek
Es ewket mynd meg egetek
2900 De hogy mynd ezt tewkellenek
ot oly czoda yelenthetek
hogy yol lehet wgy lewt wolna
hog fattyg meg haltak wolna
de ew nekyk fem rwhaayok
2905 Sem kegyglen haayok zakalok
meg neem eghe az nagy thyzben
Es Maradanak oly zepfegben
hogy ha ewket lattad wolna
Czak alonnyok hytted wolna
2910 mely Czodat hogy az nep lata
Sokan Crystufhoz fordwlanak
Cryftwftth wallak ew kennyokban
Es ewk ygy ywthanak mennyorzagban
Es az Czazar hogy ezt meg halla
2915 499b Ewnnen Benne nagon czodala
Es ew az leyant hohzya hywatha
es eu neky ez zot monda
Oh the dragalathws nemes wyrag
ky oly wagy mynt fenes wylag
2920 thennen magadnak legy yo tanacz
es wgy magadnak fokat haznalz
mert ha kedwem nekem thezed [hozyam]
Es ha en hytomet fel wezewd
hat en twlem ym ezt wezed
2925 hogy mafod lez azzony wthan
hozyam wezlek ew kymwlwan
ha meg hyuwod gonoz thetthetd
Es meg teryttod nagy uetkewd
en nem nezem the bynes woltodat

- 2930 De aranyban gyartot keepet
 egy kew labra faaragtatom
 Es az pyaaczon fel allattom
 Es ewtet lften newel hyuattatom
 Es myndenekkeel ymadtatom
 2935 kyt menyé az zyz leyany halla
 Czazarnak ottan ygy monda
 kerlek czazar haddel mynd ezt
 mert zewrnu Czak gondolnod ees ezth
 mert en maghamath || ^{500a} Ayanlottam
 2940 Es az yeefwnak Cryftwnak yegefwl attam
 mert ez ennekem nagy zepfeghem
 Es lelkem bely remenfegem
 Es ez ennekem ydweffegem
 Es mastany erezfegem
 2945 mert ez ennekem zeretewm
 Es wegezetlen wygh eletem
 Es kytwl te engem Sem bezeddel
 Sem the nagy kegyetlensfegedel
 el nem wonhat sem terytheth
 2950 Mert wr engem erezlytthet
 Ezth halwan ew meg bwfwla
 Es onnen benne ygy zola
 Ez wylagban menneth elthem
 Ily nagy bozzwt nem zenwettem
 2955 merth meg byrtam kyralyokath
 Es nyomorgattam nag wrakat
 myndenekel azt tetettem
 myt ennen magam kedweltem
 Masthan ees magam wgy byrom
 2960 hogy mynd ez wylagot byrom
 Nyncz feulden mastan oly felfegh
 ky elewttem terdre nem efnek
 azert ym nem ertem ennek okat
 hogy el tewrem ez bynnek fokat
 2965 Azert leany ezt fogadom
^{500b} Es hytemre meg byzonythom
 hogy ha zep zonak meg nem engecz

- hogi azt aytottad wolna
 hog ne zylethettel wolna [eez wylagra]
 2970 noza azert ezt wegryethék
 Es en elewlem el wygyetek
 Es ty zolgaym ezth gyewtöryethék
 Es ygen zewrnyen ezt weryethék
 Es gerebennel zaggaffathók ew telftheth
 2975 Es ewtet nagy erewffen tarczathók
 Es ygy az zyzet el ragadak
 Es werven oly ygen kenzak
 hogy 9 were mynd eel arrada
 es tefteben eep nem marada
 2980 az wthan ewtet fel weewek
 Es az fetet temleczben wethek
 eel menenek az Czazarhoz
 ky ygy zola zolgaynak
 Mafthan ennekem el kel mennem
 2985 Es nagy Dolgot meg zereznem
 feyetökre paranczolok
 egyebet es nem akarok [benne]
 az leyanth fogwa tarczatok
 Es eut ky ne boczaffatok
 2990 ha meg halny nem kewantok
 eetelt neky ne agyathók
 thalam tezy my kedwönket
 Meg tanyttya eehfeg ewtet
 talam magat||^{501a} Meg gondolya
 2995 Es teuelgefet meg hagyá
 ezt meg hagywan feel kezwe
 ees ew el dolgara mene

Sompnium imperatricif

- Mygh az czazar ygyet yara
 Czazarne azzony meg halla
 3000 mynt katherynaa yart wolna
 az doctorokat meg byrwan
 Es ewket hytyre hozwan

Es mely czoda let volna raythok
Mykort let volna halaalok

3005 Es mynt azon nem eleegedwen
Czazar mergeben beh telwen
az zyzeth kenzatta volna
Es aaz Themleczben wettette uolna
Es tyltot myndeneket

3010 hogy ne fegellenek ewteth
Es hogy fenky ewt ne elthetne
Czak zowal fe kenyttene
kyt hogy megh hallott volna
Iol leheth meegh pogan wala

3015 De o nemes weer woltabol
kenyerwle nagy kennyarol
Igy azt ygen meg kewana
hogy ew az zyzet lathatna
De nem lel walaa wthat

3020 hogy mynt tenne kewanatyat
kyn o ygen bwfkodek
hogy Eyeel | ^{501b} Abban el alwwek
Es mykort volna yly baanatya
Almaban len egy latattya

3025 kyn ew yghen czodalkodek
Dee maganal nem allapek
Mert hogy mafod napra ywtha
porphyrys hozya ywtha
ky wala nagy tyzteffegben

3030 Es yeles feyedelmfegben
ky tytkokat meg tart wala
Es Azzonyanak nag hyw wala
ennek megh monda latattyat
Es ygy Ielenthe meg aalmath

Imperator ad porphirium

3035 Porphyrys en yo zolgam
kerlek teged ywy kozelb enn hozyam
hogy bezedemet meg halgaffad
Es en kedwemet adaffad

- Es nagy tytkon meg³bezellyem
 3040 Oly kent wallek en aalmamban
 Es az eyely latafomban
 az nemes ziznek myatta
 kyt en wram meg kenzatha
 hogi uág yora wagy gonozra
 3045 vram nekem ezt fordyttyaa
 De meg ewl engem banatom
 ha ez zyzet nem lathathom
 Mert ez eiel en agyamban
 mikort || ^{502a} Walek yob Almamban
 3050 hat ymmar az temleczbe wagyok
 Es ot yllyen dolgot lathek
 az fetet teemlecz hat fenes
 Es a zyz annal fokkal fenefb
 hat wele wannak angyalok
 3055 Es ot ylnek ween yamborok
 ezewk ewtet wygaltalwan
 Mondam hog wala oly feneflek
 hogy en rea nem nezhetek
 mykort az zyz engem lata
 3060 ottan newemen zolytta
 Es eggyktewl eg koronat wen
 Es azth mykoron nekem adaa
 kyt zepfelgel feyemben tewn
 Hat zowal nekem azt monda
 3065 Im theneked az wr czyftws
 Es menybely dyczew yefws
 egy fenes koronat kewldet
 Es wele dyczofeget ees zewrzet
 azerth fyam hogy ezt latam
 3070 Es koronamat ygy wallam
 ha en ewtet meg nem latom
 hat halallal kel meg halnom
 keerlek azert en yo fyam
 hog nagy fok yot nyery en myam
 3075 az temleczet te meg nyffad
 Es az zyzet ream byzyad

- kyt hogi porphyryws hallaa
 Es | ^{502b} Azzonnyanak yly zoth monda
 En tyzteletes yo azzonyom
 3080 ez bezedet een yol hallom
 teged yllet paranczolas
 engem ylletth Czak zolgalas
 azth yol twdom hogy kent wallok
 Es talantan erthee meg halok
 3085 ha ezt wram meg hallangya
 De mynd awwal fem gondolok
 mert azt myt kerz az nagy io dolog
 nekem ees wolt yo azzonyom
 meegh reghenten akaratom
 3090 hogy Ez zyzet en meg laffam
 Es hogy nagy bewlcz bezedeth halyam
 mert Czodaltathtyak nagy zepfeget
 Es bezedeben bewlczezeget
 azert weled en el megyek
 3095 Es az zyznel weled lezek
 Ezth Mondwan fel kezwlének
 eyel Es az zwzhez menenek
 ees hogi az temleczbe ywtanak
 oly feneffegeth lathanak
 3100 hogy labon nem alhatanak
 De az földre le omlanak
 kyt hogy katheryna hall[g]atha
 nekyk ili bezedet monda
 Wr yftennek walasztotty
 3105 Es Cryftwnak hyw zolgay
 fel kellyetek Es ne felyethek
 de welwnk batrok legetek
^{503a} Merth tyteket ees wygafagban
 wr Cryftws hyw orzagaban
 3110 ezt halwaan fel thamadanak
 es ot yly dolgokat latanak
 hat nag fok angyalok wannak oth
 Es az zyz febeyt wygaztthyak

- kylemb kylemb kenetewkel
 3115 Es mely febeth kennek kezewkwel
 az feb ottan meg wygazyk
 Es nagy feyerfegre waltozik
 Es lathanak ot wenoket
 ees nem nezhetyk wala ewket
 3120 Raytwwk waalo feyerfegtwl
 katerynaa wen eggyktewl
 eg nág zepfegw koronat
 ees nág wygnak mwtata magat
 kyt az azzony feyebe ten
 3125 Es az wenekhez ylyen zot thwn
 en yo wraym yol lathatok
 Es feletewkel hallatok
 hogy ymadeek egy azzonyert
 Czazarnak felefegeerth
 3130 Azert Ez az kyert kerek
 kyert kertom Es engedek
 ez wytezt ees hozyank weguk
 Menyorzagban helheztetwk
 az wen lamborok ezt halwan
 3135 az zyznek ez zot mondak
 Draghalatos the nemes zyz
 ky fenes wagy mynt fenef nap
 az wr yften kyerth | ^{503b} Ith wagy
 ky neweyerth kenod yl nagy
 3140 Imadfaagodat meg halla
 Es kertodet nekod ada
 merth kerenk hogy ezt meg hallyad
 Es my twlwnk byzonnyal twgyad
 hogy ezek mynd zenthe leeznek
 3145 es Cryftwffert halalt weznek
 megh Ielenthed the nagy yo tetted
 Mert menyben mennek eleted
 az wtan hadad el wegezwen
 Es az czazart te meg gyewzwen
 3150 Meñnyorzagban wytettethol
 Es oly helyre helheztetol

- holot zywzek feregewkben
 ewrwendoznek yftenben
 artatlan barant kewetnek
 3155 zep feyer rwhat wyfelnek
 Es oly eneket mondnak neky
 kyt egebek nem mondhatnak
 hanem csak zyzek
 Mynd ezt hogy az azzony latha
 3160 porphyrywffal egyetemben azth mondak
 O zent azzony azon kerwnk
 fmaft neked eebbewl konyergwnk
 ag mynekwnk kereztfeghet
 Es hytbely nagy erewfeget
 3165 mert lam nagy wolt tewelgefwnk
 azert ne hagy mar el weznwnk
 Katheryna ezt nagyon ewrwle
 Es ewket megh || ^{504a} Kereztele
 hytben oket meg tanytta
 3170 Es az azzonnak ezt monda
 Immar kerlek hogy erews legy
 es erdegel erews hadat tegy
 mert harmad nap wtan
 Martyromfagot kel zenwedned
 3175 Es az wtan fel megy Mennyorzagban
 Azert kerlek Semmyth ne fely
 Es dolgodban Semmyt ne wely
 mert ez maftany kenokat
 Es menynyey wygafagokat
 3180 egbe nem hasonlathattywk
 de ez wtan meg lathattyuk
 hogy az Mennyey wygafagert
 Es Iftennek lathafaert
 Nyncz oly nag ken kyt wygafagal
 3185 fel nem wennel bathorfagal
 Es ez te halando wradat
 es fewldy dyczofegedet
 haaddel az cryftwfert
 ky embernek ez wylagert

- 3190 maagat agya Es orzagat
 az wtan ewket meg alda
 ef az Themleczbewl ky boczata
 kyk mykoron ky ywttek wolna
 Es hytben meg erewfwltek uolna
- 3195 Io kereztyenwl eleenek
 kyert ydweflegbeth wenek
 De mynt yment ees bezelløk
 porphyryuft wgy bezelløk es ielentøk
 hogy wala nag tizteffegben
- 3200 ^{504b} Es Ieles feyedelmfeghben
 Mert ket zaz wytezt byr wala
 Czazaar wtan mafod wala
 az wytezek ewt meg kerdek
 Es tytkokat ygy yelenthek
- 3205 Mond meg nekwnk my yo wrwnk
 mert nagy yambor wagy kyt yol twdwnk
 Holot woltal te ez eyel
 Azzonywnknak felfegewel
 Porphyrys Hogy ezt halla
- 3210 Ewk hol wothak yg meg walla

Quibus porphirius

- Een yo tarfym weztegyetek
 Es ezth yngyen fe kergyetek
 De mely nagy yot wallanatok
 ha tanaczomat fogadnatok
- 3215 mert ez eyel olyat latek
 Es mondhatatlan nagy yot thanwlek
 mert az ydwefleggemnek wta
 nekem ez eyel lewn mwtatwan
 azert Ha engem wraltok
- 3220 Es ha welem meg maratток
 hat az baalwant el hagyatok
 Es az byzony yftent ymagyatok
 ky mynket Es egyebeket
 Iol teremte myndeneket

- 3225 wrwnk cryftws az az yftheen
 byzony ember ef byzoñ || ^{505a} Iften
 ky myndeneknek wra
 Es kyaloknak kyalya
 ky ew newe wyfelewket
 3230 menyorzagal eelegethet
 benne kegygh nem hywōket
 ewrek kenokban gewtewrthet
 ennek fenes dyczewlege
 yrgalmas kegyelmefeghee
 3235 gonoz letwnket el zenuede
 Es pogan woltwnkat foka twre
 De maft raytwnk konyerwle
 hozyank kewlde lam ew twle
 eez nalwnk walo zep zyzeth
 3240 kyt my wrwnk ygen gotret
 ez Hytembely erewffeg
 lelkennek erewk ydweffeg
 az wytezōk hogy ezt hallak
 porphyrywnak ezt mondak
 3245 Czazar wtan te nagy felfeg
 ez wylagban nagy ekewffeg
 tennen magad mar meg lathaad
 hogy wygadwnk yghen raytad
 zodat myndenbe fogagywk
 3250 myt akartal ottan tewttwk
 teghed soha el nem hattwnk
 mert te myad fok yoth wallottwnk
 azert myt mondaz meg tezywk
 merth ym az hytewt feel wezywk
 3255 my ees kereztienek wagywnk
 zent Hit mellet mynd meg halunk
 | ^{505b} Az zyz wala az ydōben
 maxencyws themleczeben
 ewtet ehhen tartiak wala
 3260 mynt az czazar hatta wala
 De yften ewt el nem hagyta
 mennyey etkekel tarta

ebben tyzenket nap telek
 Es Cryftws neky meg yelenek
 3265 kynek Cryftws ygy bezelle
 Es kyt ygy meg kewnyergete

Criftus ad Katerinam

Agnosce filia creatorem tuum pro cuius nomine laboriofi
 certaminis subisti conflictum 2c

Dyczew leany zep yeegyefem
 zent newemert yo wytezom
 efmery engem teremtedet
 3270 Es te byzony yftenedet
 kyert wereddel wytezkedel
 weled wagyok en yegyefem
 azert Semmyt ne fely en nagy kenczem
 Mert zanthalan ygen fok nep
 3275 hamys hytbewl myad ky leep
 kateryna le terdepleek
 Es yly igekel remenkedek
 O en edes wram neked halat adok
 hogy neked zolgalod wagyok
 3280 zent newedet holtyg wallom
 Es fohaa || ^{506a} Meg nem tagadom
 ezt meg mondwan Cryftws meg aldaa
 Es myg az zyz ewtet latha
 mynd addyg nagy fenefeghel
 3285 Menyben mene dyczofegel
 azonban az ydew el ywta
 kyben az czazar meg ywta
 mert eurdeggel tellyes wala
 Dolgat el nem felette wala
 3290 zolgayt mynd beh hywata
 Es egy nehannyanak ezt monda
 No zolgaym eel mennyetek
 Es mastan yly dolgoth tegyetek
 ty az bayoft ky hozyatok
 3295 Es my elewnkben allaffatok

lafwk ha az ehfeg azth tette
 Hogy ewtet meg engeztelte
 hogy ewn magat meg alazya
 Es yftenynket ymadyaa

Educitur virgo de carcere

- 3300 Az legenyek ezt hogy hallak
 katerynat el ky hozak
 Es az czazar elewt meg allathak
 es ygy hywfegheket mwtatak
 kit hogy az Czazar meg laata
- 3305 nagy zepfegen el amula
 hat ehfegh ewth nem bantotta
 de nagyal zebbe alkotta
 Czodalkoddeek | ^{506b} Chazar aban
 Es ketewf lewn zolgayban
- 3310 ewmaagat meg haragoyththa
 ees haragyaban ezt monda
 En czodalok ez leanyon
 eel amwlwan ygen naçon
 En halalat warom wala
- 3315 Es ym zeb honnem elewb wala
 De yol thwdom eennek okat
 Az ewryzoketh meg foggyak
 ewket nağ zewrnyen kenozyak
 Es nyakokat mynd el waghyak
- 3320 Mert myt hagyek nem thartottak
 ewketh ygy ees meg tanytthom
 zomat welewkw meg thartatom
 kyt hogy katerina halla
 Czazarnak arrol ig monda
- 3325 thwgyad Czazar ees meg ysmeryed
 bezedembewl ym ygy erced
 hogy engem senky nem thaplalth
 azert ne tegy erthem halalth
 Mert ennekem en Iftenem
- 3330 Cryftws Iefws en yegyefem

- etelt kwlde angyalatwl
 engem ygy mente meg halaltwl
 mel dolgot hogy az Czazar halla
 merge ottan alab zalla
 3335 Es katerynara thekynte
 ees 9 neky ez zerrel bezelle
 Leany nekunk mar || ^{507a} Megh mongyad
 Es akaratodat meg yelenczed [my elewttewnk]
 Ha meg thezewd myre kertwnk
 3340 kateryna ra thekynte
 Es eerrewl ygy felele
 Twggyad Czazar hogy meg tennem
 Es az te hytewdet fel wennem
 Ha hytemnek byzonfagat
 3345 nem twdnam Es bodogfagat
 de twdom naǵ erewfeeget
 az Chazar megys tewbytte bezeedet [Es monda]
 leany tegewd bocznek wellek [wala]
 De thegewd mar azon kerlek
 3350 ketfegel nekwnk ne felely
 Mert femmyt nem ńerz mynd ewel
 Mert ha lam meg gondolnad
 Hat nekwd my nagy yot adnank
 Nem lez nalwnk mynth zolgalo
 3355 dee myndenen wralkodo
 katheryna hogy ezt halla
 az Chazarnak ez zot monda
 tennen magad meg gondollyad
 Es nekem tennen maghad meg mongyad
 3360 ketthew kewzwl melyet thegyek
 Es en wramma kyt wegyek
 az ewrek dyczew iftent ee
 awagy ez halando embert ee
 az Chazar ezen meg bwfwla
 3365 az leannak | ^{507b} Meg ees zola mondwan
 leany akar the mykenth yary
 thegy mynekwnk ualazt ymmar

- awagy ymad yftenynket
 Es meg nyoythod eletewdet
- 3370 Awagy kegygh nagy fok kenokat
 fel wez te testödre
 ennekem wgy tetzyk Hogy yob eletewd
 Azert hyiad meg te nagy wetkewd
 Mert nem kewannam weztewdet
- 3375 es halal mya rekkentewdeth
 Katheryna meg batorwla
 Es az czazarnak ygen zola
 Czazar twgyad eertelmedet
 hogy kewanom eletemet
- 3380 De wgy hogy az en eletem
 Cryftws legén en Iftenem
 Mert enneekem en halalom
 erthe lezewn wyghafagom
 Czak tétemet meg kenozhatod
- 3385 de lelket meg nem banthatod
 fem meg nem byrhatod
 Myt twcz tenned mynd eel tegyed
 zandokodat meg se engegyed
 Mert teweled femmyt fem gondolok
- 3390 Dee Cryftwfert en meg halok
 az czazar onen benne ygen meg haraghwek
 Es kezde magat bozontany
 ees nagy zoual ezt mondany
 O byzoń || ^{508a} Nagy Bolond wagyok
- 3395 Es bozzwfagot nagyot wallok
 hogy ylyen genyet leany
 Iftenynknek ellene yar
 es myg akarywk el zenwedny
 Iftenynken ezt tetetny
- 3400 nağ kaar nekwnk Es nagy zeegyen
 hogy egy ghenyet yllyet tegyen
 Mert azt halwan kereztyenek
 mynd yg tezne azon felek
 Iftenynknek bozzwfagat
- 3405 kyk banynyatok gyalazafat

- gyewtewryetek ez ewrdengefth
 Mert ym lam mynket mayd mynd el wezth
 Oh nagy hatalmas yftenym
 Es byzodalmas remenfegym
 3410 Segelyetek maft ennekem
 Es tewryetek ellenfegemet
 Mert ertetok hadakozom
 es ty yotokat akarom
 ezth meg mondwan eel ragadak
 3415 Ideftowa rangathaak
 Kemelletlen kezdek werny
 Es mynd halalygh gyenterny
 Azomban egy ewrdegh tagya
 ky romaban byro wala
 3420 Es newe Thurfathes wala
 ez nagy fyttvel elew alla
 Es az Czazarnak ygyen monda

Confilium thurfatis

- Oh Czazary the^{508b} Nagy felfeg
 ez wylagba nagy erewfeg
 3425 nagy kar nekod Es nagy zegyen
 myt ez genyet raytad thezewn
 hogy the ewtheth meg ne gyozheffed
 myt akarz ne tetetheffed
 Raytad tezy mynt ym lathtyw
 3430 de byzonnyal mynd my bannywk
 Chazar azert hallyad tanaczomat
 en meg allom bozzwfagodat
 way megh ewwel pakoczaltal
 Es wele kent nem wallattal
 3435 de hágad hogy fyetteffek
 neegy nag keereek kezeyteffek
 Harmad napeeg meg kezwlyen
 Es forgaffa ylyen legyen
 hogy kettey feel forogyon
 3440 Es kettey alla forogyon

- beretwawal be rakaffak
 Es az leyant ky hozaffak
 Thennen maagaddal wallatom
 hogy az leyant aldoztatom
 3445 ha kedyglen kemen lennee
 hogy te neked nem eengedne
 Oly nagy kennal ew meg halyon
 hog mynndennek peldat agyon
 mel kenra fel wetteffek
 3450 Es foltonket zaggataffek
 hog azok kyk ez kent lafak
 509a Tewelgefeket mynd el hagyak
 Mennye czazar yllyet halla
 zekebewl ottan le zalla
 3455 es az fewldre le hayta magat
 Ifteneenek ada halaat
 hogy ewk ezt engettek wolna
 hogy ily tanaczot tet wolna
 az wtan eefmeg fel maza
 3460 Ees Thurfatefnek yg monda
 Es ekeppen bezelle

Imperator ad thurfatem

- Io Thwrfates en yo zolgam
 tewkellet yo ez myt mondal
 Im thanaczodat fogadom
 3465 es thenekewd en azt hagyom
 thenen magad ezt meg tetefed
 Es mynt mondad wg zerezteffed
 en kedyg neked azt fogadom
 hogy mwnekadat heyaban nem hagyom
 3470 ebben kefedelm nem theleek
 De az ken meg zereztefek
 oly halhathatlan ken wala
 Ra nezny ees zewrnyw wala
 ez nagi kent el ky allathak
 3475 Es az dolgot meg kyalthatak

- Az wydek mynd fel kezwe
 ez zert lathny mynd be gywle
 Mynden ember zewrnywilkedyg
 kytwl az algyw | ^{509b} Lattatyk
 3480 Kereztyenek kyk walanak
 Mert walthozyk wala zynek
 Es hayladozo wala zywek
 az poganok wygadoznak
 Es ewremokben tombolnak
 3485 ewn magokat ygen hannyak
 Es wrwnk criftwft bozzontyak
 az kereket forgattyak
 Es egyben ygen Chykorgattyak
 ygy az czazar fel kezewle
 3490 Es az kennaak helyere yewe
 az leanth ees ky hozata
 kynek ot lewen ezt monda
 No leany Immar ym yt wag
 Teged gyakorta kerelek
 3495 es nagy fokal ees yghezelek
 hogy tewelgefed lee tenned
 Es Iftenynketh remenlened
 Dee meerth negedews lewl benned
 hogy nem akaral engedned
 3500 Immar ym oly helyre ywtottal
 meg latod awal myt haznalthal
 tegewdet ymmar nem kerlek
 de kennal keteleenytlek
 ha yftenynketh ymadod
 3505 eletewdet meg nyoytod
 ha kegyglen dagalyos lez
 Ingyen mayddan oly nagy keenth || ^{510a} Wez
 hogy mynt ym zemeddel latod
 Thefted mayd el zaggattatyk
 3510 Im meg walyk mar ez wttal
 Ifteneddel myt haznalthal
 merth ez kent ym raythad kezdem
 Es kereztyeneken weghezem

Mert walaky megh ygy thezon
 3515 Thewlem meg ylyen kent wezon
 Katheryna hoky ezt halla
 magat Cryftwnak aayanla
 nagy zepfeghel lee terdeplek
 Es nagy fyrwan ygyen ymadkozeek

Oracio katherine in prefencia Machine 2c

3520 Oh en edes wram myndenhato yften
 kyert maftan wacyon ygyem
 ky te hozyad kyaaltoknak
 Es zewkfeegben nawalygoknak
 ymadfaghokat meg hallod
 3525 Es amyt kewannak meg adod
 hallyad meg een ymadfagomath
 hoky ez ken el tewretteffek
 hoky ez neep ky maft yt wacyon
 zent newednek haalat agyon
 3530 wram yefws the yol twdod
 ky zyweknek tytkyat lathod
 hoky ez nagy kent en nem felem
 Es thwled en eetz nem kerem
 azert hoky en ez kentwl felnek
 3535 Es erted meg nem^{510b} Mehrnek Halnom
 mert hozyaad mentemet wgy warom
 veled lettemeth wgy kewanom
 akar mel nagy kennal halyak meg
 Czak hoky the hozyaad ywthaffak
 3540 mert Czak te wagy en ydweffegem
 Es Chak te wagy en dyczofegem
 de eetz tewled azert kerem
 hoky talanthan azt erdemlem
 hoky the zent hytewd el terwllyen
 3545 Es ez lewen zelefwllyen
 Meegh el fem wegezte wala
 wgyan ymadkozyk wala walaa
 hoky az eegh be homaalyodek
 az ydew meg fewtetewdek

- 3550 Es nagy menydewrges kezde lenny
 az fewld nagyon meg yndwla
 Es egy angyal menybowl le zalla
 aaz kerekeket meg tewre
 es nagy febbel az nepre wethe
- 3555 wgy az kennak forgafa
 Es nagy febes thalalafa
 Negy ezewr poghant ewle meg
 zewrnyw halallal rekkente
 kyk egyzör smynd eel wezenek
- 3560 Es mynd pokolra fyllyedenek
 Thwrfathes ees eebowl yaraa
 zörnyw halallal megh hala
 az poganok ygy || ^{511a} Vezenek
 Es Kereztyenek meg menenek
- 3565 az czazar el rwgazkodek
 Es czak alegh meneködhettek meg
 kezde magat bozontany
 es ylyen zowal fyratny

Planctus Imperatoris

- Oh ennekem nagy felfegnek
- 3570 kitwl kyralyok ees felnek
 Oh een nyawałas feyemnek
 Es bwban zabalt lellemnek
 hogy egy leyant meg nem gyewzyek
 Dee mya ely wezelt lelyek
- 3575 Oh ennekem een yfteneim
 nyawalyamban nagy remenym
 mygh akarthok weztek lennye
 Es Raytam yly wezelt tetetny
 Oh de wolna yl wezelem
- 3580 Es yli zerenczetlen feyem
 es ylyen zerenczetlenfegem
 hogy nagy felfeg ram thammadna
 Es hatalmawal meg rontana
 dee malth Oh nekem nagy zegyen
- 3585 hogy egy genyet ennee wezelt thezön raytham

Merth egy gyarlo leany thezy
 hogy feywnket íg rekenty
 Oh megyek mar Es howa legyek
 Es wyghafagot hol kereffek
 3590 mykort magat yg fyratna
 de fegelsewt nem latna
 | ^{511b} Felesefeghe Kewzel wala
 Es ez dolgot mynd yol latya wala
 zyweben meg bathorodek
 3595 Es Czazar eleyben lepek
 nagy haragal rea tekynte
 es ewt bozzontwan ygy bezelle

Imperatrix ad imperatorem etc

Oh morchona genyeth ember
 Iftennel myt wetekewdel
 3600 Mely aaz heytfagh genyet barom
 hogy yftenre hadad wagyon
 Iften ellen myth kezdewttel
 No ertetlen mar ne hagyad
 de byzonnyal halyad
 3605 Es zemeddel laffad
 az wr cryftws mely Hatalmas
 Es myndenben dyadalmas
 ky nem mynden hatalmawaal
 hanem csak egy angyalawal
 3610 yly fok nepet meg ewleffen
 Es yly wezellel wezeffenn
 azert haddel te nagy hytfagodat
 Es meg bannyad the nagy wetkewdet
 Mert pokolban nagy kent wallaz
 3615 na mynd ebben te megh maracz
 en ymmar koreztyen wagyok
 Es hytewdre soha nem haylok
 Thowabba fok neep gywlt wala
 oda ez nag kennak lathafara
 3620 kyk || ^{512a} Latwan ez yly nagy czodat
 Es yftennek yl nagy hatalmat

Mynd ez hytre fordwlanak
 Es náğ fel zowal ygy mondanak
 byzonyawal nagy az iften
 3425 kyt ez zewz nekwnk ygen hyrdet
 azert my ees kereztyenek wagywnk
 Es az hyt mellet mynd megh halwnk
 Mert ez balwanyok mynd ewrdegheuk
 Es mynekwnk yo tehetetlenek
 3630 Az Czazar hogy ez zot halla
 magat rayok haragwta
 de ynkab felefehere
 kynek mondwan Es ez zerrel ygy
 bezelwen

Imperator ad contoralem

Azzony Iambor thees myt zolaz
 3635 wagy bolondfag myt mondaz
 lam theged ees el hytettenek
 ef meg Chaltak az kereztyeenek
 hogy hytwnket ees el hagyarad
 Iftenynket megh thagagyad
 3640 Oh ennekem nyawalyafnak
 náğ nyawalyak en ram maznak
 kyknel eez ym mentwl nagyob
 hogy felefezem el hagyarot
 Oh mely boldogtalanfaghom
 3645 Oh mely nawalyaffagom
 hogy yftenymtwl ezth lelyem
 es nagy yo tetemre eezth | ^{512b} Erdemlyem
 hogy ky ew dyczewfeghekert
 Es hytemnek zelefwtteyert
 3650 kywól walokat kenzathok
 Es myndent hythemre hozok
 Thwlaydon en kebelemböl
 Es twlaydon en ölemböl
 nem kylemb mynth ennen lelkem
 3655 ky zökyek mondwan ees el hagyarom
 Es mynket wgy meg wtalyon

- wele ewzwe mynd az neepet
 kyk wallottak wala az wr yftent
 Es Mykoron ewt ky wynnek
 3695 es kemelletlen gyewtorneiek
 katerynat ewh meg lata
 neky nagy zowal ezt monda
 Oh Cryftwnak nemes zywze
 Es yefwnak zent yegyofe
 3700 kerlek teged ymag ertem
 hogy wegezyem myt kezdettem
 kyt katheryna meg fegelle
 Mert neky ygyen felele
 leegy bathor kyalne azzony
 3705 Es ne fel femmyt azon
 mert kenodert wez nywgholmath
 513b Halalodert dyadalmath
 Rewyd lezewn nekod kenod
 kyert menyorzagot byrod
 3710 ezt meg mondwan el ky wywek
 Es wrok zawat meg theweek
 Mert emleyet ky zaggathak
 az wtan nyakat el waghak
 Es tefet el nem themethek
 3715 az nepeth ees mynd meg ewlek
 Es eez keppen ewk megh halanak
 Es Mennyorzagban ywthanak
 porphyrys hogy ezt meg halla
 hogy ez tef fewld kywel wolna
 3720 Ighen bana Es eel fel wewe
 Es yo kenettel megh kenee
 es eyel ewtet el temethe
 Es ew wrat ebbewl nem feele
 Regghel az Czazar ezt meg halla
 3725 Es ky tewtthe thwdny akara
 Es o zolgayt be. hywata
 Es o nekik ez zoth mondaa
 Iewth en ram maft nagy nyawalya
 hogy zomat nynez ky fogadny

- 3730 lam en thynektewk wgy hagyam
 es erewffen paranczolam
 hog' testet el ne themeffethek
 azert byzony nagy kent latthok
 ees mynd eggyghlen meg haltok
 3735 ha ennekem ky nem aggyatok
 ky tewtte Es meg nem || ^{514a} Mongyatok
 Ezt az neep hogy halla
 ygen meg yedenek
 es nem thwdanak mit felelny
 3740 mert az oly tytkon lewt wala
 hogy fenky nem thwggya wala
 kezdek az nepet wallatny
 Es az themetefert kenzany
 kyt porphiryws hogy lata
 3745 batorfagal elew alla
 Es magat Cryfthwfnak ayanla
 Es az czazarnak ezt monda

Porphirius ad Imperatorem

- Ne kenzas bynteleneket
 mert en tettem mynd ezewket
 3750 halhatatlan embereknel
 yly kemenfegh kyt the tewtthel
 ez wylagot ha meg nezewd
 Sohol nyncz oly kemeny nemzet
 ky temeteft meg tylthana
 3755 akar hogy kyt meg kenzana
 Azert thwled nem tytkolom
 dee ym nagy batron meg mondom
 porphyrius een ky wagyok
 mar een ees kereztyen wagyok
 3760 az zent testet een fel wethtem
 Es een magam eel themettem
 Mely zot az Chazar hogy halla
 mondhatatlan ygen meg bwfwla
 Rewaffat mar el felede
 3765 dee bembelefet meg kezde

Oly ygen nagy bwban wala
 hogy oly mynt egy bolond wala
 Es nagy fel zowal bembel wala
 es naǵ | ^{514b} Rewaffal yǵ mond wala

Vlulatus Imperatoris

O me miserum o me omnibus miserandum ut quid in hanc
 criminofam uitam natura mater ediderat cui tollitur omne quod
 nostri Impery precipue summa requirebat

- 3770 Oh ennekem nyawalyafnak
 job ne zywelethettem wolna
 hog' ne erre ywtottam wolnaa
 Mert ym nekem egy remenyem
 Thwlaydon oly mynt en lelkem
- 3775 Orzagomnak egy oltalma
 Czazarlagomnak gyamolya
 Im nem thwdom my ghondolwan
 Lam el hagioth meg wthalwan
 Oh mar thwdom hogy ettwl wolt
- 3780 felesegem ees hogy megh holth
 de yol leheth nagy kaar legyen
 Ammyt my raythwnk tewt legyen
 dee ha eew megh ees megh therne
 hath welwnk [el] megh ees elhetne
- 3785 megh gondolwan o nagy yo thetheth
 megh sem akarnam sem kewannam weztet
- Hinc ad milites 2c
- Im laffatok yo wythezym
 Es en zeretew yo baratym
 ha nem nagi || ^{515a} Nywalyat wallok
- 3790 hogy o thwle ylyet hallok
 kyt az wythezek hogy hallanak
 az Czazarnak ygy mondanak
 Chazar thewlewnk ymmar hallyad
 mert Im megh mongywk bathor bannyad
- 3795 my ees kereztyenek waagywnk
 Es az hyt mellet mynd meg halwnk

mert balwanyd nem yftheneuk
 ha nem pokolbely ewrdegek
 kyt hogy az Czazar megh halla
 3800 meg bwfwlwan ygi reada

Fletus Imperatoris

Oh ennekem nyaawalyafnak
 yob adathnam mayd halalnak
 Oh lam wagyk dyczethelen
 myt tegyek mynd ezewk ellen
 3805 Oh lam een nem uoltham felfegh
 de mynden napy zegyenfegh
 Oh megek mar ees howa legyek
 fegetfeghewt hol kereffek
 Quid tibi deliqui dicito mars maxime divum
 Vtrigido uapulem de nili uirgine fato 2c
 Oh hadbely een yftenem
 3810 mond meg nekem myt wethewttem
 hogy egy leany fegywerewel
 geuzteffem yly kemenseguel
 Feminea pugilem da precor uincere bella
 | ^{515b} Oh nagy yften kerlek tegewdet
 agy maftan seegetseget
 3815 hogy ez egy leany hadaat
 meg gyewzyem es wyadalat
 Azert kerlek [the] teged porphyriws
 en yo barathom merth the thwdod
 mynden thanaczomat Es thwdod
 3820 merth neked fok yowal woltam
 mert twled ezt nem wartam volna
 hogy en raytam yly wezelt tegy
 hogy the ees my ellenfegwnk legy
 azert haddel the nagy wetkewd
 3825 Es megh ees bodogh leheth elethewd
 Ezt halwan porphyryws
 monda az Czazarnak
 Io czazar ezt byzony thwdom
 Es soha megh nem thaghadom

- 3830 hoky te ennekem yowal wolthal
 de ydwefleghet nem attal
 maft en thwlem ezth keewannad
 hoky hytemeth el hagyaratnad
 Es yftenemeth megh thagadnam
 3835 es The tennen magad yol twdod
 Es meltan melthan meg nem tagadhatod
 hog yftent kel ynkab felnwnk
 hoky nem embert remenlenenk
 azert neked megh felelek
 3840 mert nekewd soha nem enghedek
 de ees een hyw baratymmal
 hytem || ^{516a} Wallom mynd hothomyghlan
 ezt az czazar ygen bana
 Es zolgaynak ygy monda
 3845 no mynd egywth el wygyetek
 Es nagy kennal megh ewlyetek
 testeket el se temeffetek
 de mynd aaz ebeknek weffethek
 kyketh ottan el ragadanak
 3850 ees mynd nyagokat el waghak
 Es testeket el fem themethek
 de menyben wywek lelkeket
 az Chazar hoky mynd ezt latha
 hoky aaz neep mynd el haylana
 3855 latha hoky mygh thowaba wyna
 azent nagyob kart wallana
 Thowaba nem haloghatha
 de az leanth ky hozatha
 Es ewt eleyben allatha
 3860 Es ew neky ez zoth monda

Imperator ad uirginem

Iolleheth hoky mynd the thwled legyen
 Es tennen magad tewtted legyen
 hoky een feyem meg bwfwlyon
 Es Czazarfagom meg pwztwlyon

- 3865 mert felefelehem ky wala
 myad engemet eel hagma
 yo wytezym kyk walanak
 myad fattygh meg halanak
 The ewrdegfeegheddel wgy thewl
 3870 hogy feyemen | ^{516b} Oly wezelt tewl
 neegy ezer embert eel wezthel
 Es az mennyel meg wttethel
 az fok doktort meg bywøled
 Es welem mynd meg eghetteted
 3875 de menthwl nagyob kaar nekem
 mert oly ha ky wed en lelket
 ha porphyrywft eel wezthed
 Es alnokfagoddal meg ewleted
 Dee ha kedwem tezewd wala
 3880 heytfagodat meg hywod wala
 hat welwnk orzagolhacz wala
 zewrnyw halalt fem lacz uala
 de mar thøbbe ne czalogas
 Im tenekewd kettewt adwnk
 3885 kykkel mar zabadda hagwnk
 awag ely hat aldozyl
 kateryna hogy ezt halla
 maaghat yftennek ayanla
 el Thowaba nem halogata
 3890 dee az czazarnak ezth monda
 myth ghondolhatz mynd el thegyed
 yme kezewn feyemet wegged
 ez zent hytewt meg nem tagadom
 Es yegyefemet holtygh wallom
 3895 merth een ertem ew meg hala
 Es ewrdeghtwl ew megh waltha
 eerthe en ees ym meg halok
 zent neweerth haalalt wallok
 az Czazar || ^{517a} Ezen megh Haragweek
 3900 Es zekyben fel ylthepeek
 Sentencyat zolghaltata
 Es az zywzre az halalt ig adaa monduan

Sentencia

- Een ky wagyok maxencyws
ghonozokat ky megh kenoz
3905 Ez zeles wylaghnak wra
Es yghaffaghnak adoya
Imyl Senthencyat adok
Ez leañra halalt adok
mert romaban my ezth zewrzewk
3910 Es yo wegghel megh tewkellewk
hogy ky yftenynket nem hine
awagy ewket nem thyzthelne
haath azt fok kennal kenzanok
Es ewt halallaal megh ewlnok
3915 Dee ez leany ezt el hatta
Es Cryfthwft Iftennek wallotta
az my hythewnket meg mewette
Iftenynket nem tyztholte
azert waros kywel eel ky wygyek
3920 ees o neky nyakat wagyak
Es az latrok mennye ezth hallak
az zyzet ewk ottan el raghadak
el Mykoron wyzyk wala
zebden ezt enekly wala

Regnum mundi et omnem ornatum seculi contempfi propter
amorem domini mei Ihu xpi Quem uidi quem amaui in quem
credidi et dilexi 2c

- 3925 | ^{517b} Ez wylagoth mynd kenczewel
meg wtaltam tellyeffegwel
Czak een edees yegyefemert
az en edes Iefwformerth
kyt een lathek Es zerethek
3930 ky neweerth nagy kent wallek
hogy ew ezt enekly wala
ewth fok neep kewety wala
az azzonyok fyrnak wala
az zyzek bankodnak wala

- 3935 kit katheryna meg lathwan
 neky ygy bezelle mondwan
 Dragalatos nemes zizek
 Es kegyelmes azzony neepék
 een kenomath fyraaftokal
- 3940 keerlek hog meg ne banczatok
 Inkab welem wygagyathok
 mert Iftenemet yol lathom
 ym engem hyw ygyol [lathom] hallom
 de fyryathok maghathokon
- 3945 Es leendew fyathokon
 hog kyk poganfaaghban laktok
 nagy kaar ha benne meg halthok
 mert zegenyek mynd el weztek
 Es mynd pokolra flyetthek
- 3950 ees mykort oda ywtot wolna
 hol az nyak wagho heel wolna
 Oth az nyak waghonak zolla
 Es ew neky yly zot monda
 kyt az fok neep ygyol halla
- 3955 kerlek theged yo baratom
 mert ymmar az en edes wramat yol laathom
 hogy egy keweffee wary engemeth
 hogy || ^{518a} Imagyam mar wramath
 kyt hogy az hoher meg halla
- 3960 neky arra ydewt hagma
 katernya nagy ekeffen lee terdeplek
 Es ylyen kepen remenkewdek

Oratio agonista X^gginis katherine 2c

O decus et Salus credencium O Spes et gloria virginum
 Ihu bone gracias tibi ago qui intra collegium ancillarum tuarum
 dignatus es me connumerare

- Oh ennekem en ydweflegem
 Es en byzony edeffegem
- 3955 Oh zyzeknek nag remenye
 Es ew nekyk dyczofeghek
 Oh ennekem nag ekewffek

- Vram yefws the nagy fellegh
 fewldnek mennek erewfeghe
 3970 en lelkemnek edewffeghe
 errewl neked halat adok
 hogy maftan te zolghalo leanyod wagyok
 Es thegedet azon kerlek
 hog azok kyk en ertem teged kernek
 3975 zewkfegewkben es nyawalyaokban
 akar hol oth ez wylagban
 ewketh wram meg halghaffad
 es ammyt keerne 9 nekyk meg agyad
 Ehfeigh tewlek el tawozyek
 3980 Es halal oth ne wralkogyek
 Es nalok legen mynden bewfeegh

Expecto pro te gladium xpe rex bone Thu paradifo meum da
 fpiritum Et fac ueniam meam agentibus memoriam 2ct

- Oh en edes wram yefws
 Immar erthed ym meg halok
 zent newederth halalt wallok
 3985 Immar vram thegewd nezlek
 azert teghed azon kerlek
 hogy az en lelkemet hozyad weegyed
 Es Mennyorzagban helhezteffed
 nekewd wram hala legyen
 3990 lelkem weled menyben legyen
 Theged ylleth nagy erewfeeg
 Es tewkellethes nagy ekeffegh
 Mennyorzagban nagy dyczewfeegh
 eennekbely nagy ydwefseegh
 3995 Ez wylaghy nagy feenefseegh
 Iozaaghbely nagy tyztöffeegh
 Neked legyen hatalmaffag
 ez wylagban nagy kyralfagh
 Nekewd legyen nagy dyczeret
 4000 Es weegh nekwl walo eelet
 Nekewd legion mynden yozag
 fewlden mennyen mynden orzag

Es Menye az zyz mynt ezt monda
 magat Cryftwnak ayanla
 4005 hogy lelket hozya fogadna
 Es kerefeth neky megh halghathnaa
 az eeghbewl yly zo || ^{519a} Mondathek
 Es yly feleleth adathek mondwan

Veni electa mea Speciosa mea ecce tibi beatitudinis ianua apperitur ecce quietis eterne manfio tibi parata adwentum tuum expectat 2c

Iewy een hozyam en ualaztottam
 4010 nekewd nagy yo nywgomat alkottam
 Iewyel ymmar En zeep yegyefem
 ammyt kerel mynd megh tezem
 merth kyk engemet the erted keerneke
 Seghetfegeth tewlem weznek
 4015 Es kyert thez ymadfagot
 Annak aadok bodoghfaaghot
 halaalodert nagy wyfaagot
 neked adom mennyorzaagot
 Iewel ely Es legy welem zynetlen
 4020 welem wygagy ueghezetlen
 meg nylt nekeud mar Mennyorzagh
 Es Thegedet waar zent haromfagh
 Iewyel mar en edeus zemem wylagha
 nem hagiom mwnkadat hyaban
 4025 laatham teneked tehetfegeth
 es enes megh fyzethem zolgalathodat
 Es wytezfegedeth
 Raytad wygad mynd mennyorzagh
 es benne walo nagy fok yozagh
 ezt meg halwan az zyz zola
 4080 az nyak wagonak Es ygyen monda

Virgo ad Spiculatorem

Io barathom een kez wagyk
 mert maar vramert ym meg halok
 ha kewl feyem el wehetewd
 wradnak zawat tehetewd

- 4035 azomba nyakat le hayta
 Es a niak wagho hogy ezt latha
 Egy waghaffal wgy legyenthee
 hogy ez wylaghol ky weghezee
 holot keeth czoda yelenek
- 4040 elew mert hogy feyet weweek
 weer nem yara ew nyakabol
 de they folya derekabol
 az zyzefeghnek yegyere
 kyben lakek mynd mygh eele
- 4045 mas czoda megh enth ez lewn
 hogy menybol angyalok zallanak
 Es o neky ennyet zolgalaanak
 hogy ew tefet el fel weewek
 Es fynay hegyere el fel wywek
- 4050 ky oda oly mezze wala
 hogy hwz napy menew feeld wala
 holoth nagy fok czodak leeznek
 Korok egheffegeth weeznek
 lelke kegygh menyorzagbhan
- 4055 oly nagy dyczofeghbhen Es bodoghlagbhan
 wagyon
 hogy nem wgy hogy meg mondhatnok
 wagy kegyglen meg yrhatnok
 de czak meg fem gondolhattywk
 mygh nem zemwnkel megh lattywk
- 4060 || ^{520a} Hogy kegygh oda meheffunk
 az zyznek ygy remenkegiunk

O felix katerine
 exora dominum
 tu virginum regina
 da premia diuina
 Regisque folium ꝛc

- Bodogh zyww Katerina
 kynek theftet tartya fyna
 Immad ertwnk theremthenket
- 4065 Es nyeryed ydwessfegwnket

nyeryeed mynden kewanathonkat
 ygaz yozaghban ayeythatwnkath
 hogy the weled dyczowlwen
 4070 wygadhaßunk mynd ewreke
 kyt engegien mynekwnk
 atya fyw zent leløk
 egy ȝrøk elȝ yften
 mynd ȝrøkwl ȝrøkke
 amen

Weghe wasyon amen

I. Alexandriai Sz. Katalin nagy verses legendájának szövege Sövényházi Márta soror másolatában, a M. T. Akadémia könyvtárában őrzött Érsekújvári codexnek 447—520. l. olvasható. Leírásának ideje: 1530—31.

A teljes művet nyomtatásban először TOLDY FERENC bocsátotta közre *Alexandriai Szent Katalin verses legendája. Pest, 1855.* cz. könyvecskéjében, a kezdősorok képmásával, bevezetéssel és jegyzetekkel; másodízben SZILÁDY ÁRON adta ki 1877-ben a *Régi Magyar Költők Tárának* I. kötetében (31—159. l.), irodalomtörténeti és nyelvi magyarázatokkal (306—336. l.), de, mint Toldy, szintén modern helyesírással. A harmadik kiadás VOLF GYÖRGY-től, a *Nyelvemléktár* X. kötetében (150—274. l.) látott napvilágot (1888.), az eredeti orthographiájával. A három kiadás nagyon különböző értékű. Míg Toldy helyenként javításoktól sem tartózkodott: a *Nyelvemléktár* szövege SÖVÉNYHÁZI írásának meglehetősen hű képe. Az eredetiben az y csaknem kivétel nélkül két-, néha egyvonásos (ý, ý), az ö, ő gyakran a középkori magyar iratok megszokott farkas ȝ-jával van írva; Volf elhagyja az ý és ý vonásait; az ȝ-t ö-vel írja át; de egyebekben vigyáz, hogy közlése a középkori szöveggel betűről betűre megegyezzek, s kiadása csaknem teljesen hibátlannak mondható.

Egyébiránt tudni kell, hogy SÖVÉNYHÁZI MÁRTA írása már nincs eredeti állapotában és az Érsekújvári codexnek egyetlen részén sem szorgoskodtak többet ismeretlen utódok, mint a verses legenda szövegén. Sövényházi soror az elbeszélést egyfolytában írta, mint a prózát (*Nyelvemléktár, X. k. XXVI. l.*), vizsont a codexben jelenleg a ZOLNAI-nál (*Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. Budapest, 1894.*) közölt képmás bizonyossága szerint is a verssorok végét apró vonások jelölik. Ér-

dekes, hogy e vonásoknak, melyekről a kiadóknak egyike sem emlékezik, a Toldytól közölt képmáson semmi nyoma. Kései eredetökre azonban e nélkül is eléggé rávall az a körülmény, hogy téntájuk a legenda legnagyobb részében sötétebb, «modernebb» a szövegénél, sőt az 1600-ik sortól az 1855-ig egyszerűen plajbászszal vannak a szövegbe firkálva.

Ám ZOLNAI egyébre is figyelmezteti az olvasót. «Az ő hang jelén», olvassuk idézett munkájának 267. lapján, «néha az alsó vonáson kívül még fölül is két vesszőt látni (így pl. *ewlnők* ölnők, *dyczöwlvén* dicsöülvén) ... Ezen kívül ... az Érsekújvári Codex számos helyén a fölül pontos *é* betűt is használja, a melynek nyilván vagy hosszú *é* vagy zárt *ë* lehet a jelentése.» És hozzáteszi: «Sem ez az *é*, sem a föntebb említett *ö* betű nincs feltüntetve VOLF-nak kiadásában s az előszó sem emlékszik meg róluk».

Volf hallgatását azonban meg lehet magyarázni. A fülesfarkas *ö* betűk kettős vonásai annyira eltérnek Sövényházinak egyenes, határozott, vékony ékeitől, az *ý* betűk kettős vonásaitól, hogy kései eredetük már ezen az alapon teljességgel bizonyosnak tekinthető. A pontos *é* meglehetősen gyakori a legenda szövegében, bár használata fölöttébb következetlen és az elbeszélés különféle részeiben különféle sűrűségű. Az 1784—1787. verssor pl. így van írva:

Kerlek thégeed hogy wezteg légý
Es maft tewb bezédet ne tegý
Im ez dolgot meg wegezem
Es bezedödet bé wezem.

Viszont az *é* a verses mű elején ritkábban fordul elő, mint a későbbi részekben, noha helylyel-közzel utóbb is találkoznak lapok, melyeken a pontos *é*-nek semmi nyoma.¹ Ez a körülmény arra vall, hogy a pontok alig tartoztak Sövényházi orthographiájához és utólag kerültek a szövegbe. Csakugyan az Érsekújvári codexnek Sövényházitól írt többi részeiben csupán néhanapján akad egy-egy pontos *é* és a legtöbb szakaszban irmagul sem található. Mi több, magának a Katalin-legendának szövegében merőben jelentéktelen amaz e fölötti pontoknak száma, melyekről első pillantásra nem lehet megállapítani, hogy utólag csúsztak a kéziratba, mivel téntájuknak színe különbözik az alapszövegé-

¹ Pl. a 2156. sortól a 2275-ig.

től és általában azonos ama jelekével, a melyekkel a verssorok végei vannak kipéczézve.

Az interpolálás idejének megállapítása e helyütt bátran mellőzhető. A Nyelveléktár szerkesztője bizonyára abban az esetben is hallgathatott a füles ő és a pontos é betűkről, továbbá a sorvégeket jelző vonásokról, ha már valamennyit a codexben találta, a minthogy a Nyelveléktár egyebütt sem említi meg mindig az interpolatiókat, a szövegeknek későbbi megváltoztatásait. VOLF nem közölte a codexek szövegeit mindenestül; föltehető, hogy a Katalin-legenda szövegét sem akarta járulékaival együtt napvilágra bocsátani, hanem lehetőleg abban a formában, a melyben Sövényházi Márta keze hagyta az utódokra. Ebben a tekintetben aztán a legdícséretesebben oldotta meg földadatát és a verses legendának legrégibb, legauthenticusabb szövege — néhány jelentéktelen botlás helyreigazításával — ma sem lehet egyéb, mint a Nyelveléktáré.

II. Azt a körülményt, hogy a verses Katalin-legenda középkori irott emlékeink között kiváló helyet foglal el, már TOLDY FERENC megállapította; ugyanő egyben azt a véleményt fejezte ki, hogy «a szerzőnek szabad és könnyű bánása tárgyával azt hagyja hinnünk, hogy itt nem fordítással, hanem eredeti művel van dolgunk: a minthogy mindeddig nem is sikerült oly eredetit találnom, melyet költőnk szem előtt tartott volna». (*A magyar nemzeti irodalom tört., I. köt. Pest, 1851. 101. l. A magy. költ. története, Pest, 1867. 98. l.*) Azonban a közönség egyebet is hallott tőle. A verses mű kiadásának bevezetésében a magyar verses szerkezet több idegen nyelvű szerkezettel össze van hasonlítva. Kiderül, hogy a verses mű egyikből sem származhatott, mivel valamennyinél teljesebb és egy elbeszélést kivéve — valamennyiétől eltérő szerkezetű. A kivétel TEMESVÁRI PELBÁRTnak kivonatos Katalin-legendája, mely a *Sermones Pomerii de Sanctis* 99. prédikációjában olvasható. Az idegen nyelvű legendák közül ez az egyetlen, a melynek elbeszélése a verses legendáéval egy csapáson halad, úgy hogy az utóbbinak mintegy rövidre fogott tartalmát tükrözteti. «Volt tehát Pelbárt kezében egy teljes Katalin-legenda, még pedig kétségkívül deák, talán épen azon Equilinus püspöké, kit idézve beszéli el a visiokat Ribadeneira.» (Id. m. XI. l.)

A munka körül fölmerült kérdéseket SZILÁDY ÁRON bonczolgatta tovább a *M. T. Akadémia évkönyveinek* XVI. kötetében és a *Régi Magyar Költők Tárának* I. kötetéhez csatolt jegyze-

teiben (306—311. l.) Szilády rámutat, hogy Pelbárt a *S. de Sanctis* 100-ik beszédében, épen a visiókkal kapcsolatban, világosan megjelöli forrását: «Legitur in historia ab Alphorabio descripta», csupán az a baj, hogy ez a historia teljességgel ismeretlen. Hangsúlyozza, hogy Alphorabius históriájáról csakis Pelbárt emlékezik és Alphorabius mint szereplő egyedül a magyar codexek legendáiban fordul elő: a Debreczeni és az Érty-codex folyóbeszédben írt relatiójában, melyek Pelbártból vannak fordítva, továbbá az Érsekújvári codexnek amazoknál sokkal bővebb és változatosabb verses legendájában. Ez a körülmény, nemkülönben egy másik, jelesül, hogy a codexben a verses mű után közvetlenül a Pelbárttól való beszéd következik, azt a sejtelmet ébresztette Sziládyban, hogy a verses legendának esetleg Temesvári Pelbárt volt a szerzője. A sejtelem csakhamar föltetvéssé izmosult. Szilády a verses műben megtalálta Pelbártnak «összes eszmekörét, teljes eruditióját». A verses mű logicusan van megszerkesztve, stílusában szabatos, szívesen idézget és idézeteit, melyeket ügyesen olvaszt be a szövegbe, rendszerint a Pelbártnál szokásos «hæc ille» megjegyzéssel toldja meg; az okoskodások módjában teljesen Pelbártra emlékeztet; eszméiben, képeiben és elveiben annyira Pelbártra vall, hogy ezeket nem volna nehéz a Pomeriumból vett párhuzamos helyekkel úgy kísérni, «hogy nem a költemény compilált volta, hanem a szerző azonossága fogna minden lépten-nyomon kitűnni». (*Régi m. költ. tára, I. 309. l.*) Pelbárt különben is kedvelte a költészetet: nyomtatásban megjelent első műve a zsoltárokra és himnuszokra írt magyarázat volt; beszédeiben, a hol szerét ejtheti, szüntelen idézi a himnuszokat ... Ha pedig a műveiben többnyire rövidre vonva olvasható legendákat nézzük, tapasztalni fogjuk, hogy ezeknek valóban költői részletei sohasem esnek áldozatul a rövidítésnek. (*U. o.*)

A kritika nem volt megelégedve Szilády okaival. HEINRICH GUSZTÁV az Egyet. Philologiai Közlönyben (1879., 137. l.) arra az eredményre jutott, hogy a R. M. K. T. kiadója még csak valószínűvé sem bírta tenni Pelbárt szerzőségét.

SZILÁDY új okokkal felelt. Pelbárt halála évében (1504) egy terjedelmes Katalin-legenda jelent meg nyomtatásban, *Raymundus* bíbornok kiadásában, Bázelen. A műnek V. fejezete «azon módon beszéli el sz. Katalin születésének történetét, a mint azt a magyar legendában találjuk, azzal a különbséggel, hogy a tanácsadó bölcsét Alphorabius helyett Macrobiusnak nevezi».

Szerzője nincs a címlapon megnevezve; hanem az előszó elmondja, hogy ferenczrendi szerzetes és a theologia professora volt, a ki az elbeszélést öt különféle legendából szerkesztette, a melyeket Assisi Sz. Ferencz tiszteletére épült valamely szent helynek sekrestyájében talált. A legendához aztán példák és csodák vannak csatolva, melyek közül az elsőhöz a következő megjegyzés csatlakozik: «ut inquit prenominatus Pomerius». A *Pomerius* Pelbárt melléknéve, ezt bizonyossá teszi az a körülmény is, hogy az illető példa Pelbárt 4-ik Katalin-beszédének befejezésében ¹ megtalálható; a *praenominatus*-t viszont, «minthogy e kifejezést megelőzőleg sehol semmiféle fölemlítés sincs, a mire vonatkozhatnék, egyébre lehetetlen érteni, mint azon meg nem nevezett ferenczrendi szerzetesre és theologia professorára, kitől az előbeszéddel ellátott legenda származik, kiben csakugyan Pelbártot kell fölismerünk». (*Temesvári Pelbárt Élete és Munkái. Budapest, 1880. 43–47. l.*)

Ezek a dolgok lassanként szinte közmeggyőződésé váltak: a verses legendáról a legtöbben úgy beszéltek, mint Pelbárt alkotásáról. Azonban ellenkező vélemény is akadt. HORVÁTH CYRILL (*Nemzeti irodalmunk a reformációig. Budapest, 1891., 101–105. l., Irodalomtört. Közlemények, 1892., 35. és kk. l., v. ö. Pomerius, Budapest, 1894. 71–88. l.*) hibáztatta a föltevést, mivel 1. azok a gondolatok, melyek a verses legendában előfordulnak, Pelbárt munkáiból csakugyan összeböngészhetők ugyan, de egyúttal jóformán minden középkori theologus műnek alkotó elemei; 2. mivel a verses legenda Alphorabiust mint csillagjóst szerepelteti, az astrologiának a dolgok fejlődésében lényeges és döntő szerepet juttat s így csakis olyan szerzőtől származhatnak, a ki hitt a csillagjósáknak komolyságában; Pelbárt pedig munkáiban (v. ö. *De Stis, in Epiph. Domini s. IV. D—I.*) mint eretnek és ördögi találmányról (hereticum et diabolicum figmentum) beszél minden astrologiáról; 3. az a vitatkozás, melyet a verses legenda Katalin és az ötven bölcs szájába ad, egészen más, mint a melyet nekik Pelbárt Pomeriuma tulajdonít; viszont a Pomerium Katalin-legendájának és a Raymundus-féle szerkezetnek egyéb ellenmondásai szintén elfogadhatatlanná teszik azt a föltevést, hogy az utóbbit Pelbárt írta.

A kérdést azonban nem belső, hanem külső argumentumokkal lehetett végkép eldönteni. Ezt a munkát KATONA LAJOS vé-

¹ De Stis, p. est., CII. J.

gezte el *Alex. Szent Katalin legendája középkori irodalmunkban*. Budapest, 1903. című dolgozatában. Ez az értékes mű két német könyvön alapszik: HERMANN KNUSTnak *Geschichte der Legenden der h. Katharina v. Alexandrien*, Halle a S. 1890. című munkáján és HERMANN VARNHAGENnek *Zur Geschichte der Legende der Katharina von Alexandrien*, Erlangen, 1891. című füzetén, mely az előbbihez részben megszerzésül, részben kiigazításul csatlakozott.

III. Alex. Szent Katalin egyike volt a középkor legnépszerűbb szentjeinek. Tisztelete a keletiek között a X. században terjedt el, a nyugati tartományokban pedig a XI. század folyamán; midőn csontjaiból néhány darabkát egy Simeon nevű szerzetes a Sínai-hegyről Rouenba vitt. Ettől kezdve cultusa mind nagyobb teret hódított; nevét ezer meg ezer kolostor, egyház, oltár, utcza viselte; ereklyéinek őrizetére külön rend alakult; a párisi egyetem s ennek példájára a főiskolák egész sora Katalint választotta védőszentjévé s nativitását — nov. 25. — még a reformatio után is szónoklatokkal ünnepelte.

Az ősrégiség azonban annál mélyebben hallgat róla. EUSEBIUS, az alexandriai üldözés leírója, HERAKLIDES, a ki a IV. században a kereszténység hős asszonyairól *Paradísus* cz. munkát hagyott hátra és személyesen megfordult Egyiptomban, hol Katalin a század elején állítólag vértanúságot szenvedett, továbbá a *Narrationes Nili Monachi Eremitae* cz. irat, mely az V. századból való és a sínai kolostor nevezetességeiről és vértanuiról szól, még csak nevét sem ismerik Katalinnak. Egyáltalában semmit sem hallunk róla; emléke merőben ismeretlen az összes egyiptomi és abessíniai kalendáriumokban, sőt Adónál, BÉDÁNál is. Csupán a X. században kezdik emlegetni egy cyprusi kéziratban, mely a párisi Bibliothèque Nationale tulajdona; és ettől kezdve veszi szárnyára a legendák költészete.

Az ismert Katalin-legenda változatok között van egy, a melynek írója el akarja hitetni, hogy műve a vértanúval közel egykorú; ugyanis ATHANASIUSnak, Katalin íródeákjának és szolgájának nevezi magát (*ταχυγράφος ἄμα δοῦλος ὑπάρχων τῆς κυρίας μοῦ Αἰκατερίνης*). Azonban Athanasius hazugságára rögön rávall az a körülmény, hogy a legendában Maxentiust szerepelteti, holott Maxentius soha sem járt Alexandriában. A legrégibb Katalin-legenda tehát nem az Athanasius-féle szerkezet, hanem az a X. századbeli rövid, egyszerű relatio, a mely a *Menologium Basilianum* megfelelő helyén fordul elő és a következőket mondja:

„Aikaterina mártir Alexandriából származott, leánya volt valami gazdag és híres fejedelemnek s igen szép volt. Jeles tehetségű lévén, jártas volt a görög irodalomban, bölcseségre tett szert s mindenféle nyelveket tudott. Elrendeltetvén, hogy a görögök áldozzanak a bálványoknak, és látván a barmok öldöklését, megbosszankodott és elment *Maximinos* palotájába s vitatkozni kezdett vele, mondván, miért hagytad el az élő Istent és imádsz lelketlen bálványokat? — amaz pedig megfogatta őt és durván kinevette. Azután pedig ötven retort hozatott és monda nekik: Vitatkozzatok meg Aikaterinával és győzzétek le; mert különben mindnyájatokat tűzre hányatlak. Azok pedig látván, hogy legyőzte őket, megkeresztelkedtek és ekkép tűzben haltak; míg emez lefejeztetett.»

Jóval gazdagabb és változatosabb már az a szintén görög változat, melyet a X. század végén vagy a XI. sz. elején élt SIMEON METAPHRASTES hagyott az utókorra. Mint az előbbi, szintén csupán a martyriumra szorítkozik; de közli a császári parancsot, mely elrendeli a bálványoknak való áldozást; az ötven bölshöz írott meghívó levelet; a császárné s Porphyrius epizódját; tudja, hogy Katalint a börtönben egy galamb táplálta; elbeszéli a Megváltó megjelenését a tömlőczben; *Maxentius* ajánlatát, melylyel Katalinnak házasságot ígért, a *Chryasadam* praefectustól feltalált kinzókerék megsemmisítését, Katalin testének a Sínaira való vitelét; s a vitákban Katalin már itt hivatkozik Homerosra, Platonra, sőt a Sybilla versére az Üdvözítő születéséről.

A deák változatoknak sorát két, egymáshoz nagyon közel álló szöveg nyitja meg: a MOMBRIUS-féle (megj. Boninus Mombritius *Sanctuarium*ában, Milanóban, a XV. századan, CLX—CLXII.^o l.) és a montecassinói kolostornak a X. sz. végéről, vagy a XI. sz. elejéről való kézírata, melyek VARNHAGEN szerint némi eltéréseik ellenére is az Athanasius-féle görög szövegnek valamely egyazon, hű fordításából származnak. — Aztán volna a cassinói apátságnak még egy XI. századbeli kézírata és ránk maradt, sőt nyomtatásban is megjelent az ú. n. ARECHIS-féle szöveg (l. *Varnhagen, i. m. 10—18. l.*), a melynek kézíratai a XI. századig terjednek: szintén az Athanasius-féle szövegnek fordítása, vagy inkább fordításának átdolgozása, melynek készítője maga ad számot munkája eredetéről: «Ezt a passiót, melyet eredetileg Athanasius görögül írt, a különféle fordítók idővel, mint tudva van, hibákkal rakták meg . . . Én, Arechis, a csenevész hajtásokat lemetélvén, a hiányokat viszont pótolván, hiteles előadásáról gondoskodtam.»

Arechis, mint mestere, Athanasius, Maxentiusnak tulajdonítja Katalin megöletését; tudja, hogy a hősnő «*costi quondam regis unica filia*», «*annorum X et octo*»; hogy Maxentiussal mindjárt az első találkozásra «*sokat disputált*», s noha a disputációt magát nem mondja el, előadja a császárnak Katalin származásáról tett kérdését s ennek a kérdésre adott feleletét. Az ötven böles meghívatik, Katalint anyagi jelenés erősíti meg; s noha a legenda a bölesekkel esett vitatkozás előadását megint mellőzi, annyit mégis megjegyez, hogy a disputát Katalin kezdette meg s hogy a bölesek fejével vitatkozott. A bölesek megtérnek, s miután a hősnő megvigasztalta őket, mind vértanúhalált halnak, de, csodálatosképen, a tűz csak hajokat sem perzseli meg. Katalint tizenkét napra tömlőczbe zárják; a császárné Porphyriussal együtt titkon meglátogatja, mire a szűz mindkettőt megtéríti s közeli mártiromságokat is megjósolja. Végre a 12-ik napon újra megjelenik előtte az angyal és megerősíti; majd a császár elé vezetik, a ki szép szavakkal szerelmét kéri, de hiába, úgy, hogy egy praefectus (a neve nincs említve) azt indítványozza, készítsenek megfélemlítésére kinzókereket. A pokolgép elkészül, de mikor Katalint ráteszik, Isten anyaga megmenti és a kerék egy sereg pogányt öl meg helyette. A látványra sok ember megtér. A császárné nyiltan szemére hányja férjének, hogy Isten híveit üldözi, s bátran meghal hitéért. Hasonlókép jár Porphyrius 200 vitézővel. Maxentius pedig még egyszer maga elé viteti Katalint «*et multis seductionibus animam ejus inclinare satagens, decertabat, instantius*», és csak mikor újra kudarcot vallott, hurezoltatja el a városon kívül levő vesztőhelyre, hol minden szakasztott úgy történik, a hogy a magyar verses legenda vége elbeszéli.

Látni való, az *Arechis*-féle változat már elég fejlett alakban mutatja be Katalin martyriumát. Azonban a fejlődés még tovább haladt. Valami ismeretlen, valószínűleg ugyancsak a XI. században, elővette az *Athanasius*-féle szövegnek azt a fordítását, a mely a *Mombritius*-féle és a *cassinói* variánsban tükröződik, aztán az *Arechis*-féle átdolgozást, és a kettőből új legendát kompilált, mely a források szavait bő lére eresztve, különösen az «eredetik»-ben csak jelzett beszélgetéseket drámai alakba fejleszti. Ezt a legendát, mely a XV. századtól kezdve nyomtatásban is többször megjelent, VARNHAGEN VULGATÁNAK nevezte el és legutóljára KNUST tette közzé idézett munkájában (231—314. l.).

A XIII. században JACOBUS A VORAGINE a Vulgata alapján, de egyéb szövegeknek is, jelesül a két *cassinói*nak, az *Arechis*-félének és VINCENTIUS BELLOVACENSIS *Speculum Historiale*-jének felhasználásával megint készített egy új változatot *Legenda Aurea*-ja

számára. Ez a mozaik-szerű szöveg különös figyelmet egy rövid részleténél fogva érdemel, a melynek fontosságát már KNUST észrevette (i. m. 19. l. V. ö. u. o. 61—62. l.). A szóbanforgó rész az az etymologia, melylyel az író a *Katerina* nevet akarja megmagyarázni: «*Catherina dicitur a catha, quod est universum, et ruina, quasi universalis ruina, omne enim ædificium diaboli in ea universaliter corrui. Nam in ea corrui ædificium superbiae per humilitatem, quam habuit, carnalis concupiscentiae per virginitatem, quam servavit, cupiditatis mundanae, quia omnia mundana despexit*».

Ez a hely azért fontos, mivel mintegy kijelöli azokat az ösvényeket, a melyeken a legenda további fejlődése történni fog, és mint látszik, termékenyítőleg hat a legendázó szellemre. Az «ördögi dolgoknak egyetemes összeomlásá»-hoz csatolt magyarázat hármias tételében már ott rejlik az a felfogás, mely a hősben valami apáczafélet látott, a milyennek a kor a valódi «Krisztus-jegyesét» tartotta. Ezt a gondolatot meg lehetett érzékíteni elbeszélésben, s a legenda csakugyan ebben az irányban eresztett újabb ágakat. (V. ö. KNUST, pag. 61—62.)

A XIII. századból, 1251-ből, fennmaradt egy francia verses legenda, melynek szerzője a római Sz. Szilveszterben tőle talált valami passionálra hivatkozik mint forrására, s így még korábbra utal; és ebben a munkában vannak jelenetek, melyek a «sponsa Christi» eszméjének költői kiképzését már folyamatban levőnek mutatják. Az író szerint Katalin szépségének s tudásának híre mindenfelé elterjedt. Meghallotta ezt a római császár is és tudatta Costusékkal, hogy Alexandriába megy és megkéri leányuk kezét. Ugyanebben az időben jelent meg az a császári rendelet, hogy az isteneknek mindenki áldozzék. Costus azt tanácsolta Katalinnak, hogy *menjen feleségül a császárhoz*, és nemsokára meghalt. — Katalinnak volt egy keresztény pap ismerőse, még abból az időből, mikor theológiát tanult. Ez a pap a városon kívül lakott egy kis kunyhóban; igen szegény volt, de volt egy szépséges madonna-képe. Katalin ellátogatott az öreg paphoz és elmondotta néki, hogy milyen férjet kívánna: tudóst, előkelőt, szépet, a milyen ő maga, és hosszabb életűt, mint korán elhunyt atyja volt. Az öreg ember pedig azt felelte, hogy ilyen férfit a világon alig talál; hanem, mondá, itt van ez a kép, rajta ez az asszony a fiával; könyörögj hozzá, majd ő szerez megfelelő férjet számodra. Katalin szót fogadott, és csakugyan, végre megjelent neki Jézus, szentek seregétől kör-

nyezve, s Gábor arkangyal tudatta vele, hogy ez a hatalmas király *arájává választotta*.

A fejlődésnek magasabb fokát tüntetik fel azok a szövegek, a melyek a következő időkben ismereteseek. Ilyen az a még XIII. századi keletű, de XIV. századbéli leírású *brüsszeli* variáns, mely az *Analecta Bollandiana* VI. kötetében olvasható, és az a szöveg, a melyet VARNHAGEN tett közzé (i. m. pag. 18—23.) egy *müncheni*, 1337-iki kéziratból.

A *müncheni* kézirat szerint Katalin atyja, Costus, «bálványozó és hitetlen király volt». A 14 éves leány kezére sokan pályáztak. Rokonai, anyja is, a ki titkon a ker. vallást követte, szüntelen unszolták a házasságra, de ő «amore philosophiæ» ellenállott minden nógatásnak, végre pedig, hogy szabaduljon tőlük, így felelt: «Keresetek számomra olyan férjet, a ki velem négy dologban felér, jelesül: nemességben, szépségben, bölcsességben és gazdaságban... Ha hozzám való völégényt nem találtok, soha férjhez nem megyek.» Ekkép a házasságból nem lett semmi. Történt azonban, hogy egy jámbor életű remete, kit Katalin egykor atyjával együtt kunyhójában a városon kívül meglátogatott, elment Katalinhoz és csodálkozását fejezte ki a szűz nyakassága és, mint mondotta, esztelensége miatt, hogy nem akarja női hivatását teljesíteni. Katalin erre elmondotta neki, hogy szívesen férjhez megy, de csakis az ismert négy feltétellel. A remete úgy találta, hogy olyan férfi, a milyent Katalin kíván, aligha akad a földkerekségen; de, úgymond, «én ismerek egy fölséges ifjat, egy királynő fiát, a ki szebb a nap és hold fényénél, bölcsesége pedig nemcsak a halandókat, hanem magát az eszt is oktatja és kormányozza, javai soha meg nem fogyatkoznak, előkelősége pedig kimondhatatlan». Katalinban fölébredt a kíváncsiság. Tudni akarta, ki ez az ifjú és hogyan juthatna látásához, mire a remete egy képet adott neki, melyen a madonna volt fiával együtt ábrázolva, s így szólt: «Ez annak a királynőnek, ama fiú anyjának a képe, kiről szólottam. Fogd tehát és vidd haza ágyasházadba és estére ajtódát bezárván, kérd áhítattal azt a nőt, kit a kép ábrázol — a neve Mária — hogy fiát méltóztassék neked megmutatni.» Így is történt. Katalin este könnyek közt imádkozott a nőhöz. Alig szunyadt el aztán, Mária megjelent neki fiával. De a fiú nem akart Katalinra nézni, mivel rúttnak, bolondnak, közönségesnek és nyomorultul szegénynek találta. Mária azonban kérte, mondja meg, van-e benne mód, hogy a szegény lány megnyerje tetszését; mire a fiú azt felelte: fogadjon szót a remetének. A lány készséggel teljesített mindent: jól megtanulta a ker. hitet, fölvette a keresetséget, s akkor egy este, imádság után, álmában megint megjelent neki Mária fiával együtt. Jézus nem fordult el többé tőle, sőt mint megszépültet, bölcsét, gazdagot és előkelőt arájává fogadta,

mi több, azzal a figyelmeztetéssel, hogy ezentúl földi férjre ne is gondoljon, drágaköves jeggyűrűt vont ujjára. A visio aztán eltűnt s Katalin magához tért, de a gyűrűt akkor is ujján találta.

Más változatokban megint máskép módosult a történet; van olyan, a melyben a szűzet az ország főemberei unszólják a házasságra és tanácsért nem Katalin, hanem anyja, az özvegy királyné fordul a remetéhez, ki őt megkeresztelte volt; sőt olyan is akad, melyben Katalint a véletlen, mintegy Isten uja, utazgatás közben vezérli a remete kunyhójához, úgyhogy a szűz a kunyhóra tűzött keresztről ismeri meg, hogy annak lakója vele egy Istent imád, ez azonban már jó kései változat s részben egy újabb résznek hatását érezteti.

Csak vissza kell kissé gondolni az ó-francia szövegnek és a müncheni változatnak Costusról szóló helyére. Szemet szúr, hogy e variánsokban Costus egyaránt mint hitetlen pogány szerepel, a mi a Katalin születéséről szóló ismert adatokkal alig egyeztethető össze. Lehetetlen elképzelni, hogy ez az ember, a ki oly csodálatos módon, a bálványok összeomlása árán, a kereszt istenének segítségével jutott magzathoz, mint bálványimádó pogány szállhatott volna sírjába. Ha tehát a legenda a XIII. század közepén, sőt azon innen is, Costusról mint hitetlen pogányról beszél, ezzel világosan jelzi, hogy Katalinnak csodálatos születéséről még nincsen tudomása és az erre vonatkozó rész nem ment még át a köztudatba.

Az a mozzanat, mely e legújabb rész kialakulásához a fejlődésnek mintegy magvát alkotta, ha igaz, a JACOBUS a VORAGINE esetlen etymológiája: *Katerina = universalis ruina*. A mondaalkotó képzelet ezekben a szavakban az ördögök, a pogány istenek romlására való vonatkozást látott. Katalin megjelenése egyenlő lett előtte a hamis istenek összeomlásával, és valamint a «sponsa Christi» gondolata elég volt néki, hogy epicailag kiképezve egész elbeszélést formáljon belőle: alkotó ereje az «universalis ruina» eszméjét is alkalmas módon kerek történetté dagasztotta.

Ime KNUST és VARNHAGEN kutatásainak főbb eredményei, melyeken KATONA LAJOS munkája fölépül.

Hogy mikor kezdődött a Katalin csodálatos születéséről szóló elbeszélésnek alakulása, nem tudjuk pontosan megmondani; valószínű, hogy a megtérés történetével egyidőben, de minden bizonynyal még a XIII. század folyamán. Ugyanis az *Analecta Bollandiana* VI. kötetében olvasható brüsszeli szö-

vegben Katalin születésének históriája már igen fejlett alakban és a *Conversio* történetével kapcsolatosan bukkan elő (*l. Katona, i. m. 63–67. l.*). A «Nativitas» tehát szintén elég korai keletű, bár tekintélye éppen nem volt nagy, sőt épenséggel apokrifnak tartották s még a XV. század végén is találkozik Katalin-legenda, mely a szentnek csupán conversióját és martyriumát ismeri. Ám időről-időre akadnak belőle változatok. Egyet SZILÁDY ÁRON közölt a budapesti egyet. könyvtárának XV. századbeli kézírataiból (*Temesvári Pelb. Él. és Műv., 90–92. l.*) másokat, ugyancsak XV. századbelieket, KATONA LAJOS tett közzé a budapesti és a krakói egyet. könyvtárból (*i. m. 67–87. l.*). Aztán hozzájuk csatlakozik TEMESVÁRI PELBÁRT tudósításának, PETRUS DORLANDUS karthauzi szerzetes deák legendájának (megj. Löwen, 1513.) megfelelő része és leges-legutóljára az *Érsekújvári codex* verses elbeszélésének első szakasza.

Világos, a legenda eme részének kialakulása nem hagyhatta érintetlenül a korábbiakat. Costus, a ki látta a feszület csodáját s érezte a feszület istenének jótevő erejét, nem maradhatott lelkében pogány és nem halhatott meg a nélkül, hogy leányának is ne ajánlotta volna a keresztet; viszont Katalin, országában járván, a kereszt jeléről ismeri meg, hogy a kunyhónak lakója vele egy istent imád...

A magyar verses mű, melyben a *Passión* kívül mind a *Conversio*, mind a *Nativitas* előfordul, a fejlődésnek már delelőjén mutatja be a Katalin-legendát. Első része: Katalin születéséről, egészen egy nyomon jár a XIII. századbeli brüsszeli szöveg megfelelő darabjával, melynek mintegy bővebb beszédű változata, megtoldva itt-ott pár sor theologiai idézettel s egyéb aprósággal, minő pl., hogy Alphorabius (a brüsszeliben *Alphorarius*) a királyt és a királynét megvizsgálja; és a két szöveg mindössze Costus megbetegedésének elbeszélésében tér el egymástól, a mennyiben a magyar szerint Costus, végét érezvén, összegyűjtötte az ország fejeit és utódjául leányát ajánlotta nekik, a mi a brüsszeli szövegben ismeretlen; az azonban, a mi ezután következik, már a brüsszeli kézirat *Conversiójában* is szinte szóról-szóra olvasható. Mi több, a budapesti és krakói egyetemnek egyik szövege (Katonánál BC) az *Érsekújvári codex Nativitásának* még a brüsszelinél is hívebb mása.

Kevesebb az eredmény a műnek hátralevő két szakaszára, a *Conversióra* és *Passióra* vonatkozólag. A kutatás egyetlen szöveget sem hozott napvilágra, mely akár ezt, akár amazt a

verses művel egyformán adná elő s oly variánsot őrizett volna meg, a mely a magyar változat forrásának volna tekinthető. Mindamellett a fáradság ebben a részben sem volt meddő. A szövegek összehasonlításából kiderül, hogy a magyar verses Conversionsnak igen kevés mozzanata van, mely az ismert változatokban éppen nem fordul elő,¹ viszont az elbeszélésnek csaknem teljes anyaga jóformán szó szerint, vagy legalább is lényegében érintve olvasható a budapesti és krakói kéziratokban s különösen Pelbárt Pomeriumának kivonatos szövegében. Semmi kétség tehát: a verses legenda második része ép oly kevésbé saját leleménye vagy önálló szerkesztménye a magyar írónak, mint akár az első, a Nativitas. A forrás-szöveg pedig, a melyből dolgozott, bajosan volt más, mint az az elbeszélés, vagy ennek valamely közeli változata, melyből Pelbárt a maga kivonatos relatióját készítette.

Hasonló eredmény mutatkozik a verses mű 3-ik részében, a Passióban. A magyar verses legenda eme szakaszának kerete, szerkezete csaknem mindenestül megvan már a nálánál jóval régibb *Vulgata*-szerkezetben; anyaga csekély kivétellel megtalálható ugyanott és a *Legenda Aurea*ban, s a mit belőle más-honnét kimutatni nem sikerült, főkép a költői alakítás és szerkesztés szempontjából, számba alig vehető. A Passióban, ép úgy, mint a Conversionsban, csaknem egyedül másodrangú, járulékos elemek, theologiai fejtegetések és formális disputációk válnak ki és emelkednek mint sajátos, eleddig másutt ki nem mutatott részletek némi jelentőségre; ám a codexben közéjük szúrt deák sorok és idézetek még ezeket is fordításoknak bizonyítják.

A részleteket az alábbi deák szövegek fogják megvilágítani.

a) *Nativitas* (42—692. v.)

É. 43—49. és 56. vers. V. ö. a krakói egyet. kvt. 2039. sz. codexének (C) és a budapesti egyet. kvt. 79. sz. kéziratának (B) szövegéből² a következő sorokat: Iste rex Costus prae-

¹ Ezek: a remete hallgatása (Úgy nem szólt, mint egy vad lúd); Katalin és a remete theologiai okoskodásai; a remete tanítása a ker. hit fő tételeiről; az a körülmény, hogy a gyűrűt nem Mária, hanem maga Jézus teszi a szűz ujjára; Katalin szolgáinak dúlásafúlása a remetére Katalin elmaradása miatt.

² A teljes szöveget l. KATONA LAJOS id. m., a 67—76. l. A ( ) közé zárt szövegrészek csakis a B, viszont a [ ] közé foglaltak csakis a C codexben fordulnak elő. A legenda a C-nek 441., a B-nek 221. lapján kezdődik.

nominatus, licet idolorum cultor [et paganus] erat, in auro (442) tamen et argento et in innumerabili turma armigerorum cunctos sibi vici (222^a) nos reges et nobiles praecebat.

É. 60—553. v. V. ö. ugyanott, folytatólag: Et licet ¹ sic erat sublimatus super omnes, omni tamen tempore erat tristis eo, quod omnium earum ² possessionum et regnorum heredem non habebat. Longo autem tempore sic elapso convocavit omnes optimates ac seniores regnorum suorum, consilium ineundo ab eisque ³ inquirendo, ut post mortem suam omnia remanerent ⁴ pacifica, quemnam ⁵ regnis suis præficeret, ipso viam universæ carnis intrante, ex quo heredem post se non relinqueret. Habitis plurimorum consiliis, sed non convenientibus, tandem unus militum divitiis excellentior et scientia maturior, necnon ætate ceteris provector coram (222^b) rege tale consilium enarravit, dicens: «Placeat omnibus, ut rex convenienti die quasi omnem populum regni sui in capitalem civitatem convenire iubeat, [ac sub pœna citet] ut diis suis potentibus ⁶ pro herede acquirendo oblationes solemnes immolent.» Hoc consilium omnibus placuit militibus et regi. Et quia tunc moram in regno Alexandriae traxerat, per eiusdem regni præpositum literas annulo suo sigillatas [ac roboratas] ad omnem populum suum destinabat ⁷ [mandans ac] præcipient distinctius in civitatem Rhodis [quæ est] in superiori parte Alexandriae, in decima quarta die mensis Ianuarii convenire, adiungens præcipiendo, quod unusquisque (222^c) secundum sui status possibilitatem, prout et potentibus diis deceret, secum oblationem comportaret; iurans per (443) suos deos [omnipotentes], ut si quis præter rationalem causam [aut summæ necessitatis articulum] hoc negligeret, sciret se sine dubio deorum suorum necnon et sui indignationem meruisse. [Et factum est secundum regis imperium.] Veniente die statuto convenit hinc inde multitudo gentilium de diversis partibus ⁸ et ad nutum regis omnes se paratos [esse] exclamaverunt.

¹ C et sic licet.

² C illarum.

³ B ab istis.

⁴ B manerent.

⁵ B quem.

⁶ C prepotentibus.

⁷ B destinat.

⁸ C diversis muneribus onerata.

Tunc rex regalibus indutus vestibus, diademate coronatus, sedens super dromedarum phaleratum, sceptrum in manu tenens, silentium fieri indicavit. Quo facto rex (222^d) voce tubali populum alloquitur, dicens: «Non auro et argento vel ullius rei desiderabilis indigemus, quia in his prædivites sumus; nec alicuius regis impugnantis terrore concutimur, quia multitudine nobilium ac militum [ac vasallorum] famulorumque abundamus, ut cum populo hic congregato nostris diis tam solemnem oblationem institueremus; sed quia non habemus, qui post [dissolutionem nostri corporis regnorum nostrorum]¹ teneat principatum. Ne ergo [in posterum, cum spiritus noster in consortium nostrorum deorum transveheretur, respublica]² detrimentum in aliquo patiatur, diis nostris, ut nobis de herede³ provideant. [si fieri potest,] dignum duximus [ex nostrorum maturo consilio] novam et solemnem oblationem una (223^a) vobiscum facere.» Specialiter ad hoc fecit statuam novam de auro et argento [baptizando eam] in nomine dei sui, quam præcipit omni populo suo sub pœna [mortis] et sententia capitali [oblationibus, clamoribus, (444) genuflexionibus in terram prostratis] adorare [et tam præpotens deorum adiutorium pro herede et successore regis invocare et hoc] per integram septimanam una die trina vice [præcipiebat]. Obtemperabat mox populus regis imperio. Nam quidam eorum ululabant, quidam clamabant, quidam plorabant, in cælum quidam manus prætendebant, in terram alii poplites figebant, quidam animalia mactabant, quidam novis plausibus exultabant. Et sic prout unusquisque studiosius in cultu idolorum se exercebat.]⁴ His peractis unusquisque accepta [regis] licentia ad propria remeavit. Sed quia omnes dii gentium dæmonia sunt, qui nec sibi, nec (aliis) [in necessitatibus subveniunt, nec suis cultoribus quamvis invocati desiderata bona valent ministrare, et licet multo tempore expectato, regina infecunda prout fuit]⁵ permansit.

¹ B post mortem nostram.

² B post mortem nostram respublica.

³ B ut de herede nobis.

⁴ A B a [ ]-be foglaltak helyett a következőket mondja: Mox regi populus obtemperabat. Nam quidam clamabant, alii plorabant, quidam manus in coelum protendebant, alii poplites in terram figebant, et sic unusquisque prout melius potuit, in cultu deorum se exercebat.

⁵ A B a [ ]-be foglaltak helyett: (223^b) subvenire possunt, ideoque regina sicut fuit sterilis, sic et.

In illis diebus¹ fuit in Græcia quidam [magnus] astronomus *Alphoncius nomine*, cuius experientia in cunctis finibus terræ ventilabatur et tandem ad aures regis² pervenit eius fama. Rex advertens [menteque eius famamolvebat et sterilitatem suæ coniugis, tristis aiebat: «O si absque indignatione magnorum deorum tam prudenti astrologo diem nativitatis meæ et reginæ possemus intimare et forsitan ex astrorum intuitu nobis indicaret, an ista infecunditas ex alicuius esset astri indignatione vel nobis esset naturalis.» Unde ex consilio suorum procerum]³ prædicto astrologo⁴ literas suo annulo signatas⁵ cum muneribus regalibus misit [in hæc verba: «Costus magnorum deorum nutu et providentia (445) partis Cypri et Græciæ ac in magno regno Alexandriæ rex et gubernator, Alfoncio magnorum deorum amico suoque *sui*⁶ et totius imperii salutem ac regalem benedictionem. Noveris famæ tuæ magnitudinem auribus nostris instillasse relationibus veridicorum et scientiæ tuæ fulgorem partibus nostris illuxisse, quam magnificam tibi deorum gratia in cunctis cæli astris dedit *cognitionem*,⁷ ac quam *limpide tua* illuminata scientia⁸ in multis, quæ facta sunt et fuerunt indicavit veritatem. Et quia in nobis superabundat ex nostrorum deorum gratia quidquid mundi gaudium audis postulare, nihil nobis deest nisi nostrorum bonorum heres et possessor. Ignota est nobis causa, an ista sterilitas in nobis sit naturalis, an sidus nostræ nativitatis oblique nos respexit, vel forte sit ex eventu alicuius activitatis. Te ergo per hæc scripta regalia dignum duximus flagitare, ut nostri doloris te facias esse participem et mox visis præsentibus, rectissimo itinere ad nostram curiam properando usque ad nos te conferas; nec te terreat viæ latitudo; nec laboris lassitudo, nec expensarum multitudo in longinquo. Nam pro his omnibus centuplum invenies pro mercede nobiscum et

¹ B temporibus.

² B regis aures.

³ A B a [ ]-be foglaltak helyett: et sterilitatem suæ coniugis in menteolvebat.

⁴ B astronomo.

⁵ B sigillatas.

⁶ A brüsszeli szövegből.

⁷ A brüsszeliből.

⁸ C lympitudo illuminate sciencie.

amplius quam desiderat mens tua, quibus sub cælo ¹ remunerari valebis. »].

Alfoncius receptis literis [regalibus, tali ut decuit] honore apertis et perlectis, [dispositis omnibus domus suæ rebus] statim breviori qua poterat ² via ad regem permeavit. Mox a rege honorifice et gaudenter ³ susceptus, ad palatium (223^a) deductus est, primo [a tyrannis et] ducibus [et militibus (446) et a] regina suisque virginibus, demum ⁴ ab omni ⁵ populo et domum sibi largam ⁶ oblatam suscepit. Transactis sic pluribus diebus, [quia annus præ gaudio quasi dies unus videbatur,] tandem rex vocato Alfonso secreta cordis sui [aperuit] et causam [suæ vocationis] plenius enarravit. Alfonso [ergo] regem et reginam diligenter ⁷ intuitus, de die nativitatis utriusque et de [complexionis convenientia necnon de] ⁸ aliis circumstantiis edoctus, per suam astrologiam [suique ingenii perspicacitatem] usque ad diem [et horam] nativitatis [regis et reginæ] ⁹ retrograde pervenit mirando, perspectis ibidem diligenti studio ¹⁰ signis et planetis, [nec astra nec planetas] ¹¹ causam infecunditatis inveniebat. [Post aliquot dies infallibiliter magna qua potuit diligenter his perscrutatis, Alfonso tale fertur regi dedisse responsum.] ¹² Superiorum nempe cursus infecunditatis huius causam esse negat. ¹³ (223^a) «Ego autem existimo illud ¹⁴ factum [fuisse] ex alicuius magni dei ordinatione, qui antequam vobis prolem concedat, [a vobis sibi præordinavit] ¹⁵ magnum [et pretiosum] offerri sacrificium.» Ad quem rex [ait: «Scias,] magistrorum optime, ¹⁶ hoc diu fore factum, nec tamen nostri

¹ pro zelo ?

² B potuit.

³ C grandiose.

⁴ C deinde.

⁵ B a toto.

⁶ C largam sibi.

⁷ B diligentius.

⁸ [] B complexionem.

⁹ B utriusque.

¹⁰ B diligenter.

¹¹ [] B nullam.

¹² B [] Tunc dixit regi quod.

¹³ cursus superiorum infecunditatis huius se causam esse negat B.

¹⁴ B id.

¹⁵ B [] vult sibi.

¹⁶ B Magistrorum optime, scias.

desiderii sequebatur effectus.» [Rursum regi Alfoncius tale dedit responsum:] ¹ «Scimus autem ² infinitum numerum deorum et unum præ aliis habere potestatem. Nostræ autem ³ infirmitati non est data deorum pōtentia ⁴ cognitio. Placeat ergo [regis et reginæ voluntate imaginem unam fieri ex auro electo et argento purissimo, quam imaginem dum manus artificis perficiet,] ⁵ hoc nomen quod est deus deorum sibi [solemniter] imponetur. [Forsitan et iste specialiter (447) sibi præ ceteris in regis sacrificio hunc honorem reservavit.]. Rex consiliis [et dictis] Alfoncii acquievit [et thesauros suos aperuit] et aurum [Arabia] optimum larga manu ad [prædictæ] imaginis perfectionem exhibebat. Inquiritur [huius] operis (224^a) artifex [et] materia procuratur, imago funditur et [hoc] nomine [quod est] deus deorum more paganico baptizatur.⁶

Sed homo [proponit, ⁷ deus autem longe aliter] disponit, [et limo seu] terra formula excussa, ⁸ [in qua prædicta imago fusa fuerat,] præter artificis intentionem crucifixi salvatoris effigies [mox] videbatur. [Fama divulgatur, populus admiratur, rex pariterque] ⁹ regina totaque curia timore et tremore concutuntur, [negligentia non creditur.] Dicit ¹⁰ Alfoncius: «Hoc factum non est artificis intentione, sed superiorum providentia hæc efficit. Si ergo talis dispositio imaginis deo deorum placeat, [mortalibus] hominibus nunquam displiceat.» Ex edicto igitur regis convocati ut prius [regnum subditorum] populi universi, ¹¹ ut novo deo sacrificia offerrent, quod et fecerunt. (224^b) Peractis autem sacrificiis tandem a rege propriis manibus ad templum, ubi alii dii servabantur, cum multo comitatu hæc imago defertur. ¹² [Sed nulla comparatio Christi ad Belial, nec

¹ B [] Et rursus Alfoncius.

² B enim.

³ B Nobis autem.

⁴ B potentia deorum.

⁵ [] B regi unam imaginem ex auro et argento fieri electo, quam dum artifex perficiat.

⁶ B intitulatur.

⁷ B cogitat.

⁸ B destructa.

⁹ B [] qua visa rex et.

¹⁰ B dixitque.

¹¹ Universi nunc a C-ben.

¹² C ferebatur.

¹³ C Post huius im.

templorum dei ad templa idolorum. Neque serpentes florentis vin eæ odorem valent sustinere.] Et sic ad ¹ huius imaginis introductionem omnes dii gentium fractis cervicibus de altari-bus [eis constructis] ² ceciderunt, nec ullam imaginem [amplius] secum [ab illa die] sustulit permanere.

His autem ³ gestis, regina more femineo quibusdam elapsis diebus gravida (448) videbatur et impregnata.⁴ Completo autem debito dierum spatio ⁵ [regina] miræ pulchritudinis puerum ⁶ feminei sexus in mundum produxit.⁷ Eiusdem noctis tempore ⁸ rex cum Alfonce et multis aliis ⁹ in quodam castro, [quod] a regis¹⁰ palatio per duo miliaria [distabat], causa solatii pernoctabat. Igitur Alfoncius, [prima vigilia] post medium noctis ¹¹ more solito surgens astra intuebatur, et (ex cursu eorum (224^c) cognovit natam sanctam Katherinam. Et) accepta licentia regis cubiculum ¹² ingressus, regi ¹³ grandiosa nova nuntiavit dicens in hæc verba: «Sive dormiat,¹⁴ sive vigilet, vivat rex in æternum, quia hac ipsa noctis hora nata est ei filia, cui totius cæli et planetarum natura omnia, quæ naturalia venerantur, alludunt. Video enim omnes [alios] planetas ad sui planetam aspectum amicabilem habuisse.» Adhuc ipso loquente ecce nuntius [unus] velocissimo cursu equi superveniens,¹⁵ vigiles castris et turrium clamoribus excitando petens regis præsentiam, nova [magnifica et] grandiosa referendo. Rex autem (his auditis supra modum est gavisus et) ab isto noctis tempore lecti molliem perhorrescens ad laudem magni dei deorum, cui grates referebat tam de præsentis consolatione, quam de degravidata uxore, grandiose exultans de novis tam a nuntio, quam de ab

¹ B [ ] suis.

² B Et his ergo.

³ B aliquibus diebus elapsis videbatur impregnata.

⁴ B spatio debito dierum.

⁵ B puerum m. p.

⁶ B pr. i. m.

⁷ B Eadem nocte.

⁸ B aliis m.

⁹ B reginæ.

¹⁰ B mediam noctem.

¹¹ B cub. reg.

¹² B eique.

¹³ B Sive rex.

¹⁴ C equester.

¹⁵ C veniens.

astrologo perceptis, hoc tamen ¹ a magno deo petens, ut novam prolem, quam mirabiliter sibi dederat, feliciter gubernaret.

Mox orto sidere rex se obtinere non potuit, sed ad aulam reginæ festinabat, ut teneram infantulam ² debilemque ³ reginam videret et salutaret. Vidit, quod voluit, invenit, quod desideravit. ⁴ Maturo super (449) hoc habito consilio, quale nomen, quod tam magno deo [et populo] placeret, iam natæ virginī imponeret, [tandem Alfoncius supervenit, physionomiam pueri discutiens, per magnos deos iuravit, quod in vita sua non vidisset hominem, cui tam totalis (?) planetica natura et totius cæli cursus tam gratiose se monstrasset, et si hoc tempore fuisse sibi sidus contrarium creditur, tunc fuisse somnolentum.] Multis de nomine prolatis consiliis et transactis, Alfoncius regi dixit ⁵ coram cunctis: «Nosti⁶, rex bone, et vidisti, quod quam cito istius magni dei imago, qui istius [operis] tenetur ⁷ causa fuisse, in templum inducebatur,⁸ omnes dii nostri magnam patiebantur ruinam. Accipiat ergo puella nomen ab ipsa causa.⁹ Nomen enim annotamen dicitur. Notum ¹⁰ tibi et plurimis de hac ruina ¹¹ (deorum,) et ideo Katherina nominetur a katha, quod est ¹² universalis, et ruina; quasi omnium deorum ruina;¹³ ut ille magnus deus deorum, qui alios sic cadere fecerat, solus adorandus et laudandus, ipsam in virtute stare faciat et recipiat perpetue ad regendum.» Et quia istud consilium erat ¹⁴ rationi conveniens,¹⁵ (225^b) (ideo) regi et

¹ B perhorr. surgens magno deo deorum gracias (224^a) referebat, et tam de peruenta consolatione, quam degr. vxoris exultans, hoc tamen.

² B letus fest.

³ B et debilem.

⁴ B desiderat.

⁵ B Et multis de nomine puellæ prol. cons. et transactis, tandem Alfoncius (225^a) supervenit et dixit regi.

⁶ B Scis.

⁷ B creditur.

⁸ B introducebatur.

⁹ B pro nomine puella a causa nomen.

¹⁰ B Notum autem.

¹¹ C hec ruina.

¹² B id est.

¹³ B hoc est univ. et omn. ruina deor.

¹⁴ B fuit.

¹⁵ B consonum.

omnibus placuit. Tertia decima igitur die nativitatis suæ more paganico¹ puella nomen accepit Katherinae.² Quæ procedente tempore in annis pueribilis plus moribus quam corpore, plus sapientia quam ætate crevit, quia sicut natura opus suum officiosissime ad extra moverat, pulchritudine non minus interiori homine ingeniose subtilem ei formavit intuitum prae aliis multis.]

Residente autem rege [Costo] in Alexandria, filia eius Katherina septimum annum ætatis suæ attingebat (et) more nobilium literis imbuenda traditur, [sic ei de magistris decen-
tibus providetur].

É. 573—661. v. V. ö. u. o.: Quidquid enim audivit,³ citius didicit, [et quidquid perlegit,]⁴ intellexit, [et omnia studio acquisita tenaci memoriæ commendavit. Ante decimum quartum annum tantum scientiarum thesaurum composuit, ut septem artium liberalium magistra diceretur. Unde et propter divinarum scientiarum et virtutum fulgorem gemma Græciæ in scholis magistrorum nuncupabatur.]⁵

Rex autem Costus pater eius grandævus [valde] cœpit natura deficere et graviter infr-(225^d)mari. Convocatoque consilio suo dixit: «Ecce (ego) sentio, quod [compago naturalis corporis mei in suum laborat pristinum statum reverti,]⁶ et ideo dilectam filiam meam Katherinam secundum vestrum consilium in totius regni constituo gubernatricem;⁷ et si quid in bellis ob feminei sexus imbecillitatem ei deficiet, hoc [perfecte] suppleat [in consilio] scientiæ et prudentiæ eius magnitudo, donec ille magnus deus deorum provideat sibi de sponso sapienti.» Post hoc imaginem illam, quam deum deorum nominavit,⁸ et Katherinam unicam filiam suam adduci ad se iussit; quæ cum adducta fuisset,⁹ rex in hæc verba prorupit dicens: «Scias,

¹ B gentilium.

² C Katherina.

³ B Quæ quicquid audiebat.

⁴ B [] et.

⁵ B [] sic quod anno XIIIIL. tantum thes. scient. comp., quod magistra VII arcium liber. diceretur et gemma grecie nuncupabatur.

⁶ B [] debeo mori.

⁷ B constituo in t. r. g. et heredem.

⁸ B nuncupavit.

⁹ B fuit.

Katherina, filia mea dilecta, [dissolutionem corporis mei immi-
nere.]¹ Ideo præcipio tibi primo man-(226^a)dato, ut nullum
deum præter eum, qui nominatus est deus² deorum, (45²), in
vita tua adores, qui te multis muneribus et scientia dotavit³
et forsitan propria bonitate erit tibi manifestus. Ecce moriar⁴
[et viam arripiam, in quam dives et pauper conveniunt.] Te⁵
heredem [et gubernatricem] constituo universorum regnorum
meorum, [et] adiuro te per magnum deum deorum, ut nullum
in virum accipias, nisi generis nobilitate [et] bonorum⁶ copio-
sitate, corporis pulchritudine [et] sapientiae et scientiae pro-
funditate consimilem tibi fore probaveris.» His dictis⁷ osculo
amoris filiae dato vale dixit (?) et non longe post hæc expi-
ravit.

É. 662—670. v. Vö. Temesvári Pelbárt, De Sanctis, p.
æstiv. s. XCIX., D: Non multo post (ut in eadem historia
legitur) etiam regina, scil. mater Catarinæ migravit a sæculo.
Catarina autem gubernabat regnum prudentissime. Hæc
secum etc.

b) *Conversio* (693—1432, v.).

1. *Általában vö. Pelbárt, id. h.* Hæc secum semper XXIV
virgines et XII matronas centumque armigeros exceptis pedise-
quis et camerariis ad magnificentiam habuisse dicitur. (*E*)
Accidit autem quadam vice, ut pro certis causis ad metas
Alexandriæ cum suo magno comitatu transeuntes inter silvas
iter rectum amitterent et errando huc atque illuc, divina pro-
videntia invenerunt quendam sanctum senem in cella orantem,
qui super cacumen cellæ habebat imaginem crucifixi erectam.
Qua visa ait Catarina intra se dicens: Iste senex et ego unum
deum colimus. Tunc intrans cellam senis, cœpit eum de variis
interrogare. Senex autem cœpit eidem de perditione hominis
et divina incarnatione ac passionis eius redemptione loqui.
Cumque hæc Catarina non curaret utpote pagana, senex in-

¹ B [ ] quod iam mori debeo.

² B deus, deus.

³ C muneribus et plurimis (?) et scientia de ditavit.

⁴ B morior.

⁵ B Ideo te.

⁶ B bonorum meorum.

⁷ B his dictis osculatus est eam, et sic discessit K., et non
longe post expiravit.

spiratus a deo interrogavit eam, cur tanto tempore sponsum accipere nolisset. Quæ narravit, quod sibi pater suus mandaverit, et quod ideo non acceperit sponsum, quia non inveniret sibi comparem nobilitate, formositate, divitiis et sapientia. Ad quam senex ait: Quid te iactas de mundanis? Numquid audisti de quodam regis magni filio, qui est super omnes reges et dominos, cuius pulchritudinem sol et luna et omnia mirantur, qui omnia scit præterita, præsentia et futura, cuius divitiæ nunquam decrescunt, qui non vult habere sponsam nisi semper castam manentem, cuius mater virgo est et pater feminam nescit, cui angeli serviunt? Tunc nutu dei cœpit Catarina desiderare ardentem, quis esset ille et ubi aut quomodo ad eius notitiam posset venire. Cœpit etiam senem de hoc rogare instanter, ut eidem hunc manifestaret. Ait senex: Ecce in tabula parva imaginem matris illius virginis et filii tibi dabo, quam diligenter custodi et nocte futura coram ista imagine provoluta genibus rogita matrem hanc virginem, ut tibi ostendat filium, nam benigna est et te exaudiet. Accepta tabula illa et a sene de recta via edocta venerunt ad villam in hospitium. Et nocte eiectis omnibus Catarina cœpit cum lachrymis coram imagine precari, et tandem lassata fletibus obdormivit et videbat ecce se quasi in prato amoenissimo esse et a longe virginem elegantem et filium in ulnis tenentem secundum similitudinem picturæ in tabula. Appropinquans Catarina volebat videre faciem illius, sed ille divertit. Dixit ei mater: Videsne, fili, quanto desiderio flagrat hæc puella Catarina te videre? Respondit puer matri dicens: Tu nosti, quod pedissequæ nostræ præcellunt istam, et quomodo potest hæc me videre, cum non sit lota facie, sed sordida? Et visio disparuit. Evigilans ergo mane facto ardentiori desiderio ad senem rediit. Interim angelus seni apparuit dicens, quod eam de fide instrueret et baptizaret. Cum ergo venisset et visionem narrasset, senex respondit, quod nisi crederet et lavaretur baptismo, videre illum non posset. Baptizatam ergo dimisit mandans, ut in hospitio iteratis orationibus instaret coram dicta imagine. Quod cum fecisset, iterum obdormiens vidit se esse in prato amoeno, quo prius viderat, et ibi virgo cum filio eodem modo cum fulgore gloriæ in multitudine angelorum apparuit. Et ait virgo filio: Fili, videsne Catarinam mandatis obædientem? Oro, ut eam exaudias et in sponsam accipias. Filius ait: Si placet tibi, mater mi, accipiam. Tunc virgo Maria annulum de filii sui digito accepit et dexteram

manum Catarinæ subarravit. Tunc Christus de gremio matris descendit et apparuit quasi spinis coronatus et apertis quinque vulneribus sanguinem fundens et dixit: Ecce tanta passus sanguine te redemi. Si ergo venire vis post me, sequere me ad coronam perpetuam. Et eidem Christus valedicens angelicis cantibus ascendit in coelum. Tunc Catarina evigilans annulum in manu repperit et mira spiritus dulcedine repleta gratias egit deo. Tandemque ad domum suam rediens cœpit servos et ancillas in fide catholica informare et suas facultates pauperibus distribuere, orationi et contemplationi iugiter vacare.

2. *Az elbeszélés részleteit tekintve:*

É. 693—737. v. Vö. *BC*. Contigit¹ (453) eo tempore non levi ex causa reginam [una] cum filia et potioribus suis consiliariis et familia decenti viam arripere et visitare regiones suas et præcipue Alexandriæ fines, et cum primatibus et principibus suis causas arduas pertractare. Unde (proficiscentibus illis) non ex negligentia, sed divina providentia² creditur fore factum, quod ductores sui tali die viam rectam amiserunt, et ad densa [desertaque] nemora cum regina virgineque³ formosa perveniunt. Cum autem sero [termino suo sol appropinquasset, cubiculum suum ingrediens diem clausit et nox sua caligine terram obumbravit, unde]⁴ reginam et eius filiam (una) cum (226^d) familia in deviis oportuit pernoctare. Virgo autem prudens non oblita paterni testamenti, ex quo humanum consilium⁵ vidit deficere, sui magni dei adiutorium, cuius imaginem domi reliquerat, medio noctis tempore cœpit vigilans postulare. Mane igitur facto iter arripientes veniunt ad quandam viam strictam; [et] ecce Katherina vidit in nemore, in quadam valle de longinquo prospiciens cellam parvam, et dixit matri suæ: Video, ni fallor, hominis habitaculum. Accedamus et videamus, quis forte⁶ ibi habitet, ut indicet nobis rectam viam, quam amisimus. Vö. *a müncheni kéziratból (cod. lat. Monac. 18358.), fol. 356^a*: Postea elapsis paucis diebus regina post regem exspiravit. Katherina vero in omnibus diligenter et prudenter regni

¹ *B* contingit.

² *B* prov. div.

³ *B* filiaque.

⁴ *B* [ ] sol iam occumberet.

⁵ *B* adiutorium.

⁶ *B* forte quis.

gubernacula suscepit. Et de loco ad loca pergebat, omnia diligenter ordinando. Contingebat autem non sine causa, sed extraordinaria providentia, quod in fine regni Alexandriæ cum suis comitibus viam amitteret et ad densa nemora una cum suis virginibus perveniret. Sol declinabat et nox appropinquabat. Habuit autem secum quattuor virgines et duodecim (20?) electas et duodecim honestas matronas et quamplures milites et centum armigeros, prout talem virginem decebat. Virgo autem K, non oblita paterni testamenti (fol. 356^b) et doctrinæ, cum vidit sibi deficere lumen, adiutorium dei magni devote cum suis cœpit implorare ac vigilandum præcepit. Post mediam vero noctem incipientes iterum quærere viam, et ecce appropinquante luce diei K, circumspiciens vidit de longe et in quadam valle et in defossato nemore parvum habitaculum, unde inclamans dixit: Video, ni fallor hominis habitaculum.

É. 745—752. v. Vö. BC. Katherina cellam diligentius¹ intuens, (227^a) vidit super cellam quasi in medio aëris imaginem talis dispositionis, qualem domi habebat, quam sibi² pater suus in agone penitus præcepit³ adorare. Hanc (imaginem) K. læto vultu matri ostendit,⁴ dicens: «Scio vere, quod hanc cellam inhabitans et ego unum deum colimus» . . . Ad quem cum mater⁵ Katherinæ accessisset, suam vitam scrutabatur et fidem.

É. 755—828. v. Vö. Pelbárt, de Stis, p. æst. s. XCIX. E. Tunc intrans cellam senis, cœpit eum de variis interrogare. Senex autem cœpit eidem de perditione hominis et divina incarnatione ac passionis eius redemptione loqui. Cumque hæc Catarina non curaret utpote pagana, (É. 884—885. v.) senex inspiratus a deo interrogavit eam, cur tanto tempore sponsum accipere noluisset.

É. 887—1135. v. Vö. BC. Pater namque meus instante tempore et hora mortis suæ lecto⁶ iacens paterno dilectionis vinculo præcipiendo me ligavit, ut nullum nisi similem vel excellentiorem genere, scientia, sapientia,⁷ pulchritudine⁸ [ac

¹ B dilig. cellam.

² B scilicet.

³ B preceperat.

⁴ B ostendebat.

⁵ B martir.

⁶ B in lecto.

⁷ B sapientia, sciencia.

⁸ B pulcr., (227c) diviciis.

pluribus aliis donis et dotibus naturæ] acciperem in maritum. Et quia nullam talem invenire potui,¹ ideo hucusque in virginitate permansi.² Et incipens K. ex philosophorum dictis virginitatem et castitatem [laudando] commendavit et cunctis capitulis demonstravit, valde virtuosum fore vivere in castitate.³ Noster vir dei intra se plurimum admirabatur et cogitabat⁴ intra se: «Forsitan deus omnipotens hanc virginem ad suum cultum specialiter elegit.»⁵ Et statim subiunxit heremita dicens: «Audi me, filia (455) Katherina; nunquam audivisti de quodam rege, qui est rex regum et dominus dominantium, cuius pulchritudinem⁶ sol et luna mirantur, [a luce cuius omnes stellæ recipiunt splendorem;] istius⁷ regnum a solis ortu⁸ usque ad occasum [et a mari usque ad mare attingit]. Hic constituit totius universi heredem unicum filium suum,⁹ cuius mater virgo [est], (227^d) cuius pater feminam nescit, cui angeli serviunt; (et) sponsam, quam elegit, in summa castitate custodit; et si pedissequam de regno eius videres, procul¹⁰ dubio istius¹¹ ancilla fieri desiderares. Nunquam audivisti de eius sapientia, quæ tanta est, quod omnes mortales et viventes excellit, quia ipse [et ipsam] sapientiam creavit. [Qui et tantus et talis est, quod cordium cogitationes]¹² cognoscit; omnia audit et videt,¹³ et quæ iam simul loquimur,¹⁴ intuetur. Et licet [longe] te pulchrior, ditior, sapientior et nobilior,¹⁵ [altior] sit, [tamen] præbe ei tuum assensum,¹⁶ et ego [ex eius gratia] pro te loquar, et

¹ B inveni.

² Folyt. l. Pelbárt, i. h., E: Ad quam senex ait: Quid te iactas de mundanis? Numquid audisti de quodam regis magni filio etc.

³ B et quomodo valde virtuosum foret in castitate vivere demonstrabat.

⁴ B Audiens autem hec vir dei, ait intra se.

⁵ B specialiter elegit famulatum.

⁶ C pulchritudine.

⁷ B cuius.

⁸ B ab ortu solis.

⁹ B filium suum unigenitum.

¹⁰ B sine.

¹¹ B eius.

¹² B [ ] et cogit. cordium.

¹³ B omnia videt.

¹⁴ B quod loquimur.

¹⁵ B te sit pulchrior, sap., nob. et dicior.

¹⁶ B tuum ass. ei.

forsitan [mittet tibi vestes nuptiales et] ex sua bonitate te accipiet in sponsam sempiternam.» (Multa) talia et his similia vir dei [devotus] loquebatur et puellæ tam diu prædicat, quod ipsa admirando viro dei respondit: «Et quis, pater venerande, tam¹ pulcher, tam potens, tam dives est, qui (228^a) et sapientia verâ est et cuius parentes asseris esse virgines?»² Ad hæc vir dei respondit: «Nullo modo hoc scire poteris, nisi in eum tota mente credideris; ipse enim tantum a suis devotis cernitur et puellarum lasciviis nullatenus *allicitur*.³ Ad hæc Katherina: «Quid, pater reverende, faciam, ut hunc regem videam?» Respondit⁴ senex: «Te videre se recusat, quia mater eius, [quæ] virgo pulcherrima [est], eum prohibet.» Quod⁵ audiens Katherina ardentiori stimulo amoris [urgente (456) more iuencularum] viro dei [fortius] instabat, quid esset faciendum, ut matri placeret, ut⁶ aspectum filii faceret intueri. Et vir dei respondit: «Ecce tabulam quandam parvam imagine matris depictam tibi tradam,⁷ quam diligentissime custodias et in nocte sola [ante eius imaginem] orabis genibus provolutis, et forte respondebit⁸ tibi et tibi suum filium⁹ ostendet.»

Vix nox a Katherina expectatur, et [tota familia foris erat et in]¹⁰ cubiculum suum [cum tabula sua] ingreditur et provoluta coram imagine [gloriosa, petiit sincerissime,]¹¹ ut sibi filium suum dignaretur ostendere. Et quia mater domini non subito, ut credebatur,¹² apparuit, K. mox flere cœpit et quasi fatigata in orationibus obdormivit, et talem visionem videbat. A longinquo videbat enim in quodam prato pulcherrimo puellam elegantis formæ infantem pulcherrimum in ulnis gestantem, imaginis suæ tabulæ et statuæ, quam pater adorare præceperat, similitudinem habentem. Appropinquans autem K., mox ut

¹ B est tam.

² B virgines esse.

³ C alloquitur, delectatur B.

⁴ B Cui resp.

⁵ B Quod virgo audiens.

⁶ C quod.

⁷ B parvam ymaginem matris tibi tradam.

⁸ B respondet.

⁹ B filium suum tibi.

¹⁰ B sola.

¹¹ B [ ] gloriosam precabatur virginem.

¹² B statim, ut sperabat.

matrem vidit,¹ filius [a Katherina] faciem (suam) avertit, [qui se huc illucque divertens,]² eam quasi despiciebat.³ Sed dum faciem filii videre non poterat, [coram matre anxiebatur et coram ea in dolorem prorumpebat.]⁴ Virgo denique gloriosa filium alloquitur dicens: «Videsne, fili, hanc regis filiam generosam, sapientem, divitem, te videre cupientem?» Puer matri respondit: «[Tu] nosti (mater), quanta nobilitate, sapientia (et) pulchritudine pedissequæ nostræ ipsam præcellunt,⁵ [et minima iuvenularum nostri palatii verecundatur ei æquiparari.]⁶ Et sic [mox cælica] visio disparuit.

Evigilans [autem] Katherina [coram tabula in humum prostratam se reperiit. Mane autem facto *secum* paucis (457) receptis de regali palatio secundum consuetudinem, quasi venari cupientes, latebras silvarum intravit, ubi virum dei reperiit visionemque,] quam viderat,⁷ enarravit. Apparuit⁸ autem viro dei angelus, [qui et ei præcepit,]⁹ ut virginem bapti-(228^d)zaret eamque diligenter de fide instrueret.

É. 1136—1319. v. Vö. B. Audiens vir dei verba virginis plurimum gavisus est et ait: «Scio aquam cuiusdam fontis, de qua si te baptizares, credo, quod ei placeres. . . » Tunc incepit ei de fide Chr. prædicare et de incarnatione, passione, de morte et resurrectione, et quod illa aqua fontanea exiret de latere Christi, et quod eam ideo nolebat inspicere filius matris, quia nondum esset purificata per baptismum. Sed si per baptismum purificaretur, eam sibi acciperet in sponsam . . . Et confestim accepta

¹ B Videbatur enim sibi, quod esset in quodam prato amenissimo, ubi quandam virginem elegantis formæ puerum in ulnis gestantem sibi appropinquantem. (228^c) Quam ut K. vidit.

² Vö. a *müncheni* udv. kv. 7954. sz. latin codexének Conversionsjából (315. l.): Cumque K. vellet, ut sibi videbatur, girans se aliquantulum videre faciem ejus, puer tenebat faciem ad aliam partem. Et dum K. ad aliam partem pergeret, puer ad reliquam partem caput vertebat. A teljes mű kiadva *Varnhagen* id. m. 18—23. l.

³ B quasi eam despiceret.

⁴ B [ ] matrem dolore interpellabat.

⁵ B præc. ipsam.

⁶ B [ ] nec ipsa iuvenile nostri pallacii equip. posset.

⁷ [ ] et que viderat, in animo revolvit, dolens multum, quia filius renuit eam intueri. Mane autem vix expectato K. paucis coassumptis ad virum dei properavit et visionem enarravit.

⁸ B Apparuerat.

⁹ B [ ] precipiens.

aqua, baptisat eam, et cum gaudio domi est deducta. A C megfelelő helyén azt mondja, hogy a remete az angyali jelenés után «mox . . . fidei domini nostri J. Chr. eidem prædicavit et Katherinam in fide instruxit et eam baptizavit». Hozzáteszi azonban: Tunc adiecit verbum dei dicens: Ecce nocte sequenti coram imagine matris dei orando excubes, ut filium suum sponsum ac dominum tuum merearis. Et ita K. recessit, ad palatium gaudens intravit.

É. 1320—1375. v. Vö. BC. Nocte sequenti, cum coram imagine¹ [matris dei] oraret, ut [filius eius faciem eius sibi ostenderet],² somno opprimitur et videbatur se esse in prato quodam³ [amœnissimo], et matrem, ut [præterita visione viderat, vidit, et filium pulcherrimum in brachiis portantem].⁴

Stupefacta [igitur] ex [visione et] inexplicabili filii⁵ et matris pulchritudine [ab omnibus laudabatur. Virgo autem Maria suum filium alloquitur]⁶ dicens: «Fili dilecte, videsne Katherinam tuis mandatis oboedientem?» Respondit filius: [«Nunquam mihi K. placuit sicut nunc,»]⁷ ex quo se parvipendens pro nihilo reputavit.⁸ Ad quem mater: «Rogo te, fili [mi], ut Katherinam exau (229^b) dias et eam tibi in sponsam accipias». Qui ait: «Si tibi placet, mater, ut [mihi] Katherinam in sponsam recipiam [et eius precibus acquiescam], ipsam fortius in fide instrue».

Beata igitur virgo Maria Katherinam in fide instruxit [et eius dexteram apprehendit et]⁹ filio prae-buit, qui [et] eam annulo aureo manibus angelicis circumscripto subarrhavit, et ait ad eam [dominus]: «Veni, electa mea, [intra in cubiculum meum] et ponam (458) in te thronum meum, [qui et speciem tuam concupivi].¹⁰ Et dixit ad eam: «Numquid tibi satis potens, dives, pulcher, nobilis et sapiens sum?» Et statim spinis co-

¹ B ante imaginem.

² B [] ut faciem sponsi mereatur videre.

³ B se in prato quodam esse vid.

⁴ B [] prius puerum in brachiis baiulantem cernebat.

⁵ B inefabili.

⁶ B [] ita quod sibi indigitabatur, quia ab omnibus pulchra dicebatur. Tunc virgo M. filium alloquebatur.

⁷ B Nunc mihi placet K.

⁸ B reputat.

⁹ B [] et apprehensa dextra Ka. eam.

¹⁰ B quia concupivi speciem tuam.

ronatus [et] apertis [quinque] vulneribus et sanguine aspersus apparuit et [de manibus matris egrediens] dixit: «Ecce hæc pro te passus sum [una die, 33 annis graves labores pro te sustinui. Numquid pretiose te enutrivim et emi? Si ergo vis [vivere],¹ sequere me et habebis in regno patris mei magna pro parvis, æterna pro temporalibus,² gaudium sempiternum pro pœnis transitoriis [ac pro mœrore coronam sempiternam]. His dictis visio evanuit. K. autem evigilans [et annulo in digito reperto]³ ad heremitam properavit⁴ et seriem [factique certitudinem annulo]⁵ demonstravit.

A magyar verses szövegnek az a része, a mely K. eljegyzését mondja el, szembeszökőleg hézagos. A verses legenda nem tud róla, hogy K. másnap reggel a gyűrűt ujján találta; de arról sem emlékezik, hogy Jézus az eljegyzés után leszállott a Szűzanya öléből, s töviskorona a fején, vérző öt sebével megállott K. előtt: «Ecce tanta passus sanguine te redemi. Si ergo venire vis post me, sequere me ad coronam perpetuam,» mint Pelbárt írja, de a B és C is elmondja. Eredetileg azonban a jelenet a verses legendából sem hiányozhatott. Kitűnik ez az eljegyzési szakasz végéből, a hol el van mondva, hogy Krisztus K. elgyűrűzése után így szólt: «En zeretew zep yegyefem . . . Ifn latod dyczofegemet, Ifmeryed meg maar iegyefodet».

Es annak wthanna ezt tewe
hogy magat ymíg meg yelente.

De hogyan jelenté meg magát? A legenda nem mondja meg, hanem az «ymíg meg yelente» után közvetlenül ezt a két sort fűzi:

kyneek hogy feelelmet latta wolna
ewth byztatwan ymezt monda.

Világos, cz a két sor eredetileg nem következhetett az «ymíg meg yelente» után, ott annak kellett állania, mikép ismerte meg K. az ő jegyesét nem dicsőségében, hanem megváltó minőségében: szóval, miként «jelenté meg magát» Jézus «imígy». Ez pedig alig ölthetett más alakot, mint a melyben Pelbárt, a B és C, de egyéb változatok is rajzolják. Egyébiránt

¹ B [] post me venire.

² B caducis.

³ B [] annulum in digitto (229^c) invenit.

⁴ B appropriavit.

⁵ B [] facti per annulum.

az Érsekújvári codex e helyütt más tekintetben is hézagos. A «kinek félelmét» előtt, hogy értelme legyen, okvetetlen ott kellett állania annak is, hogy mikor K. visiójának vége volt, «Katherina vigilans [et annulo in digito reperto] *ad heremitam properavit et seriem* [factique certitudinem annulo] *demonstravit*. Videns autem heremita Katherinam præ timore pallidam [et præ gaudio aliquantulum rubicundam] eam [taliter] confortavit dicens». (BC.)

É. 1376—1410. v. Vö. BC. «Constans esto, filia, noli timere, [lætari enim debes,]¹ quia non post multos dies sponsum tuum² imitaberis et sicut ille pro te passus est,³ sic et tu pro eius nomine [et fide et dilectione]⁴ martyrio subicieris et post coronam martyrii thalamum tui sponsi conductu angelico ingredieris.»

Et sic [ille] senex, quantum potuit, Katherinam⁵ [in] fide [et ceteris orationibus] instruxit et [novam sponsam Christi noviter conversam] fidei munere, scil. evangelicis et propheticis scriptis solidavit. Insuper tradidit virgini librum evangeliorum dicens: [«Hunc chirographum sponsi tui, initium pariter et finem secundum humanitatem, ut in hoc plenius continetur, disce et lege,] ut ipsum dominum, quem in sponsum accepisti, (459) cognoscas.»]⁶

His igitur⁷ gestis virgo chirographum gratanter⁸ accipiens, acceptaque⁹ senis benedictione recedens, lacrymosa in hæc verba dixit:¹⁰ «Vale, pater, pro filia, quam in fide genuisti, ora, ut crescat¹¹ in laudem Jesu Christi.»

É. 1426—1430. v. Vö. Pelb. id. h. E: Tandemque ad domum suam rediens cepit servos et ancillas in fide catholica informare.

¹ B [ ] sed potius gaude.

² B tuum sponsum.

³ B est passus.

⁴ B [ ] amore.

⁵ B eam.

⁶ B [ ] ei tradidit dicens: «In hoc libro continetur cyrographus sponsi tui hunc lege et disce, ut perfecte cognoscas ipsum dominum, quem in sponsum accepisti.»

⁷ B itaque.

⁸ B grat. cirogr.

⁹ B et accepta.

¹⁰ B lacrimosa recessit dicens.

¹¹ B Vale pater, ora deum pro filia, ut crescat.

c) *Passio* (1433—4070. v.).

É. 1459—1482. v. Vö. Vulg. Hac in urbe Alexandrinorum erat quædam puella annorum duodeviginti, speciosa valde, sed, quod pluris est, religiosa fide . . . Hæc parentum orbata solatio, tenera licet ætate, familiam . . . pervigili cura gubernabat, non quia servorum aut ancillarum numerosa turba . . . delectabatur, sed quia non sine crimine esse putabat, si paternum censum avidè retinens fame et inedia quemlibet eorum perire pateretur, quippe quæ nihil cum mundo habere commune decreverat.¹ (*Knust, i. m., 236—237. l.*)

É. 1483—1565. v. Vö. Vulg. Anno igitur regni sui tricesimo quinto residens in civitate Alexandrinorum fera per vicinas provincias misit edicta, jubens christianos diis suis immolare aut penalibus cruciatibus interire. Extat huiusmodi edictum, ab eo per regiones circumquaque et nationes emissum: Maxentius² imperator his qui edictis nostris acquiescent salutem. Jubet nostra imperialis majestas omnes orbis nostri incolæ, divites et pauperes, ad nos usque convenire et nostræ institutionis sententiam audire. Si quis jussioni nostræ contraire præsumperit, sciat se capitali sententia puniendum. Auditis itaque tyrannicæ jussionis mandatis, fit conventus universalis ad prætorium regis. Postera autem die sedens pro tribunali jubet omnes introduci et præconis voce acclamare, ut ad templum deorum suorum omnes pariter convenirent et qua hora sacerdotes aris thura imponent et imperator solempne sacrificium diis offerret, mox omnes incurvati ante simulacra deorum juxta possibilitatem suam, divites quidem tauros et oves, pauperes vero volucres vivos offerrent. Porro imperator ut erat regio accinctus ornatu et militari ambitu stipatus præveniens obtulit sacrificium, tauros centum triginta; hinc reges et principes, hinc magistri militum, hinc præfecti et tribunicie potestatis illustres personæ, prout gratiores tyranno apparere nitebantur, formosa diis animalia immolabant; quibus vero ad sollempnem pompam sacrificiorum armenta non suppetebant, passeret et volatilia, quæ poterant, offerebant. Auditur per uni-

¹ Az 1473—1475. sor bibliai idézet.

² Jellemzésére vö. az Arechis-féle szövegben: Multos pro fide Christi necaverat . . . adeo ut pene totus mundus diversis idolorum erroribus implicatus . . . immundis ac vanis simulacris deserviret. Vö. 1495—1499. v.

versam civitatem vox diversa animalium, perfunditur tellus effuso sanguine bidentium, fit sonus [confusus] plausibus et choris alternantibus in tantum ut tremula tellus aut exultare aut sane indignari tantis mortibus¹ videretur. (*Knust*, 234—236. l.)

É. 1566—1613. v. *Vulg.* Illa custos virginitatis suæ . . . in palatio patris residebat, cum ex templo idolorum hinc sonus animalium et tibicinum, hinc multimodum genus organorum auribus ipsius insonuit. Stupens itaque causam celeranter jubet inquiri. Quam cum ex nuncio audisset, assumptis secum aliquibus de familia, ad templum usque properavit, ibique quæru-
loso gemitu deplorantes quosdam inspexit, qui se christianos esse fatebantur, sed metu mortis ad prophana sacrificia impellebantur. Hinc vehementi dolore cordis sauciata deliberat erroneum hujusmodi sacrificium liberali auctoritate dampnare, simul et tyranni male sanum edictum improbare. Tenens itaque paululum intra se silentium, tacita quidem, sed ab alto fudit orationem. Hinc pectus et linguam Christi muniens signaculo audenter ad conspectum imperatoris prorupit . . . Introgressa ergo beata virgo sic ait tyranno. (*Knust*, i. m. 238—239. l.)

É. 1614—1671. v. *Vö. Vulg.* Salutationem tibi, imperator, proferre nos et ordinis dignitas et rationis via præmonebat, si hæc ista quæ cultibus dæmonum exhibes, quamquam in nullo proficua, sed omnino noxia sint atque dampnosa, si hæc, inquam, creatori tuo impenderes et solam illius majestatem adorandam intelligeres per quem reges regnant, per quem elementa mundi initium sumpserunt atque subsistunt, qui non innoxiorum cæde animalium, sed fide et salutarium observantia mandatorum delectatur. Hunc temeritas humana in nullo perniciosius offendit, quam ut rationalis creatura rebus insensibilibus cultum divinitatis exhibeat et honorem invisibilis majestatis ad visibiles transferat creaturas . . . Miranda ergo est, sed timenda tibi Dei patientia,² qui, cum te sublimi imperio, quod mortales magni æstimant, præesse hominibus voluit, tu tamen tantis ejus ingratus beneficiis rebus insensibilibus attribuis, quod conferre debueras illius magnæ majestati.³ (*Knust*, i. m. 239—241. l.)

É. 1672—1724. v. *Vulg.* Cum hæc puella [loqueretur],

¹ motibus. *Vö.* Katona, i. m. 45. l.

² Az *Érsekújv.* codexben az 1661—62. v. között hibásan *potencia* van írva.

³ Az utolsó mondat (Miranda—majestati) szóról-szóra megvan az *Érsekújv.* c. 473—4. l.

imperator jamdudum, visu in virginem defixo, vultus ipsius claritatem et verborum constantiam tacitus considerabat. Dehinc in verba hujusmodi erupit: «Speciosa quidem hæc ista forent, o virgo, quæ asseris, si rationis munimento fulcirentur. Nos vero non ignoramus omnes religionum sectas et universos sacrorum ritus rationalibus manasse primordiis. Romani namque principes, justitia semper et religione mortales omnes præeuntes, totum in leges suas orbem redegerunt. Non ergo vana superstitio his uti cerimoniis, quibus longa ætas religionis auctoritatem dedit, et servata tot sæculis fides sequendos monet nobis esse parentes, qui feliciter secuti sunt suos... Nec¹ sufficit vobis tam stulto errori adhibere consensum, nisi et immortales deos nostros: solem et lunam, temeraria insectatione condemnetis, quorum beneficio utentes mortales honorem, qui numinibus debetur, non solvere sine offensione non possunt. Quem enim tam remota cœli plaga et secreta orbis regio ab humana conversatione adeo servat ignotum, ut magno deo, soli, votivam non exhibeat religionis culturam? Quæ gens tam barbara, quæ lunæ cœli divinos non attribuat honores?» *Knust, i. m. 241—242. l.*

É. 1725—1728. és 1750—1771. v. *Vulg.* Ad hæc summo tenus virgo ore subridens tyranno ait: «Tota in errore vestra disputatio ex hoc esse patet, quod iis de quibus sermo est, et ceteris elementis divinitatis nomen inaniter attribuitis, nec illis inesse, sed præesse divinitatem [convenit], quia alterius adjumento divinitas sola non indiget, sed una in se et simplex, atque perfecta est, quia incorporeus et invisibilis Deus est, ad cujus nutum hæc ipsa mundi elementa, velut factori suo, famulantia, impositis officiis subvenire conspiciamus» etc. *Knust, i. m. 242—243. l.*

É. 1772—1791. v. *Vulg.* Stupens imperator in verbis puellæ ait: «Quantum ex verbis tuis adverti fas est, si nostrorum philosophorum gymnasiis a primis annis erudienda præsedisses, nullo inferior in doctrina paruisses et decorum nostrorum numina divinitatis honore vacua nequaquam astrueres. Dum ergo nos incepta sacra peragimus, te interim opperiri

¹ A magyar legenda 1705—1716. vv. némileg emlékeztetnek a *Leg. Aur. következő helyére*: Si ita est, ut dicis, totus mundus errat, et tu sola verum dicis... Si angelus esses, si cœlica virtus, adhuc tibi credere nemo deberet; quanto minus, cum fœmina fragilis esse probaris.

oportet, quia nobiscum itura es ad palatium et regiis honoranda muneribus, si nostris adquiescis jussionibus.» *Kn.*, 243—244. l.

É. 1794—1811. *Vulg.* Accito clanculum nuncio, misit litteras regio annulo signatas per infrajacentes provincias ad omnes rhetores et grammaticos et quibus in doctrina fama celebrior [inerat et qui famosum] nomen [adquisierant] ut ii omnes ad prætorium Alexandrinum sine recusatione occurrant eo studiosius, quo illos altis imperator honoribus donandos promittit... Paruit nuntius regis mandatis. *Knust*, i. m. 244—245. l.

É. 1822—1856. v. *Vulg.* Et expletis imperator sacrilegis officiis virginem jubet comprehendere et ad palatium duci, quam blando primum sermone cœpit affari. *Kn.*, uo.

É. 1857—1866. v. *Vulg.* «Nomen tuum, puella, aut genus et quos in studiis liberalibus magistros habuisti penitus ignoro, sed speciosa facies et decora te alto sanguine ortam protestatur, et loquendi peritia in laudem refunderetur magistrorum, nisi in hoc uno oberrasses, quod diis omnipotentibus derogando contumeliosa persistis.» *Kn.*, uo.

É. 1867—1891. és 1933—1941. v. *Vö. Vulg.* Respondens puella dixit tyranno:¹ «Si nomen quæris, Katerina dicor, Costi quondam regis filia. Liberalium artium non ignobiles doctores quantum ad inanem mundi gloriam habui, de quibus, quia nihil mihi, quod esset conducibile ad beatam vitam, contulerunt, tota hæc eorum memoria silescat. Postquam enim mihi sanctioris doctrinæ lux emicuit, mox tenebrosam erraticæ doctrinæ noctem deserui. Audivi enim beatam vocem evangelii domini mei Jesu Christi, cui me sponsam et ancillam fœdere stabili devovi.² (*Folytatölág a szöveg a bálványozás oktalanságát fejtegeti, azonban a fögondolaton kívül, hogy t. i. a bálványok tehetetlen «állatok», a latin és a magyar legenda*

¹ *Leg. Aur.* Scriptum est, nec te collaudes, nec te culpaveris ipse; hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis. *B.*

² Az *Arechis-féle* szövegben: Ego ancilla Christi, Katherina dicor, Costi quondam regis filia, et liberalibus studiis non mediocriter instructa. Quæ dum cognovissem hæc omnia inepta et inutilia, ac nihil valere ad animi salutem, contempsi omnia et confugi ad dominum Jesum Christum etc. *Vö. Leg. Aur.* Ego enim sum Catarina Costi regis unica filia. Quæ quamquam in purpura nata et liberalibus disciplinis non mediocriter instructa: hæc tamen omnia contempsi etc.

között semmi egyezés nincsen.) O felices talium numinum cultores «quibus [invocati] in necessitate non assunt, in tribulatione non succurrunt, in periculis non defendunt!» *Kn.* 246—7. l.

É. 1950—1971. v. *Leg. Aur. B.* Ne, obsecro cæsar, a furore tuo te vinci permittas, ut in sapientis animo non stet turbatio dira. Sic namque poëta ait. Tu si animo rexeris, rex eris; si corpore, servus. Et rex: Ut video, pestifera calliditate nos illaqueare disponis, dum per exempla philosophorum sermonem protrahere niteris.

É. 1987—2078. v. *Vulg.* Regius interea nuncius, peragratiss provinciæ finibus, Alexandriam revertitur ducens secum quinquaginta viros, qui se in omni doctrina Aegyptiorum et artium liberalium, immo in omni sapientia mundi excellere ultra omnes mortales asserebant. Hos introductos imperator sciscitari cœpit de doctrina et sapientia eorum. Illi e contra multa referunt et quod inter universos orientales oratoriæ facultatis et sapientiæ arcem tenebant. «Sed tu, inquiunt, imperator, nobis habes aperire, quanam causa e nostris sedibus evocatos huc venire voluisti, si magnum aliquid aut divinum est, quod per nos tibi quæras exponi.» Ille respondit: «Est penes nos juvenis quidem ætate puella, sed verborum affluentia et sensu, ut nobis videtur, incomparabiliter astuta, quæ etiam viros disputando victos reddit et elingves, sed, quod altius me urit, immortalium deorum nostrorum culturam inanem esse non solum asserit, sed vana simulacra dæmonum affirmat. Poteram sane hanc vi regia ad sacrificandum impellere, aut pœnalibus tormentis extinguere, sed pluris nobis esse videtur, si fieri potest, vestris argumentis inclausam confutare et ad viam rationis inflectere. Quibus si obstinatius restiterit, ego eam exquisitis tormentis faciam interire. Vos autem si hanc superare prævalueritis, altis vos muneribus donatos ad propria remittam, aut, si id potius eligitis, internis consiliis meis vos præcipuos interesse concedam.» Ad hæc verba imperatoris unus eorum vehementer indignatus stomachanti voce respondit: «O magnum imperatoris consilium! o memoria dignam sententiam, qui ob degenerem unius puellæ conflictum sapientes mundi de remotis partibus jussit invitari, cui satis fuisse poterat unum ex clientulis nostris adversus omnes occidui orbis philosophos productum disputare, nedum tot sapientes unius causa puellæ vexari compelleret.¹ Sed

¹ A 2061—2070. v. tartalma a *Vulgatában* ismeretlen.

quantulacunque est, producat in præsentiam nostram, de qua dicis, puella, ut cognoscat se nondum vidisse aut audisse, præter hodie, sapientem.» *Kn., i. m. 248—251. l.*

É. 2080—2099. v. Vulg. Servabatur interea virgo sancta sub custodia . . . et ecce angelus domini apparuit illi . . . Cui angelus: «Ne paveas, inquit, Deo grata puella, sed constanter age, quia tecum est dominus . . . Ipse affluentis verbi impetum fundet in ore tuo, cui non tantum non prævalebunt resistere adversarii, sed . . . convertentur ad fidem Christi . . .» (*Kn., 251—254. l.*) *Vö. Leg. Aur. C.* Et ecce angelus domini astitit sibi, et ut constanter staret admonuit, asserens, quod non solum ab his vinci non poterit, sed insuper illa ipso conversos ad palmam martyrii destinabit.

É. 2105—2168. v. Vulg. Sedens itaque pro tribunali imperator, memoratos oratores adesse jubet, puellam itidem ad prætorium jubens adduci . . . Fit ex omni civitate concursus ad audiendas controversias disputantium. Stant ex adverso oratores, pomposo eloquentiæ fastu tumentes, stat et puella, fidens in domino. Illi torvo vultu inbecillam ætatem contuebantur, ista corde tacito auxilium de cælo postulabat. Stomachatur tyrannus, quod diem ingrato consumunt silentio. Cui puella: «Tu, inquit, imperator, pugnam istam haud æquo iudicio præordinasti contra unam puellulam quinquaginta oratores opponens, quos etiam regiis muneribus in præmium victoriæ donandos promittis, me autem donativum nullum exspectare jubes. Ego vero huius, quodcunque fuerit, certaminis præmio diu fraudari non timeo. Erit ipse mihi præmium, in cuius nomine pugnatura campum istum aggredior, Christus dominus, qui est spes et corona certantium. Unum a te quæro, quod mihi negare jure non potes, ut, si mihi sors victoriam contulerit, Deum meum vel tunc credulus adorare non differas.» Indignatus ad hæc tyrannus, «Non est, inquit, tuum nobis conditionem imponere. De credulitate¹ mea cura te nulla sollicitet. Tu age quod agis. Nobis instat videre, an deus tuus victoriam tibi annuerit.»² *Kn. i. m. 254—256. l.*

É. 2194—2214. v. Vulg. Hinc puella ad oratores conversa dicit: «Postquam præmiis incitati huc ad disputandum convenistis, seniores, et hic confluentem turbam ad audiendum

¹ Az *Érsekujvári* codexben: *crudelitate*, a másoló hibájából.

² M. válasza («Non est — annuerit») az *Érsekujvári* codexben is ugyanezen szavakkal van idézve.

spectare videtis, turpe est professionis vestræ nomen et coronam tacendo amittere. Si quis est in vobis Attica eloquentia præditus, aut latina oratione imbutus, proferat in medium, quod animo concepit.» Hinc unus, qui natu prior et rhetorum peritissimus videbatur, respondit: «Te potius audire primum debemus, cuius causa laboriosum iter aggredi compulsi sumus.» *Kn. i. m. 256. l.*

É. 2231—2274. *v. Vulg.* Ego vero, inquit puella, postquam deposito gentilitatis errore, Christi sacramentis initiata sum, robustas et fuco verborum plenas dictiones, quibus vos fultos ad instantem pugnam video occurrere . . . penitus abjeci . . . Et quamvis his omnibus adeo imbuta . . . sim, ut nullum in his mihi secundum repererim, tamen quia vana sunt omnia et a vera beatitudine aliena, hæc ista penitus abrogans iudico me inter vos nihil aliud scire, nisi hunc, qui est vera scientia, dominum meum Jesum Christum, qui dixit per prophetam. Perdam sapientiam et intellectum intelligentium reprobam. Hic est . . . qui genus humanum per diabolum a paradisi deliciis dolens exclusum, his novissimis temporibus, cum esset invisibilis deus, de virgine carnem assumpsit, per quam visibilis appareret, et præsentiam suam nobis exhibuit, ex quo et mirabilibus operum signis . . . nobis . . . apparuit. Hic est dominus meus, hic est philosophia mea, hic est victoria mea. In huius nomine cuncta adversantia superabo.» *Kn. i. m. 256—258. l.*

É. 2275—2334. *v. Vulg.* O cives, o Romani imperii alta nobilitas ! Usque quo hæc stulta Christianorum superstitio injurias diis nostris irrogabit ? Nimirum ingrati deorum beneficiis utimur, si frivola puellæ hujus deliramenta impunita prætereant. Et nos sane ab ea sperabamus insigne aliquid audire, postquam tanti æstimata est, pro qua Romanæ arcis patricius sapientes mundi sibi accersiri voluit. Et ecce principium orationis suæ fecit de quodam Jesu, quem Christianorum fabulæ Deum suum esse testantur; qui quondam a discipulo suo traditus et morti adjudicatus nec in ipso mortis periculo sibi adesse potuit.» *Kn. i. m. 258—259. l.*

É. 2335—2345. *v. Vulg.* Ad hæc virgo respondit: «Ego principium orationis meæ jure ab ipso cœpi, qui est rerum omnium principium, fons et origo bonorum, per quem Deus pater hanc inexplicabilem mundi formam, cum non esset, condidit, qui sane omnia, et me, et te inter omnia creavit.» *Kn. i. m. 259—260. l.*

É. 2720—2734. v. *Vulg.* Cui rhetor: «Si Deus, inquit, ut asseris, aut Dei filius erat, mori quomodo potuit? Si homo, mortem superare quomodo prævaluit? Hoc plane contra totius mundi rationem et legem naturæ esse constat, ut immortalis mori possit, et legem mortis vincere queat mortalis.» Cui virgo respondit: «Vestræ, ut video, controversiæ hæc est subtilitas, ut in eo, quod credere non vultis, recepta parte una, quod integrum est, subruatis, videlicet, ut cum Deus sit, homo esse non possit . . . Nam idem Christus deus est, qui mortem sua in carne suscepit, et est idem Christus homo, qui mortem sua divinitate destruxit.» *Kn., i. m. 260—261. l.*

É. 2771—2913. v. *Vulg.* Hæc et alia multa dum beatissima virgo dissereret, stupefactus rhetor, et cuncti oratores quid contrahiscerent nesciebant, sed turbati atque confusi manifesta Dei virtute invicem se contuentes obmutuerunt. Quibus indignatus imperator cum furore sic ait: «Quid vos ignavi et degeneres, hebetatis sensibus, sic ommutescitis? Siccine vos, debilitatis viribus, virtus feminea perdomabit? Num satis superque esse poterat ad ignominiam omnium philosophorum, si quinquagenæ aut eo amplius feminæ verbis unum e vobis evicissent? Nunc autem, o pudor! quinquaginta robustissimos oratores . . . una puella turbine verborum suorum eo attonitos reddit, ut hi quid vel contra mutiant, prorsus non habeant.» Dehinc unus, quem sibi magistrum et ducem præesse ceteri fatebantur, tyranno ita respondit: «Hoc unum tibi, imperator, dicam, unde orientalium turba oratorum testis nobis est constantissima, quod usque in præsentī auditorio nullus se nobis antehac in verbis et mundi sapientia conferre præsumpsit, si autem jactantius conserere verba præsumpsit, continuo victus et confusus recessit. De puella vero ista longe alia ratio est, in qua, ut vera tibi loquar, non animalis homo loquitur, sed divinus quidam spiritus, qui sane haud mortale sonans nos in stuporem et admirationem adeo convertit, ut ad injuriam ipsius Christi, de quo loquitur, aliquid dicere aut penitus nesciamus, aut omnino formidemus. Nam . . . confusa sunt viscera, corda nostra tremuerunt et omnes corporis sensus stupendo aufugerunt. Unde te diutius fallere, imperator, nolumus, sed constanter fatemur, [quod] nisi aliam sectam probabilioribus experimentis ventilatam de diis, quos huc usque coluimus, nobis ostenderis, ecce omnes convertimur ad Christum, quia ipsum [verum] Deum et Dei filium confitemur . . .»

Audiens hæc tyrannus, præcipitibus furiis agitatus, accenso in medio civitatis vehementissimo igne, jussit omnes, ligatis manibus et pedibus pœnalibus incendiis cruciari. Qui dum traherentur ad ignem, unus eorum ceteros hortabatur dicens: «O socii et commilitones mei, quid agimus? Postquam nostros Deus longos miseratus errores ad hanc suam gratiam vocare dignatus est, ut vel in fine fidei sacræ privilegio et sancti nominis cognitione non fraudemur, cur non properamus ante vitæ exitum ipsius signaculo et sacro fontis utero innovari?» Cum hæc diceret, rogabant unanimiter pretiosam virginem Christi, ut lavacro salutifero perfunderentur. Quibus electa Dei ait: «Ne paveatis, o fortissimi milites Christi, constantes estote et de baptismo solliciti ne sitis. Erit vobis salutare baptismum sanguinis vestri perfusio, et ignis iste cruciatorius flammeum spiritus sancti ignem vobis inferet.» His dictis assunt ministri, et... sanctos Dei martyres mediis flammis ingerunt et sic inter æstuentes flammæ incendii dominum confitentes felici martyrio coronati ad dominum migraverunt... In quibus illud comparuit insigne miraculum, ut indumenta eorum aut capilli capitum eorum nullam ab igne læsionem sustinerent. Vultus autem illorum rosei coloris decore emicabant, ut dormientes potius, quam extinctos putares. Unde multi conversi ad dominum crediderunt. *Kn. i. m. 265—269. l.*

É. 2914—2949. *Vulg.* «O virgo generosa, o digna imperiali purpura facies... Consule... juventuti tuæ et sacrificia diis nostris, et eris secunda post reginam in palatio meo... Facio et ego tibi sceptiferæ imaginis statuam in medio civitatis erigi, a cunctis civibus salutandam, ab omnibus venerandam.»¹ «Desine... imperator, desine talia jam suadere, quæ sit scelus etiam cogitare... Christus me sibi sponsam adoptavit. Ego me Christo sponsam indissociabili fœdere optavi. Ille gloria mea, ille generositas mea, ille amor meus, ille dulcedo et dilectio mea. Huic semel dicatam non rerum blandimenta me,

¹ Vö. *Leg. Aur. C.* O virgo generosa iuventuti tuæ consule, et post reginam in palatio meo secunda vocaberis. Et imagine tua in medio civitatis fabricata a cunctis velut dea adoraberis. Cui virgo: Desine talia dicere, quæ scelus est etiam cogitare. Ego me Christo sponsam tradidi. Ille gloria mea, ille amor meus, ille dulcedo et dilectio mea. Ab ejus amore nec blandimenta, nec tormenta me poterunt revocare.

non exquisita tormenta ab ejus confessione unquam poterunt exterrere.» *Kn. i. m. 270—272. l.*

É. 2970—2995. v. Vö. Vulg. Hinc tyrannus ira et furore inebriatus beatam virginem jussit a ministris comprehendere et exspoliata scorpionibus caedi, dehinc obscuro carceris ergastulo claudi . . . Tunc jussa tyrannica ministri explentes ferreis virgis corpus tenerum lacerabant . . . Clauditur ex jussu virgo regia in carcere tenebroso, fame et siti bis senis diebus crucianda sub praefinito edicto, ne coeli lumen videat. *Kn. i. m. 273—274. l.*

É. 2999—3255. v. Vulg. Accidit autem, ut Maxentius pro causis instantibus extrema regionis confinia adiret. Pernotuit interea reginae crudelissima viri sententia de beata Katerina, qualiter innocentem virginem per sapientes saeculi tractasset, et quo modo illi puellaribus verbis edocti et ad fidem Christi conversi, gloriosa passione de mundo emigrassent, de quo facto vir ejus indignatus, dum virgo diis libamina offerre nolisset, diris caesam scorpionibus sub arta custodia carceris jussisset recludi, ubi per duosdenos dies juxta crudelis regis sententiam puella innocens nullo cibi alimento frueretur. Audiens regina ferale conjugis edictum, licet gentili errore teneretur, tamen animi ingenita bonitate tenerae aetatis sortem miseratur iniquam. Fit anxia videre faciem virginis, et colloqui, sed ne id persentiscat vir ejus vehementer formidat. Talia meditando regina domum solitaria deambulabat. Fit illi optato eventu obviam princeps militiae quidam, nomine Porphirius, vir strenuus quantum ad temporalem seculi dignitatem, consilio prudens, fide promptus, amici secretum intra claustra silentii constantissime servans. Hunc ad se evocans imperatrix Augusta aperit voluntatem suam, simulque postulat, ut amotis aut placatis custodibus carceris, visu et colloquio virginis potiretur. «Nam ut tibi, inquit, Porphiri, quae me sollicitant aperiā, multa hac in nocte per visum passa sum, quorum ambigua revelatio me adeo suspensam reddit, ut quocunque se horum exitus, sive in adversum, sive in prosperum vertat, eorum sane eventum mature superventurum certissime cognoscam. Videbam sane hanc, de qua loquimur, puellam intra septa domicilii sedentem, inaestimabili claritate circumfultam, et viros dealbatos circumsedentes, quorum vultus inspicere prae claritate haud poteram. Illa autem me intuens jubet propius accedere et de manu unius horum, qui assistebant, coronam auream accipiens, capiti meo imponebat, dicens mihi haec verba: Ecce tibi, o imperatrix, corona e

coelo mittitur a domino meo Jesu Christo. Qua ex visione suspensa nec horae unius momento quiescere possum, ita cor tremulum me ad videndam virginem exagitat. Per te ergo mihi viam ad puellam eundi et videndi facultatem dari precor, o Porphiri.» Cui Porphirius respondit: «Tuum est, domina Augusta, imperare quod vis, mihi perficere quae jubeas animo constat... licet imperatoris iram sciam pro certo me non posse vitare, si rescierit..... Igitur de prima vigilia noctis regina et Porphirius procedunt ad carcerem et introeuntes viderunt carcerem inaeestimabili claritate undique choruscare, cujus ex fulgore perterriti corruerunt in terram.... «Surgite, inquit virgo egregia, et ne paveatis, quia et vos vocat Christus ad palmam.» Surgentes autem contemplati sunt puellam sedentem et angelos Dei plagas et carnis scissuras aromatico unguine circumfoventes, (quo) caro et cutis superficies in admirabilem decorem vertebantur. [Viderunt] etiam et seniores circumsedentes, quorum vultus inedicibili lucis candore emicabant. Horum ab uno qui astabat Christi virgo coronam accepit, velut aureo colore rutilantem, et reginae capiti imposuit, dixitque circumsedentibus senioribus: «Haec est illa domini mei, de qua postulaveram, regina, quam militiae et coronae nostrae a Deo consortem mihi depoposceram. Sed et hunc qui assistit militem in nostrae sortis numerum ascribi volumus.» Ad haec illi inquirunt: «O pretiosa virgo, Christi margarita, super his preces tuas ille suscepit, pro ejus amore flagella et carceris horrorem non timuisti, sed et aeterno foedere ab ipso collatum tibi esse constat, ut pro quibuscunque ipsius majestatem interpellaveris, impetratum reportabis. Hos interim, qui visitationis gratia tibi assistunt, seito inter primitias laborum tuorum jam ascriptos, quos triumphali passione ante te coelica regna exicipient coronatos. Mox militiae agone peracto te ille immortalis sponsus intra vitae aeternae januam suscipiet... ubi clarissima virginum turba inter lilia, rosaeis floribus vernantia, sequuntur agnum, quocunque ierit.» His dictis beata virgo reginam consolari coepit dicens: «Jam regina forti animo esto, quia post hoc triduum itura es ad Deum. Ne ergo momentanea poenarum genera formides, quia non sunt condignae passionibus hujus temporis ad interminabilem gloriam, quae talibus pro Christo poenis emercatur. Ne ergo verearis regis temporalis aut mortalis sponsi... ne verearis, inquam, ejus consortium aspernari pro rege aeterno et immortalis sponso domino Jesu Christo, qui pro caducis honoribus donat aeterna

praemia, pro transituris largitur sine fine mansura.» . . . Jam laeti . . . regina simul et Porphirius procedunt de carcere . . . Fit quaestio a militibus, quo in loco Porphirius cum regina pernoctasset. Quibus ipse ait: «Quo ego pernoctassem, vos ne quaesieritis. Etenim summum vobis et utile bonum erit, si in consiliis meis adquiescitis, quod contigit michi non terrenis, sed divinis excubiis invigilasse, quibus michi via vitae revelata est et verae deitatis cognitio reservata. Quocirca si mei estis et gaudere mecum optatis, idola vana, quae huc usque coluimus, relinquite et [verum] Deum, qui omnia, et nos inter omnia creavit, filiumque ejus Jesum Christum credendo adorete, quia ipse est Deus et dominator omnium saeculorum, in cuius potestate constat universalis machina mundi, qui credentes aeterna beatitudine remunerat, intredulos autem supplicio dampnat aeterno. Hic errores nostros diu ferens per beatam Katerinam nobis nunc primum innotuit, quam Maxentius imperator in carcere clausam vesano tenet iudicio.» Erant ducenti et eo amplius milites, quibus a Porphirio talia [referabuntur], qui mox idola vana respuentes ad Christum conversi sunt. *Kn. i. m. 275—286. l.*

É. 3257—3333. v. Vulg. Servabatur interea virgo Christi in carcere juxta edictum imperatoris, et quia bisseis diebus sine alimento eam esse tyrannus jusserat, qui Daniele prophetam in lacu leonum pavit, ipse innocentem puellam per hos dies missa de coelo candida columba fovere non destitit. Expletis vero diebus apparuit ei dominus cum multitudine angelorum . . . Cui dominus, «Agnosce, inquit, filia, agnosce auctorem tuum, pro cujus nomine laboriosi certaminis cursum cepisti. Constans esto, et ne paveas, quia ego tecum sum, nec te desero. Est enim non parva turba hominum per te nomini meo creditura.» Haec dicens in coelum sese recepit, quem virgo longo euntem intuitu sequebatur. At vero imperator, expletis causis pro quibus ierat, Alexandrinorum redit ad urbem. Postera die, sedente eo in solio suo, fit conventus magistratuum et tribuniciae dignitatis. Tunc rex circumstantibus, «Praesentetur, inquit, temeraria illa puella, ut sciamus, si vel fame urgente ad culturam deorum poterit incurvari.» Educitur itaque de carcere virgo speciosa tribunali regio praesentanda, quae cum in ejus staret praesentia, vultumque eius, quem tanto dierum spatio attenuatum jejunio aestimarat, multo formosior et splendidiorem esse videret, arbitrabatur clandestino officio ei subministrata alimenta,

unde furore commotus carcerarios jubet excruciaci, nisi fateantur a quo et per quem virgo cibus in carcere fuisset sustentata. At Christi virgo, ne custodes sui causa innocenter cruciarentur, cogitur aperire, quod clam esse hominibus malebat. Ait itaque tyranno: «... Ego plane cibum ab homine corporalem nullum accepi, sed qui suos milites in fame et tribulatione deserere nescit, ipse me, ancillam suam per angelum suum coelestis cibi alimento nutrire dignatus est, ipse Deus meus, amator meus, ipse pastor et sponsus unicus meus.» *Kn. i. m. 286—289. l.*

É. 3336—3410. v. *Vulg.* Ad haec... tyrannus ait puellae: «... licet te servare quam perdere maluissem, aperi nobis, quid tibi infra datas inducias consilium sequi decrevist. Necesse est enim praesenti deliberatione quodvis unum e duobus eligere: aut diis sacrificare, ut vivas, aut exquisitis tormentis corpus tenerum dilacerari, ut pereas.» Cui Katerina respondit: «Vivere sane opto, sed ut mihi vivere Christus sit, mori autem pro eo non timeo, sed potius diligo... et licet in corpus meum... saevienti ad tempus habeas potestatem, in animam meam nulla tibi data est potestas... Tu ergo, tyranne, quaecunque poenaliu tormentorum machinamenta potes excogitare, ne differas...» Ad haec tyrannus, ut leo violentus, dentibus frendens in vocem hujusmodi erupit: «Quid ignavi talia sustinemus? Usquequo adeo dios nostros tam contemptabiliter ab ista malefica incantatrice derogari patiemur, quin totum corpus membratim discerpi faciamus, ne et ceteri Christiani adversus deos simili insultatione barbarizare praesumant? Ergo agite... apprehendite magam istam et diris suppliciis excruciatam morte crudelissima eam facite interire. *Tunc deum suum... si fas est, provocet sibi ad auxilium.*»¹ (*Kn. 289—291. l.*)

É. 3418—3452. v. *Vulg.* Superveniens autem vir quidam, nomine Chursates, urbis praefectus, et ipse vir Belial, furem regem ad novam accendit insaniam... «O magne, inquit, imperator, non pudet te tanto tempore unius feminae oblutatione teneri? Non videt adhuc Caterina tale genus tormenti, quo exterreatur, ut adquiescat tibi ad immolandum diis magnis nostris. Jube ergo, ut infra triduum hoc sint factae quattuor rotae, et sicut ego dictavero. Extremi rotarum orbis et intimi circuli clavis praeminentibus et acutis prefigantur etc.»² Has juxta

¹ Az *Érsekujv. c. 3409. és kk. verseiben* levő imádság valószínűleg e fölkiáltás félreértéséből származott.

² A magyar legenda 3439—3441. versének megfelelő rész a

rotas Caterina exposita volubilem impetum sedens intueatur, ut vel sic volventis machinae stridor terrorem incutiat et incurvetur ad sacram deorum culturam et vivat, sin autem, mox tali inpacta machinamento, hinc inde serris et clavis mordacibus discerpta, ad terrorem Christianorum inaudito pereat exemplo. *Kn. 293—294. l.*

É. 3520—3559. v. Vulg. «Deus omnipotens, qui te in periculis et necessitate invocantibus pia opitulatione subvenire non desinis, exaudi me, in hac necessitate ad te clamantem, et praesta, ut poenalis haec fabrica, coelestis ictu fulminis attrita, dissolvatur, ut manifestam potentiae tuae virtutem qui circumstant intuentes glorificent nomen tuum sanctum, quod est benedictum in saecula. Tu scis, domine, quia non timore passionis haec obsecro, quia sitiendi corde quovis mortis genere ad te venire et te videre desidero, sed ut tui, qui per me [in te] credituri sunt, certiores de tuo adiutorio et constantiores in confessione tui nominis perseverent.» Necdum verba virgo finierat, et ecce angelus domini de coelo descendens illam molem, vehementi turbinis ictu inpactam, tanto impetu concussit, ut, ruptis compagibus, partes avulsae super infusum populum tanta vi excuterentur, ut quattuor milia de ipsa turba gentilium uno turbine necarentur. *Kn. 295—297. l.*

É. 3593—3796. v. Vulg. Erat dudum regina desuper spectans divinae ultionis prodigiale signum, et quae prius se occultabat propter metum viri sui, nunc arrepto itinere se in conspectu beluae saevientis constanter immersit. «Quid tu, miserande conjux, contra Deum eluctaris? Quae te insania, o crudelis belua, adversus factorem tuum consurgere cogit? An tu prospero exitu finire arbitraris certamen, quod adversus Deum... sumpsisti? Agnosce vel nunc in praesenti facto, quam potens est Christianorum Deus et quanta animadversione te ipsum per te dampnaturus est, qui uno ictu fulminis tot milia hominum hodie consumpsit.» Porro multi gentilium, qui ad hoc spectaculum convenerant, videntes magnalia Dei, conversi ad Christum publica voce clamabant dicentes: «Vere magnus est Deus Christianorum, cujus nos servos ab hodierno die constanter profitemur, nam dii tui idola vana sunt, quae nec cultoribus suis aliquid prae-

Vulgatában hátrább (Kn. 295. l.) olvasható: Rotarum poenalis machina hac arte expolita erat, ut duae uno ordine volverentur, duae autem contrario impetu agerentur, etc.

stare possunt.» His auditis tyrannus collegit se in omnem furem adversus eos, sed vehementius adversus reginam, in vocem hujusmodi erupit: «Quid tu, inquit, regina ita loqueris? Nam te quoque magicis artibus seductam Christianorum aliquis subvertit, ut et tu quoque omnipotentes deos nostros relinqueres . . . Quae mala infelicitas mea, ut qui ad culturam deorum nostrorum alienas coartabam, jam pestiferum subversionis venenum familiaris domui meae inserpere videam, et unicam lectuli mei consortem hujus morbi contagine vexari continear! Porro si me ita amor conjugalis emolliverit, ut pro reginae erronea mutabilitate deorum contumeliam ita negligam, quid restat, nisi ut ceterae imperii Romanae matrones . . . ad fabulosam Christianorum sectam totum regni corpus incurvare praesumant? Juro ergo tibi per magnum deorum imperium, o regina, quod nisi maturius ab hac stultitia resipiscens diis immolaveris, caput tuum a cervice recisum et carnes feris et volatilibus dilacerandas hodie rejiciam. Nec tamen tu celeri morte vitam finisse laetaberis, quam ego, extortis primo mamillis, longo faciam cruciatu interire.» Jubet ergo crudelis tyrannus ministris contemptibiliter reginam apprehendere matronam et transfixas clavis ferreis mamillas ab imo pectore extorqueri. Quae cum ad locum supplicii duceretur, respiciens ad beatam Caterinam dixit: «O veneranda Christi virgo, funde preces ad dominum . . . ne caro infirma mentem cogat imbellem deficere . . .» Ad quam pretiosa virgo, «Ne timeas, inquit, o veneranda et Deo dilecta regina, sed viriliter age, quia hodie tibi pro transitorio regno commutabitur aeternum, pro mortali sponso immortalem tibi acquires, pro poenis requiem permanentem, pro celeri obitu interminabilis vitae hodie percipies natale principum.» . . . Tunc ministri extra civitatem eam ducentes ferreis hastilibus regias mamillas trajiciunt et sic suspensas ab imo crudeliter pectore mammas evellunt. Dehinc gladio percussa felici martyrio migravit ad Christum . . . Porphirius vero noctu assumptis secum, quibus secretum palam esse voluit, corpus reginae et martyris conditum aromatibus sepelivit.

Mane autem facto fit quaestio de corpore reginae, quis illud sustulisset. De quo cum multos ad supplicium pertrahi videret, Porphirius constanter ante tribunal imperatoris irruit dicens: «. . . Quae . . . gens tam barbara hujusmodi judicium edidit, ut vel cadaver exanime terrae gremio sepeliri prohiberet? Verumtamen antequam innocentes perire consentiam, si reos esse

judicas, qui Christi martyrem sepelierunt, reatum hujusmodi non formido. Condemna certe, si audes, quod contra imperium tuum ancillam Christi sepelivi . . . Certe hoc crimine solus ego periclitari desidero, nam ego sum qui gloriosam Christi martyrem, et ego Christi confessor, sepulturae gremio accumulavi.» Hinc tyrannus, velut alto vulnere saucius, pro planctu rugitum, velut amens, altum emisit, quo tota regio peritonuit. «O! o! me miserum! o omnibus miserandum! ut quid me in hanc aerumpnosam vitam natura mater edidit, [cui] tollitur omne, quod nostri imperii praecipue summa requirit!¹ Ecce Porphyrius, qui erat unicus animae meae custos et totius laboris solatium, in quem ab omni cura et sollicitudine reclinabar, velut singulare meum praesidium, ecce hic, nescio qua daemonum infestatione supplantatus, deorum nostrorum culturam aspernatur et illum Jhesum . . . confitetur! Hic nimirum reginam a lege patria et cultura deorum subvertit . . . Et quamvis irreparabile mihi dampnum de conjuge ab eo constet illatum, hoc potius eligo, ut, respiciens ab hac stultitia, deos sibi placabiles reddat, et in nostra, ut coeperat, amicitia perduret, quam nostrae animadversionis sententiam experiatur.» His dictis jussit omnes commilitones ipsius, qui lateri ejus adhaerebant, coram se adduci, quibus seorsum advocatis, dum de Porphyrii conversione quaestionem faceret, omnes una voce se Christianos esse protestabantur nec metu mortis a fide Christi et Porphyrii societate ulla tenus dilapsuros. *Kn. 297—304. l.*

É. 3844—3851. v. Vulg. Iubet hunc (t. i. Porphyriust) cum ceteris commilitonibus suis extra civitatem trahi et, amputatis capitibus, corpora inhumata canibus corrodenda emitti. Quod et factum est. *Kn. 305—306. l.*

É. 3858—3892. v. Vulg. Postera autem die sedens pro tribunali impiissimus tyrannus . . . beatam Caterinam jubet sibi praesentari, cui sic ait: «Quamquam tu omnium horum rea sis, quos arte magica depravatos mortis compendium subire fecisti, si tamen ab erroris proposito animum revocares et diis omnipotentibus thura offerres, poteras nobiscum feliciter regnare et prima in regno nostro nominari. Ne ergo nos diutius protrahas. Quod vis ex duobus unum elige: aut maturius aris libamina inferas, aut hodie a cervice gladio caput avulsum misera-

¹ V. ö. az *Érsekújvári codex* 3770. és 3771. v. között levő latin szöveggel.

bile præbebit intuentibus spectaculum.» Cui virgo respondens : «... Te ergo protrahere diutius, tyranne, non quæro. Fac, quæcunque animo concepisti. Paratam me esse videbis ad omnia sustinenda, quæ mihi inferre potueris.» *Kn. 306—307. l.*

É. 3919—3920. v. *Vulg.* Christi virginem... jubet extra portam civitatis decollari. *Kn. 307. l.*

É. 3932—3988. v. *Vulg.* Quæ cum ad locum passionis præfixum properaret, respiciens vidit turbam multam virorum et mulierum sequentium se atque plangentium, inter quos præcipue virgines et matronæ nobiles lamentabantur. Conversa igitur ad illas dixit : «O generosæ matronæ, o virgines clarissimæ, nolite, obsecro, passionem meam lamentabili planctu onerare, sed... Congaudete, precor, mihi potius, quia video Christum me vocantem... Vos... planctum istum lacrymabilem... in vos ipsas convertite, ne vos in hoc gentilitatis errore dies suprema deprehendat, pro quo fletus æternos subeatis.» Hæc locuta a percussore orandi spatium indulgeri sibi poposcit. Quod cum spiculator annueret, ipsa elevatis in cælum oculis, oravit dicens : «O decus et salus credentium, o spes et gloria virginum. Jhesu bone, gratias tibi ago, qui me intra collegium ancillarum tuarum connumerare dignatus es, fac ergo hanc cum ancilla tua, obsecro, misericordiam, ut quicumque in laudem et gloriam tuam passionis meæ memoriam egerint, sive in exitu animæ suæ, aut etiam in quacunque angustia me invocaverint, celerem propitiationis tuæ obtineant effectum. Fugiat ab eis pestilentia et fames, morbus et clades... Fiat in finibus eorum terræ fecunda messio et... jocunda fructuum uberitas. Ecce, jam expleto certaminis mei agone, domine Jhesu Christe, ferientis gladium expecto; tu... precor, suscipe spiritum meum et... in æternæ quietis sede cum sanctis virginibus confoveri jubeas.» *Kn. 307—310. l.*

É. 4007—4053. v. *Vulg.* Et ecce vox hujusmodi, de sublimi nube emissa, ad eam redditur : «Veni, dilecta mea [sponsa mea], ecce tibi beatitudinis janua aperitur. Ecce quietis æternæ mansio tibi parata adventum tuum expectat.¹... Veni ergo et ne solliciteris de donis, quæ postulas, nam... his... qui in periculis et necessitatibus te invocaverint, præsidia optata et opem celerem de cælo promitto.» Facta ergo hac voce Christi

¹ Vö. az *Érsekuje*. c. 4009—4010. v. közt olvasható latin idézettel.

virgo lacteam cervicem protendens spiculatori ait: «Ecce vocor a domino meo Jesu Christo. Tu jam impiger age et redde expletum quod a tyranno accepisti mandatum.» Mox ille insurgens decollavit eam. Quo ex facto duæ res memoria dignæ apparuerunt: una: quia lac pro sanguine in testimonium virginalis innocentiae de corpore ejus effusum terram uberius irrigavit, altera: quia mox angeli accesserunt et assumptum corpus per altum aëra subvehentes in monte Synai deposuerunt qui mons a loco occisionis distat itinere viginti et eo amplius dierum, quo in loco innumera ad laudem domini fiunt miracula. *Kn. 310—313. l.*

A közölt részletekből, melyeket már nagyrészt Katona Lajos kijelölt, világos, hogy a verses Katalin-legendának fontossága a magyar irodalomban jóval kisebb, mint a mekkorát neki a régibb írók tulajdonítottak. Viszont azt a nézetet, hogy a legendát sehogy sem lehet a Pelbárt névéhez fűzni, Katona még újabb okokkal is támogatta. Pelbárt jobban tudott latinul, hogyszem olyan botlást, a minő a 2573. versben van (*kyk ygen kazdagok wattok = Qui colitis Ditem*), elkövethetett volna (id. m. 43. l.); a Rajmundus-féle legendához pedig, mint kiderült, semmi köze Pelbártnak: ez a mű, melyet KNUST i. m. 46—58. l. ismertet, egy olasz szerzetesnek, FRATER PETRUSNAK munkája, a *Nova quaedam singularis atque rara legenda*, mely 1500-ban Strassburgban a szerző neve alatt került ki a sajtó alól, fordításokban pedig már a XV. század közepén közkézen forgott. Különben is a Nativitas-t csupán utólag, az 1504-iki kiadásban iktatták beléje. (*L. Szilády, i. m. 85—86. l.*)

IV. A magyar verses mű fölöttébb rongált szövegben maradt az utódokra és variánsok hiányában csak kis részben s így is csupán némi valószínűséggel restituálható.

A helyreállítás eme munkájához a fő támasztékot a verselés szolgáltatja. A fordító legnagyobbbrészt nyolczasokban tolmácsolta a legendát és abból a körülményből, hogy ez a versalak, különösen a mű első felében, a Nativitas-ban és Conversió-ban, a körülményekhez képest igen sokszor elég kellemesen pendül, következtetni lehet, hogy a munka eredetileg jól volt verselve, azokat a szabatlanságokat tehát, melyek a mű rhythmusát megrontják, a másolóknak kell felróni. Ez a következtetés, a milyen egyszerű, épp oly bőséges igazolást nyer a legenda szövegének tömérdek hibájában. Akárhányszor tapasztaljuk, hogy a másoló nem értette meg a szöveget, a sorok kapcsolatát, s helyes értelmezésre való igyekeztében kötő- s egyébfajta szokat dugdosott

közéjük és beléjük, a mivel aztán nemcsak a rhythmust, hanem gyakran a valódi értelmet is megrontotta. E megszerzésekre igen sokszor könnyű ráismerni s akkor elég az illető szavakat törölnünk, hogy az értelem is, a rhythmus is helyreálljon. Másutt megint sántít a vers, mivel felesleges szavak kerültek beléje: ezeket is kihalásztatjuk némi óvatossággal az eredeti szövegek útmutatása szerint; és elmaradván a fölösleg, a hely egyszerűben jól perdül. Másutt a cadentiák összezavarodása első pillantásra észrevéteti, hogy egyes sorok fel vannak cserélve; hogy egy-egy szó eredeti helyéről a következő stichos-ba csúszott át, vagy a soron belül cserélt helyet. Vannak árva sorok, melyeknek szomszédságából kiveszett az utánuk következő; de vannak kurták is, a melyeket csak ritkán sikerül kiegészíteni; s vannak itt-ott végkép összekuszálódott, teljesen megrontott helyek, a melyeken — variánsok teljes hiányában — semmiféle szövegkritikai acribia többé nem segít. Ime egy-két példa:

Ez meg leween (fel) rohananaak
 (Es) az ewrdeghnek aldozanak
 (ees az) Chazar yo kezdefth mwtatha
                   4   5   1   2   3
 (Es yo) peldath ada mynd az nepnek
           2   3   4   1
 (Es ew) zaz harmynecz ekret hozata
 (Es) ygy aldozek az ewrdegnek
 az wthan az feyedelmek
 es mynd az yeles few nepek
 mykent urokhoz Halgatnak (wala)
 Azent tqb kenczel aldoznak (wala)
 (az) kyk kedyg olyak walanak
 kyk morhat kewefet byrnak (wala)
 werebeket (ees meg) fognak wala
 (Es meeg) azokwal (ees) aldoznak wala

*

  1   3   4   5   2
 Im egy leyany wagyon nalwnk
           1   3   2
 (Es) bewlczeffel nagion erews
 (mert) ew bezede bewlczeffel
 (ees) twdomanya erőfleges
 (Es) ekeffegel oly igen zeep
 hogy ew rayta czodal fok nep ...
 keennal azt tehetem wala
 hog ewt aldoztatom wala
   1   3   4   2
 de (ez) yobnak theteek mynekwnk
 hogy belczekthawl megh Gyezteffek

azert erre hywatalak
 (Es) ez (egy) leanyert hozattalak
 (Es) ha ty ezt meg gyozendythek
 nagy fok ayandekot weztek (en thwleim)
 (es) ezen egyyk meg haragwek
 Es nagy kewelleegben effeek
 (es) ew az czazart meg meewete
 (mert ew) bezedet ygeen thewrltythe (mondwaan)

Végre mint a szöveg nagymérvű megromlásának példája álljon itt a következő hely Katalinnak egyik válaszából:

Myert hogy az poganlagot
 (Es) ez wylagy nagy hewlagot
 en regenten mynd el hattam
 (Es) magamat crystwnak attam
 azert az yly bwlczefegben
 kyben byztok keewelleg (*kiegészítendő: -ben*)
 (azert) ebben semmy twdo wagyok
hanem Czak wr crystus myndenben twdo
Es bewlcz ki zent lelekkel yelenek
propheta myat regenten
ez wylagy bewlczeke
Igy mondwan gyalaz Es wezth el

perdam sapienciam sapiencium etc., a hol az «ebben semmy twdo wagyok» kezdetű rész a következő gondolatnak volna viszhangja: «Judico me inter vos *nihil aliud scire nisi hunc*, qui est vera scientia... dominum meum, Jesum Christum, qui dixit per prophetam: Perdam» etc. (*Vulg.*)

Azonban e helyütt nem ezek a ritkábban előforduló nagy szövegromlások a fontosak; fontos az, hogy a restituált és restituálható helyekből következtetni lehet a magyar fordítás eredeti qualitasaira: rhythmusának ha nem is tökéletes, de kellemes folyására, verselésének könnyűségére, a magyarosságra, világosságra és a csínra, melylyel a fordító a deák eredetinek gondolatait tolmácsolta. Látnivaló, hogy a fordítás a maga authenticus szövegében korántsem volt az a többször értelmetlen, sokszor dadogó, kötőszavakkal és egyéb toldalékokkal éktelenített munka, melyet az irodalom az Érsekujvári codexben örökölt, hanem egy világos fejű, magyaros és kellemes tollú stilisztának s ügyes verselőnek elismerésre méltó kísérlete.¹

¹ A legenda négy utolsó sorának verses természetére vonatkozólag I. NÉGYESY LÁSZLÓ «Szerzelék»-ét az Irodalomtörténet 1915. 176. l.

ÉNEKEK TELEGDI MIKLÓS PRÉDIKÁCIÓSKÖNYVEIBŐL.

Hogy TELEGDI M. műveibe esetleg középkori énekek vannak iktatva, arra némi tartózkodással már SZILÁDY ÁRON rámutatott. (Irodalomtört. Közlemények, V. (1895.) k., 125. l.) Később HORVÁTH CYRILL foglalkozott a dologgal. (*A Batthyány-codexről. Budapest, 1906. 12—13. l.*) Az utóbbinál hat ének van megjelölve: a *Dicséretes ez gyermek, ki ez nap születék, Nagy örömnapp ez nekünk, Gyermek születék Bellehembén, Jer dicsérjük, jer dicsérjük az Krisztus Jézust, Nekünk született mennyei király és a Hálát adjunk mindnyájan*); végre kettőről (*Christus feltámadta, Feltámadt Christus ez napon*) FRICK JÓZSEF id. munkájában (115—117. l.) történik először említés.

A nyolcz darab közül hét kivétel nélkül bejutott a legkiválóbb kath. énekesgyűjteményekbe: a Kisdi-, Szegedi-, Szelepcsényi-, Kájoni-féle cantionalékba; sőt egyrészüik Szegedi Gergelynél, Gönczinél, Bornemiszanál is előfordul és mint ilyen első pillanatra újabb és protestáns eredetűnek látszik. A körülmények azonban világosan rávallanak középkori származásukra. Az irodalomtörténet ismeri OLÁH MIKLÓS 1560-iki nagyszombati zsinatának azt a kánonát, mely súlyos büntetés terhe alatt megtiltja különösen az istenházában való éneklését minden olyan nép- vagy deáknyelvű éneknek, a melyről nem bizonyos, hogy vagy az elődöktől száz esztendővel azelőtt jóváhagyatott, vagy az egyházi hatóságtól ezután jóvá hagyatik. «Nehogy a jámbor indulatú magyar nép istenesség színe alatt félrevezettség, mint a hogy napjainkban, szívünk fájdalomára, több helyütt tapasztaltuk.» (*Cum gravi poena committimus, ne vulgares ullae, aut latinae etiam cantilenae, praeter eas, quas ante centum annos maiores nostros certe approbasse constet, aut praeter eas, quae posthac a nobis fuerint approbatae, in templis maxime, admittantur. Ne sub specie pietatis hungarus populus, natura alioqui ad divinum cultum propensus, in errores inducatur: sicut, proh dolor! fieri nostra aetate in pluribus locis vidimus.* PÉTERFFY, *Sacra Conc. Eccl. Rom. Cath. Viennæ 1792. II. p. 93.*)

Ezt a tilalmat TELEGDINEK, a ki a zsinat idején a nagy-

szombati iskolában tanított, Oláh kedves papjának, a nagy-szombati kanonoknak (1561.), zólyomi főesperesnek (1562.), szombati plébánosnak (1564.), nagyprépostnak (1572.) és helyettes érseknek okvetetlen ismernie kellett. Az énekek ügye később is többször foglalkoztatta az illetékes köröket, így 1564-ben, I. Ferdinánd rendelete folytán, mely a népénekeknek szorgos vizsgálat alapján való engedélyezését a püspökökre bízta; a nagyszombati aula emberei tehát bizonyosan számon tartották, hogy cantilenák dolgában mit örökölték a régiektől. TELEGDI iratokból, nálánál öregebb egyénektől tudhatta, melyek voltak a magyar katolikusok régi egyházi énekei, sőt mint 1535-iki születés egyre-másra gyermekkorából is emlékezhetett. Annyi bizonyos, hogy a komoly tudós és kemény vitatkozó, a reformatiónak félelmes ellenfele tudta, mit beszél, s nem juthatott arra a gondolatra, hogy híveinek a zsinat világosan kifejezett szándéka ellenére eretnek-gyűjteményekben kinyomtatott eretnek származású énekeket ajánljon.

Szavahihetőségét azonban egyes részletek is igazolják.

| 87 VRUNK SZULETERUL

enekec, mellyeket Szoktunc ez inepkebe, Predicatio előt, es predicatio után enekelni.

ELFOE.

1. Dicheretes az gyermek,
ki ez nap születec,
egi szeplőtelen szűztül
uigafztalafunkra,
ha nem szűletet uolna
mi mind el uesztünk uolna,
ô mi idueffegunc,
egyetlen egy Iesufunc,
ki mi ertünk szűletel,
oltalmaz pokoltul.

2. Efaias propheta
ezt, regen meg irta,

születetie egy szűztől
 ugymond az Melsias,
 kinec szent születesen
 az angyaloc örülne,
 mely iduőzetőne,
 születèsérül ualo
 örömet űc ielentne,
 előfzör pafitoroknak.

3. Vegyűc azert elzűnkben
 angyalnac mondafat,
 ki azt monda Iosephne,
 őtet uigafztaluan,
 im fogad szűz Maria
 szent lelektől magzatot,
 kit Iesusnac neuez,
 az az iduőzetőne,
 halalaua ű minket
 karhozattol meg ment.

4. Ezen mi mind örüllűnc
 es Chriftuft dicheriűc
 mert mi ertűnc születet
 hogy mi el ne uelzűnc,
 halat adgyunc ű neki,
 hitet ő tūle keriűnc
 hogy benne bizhafsunc,
 mert kie Chriftusban biznac,
 meg nem szègyenűltetne,
 iteletne napian.

Az Evangeliomocnak.... magyarazattyanc Elseo Resze.
 Bechbe 1577. 87. l. — Még előbből: SZEGEDI GERGELYNél: a
 87—88. l., HUSZÁR GÁL Énekeskönyvében (Komjáti, 1574.)
 CLXXXIII.

Figyelmet érdemlő körülmény, hogy az ének 1. vszaka
 némi eltéréssel már a WinklerC «Szent ének»-ében megtalál-
 ható (344. l.):

WinklerC:

ez dicheretős germők
 ez napon zileteek
 eegh zeplotelen zyztol
 my idwoffeghonkeerth
 ha nem ziletöth volna
 my mynd el veztonk volna
 enghödethlenfegherth
 O en edös ihesusom
 ky my ertönk zileteel
 oltalmazy pokoltol

Telegdi:

Dicheretes az gyermek,
 ki ez nap születec,
 egi szeplötelen szűztül
 uigafztalafunkra,
 ha nem szűletet uolna
 mi mind el uesztünk uolna,
 ő mi idueffegűnc,
 egyetlen egy Iesufunc,
 ki mi ertünk szűletel,
 oltalmaz pokoltul.

A két első sorban mutatkozó eltérés oka könnyen kitalálható. A Winklerben a vers-szak nem áll ének elején, mint Telegdinél, hanem más strophák közé van szőve, melyek közül a közvetlen előtte álló már említette a «dicséretes gyermek»-öt:

... ees Bodogh az emlők kyk
 o genghefegőkbe
 wr xpűth emleteek —

a codex tehát nem folytathatja úgy, hogy: «Dicheretes az gyermek, ki ez nap születec»; hanem a szövegnek némi változtatásával: «ez dicheretős germők ez napon zileteek», a mi egyúttal a 2. sorban a *nap* szónak raggal való megtoldását is magyarázza.

Az eredmény mindezek után világos: a két szövegnek tíz sora közül hét, vagyis az egésznek több mint két harmadrésze közel rokon, vagy épenséggel azonos és közös eredetű. Más szóval: a Telegdi-féle ének eleje a Winkler-féle ének megfelelő vers-szakának módosított kiadása.

| ⁸⁸ MASODIC.

1. NAgy öröm nap ez nekünk
 mert Christus szuletec,
 ki ez napon szarmazec
 egy szűznec mehetől,
 chodalatos az gyermek,
 es nagy gyönyörűleges,

ű emberfegeben,
de meg gondolhatatlan,
es ki ielenthetetlen
ű iftenfegeben.

2. Iften fia tamada
tífta nemes szűztűl,
mint rofa liliomtol,
termefzet el almol,
kit a szűz leany szűle,
uilag előt ez uala
mindennec teremőie,
ki ű tífta emleien,
tíftafagos teieuel
neuele fel az Chríftust.
3. Mint űeg meg nem fzegie
nap feny által hatuan,
ugy fzegetlen marada
az szűz szűleseben,
bodog az gyermek szűlő,
kinec tífta fzent mehe,
mert az íftent szűle,
es bodogoc az emlec,
kie ő gyenge koraban
az Chríftust fel tartottac.

4. Angyal az pastoroknac
ő chordaiok mellet,
eiel hogy uigyaznanac,
az mennyei kiralt
hirdeti nagy őrómmel,
hogy uionnan szűletet,
es ialzolban fekfzie,
angyaloknac fzent urat,
ki mindeneket el hallad,
keppel nagy fzepeggel.

5. Az leany itt az anya,
 es az fiu atya,
 ki hallot illyen dolgot
 iften emberre len,
 szolga es feiedelem,
 ki mindenhez közelget
 fnem efmeric ütet,
 ielen uagyon es tauul,
 az chodais kettőzic,
 de nem uelzic ütet.
6. Effelikor születec
 igalsagnac napia,
 lafzolban helyheztetec
 földnec mennec ura,
 polasztatec a gyermek,
 ki az eget teremte
 es meg ekesfete,
 nappal, holdal, chillaggal,
 fenyeffeggel, fzepeffeggel,
 minden ekeffeggel.
7. | ⁸⁹ Christus minket teremtel
 te szent kezeiddel,
 es mi ertűnc születel
 az szűz Mariatul,
 kerűnc azon tegedet,
 bochafd meg bűneinket,
 es ne uels pokolra,
 halalunknac utanna
 aggyad nekűnc ur iften
 fzenedet lathatnunc.

Az Evang. Magy. Elseo Resze. Bechbe 1577. 88—89. l. Az ének, mint látható, a *Dies est laetitiae* kezdetű karácsonyi hymnus fordítása és mint ilyen azonos tartalmú a WinklerC «Szép ének»-ének 12—15., illetve 12—19. vers-szakával. Azonban egyéb atyafiság is van közöttük:

WinklerG:

12. vigafagnak ez napya
merth kyrál zileteek
 ki zarmazeek ez napon
 ziznek *ő* meheből
 chodalatos ez germők
 ki myndonnek kedves lön
ő emborfegebe
 ees ky aleythatatlan
 es *ő* megh mondhatatlan
ő istenfegebe

13. (I)sten fya zileteek
 tyzta **nemeff** ziztol
 Mykent rosa liliumtol
 termezeth chodalya
 kyth zwle yfyw lean
 ky wolth ez velagh elöth
 myndonnek zorzöie...

15. (M)ynt az yvegh nem török
 nap feen altal hathvan...

Telegdi:

1. Nagy öröm nap ez nekünk
 mert Christus születec,
 ki ez napon szarmazec
 egy szűznec mehetől,
 chodalatos az gyermek,
 es nagy gyönyörűleges,
 ű emberfegeben,
 de meg gondolhatatlan
 es ki ielenthetetlen
 ű istenfegeben.

2. Isten fia tamada
 tizta **nemes** szűztül,

*mint rosa liliomtól,
termelzet el almol,
kit a szűz leány szűle,
vilag előtt ez uala
mindennek teremőie...*

3. Mint űeg meg nem fzegic
nap feny által hatuan...

Ezek az egyezések világosan rávallanak, hogy a Telegdi-féle változat ama variánsnak módosulása, melyet a WinklerC költe idején, a XVI. század első éveiben már éneknek lehetett jelezni. Más szóval: Telegdi nem vétett a zsinati határozat ellen, mikor a *Nagy örömnapot* szintén gyűjteményébe iktatta.

HARMADIC.

1. CYermec szűletec Betlehembem, betlehembem :
kin őrűle Hierufalem,
kin őrűle Hierufalem.
2. Emberi teftet fel ueue, teftet fel ueue :
Atya iftennec igeie,
atya iftennec igeie.
3. Gabrieltől izentetec, izentetec :
szűz fogada ű szent fiat,
szűz fogada ű szent fiat.
4. Mint uőlegeny ű agyabol, uőlegeny agyabol :
ugy szűletec szent anyatul,
ugy szűletec szent anyatul.
5. Immar iaszolban fekűfzic, iaszolban fekűfzic :
ki őrőkce uralkodic,
ki őrőkce uralkodic.

6. Az Angyal a pistoroknak, a pistoroknak:

Vr születefet hirdeti,

vr születefet hirdeti.

7. Kiralyoc mezűnнен iűnec, mezűnen iűnec:

Aranyat temient mirrat hoznac,

aranyat temient mirrat hoznac.

8. Egyfzerfmind hazba be menuen, hazbabe

menuen:

kűfzűnnec az uy ember nec,

kűfzűnnec az uy ember nec.

9. Az egy őrűc nagy iftennec, őiűc nagy iftennec:

adgyunc halat mint urunknac,

adgyunk halat mint urunknac.

Evang. Magy. Elsoe Resze. Bechbe 1577. 89. l. V. ö. HUSZÁR GÁL, Ék. CXc. FRICK, i. m. 119—120. l. A mű eredetije DREVES-nél a XIV. század elejéről való kéziratból közölve (*Anal. hymn.* I. k. 163—164. l.); a magyar változat forrása a következő:

1. Puer natus in Betlehem,

Unde gaudet Jerusalem.

2. Assumpsit carnem hominis

Verbum Patris altissimi.

3. Per Gabrielis nuntium

Virgo concepit filium.

4. Tamquam sponsus de thalamo,

Processit matris utero.

5. Et jacet in praesepio,

Qui regnat sine termino.

6. Et angelus pastoribus.

Revelat, quod sit dominus.

7. Magi de longe veniunt,
Aurum, thus, myrham offerunt.

8. Intrantes domum invicem
Novum salutant hominem.

9. Uni, trino sempiterno
Benedicamus Domino. (WACK. I. 200.)

| ⁹⁰ NEGYEDIC. COLLAUDEMUS.

1. Jer dicheriűc, ier dicheriűc
az Chriftus Iesuft,
ki fzűletec Betlehemben.

2. Mariatis Mariatis
az ű szent annyat,
az aruaknac fegetűiet.

3. Kit dicher nec kit dicher nec
az nap es az hold,
minden teremtet allatoc.

4. Az angyaloc az angyaloc
magztallyac,
moftan fzűletet vrunkat.

5. Apoftoloc Apoftoloc
es Martyroc,
mind az mennyei foc szentec.

6. Az kiralyoc az kiralyoc
hozza iűuenec,
aiandekokat hozanac.

7. fzep ui chillag fzep ui chillag
fel tamada,
es fenyeskedec az egen.

8. Meg efmere meg efmere
 útet az ôkôr,
 a szamaris hogy ur uolna.
9. Segely Christus, segely Christus
 minket könyörgûnc,
 hogy tegedet dicherhelsûnc.
10. Az egy ôrôc az egy ôrôc
 iftenfegnec,
 adgyunc halat mint urunknac.

Az Evang. Magy. Elsoe Resze. Bechbe. 1577. 90. l. *Gyön-
 gyösi Toldalék*, 15. sz. (V. ö. ALSZEGHY ZSOLT, i. m. 15. l.)
 Eredetije ismeretlen, azonban esetleg azonos annak a versezet-
 nek valamely változatával, melynek pár sorát DREVES gyűjte-
 ménye egy cseh énekkel kapcsolatban idézi (*Anal. hymn.* 45.
b. k. 9. l.):

R° *Collaudemus hunc Dominum*
Et salvatorem omnium
Matre cum clarissima.

8. vsz. Vö. Cognovit bos et asinus, puod puer esset Dominus.
 A WACK I. 200. közölt „Puer natus“ kezd. ének 2. vszakában.

10. vsz. Vö. az előbbi ének 9. vsz.

OETEDIC. GRATES NUNC ETC.

1. Halat adgyunc mindnyaian
 az vr iftennec
 ki minket szűtetefeuel
 meg szabadetot
 ôrdôgnec hatalmassagabol
2. Ennek illic hogy enekellyûnc
 az angyalokkal
 diechoefeg vriften te neked
 magalsagban.

Az Evang. Magy. Elsoe Resze. Bechbe 1577. 91. l. Vala mivel korábbi időről, 1556—1563 tájáról¹, a BatthyányC 157. l. csaknem azonos szöveggel: «Halat adgunk minn'aian az Ur Istennek, ki az ő fűwetefeucl: meg szabaditot őrdögnek hatalmaflagabol. Ennek illic hoğ enekell'wnk, az anğalok. . l: ditfőleg magofflagban Istennek.» Utóbbról csaknem minden prot. és katholikuskus gyűjteményben. Forrás-szövege a következő:

1. Grates nunc omnes reddamus
Domino Deo,
Qui sua nativitate
Nos liberavit
De diabolica potestate.

2. Huic oportet, ut canamus
Cum angelis
Semper gloria in excelsis.

A régiek N. SZENT GERGELYnek tulajdonították, de mily alapon, nem tudható. Legelőször a XI. század elején találkozunk vele egy tropariumban (*Troparium ms. Emmeranense* ann. 1024—1036. Clm. Monacen. 14322. A); utóbb jelentékenyen meg bővítették s ebben az alakjában a budapesti egyet. könyvtárnak egy XV. századbeli kéziratából tette közzé DREVES (Anal. Hymn. 10. köt. 16—17. l.), kinek nagy gyűjteményében (53. köt. 15—16. l.) a források pontosan föl vannak jegyezve.

¹ A *BatthC* keltét VOLF 1541—1563 közé helyezte. Azonban ennél pontosabb datumhoz is juthatunk. A codex a XVI. zsoltár 10. versét így fordítja: «Mert nem hagyod az én *testemet* a koporsóban», írójának tehát ismernie kellett BÉZA Uj testámentumát (megj. 1556.), a hol a *cadaver meum* először szerepel, s így a *BatthC* 1556-nál nem lehet korábbi keletű. (V. ö. HORVÁTH C., A Batthyány-codexről, 85—86. l.)

| ¹⁸¹ AZ UI EÍZTENDOE ENEKE.

1. Nekűnc szűletec mennyei kiraly
szűz Marianac meheben
vi eíztendőben mi uigadgyunc,
szűletet Iesuft imadgyuc.
2. Vtet kővete bodog szent Istuan,
első martiria len uriftennec,
vi eíztendőbe etc.
3. Szent Ianos uala ualafztatot,
es egyebec kőzöt fzerelmetefb,
ui eíztendőbe etc.
4. Aprofzentec meg őletenec
vriftennek kedueiert,
vi eíztendőbe etc.
5. Szent Tamas pifpec es feiedelem,
bodogfagos szent Tamafnac emlekezeti,
vi eíztendőbe etc.
6. Siluefter Papa hiuattatec,
es menyorfzagba koronáztatec,
vi eíztendőbe etc.
7. Kőrnűl meteltetec ugymint ember,
es iduőzettőnec neueztetec,
vi eíztendőbe.
8. Kiralyoc meízfűnnen iőnec,
aranyat, temient, mirrat hoznac,
vi eíztendőbe etc.
9. Dichertefsec szent haromsag,
halat adgyunc az uriftenec
vi eíztendőbe etc.

Először Az Ev. Magy. Elsoe Resze 181. l. Utóbb a kath. gyűjteményekben. Az első vers-szak megvan SZEGEDI GERGELY-nél (*Ék.* 98.) s utódainál; az ének többi részét a protestánsok erős katholikus tartalma miatt mellőzték s új strophákkal pótolták. Érdekes azonban, hogy a refrain több protestáns énekben is előfordul (*Mennyei király születék, Úr Jézus nekünk adaték; Megteljesíté az Atyaisten szent ígérletit [Tuba Mihálytól]; Mi dicsérrjük e mai szent napon Nagy tiszta szívvel.*)

Az eredeti közölve van a M. Nemz. Múzeum könyvtárának 1395. Qu. Hung. jelzetű kéziratában, az úgynevezett Jancsó-codexben:

1. Natus est nobis rex gloriae
Ab intacta pura virgine,
In anno novo jubilemus,
Parvulum Jesum adoremus.
2. Ipsum sequitur Stephanus,
Primus martyr et renatus.
In anno novo jubilemus,
Parvulum Jesum adoremus.
3. Joannes ut praelectus,
Inter ceteros magis dilectus.
In anno novo jubilemus,
Parvulum Jesum adoremus.
4. Innocentes ut oves occiduntur,
Pro Christi nomine offeruntur.
In anno novo jubilemus,
Parvulum Jesum adoremus.
5. Thomas praesul et antistes,
Felix Thomae memoria.
In anno novo jubilemus,
Parvulum Jesum adoremus.
6. Sylvester papa invitatur,
Et in coelis coronatur.
In anno novo jubilemus,
Parvulum Jesum adoremus.

7. Circumcisio nuncupatur,
Sed salvator nominatur.
In anno novo jubilemus,
Parvulum Jesum adoremus.

9. Laudetur sancta Trinitas,
Deo dicamus gratias.
In anno novo jubilemus,
Parvulum Jesum adoremus.

A magyar szövegnek 8. versszaka a *Puer natus in Bethlehem* kezdetű himnusból, illetve a *Gyermek születék Betlehemben* kezd. énekből került.

³⁹HVSVETI ÉNEKEC.

ELSO

1. Christus fel tamada,
mi bűnünket el mofa,
es kiket ű fzerete,
meny orfzagban fel viue.
Vriften meg valta
mind ez vilagot
fzent halalaua.

2. Mindenható Vriften,
halottaiból fel tamada,
mies űtet dichiriűc
viga⁴⁰fagos enekecel.
Vriften meg valta
mind ez vilagot
fzent halalaua.

3. Kaporfoban fekűuec,
harmincz hat oraiglan,
az vtan fel tamada,
kit fzent atia fel költa.
Vriften etc.

4. Szalla poklokra,
iokat szabadítani,
gonofzokat ot hadni,
nagy kenokat vallani.
Vriften etc.
5. Christus fel tamaduan,
nekunc peldat vgy hagyja,
hogy mies fel tamadgyűc
velle őfzue vigadgyunc.
Vriften.
6. Kegyes szűz Maria,
te mennyei szép rofa,
keried te szent fiadat,
hogy iduőzechőn minket.
Vriften meg valta
mind ez vilagot
szent halalaua.

Az Evang. Magyarazattyanac II. része. Nagy Szombat, 1578. 39. l. Előbből előfordul HUSZÁR GÁLNÁL (Ék., Komjáti, 1574. CCLXXXIII.) azzal a módosítással, hogy a 6. vers-szaknak két első sorát elhagyták, illetve másfél új vers-szakkal pótolták. SZEGEDI G. nem közli, de ismeri kezdő sorait és felhasználja egy újabb énekhez (Christus fel tamada, mi bűnünket el mofa; ő szent vérè hullafa, lőn vetkűnknek romlafa stb. Ék. 101.). Később katolikusok, protestánsok egyaránt beiktatják gyűjteményeikbe.

A mű eredetijét már BORNEMISZA megjelölte («Christus surrexit, mala nostra textit.» XXIII. l.) FRICK DREVES Analectái után (I. 99. l.) közöl egy ilyen kezdetű himnust, abban a hitben, hogy a magyar szövegnek forrása volt, azonban a 12 soros vereszetből mindössze a négy első sor egyezik Telegdi változatával:

Christus surrexit,
Mala nostra textit,
Et quos hic dilexit,
Hos ad coelos vexit.

Am a rövid vers-szaknak így is megvan a maga értéke. Az a körülmény ugyanis, hogy a magyar író a «mala nostra textit» szavakat ezzel fordította: «mi bűnünket elmosá», a változatnak kath. eredetét bizonyítja. A bűnök elfedezése (peccata tegere) bibliai szólás, mely a Vulgátában is előfordul (Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Ps. 31, 1., Ad Rom. 4, 7.); de a katolikusok mindig tiltakoztak betű szerinti értelmezése ellen. PÁZMÁNY Sz. Ágoston mondására hivatkozik: «Non sic intelligas, quod dixit (t. i. a Zsolt.) peccata cooperta, quasi ibi sint et vivant: Cooperta sunt peccata, tecta sunt, abolita sunt. Ugyan-is Isten-előtt egyéb elrejtve nem lehet, hanem a mi nincsen. Azért a mi emberben nincsen, azt Isten sem látta emberben. De ha emberben volna a bűn, lehetetlen, hogy azt Isten emberben ne látná; mert a szent Pál és szent Dávid mondása-szerént, Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus. Heb. 4, 13. Delicta mea a te non sunt abscondita.» Kalauz, XV. könyv, II. r., 1. Vö. III. k. XII. r. 8. VI. — III. k. VII. r. VI. biz. III. — V. k. VIII. r. 2. II. Az az író tehát, aki a *textit* szót «elmosá»-val fordította, a kath. dogmának pontos, félreérthetetlen kifejezésére törekedett, és az éneket, továbbá a belőle való kezdősorokat a protestánsok a katolikusoktól kölcsönözték.

Egyébiránt az ének forrását tüzetesebben is meg lehet határozni. A *Christus surrexit* kezdetű ének *Dreves*-nél a bécsi cs. k. egyet. könyvtárnak X. E. 2. jelzetű, továbbá a prágai cseh muzeumnak *Jistebniczi Gradual* néven ismert kéziratából van közölve. Ugyanebben a két kéziratban azonban még egy hasonló alakú feltámadási ének olvasható, melynek 8. verszaka a *Christus surrexit*-ben is előfordul mint 7. strophá, és a magyar változat legnagyobb részének ez a cantilena forrása:

(Vö. *Dreves*, i. m. I. k. 103. l.)

1. Deus omnipotens

A morte resurgens,
Laudemus hunc hodie
Carminē lætitiæ.

2. Triduo humatus,

Pedes, manus, latus
Dedit perforare,
Volens nos salvare.

3. Christe surrexisti,
Exemplum dedisti,
Ut nos resurgamus
Et tecum vivamus.
4. Maria prælara,
Coeli rosa clara,
Ora pro nobis Deum,
Tuum carum filium.
5. Nazarene Jesu,
Nos paschali esu
Digneris reficere,
Ad coelos perducere.
6. Chori angelorum,
Agmina polorum
Canunt Jesum surgere,
In æternum vivere.
7. Gentem, o rex pie,
Audi Bohemiæ,
Da per bonitatem
Fidei unitatem.
8. Laus patri creanti,
Nato restauranti,
Amborum spiranti,
Per sæcula regnanti.

SVRREXIT CHRISTVS HODIE.

1. | ⁴¹ Fel tamát Chrifthus ez napon alleluia
emberi vigafztalafert, alleluia.
2. Halált ki fzenvedet minap alleluia,
az nyavalyas emberekert, alleluia.
3. El veue mi búneinket alleluia,
es meg igazeta minket, alleluia.

4. Meg rontà pokol kapuit alleluia,
meg fzaadeta bennünket, alleluia.
5. Meg kötöze az ördögöt alleluia,
ragadomantul meg fofzta, alleluia.
6. Az halaltis ű meg gyöze, alleluia,
es eletet nekűnc ada, alleluia.
7. Meg ielenec Marianac, alleluia,
àz bankodo, Magdolnanac, alleluia.
8. Peternekis meg ielenec, alleluia,
es à több tanetuanynac, alleluia.
9. Ezen mi mind örvendezzűnc alleluia,
adgyunc halakat Vrunknac; alleluia.

Az Ev. Magyarázattjánac II. r., 41. l. Eredetije a *Surrexit Christus hodie* kezdetű deák hymnus, melynek számos változata ismeretes, olyan azonban, a melyből az egész magyar szöveg készülhetett, egy sem került elő. FRICK KÁJONI Centionálájából (1719. 187. l.) közli:

1. Surrexit Christus hodie, alleluia,
Humano pro solamine, all.
2. Mortem qui passus hodie, all.,
Miserrimo pro homine, all.
3. Apparuit primo Matri, all.,
Post Magdalene dolenti, all.¹
4. Petro dehinc et cæteris, all.,
Apparuit apostolis, all.
5. Paschali pleno gaudio,² all.,
Benedicamus Domino, all.

¹ Másutt: Apparuit primo Mariæ, All., Poenitenti Magdalene.
Vö. Sartorius János, *Magyar Lelki Órának második része*. 1733.
373—374. l.

² In hoc paschali gaudio. Uo.

BAYOLO IMATSAGOC.

1. Czuzrol valo bay:

1. Wram mindenható Isten,
muléc regős nagy vth,
rayta megyen vala
áldot wrunc Isten,

5. elő talala
hetuenhet fele veres Czuzt,
Monda áldot
wrunc WR Isten:
houa indultatoc

10. ez regős regi nagy vton?
Meg ízolala hetuen
het fele veres Czuz:
Ha minket azon kérdesz
urunc wr Isten,

15. houa megyűnc vgy mond,
Minkis el megyűnc vgy mond,
ez fekete föld szinere.
Aldot ez testbe,
teremtet ez lélekbe:

20. szálás hufat szaggattyűc,
piros véret meg íszuc,
száz tetemet tördellyűc,
száz izit, száz forczikaiat.

Hogy azt halla

25. áldot wrunc Isten:
Tűc se meheffetec vgy mond
ez fekete föld szinere,
ez en adottam testbe,
teremtettem lelekbe,

30. tükis fieffetec
el az tenger szigetibe,
kegyetlen Oriaffoknac
szálás hufat szaggallatoc,
piros véret meg igyatoc.

35. Azt meg hallác el fietenec,
menenec tenger fígetiben.

Ez ember nec fímeből, fíaiabol, feieből, ortzaiabol, piros véreből, fíálas huffabol, fíáz tetemiből, ki fíeffen es el ofíollyon, hetuen het fele Czuz:

40. Follyo czuz, veres czuz,
kec czuz, feier czuz,
fíóderies czuz, kofíveny,
faydalom, keleueny,
ki ofíollyon, ki romollyon

50. hetuē het fele nyaualya
ez emberből. Neuēt meg kell neuezni.

2. Az kinec feiet meg mente hogy ne fayon.

Nemes afíonyom Boldog Anya,
be mene fíent Templomba,
le üleplec az ő áldot
aranyas fíent fíekibe,

5. az ő áldot fíent feiet
meg efē fenyē fíft czuz,
fenyē fíft keleueny,

le fígezte az ő áldot
fíent feiet rayta,

10. fíent kedue kőnyőródec,
fíent fíine fíomorodec.

Azt lata az ő
áldot fíent Fia,
Monda: Oh en fíöt Anyám,

15. mire fíent feied le fíggeztöd,
fíent kedued meg kőnyőródet,
fíent fíinöd meg fíomorodot?

Hogy azt halla
afíonyunc Maria, monda:

20. Oh en áldot fíent Fiam,

- hogy ne szomorodgyec
 az en áldot szent szinem,
 hogy ne függesszem
 az en áldot szent feiemet,
 25. hogy ne könyörödjem meg
 az en áldot szent szíuemben.
 Az en áldot szent feiemet
 meg effé fenye fűst czuz,
 fenye fűst keleueny
 30. hetuen het faydalom
 be fokta száz tetememet.

- Hogy azt halla
 áldot urunc Isten:
 Ne ijedgy én zent anyam Maria,
 35. im en meg szoritom
 az en aranyas
 kendetlen kezkenőmmel
 az te áldot zent feiedet,
 belőle ki fuffon
 40. fenye fűst czuz,
 fenye fűst keleueny,
 benne meg nem maradhaffon
 hetuen het faydalom
 az te száz tetemedben.

45. Aldot wrunc Isten hatalmabol,
 meg nem maradhatanac
 hetuen het fele fenye fűst Czuz.

- Ez mai diczőseges napon
 enis meg szoritottam
 50. ez ember nec feiet
 ez kendetlen kezkenőuel,
 bűnös szaiambol
 szent igeket
 rea mondottam:
 55. Ne ijedgyel szent anyám Maria,

én vagyoc mindennel
 nagyob oruos,
 te vagy mindennel
 nagyob báios.

3. Az kinec az torkaba erezkedet.

Föld, édes Anya
 te neked mondom előfzer:
 ennec è torkaban
 erös pöörös toroc
 5 erezködet, toroc gyikia,
 beka leuelegie,
 nyac foga:
 ofzollyon, romollyon,
 benne meg ne maradhasson,
 10 erös pöörös toroc gyikia,
 beka leuelegie,
 nyac foga,
 difzno fzaakaia,
 keleuenye
 15 ofzollyon, romollyon,
 Isten nec hatalmabol,
 boldog anya
 paranczolattyaua.

4. Az menyelesről:

1 Wrunc UR Isten
 fel üle az ő
 fzent Szamaranac
 nyergetlen hatara,
 5 el indula
 Paradiczomba,
 be nem mehete
 Paradiczom kapuiã,
 laba meg botlec,
 10 laba meg czokec.
 czont mene ki helyeről,
 velő mene ki helyeről,

vér mene ki helyeről
ér mene ki helyeről,

15 wrūc Iften le függezte
az ő áldot ſzent feiet,
ſzine ſzomorodec
kedue könyörödec.

Azt meg lata
20 az ő ſzent anya,
monda az ő ſzent anya,
oh en ſzent Fiam,
mire a te ſzent
feied függeted
25 ſzēt kedued könyörödec?

Hogy azt halla
áldot wrunc Iften,
Monda: oh en ſzent anyã Maria,
hogy ne fügelfzem ſzent feiemet,
30 hogy ne ſzomorodgyec ſzent ſziuem,
hogy ne könyöregyec ſzent keduem.
Im en fel űltem
ſzent ſzamaromnac hatara,
be akarnec menni
35 Paradiczomba,
be nē mehetec
Paradiczomnac kapuian,
ſzent ſzamaromnac
laba meg botlec,
40 laba ki czocec,
czont mene ki helyeről,
velő mene ki helyeről,
ér mene ki helyeről,
vér mene ki helyeről.

45 Hogy ezt halla
az ő ſzent Anya Maria.

Ne ijedgy en áldot szent Fiam,
 En az en szent
 kezemmel meg fogom
 50 szent szamarodnac labat,
 szent szaiambol
 szent iget rea mondom,
 szent lehelletemet
 rea lehellem,
 55 czont megyen czonthoz,
 velő megyen velőhöz,
 ér megyen érhöz,
 In megyen inhöz,
 vér megyen vérhöz.

60 Enis e mai napō
 meg foktā az en
 bűnős kezemmel,
 ez oktalannak auagy embernek labat
 avagy kezet,

Enis szent iget
 65 rea mondom,
 bűnős szaiambol
 lehelletemet
 rea fuom,
 hogy helyekre mennyenec.

5. Az ökleletről.

1 Kergetic vala
 mi wrunkat
 az gonosz fidoc,
 meg fogac, fel fészitec
 5 magas kerezt fara,
 tōuis Coronaua koronazac,
 hegyes czűczaua öklelec,
 vas szeguel szegezek,
 az áldot zent szieuból
 10 fel inditac

az ő öklelettit,
 az ő meredőket,
 az ő keleuenyet,

Azt meg lata
 15 az ő szent Anya,
 Oh en áldot zent Fiam,
 nem czudalom hogy
 te neked fel indult
 a te keleuenyed,
 20 nam teged meg foktac
 az gonofz fidoc,
 fel fefzitetec
 magas kerezt fara,
 tóuis Coronaua! koronaztac,
 25 hegyes czuczaua! ökleltec,
 vas szeggel szegeztec.
 Im en meg nyomom
 az te áldot
 őt mély febeddel,
 30 az en zent het
 epeffegemmel,
 zent Janofnac ő
 arany györőieuel.

A mint meg nyoma
 35 szűz Maria, az ő
 áldot zent Fianac,
 Enis ez ember nec
 vgyan meg nyomom,
 WR Isten nec
 40 őt mély febeuel,
 aszonyunc Marianac
 zent het épeffegeuel,
 zent Janofnac ő
 arany györőieuel.

6. Az geleztarol.

- 1 Fekfzic vala az
 egy geleztas ember
 az tenger nec partyan,
 oda mene harmom
 5 fzepe fzent afzony,
 egyic fzent Borbalya,
 mafic fzent Ilona afzony,
 harmadic, kinec
 neuet nem tudom ;
 10 Szent Ilona afzony
 fzedek ki az geleztas
 afzonnac az geleztat
 az ő beliből, gyomrabol.
 Az fzent Borbalya afzony
 15 aprora vagdala,
 a kinec neuet nem tudom
 az az tenger
 fenekebe hanya,
 az tenger feneken
 20 meg nem maradhata,
 ot el ofzla, el romla,

Ez ember nec az ő beliben,
 gyomraban, hafaban,
 vgyan el ofzollyon,

- 25 Istennek hatalmaual,
 boldog Anya
 paranczolattyaua.

BORNEMISZA PÉTERNEK *Ördögi Kisirtetekről* írt könyvében (fempte, 1578.) a 805—809. levélen nyolcz ráolvasás van, melyek közül hatot többé-kevésbbé kötött alakúnak lehet tekinteni. A nyolcz imádságból először a *Vasárnapi Ujság* 1867. évi szeptember 8-iki száma közölt két mutatványt. Utóbb valamennyi megjelent BARNÁ FERDINÁNDNAK A finn költészetéről című munkájában (Pest, 1872. 90—94. l.), legújabbán pedig — modern írással — az *Ethnographia* XXIV. kötetében (196. és 200—202.

1.). Ism. SZILÁDY ÁRON, M. Nyelvőr, II. köt. 305—308. 1.; THURY ETELE, Ethnographia, XXIV. k. 197—199. 1.).

Az a körülmény, hogy ezek a bájoló imádságok kötött alakúak, már korábban sem volt ismeretlen. GREGUSS ÁGOST szerint (*Tanulm.*, I. Pest, 1872. 377. 1.) «Bornemisza Péter Ördögi kísértetei a magyar nép közt a XVI. században még élő *javas versek* példáit tartalmazzák. Egyikben többek közt a 'hetvenhét véres csúszik' így szólnak, párhuzamos gondolatokkal és alliterációkkal:

Mink is elmegyünk
A fekete föld színére,
Áldott ez testbe,
Teremtett ez lélekbe,
Szálás húsát szaggatjuk,
Száz tetemet tördeljük.»

Greguss csupán az idézett sorokkal támogatta állítását. Számba kell azonban venni, hogy az efféle szövegek a nép ajkán a gyakori használat által könnyen rhythmicus alakot ölthettek; hogy különösen a hosszabb mondókák megtanulását és megőrzését a verses alak jelentékenyen könnyítette; s végre, hogy az idegen népek ráolvasásai között szintén nagy számmal vannak versesek. Figyelmet érdemel, hogy a szóban forgó bájoló imádságok egyes részeinek rhythmicus természetében kételkedni nem lehet; hogy igen sok bennök az alliteratio, egyes fordulatoknak és szólamoknak ismétlése. Mindez joggal ébreszti azt a sejtelmet, hogy a Bornemisza-féle imádságok többek közönséges prózájánál.

A kulcsot a mondókák rhythmusához az 1. sz. imádságnak részben Gregusstól is idézett dereka (11—34. v.) szolgáltatja. Ennek a párbeszédnek rhythmusa ugyanis nyilvánvaló, félreérthetetlen. Másrészt valószínűnek látszik, hogy az ismeretlen szerző a bájolásokban másutt is a dialogusban követett módhoz igazodott. A csúszik felelete, Isten válasza meglehetősen különböző szótagszámú dimeterekben van szerkesztve. A legtöbb sor 4, 3; de közben van 2, 4, van 3, 2, aztán 4, 2, találkozik 2, 3, továbbá 2, 5, végre 3, 5 és 3, 4 típusú is. Nem lehetetlen tehát, hogy a bájoló imádságok végig ilyenén változatos rhythmusú sorokban készültek.

Annyi bizonyos, hogy a szövegek jókora része ilyen sorokra könnyen szétválasztható és az ekkép nyert rhythmus rendszere szerint egyenletes folyású. Vö.

Wram minden | ható Iften,
 muléc regős | nagy vth,
 rayta megyen | vala
 áldot wrunc | Iften,
 elő | talala
 hetvenhet fele | veres Czuzt.
 Monda | áldot
 wrunc WR | Iften:
 houa indul | tatoc
 ez regős (regi) nagy | vton?
 Meg f3olala | hetuen
 het fele | veres Czuz:
 Ha minket | azon kérde3
 urunc wr | Iften,
 houa megyűnc | vgy mond,
 Minkis | el megyűnc vgy mond,
 ez fekete | föld f3inere.
 Aldot ez | teftebe,
 teremtet ez | lélekbe:
 f3álas hufat | f3aggattűc,
 piros véret | meg if3uc stb.

A beszéd tagolása általában hozzásímul ehhez a rhythmushoz. A sorok nagyrésze páronkint egységet alkot és ebben az egységben többnyire mind a két félre külön parallel mondat-egység esik vagy egy-egy kerekded szólam (hangsúlybeli egység), melyek együtt értelmi egészet képeznek. Pl.

wrűc Iften le függezte | az ő áldot f3ent feiet,
 f3ine f3omorodec | kedue könyörödec

Itt-ott a szerkezet bonyolultabb; de az arányos, páros tagolódás akkor is szembeeszkő:

Wrunc UR Iften | fel üle az ő || f3ent S3amaranac | nyer-
 [getlen hatara,
 el indula | Paradiczomba, || be nem mehete | Paradiczom
 kapuiä.

Kivétel, hiba, nehézkesség akad feles számmal; azonban számuk mégis csekélyebb, hogysem miattok a rhythmusnak uralkodó jellemét tagadni kellene. Mi több, igen gyöngye rhyth-

musú imádság is található: Az *geleztarol* szőlő, mely jóformán csak külső tagolódásánál fogva mondható versesnek, holott mondatfűzése nagyrészt prózába illő és dictiója sem alakul a rhythmus szabályai szerint. Viszont igen eleven rhythmus lüktet a harmadiknak egyes részeiben:

Föld, édes | Anya
 te neked | mondom (előfzer):
 ennec è | torkaban
 erős pőörős | toroc
 erezkődet toroc gyikia,
 beka leue | legie,
 . . . . .
 ofzollyon, | romollyon,
 benne meg ne | maradhaffon
 erős pőörős | toroc gyikia,
 beka leue- | legie,
 . . . . .
 ofzollyon, | romollyon,
 Iftennec | hatalmabol,
 boldog | anya
 paranczolat- | tyauul.

Látnivaló, ezek a versek nem ömlenek egyforma strophákba; nem éneklésre, hanem recitálásra valók (*Sprechvers*), mint a népnek egynémely rhythmusos köszöntője, találós meseje és egyéb mondókája;¹ egyébként azonban odaillenek régi magyar rhythmusaink közé s méltó testvérei az efféle szövegeknek:

Ne siess, ne siess uram,
 fzent István király,
 az én halálomra,
 én sem vagyok
 vadlövő vadad,
 hanem én is vagyok
 az Atyaistentől
 hozzád követ. (*Sebestyén*, Regös-én. 43. l.)

¹ Pl. Kriza, *Vadr.* 370. Jót kívánok bátya! — az isten őrizze meg — tüztől, víztől, — dühös czénégétől, — kártól, marhától, — jó szerencsétől, — két szeme világától, — s végre — a mennyeknek országától.

Gyűjteményünkben a nyolcz bájolás közül hat került a versek közé; ám lehetséges, hogy eredetileg az *igézetről* (5.) és a *hasfájásról* való (8.) ráolvasást szintén versnek szánták. Bizonyos ugyanis, hogy a két imádság mindegyikében vannak részek a verses szövegekből: az elsőnek eleje szinte azonos a másodikéval, vége pedig a harmadikéval. Aztán a *Hasfájásról* csaknem mindenestül az első szövegnek módosítása. Végre helyenkint mind a kettőben jól érezhető a rhythmus lüktetése, csak hogy a versnek készült részekhez toldások járultak, úgy hogy rhythmicai tagolásuk akadályokba ütközik. Ime mind a kettőnek másolata:

1. Az *igézetről*.

Nemes alzonyom Maria, ôlebe takara az ô áldot szent Fiat, be mene vele szent Timpoliomba, le üleplec az ô áldot zent aranyos zent szekibe, eleibe teue aranyas bölcezeit; bele fekteti Jefuſt, azt meg latic zent alzonyoc, zent leanyoc, zent Apolto-loc, Martelyoc, Jefuſt meg igezec. Azt meg lata az ô zent Anya, monda ez szot az ô szertô szentinek. zent Nestorid alzonnac, mennyel en szertô szentem, hozzád Jardouannac vizet, had fireſszem meg benne az en áldot zent Fiamat. El mene zent Nestirid alzony, el hoza Jardouannac zent vizet, benne Jefuſt meg fireztec, Monda ez szot zent Nestirid alzonac, vid el vgy mond Jefuſnak az ô igezetit, piros Maruan kôre, hogy azt halla az ô szerte szenti zent Nestirid alzony, el ônte piros Maruan kôwôn, ot el ofzla, meg nem maradhatta Jefuſnak az ô igezeti. Ez mai diczôleges napon ez s'ez emberen vgyan ne maradhasson meg firfi igezeti, leany igezeti, alzonyi állat igezeti, Iſtenec hatalmabol, Boldog alzony paranczolatlyabol.

2. *Has fajasrol*.

Wram mindenható Iſten, mulec egy regôs nagy vth, rayta megyen az mindenható wrunc wr Iſten, az ô szertô szentiucl kereztelô szent Janossal, elő talalanac hetuen het fele erôtelen has faiaſt. Monda ez szot urunc Iſten, houa indultatoc ti ez regôs nagy vton, hetuen het fele erôtelen has faias. Ha engemet ezen kérdez wrunc Wr Iſten houa indultunc. Minkis el megyunc ez fekete földnec szinere, áldot ez testbe, teremtet lélekbe, hurat, gyomrat, ôszue haborgatom, piros véret meg ifgom, szalas hufat meg szaggatô. Azt meg halla áldot wrunc Iſten, paranczoloc

en te neked hetuen het erőtelen has faiaas, tûc se mehessetec el, ez fekete föld lginere, lzálas huffat meg ne lzaggaflatoc, az en adottam testnec, teremtet leleknec hurat, gyomrat, ôfzue ne haborgaflatoc, piros véret meg ne igyatoc, tûkis mennyetec az tengerbe, tenger fôuenyet fel forgaflatoc, habiat haborgaflatoc, kôuet hafoaflatoc. Azt meg hallac el lietenece, hetuen het erőtelen has faias, tenger fôuenyet fel forgatac, kôuet hafoaflatoc. Ez embernece az ô haflabol, gyomrabol, beliből vgyan ki olzollyon, romollyon, az ô has faiafa.

Hogy BORNEMISZA mikép jutott a bájoló imádságokhoz, ô maga elbeszéli id. munkájában. «1577. esztendőbe vala egy oskola-mesterem, Lethenyi Pál, kit aztán Isten lelkipásztorságra hívá és kibocsátám Maczédra és több ilyen megvakult falukra. Azok közt valának egynéhány ördögösök, kik elein sokképen káromolták az ô tanítását. Végre esztendő mulva találkozik egy asszonyra, kit hívnak: *Tardoskeddi Szerencse Benedeknének*. Ezt mikor egyszer is, másszor is feddené bálványozásáról és bűbájosságáról és magába gondolkodnék a hallott Isten igéjéről, egy éjjel kezd imádkozni térdenállva az ô szokott imádsága szerint és látván az ördögök, hogy elvágyódik tőlük, rajta termének és kezdik rettenteni és kinezni, ki miatt nagyokat sikolt és kezd erősen könyörgeni, vinnék a prédikátorhoz. Sok dolog volna megírni egynéhány hétig mint kinlódott és az ördög mint fogta meg fülét, nyelvét, hogy ô maga se hallhasson, se szólhasson, hanem az ördög szólt ki belőle. Ki sokképen csúfolta és felelt a prédikátornak. Ki csuda álnokul ím ezt is kérte: Melyik az Isten könyve? Amaz mutatá az ó- és új-testamentumot és mondott arra: nosza, hát ha prédikátor vagy és bízol tudományodba, tedd fejemre és olvasd, lássd, ha kiűzhetsz-e? De az azt felelte: nem veszesz arra. Tudom én, mint tört meg téged a mi Urunk Jézus Krisztus és az ô nevébe szólok te neked és összegyülvén a szomszédsággal és háza népével imádkozott érte és ô vele is mondatta erővel is. Végre az asszony hol szólni kezdett, hol megint az szólt ki belőle. És megismerték, mikor az ördög szólt. El is ragadták volna néha az asszonyt és kezét kérték, de felkiáltott az asszony és ismét imádkoztak érte. Egynéhány napra mond az asszony: Látom az Atya Istent és az ô megfeszült szerelmes fiát és a szenteket és az ördögöket és íme a fiú kezét nyújtja és azba megkönnyebbeszik az asszony és sokképen halát ád az Istennek jótettéről. És mond: most bizonynyal értem, hogy nem a szentek érdeme, ha-

nem csak a Jézus Krisztusé segíti a bűnös embert, mert csak ő nyújtja nekem az ő kezét. És megbeszéli régi gonosz életét, bujaságát, bálványozását és bájolását. És nem akart eltávozni a prédikátor házatól, hanem éjjel-nappal tanult és imádkozott. És midőn egy péntek nap a prédikátor sódart ennék, kérés nélkül hozzányul és mond neki a prédikátor: ne edd, ha ismered, hogy szívednek nehézségére vagy. Ő pedig mond: ezelőtt sok sódart kívántam megszenteltetni a kokonya között, kiket nem szenteltettem, hanem ördöggel csúfoltattam meg és azt nagy bolond ájtatossággal ettem. Immár most értem, hogy az Úr mindent megszentelt és minden tiszta azoknak, kit vérével megtisztított és abba bízik, a tisztátalannak pedig és ördög tagjának minden tisztátalan.

Ebből mikor üznék az ördögöt, sok régi hívségét számlálta elő az ördög, a kikbe neki szolgált és fenyegette, hogy nem ereszti senki kezébe, mert egyszer neki adta magát. Néha hízelkedő szóval szólt, hogy ne hinne más Krisztusba, mert ő volna a Krisztus. Mikor hazudtatták és azt mondták, hogy őtet megtörte az Úr Krisztus, azt felelte, megtörte volt, de ismét erőt veszek. És nosza kísértesz-e, ha gondolkod veled? De hova inkább álnokoskodott és csacsogott, annyival nagyobb merészséget vettek a hívek ellene és ájtatosban imádkoztak a nyomorult emberért, kit Isten megszabadítván, sokan inkább épültek az Úrnak igéjéből.

Midőn meggyógyult az asszony, kérdezték, ha ő szólt-e, azt felelte: hogy néha mind fülét, nyelvét megtartotta és nem hagyta szólni és sokat nem hallott azba, a mit belőle mondott. Azután én meghagyám, hogy én nekem írná meg a prédikátor, az ördög nevében minémű imádsággal mívelte a bájolást, kit ő vélt, hogy Isten nevébe mívelt, kiket nagyannyátul és egy misemondó paptul tanult volt.

Im nyolczat előszámlálok bennük.»

(Id. THURY EL., *Ethnogr.*, i. h.)

Az imádságokat tehát LETHENYI PÁL jegyezte le Maczédon, 1577-ben, *Tardoskeddi Szerencse Benedeknének* közlése után, aki viszont a szövegeket nagyanyjától és — állítólag — egy misemondó paptól tanulta. Bizonyos azonban, hogy az imádságokat sem Szerencséné anyja, sem az illető katolikus pappal nem szerkesztette, hanem mind a ketten még régebb emberektől örökölték. Ezekben a ráolvasásokban ugyanis a népköltés szólal meg; s ha

valaki erről olvasásuk után még kételkedhetnék, a későbbi ráolvasások minden kétséget kiküszöbölnek. A Bornemisza-féle bájos imádságok egyikének-másikának ugyanis nemcsak körvonalai tükröződnek későbbről előkerült ráolvasásaink egyikében-másikában, hanem mondókaik is viszhangzanak. A SZILÁDY Árontól (M. Nyelvőr, 1873. 306—309. l.) közzétett tíz szöveg közül a 2. számú így szól: «Jézus elindula hosszú útra, találkoza az ígézökkal, kérdezte tőlek: hová mentek te? — megyünk, hogy rontsuk meg N. N. egészségét, vegyük el szívit, máját. — Elmenjetez onnan a fekete földnek gyomrába...!» A 6. számú (Kiskun-Majsa) így imádkozik: «Föld, édes anyám!» A 8. számúban (Kunfélegyháza) ezek a részek fordulnak elő: «Elindula urunk Jézus Jerikóból Jeruzsalembe, által mene kőhídon ő lován, ő szamarán... ezen jószág semmi ízébe, tagjába ficzemlet vagy nyilamlás meg ne maradhasson, hús húshoz, csont csonthoz, tag taghoz, ínínhöz, vér vérhöz, ér érhez... Fuss, fuss meredek, istennek hírével, boldog asszony parancsolatjával.»

BARNA FERDINÁND (id. m. 90. l.) «a keresztyén valláshoz idomított pogány őskori imádsági maradványok»-at lát a nyolcz emlétkben, és különösen a 3. számúban említett *Földanyát* a finn *maa-emä, mannun-eukko* alakjával azonosítja (96. l.) Kevésbbé merész azonban és inkább elfogadható SZILÁDY véleménye, hogy legalább is XV. századi nyelvmaradványoknak kell őket tekintennünk (M. Nyelvőr, i. k. 305. l.)

Vajjon a Bornemisza-féle könyv híven közli-e a szóban forgó ráolvasásokat, avagy mennyi esetleg bennök a változtatás: variánsok hiányában nem lehet eldönteni. Valószínű azonban, hogy a textus helylyel-közzel nem kifogástalan. A 2. sz. darabban egyszer *szent kedue könyörödec, szent szine szomorodec*, másszor *szent kedued meg könyörödet, szent szind meg szomorodot* (vö. 4. sz. *szine szomorodec kedue könyörödec*; uo. *szent kedued könyörödec*) olvasható. Az 1. szöveg 10. sorában *regős regi* van írva, holott a *regi* nyilvánvaló kései toldás, mely a *regős* szó félreértése következtében a *réges régi* szólás hatása alatt került a versezetbe. Ugyancsak toldásoknak látszanak a következők: 2, 19: *monda* (vö. uo., 33; 4, 46); 2, 34: *Maria* (ui. 4, 28); 2, 36: *az en aranyas* (mivel nemcsak a rhythmusból rí ki, hanem az 50. sor ntán sincsen ismételve); 3, 2: *elő/zer*, (másodszer u. i. nincs az imádságban) és végül a 6. számú darabban az 1., 13., 14., 16., 22. sor *az* névelője; a 7. és 14. sor *aſon* szava.

A KERESZTYÉNSÉGBEN IGAZ VALLÁS A
HITBEN.

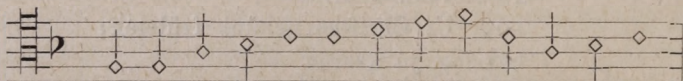
1. A Keresztyénfegben
igaz vallás a' hitben;
Hogy hidgyünk egy Istenben,
Atya, Fiú, és Sz. Lélekben,
Menynek, földnek, tengernek,
ő Teremtőjében.
2. Hifzünk a' Christusban,
Istennek egy Fiában,
Mi kegyes szófzollonkban,
űdvezítő JESVS, Christusban:
Kit Adámnak ígére;
az Paradiesomban.
3. ⁴ Gabriel Archangyal
Názáretben küldeték.
A' Szűz meg gyümölcsözék,
Szent Lelektől terehben efék,
Jó hir nekünk mondaték,
hogy Meg-váltónk születék.
4. Bethlemben születék,
Angyalok meg-jelenték;
Pásztoroknak hirdeték,
hogy Ur Christus nekünk születék;
békefeg, jó akarat,
földre hirdetteté.
5. A' Christus kint-valla,
a Kereszt-fán meg-hala,
ő szent vére ki-omla;
mi halálunk ottan meg-romla.
Harmad nap fel-támadá,
minket meg-igazita.

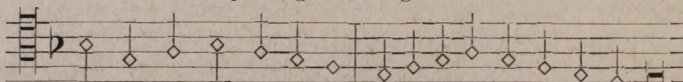
6. Mennyekbe fel-méne,
 az örök dicsőfflegbe,
 ott nekünk helyet szerze.
 El-jövendő az ítéletre:
 ott meg-fizet mindennek,
 ki; mint érdemlette.
7. Híszek szent Lélekben,
 Vigasztaló Istenben.
 Híszem a' Szentegyházat,
 Szenteknek ő gyülekezetit.
 Híszem Christus kedveért
 bűnőmnnek bocsánattját.
8. Híszem a' holt testnek
 ísmég fel-támadását.
 Híszem a' dicsőfflegét:
 híszem én az örök életet.
 Ez hittel bátoritom
 minden életemet. *Amen.*

A *Cantus Catholici* 1651-iki kiad. 3—4. l.

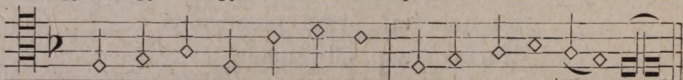
Némileg eltérő alakban közlik a protestáns gyűjtemények: a váradi énekeskönyv (*A keresztyéni gyülekezetben való Isteni dicszeretek* . . . Varadon . . . Anno D. M. D. LXVj. 40.), SZEGEDI GERGELY (Ék. 174. l.), HUSZÁR GÁL (183. l.), BORNEMISZA (XXXIV. l.); de a katolikusok is rendre fölhasználják. (Vö. *Cantus Cath.*, Kassa, 1674. 2—3. l., az 1—3. és 7—8. vsz.; KÁJONI, *Cantionale Cath.*, 1719., 13—14. l. stb.) Dallama azonos a NádorC 698—700. ll. levő *Ave hierarchia*-fordításával. (Vö. f. a 146. l.)

A Ke-resz-tyén-ség-ben i - gaz val-lás a' hit-ben ;

Hogy hid-gyúnk egy Is-ten-ben, A-tya, Fi-u és Sz. Lé-lek-ben,

Meny-nek, föld-nek, ten-ger-nek ő Te-rem-tő - je - ben.

Mint protestáns dicséretet az éneket már 6. vers-szaka gyanúba keveri. Az a tétel ugyanis, hogy az Üdvözítő az utolsó ítéleten «megfizet *mindennek, ki mint érdemlette*», a szó szoros értelmét tekintve katolikus dogma. Protestáns ember elmondhatja, hogy Isten az utolsó ítéleten megfizet *minden gonosznak* érdeme szerint; de nem illik szájába, hogy a jóknak is megfizet, «ki mint érdemlette», mivel a reformátorok hitvallása szerint az üdvösséget ember soha semmivel nem érdemelheti. (Vö. Szegedi Gergely Ék. 133. l.:

Onnan leszen el jövőndő
az utolsó ítéletre:
akkor leszen minden embernek
hiti szerint fizetése.)

A kifejezést tehát az új szellem követői csak bizonyos megszorítással, magyarázattal énekelhették, azzal, hogy az *érdem*l igét Bornemisza Péter szavával élve «improprie», azaz nem valódi értelme szerint kell gondolni.

A versezetben azonban a gyanus kifejezésen kívül egyéb nyomok és jelek is találkoznak. Figyelemre méltó jelesül az a különbség, mely a 7-ik vers-szakban a katolikus és protestáns változatok között észlelhető. A katolikus szövegek szorosan ragaszkodnak a *Credo* gondolatfolyásához: Credo (a) in Spiritum Sanctum, (b) sanctam Ecclesiam catholicam, (c) sanctorum communionem, (d) remissionem peccatorum, (e) carnis resurrectionem, (f) vitam æternam; ellenben a protestáns énekesek szövege kihagyja a *sanctorum communio*-t, úgyszintén a *remissio peccatorum*-ot és a 8. vsz. utolsó három sorát a 7. vers-szakba toldva megzavarja a dolgok természetes egymásutánját:

7. Hifzec fzent lelekben,
vigasztalo istenben,
hifzem az fzent egyházat,
hifzem en az öröc életet;
es hittel bátoritom
az én életemet.

8. Hifzem az holt testnec
testben fel tamadafat,
hifzem en az öröc életet,
es hituel batoritom
minden életemet. (Szegedi G., 174—5. l.)

Világos ebből, hogy a kétféle változat közül nem a protestáns, hanem a katolikus az eredeti és következőképpen az éneket nem a katolikusok kölcsönözték a reformátoroktól, hanem a reformátorok a katolikusoktól.

Hogy egyben miért változtatták meg a versezetet, könnyű kitalálni. A protestánsok a régi egyház tanai közül egyet sem ostromoltak oly hevesen, mint a szenteknek egységét, vagyis azt a dogmát, mely a szentek segítségével hívását és közbenjárását hangoztatja. A «sanctorum communio» előfordul ugyan a protestáns katekizmusok hivatalos Credo-iban¹, csak hogy egyszerűen az «egyház» fogalmával azonosítva; a szabadabb szövegek azonban szívesen mellőzik mint olyan dolgot, mely a hívekben könnyen pápistás vélekedéseket támaszthat. LUTHER a *Wyr gleuben all an eynen Gott* kezdetű hitvalló énekben mélyen hallgat róla, de követői, PAULUS SPERATUS és HANS SACHS sem említik verses Credo-paraphrasisaikban (l. *Wackernagel*, *Das deutsche Kirchenlied*, III. k. 16., 34., 69—70. l.); érthető tehát, hogy a magyar protestáns énekeskönyvek szerkesztői szintén tanácsosnak látják kiküszöbölését. A többi változtatást aztán a vers követelte; a «Szenteknek ő gyülekezetit» helyére ugyanolyan hosszúságú sor kellett; újat költeni vagy nem tudtak, vagy nem akartak a nép miatt, mely a régi éneket ismerte; a bűnök bocsánatja az 5. vsz. után a protestáns theologia szempontjából különben sem szorult említésre többé; tehát azt is elhagyták és az elhányt rész helyére odaiktatták a következő stropha végét, nem törődve vele, hogy az örök élet előbbre került a feltámadásnál és a hívek nem fogják tudni, miért kell ugyanazt a három sort kétszer énekelniök.

Egyetlen kifogás, mely az ének katolikus eredete ellen fölhozható, hogy a mű a *sanctorum communio*-t «szenteknek ő gyülekezeti»-vel fordítja. Ha ugyanis a *communio sanctorum* a protestánsok szerint az anyaszentegyházat kell érteni, az egyház pedig ugyancsak protestáns értelemben «a szentek gyülekezete»: akkor a szóban forgó helyet épenséggel protestánsnak kell minősítenünk. Azonban a körülmények ellene szólnak ennek a következtetésnek. Való, a «szenteknek ő gyülekezete»

¹ Ámbár ott sem mindig. «A' Genevai Szent gyülekezetnek Catechismussa» (Kolozsvár, 1659) 3. l. olvasható hitvallás szintén elhagyja mind a *sanctorum communió*-t, mind a *remissio peccatorum*-ot.

nem tolmácsolja pontosan azt a gondolatot, melyet a kath. egyházban a *communio sanctorum* névvel szokás jelölni. A *communio sanctorum* ugyanis tulajdonképp ama tételnek kifejezése, hogy a földön élő híveket és a dicsőült szenteket mintegy lelki vagyonszövetség kötelei fűzik egymáshoz: amazok részesei ama lelki javaknak, melyeket az utóbbiak földi pályájokon erényeikkel megszereztek. A magyar egyház ezt a közösséget ősidők óta a szentek *egyházának* névvel illette (vö. *PeerC* 282. *zenteknek egyházának*; *Pázmány, Kalauz*, V. K. 8. r.), ám az irodalomban egyéb kifejezésekkel is találkozunk. A XVI. század második tizedéből való *NagyszombatiC* 330. l. például a következő érdekes sorok olvashatók: *Szenteknek egyházának*, *bynoknak boánattyat* Ez az *Credonac* tizon *egged reze*, Ez es *hytoncne* *eggie agazatty*, *kit zerzot Judas, ky ket rezre oztatic* *Eggie reze hog tartozonc hynni zentoknak egyházának*, *Az az Tharfafagaat, ky femmi nem egeb, hanem zentoknak gyülekezet.*

A helynek forrása, DISCIPULUS (*Sermones discipuli de tempore et de sanctis*, s. 147. O. *Undecimum articulum posuit Judas Thadeus frater Symonis et iacobi minoris di. Sanctorum communionem: remissionem peccatorum. Pro quo sciendum quod sanctorum communio est bonorum spiritualium per sanctos acquisite communicationis. Unde inter alia que sunt nobis credenda etiam sanctorum communicatio in ecclesia credenda est.*) pontosan fejezte ki a dogmát, a fordító viszont elhagyta a pontos meghatározást és egyszerűbb magyarázatot keresett. A középkorban nincs ker. ember, a ki nem tudná, hogy a dicsőült szentek a hívők pártfogói, a kikhez mint Isten kedves szolgálóihoz bizalommal fordulhat ügyes-bajos dolgaiban, mivel az Úr érdemeik miatt szívesen meghallgatja őket; a ki pedig ebben a hitben él, már elhitte a «bonorum spiritualium per sanctos acquisite communicationis»-t, annak elég csupán annyit mondani, hogy a szentek gyülekezetében való hite a *Credonak* egyik ágazatja.

A *NagyszombatiC* és vele a hitvalló ének szóban forgó helye tehát mint fordítás nem pontos és jellemző; de számol azzal az értelemmel, a melyet a magyar nép a «szent» névhez ősidők óta hozzákapesolt. A theológusok írhattak bármit: a sokaság a *szentek gyülekezetéről* hallva a megdicsőült jámborok társaságára gondolt: Szent István, Szent Imre, Szent László stb. gyülekezetére és nem Melius Péterre vagy a debreczeni s egyéb ekléziák élő tagjaira; a ki pedig abban a társaságban «hitt», nem

tartotta magát a reformátorok követőjének. Innen van, hogy a kath. gyűjtemények közül a «szenteknek gyülekezeti»-t csupán a leggyarlóbb, a Szegedi Lénárd-féle kiadás pótolja «Szentek egyenlő akarattya»-val; holott a többiek, a kiválóbbak, habozás nélkül juttatják a közönség kezébe; míg a protestánsok jónak látták, hogy nemzedékről nemzedékre hívek maradjanak Szegedi Gergely csonka változatához.

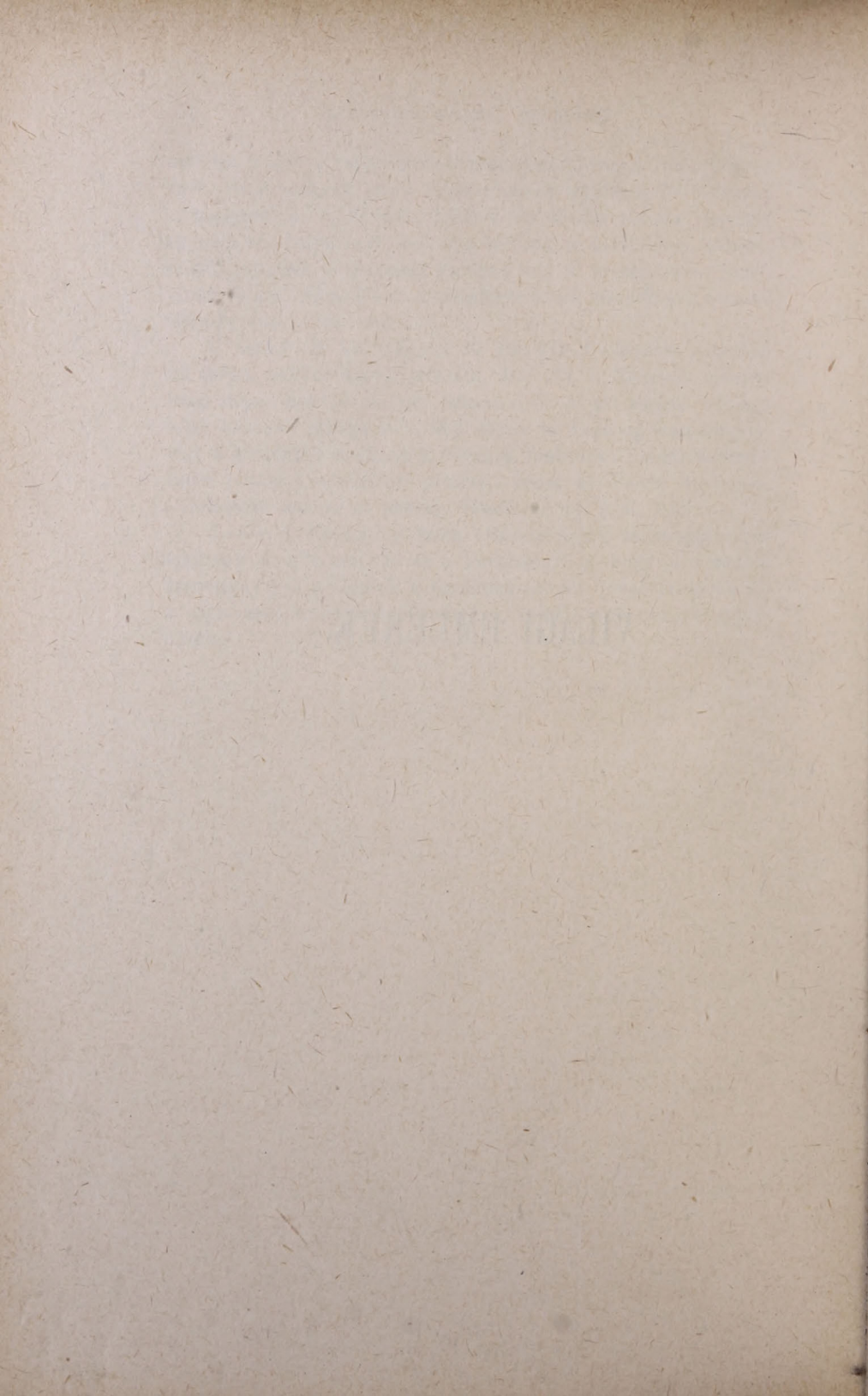
6. vsz. 1—3. Vö. Szegedi G. Ék. 112. l. CHriftus menyben fel méne, nekünc helyet főrzeni. Uo. 114. l. CHriftus mennybeful méne, nekünc helyet főrzenie.— A két sorpár egy-egy ének kezdetét alkotja és a 112. lapon levő szöveg tanúsága szerint a következő deák ének elejének fordítása: Coelos ascendit hodie | Jesus Christus rex gloriae, | Sedet ad Patris dexteram, | Gubernat coelum et terram. Wack. id. m. I. K. 243 l.

7. vsz. 4. Eredetileg talán «Szenteknek ő társaságát». Ezt ajánlaná u. i. a rím, de az a körülmény is, hogy a «szentek társasága» (— a «szentek a hívőknek társai) jóval közelebb áll a *communio sanctorum* értelméhez, mint a «szenteknek gyülekezete».

VILÁGI EMLÉKEK

VERSES CSÍZIO.

1. Kys karachontol kerefeth vyz
leywth pal remethe minth nagh dyz
Antaltol fab annos kezben
pal fordola fenefsegben.
5. Mar balas ag dorothianal
kolofkenth iar balint varnal.
Nylon nyere peter matias
apostolla tewe Keffas
Chwdalom ha meuel gheregel ferth
10. mire thezen ez yllen perth
Ogh vegh maria kentol
yrgalmad hallam amburoftol.
Wagh angaltol idvezleteth
nekenk otalm felel weteth
15. Al gergh mark yew zeld bwzaual
philep kerezth zenth ianos
Zolgalatra magam adam
mo neked kemen ilodam.
Orban papat warya petror
20. ky nem herel haborofagnak
Zenth borrobas vid latwan
mondam zyletek zenth ywan
Jam lazlo peth pal yec mariben
kenyr pilis lapath ben.
25. Wed marghit apa zonitra
ilies magdalna iac anna
Was laz zakat peter iftuan
damokos zola lerinch claranak.
Zyz maria magar iftuan

30. hyua bartat ernet ag ywanth
 Zenth eg embre zyzeffeguel
 maria zyled zenth kereztet.
 Lompert wermet mate afa
 ghelert es kozma mihal tarfa
35. Zol ferench am neked dienes bach
 budan zal ganal lukach.
 Wed orfolat vitez demet
 symont hagywk menzenth kemen.
 Emre wrnak hoz bort marton
40. berech lata mikent eles fon.
 cec kele catlen it ados
 andorias bor bar miclos.
 Maria mongyad lucianak
 hirdeffen yo hirt tamafnak
45. nagkar ift ia ap tamas fil

Eredetije a M. Tud. Akadémia könyvtárának 1462-iki Thuróczi-codexében (*Cod. 4° 12.*), a 123—124. l. Eml. TOLDY A magy. nemz. irod. tört. Bpest, 1851. II. k. 108. l. Modern írással közzétette SZILÁDY, R. M. K. T. II. köt. 367—368. l. Ism. u. o., 487—488. l.

A csíziók, vagy latin nevükön *Cisio-Janus*-ok tulajdonképen kalendárium-szövegek, melyekben az ünnepeket rendszerint rövidített nevök, az ünnepek napját pedig a szótagok sorszáma jelzi. Pl.

Ci(1.)*sio*-Janus, *E*-(6.)*pi* sibi vindicat *Oc*(13.) *Fe*-(14.)*li*, *Mar*(16.), *An*(17.),

Pri-(18.)*sca*, *Fab*(20.), *Ag*(21.), *Vin*-(22.)*centi*, *Pau*(25.), *Pol*(26.), *Car*(27.) *nobile lumen*.

Azaz : jan. 1. : *Cisio* = Circumcisio ; jan. 6. : *Epi* = Epiphania ; jan. 13. : *Oc* = Octava Epiphaniæ ; jan. 14. : *Fe* = Felix stb.

A szóban forgó magyar csízió tehát a következő ünnepeket jelzi :

(Jan.) *Kis* karácsonról ¹ *keresztviz* ⁶
 lett *Pál* remete ¹⁰ mint nagy disz
Antaltól ¹⁷ *Fáb*, ²⁰ *Annos*, ²¹ közben
Pál fordúla ²⁵ fényesség- (*Febr.*) ben.
Már, ² *Balázs*, ³ *Ag* ⁵ *Dorottyánál*, ⁶
Kolosként ¹⁰ jár *Bálint* ¹⁴ várnál.

nyilon nyere Péter,²² Mátyás,²⁴
 apostol-(Márcz.) lá tevé Kéfás.*
 Csudálom, ha mivel Gergely¹² sert,**
 mire teszen ez ilyen pert.
 Oldj, védj Mária²⁵ kintől,
 irgal-(Ápr.) mad hallám Ambrustól.⁴
 Vagy angyaltól idvözletett,
 nekünk oltalm felől vetett.
 Áll György,²⁴ Márk²⁵ jó zöld búzával.
 (Máj.) Fülöp,¹ kereszt,³ szent János.⁶
 Szolgálatra magam adám
 mo (?) neked kemény Ilonám.²¹
 Orbán²⁴ pápát várja Petron,³⁰
 (Jún.) ki nem örül háboruságnak.
 Szent Barrabás¹¹ Vid¹⁴ látván.
 mondám: születék¹⁹ szent Iván.²³
 Jám,²⁵ László,²⁶ Pét,²⁸ Pál²⁹ (Júl.) Jek(?) Mariben²
 kenyér, pilis,⁷ lapát, Ben.¹¹
 Vedd Margit,¹³ apa,¹⁵ Zonitra,¹⁷
 Illyes,²⁰ Magdolna,²² Jak,²⁵ Anna,²⁶
 Vas láncz szakadt (Aug.) Péter,¹ István.³
 Domokos⁵ szóla Lőrincz¹⁰ Klárának.¹²
 Szüz Márja,¹⁶ magyar István²⁰
 hívá Bartát,²⁴ Ernét,²⁶ Ág²⁸ Ivánt.²⁹
 Szent (Szept.) Egy,¹ Embre² szüzességgel,
 Mária, szüléd⁸ szent keresztet.¹⁴
 Lampért¹⁷ vermet Máté²¹ ása,
 Gellért²⁵ és Kozma²⁸ Mihály³⁰ (Okt.) társa.
 Szól Ferencz:⁴ ám neked, Dienes⁹ bács,
 Budán száll Gálnál¹⁶ Lukács.¹⁸
 Vedd Orsolyát²¹ vitéz Demet,²⁶
 Simont²⁸ hagyjuk, (Nov.) Mindszent¹ kemény.
 Imre⁵ úrnak hoz bort Márton,¹¹
 Bereczk¹³ látá, miként Eliz¹⁹ fon.
 Czecz,²² Kele,²³ Katlén²⁵ itt adós,
 An-(Decz.) doriás,³⁰ Bor⁴ bár Miklós.⁶
 Mária,⁸ mondjad Luczának,¹³
 hirdessen jó hirt Tamásnak.²¹
 Nagykar,²⁵ Ist,²⁶ Já,²⁷ Ap,²⁸ Tamás,²⁹ Szil.³¹

¹ Kiskarácsony, jan. 1. — ⁶ Vízkereszt, jan. 6. — ¹⁰ Pál remete, jan. 10. — ¹⁷ Remete Sz. Antal, jan. 17. *Székely István* az ő kalendáriumának csíziójában «nag' díznos antal»-nak mondja. — ²⁰ Fábían és Sebestyén vt., jan. 20. — ²¹ Olv. Ánnos, a. m. Ágnes, jan. 21. — ²⁵ Pál fordulása, jan. 25.

Február:

² Mária tisztulatja, Purificatio B. M. V., febr. 2. — ³ Balázs vt., febr. 3. — ⁵ Ágota szűz, febr. 5. — ⁶ Dorottya sz., febr. 6. — ¹⁰ Kolos = Skolasztika sz., febr. 10. — ¹⁴ Bálint vt., febr. 14. — ²² Péter székfogl., febr. 22. — ²⁴ Mátyás ap., febr. 24.

Márczius:

* V. ö. Apost. Csel. I. 23—26.

¹² Nagy Sz. Gergely pápa, márcz. 12. — ** mivel G. *sört.* — ²⁵ Gyümölcscsoltó Boldogasszony, Annuntiatio B. Mariæ Virginis, márcz. 25.

Április:

⁴ Ambrus, ápr. 4. — ²⁴ György, ápr. 24. — ²⁵ Márk, ápr. 25.

Május:

¹ Fülöp és Jakab, máj. 1. — ³ Sz. Kereszt megleleti, máj. 3. — ⁶ Olajba főzött Sz. János, máj. 6. — ²¹ *Iloda, Ilonda* = Ilona, máj. 22. A csízióban itt hiba van: egy szótag a sorból hiányzik. — ²⁴ Orbán vt., máj. 25. — ³⁰ Petronella sz., máj. 31.

Junius:

¹¹ Barrabás v. Barnabás ap., jún. 11. — ¹⁴ Vid, Vitus, jún. 15. A *Vid* elől egy szótag hiányzik. — ¹⁹ Ered. *Zyleték*, tehát: *Szil*: Szilvér pápa, jún. 20. — ²³ Sz. Iván, jún. 24. — ²⁵ János és Pál vt., jún. 26. — ²⁶ László, m. király, jún. 27. — ²⁸ Péter és Pál, jún. 29. — ²⁹ Pál apost., jún. 30.

Julius:

² Sárlos Boldogasszony (Visitatio B. Mariæ Virg.), júl. 2. — ⁷ Pil = Villibald, júl. 7. — ¹¹ Sz. Benedek megjelenése, júl. 11. — ¹³ Sz. Margit, júl. 13. — ¹⁵ Apostolok oszlása, júl. 15. — ¹⁷ Zoërandus Nitriensis, júl. 17. + Arsemius, júl. 19. — ²⁰ Illyés, júl. 20. — ²² Mária Magdolna, júl. 22. — ²⁵ Jakab apostol, júl. 25. — ²⁶ Anna, júl. 26.

Augusztus:

¹ Szent Péter vasa szakadatja (Petrus ad Vinc.), aug. 1. — ³ István vértanu megleleti (Inventio S. Steph. Protom), aug. 3. — ⁵ Sz. Domokos hv., aug. 4. — ¹⁰ Lőrincz vt., aug. 10. — ¹² Klára

szűz, aug. 12. — ¹⁶ Nagy Boldogasszony (Assumptio B. M. V.), aug. 15. — ²⁰ István király, aug. 20. — ²⁴ Sz. Bertalan apost., (MünchC *Bartallus* apostol), aug. 24. — ²⁶ Ireneus vt. (Müncheni codex: Erengy mr), aug. 26. — ²⁸ Ágoston, aug. 28. — ²⁹ Sz. Iván lefej., aug. 29.

Szeptember :

¹ Egyed apát, szept. 1. — ² Sz. Imre hitv., szept. 2. — ⁸ Kissasszony, Mária születeti, szept. 8. — ¹⁴ Sz. Kereszt felmagasztalása, szept. 14. — ¹⁷ Lampért püspök, szept. 17. — ²¹ Sz. Máté apostol, szept. 21. — ²⁵ Gellért püsp., szept. 24. — ²⁸ Kozma és Damján vért., szept. 27. — ³⁰ Sz. Mihály arkangyal, szept. 29.

Október :

⁴ Sz. Ferencz hitv., okt. 4. — ⁹ Dienes vt., okt. 9. — ¹⁶ Sz. Gál apát, okt. 16. — ¹⁸ Lukács evangelista, okt. 18. — ²¹ Orsolya és a 11,000 szűz, okt. 21. — ²⁶ Demeter vt., okt. 26. — ²⁸ Szent Simon és Juda apostolok, okt. 28.

November :

¹ Mindszent, nov. 1. — ⁵ Imre (MünchC *Emreh*) herczeg, nov. 4. — ¹¹ Márton püsp., nov. 11. — ¹³ Bereczk püspök, nov. 13. — ¹⁹ *Eles*, Eliz, Elze, Sz. Erzsébet, nov. 19. — ²² Cziczelle (MünchC Cécélle) szűz és vt., nov. 22. — ²³ Kelemen pápa, nov. 23. — ²⁵ Katalin vt., nov. 25. — ³⁰ András (MünchC Szent Andrias) apost., nov. 30.

Deczember :

⁴ Borbála szűz, decz. 4. — ⁶ Miklós püsp., decz. 6. — ⁸ Boldog Asszony fogantatása, decz. 8. — ¹³ Luczia szűz, decz. 13. — ²¹ Tamás apostol, decz. 21. — ²⁵ Nagykarácsony, decz. 25. — ²⁶ Sz. István első vt., decz. 26. — ²⁷ János apostol és evang., decz. 27. — ²⁸ Aprószentek, decz. 28. — ²⁹ Sz. Tamás püspök és vt., decz. 29. — ³¹ Szilveszter pápa.

SZILÁDY ÁRON a R. M. K. T. I. kötetében egy másik csiziót is közöl, mely a M. Nemz. Múzeum kéziratai között, a PeerC-től *Cisio* névvel különválasztott kis kötetnek 1—6. lapján maradt reánk :

Cws cara éyontol kereft wyz
loth pal remete mynth nagh dys
Anth prifca faban vincenel
pal fordul féneffegre

5. brimar blasus ac dor fébrus
 ab colozkenth yar balynth
 Juli nylon wethe peter mathiafth
 apaftalla teue kefaftth:
 zent tamas hog mywel gergel fert
10. myre gedrud yo wgben pert
 olg uegh maria kentol
 yrgalmat hallam Amboroftol
 wag angyaltul Idwqzlet
 oltalm nekqnk felql zallot
15. al qor march yo bwzám peter:
 fyl fie ker florgot yanus
 fanis ayandokoza fophit
 bernald cws bernald ylonda.
 orban papa varya petrónt
20. ky nem tefcen haburufagot.
 barchy antal vyd hazanal
 zwletek vitez Janus yan
 lazlo peter pal maria
 el mene gen lathny ben
25. zwz margyt apoft eleknel
 yllyés magáp crifiak annath
 hal lazlo waas peter eftwan
 már wrnal cyryak lorynch kalara
 maria nag lay yfth pelbarth
30. hyd bertalanhoz Agh Janufth
 zent ég ymbre zwzefeggel
 maria zwle zent kereftet
 lomperth yambor mathias
 gereldnek cozma mygerelymus
35. ferench abramnal dyenez bac
 kalmán zal galnal lucac
 zent orfola kofon deme
 fymonnak mynth zenteknek egh
 ym lenarthnak bort yam marton
40. bereck lata mykent olze mar
 cec kele kathelina ith
 anderyafnal barba myelos

maria mongyad lucyanak
hyrdeffen yo hyrt tamafnak
45. nagh karifth yan ab tamas scyl¹

A rövid emléket hű másolatban kinyomatta és tüzetesen elemezte HEINRICH GUSZTÁV (Egyet. Philol. Közlöny, IV. köt. (1880.) 140—145. l.), a kinek véleménye szerint ez a magyar csízió «semiféle rhythmus nyomát nem mutatja» (id. h. 144. l.) és «benné a versnek nyoma sincsen» (u. o. 287. l.). A megjegyzés azonban csupán a mű legnagyobb részére nézve állja meg helyét, mivel a Peer-féle csíziónak néhány helye nemcsak rímel, hanem elég rhythmicusnak is mondható; ilyenek jelesül az emlékek kezdő sorai:

Cw̃s cara éyontol kereft wyz
løth pal remete mynth nagh dys

és következő töredékei:

nylon wethe peter mathiafth
apastalla teue kefasth:
zent tamas hog mywel gergel fert
myre gedrud yo w̃gben pert
olg uegh maria kentol
yrgalmat hallam Amboroftol

. . . . .
orban papa varya petrónt
ky nem tefcen haburufagot.

. . . . .
maria mongyad lucyanak
hyrdeffen yo hyrt tamafnak.

Érdekes, hogy ezek a rímes részek szóról-szóra, vagy némileg módosítva a ThurócziC csíziójában szintén megtalálhatók. Mi több, a két csíziónak egyéb részei között is akad néhány, mely arra vall, hogy a két szöveget atyafiságos kötelékek fűzik egymáshoz. Ilyenek a következők:

¹ Az emlék, meglevő alakjában, nem régiebb a XV. század második felénél. A 18. sorban említett *cw̃s bernald* napja (máj. 20.), mint már SZILÁDY ÁRON észrevette, Sz. Bernardin ünnepével azonos, holott Bernardint 1450-ben iktatták a szentek közé.

Peer : pál fordol féneſſegre; *Thur.* : pal fordola fenefſegben.

Peer : colozkenth yar balynth; *Thur.* : kolofkent iar balint.

Peer : wag angyaltul Idwozlet
oltalm nekõnk felõl zallot
al gõr march yo bwzam.

Thur. : Wagh angaltol idvezleteth
nekenk otalm felel weteth
Al gergh mark yew zeld bwzauul.

Peer : maria zwle zent keresztet; *Thur.* : maria zyled zenth keresztet.

Peer : ferench abramnal dyenez bac
kalmán zal galnal lucac

Thur. : Zol ferench am neked dienes bach
budan zal ganal lukach.

Peer : bereck lata mykent õlze marcec kele . . . ; *Thur.* : be-
rech lata mikent eles fon . . .

Peer : nagh karifith yan ab tamás feyl; *Thur.* : naykar ift ia
ap tamas fil.

E közös részek és sajátosságok láttára joggal merül fel a kérdés, hogy a két szöveg közül melyik a korábbi eredetű: az-e, a melyet a PeerC írója követett, vagy az, a mely a Thuróczi-kéziratban maradt az utódokra. Más szóval: a dátumokban gazdagabb, de formátlanabb változathól készült-e a formásabb, de dátumokban szegényebb szöveg, vagy megfordítva, a formásabbat nyomorították el utóbb különféle dátumok beiktatásával? Egyes jelenségek az utóbbi föltevést támogatják. A Peer csíziójának következő helye például:

zent tamas hog mywel gergel fert
myre gedrud yo wgben pert

sokkal könnyebben származhatott a Thuróczi-kéziratban olvasható két megfelelő sorból:

Chwdalom ha meuel gheregell ferth
mire thezen ez yllen perth

mint megfordítva. Föltéve ugyanis, hogy az első két sor az eredeti: egyáltalán nem érthető, mikép került Szent Tamás neve után a *hogy* kötőszó és Szent Gertrudé elé a *mire* (miért), a melyek okvetlenül értelmet és mondatot követelnek. Hasonló természetű a Peer-féle csízió következő helye is: *ym lenarthnak bort yam marlon*. Ebben a sorban *ym* = Imre (nov. 5.),

lenarthnak = Lénárt (nov. 6.), *marton* = Márton (nov. 11.); a *yam* ismeretlen értelmű, a *bort* hézagpótló szó, de egyúttal a szöveg keletkezésének kiderítésében a legfontosabb. Ez a *bort* szó ugyanis a Peer-féle csízióba megint csak értelmes szövegből kerülhetett, olyanból, a melyben a tárgyesettel járó *verbum* nem hiányzott. (Vö. *Thur.*: Emre wrnak hoz bort marton.)

A jelek, mint látható, a Thuróczi-féle csízió-szöveget vallják eredetibbnek. Ez az első ismeretes magyar csízió és későbbi ismert hasonló emlékeink végső elemzésben mind reája támaszkodnak. SZÉKELY ISTVÁNNAK «Cisio Ianos»-ában (*Calendarium magiar nichlen.* H. és é. n. Biiij—Biiij. l., kiadta *Heinrich Gusztáv*, Egyet. Philol. Közl. id. köt. 247—248. l.) több hely egyezik a ThurócziC változatával (vö. KIs karacžontol kerežtűl; cžudalom hog miuel Gerghel fert; al gerg Markhoz žolt bužaert; mağar Iftuan; žüle žent kerežtet; lamp aas vernet Mathenak; Maria mongijad Lucžnak, hirdeffen io hirt tamařnak, nağ klar ift Iam ap Tamas Sil) és ez a körülmény azt sejteti, hogy SZÉKELY a szóban forgó szöveg felhasználásával «csenálta be» könyvecskéjébe, azaz készítette a maga prózai és helyenkint protestáns ízű csízióját, melyet a későbbi csízió-kiadók részint szóról-szóra átvettek, részint több-kevesebb módosítással felhasználtak.

Hogy maga a Thuróczi-kéziratban ránk maradt szöveg mikor keletkezett, nem tudjuk megmondani. Az első németnyelvű verses csíziók nem régibbek a XIV. századnál; valószínű, hogy a magyar ezeknél is jóval újabb keletű: legalább erre vallanak rímei és talán az a körülmény, hogy a Boldogasszony fogantatásának ünnepe, mely régibb forrásainkban, de sőt a XV. század második felében másolt MüncheniC naptárában sem fordul elő, már meg van benne jelölve (decz. 8.) Úgy látszik ugyanis, hogy ezt a napot csupán IV. Sixtus pápa 1476-iki intézkedése után, a század vége felé kezdték Magyarországon szélesebb körökben ünnepelni.¹

¹ Temesvári Pelbárt írja (*Stellarium*, lib. IV. part. 1. art. 1.), hogy igen sokan még azt is kérdésesnek tartják, vajjon egyáltalán szabad-e az egyháznak a Boldogasszony fogantatását megünnepie. (*Questio versatur inter plerosque. Utrum liceat festum conceptionis Marie ab ecclesia celebrari? Quibusdam dicentibus quod non eo quod ipsa concepta est in vtero sancte Annæ matris de viro i. sancto Joachim concubitu matrimoniali... Unde illi dicunt quod b. virgo concepta sit in peccato originali: et ideo festum conceptionis ce-*

Annyi bizonyos, hogy a művecske, mely az ünnepek napjainak megjelölésében is gyakran hibáz, símaság dolgában elmarad az egykorú, sőt nálánál idősebb német csíziók mögött, melyekben ilyen sorok olvashatók:

Neu ist das Jahr in Percht'n lant
 Erhart, nach dir ist dem Felix gar Ant.
 Brisca, Fab, nes, Vinzent ward,
 Paulus, der hat sich bekahrt . . .

(XIV. sz., *Steyrer Kalender.*)

Im April Ambros Friedrich fragt:
 Schau, was zu Leo Tiburt sagt,
 Wil Valerian mit Görg gahn?
 Marcs, kom mit nach Meilan.

Érdekes azonban, hogy valamint a német nyelvű csíziók nagyrésze, a magyar kísérlet is rímes versekben szólal meg, a helyett, hogy a deák csízióknak megszokott versformáját, a hexametert igyekeznék utánózni.

SZABÁCS VIADALA.

- 1 De az fellywl mondot pal kenezy
 Aroknak melyfeget ygen nezy
 Ki Sabach erews voltat elmelle
 Honneg mynemw algyw kelmelle
- 5 Zorgofth megyen Nandorfeyer varra
 Holy kyal errwl byzon hyrt vara
 Leg ottan zamtalan fok hayokath
 Feyer varnal az [vyzen] Dunan valokoth
 Nagy hamar fel vontata az zawan
- 10 Es Sabach vartayath hoztata zaman

lebrandum: non ratione conceptionis sed ratione sanctificationis. et sic intentio celebrantis deberet fieri ad tempus sanctificationis: non conceptionis: eo quod cito post conceptionem creditur fuisse sanctificata.) Ugyancsak Pelbárt (u. o.) számos argumentummal igazolja, «quod festum conceptionis Marie ab omnibus est celebrandum. et ad id inducunt plures vtilitates».

- Nep zamtalanfaga kwrnywl alwan
 Nagy erwffeget vyz felwl chynalwan
 Hayokath mond arokba vontathny
 Kwrnywl pattantykwkal falt bontathny
 15 De ment az hayokoth fel vontata
 Sok felwl Sabach falath bontata
 Wyz arokbol wyadalth es tartothtak
 Azzal Sabachnak yen sem arthattak
 Mert mondhatatlan zakalofokwal
 20 Sok nylakwal swt zamtalan fokwal
 Kezy pwlkakwal, nagy pattantykwkal
 Es kwlwmb kwlwmb algykwkal
 Sebes es gyuan zwnetlen lwttek
 Swt menden ereyekwel raytonk lwttek
 35 Nwazert ftrwmlottak kemellethlen
 Hogy belwl ferelm lwt merteklethlen
 Affelet fokzer harcholaft twttek
 Azzal magoknak sok sebet wuttek
 Halalth es vallottak hat nemellyek
 30 Kyraly nagy tiftelleget melleth
 Elw Eg [igen] yffyw varday Symon
 Kynek annya enaponked syrhon
 Byzon w keges wrfyw vala
 Ky [] pattantywmya oth hala
 35 Mas Cheh vytez francz few tyftes hadnag
 Kyk byzon keges iftennel vадnak
 Ebbe fonh[ol]a lenkynek nincz kethfeg
 Vag tiftwlath helen wkwt erczek
 Es az twbby othrolyal kyk haltak
 40 Isten . . . zeretetek kyk voltak
 [Istenhez es] Ma ymar w erettek ymagyon
 [Velek istenhez?] Affelet iftennek nag halat agyon
 Mendennemw nag fok yo tetelervl
 Es erws Sabach meg vetelerwl
 45 [Merth oth] Ky alath volt nepnek valogatotta
 Dolgat menden ment vytez tartotta
 Kyth meg nem mondhat embery allath
 Mely nagy harcholas volt [az] Sabach alath.

- Menden ot vytezfegeth mutatta
 50 Mert kyal wkwth hozza nugatta
 Eg jden nagy yeles strwmlalfh twnek
 Azzal magyarok yo newet wwnek
 Kyn hat Cheh vyteznepek nem voltak
 De azokba ofthan foka holtak
 55 Mert twlaydon hat wnmagok mykor
 Volt volna [nagy] feteth [effely] elw alom kor
 Sabachba nagy veztegfeg lwt volna
 Vytez Chehnep azert bel ywth volna
 Zerthelen magokoth oth rekeztwhen
 60 Egh hazath vyadalhoz geryesthwen
 Leg ottan twlbelwl Twrwknepek
 Nagy vyadalth velektwrletenek
 Sok kwzwlwk kyk ott ben valanak
 Nelyk kezen nekyk vyzbe halanak
 65 Oh nawalyas hythwan kemenfeg
 Myt twn nekyk es az kewelfeg
 Meg halanak nag vak merwfegbe
 Byzon nem vytezlew [hwfefegbe] mereffegbe
 Ezt mi harywk mynd vgyan azonba
 70 Mert femmit nem hoz nekwnk hazonba
 De yelenchwk Alybeg ywuefeth
 Es onnaton ment valo . . . feth
 Wolth olyha tyzenwt ezer lowal
 Mynd valogatotnep lowaglowal
 75 Sabachhoz nem messe eg kys halmon
 Meg feregleg hog [bes] bezedet [adgyon] halyon
 [Onnaton] Sabachba nag fel zowal kyalthnak
 Arrol bwlchefege lwn kyralthnak
 Hagya nag fok doboth doboltatny
 80 [Es] Trombytakwal es trombytalitnatny
 Olyha hafad volt eg mynd ezektwl
 Es volt nag kyaltas vytezektwl
 Hog zozathoth wk ne weheffenek
 Onnathon annalkwl meheffenek
 85 Alybeg ywthw lwn chak wn kara
 Meg fem fardola femmy munkaya

- Oth ezen wk nagyon ohaytanak
 Egenbe es mynd feyet haytanak
 Nagy bws yonhal meg vyzza terenek
 90 Vyadalt kezdeny fem merenek
 Az few haytafrol vewek ezekbe
 Hog nyncz fegedelm mar twb ezekbe
 Azon kezde menden velekedny
 Swt few haytafon fem elegendny
 95 Azert ygen yffyw Twrwk hamza
 Gondolwan hog volt Magyarath haza
 Erws Sabachbol Twrwwk kwzwl
 Nagy syetetteffegwel ky zwkny kezwl
 Ky zwkwen zorgofth kyralhöz ywta
 100 Leg ottan neky egheleth muta
 Honneg alkob Sabachoth verethny
 Es kwnweb lezen wth meg vehethny
 Az helrwl kezdek zwrynen verethny
 Mynd kwrnywl nag erwffen twrethny
 105 Jollehet affelwl volt fok kwtez
 De azert yngen menden menden vetez
 Ment arrol ymar Twrwnep bezel
 Lwt nekyk menden vetez nagy vezel
 [De ez] Mel nagy mondhatatlan vezedelmbé
 110 Lwnék az vtan es keges kegelmbé
 Mert efmerek hog meg nem byrhattyak
 Swt Chazarnak azt meg fem yrhattyak
 Azert twkelleth tanalez lwn kwztlk
 Hog menden zabad lenne wn kwztlk
 115 Ky akarna az valnek Chazarhoz
 Awagy magyary Mathyas kyralhöz
 [De] Az kenczeth ky oth Chazarth illethne
 Sem egh kez kwztlk azt ne illethne
 Azon zerent Zabachba ben hadnak
 120 Es Zabachoth kyralnak meg adnak
 Ment feyedelmbnek belwl tolmaczollya
 Ezt fenky kywul meg fe mafollya
 Mert Ez [bezed] lwn nalok hat twkelletes
 Kyralnál kedyg nagy kellemetes

- 125 Swt yonak tetek w fellegenek
 Es hozzya tartonep kwfflegenek
 Mert nag milto az menden fellegnek
 Nag kegelmes legyen ellenfegnek
 Jelezwl kedyglen mynd azoknak
 130 Kyk keges kegelmmek esny zoknak
 Akarattyak zerent twn kegelmeth
 Es nag myltosagos engedelmmeth
 Ig meg adak zabacz erwffegeth
 Benne hagyak algywnak bwhfegeth
 135 Mely algywtak kyral twbbwhthete
 Es nagyon Sabachoth erwffwhthete¹
 Hagywan benne vytezeknek yauath
 Hogy ne lathna towabba az karath
 Ez mynd ezen zerent hat meg [lewen] lewen
 140 [Az kiral es miltan] Twrwknek es mendennek
 kegelmmet tewen
 [Es nagy] Kyral vygan Budara eredwen
 Twrwk Sereg kwrnywlv teryedven
 [Azon halwal Azon valana] Hat valanak nekyk
 nagy chwdaba
 Hogy Budanak menden wehayaba
 145 Jelenen kyralnak odwaraban
 Lathnak Twrwknepeh kazdagh rwhaban
 Kyralnak ekeffen odwarlany
 Ment kel pyaczon varban allani
 Ezt meg hallak mynd Twrwkorfagba
 150 Twrwk Chazar lwn nagy boffofagban.

Fölfedezte VÉGHELY DEZSŐ 1871-ben, a Magyar Tört. Társulat kirándulása alkalmával Ungmegyében, Csicseren, a Csicsery-család oklevelei között. Először közölte, betű szerint és a mai helyesírással, bevezetéssel és jegyzetekkel THALY KÁLMÁN (Századok, 1872. 8—22. l.). Utóbb hozzászóltak: GÉRESI KÁLMÁN (Századok, 1872. 119—121. l.), SZILÁDI ÁRON (Magyar Nyelvőr,

¹ Először *Es kwrnywlt Sabachoth nagyon erwffen erwffwhthete* volt a szöveg, de úgy, hogy *kwrnywelth Sabachoth a nagyon erwffen* fölé volt írva.

1872. 87—89. l.), FOGARASI JÁNOS (U. o. 177—178. l.) és SZINNYEI JÓZSEF (U. o. 1890. 518. l.); közben újra kiadta és tüzetes fejtegetéssel kísérte SZILÁDY ÁRON (R. M. K. T. I. köt. 23—27., 285—300. és 384—385. l.), továbbá ZOLNAI GYULA (Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. Bp. 1894. 141—151.). Képmását l. Az *Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben* c. vállalatban, a Magyarországról szóló rész III. k. 253. l., BEÓTHY ZSOLT Képes Irodalomtört., I. k. és ZOLNAI id. munkájában.

Magát az eredeti kéziratot a M. Nemz. Múzeum őrzi. Az emléknék fontos sajátása, hogy helyenkint olyan javítások fordulnak elő benne, a milyeneket az írók fogalmazás közben szoktak végezni (pl. 41. sor: törölve: *Istenhez es*, föléje írva: *Ma ymar w*; 56. sor: törölve: *effely*, föléje írva: *elw alom*; 68. sor: törölve: *hwjefegbe*, föléje írva: *merejefegbe*; 77. sor: törölve: *Onnaton*, föléje írva: *Sabachba*; de különösen a 136., 140., 141., 143. sorokban tapasztalható változtatások); ez a körülmény arra vall, hogy a ms. nem másolat, hanem a vers-szerzőnek sajátkezű fogalmazása.

Korát tartalma, stílusa alapján szokás meghatározni. A verseszet Szabács várának 1476-iki ostromát és megvétélét mondja el. Az elbeszélt mozzanatokot illetőleg, mint köztudomású (vö. Szilády, R. M. K. T. I. 285.), leginkább egyezik azzal a leírással, melyet TELEKI J. gróf a *Hunyadiak Kora* IV. k. 441. és köv. lapjain *Curæus* (Annal. Silesiæ) után közöl; de különösen figyelemre méltó benne, hogy több eladdig ismeretlen részlet, a minő az Ali bég expedíciója, a dobolásról és trombitálásról szóló epizód, a török ifjú kiszökése, Várday Simon halála, általa vált ismeretessé, s a mi még fontosabb, előadásának közvetlensége és egynémely kifejezése világosan rávall, hogy szerzője szemtanúja volt az ostromnak és nem sokkal az esemény után öntötte versbe a történetet. A «Szabács viadala» nemesak azt tudja, hogy a fiatal Várday Simon kegyes úrfiú vala és pattantyú miá hala; azt sem felejtí el megjegyezni, hogy «annya enaponked syrhon»: a mi annyit tesz, hogy Várday Simonnak szülője az ének költekor még életben volt. A 107—108. sor így szól: «Ment arrol ymar Twrwnkep bezel | Lwt nekyk menden vetez nagy vezel,» a mi megint arról tanuskodik, hogy az esemény ideje és a vers szerzése nem igen eshettek távol egymástól. Az író szerint az ostromlottak viszontagságait magok az életben maradt várvédők beszélik immár; tehát az elbeszélés költekor a meghódolt török csapat

még nem tűnt el a szemhatárról. Úgy látszik, a verselő névtelen szintén tőlük értesült a vár belsejében lefolyt eseményekről, vagy legalább is az említett körülményről, következésképpen a «ment arrol ymar Twrwkneþ bezel» megjegyzés a forrást akarja jelezni. Ez esetben azonban méltán tehető fel, hogy az író egyebütt azért nem hivatkozik forrásra, mivel az illető dolgokban saját tapasztalataira támaszkodott. A versezetnek két sora pedig, a 10-ik és 24-ik sor, világosan rávall erre az autopsiára: az előbbi, mikor azt mondja, hogy Kinizsy sok hajót «Szabácsvár tájatt hoztata», az utóbbi, mikor ekkép beszél: «Söt menden erejekvel *rajtunk* löttek».

Látni való, az irodalomtörténetnek volt rá oka, hogy az elbeszélés költét ha nem is éppen 1476-ra, de Mátyás király idejébe helyezte. Az a sejtélem, vagy föltevés azonban, melyet TOLDY FERENCZ nyilvánított, hogy a versezet talán amaz énekek közül való, melyeket Galeotti szerint a fejedelem asztalánál énekeltek, semmiféle adatra nem támaszkodik; mi több, az emlék első sorának tartalma («az *felülmondott* Pál Kenézy») inkább arra mutat, hogy az emlék eredetileg pusztán olvasásra volt szánva.

Az irat eleje hiányzik, de a fragmentum a «krónikás» epicának a maga csonkaságában is érdekes terméke. SZILÁDY (R. M. K. T. I. 285.) tömör, szabatos előadású dolgozatnak jellemzi és dicséri nyelvének egyszerűségét s természetességét; rímeiről azt állítja, hogy sokkal jobbak és a technicának jóval nagyobb fejlettségéről tanuskodnak, «mint a milyenre XVI. századi költőink műveiből ítélve következetni lehetne» (Szilády, u. o.); PINTÉR JENŐ szerint pedig «a reformáció korának históriás énekei e darab mellett vajmi silány termékek» (Pintér Jenő, A magy. irod. története. I. köt. Bp. 1909. 260. l.).

A versezet sorai nagyrészt tíz szótagúak; de van néhány kilenczes, valamint tizenegyes, sőt egy tizenkét szótagból álló sora is, «melyek», mondja Szilády, «az érezhető rhythmushoz képest négy-négy szótagú ütemekre oszolnak, míg az utolsó tag a sor hosszúságához képest 1—4 szótag közt változik». Más szóval: a versezet rhythmusa a következő:

De az fellyül- | mondott Pál Ke- | nézy
Ároknak mély- | ségét igen | nézi . . .

Ez azonban nem bizonyos, mivel a negyedik szótag a legtöbb sorban nem szóvég is egyúttal.

(Pl. Kézi puskák- | val, nagy pattan- | tyúkval
 És külömb kö- | lömb álgjukval
 Sebes és gyu- | an szönetlen löttek,
 Söt minden e- | rejekvel rajtonk | löttek...)

Legalább is megjegyezhető, hogy az ének sorainak négy ütemre való bontása szintén nem tartozik a lehetetlenségek közé. Pl.

Egy idén | nagy jeles || strumlást | tőnek,
 Azzal | magyarok || jó nevet | vőnek.
 Kin hát | cseh vitéz | népek nem | voltak,
 De azokba | osztán || sokan | holtak.

1. s. Pál Kenézy = Kinizsy Pál.

30. s. *Kyraly nagy tiftesseget melleth.* Olv. Királyi nagy tisztességet e mellett.

35. s. *Francz few tiftes hadnag.* HAG FERENCZ, a ki csakugyan Szabácsnál esett el és a király rendeletére Sz.-Fejérvárt nagy pompával temettetett el. (*Huny. Kora, 4. k. 441. l. V. ö. Szil. i. m. 290.*)

38. s. *Vag tistwlath helen.* Thaly a *tiftwl*-t *testül*-nek, Szilády *tisztül*-nek olvasta; helyes megfjtését Szinnyei József közölte. (*Id. h.*)

95. s. A történetírók a 95—98. sorban olvasható árulást nem említik. *Hamza* lehet személynév; THALY szerint «török tiszti cím»; Szilády szerint ered. *hemzad*, a. m. *kortárs, kenyeres pajtás, földi*. SZILÁDY-nak ezt a véleményét az a körülmény is támogatja, hogy az illető a 96. sor szerint magyar eredetű ifjú volt.

105. s. *kwtetz*. Mivel az emlékbén az s hang pár helyütt (vö. 119. és 120. s. *Zabach*, olv. *Sabácz*; 129. s. *jelezwl*, olv. *jelesöl*) z-vel van írva, lehet, hogy THALY-val *kötés*-nek olvasandó s értelme: czölöpökből, vesszőfonadékból és földből készült kerítés. SZILÁDY *kötezt*-t olvas, melyet török szónak tart (v. ö. *kütük* = fatörzs, göcs).

106. s. *vetez*. Szilády szerint török szó (v. ö. arab-török *veted*, *vetid* = karó, czölöp). Hihetőbb azonban, hogy a *vetez*-t *vetés*-nek (lövés) kell olvasni. Erre vall a 105—108. s. értelme is: «jöllehet affelől volt sok *kötés*, de azért *igyen* (— a régiségben, mint már Szilády rámutatott, R. M. K. T. I. 287. l., *igyen* helyett gyakran *ingyen* járja (v. ö. *DöbrC Jób 3. r., Székely Estv. Chron. 205. l.) minden lövés* — mint arról immár török-

nép beszél — lőtt nekik . . . nagy veszély». Ennek az értelemnek felel meg a 104. sor is, mely szintén a vár «töretés»-éről, azaz ágyúzásáról szól.

135. s. *algywtak*, hiba, *algywkat* helyett.

REGULA IURIS.

Merth myth eghzer meg zerzettel

es the thewled el vetettel

Ha igazath akarz tenned,

thewbzer nem kel hozyad wened

Eredetileg a *Nyirkállai-Magyi János*-féle codex 71. lapján. A codexnek czíme: *Leguntur forme circa stilum cancellarie regie maiestatis, anno 1476*; írásának ideje 1476—1490; birtokosai: 1606. Mladossevitcz Horváth Miklós, a XVIII. század közepén Dobai Székely Sámuel, utóbb Klimó György pécsi püspök, kinek adományából a pécsi püspöki könyvtárba került. Jelenleg Horváth Antal pécsi ügyvéd hagyatékában őrzik. Kivonatos tartalmát kiadta KOVACHICH (*Formulae solennes styli etc. Pest, 1799.*), kinél a szóban forgó jogi szabály a XI. és ennek eredetije a X. lapon olvasható.

A codexet eleddig Nyirkállai Tamásnak tulajdonították; de JAKUBOVICH EMIL értesítése szerint csak kevés része lehetett a mű írásában, mivel mindössze a Kovachich-féle *Formulae solennes* XX. lapján olvasható versecskéhez van köze; holott a legtöbb bejegyzés — mintegy húsz és közülök egy a 71. lapon is — MAGYI KELEMEN fia János-hoz fűződik, a ki a legnagyobb valószínűség szerint a «Jogi szabály»-nak is szerzője.

MAGYI JÁNOS előkelő család sarjadéka volt. Egy rokona, Barnabás, a XV. század első felében al-országbírói tisztet, ennek fia, Pál, a XVI. század elején alnádori tisztet viselt, testvére, Sebestyén pedig mint váradi kanonok, humanista író és Janus Pannoniusnak egyik kiadója ismeretes. Maga János az egri egyházmegye clericusa volt, 1476-ban az óbudai káptalan notariusának scribája és még ugyanebben az évben közjegyző. 1490-ben, sőt még 1492-ben is mint Pest város jegyzője szerepel; innét kezdve semmi nyoma többé. (*Jakubovich E.*)

A «Jogi szabály» a codexben 1484. évi formulák után áll, tehát valószínűleg ugyanebből az esztendőből való, bár nem

lehetetlen, hogy egy-két évvel utóbb írták az 1 + 536 + 1 lapnyi kötetbe; latin eredetije közvetlen föléje van illesztve és a következő: *Regula iuris | Quod enim semel placuit Ulterius displicere non poterit.* (Egyébiránt mind a deák, mind a magyar szövegnek képmását kiadta DÉZSI LAJOS (Tinódi Sebestyén. Budapest, 1912. 50. l.); rövid ismertetése viszont SZILÁDY ÁRON-nál (R. M. K. T. I. k. 300. l.) olvasható.

VERSES ÜDVÖZLET.

Emericus The.
 kewzewn kryfthynanak
 leghen kenweb ynhanak.
 Zaaz yo nopath
 keth Zaz yo eeth hozyaya

Eredetijét CSONTOSI JÁNOS fedezte föl 1876. végén a M. N. Múzeumban, a Kállay-család levelestárában, egy 1485-ben költ latin levél végén, melyet Paksy Lajos és ENYINGHY TÖRÖK IMRE írt Kállay Jánoshoz, a kinél Parlagi György leánya, Krisztina, Török Imre arája és egy év múlva felesége, azidétt mint sógoránál tartózkodhatott (SZILÁDY). Az emléket ugyancsak Csontos János tette közzé a Századok 1877. évi januáriusi füzetének «Vegyes közlések» c. rovatában (94. l.). Utóbb a M. Nyelvőr márcziusi füzetében (110. l.) NAGY GYULA irányította rá a közönség figyelmét és SZILÁDY ÁRON foglalkozott vele a R. M. K. T. I. köt. 373. l.

1. s. *Emericus The.* = Emericus Therek.

SIRALOMÉNEK BOTH JÁNOS VESZEDELMÉN.

1. Gondom nekem yo nagy Ift . . maſthan nem volna
 Feleym . . thyztheffleghewm twdom nagy .olna
 hogy az en zolgalth vram m . . nem holt volna
2. Ream mykor ew zemeyth yoban vethethe vala
 zolgalthom ew nala . . kellemethefb wala
 az wezedelmet az en vram akoron valla

3. *El valazthaak en vramath az nagy zolgalathra
kewetfegeen el Bel kewldeek therek orzagba
byzyk wala mathyas kyraly therek Chazarban*
4. *Gondya vala en vramnak az nagy kewethfegbel
kyrlnak ees megh ylenthe ew bezedebel
Bekeffegel hogy megh yewne chazar feldebel*
5. *Oh mely ighen hamys hythnek Az kyral hyth wolth
Kyt Both Janos az Chazarthol neky hozoth wolth
Ky hyth melleth az een vram ymmaran megh holth*
6. *Rea vewe az en vram az nagh kewethfegheth
megh akara yelenthe.. az thyzthef..gheth
Magah yol twda hogy oht thalal fok elenfegheht*
7. *Ig Be theleek en Vramnak az nagy gondolafa
kybawl vala kyrlnak yghen nagy Banathya
mert zemewel az kewetheth thebe fem lathya.*

Először közölte DÖBRENTAI GÁBOR a Régi Magyar Nyelv-
emlékek II. kötetében (Buda, 1840) a 39. l., a következő jegy-
zet kíséretében: «Eredetije, vagy közelkorú másolata Pesten a
Kaposmérői Mérey nemzetség levéltárában a Paksy nemzetség-
hez tartozott jegyzőkönyv utolsó levelének másodfelén. Közlé
Mérey László cs. kir. aranykulcosos úr Döbrentei Gáborral, ki
le is másolá 1838-ban.» Ugyancsak Döbrentei foglalkozott először
az emlékhöz fűződő kérdésekkel (Id. m. 362—363. l.). Utóbb
Szilády írt róla (R. M. K. T. I. 302—303.), de saját megjegy-
zései csupán a darab nyelvére vonatkoznak.

A szerény elegia szerzőjét a versfők tanúsága szerint
GREGORIUSNAK hívták. Gregorius deák, mint az ének elmondja,
a meggyászolt Both Jánosnak állott szolgálatában; azonban
uráról azonkívül, a mi róla az énekben foglaltatik, hogy t. i.
Mátyás király követe volt és mint ilyen törökországi második
útjában elpusztult, — semmi egyebet nem tudunk; illetőleg az
a kérdés, hogy a versezet melyik Both Jánosról van írva, még
eldöntésre vár.

TOLDY 1493 tájára, SZILÁDY 1490-re tette a műnek költét
(id. m. IX. l.), de az időnek ilyen pontos meghatározásához

adatok egyáltalán nincsenek. Csupán annyi valószínű, hogy a hű szolga még Mátyás idejében öntötte rímekbe fájdalmát. (Vö. mert zemewel az keweteth thebe fem lathya.)

Figyelemreméltó a dolgozatnak rhythmusa. A mű, mint látható, 4, 4, 4, 1 szabású tizenhármas és 4, 4, 4, 2 szabású tizennégyes sorokban van írva, de úgy, hogy az előbbieik közé egy-egy 3, 4, 4, 1 és 5, 4, 4, 1, — az utóbbiak közé viszont egy 4, 3, 4, 2 szabású sor keveredik. Ez a dolog részben könnyen érthető: a 4, 4, 4, 1 keverése 3, 4, 4, 1 és 5, 4, 4, 1 sorokkal, a magyar versnek többször említett sajátságán alapszik. Viszont érdekes, hogy a 4, 4, 4, 1 és a 4, 4, 4, 2 typus együttes használata XVI. századbeli verselőinknél is előfordul. BATIZI ANDRÁS írja 1530-ban:

Aldott légyen mindörökké az Atyaisten,
Dicsértessék magasságban az Fiúisten,
Egyetemben vigasztaló Szentlélek uristen.

VALKAI KELEMEN-nél 1545-ből ismét ilyenén helyek találhatók:

Az más ember feleségét csak meg se tekéntsed,
Olyan módon, hogy te ötet az bűnre intsed,
Mert megtöröd az istennek parancsolatját,
Szinte ugyan, mintha tennéd bűnnek állapotját.

Tiszteltessék mindörökké dicső Szentháromság,
Nevedjék mi közöttünk az egy igazság,
Tanólhassuk, honnat legyen lelkünknek orvosság,
Hogy ki miatt megadassék az örök bódogság.

Azonban mind a két typust tisztán, egyéb sorokkal való keverés nélkül is használják. A Nyilas István és Zsámboki Anna szájába adott *Házások éneke* 1548-ból, Tinódi verse a *Sokféle részögrül* ugyanez időből, az *Emlékezzél, mi történék, Uram, mirajtunk* kezdetű szép jeremiád, Balassa Bálintnál a *Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása* kezdetű ének stb. elejétől végéig 4, 4, 4, 1 sorokban van írva; a 4, 4, 4, 2 sor viszont végítetlenül használva előfordul a *Cantio Petri Berizlo* cz. becses versezetben (I. a.) és számos újabb verses munkában.

Hihető, hogy Gergely deák mind a két typust az eleven népköltésből merítette. Való ugyan és méltó a megemlézésre, hogy a 4, 4, 4, 2 szabású tizennégyes a deák hymnus-költészet-

ben sem volt ismeretlen (v. ö. *Omnis mundus in cunctetur Christo salvatore, Casta mater quem concepit Gabrielis ore.* WACKERNAGEL, i. m. I. 215.); azonban még inkább méltó a figyelemre, hogy a *Kön. Tör.* egy részecskéje (*Királyoknak királyának szent arany oltára*) ugyancsak ezt a formát szövegeztet meg nagy szerencsével. Utóbb, a *Cantio Petri Berizló-n* innen, a XVI. századtól kezdve, mind sűrűbben fordul elő verselőinknél (v. ö. *Szkhárosi*: Az átokról, Pál érsek levelére a. v.; *Szegedi G. Ék.* 146. Csak te benned uramisten vagyon bizodalmunk stb.) és különösen a népköltészetben, a melynek máig kedvelt formája. De nem csupán a magyarság, az oláhság is használja; így történik, hogy BALASSA BÁLINT «Mint sík mezőn csak egy szálfegyedül úgy állok» kezdetű versét az oláh «Szavu nu laszenkansa fata» kezdetű éneknek nótájára készíti. Sőt utóbb az élénk, pattogó sort némelyek éppenséggel oláhosnak érzik. (*Fabó*, i. m. 117. l.).

Annyi bizonyos, hogy az alak mélyen gyökerezik a magyar lélekben. Különösen figyelmet érdemel, hogy nemcsak mint ének-, hanem mint táncz-rhythmus is szerepelt, sőt FABÓ szerint a régies erdélyi táncznóta typicus rhythmusának tekinthető. Mint ilyenről föl lehet tenni, hogy Gergely deák sem tanulta írásból, hanem a népköltészettől; s erre lehet visszavinni azt a könnyűséget, a melyvel régi poétáink műveiben a 4, 4, 4, 2 megszólal.

1. vsz. 1. s. Ift(en); 2. s. Feleym(nél); 3. s. hogy (ha); m(eg).

6. vsz. 2. s. yelenthe(ni); thyzthef(se)geth.

NE HAY WALO YO MATHYAS KYRAL

1. ⁴ Ne hay walo yo mathyas kyal
lok orzagokath the byral
Nagy dicherethte Akoron walaly
ellenfegednek ellenne allal

2. hatalmassagodath yelenthed
bechnek hog warofath the meg veuued
ekes fereged oth felethed
kyraly zeked benne helheztheted

3. Nemeth orzagoth mykorth kewanyad
zenth koronahoz walazthad
ees nagh fok rezre haffogatad
magyary wraknak tyztwl mynd el oztad
4. Akoron the lel oly igen draga
theged kewanya che praga
meg herwadoz oth zep zeld aga
nem kelemethes neky wiraga
5. Terekechtwl nerel ayandokokath
ne puztythanad orzagokath
ne kerengethned bassayokath
ne fenegetned w chazarokath
6. Igekezel wala fok orzagokra
ees nag hathalmas warofogra
az vizen alo welencere
ees benne walo [bwlh] belch olafokra
7. Magyar orzagnak fenes thykere^{laga}
ees rethenetes baynaka
numuroltaknak kies haylaka
nagh ekeffegnek ees the walal oka
8. Nagh ekeffege thyzteffegennek
nagh batorfaga felelmenknek
otalmazoya magar nepeknek
rettenethes lel az lengeleghnek
9. Kyr लोक kezeth lel the hatalmas
ees nagh igeknek dyadalmas
neped kezeth nagh byzodalmas
leg h wriftennel Imar nugodalmas

Eredetije a *Gyöngyösi* C 4. lapján, a M. T. Akadémia könyvtárában. Először DÖBRENTAI tette közzé 1840-ben, a Régi M. Nyelvmélekek II. köt. 5—6. l., képmás kíséretében. Ism. SZILÁDY, R. M. K. T. I. 303—306. ZOLNAI, Nyelvmélekeink a könyvnyomtatás koráig, Bp. 1894., 223—225. (Képmással.)

Keletkezését, különösen utolsó sorának «immár» szavára támaszkodva, már DÖBRENTAI 1490-re, Mátyás halálának évére tette. (Id. m. 364. l.) Irodalmi becséről nem igen történt emlékezet, pedig ez a mű nemcsak tiszta, erőteljes nyelvű munka, hanem a középkori magyar lyrának egyik lehangulatosabb terméke.

Versalakjáról TOLDY (A magy. költ. tört. Pest, 1867. 88. l.) mindössze annyit tud mondani, hogy «egyenetlen négyesekben iratott». SZILÁDY szerint (id. m. 304. l.) «3 és 2 szótagú ütemekre oszló 10 szótagú sorainak alkotása igen hasonló a... Szent László-hymnuséihoz». Csakugyan a Mátyás-dalnak érdekes tulajdonsága, hogy soraiban az ötödik szótag után (elenyésző csekély kivétellel) metszet van és jókora része a László-hymnus rhythmusa szerint könnyen ütemezhető; pl.

Igyekezel | vala || sok orszá | gokra
és nagy ha | talmas || váro | sokra,
az vizen | álló || Velen | czére
és benne | való || bölcs ola | szokra...

Lehet azonban, hogy GÁBOR IGNÁCznak van igaza. Gábor régies dimetereket lát a versezetben:

Néhai való | jó Mátyás király,
sok országokat | te bírál,
Nagy dicséretet | akkoron vallál,
ellenségednek | ellene állál.

Erre vallana egyes sorok terjedelmének csekélyisége, mely útjában áll, hogy a metszeten túl levő szótagokból elevenebb tactus-pár kerekedjék:

Sok országokat || te bírál...
theged kíványa || cseh Prága...

1. vsz. 1. s. *Ne hay walo*. ZOLNAI GYULA szerint hibás szó-lás, e h. *Ne ha walo* és akként magyarázható, hogy az író először ezeket a szavakat írta a codexbe: *Ne hay yo mathyas kyal*; utóbb a szöveget *ne ha walo yo mathyas kyal*-ra akarta változtatni és a *hay yo* fölé odaiktatta: *walo*, de a *hay y*-ját ugyanakkor elfeledte kitörölni. (Vö. ZOLNAI, i. m. 224. l.) Sokkal elfogadhatóbb azonban SIMONYI ZSIGMOND nézete, hogy a «néhai való» kifejezés hibátlan, régies szerkezet és a *Salve*

mundi salutare fordításában előforduló «megfeketült nap lévő színöd», «megfeketült hó lévő testöd» szólásokéval azonos természetű, vagyis *néhai való* a. m. *néhai*. Vö. *Komjáti*, Sz. Pál lev. 36. Az mostani való idők; *M. Nyelvőr*, II., 234: Elmúlt való esztendőben, 1653. (*M. Nyelvőr*, 1907., 97—98. l.)

7. vsz. 1. s. Eredetileg a sor semmikép sem végződhetett a *thykere* szóval, hanem olyannal, a mely a következő három sor végével rímelt. Ez a szó némelyek szerint *világa* volt, míg mások a *csillaga* mellett kardoskodnak.

9. vsz. 2. s. *igeknek*, latinos szerkezet, *igekben* (ügyekben) helyett.

SUPRA AGNŐ.

Supra agnő löck fel kabla
Haza yöth fyryedt tombi catho
a te zyp palafchtodban
gombosch fcharudban
haya haya Wiragom

Eredetijét KRIŽKO PÁL fedezte föl Kőrmöczbánya sz. kir. város 1505-iki számadáskönyvének címlapján (*Registrum super exactione pecuniarum vinorum vrgelth et appreciationum Ciuitatis Krempnicensis In Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quinto sub Iudicio Domini Valentini Palusch.*) és ugyanő tette közzé képmásával együtt a Századok 1876. évi folyamában (328—329. l.)

Križko szerint a rövid versezetet «a hivatalos működésnek színhelyéről ugyanazon évben eltűnt KREUSL JÁNOS kőrmöczbányai jegyző írta, a mint ezt a kézvonások tisztán és világosan előtűntetik», a számadáskönyvbe, a melynek levéltári jelzete: Tom. I, fons 32, fascic. I, nr. 4.; maga a versezet pedig nem egyéb, mint «valamely magyar népdal töredéke». A szövegnek pontos és helyes olvasását s értelmét azonban a fölfedező nem tudta megállapítani. Szerinte a dal két első sora «mostani helyesírással» a következő: «*Supra agno sok fel kabla* (talán: *kapta*?) haza jött, férjed Tombi Kató»; egyéb-iránt ehhez a dologhoz való elégtelenségét maga sem titkolta, botlásain pedig a Századoknak még ugyanabban a füzetében (330—337. l.) segített SZILÁDY ÁRON fejtegetése. Szilády a szó-

veg két szavára nézve azt hiszi, «hogy a német Kreusl nem jegyezte meg jól a hallott dalt» és a *Supra* helyett *sutra* (= félre!), a *sock* helyett viszont *szókj* volna a helyénvaló; a szöveg többi része azonban jól van leírva: *agnő* a. m. aggnő, *kabla* a. m. kabala (kancza), *tombi* a. m. tombj, azaz ujjongj, örveendőzzél, a *catho* — a rím kedvéért — valószínűleg *Kata*.

Ezt a magyarázatot általánosan elfogadták, csupán a *supra*: *sutra* ellen emelkedett kifogás. BEÖTHY ZSOLT az Egyet. Philologiai Közlöny 1877. évi (I.) köt. 142. l. azt a hitét fejezi ki, hogy «a *supra* szóban nem kell leírási hibát keresnünk... Az ország számos vidékén él ez a szójárás: a *zsupra* a *vénasszony-nyal*! *zsupra* való a *vénasszony*!... Eredete a boszorkánypörökre vezet s rokon azzal a másik közmondással: a *vénasszony* égetni való. De alkalmazásukban lényegesen különbözökké lettek. Az utóbbi a haragnak, gyűlöletnek kifakadása: égetni való a *vénasszony*, mert gonosz és másokat is megront. A *zsupra* pedig csak ott szokták küldeni, a hol nem meggyalázni, hanem csupán nevetségessé tenni akarják, tréfálkoznak vele. Alig jelent többet, mint hogy a *vénasszonynak* már itt, a fiatalok között, nincs semmi keresete. Ebben az értelemben használja az ének szerzője. Eltekintve tehát attól, hogy ha a *supra*-t *sutra*-nak olvasnók, íráshibát is kellene föltennünk s még így is kevésbé szokott szólásformát kapnánk (nem annyira a *sutra*, mint inkább a *sutba* divatos): természetesebben kereshetjük talán az említett szójárás alkalmazását.»

Utóbb (*Irodalomtört. Közlemények*, 1897. 248. l.) SZILÁDY megváltoztatta véleményét. «Van egy hegedűs énekünk, mely Szkárosi H. Andrásnak *Mindez világnak im' esze veszett kezdetű* zsoltárára emlékeztetőleg *Fenékkal fölfordult már ez széles világ* sorral kezdődik. THALY K. a Szencsey-codexből közli (*Vit. én. II. 81. l.*) pár obscenus stropha kihagyásával. Ettől sok tekintetben eltérő XVII. századi szöveg van előttem, melynek utolsó vers-szaka előtt, hol THALY nem jegyezte kihagyást, ez a makkaroni stropha áll:

Surge *supra* frater, abeamus inde,
Non est hic becsület...

Egy-két latin szó elébb is találkozik az énekben, ennek a strophának kezdete pedig (*Surge supra*) annyira egyez a virág-énekekkel, hogy az ebben használt *Supra* szónak szinte lehetetlen egyéb értelmet tulajdonítanunk, mint a mit amabban a

Surge supra fejez ki.» Vagyis: a *Supra agnò* annyi, mint *föl banya, szökj fel banya.*»

A fölmerült vélemények közül kétségtől ez a leghelyesebb. Kreusl János következetesen *sch* betűcsoporttal jelölte a magyar *S* hangot (vö. *palascht, gombasch, fcharu*); tehát a sulót bizonyára *schut*nak, de a zsupot is *schup*nak, legfeljebb *zup*nak írta volna. A vers kezdő szavát az adott körülmények között *szuprának* kell olvasni, bár viszont ebben az esetben meginog az a vélemény, melyet annak idején KRIŽKOVAL együtt SZILÁDY is táplált, hogy a dalocskát népdalnak kell tekinteni. Nem tehető fel ugyanis, hogy a nép deák szavakat énekelt volna. Valószínűbb, hogy az emlék tanult embernek alkotása, mint FABÓ B. írja, «vidám táncznóta, melyben egy menyecskét biztatnak, hogy tánczczal fogadja hazaérkező urát» (*A magy. népdal zenei fejl. 61—62. l.*), vagy még inkább valami szerelmes természetű vén asszonyra készített csúfolódás, ama csúfolódó versek egyike, a melyek közül egy párt valamivel utóbból örököltünk.

Legutóbb *Borzovai Nagy Ottó* külön könyvecskét szentelt a rövid emlékeknek (*Zsupra agnò*, Budapest, 1918.) és azt akarta bebizonyítani, hogy a Kreusl-féle szöveg «egy részeges középkori nótárius durva, trágár tréfája.» A kísérlet azonban csütörtököt mondott; a könyvecskének egyedüli érdeme: az emlék pompás képmásának közlése; viszont önkényes, erőltetett magyarázatai és következtetései az irodalomtörténetnek egyáltalán nem váltak hasznára.

CANTIO PETRI BERIZLO.

1. Mynd ty nepek bankogyatok pispek vezedelmen,
mert tygyatok mygh Iften Zegele az ew yo Zerencheyet,
nem Vralkodek Terek Czjazar soha az ew feyen.
2. Im lattyatok ellenfegyth fok helen megh gyewzte,
Terekeknek fokafagyt rolatok el izte,
mellettetek megh holtat yngyen ew nem nezte.
3. Kytek twgya ithon ewlwen az ew fok keoltfegeth,
es koroskynt myndenfele nagy gond vyfelefeth,
mert az tywe ew feyeben ew megh ewzeolefeth.

4. Hadakozo soha nem nyer egy vyadalbannes,
ha nem lezen ygaz hytew megh az nyerefeghben,
wagy tyztasagh kywel nynchen akar mykoronnys.
5. Az Zott mongya Zanchyak Wayda az ew foglagaban,
yay hogy vezek Zegyent vallek en batorfagomban,
egy pap myat nagy kart vallek en Waydafagomba.
6. En nem valek ygz hytew zegyn horwatoknak,
fok rabolaft enys teottem az ew welaloknak,
azert fogwan tart maft engemeth egy haragos pap Ban.
7. Lam nynchen maft ky engemeth megh zabadytanna,
menthet Isten ha mykoron ezt megh twdhatnaya,
es en ream ew zemeyth wayha fordetannaya
8. De ha engem ew ez vttal ytt megh nem fegyllend
es ynneyten es foglagbol engem ky sem vyend,
teobbe neky en nem hyzek ha ytt el feledend.
9. En ky walek Zendewrewben egy haragos Nagy Ban
sokat dwltam myndenfele, az en Lowam hatan
azert fogwan tart maft engemeth egy haragos Pap Ban.
10. Zeretnem azt ha engemeth Magyarok nem latnanak,
bator ynkab ez foglagban yttten le wagnanak,
az Angyalok Menyorzagban ottan ragadnanak.
11. Az sem choda hogy en vagyok maft yll nagy foglagban,
mert lakozyk nagyfok Isten az Magyar orzagban,
kyk zegellek az pap Bant az ew Banfagaban.
12. Batorfaggal ewk fegylyk [az Pap Bant az ew Banfagaban]
es nagy Nyerefegel
tyzteffegel vyteffegel pynzel es bewfegel
awayg penyglen Terek Vaydaknak az ewnen feyekel.
13. Ahol vynak ew hwzary ott vygan oztoznak
ew zolgay az morhaert chak megh sem bantatnak,
gyakor helen vygan laknak mynd magyarol zolnak.

14. Tegetlen ym az patyolatot, mynd kopyawal myrek,
Nemel Terekek fa teteyerewl azt orozwa nyzek,
[reftellenek le zallany mert] nem merynek le zalany mert
ewk az reftellek.
15. Kewes kar nekyl nem lehetnek zegen kerefztyenek,
de megh halanak immar ketzer oly nagy fok Terekek
fyralmas maft Terek orzagban az ew eneknek.
16. Kenyeregyewnk az Vr Istennek my mynd feyenkynt
hogy ne haggyon Terekeknek dwlnya korofkynt
batorichon Vyadalhoz mynket mynd feyenkynt.
17. Ez eneket ezer ewt zaz tyzen ewt eztendewben
Zabatkay Myhaly zerze egy nagy jo kedweben
egy zenth gyergynek ynnepenek nemes kezdeteben.

Eredetije *Jankowich Miklós* birtokában volt. Jankowich «az ének pár szakát» közlötte TOLDYVAL (*A magy. költ. tört. Budapest. 1867. 89. l.*), a ki aztán az első és utolsó strophát beiktatta irodalomtörténeti kézikönyvébe (*A magy. nemz. irod. története, Pesten, 1851. II. köt. 103. és 104. l.*). Mivel a kéziratnak időközben nyoma veszett, SZILÁDY 1877-ben a R. M. K. T. I. kötetében (204. l.) szintén kénytelen volt beérni a Toldytól közzétett két vers-szak lenyomatásával. Két évvel utóbb megkerült a teljes szöveg, csak hogy nem eredetiben, hanem másolatban, mely Jankowich gyűjteményéből származott, de nem az ő kezeírása. Az iratot SCHRAUF KÁROLY cs. és kir. levéltárnok küldötte a Magyar Történelmi Társulatnak és SZILÁDY ÁRON ismertette a Századokban (1879. 336—344. l.), majd a R. M. K. T. II. kötetében (365—367. és 482—487. l.), míg végre — ugyancsak Schrauff dr. jóvoltából — maga az eredeti is napfényre és ÁBEL JENŐHÖZ jutott, a ki az Egyetemes Philológiai Közlönybe (1888. 529—534. l.) alapos értekezést írt róla s egyben az első lapnak képmását is publicálta.

Az éneket, mint a versfejekből és az utolsó vers-szakból következik, SZABATKAY MIHÁLY szerezte 1515-ben, Szent György ünnepének kezdetén «egy nagy jó kedvében»; a verszetnek hőse pedig Beriszló Péter veszprémi püspök, horvátországi bán, kinek életrajza VERANCICS ANTAL Összes Munkáiban (II. köt., Pest, 1857. 221. és köv. ll. a Monumenta Hungariæ Historica. II. osztály: Írók, III. köt.) olvasható.

Sajátságos azonban, hogy SZABATKAY MIHÁLY 1515-ben bánkodik a püspök veszedelmén, holott Beriszlóról tudva van, hogy 1520 május 21-én, a koreniczai ütközet alkalmával vesztette életét. A szétvert ellenség győzelemittas üldözése közben egy útjába eső fatörzset akart keresztülugratni, azonban lova felbukott; vitézei közben elhaladtak és csupán két inasa maradt mellette. Míg ezek a paripát újra nyergelték, valami hatvan török reájok bukkant és megrohanta őket. Az inasok elszaladtak; a püspök azonban szembeszállott és emberül viaskodott, míg végre jobb csipején megsebesítették, kövel agyonverték s lefejezték. (Vö. R. M. K. T. I. 484. l.)

Mivel a biographia adata helyes, SZILÁDY szerint az ének végső strophájában olvasható évszám (1515), «bármilyen módon jutott oda, hibás és 1515 helyett kétség nélkül 1525-nek kellene állani» (R. M. K. T. I. 483. l.). A föltevést támogatni látszik az a körülmény, hogy a kézirat az ő hangot rendszerint *ew*-vel, néha azonban *eo*-vel (*keoltjeg, ewzeolejeth*) jelöli, tehát esetleg hibás másolatnak tekinthető; de ÁBEL JENŐ nem járul hozzá az egyébként plausibilis gyanításhoz. Nem tartja valószínűnek, «hogy Szabatkay, ki Szilády szerint azok közül lehetett, kik Beriszló költségén éltek, jötevője halálát csak öt évvel annak bekövetkezte után énekelte volna meg és hogy abban a püspök viselt dolgairól mint «tegetlen», minap történetekről emlékeztetett volna meg (v. 40.).» «És azután — folytatja egyebek között — MARNAVICH említi Beriszló Péter életrajzában (*Verancsics A. össz. munk. 1857. II. p. 232.*), hogy a püspök olykor álruhában kémlelni járt (mutato habitu exploratis omnibus locis in quæ irruptio erat facienda) (és) 1515-ben sokat harczolt a törökkel (uo. p. 249.); nem lehetetlen, hogy egy ilyen kémjáratkor vagy tán más alkalommal halálának híre kelt és hogy ez az álhir indította Szabatkay Mihályt arra, hogy... megsirassa ura, jötevője halálát.» (*Egyet. Phil. Közl. 1888. 534. l.*)

ÁBEL JENŐ okoskodásának kétségtelenül hibás része: a *tegetlen* szóhoz fűzött megjegyzés. SZILÁDY szerint a török rab éneke a 14. vsz. végéig terjed; ÁBEL ugyanazt már a 12. strophával befejezettnek tekinti (id. h. 534.), holott a 13. vsz. még mindig a püspök huszárainak víg osztozásairól és lakásairól beszél, a 14. vsz. pedig az előzőnek témáját folytatja, tehát szintén nem illik a sirató Szabatkay szájába. Sziládynak igaza van: a *tegetlen*-t a török rab mondja, belőle tehát az ének korára következtetni nem lehet; viszont azonban az sem lehe-

tetlen, hogy a rab énekéhez még a 15-ik versszakot is hozzá kell számítani. Valószínű ugyanis, hogy ennek a strophának értelme a következő: «úgy látszik, hogy szegény keresztyéneknek is van egy kevés káruk, de a törökök közül már kétszer annyi meghalt»; ezt pedig csupán a rab mondhatja, nem pedig Szabatkay Mihály, a ki nagyon is érzi, hogy a püspök halála nem «keves kár», hanem jelentékeny csapás, mely «mind a népek»-nek bántódását érdemli.

Lehet, hogy a versezetből a 15. vsz. után egy A-val kezdődő stropha hiányzik; de ha a vers-szerző szántszándékkal mellőzte a magyarázatást, hogy «ime, ilyen ember veszett el a püspökben, még a török rab is elismeri félelmes vitézségét, tehát — »a könyörgésre szólító 16. stropha még akkor is jól fejezi be a drámai szerkezetű és előadású versezetet. Sőt tán még jobban, stílszerűbben, mintha Szilády óhajta szerint «átmenetet» függesztettek volna eléje.

Csak sajnálni lehet, hogy Szabatkay Mihály személye és pályája teljességgel ismeretlen, mivel énekének tanúsága szerint figyelemre méltó alakító tehetséggel volt megáldva. «Sirató verset írt, de úgy látszik, nem a szokásos mód szerint, hanem saját felfogással. Hőse halálát nagy, országos veszteség gyanánt tünteti fel mindjárt első sorában és strophájában. A 2. és 3. versszakban a veszteség nagyságához illő általánossággal érinti a közönségesen ismert vitéz püspök kiváló érdemeit. A 4. versszakban foglalt reflexiót a legcsekélyebb vonatkoztatás nélkül, de oly helyesen következteti az előbbieket után, hogy az olvasó nem akarva is kénytelen azt a megénekelt hősré alkalmazni. Az éneket bajos lett volna tovább is ily általánosságban folytatni, a nélkül, hogy a szerző ismétlésbe ne essék s éneke siránkozó tirádává ne fajuljon. Ideje és helye volt az érdemek részletes felsorolásának, melyekből bizonyosan telt volna néhány stropha. A költő nem ezt teszi, hanem a vitézi tettek közül kiválasztja a legfőbbet és legismertebbet, melyet Beriszló Péter mint csak akkor tájban kinevezett horvát bán 1513 augusztus 15-én a Dubnicza és Kosztenicza közt vívott csatában vitt véghez. Ott ugyanis a túlnyomó török sereg vezérével, Bali vajdával mérkőzött meg, kit buzogánnyal sujtott le s fogolylyá tett. Ezt a rabot szólaltatja meg a költő s énekelteti vele hőseinek dicsőségét egy közbeszótt énekben, melynek minden sora jellemző s fényes bizonyítéka a magyar költő alakító, egyénítő tehetségének.» (*Századok*, 1879. 340. l. R. M. K. T. I. 483.)

GESZTHY LÁSZLÓ ÉNEKE.

1. Ez wegh puztafaghrol megh e.... kez.... el ne weznetek,
Az Regy jo neueth megh eleu....
Kereztyenfeghnek jo verthy, lente lennetek.
2. Zegen Mathyas kyar vala Bekefegben,
Merth orzaga.... eggefegben,
Wytezek valanak nala tizteffegben,
Az vrak v..... nagh egeneffegben.
3. Thyw vryften ellen ne ha...ga....ok,
Reghj decretomot cza.... tartanatok
Az dezmath lgazan ky zolgaltatnatok,
Koroskynt Istennek vele aldoznatok.
4. Iften Zyww Maria haborwtol wedyen,
Hathwanban gywletek hogh jo weghre legen,
Jo Layos kiralyonk dyadalmath wegyn,
Mynden tanacztokban ew jo wegeth thegyen.
5. Pefthy Beke Ferencz zywe kett.....
Ky az wendegh nepnek byzyk ereyeben
Thewrewk czazarth thewry.....
Mynden ennekewel vetteth Bezedeben.
6. Gezthy Lazlodyak zerze ez eneketh
Magyarorzagh vala nagh few zywkfegeben,
Az wegek valanak mynd el vezendewben
Ezer ewth zaz hwzon ewth eztendoben.

Eredetije — egy szakadozott papírlapon — a M. Nemz. Múzeum birtokában. Fölfedezője, NAGY IMRE, 1877 elején bukkant rá és még ugyanabban az évben, febr. 27-én, a múzeumi könyvtárnak adományozta; szövege hű kiadásban a Magyar Könyvszemle 1877. évf. 72. l. olvasható. Ism. SZILÁDY, R. M. K. T. I. k. 377—378. l.

Az éneket az utolsó vsz. szerint GESZTHY LÁSZLÓ deák sze-

rezte 1525-ben. NAGY IVÁN két Geszthy Lászlót ismer abból az időből: az egyik Szapolyai Jánosnak lovashadnagya volt, a másik 1529-ben János király hívei között harczolt (Magyarorsz. családai IV. 386.) és SZILÁDY az utóbbit véli a versezet szerzőjének, bár hozzáteszi, hogy a László nevet a Geszthy-családnak más tagja is viselhette. Megjegyzendő azonban, hogy *Ladislaus Gezthy de Thoththelek* már Lajos királynak egy 1524-iki oklevelében említették mint a ki a-váradí paulinusokat egy fudi (Bihar vm.) birtokrészbe majd beiktatja. (Budai orsz. levéltár: D. L. 23954. Bunyitay-Rapaics-Karácsonyi, Egyháztört. Eml. I. köt. 136. l.)

Maga az emlék kétségkívül hosszabb dolgozatnak töredéke részeit, mivel az 1—4. vsz. fejbetűi szerint a versfők eredetileg a Geszti, vagy Ladislaus Geszti (GEZTI) nevet rejtették, részben mivel az ének eleje világosan valamely *wegh puztafagh*-ról emlékezik, melyet a hiányzó előzményekben kellett az írónak ismertetnie.

1. vsz. 1. s. Szilády szerint:

Ez *wegh puztafagh*-ról *megh e....kez....*
 . . . . . el ne weznetek.

Az *e....kez....* valószínűleg *e(mle)kez(netek)* maradványa.

1. vsz. 2. s. *eleu....* Talán: *eleu(ennétek)*.

1. vsz. 3. s. *lente*. Tollhiba, melyet az író elfelejtett kitörülni.

2. vsz. 1. s. *kyar*, e. h. király.

2. vsz. 4. s. *v.....* = *v(alan)ak*).

3. vsz. 1. *ha...ga...tok* = *ha(bor)ga(na)tok*.

5. vsz. 1. s. *Pesthy Beke Ferencz*. Szilády szerint „rokona vagy épen fia lehetett azon Beke Jakabnak, ki 1487-ben tanácsbelije, 1503-ban pedig bírása volt Pest városának. (*Rómer, A régi Pest, 1873. 64. 65. lapján.*)»; — *kett...* talán *kett(ségében)*.

5. vsz. 3. s. *thewry.....* SZILÁDYNÁL: törí (v. ö. 378. l.) *hi(zel)kedésé(ben)*.

CANTILENA

1. Felelmes zŵonek enghem aleytatok
 reghy yo barathym nekem kyk valatok
 gyakorta zeph zowal hozzam yarolatok
 enghem meg chalatok

2. *Rementelen dologh ky hazwgnak hyzen*
merth zeph bescedewel chak loth toled vescen
awagh twl maffelöl ellenfeged lescen
raytad scegent tescen
3. *Ÿ azok nem gondolnakh ez yl' bescedekkel*
ky magokoth kelletyk hyzelkedefekkel
nyayafon bescelnek o feyedelmekkel
el vesnek nyelwekkel
4. *Ÿ Nagh vrak kyk vattok zolok ne bannyatok*
feyer zeph ezwtos ekes thw zablyatok
vele pogan nepeth kerlek ne vagyatok
es thw ne banchatokh
5. *Ÿ Cyntalan dolgokoth tw ne zerezetek*
fodor hayatokoth meg féé fefolyetek
dyakok | ³³⁹ el mentek leanyokoth neztek
scegenfeggel noztok
6. *Ÿ Wgedeth ne vyfellyed egh hazy papokkal*
mert ha bewethethe magath nyayaffagra
nenkel neky penzed vygad leanyodwal
megh chalnaك zawokkal
7. *Ÿ Serenyen futamnak tancban az leanyok*
nylwan oth megh lathywk az o yamborlagyth
fertelen ha lend az o yamborlagok
oth el hol partayok
8. *Ÿ Cepkek hazatoktol messce ne lepyetek*
ydonek yawaban tykakoth wltöfetek:
scemerem kapalny bolchoth rengheffetek
awal el elhettek
9. *Ÿ Samfomnak aleyta az por onnon magat*
latod nagh haragyath nem tyztely vrat
fogyad megh zakalath veddel chak yozagat
megh alazza magath

10. *ŷ* Az korth az papoknak vala tyzteffegek
mykoron egezlen al vala zerzetek
tawol vala tölök gallerus kontófo
veres [p]beretrayok
11. *ŷ* Penztöl el futamtak zwr |³⁴¹ ben be oltöztek
zepen ha bescelnek kewefeth nem vesnek
forentokot kernekh ladaban gyöthnek
vele nem epeythnek
12. *ŷ* Az reghy yo keralyok myglen orflaglanak
ygazak valanak az sceghen orfagnak
ygazak valanak zent coronanak hywen zolgalanak
awal aldozanak
13. *ŷ* Tennyé kellene ezt az nagh vraknak
hogh fok lyka vagyön erdön az rawafnak
nynch byrodalma rayta agaroknak
halal az nywlaknak
14. *ŷ* Ighen kewes hayok zantalan yozagok
erös regulayok kewes zolozmayok
barfonyos zolgayok fekete kapayok
az apath vraknak

Eredetije a *PeerC* 337—342. l. Első kiadója RÉVAI MIKLÓS volt. (Elegyes versei, Pozsony, 1787. 296—300 l.) Ism. SZILÁDY, R. M. K. T. I. 373—376. l. GÁLOS REZSŐ, Irodalomtört. Közlemények, 1906. 251—253. l.

TOLDY FERENCZ szerint «kétséggkívül a Jagellók korából való» (Magy. Nemz. Irod. Tört. Pest, 1851. II. 100.); SZILÁDY ÁRON (id. m. 373—374.) Mátyás idejéből származtatta, mivel 1) «az régi jó királyokra való gúnyos hivatkozást» különösen az akkori «félélmes szívű elégedetlenkedés szerette hangoztatni», 2) «a fejedelmökkel nyájasan beszélő, magokat hízelkedésekkel kellető nagy urakon is inkább a Mátyás ellen minduntalan fondorkodó, de időről-időre szégyenkezve meghunyászkodó főrangúakat kell érteni, mint a Mátyás halála után tekintélyre többé mit sem adó s hatalmasúl saját kezére dolgozó oligarkhiát», s 3) «a magát Sámsonnak alejtő pór ellen is csak addig fakadozhatott a meg-

fékezett nemesi gög, míg Mátyás halálával oda nem lett, el nem költ a parasztot is védő igazság» stb. Az irodalomtörténet azonban nem fogadta el Szilády argumentumait és a versezet 9. strophájára utalt («Sámsonnak alejtá az pór önönmagát»), mint a mely világosan az 1514-iki pórlázadásra vonatkozik, s utóbb maga Szilády is elejtette föltevését, midőn az Irodalomtörténeti Közleményekben (1906. 253. l.) a versezet szerzőjét a FRANKLNÁL (226. l.) említett FRANCISCUS DE APPATHY személyével azonosította.

Hogy az énekszerzőt *Apáti Ferencz*nek hívták, a versefejekből (FRANCWSCS APATI) világos; hogy világi ember volt és köznemes, azok a támadások tanúsítják, melyeket a papság és főurak ellen intézett; ha viszont elfogadjuk SZILÁDYNak azt a föltevését, hogy «bátran egynek vehetjük azzal a Franciscus de Appathyval, a ki 1518. ápril 14-én iratkozott be a bécsi egyetemre»: cantilenáját, mely a codexben az 1526-ban beírt 356. lap előtt foglal helyet, csakis a XVI. század első negyedében szerezhette.

GÁLOS REZSŐ (i. h.) még szűkebbre akarja szabni azt az időközt, melybe a versezet költe helyezhető. Abból a strophából, úgymond, mely az urakat gúnyolja, hogy sohse bántsák a törököt, legalább fényes marad a kardjuk, az következik, hogy az ének szerzésekor a török veszedelem «már itt van». Ez az időpont pedig az 1520-ik év, vagyis Szolimán trónralépésének esztendeje.

Több mint valószínű, hogy a Cantilena szövege hézagos — erre vall az a körülmény, hogy a versfők a szerző keresztnévét egy betű híjával tartalmazzák; viszont helylyel-közzel az értelem homályossága szövegromlásra mutat; a versezet azonban így is becses korfestő emlék és jellemző képet alkot arról az időről, mely a mohácsi nagy veszedelmet közvetlen megelőzte.

3. vsz. 4. s. *el vejnek*, ered. *el veftnek* helyett.

7. vsz. 2. s. *yamborfagyth*, ered valószínűleg *yamborfagok*.

8. vsz. 1. s. *Cepkek*. Korábban *lepkék*nek olvasták; VOLF György a *Nyelvemléktárban* (II. köt. 103. l.) *Cepkek*nek szedette és *csepkék*nek olvassa, mivel a kéziratban «e szó kezdőbetűje szakasztott olyan, mint a C ezekben: Cantilena, Cintalan, de nagyon különbözik a Legyen hala L-jétől, pedig mind ezeket egy kéz írta. Lehet ugyan, hogy L-nek kellene lennie, hanem hát azt is bajos elhinni, mert a versfökből kibetűzhető név itt szinte C-t követel. Ha ez megáll, akkor a cantilenából csak egy strophá hibázik, mely a 8. és 9. közt foglalt helyet s U-val kezdődött».

(Nyelvemléktár, II. k. XI. l.) — Ha nem *Cepkét*, hanem *Lepkét* olvasunk, a 8. és 9. vsz. kezdőbetűje LS; ezt a két betűt a régiek *literatus*nak magyarázták. (V. ö. *Toldy*, A magy. nemz. irod. tört. Pest, 1851. II. k. 100 l.) Valószínűbb, sőt csaknem bizonyos azonban, hogy a Volf olvasása a helyes, utólag, a R. M. K. T. II. köt. 488. l., ezt fogadta el SZILÁDY ÁRON is. a ki az I. kötetben, habozva bár, a régibb olvasathoz ragaszkodott («A *csepke* szó értelmét nem tudom felvilágosítani; ezért megmaradtam az eddig elfogadott *lepkék* olvasás mellett, melynek az is gyengéje, hogy még Molnár Albert és Párizspai is csak *lövöldék*-et és *leppendék*-et ismer.» I. 375.), de később a *csepké*-t szerencsésen fölfedezte ILLYEFALVY ISTVÁNNAK Colosvárat 1590-ben megjelent Jephta című verses művében: «Im csaknem rab valál s látod mire jutal, *csepkéből* löttél urrá.» Vö. BUCHANANUSNÁL: inopi de sorte dives.) Azóta a «csepke» egyebünnen is előkerült. Különösen méltó a figyelemre, amit MELICH JÁNOS közölt (Magyar nyelv. 1917., 243. l.), hogy a szó a budai basák leveleiben kétszer is előfordul, még pedig az egykorú német fordítás szerint «schlechte und schlimme personen» értelemben.

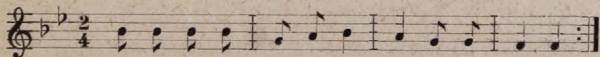
10. vsz. 2. s. *e ezlen*, ered. *egezlen*

12. vsz. 3. s. Szilády szerint (Figyelő, 1877. 314. l.) az *ygazak valának* eredetileg csakis az előző sorban fordult elő.

DALTÖREDÉK.

Batya, batya melly az wt bechkerekere
vram vram ez az wth bechkerekere

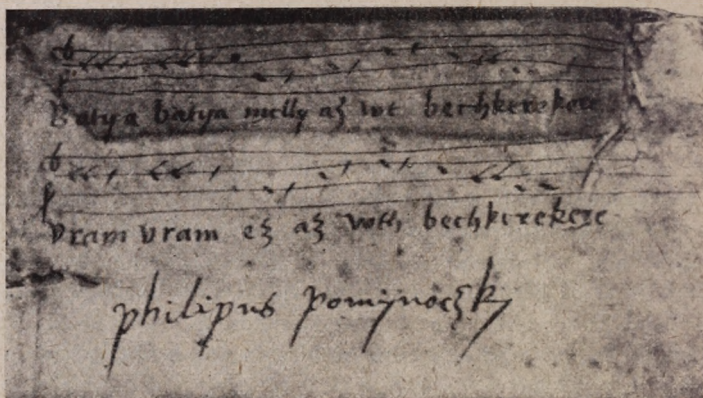
Fölfedezte VESZÉLY KÁROLY tanár a gyulafehérvári Batthyány-könyvtárnak M^o V. 14. jelzetű kötetében, mely a XVI. század első harmadából való (*Varju Elemér*, A Gyulafehérvári Batthyány-könyvtár. Budapest, 1899. 257. l.) és a következő címet viseli: Manuale cuiusdam Fratris Ordinis Minorum Saec. XVI. A töredék a könyv hátsó táblájának belső oldalán, hangjegyek alá van írva, melyeket CSIKY JÁNOS fejtett meg és ismertetett az Ethnographiában (XV. 1904. évf. 121–122.):

és a fragmentum alá oda van iktatva a bejegyző neve: PHILIPUS POMŰNOCZKŰ.

Az emléket legelőször a fölfedező, VESZELY KÁROLY közölte a Gyulafehérvári Füzetekben (I. k. Kolozsvár, 1861. 121. l.) és Veszely szerint a kötetbe írt «egyébíránt nem rossz beszédek» 1528-ból származnak. Második ismertetője és közrebocsátója VARJU ELEMÉR volt (id. m. 116—117. l.), a ki viszont azt állítja, hogy «a dal s a névalírás körülbelül 1515—1520-ból való.»

A két adat ellentétesnek látszik; nem igen valószínű, hogy a kötet tartalma újabb keletű írás, mint a táblára vetett bejegyzések; azonban a dolog teljességgel lehetetlenségnek sem mondható. Annyi bizonyosnak mutatkozik, hogy a fragmentum népdal-töredék, mely mint ilyen már forgalomban volt, mikor Pominoczky Fülöp tollára méltatta, és — következésképp — a középkori verses maradványok számát szaporítja.

NÉPÉNEK-TÖREDÉK 1463 TÁJÁRÓL.

Mikor magyar király zászlóját látá,
Jó lovának száját futni bocsátá.

Zrínyi Miklós, a költő, Mátyás király életéről való elmélkedések cz. munkájában írja Mahumet császárról: «Elkele Jajcza alól mint a füst... Kicsoda ijesztette el? Az isten, a ki Mátyás király nevének oly rettenetességet engede, hogy meg nem meri vala várni senki mezőben, úgy annyira, hogy még a kis leánzók is köz énekkel éneklék vala akkor Mahumet császárról:

Mikor magyar király zászlóját látá,
Jó lovának száját futni bocsátá.»

(G. Zrinyi Miklós munkái. Pest, 1852. 335. l.) Szilády szerint a két vers-sor «a nép versköltésének egyik maradványa» (RMKT. I. 284.); de ez nem valószínű. A nép énekelhette a töredéket, költeni azonban aligha költötte, mivel a két sor hangja épenséggel nem népies és inkább a krónikaírók, mint a népköltés modorát tükrözteti. «Szinte azt mondhatnók, hogy Tinódi modorában írt históriás ének töredéke», írja DÉZSI LAJOS is Tinódi Sebestyén életrajzában (Budapest, 1912. 28. l.) és idézi Tinódinak *Szalkai mezőn való viadal* cz. versezetéből a következő sorokat:

Hamar mindenekvel Jézust kiáltata,
Az ő jó lovokat folni bocsáttata.

MEGSZERZÉS.¹

I.

Vö. 35. l. Az *Anima Christi* kezdetű fohásznak fent, a 35. l. említett fordításokon kívül még egy magyar változata fordul elő codexeinkben. Ez a szöveg, mely a *LobkowitzC* 264. l. olvasható, jóval hívebb a 251—252. l. ugyanott följegyzett magyar-nyelvű *Anima Christi*-nél, sőt alakját és az eredetihez való simulását tekintve a *GömöryC* változatát is meghaladja:

- 1 O vram xpusnak zent lelke
zentely meg engemet,
O xpusnak zent telte
ydvezych engemet
5 O xpusnak zent vere
zaiozieh meg engemet,
O xpusnak oldalanak vize
mosh meg engemet
O .x.nak vereyteke
10 tiztich megh engemet.
O xnak kenzenvedefe
eroffich meg engemet,
O yo iefus
halgas meg engemet
15 es ate febeidkozot
reychel,²
es ne hagi engemet

¹ A RMKT. I. kötetének új kiadása 1915-ben került sajtó alá. 1916 július havára ki volt szedve a kézirat, de az 1918. évi júniusig fölmerült dolgokat utólag még belé lehetett iktatni a szövegbe. A még ennél is későbbi keletű pótlások az itt következő jegyzetekbe kerülnek.

² Kihagyva: engemet.

el zakadnom te tölled,
 a gonoz ellenfegtől
 20 oltalmaz meg¹
 es halalom ideyn
 hyey hozzad engemet,
 hogi ate zentidel
 dichirielek teged en iftennem
 25 mind oröke²

(Nyt. XIV. 89.)

Az emlék, mint már FRICK említette i. m. 57. l., majdnem szóról-szóra egyezik a ThewrewkC 303—304. l. olvasható szöveggel. Az imádságnak, a hogy ma van, mintegy a fele (16—25. s.) kötetlen alakú; föltehető azonban, hogy a mű egészben véve régibb verses fordításnak átírása, olyan valakitől, a ki nem eszmélt a deák eredetire és a szöveget hol megtoldotta (1. s. vram, vö. ThewrC: *en edes uram*; 24. s. *en iftenem*), hol rövidség okáért összerántotta vagy megcsonkította (16., 20., 25. s.).

II.

Vö. 120. l. A *DöbrenteiC* doxológiája kétségtől kívül versnek készült. Az ú. n. kis doxologia ugyanis prózai alakban megvan a codex 15. lapján, az I. zsolt. végén, s így szól: «Dilöfig: attanak es fionak: es zent lileknek: mikent vala kezdedbe imar: es mindenkor: es mind orököl: oröke amen». [Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto, sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.] E mellett a codex egybeült is jelzi a doxologia kezdetét, jelesül: a 120. l. a XL., a 159. l. a LXXXV., a 200. l. a OXL., a 220. l. a CXL., a 221. l. a CXLI. zsolt. végén, mindenütt a következő szavakkal: Dilöfeg attanak. Látni való ebből, hogy a codexnek kétféle doxológiája van: egy prózai, mely a hivatalos, liturgicus szövegnek hű fordítása, és egy verses, mely a rhythmus kedvéért pár szót fűz az eredetihez, és mint az író hálájának kifejezése van a psalterium, majd a 494. lapon az epistolák és evangeliumi szakaszok végére iktatva, sőt az utóbbi helyen

¹ Kihagyva: engemet.² Kihagyva: Amen.

éppenséggel meg is fejelve, mint következők: *En munkamert* legyen atának stb.

Vajjon idegen doxológiának fordítása-e a pár sornyi verszet, vagy eredeti, bizonytalan; valószínűbb mégis, hogy a magyar írónak leleménye. Számba veendő ugyanis, hogy theologiai tekintetben a szöveg éppenséggel nem kifogástalan. Az ú. n. «doxologia minor» az egyházban nem volt csupán «hymnus glorificationis», hanem egyúttal rövid hitvalló formula, melylyel az isteni személyekről támadt nagy viták és eretnekségek idején a három személy egylényegűségének és egyenlőségének dogmáját akarták kifejezni. Ehhez képest a bevett doxológiák mindig hangsúlyozták, hogy mind a három isteni személyt ugyanaz a hódolat, dicsőség, szóval: tisztelet illeti meg; az olyan doxologia tehát, mely külön az Atyának dicsőséget, a Fiúnak tisztességet, a Szentléleknek vigasságot, azaz mást-mást tulajdonít, a theologus szempontjából kétségkívül hibás, mert félreértésre adhat alkalmat.

Több mint bizonyos, hogy a DöbrC versírója egyáltalán nem gondolt effélékre, hanem csupán munkája befejezésén való halálját akarta tolmácsolni. Mint ilyen kétségkívül ügyesen végezte dolgát és nem vonható a theologia bírószéke elé.

3. s. es zentleleknek *vigaffag*. Vö. Trinitati sit *gaudium*, Pax, virtus et imperium. DREVES-BLUME, Jahrt., II. 194.

III.

Vö. 144. l. A DöbrC 483. l. olvasható találós mesének nem ismerünk eredetijét, az emlék azonban, úgy látszik, latinból van fordítva, legalább is erre vall 5-ik sora, mely nyilván a scholasticus *ad extra spectatus* (= kifelé való hatását tekintve) kifejezésnek *hibás* tolmácsolása.

A mese ugyanis három részből áll: az első (1. s.) megállapítja, hogy a szóban forgó valami (az Isten) mindig és mindenütt jelen van; a másodikban (2—4. s.) el van mondva, hogy milyen «benne», az az *in se*, magában véve; a harmadik arról szól, minő *ad extra spectatus*, jelesül: hogy «lankad», mint Eszter; féltő gonddal vigyáz, mint Judit; hogy «monga kedven kedvet: mert meg *tűzöt*: miként *tűvs*».

Az előadás azonban részben így is bizonytalan értelmű. Feltévésnek talán megjárja, hogy a «lankad» *szemet* helyett van használva, a «vigyáz» az isteni gondviselés örökösére vonat-

kozik, a «monga kedven kedvet» olyanfélét tesz, hogy «kegyelmét jelenti». A «mert megtűzött, miként tövis» értelme a «megtűzött» értelmén fordul meg, mely kétségtelenül a «tű» névből van képezve (vö. megaranyozott, megezüstözött, megbőrözött) és mint ilyen annyit tesz, mint *acubus ornatus*. Átvitt értelemben «megtűzött» a sündisznó tüvel, azaz hegyes tüskékkel borított bőre, a tövisbokornak tüskékkel rakott ága. A mese szerint «megtűzött» az Üdvözítő, mivel töviskoszorút visel és feje, mint a tövisbokor, tüskékkel van övezve. A töviskoszorú a Megváltó kínszenvedésének eszköze és jelvénye, viszont a kínszenvedés ama nagy szeretetnek folyománya, melylyel a Fiúisten az emberiség iránt viseltetik. A szóban forgó helynek értelme tehát a következő: szerelmét jelenti, mivel tüskével van övezve, mint a tövisbokor; azaz: mivel szenvedett érettünk.

IV.

Vö. 209. l. A RMKT. régi I. kötete és a Nytár eltérően közli a KeszthC *Veni creator*-szövegének elejét. SZILÁDYnál a hymnus ezzel a két szóval kezdődik: *Jő Szentlélek*, ellenben VOLF GRÖBCH a helyet *o zenth lelek*nek olvassa. Az első forma mellett hivatkozni lehetne arra a körülményre, hogy az *o zenth lelek* előtt a codexben egy vastagon rajzolt betűféle van, melyet némi jóakarattal *J*-nek lehetne mondani, továbbá, hogy a *Veni*-vel kezdődő szövegek (*Veni sancte spiritus*, *Veni redemptor*) magyar fordításai rendszerint *jőj*, *jőj el* szavakkal indulnak (vö. RMKT. I. 194—195. l.); azonban másfelől számba kell venni: 1. hogy a vastag betűforma alakja teljességgel olyan, mint a codexben előforduló *z* betűké; 2. hogy a titokzatos görbe után álló *o* betűt nem lehet *ő*-nek olvasni, mivel a codex a benne eléggé ritka *ö* hangot *ew*-vel jelöli (a Nyt. szerint a 37. l. kivételesen *lelyon* található), a *jő* ige *ő*-jét pedig következetesen *ü*-vel helyettesíti (vö. 53. *Iwy* hozyanck; uo. *ky ywuel*; 77., 254. *Iwyetek*; 331. *ywyen*; 434. *Iwy zenth lelek*; 432. *yw my hozyanck*), tehát a kérdéses helyen is *o* helyett *w*-t kellene találnunk; 3. hogy a 4., 6. és 7. vsz. elején szintén «O zenth lelek» megszólítás járja.

II. A 209. l. az a vélemény olvasható, hogy az «o zenth lelek» megszólítás nem tartozik az 1. vsz. keretébe. A föltevés azon alapszik, hogy a vsz. első sora a három szónak beiktatása folytán túlságosan megnyúlnék. Azonban más megoldásra

is lehet gondolni. A magyar himnus zöme arra vall, hogy a fordító a vers-szakok első három-három sorát tetrapodiákba akarta önteni; viszont a KeszthC ismert magyarázó, bővítő hajlamából az következik, hogy a szövegnek túltengését utólagos bővülés okozhatta. Ám codexeink rendszerint híven követik forrásaikat; föltehető tehát, hogy a *Veni creator* fordítója a himnus jellemző kezdetét alig vetette a sor végére és bajosan toldotta meg a «mi hozzánk»-kal; következésképp az első sornak fordítása eredetileg ilyen lehetett: Jőj Szentlélek, | teremője | minden álla | toknak.

Hátrább, a 2. és 3. vszakban ismét egy-egy henye szó áll útjában a rhythmus szabatos folyásának:

3. Te nevezte|tel heet keppen | valo ayan|doknak,
ees te mondatol | mendenható ( ) | yogya w | yanak
the meltan a|tya yftennek | ygerefe | zerenth
megh teelteed a|poftoloknak | zyweketh. . .

Azonban, kétségkívül, egyéb változások is történhettek. A 4. vsz. 3. sorából a szöveg egyéb részeinek (*the hywydnek*; *the vylagoffagodath*, *my elmenkbe*; *my zywenkbe*) bizonyossága szerint elhullott egy szócska:

O zenth lelek | geryezyed ( ) the | vylagoffa | godath
my elmenkbe | ees bochas ze | relmeth my zy | wenkbe
(*my) teftenknek | gyarlolagoth | meg erefe|hed
erek yoza|gal;

az 5. vsz. két első sorát pedig alkalmasint a szórend módosítása forgatta ki rhythmicus folyásából:

( ) tawoztaffad | mezze my twlenk | (my) ellenfe | genketh
agy legottan | bekefegeth | ees hogy ezkep | pen the
wezerlefed | nek myatta . . .

V.

Vö. 232. l. BORNEMISZÁNÁL, CXXIV. l., a CXXIII. Ps. fölött a következő szavak olvashatók: «à Salve benigne Rex Ladislai Notaiara». Maga a zsoltár így kezdődik:

Bódog azoc kie lftent félic,
és igaz hittel kie ötet véfzic,
parantfolattyat nékie téfzic,
kezek munkaiat kie igazán éfzic.

Az ének rhythmusa kétségtelen: az ütemek typusa a 3, 2, csupán az utolsó tactusé 4, 2, — világos bizonyságául, hogy a László-hymnus fordítása alapján véve szintén ezt a typust követi.

VI.

Vö. 245. l. A *Gyöngyösi Toldalék* szerint (vö. f. a. 245. l.) VÁSÁRHELI ANDRÁS hymnusának nótája a *Salve mater Maria* kezdetű versezetével azonos. A dolog nem nagy fontosságú, de a megemlítésre mégis érdemesnek látszik, hogy a «*Salve mater Maria*», bár a Toldalékben való szereplése után ítélve közismert éneknek kellett lennie, a gyűjteményekben — tudunkra legalább — sehol sem fordul elő. Nem lehetetlen ugyanis, hogy a *Salve mater Maria* téves adat *Salve mater misericordiae* helyett és a *misericordiae* szó rövidített írásának hibás olvasásán alapszik. Legalább erre látszik mutatni KÁJONI-nál (Cantion. Cath., 1719. 325. l.) az a megjegyzés, hogy a *Salve mater misericordiae* kezdetű versezetet (l. f. a. 244. l.) az «Angyaloknak királyné asszonya», vagyis a Vásárheli-féle hymnus dallamára kell énekelni.

VII.

Vö. 368. l. *Sövényházi M. írásához*. Meg kell említeni, hogy az ÉrsekujváriC verses legendájának szövegében a w betű felett néha vonás (ŵ) látható. Ezek a jelek szintén kirekedtek a kiadásból. Számba kell ugyanis venni, hogy: 1. VOLF 1888-ban még semmit sem tud ama vonásos w betűkről, mi több, akkép nyilatkozik, hogy «a ŵ csak a második és harmadik kéz írásában fordul elő, fölül vonáskával jelölt w alakjában». (Nyt. IX. k. XXV. l.); 2. hogy pl. a codex 293. lapjától, a hol az «Ite in ignem eternum» kifejezés van, a Focus kovácsról szóló elbeszélés befejezéséig, a hol ismét Sövényházi M. neve olvasható, tehát tizennyolcz lapon keresztül, nemcsak pontos e-nek és füles-farkas ő-nek, de vonásos w-nek sincsen nyoma; 3. hogy a hol a legendában a w előfordul is, a lehető legkövetkezetlenebbül van használva. Vö. 1112. zŵkfezem; 1113.

twdod; 114. mēntwl küfeb; 115. kŵfſeb; 1116. beŵlczeb; 1119. yŵtwan; 1120. kezewl; 1127. ewt; 1135. ereŵfytteneye; 1143. eŵt; 1146. lelkeŵs; 1149. ekefŵlt; 1150. wylagofŵlt; 1152. nalŵnk.

VIII.

AVE VIRGO GLORIOSA.

VOLF György annak idején a *TelekiC* 361—363. l. olvasható imádságot, «mivel latin Mária-éneknek fordítása» (Nyt. XII. k. XXII. l.), szintén a versek közé sorozta. A rövid szöveg azonban, a hogy a Nyt. XII. k. 398. l. van, egyenetlen soraival nem igen ébresztette azt a meggyőződést, hogy a verses eredetiből versnek fordították (vö. TORDAI, i. m. 58. l. FRICK, i. m. 72. l.). A mindössze pár soros imádság azonban egyebütt, jelesül a *LobkowitzC* 342., a *PozsonyiC* Gyurkovits-féle másolata 32., a *PeerC* 289. és a *GyöngyösiC* 25. lapján is előfordul s az öt szövegnek utólagos összevetése arra az eredményre juttat, hogy a Nytár kiadója, bár megokolása téves, a dolog érdemében talán nem tévedett. Maguk a változatok a következők:

I.

Idwezleg dycheffeges zyz
 napnal feniefb chillag,
 iftennek zeretetes annya,
 lepes myznel edefb,
 rofana! piroffagofb,
 liliomnal feyerb,
 minden yozag teged meg ekefet,
 minden zent tegedet tyztel,
 mennyorzagba magaffagosb, amen.

(*LobkC*, 1514. kör. Nyt. XIV.)

II.

Idwözlegh dychefeghes
 napnal fenofb chyllagh,
 Iftennek kegyelmes annya,
 mynden mezneel edefb,

Rofanal pyrofb,
 liliumnal feyerb,
 mynden yozaagh, theghedeth ekefyt
 Minden zenth, thegedeth thyzthol
 menyorzagban folfeghofb. Amen.

(*PozsC*, 1520., *Nyt*. XIII.)

III.

Idvez leg kegelmes zyz:
 napnal fenefb zeb az chyllagnal:
 yfthennek kegelmes annya:
 lepes meznél edésb
 rofanal pyrofb
 lylyumnal feyerb:
 menden yozagh tegedeth még ekeföyth
 menden zent teged tyztel
 menorzagban felleb walo Amen.

(*PeérC*, *Nyt*. II.)

IV.

Idwezleeg dichefeges zwz
 chyllag: nappnal fenefb:
 iftennek kegelmes annya:
 zin meznél edefb:
 Rofanal pyrofb:
 lyliomnal feyerb:
 Menden yozag teged ekefit:
 Menden [f] zenth tegedet thyfthel:
 Menorzagban felfegefb amen:

(*GyöngyC*, *Nyt*. II.)

V.

Iduezlegy dychöfeges zyz
 napnal fenefb chilag
 Iftennek kedues annya
 mynden meznél edefb:
 rofanal pirofb:
 liliomnal feyerbfeges:

menden yozag tegedet dyzefeyth
 mynden zent tegedet tyztel
 ky wagy menyegbe fellegefb amen:

(TelekiC, 1531. u., Nyt. XII.)

Az eredetinek szövege — hibásan és csonkán — megvan
 a Teleki-codex 362. lapján:

Ave virgo gloriosa,¹
 Stella sole clarior,
 Mater dei gratiosa,²
 Favo melle dulcior,³
 Rubicunda plus quam rosa,
 Lilio candidior,
 Omnis virtus te adorat,⁴
 Omnis sanctus te honorat,
 In coelo⁵

A magyar változat, mint látható, mind egyazon alapszöveg-
 vegből származik és egytől-egyig hiányos rhythmusú; nem-
 lehetetlen azonban, hogy az ősfordítás az eredetinek rímelését
 utánozta és mint ilyen körülbelül a következő volt:

Idvezlégý dicsőséges szűz,
 Csillag, napnál fényesb,⁶
 Istennek kegyelmes anyja,⁷
 Lépes méznél édesb,⁸
 Rózsánál pirosságosb,⁹
 Liljomnál fejérségesb,¹⁰
 Minden jószág téged ékesít,¹¹

¹ WACKERNAGEL, i. m. I., 192. l. Ave virgo gratiosa.

² WACK., i. h. Mater dei speciosa.

³ Uo. Favo mellis dulcior.

⁴ Uo. Omnis virtus te decorat.

⁵ Uo. Iesus Christus te coronat | in coelis sublimior.

⁶ Vö. Gyöngy.

⁷ Pozs., Peer, Gyöngy.

⁸ Lobk., Peer, Vö. Favo mellis.

⁹ Lobk.

¹⁰ Teleki: liliomnal feyerbjegees.

¹¹ Pozs., Peer, Gyöngy., Lobk.

Minden szent tégedet tisztel,¹
Mennyorszában felségesb.²

WACKERNAGEL a XV. századból származtatja a deák eredetét és azt írja róla, hogy egy hasonló kezdetű, hosszabb Mária-ének (l. WACK., I., 190. l.) első vszakából van formálva. A magyar kéziratok kivétel nélkül *imádságnak* mondják és a TelekiC megjegyzi, hogy «Nyolchad Innocencius papa felfeges Erfelbth Ispaniabely kyalne azzonnac o kerefere engedet myndeneknek valakyk... aytatoflagual meg mondyak mynden bynenek tel-yeeguel valo bochanatot».

IX.

JUSTE JUDEX JESU CHRISTE.

FRICK J. id. m. 44. l. a PeerC-től különválasztott csíziós és imádságos töredék «Igaz biro iefus criftus» kezdetű imádságának egy részéről azt állítja, hogy «lehetetlen verses fordításnak nem tartani». A szövegnek forrása, mint erre már KATONA LAJOS rámutatott volt (*Irodört. Közlemények*, 1901 (11. k., 449—455. l.), TOURSI BERENGÁR († 1088.) *Juste judex Jesu Christe* kezdetű híres verses oratiója, illetve, mint FRICK figyelmeztet (i. h. 43.), ennek DREVESNél (*Anal. hymn. XLVIII. 79.*) és MONE gyűjteményében (*Lateinische Hymnen des Mittelalters*, Freiburg, 1853. I. 259.) olvasható változata. A fordításban a vszakok sorrendje ottan-ottan eltér az eredetitől (1—5., 7., 6., 8., 10., 9., 12., 11., 13.); de maga a szöveg, bár néhol fölösleges szavaktól nem ment és helylyel-közzel a helyes értelem ellen vét, szemmel láthatólag szoros tartalmi hűségre törekszik.

KATONA LAJOS annak idején «kezdetleges prózá»-t látott az egész magyar imádságban; ellenben FRICK szerint «5., de főként 9. és 13. versszaka eléggé ritmikus lejtésű», legkivált a 9-ik:

Te zent kereztfadnak Jege.
en-elmemet meg erizze:
es diadalmas zent zazloddal:
agh ennekem diadalmat:

¹ Lobk., Peer, Gyöngy., Tel.

² Pozs., Gyöngy., Tel.

«Ezen versszaknak a ritmusa», írja Frick, «annyira megfelel az eredetinek, hogy ezt lehetetlen verses fordításnak nem tartani, *de csak ezen versszakát.*»

A dolog azonban nem ilyen túlságosan egyszerű; jelesül nem lehetetlen, hogy a [rövid rhythmicus töredék merőben a véletlen játékból, a fordítónak verselő szándéka nélkül formálódott; avagy épen ellenkezőleg, mögötte egyéb figyelemre méltó törekvés rejtőzik.

Kétségtől a PeerC töredékének szóban forgó szövege nem okvetlenül változatlan kiadása a benne megmaradt fordításnak. Az imádság elején három ízben *atte* van írva *te* helyett (*atte* teremtet alátidat; *Atte* dicelliges zent kinod; *atte* zent zolgalatodban), holott a szöveg további folyásában két eset (*az* en elenfigimnek; *az* en tizta ziuemmel) kivételével még a rövidebb és korábbi névelőtlen szerkesztés járja (vö. *te* zent kinod; en elmemet; en testem; en elenfigimet; w elenzefeket; en ziuemnek; *te* igazitalodnak miata; w ereknek; *Te* zent kereztfadnak Jege; en ertelmemet; w akaratiokat; *te* zolgalo leaniodnak); föltehető tehát, hogy a névelők utólag kerültek a szövegbe.

Azonban esetleg egyéb utólagos változtatások is történhettek. A magyar imádságban van néhány szó és szólás, melynek a forrásban nincs megfelelője, a melyet tehát a szöveg önkényes megszerzésének kell tekinteni. Való, efféle ráadások nemcsak másoktól, hanem fordítótól is származhatnak; a magyarban általán ilyennek látszik a «szent» jelző, melyet középkori íróink szívesen ragasztanak az isteni dolgok neveihez; — azonban a verses dolgozatokban, a mennyiben a rhythmust megrontják, rendszerint nem a fordító, hanem a másolók hibájából szoktak helyet foglalni.

Az «Igaz bíró»-nak szóban forgó változatát tehát a már említett névelős kifejezések mellett eme járuléknak látszó elemek számbavételével is meg kell vizsgálni, vajjon a fordításba szorult-e valami az eredetinek rhythmicus folyásából.

Az eredmény, mint a következő összehasonlítás mutatja, világos és kielégítő.

1. Juste judex, Jesu Christe, regum rex et domine,
Qui cum Patre regnas semper et cum sancto Flamine,
Nunc digneris preces meas clementer suscipere.

Igaz biro | iefus criftus | kiraloknak | kiralya. es wram.¹
 ky orzaglaz | atthia iften|nel. es zent | lelekkel.
 maft melto leg|en Jmatfa|gomat meg | fogadny:

2. Tu de coelis descendisti virginis in uterum,
 Unde sumens veram carnem visitasti sæculum,
 Tuum plasma redimendo sanguinem per proprium.

Te meniekbol | ala zalal | ziznek w | meheben.
 Hunneth weuen | jgaz teftet. | Júel ez | uilagra.
 (at)te² teremtet | alatidat. | (dragalatos zent) uereddel
 meg | ualtanod:

3. Tua, quæso, deus meus, gloriosa passio
 Me defendat incessanter ab omni periculo,
 Ut valeam permanere in tuo servitio.

(At)te diceffi|ges zent kinod: | kerlek en | Iftenem:
 legen Nekem | zenetlen ualo | oltalman. (minden)
 ue|zedelmtul.
 hog lakozhaffam. | wram iften | (at)te zent zolga|latotban.

4. Assit mihi tua virtus semper et defensio,
 Mentem meam ne perturbet hostium incursio,
 Ne damnetur corpus meum fraudulentis laqueo.

Legen nekem | te (zent kinod) yo uoltum³ | (es:) ko-
 ronkent ualo | oltalmam.
 en elmemet ne haborithaffa ellenfigimnek w alnokfagok:
 ne karhozok | en teftem. cha | larffagus al|nokffaggal.

¹ *es wram* toldásnak látszik, bár az eredetiben szintén *rex regum et domine* olvasható. A föltevést támogatja a versszak rhythmusa, de az a körülmény is, hogy az oratiót a közönség a *Dusi-féle* verses fordítás tanúsága szerint (l. a.) «és uram» nélkül ismerte.

² Az itt ( )-be foglalt szavak és szótagok későbbi betoldásoknak látszanak. A codexben ( ) és | jelek nincsenek.

³ Helyesen: *voltod* (*tua virtus*).

5. Dextra forti, qua fregisti Acherontis januas,
 Frange meos inimicos, nec non et insidias,
 Quibus volunt occupare cordis mei semitas.

Erees joboddal | kiuel meg tered: | apokolnak | kapuiat:
 teried megh en | elenfigemet. | es w elen|zefeket.
 kikel akariak. | meg foglalni | en ziuemnek | wtayt:

6. Destruantur et tabescant, me qui volunt perdere,
 Fiat illis in ruinam laqueus invidiæ,
 Jesu pie, Jesu bone, noli me relinquere.

Zegenkegenek | (es fogatkozanak) kik engemet | akar-
 nak el|ueztheni:
 legen nekik | elenzefnek | alnokfagok: | wezedelmek.
 keges Jefus: | Jo Jesus: ne | akary engemet | el hadnod:

7. Audi Jesu me clamantem et peccantem miserum,
 Et quærenti pietatem porrige solatium,
 Ne insurgant inimici mei ad opprobrium.

Halgaffad meg | cristus engem | tegedet | (aietatuffag-
 gal) kiatott: (es zigenffiges giarlofagbol kereet:)
 es kegelm | kerefenek | ag meg ui|gaztalaast:
 ne tamagianak | en ellenfigym. | nekem bozul|fagumra.

8. Tu protector et defensor, tu sis mihi clipeus,
 Ut resistam te rectore mihi detrahentibus,
 Et eisdem superatis gaudeam diutius.

Te eerze te | oltalmazo (wr iften) | te leg nekem | ol-
 talman:
 te igazitalodnak miata. nekem gonoz akaroknak ellenne:
 es te benned | w ereknek | zandokat megh | guzhessem:

9. Sanctæ crucis tuæ signum sensus meos muniat,
 Et vexillo triumphali me victorem faciat,
 Ut devictus inimicus viribus deficiat.

Te zent kerezt|fadnak Jege. | en elmemet meg | erizze :
 es diadalmas | zent zazloddal : | agh ennekiem di|adalmat :
 hog meg guzte|tet (az) elenfig : | ereytul meg fo|gatkozzeek :

10. Mitte sanctum de supernis sedibus paraclitum,
 Suo meum qui illustret splendore consilium,
 Odientes me repellat et eorum odium.

Erezzedel | feliul wram (Iften) | Zent leleknek | ma-
 laztiat :
 mel w finefigeuel : meg ekeffiche en ertelmemet :
 es engemet kik gulelnék : w akaratiokat en tulem el
 tauoztaffa :

11. Miserere mei Jesu, vivi Dei genite,
 Miserere deprecanti, angelorum domine,
 Esto semper memor mei, dator indulgentiæ.

Jrgalmaz nekem | Jefus criftus. | yle iftennek | zent fia :
 irgalmaz ke|ńergenek | angelok|nak wra :
 leg koronkent emlekezendé rolam : es binemnek keges
 meg bocatoia :

12. Ne des vires Papæ, Turcæ, sed da populo tuo
 Cum lacrymis te quærenti pro suo refugio,
 | Quem servasti tibi fisum in crucis patibulo.

Ne ag eret | wram iften | az en elen|figimnek
 de aggiad te zolgalo leaniodnak mert imadlak.
 es kereflek : az en tizta ziuemmel. a fegedelm ert
 ky meg ualtad | ez uilagut | amagas zent | kereztfaan :

13. Deus pater, Deus fili, Deus alme spiritus,
 Qui semper es unus deus, dicerisque Dominus,
 Tibi virtus sit perennis, honorque perpetuus.

O attia Jften | o fiw iften | o zent lelek iften.
 mel koronkent | yle Jften | (hiuaattatul)¹ : es wr mun|
 dattatul :
 hala noked : | es diceret | mind erekul | erekee :

¹ Valószínűleg vagy helyett. Vö. qui semper es.

A kimutatást, mint látható, meg lehet szerezni azzal, hogy a fordítás szabálytalan sorai között akárhánynak kisebb-nagyobb részében élénk rhythmus nyomai észlelhetők (vö. 8, 2: nekem gonoz | akaroknak | ellene; 10, 2: mel w fine|figeuel: meg | ekeffiche; 10, 3: es engemet | kik gulelnék | ... en tulem el ta|uoztaffa; 11, 3: keges meg bo|catoia). A dolog azonban e nélkül is világos: az «Igaz bíró»-nak nem csupán FRICKTől kiemelt pár sora verses alakú. A szövegben vannak kötetlen részek; de az eredetinek tizenhárom strophája között nem akad egynél több, melynek három sora közül legalább kettő a fordításban nem szólaltatná meg több-kevesebb sikerrel a Berengár-féle latin oratio rhythmusát, holott hét-nyolc szakasz teljes egészében verses alakúnak mondható. A magyar *Iuste iudex* szövege tehát kétségkívül romlott szöveg, de nagyrésztben és alapjában véve nem próza, hanem régibb verses fordításnak szabados átírása.

A Berengár-féle verses imádság egyébiránt a Peer-codextől elválasztott csíziós töredékén kívül egyéb fordításokban is előfordul. Egy-egy prózai változat a PeerC 266—272. és CzechC 186—192. l. olvasható; egy verses a *Gyöngyösi Toldalék*ban maradt reánk mint a kis gyűjteménynek utolsó darabja. (L. Irod-tört. Közl. 1901. 449—455.) Amazok sokban eltérnek, azonban érintkeznek is egymással több mozzanatban, mely csak bennök található; akárhány részében pedig mindkettő a régi, verses fordításra támaszkodik. A *Gyöngyösi Toldalék* szövege már elég távol áll valamennyitől, de még itt is találkozik néhány szó, mely mintha a csíziós töredéknek volna viszhangja (vö. 1, 1—2: Igaz bíró, Jésus Christus, királyoknak királlya, ki ország-lasz; 3, 4: Te szent szolgálatodban; 4, 2: Mi elménket ne háborgassa; 5, 3: Kickel akariák most foglalni mi szivünknek utayt; 9, 3: Hogy mi megh giőzöt ellenségink ereiektül megh fogiatkozanak.)

X.

Vö. 477. l. Az a nézet, hogy a GREGORIUSTól maradt siralomének Both János veszedelme alkalmából készült, a versezet általánosan elfogadott értelmezésével együtt DÖBRENTÉI GÁBORÉ. «Iső Mátyás kétszer küldé kedves Both Jánosát Stambulba Ild Bajezidhez. Először békén tért vissza. Másod izbeni menttekor sok ellennel lehető baja rémlett előtte. 'S oda is veszett volna, min Mátyás, bánakodott.» (R. M. NyE. II. 363.) A magyarázat

azonban nem vágja útját minden kétségnek. DÖBRENTAI egy személynek véli Both Jánost és a Törökországba veszett urat; holott az ének a kettőt inkább megkülönböztetni látszik egymástól. Gregorius gazdája fázik a követségtől; tudja, hogy sok ellensége van a török földön; aggódik, hogy baj találja érni részükről. De a király nem osztozott aggodalmában és hitelt adott a biztosításnak.

«Kit Both János az császártól neki hozott volt,

Ki hit mellett az én uram immáran megholt.»

Más szóval: a követségbe küldött úr meghalt ama hit mellett, a melyet Mátyásnak Both János hozott volt Törökországból.

De a versezetnek 4. vszakát is lehet Döbrenteitől eltérően értelmezni. A R. M. NyE. felfogása szerint az énekszerző gazdája nyugtalankodott a követség miatt s ezt meg is mondotta a királynak, mikor békességgel hazatért a császár földéből. Ugyanennyi, ha nem több joggal állítható azonban, hogy a valódi értelem a következő: a névtelen úr — és ezt a királynak is megmondotta — nyugtalan volt a követség miatt; nem bízott benne, hogy békével hazatérhet a császár földéről.

DÖBRENTAI hallgatagon fölteszi, hogy GREGORIUS a 4. vsz. 3. sorában deákosan fejezte ki gondolatát: *quod et regi communicavit, cum adveniret*. Ám a *jőne* (adveniret) *jött volna* (advenisset) helyett legalább is erőltetett; viszont minden nehézség nélkül föltehető, hogy nem a 2. és 3., hanem az 1. és 3. sor van egymással mondattani kapcsolatban: *cura ei erat — timebat — ut illæsus remearet: főtt a feje, hogy nem tér vissza épségben*.

Az ének illetén magyarázatának megvan a maga előnye: a mű szerkezetéből kiszorul egy, előkészítés nélkül odavetett momentum: az első követség; az elbeszélésből eltűnik a homály, és a versezet dereka ép oly átlátszó, természetes folyásúvá lesz, a minő annak kezdete és befejező része. A hű szolga elmondja, hogy jobb sora volna, ha jó gazdája élne. Ámde mikor legtöbb jószágát élvezte urának, ez épp akkor vallott végveszedelmet. A király ugyanis Törökországba küldte követségbe. Hiába aggódott (s ezt a királynak is megmondotta), hogy esetleg nem fogják békével hazaereszteni; Mátyás király bízott a császár hazug ígéretében, melyet Both János hozott volt neki; gazdájának végre is vállalkoznia kellett az útra. El is ment, hogy megviszi a király tiszteletét, noha jól tudta, hogy sok ellenség vár reája, s betelt rajta, a mi miatt aggódott: a király soha sem látja többé...

Érdekes, hogy a történetíróknál teljességgel ismeretlen Both Jánosnak követsége és ezzel kapcsolatos halála. DÖBRENTEI említést tesz egy Both Jánosról, a ki a XV. század 90-es éveiben mint tengeremelléki bán és Derencsényi Miklós tisztvárosa szerepel; azonban maga is rámutat, hogy az illető BONFINI szerint 1493-ban Brinje vára alatt végezte életét (Dum autem arcem . . . diligentius ipse (t. i. Derencsényi) cum collega suo BothIano oppugnat, factum est, ut BothIanus pila ænei tormenti percussus misere occubuerit); viszont történelmi valóság, hogy 1487-ben Mátyás királynak egy, Törökországba küldött követe visszatértében gyilkos kéznek esett áldozatul. Az említett évben ugyanis, beszéli TELEKI JÓZSEF, török követség érkezett a király bécsi táborába. Mátyás meg akarta ismerni a török birodalom állapotát és «a visszamenő követ mellé adta Jaksicsot, a rácز fejedelem fiát, a szultánnál nevében még tovább is alkudozandót, olly utasítással, hogy magának egyszersmind a török tartományok állásáról . . . kielégítő adatokat szerezzen». A magyar követet igen jól fogadták Stambulban, de visszajövet Szendrő mellett egy Ghasi Mustafa nevezetű török által . . . bosszúállásból megtámadtatott és vitéz ellenállás miatt megöltet. (Hunyadiak kora, V. köt. 404. l.)

A történet kapcsán DÖBRENTEI arra gondol, hogy az ének-szerzótől megsíratott Both Jánost esetleg Jaksics környezetében lehet keresni. Több joggal tehető fel azonban, hogy a szultán ígéretének közvetítésére vonatkozó vékony tudósításon kívül a versezetnek semmi köze Both Jánoshoz, a GREGORIUSTól gyászolt követ pedig épenséggel ifj. Jaksics Demeterrel azonos. A rácз fejedelem fia valóban nem ok nélkül tarthatott követsége fejleményeitől. Emlékeztetett Ghasi Mustafára, a ki testvérével együtt valamikor rabja volt; eszébe juthattak kegyetlenségei: hogy a két testvér egyikét nyársra huzatta és a másikkal megsüttette; hogy Mustafának kiverte fogait. Nem csoda, hogy fázott a törökországi úttól és nem bízott benne, hogy épségben fog visszatérni a császár birodalmából.

1. vsz. 3. *hogy*, helyesebben: **hogyha*.

2. vsz. 2. *ew nala* (leg)kellemethefb. — U. o. 3. *a wezedelmet*, inkább: **wezedelmet*.

XI.

LÓFEKÉLY ELLEN.

A középkori magyar nyelvemlékek közül újabban többször említik azt a három ráolvasást, melyet annak idején NYÁRI ALBERT b. fedezett föl családjának bagonyai levéltárában. A rövid lélekzetű emlék a prózai maradványok közt szerepel, holott a hármas szövegnek egyrészét, a lófekély ellen való bájlást, kétségtelenül a versek közé kell iktatni. Ez a szöveg a hozzávaló deák utasítással együtt a következő:

Ffekel Equorum deperditur cum ifta oracione. Item Inpmitis pro passione domini debet dicere quinque pater noster et pro septem fatigacionibus beate virginis marie septem Ave maria Incipiendo hanc oracionem cum signo dominice crucis.

Vronck xpc felden ha Jar vala,
Egy vton el megyen vala,
prothomartir fenth ifthwanth
Elel leltheuala,

5. az foth monta vala vronk xpc
En ferethew fenthem
fenth iftwan prothomartir.
Ez vth melleth latek
egh veres pey louath,
10. Ew berekefith es ew hufath
fekel war fogta,
Menie mondiad Zenth Janos
ewangelistanak,
hogy ez fekel war fogotta
15. weres pey lo megh tiftolion
agh kepen menth Jordwan vize
iften parancholathia miath,

vronck xpc filetéc
menden Joth then,

20. hifegh iftenek hogy
[eftes] ezt es Joua tefi.

Az emléket először IPOLYI ARNOLD közölte (Századok, 1872. 1—7. l.). Utóbb megjelent ZOLNAMÁL (Nyelveml. a könyvnyomt. kor., Bpest, 1894. 152—153. l.) s végre hibátlanul és facsimilével kísérve JAKUBOVICH EMIL tollából a Magyar Nyelv 1920. évfolyamában (78—79. l.). Maga az eredeti Ipolyi hagyatékával együtt a Nemzeti Múzeumba került. A kézíraton 1488-as évszám van, viszont a ráolvasásokat nyomon követő deák kezességi nyilatkozat jótállói között a kakati (ma: párkányi) plébános (*Item plebanus de kakath*) is szerepel: a versezet leírása tehát 1488-ra és Esztergom vidékére tehető. A ráolvasás azonban bátran származhatik még korábbi időből. Érdekes, hogy az «én szerető szentem, szent . . .» megszólító formula BORNEMISZA bá-jolásaiban is előfordul; ez a körülmény ugyanis azt sejteti, hogy a bagonyai imádság szintén a néphagyományból került a följegyzőhöz.

10. s. *berekefith*. Ismeretlen szó, esetleg a. m. *berkésit, azaz *berkés*, *barkás*, bolyhos, szőrös részét, egy szóval: bőrét. — *hufath*, esetleg *hasát*.

12. s *Menie*, a. m. menj *ē*, menj el.

17. s. *parancholiathia miath*, esetleg *parancsolatjával* h.
Vö. Born. 3. és 6. sz.

SZÓJEGYZÉK.

ábráz, alak, 257, 258, 278.
 adatta, adata, adása, 253.
 adottam test, 436.
 aejtatosság, áhítatosság, 116.
 agh kepen, akképen, 515.
 agnő, aggnő, banya, 483.
 áít, áhit, kíván, 260, 254, 335.
 ájejt, áhit, kíván, 270, 277.
 ájejtat, kívánság, 365.
 ájétatost, áhítatosan : kíván-
 sággal, 165.
 ájojtatosság, ájtatosság, 99.
 ajtát, ajtaját, 149.
 ájtatost, áhítatosan, kívánsággal
 174.
 áldomás, áldás, 287.
 áldoztassék, hely. áldassék, 145.
 alejt, vél, 277, 491, 492.
 alít, vél, 257, 267, 308.
 álgyu, szerszám, gép, 349.
 álgyu, ágyu, 468, 472.
 alkobb, alkubb : alkalmasabb,
 471.
 alkoszik, illik, 258, 280, 288,
 304.
 állapoték, állott, 25.
 állat, állít, 63, 264, 300, 307. stb.
 állat : 1. lény, dolog, ens, 144,
 206, 269, 270, 280, 281, 293,
 294, 297, 298, 303, 307, 426,
 469 stb.; — 2. lényeg, sub-
 stantia, 144; — 3. állapot
 312.
 állatjában, lényegében, 312.
 alóhad, alítsad, véljed, 257.
 Amburos, Ambrus, 459.
 ámélnodó, bámulandó, 109.
 Anderjás, András, 464.
 Andorjás, András, 460.
 annálkül, annélkül, 470.
 anne, annyi, 267.
 apol, csókol, 108, 161, 265.

árad, bővelkedik, abundat, 289.
 áradat, eredet, 59.
 arguálás, vitatkozás, 308.
 árulat, eladás, venditio, 49.
 asszony, úrnő, domina 104, 111,
 198, 213, 224, 238, 285 stb.
 asszu, száraz, 161, 170.
 az kort, akkor, 493.
 az szót, azon szót, 515.
 azért-míg : annál-minél, 359.
 azokba, azokban : azokból, 470.
 azon szerént, azon módon, 471.
 azonba hagy, abbahagy, 470.
 azonban, azonközben, 365.
 baj, viadal, harc, 309, 313.
 bájos, boszorkány, varázsló,
 343, 439.
 báná, száná, 139.
 bársony, bíbor, 136, 161, 170.
 bátor, rajta, nosza, 287.
 be-gyűl, betelik, 259.
 be-homályodik, behomályoso-
 dik, 350.
 be-hoz, előhoz, introducit, 304.
 be-polkáz, bepólyáz, 140.
 be-vesz, (beszédet) meghallgat,
 298.
 béka levelegje, a nyelvcsap és
 mandula daganatja. L. leveleg
 a. 439.
 bel, be (igekötő), 83, 88, 470,
 478.
 beleit, belsőrészeit, viscera, 91.
 belé, -be, 60.
 belől, -ből, 59.
 berekesith, 515. Ismeretlen szó,
 vö. 516.
 beretra, papisüveg, 493.
 betegül, betegszik, 166, 175.
 bévéh, bővíts, gyarapíts, 136.
 bezzög ség, bizonyosság, 60.

- bír**: 1. legyőz, 328. — 2. kormányoz, 134, 136, 265, 266, 269, 271, 289, 301, 303, 320, 321, 480.
- birodalom**, uralkodás, hatalom, 262, 493.
- birva állva**, 166. Az eredetiben olvasható «stans directe» hibás fordítása. **Directe** a latin **dirigo** ige származéka; **dirigo** a. m. kormányoz, igazgat; viszont «kormányoz», «igazgat» a régi magyarságban a. m. **bir**. A **birva** tehát föltehetőleg a **directe** szót akarná tolmácsolni.
- bizodalom**, bátorítás, 332.
- bizon**, **bizony**, igaz, valódi, 23, 101, 120, 144, 157, 165, 173, 224, 245, 264, 297, 302, 310, 329, 330 stb.
- bizonság**, bizonyosság: 1. igazság, 93, 325, 345. — 2. bizonyosság, 263, 266. — 3. bizonyíték, 268, 295, 297, 315, 316 stb.
- bizonságban**, bizonyosságban: igazán, valósággal, 160, 169.
- bizonsággal**, bizonyossággal: bizonyára, 279.
- bizonságos**, bizonyoságos: biztos, igaz, kipróbált, 263.
- bizonyában**, bizonyára, 275.
- bizonyával**, bizonynyal, 353.
- bizza magát**, bízik magában, 311.
- bocsáttad**, bocsátottad, 166, 175, 201.
- bormuk**, barmok, 60.
- Borrobás**, Barrabás, Borbás, 459.
- bódog**, szerencsés, 358.
- bölcsesége lón**, böles gondolata támadt, 470.
- bölcseséges**, 305.
- bőlől**, belől, -ből, 127.
- bön**, bűn, 101.
- bucsu**, búcsú, 252.
- búban zabált**, búval telt, 351.
- búdosás**, bolyongás, tévelygés, 272.
- búdosik**, tévelyeg, bolyong, 267, 268, 271, 324.
- czucza** (lándsza) 136, 140, 442.
- cseke**, csekő, gázló (?), 6.
- csekik**, átgázol (?), 6.
- csepke**, vö. 495. L. 492.
- csoda**, csodálkozás, 472.
- csodál**, csodálkozik, 306, 344.
- csodálatos**, csodálatos, 49, 214.
- csodáltus**, csodálatos, 58.
- dagályos**, kevély, 307.
- de maga**, hely. és **maga** (és noha) 16.
- demaga**, mindazáltal, 307.
- diákság**, tudomány, 273.
- dicsételen**, dicstelen, 358.
- dicsőültetik**, magasztaltatik, boldogíttatik, 248.
- disznó-szakája**, disznószaka, torokgyík, 439.
- dolgát tartotta**, dolgát végezte, 469.
- dög**, ragály, pestis, 354.
- döglet**, megfertőztet, 354.
- dúl**, rabol, pusztít, 486, 487.
- dúl-fúl**, zúgolódik, 287.
- dús**, nemes? gazdag? 314.
- ebhava**, kánikula, 37.
- édösdön**, édesen, 108, 116.
- édösködik**, gyönyörködik, 111.
- egészlen**, sértetlen, 493.
- egészséggel**, teljességgel, 322.
- egy**, így, 255.
- egybehasonlat**, összehasonlít, 340.
- egybe-örülünk**, collaetetur, 86.
- egyembe**, egyetemben, együtt, 471.
- egyembe tesz**, együvé-, összetesz, 247.
- egyenesség**, igazságosság, 490.
- eggyes**, simplex, 132.
- eggyességes**, singularis, 85.
- eggyetlenség**, unitas, 132.
- eggyetlenség**, unitas, 132.
- éhai**, ihai, johai: szívei, 239.
- ehnyít**, enyhít, szelidít, 111.
- el-álmol**, elámul, 421.
- el-ámojt**, elámit, 318.
- el-feltetének**, el-feltetszének, 6.
- el-futamik**, elfut, 493.
- el-győz**, legyőz, 117.
- el-halad**, meghalad, felülmúl, 421.
- el-hasonlottad magad**, elváltotál, következtetlenné lettél, 318.
- el-hat**, áthat, átjár, 104.
- el-hitet**, megcsal, 353.
- el-hol pártájok**, elhull p. 492.
- el-jut**, el-, megérkezik, 167, 175, 343.

- el-**kel**, átkel, 6.
 el-**nevez**, előnevez = elszámlál, 274.
 el-**rekken**, megrokkan, megnyomodik, 302.
 el-**rekcent**, megront, elpusztít, 282, 303, 316.
 el-**szeké**, elszökő, 320.
 el-**terül**, elterjed, 350.
 el-**tesz**, megtesz, 360.
 elé, el (igekötő), 59.
 elé-**menvén**, elmenvén, 60.
 elé-**múl**, elkerül, 59.
 elei, eleje, 315.
 élél **lél**, előllél, előtalál, 515.
Eles, Erzsébet, 460.
 ellen, szemben, 269.
 ellenzés, fenekedés, ármánykodás, 510.
 ellenünk **állható**, 305.
 elméll, fontolgat, 468.
 elyen, ilyen, 99.
 elő, első, 293, 365, 469.
 előálom, első álom, 259, 470.
 elől **megmondotta**, praedixerat, előre megmondotta, 91.
 előtte, hely. élete, 162, 171.
 előtten, előtte, 132, 211.
Embre, Imre, 460.
 emléhed, emlitsed, l. említ, 132, 156.
 említ, emlékezik, 132.
Emre, Imre, 460.
 énaponkéd, éj-naponként, éjjelnappal, 469.
 énekbeli **üdvösség**, énekes üdvözség, üdvözlés, 363.
 enged, kérést : teljesít, 252, 339.
 enged, engedelmeskedik, 298.
engesztel : 1. meghódoltat, engedelmessé tesz, 307. — 2. lágyít, hajlít, 300, 309.
engesztelt, engedelmes, 120.
 enne, ennyi, 163, 172.
 enyészik, elrejtí magát, 168, 175.
epedtél utálatost : szerettél megvettelve, vö. sic affectus, sic despectus, 167, 175.
epesség, imádság, 442, 443.
 épít, erősít, 283, 302.
 ér, fölér vkivel, 305.
 érde, hely. érdeme, 125.
érdömősejt, érdemesít : érdemesse tesz, 116.
 erős, eres, 439.
 erősöht, erősít, 472.
 érzé, őrző, 510.
 érzékenység, érzék, 157.
 es, is, 157.
 eset, esés, bukás, 270.
 esik, esd, 166, 174, 278, 472.
 esmeg, esmég, ismét, 285.
 esött, esett : elesett, bűnös, 165, 174.
eszében vesz, megtud, meggondol, 279.
 ezen **szerént**, ezen módon, 472.
 fardola, hely. fordóla: téréle, 470.
 farkasseb, rák, 153.
fejedben kele, fejedbe, fejedre került, 222.
fejedelemség, fejedelemség : főtiszség, 313, 336.
fejérség, fényesség, 339.
fejkön, feküdjön, 164, 173.
 felé, fel (igekötő), 60.
féledelmes, félelmes, 240.
félelem, félelem, 162, 170.
félelmes, félénk, rettegő, 162, 170, 491.
féletéd, rettegted, 480.
 feljőli, felülről való, 141.
 fene, kegyetlen, mérges, 153.
 fene, fene, l. o., 437, 438.
fertelm, fertelem, 130.
fényletik, fénylik, 136.
feszültetik, feszítettetik, 144.
fial öszve, fival együtt, 60.
firegyét, frigyét, 206.
fitty, ujjal való pattantás, orronpöczkölés. L. **nagy fittyel**, 347.
fizeni (?), 60.
fizessen, hely. fizessem, vö. 174, 166.
fogad, concipit, 91, 92.
foghatná, elérhetné, 163, 171.
fogotta, befogta, belepte, 515.
fogatik, fogatik, 165, 173.
fogván, fúgván : fogva, 58, 486.
fogyatkozik, megnyomodik, 510.
fok (fok?) 469.
folyamik, folyik, 136.
folyó csúz (?) 437.
fordít, térít, 288.
fordul, tér, 353.
fordultam, hely. fordultán, 120.
főhajtáson sem, főhajtással sem, 471.
föl-állat, fölállít, 251, 257, 303.
föl-duzmaszkodik, megbotránkozik, 313.

- föl-fogad, megígér. 287.
 föl-lázad, megindul, útra kél.
     250.
 föl-magasztat, fölmagasztal, 25,
     116.
 föl-riad, fölkiált, 332.
 föl-támad, fölkel, 338, 428.
 föl-tart, táplál, 421.
 föl-ültepek, fölül, 360.
 föl-vűn, föl-vőn, fölveve, 31.
 föld kívül, földön kívül, 355.
 fogadat, fogadás, empfang, 49.
 fügelmes (fügelmes?) 237.
 füst csúz, füst kelevény (?), 437,
     438, 439.
 gaj, galy : göröngy, 37.
 gallérus, galléros, 493.
 genyett, nyavalyás, hitvány,
     306, 346, 351, 352.
 gerjesztvén, fölgyujtván, 470.
 gondol, elgondol, elképzél, 160,
     168.
 goromba, tudatlan, tanulatlan,
     315, 322.
 göje, gölye : emse, porca, 37.
 görjedetöst, gerjedetesen, gerje-
     dezve, hevesen, 164, 173.
 gyakdos, szurkál, 161, 169.
 gyakor, számos, 486.
 gyakorl, tanulmányoz, forgat,
     287.
 gyejt, gyűjt, 306.
 gyógihon, vö. gyógít, 153.
 gyógít, jogít, gyógyít, 153.
 gyömölcösös, gyümölcösözö, 132.
 gyöngyellő, gyöngyöző, 161, 170.
 gyötrelm, gyötrelm, 140, 287.
 ha, mikor, 160, 162, 165, 168,
     170, 171, 173, 174, 259 stb.
 ha mikoron, ha valamikor, 486.
 háboróság, czivódás, perpatvar,
     459, 464.
 hábróság, küzdelem, sanyargat-
     tatás, 49.
 had, viadal, harc, 340, 358.
 hagicz, hagyítsz? vetsz?
     hagysz? 287.
 hagy, parancsol, 470.
 hagyap, köp, 98.
 hagyván, hagyva, 272.
 hálálatlan, 270.
 hálálatost, hálálatosan, hálával,
     148.
 hálálatlan, halhatatlan, 298,
     312, 328.
 hallgat -hez : 1. gondot fordít
     vmire, 266. — 2. hozzátarto-
     zik, 269, 274. — 3. enged-
     meskedik vkinek, 291, 298,
     301, 321 stb.
 hallhatatlan, 356.
 haló, halandó, 246.
 hamarja, gyors, 127.
 hamza, vö. 475, 471.
 hanyattá, hanyatt, 99.
 haragút, haragit, 270, 353.
 hasad volt, 470.
 hasonl : 1. hasonlóvá tesz, 101.
     — 2. hasonlít, comparat, 289.
 hasonlat, comparatio, 258.
 használ, proficit, vö. nem hasz-
     nála = nem használt vele,
     252.
 hatalm, hatalom, 137, 141.
 ház, szoba, czella, 103.
 ház kívül, házon kívül, 31.
 hejt, bolond, 308, 324.
 hejtség, bolondság, 280, 324,
     352, 360.
 helhet, helyez, 99.
 helheztet, helyez, 16, 202, 339,
     363, 422, 480 stb.
 hevzot, hely, hvzot, húzott, 141.
 hiedelem, bizodalom, 237, 240,
     253.
 hírzet, hirdet, 214.
 hit, hejt, hitt : bolond, 296.
 hit kívül, hiten kívül, 313.
 hitlen, istentelen, perfidus, 120,
     131.
 hitság, hejtség : bolondság, 295,
     300, 352.
 hitt, hejt, hit : bolond, 323.
 hittok, bolondok, 296.
 hív, hiú, vanus, 131.
 hívalkodás, tétlenség, tunyaság,
     237.
 hívság, hiabavalóság, 312.
 hogy, mikor, 480.
 hogy ki, aki, 132, 287, 295, 315,
     319, 322, 330 stb.
 holott, hol, 35, 290, 340, 341 stb.
 holott két, mikor két, 365.
 honnég, honnét, 468, 471.
 hozjá, hozzá, 104, 110, 134, 163,
     171, 172 stb.
 hozjá gondolá, hozzátette, sub-
     junct, 274.
 hoztatá, hozattatá, 468.
 hozzá tartó, hozzá hú, 472.
 hozzálát, gondoskodik róla, 264,
     269.

húgy, csillag, 84, 120.
hurát belsőrészt, zsigereit, 447.
húzlal, húz, 160, 168, 172.
hül, hível, 214.

i, éj, 134.
idén, időn, időben, 470.
időz, idővöz, 59.
idvezíté, idvezítő, 17.
idvezletett, üdvözlött, 459.
idvözihön, idvözijön, üdvözítsen 150.

idvözöhön, üdvözítsen, 190.
igaz: 1. helyes, igazi, 259, 277;
 — 2. éppen, teljességgel; vö.
 i. az, éppen az, 302; i. elég,
 teljességgel elég, 332; i. én
 hitemet, épp az én hitemet,
 281; i. olyatán, éppen olya-
 tén, 278; i. úgy, éppen úgy,
 250.

igazultaték, igazittaték, 288.
igéz, édesget, 349.
igézet, rontás, varázslás, 447.
igy, úgy, res, 60.
igyen, így, 297, 299, 300 stb.
igy jól, igyól: 1. elég jól, 283,
 294; — 2. teljességgel, 317;
 — 3. jól, 362.

ihai, johai, szívei, 236.
ihl, spirat, 127.
ihleték, spirabatur, 129.
ilé, élő, 511.
ilj, szentelj, 157.
illatoz, szagol, 258.
illetés, tapintás 158.
illetet, illetés érintés, 92.
imád, imádkozik, 287.
Imbre, Imre, 464.
iménten, imént, 282, 300.
imlet, emlet, emtet, 58.
indóhad, indítsad, 163, 172.
ingyen, teljességgel, 324, 471,
 485.

ingenmajdan, nyomban, rögtön, 331.
ingen ottan, legottan, 258, 260.
ingen se, teljességgel ne, 341.
ingen sem, teljességgel nem, 278, 281.

inh, jonh, joh, szív, 477.
inte, inté, 259.
intéz, hisz, vél, 256.
ynthen, yntuen = intvén? 293.
ípöl, épül, erősödik, 213, 214.
irgalm, irgalom, 149, 164, 172.
írott tábla, festett kép, 276.

írván, írva, 321.
isten léteti, isten-létele, isten-sége, 322.

Isten . . . szeretetesekek, Istennek szeretetesekek, kedvesek, 469.
iszamandó, iszonyandó, horribilis, 239.
iszamat, iszamas, csúszás, elesés, 240.
ivőtés, ivöltés, üvöltés, 292.
izék, törmelék szalma, széna, 318.

Jánus, János, 464.
jegy, jel, 365.
jelenetv, jelenség, indicium, 49.
jelenik: 1. megjelen, 168, 175;
 — 2. látszik, 289; 3. meg-
 tetszik, meglátszik, 162, 167,
 170, 176.

jelennen: 1. jelestül, 201, 202; —
 2. kivált, legkivált, 299, 472;
 — 3. nyilván, 289.

jelenség, jel, 286.

jelent: 1. mond, 247; — 2. el-
 mond, 470; — 3. nyilvánit,
 255, 282, 300, 307, 333, 480.

jelentvén, jelentve, 247.

jeles, fontos, 272, 298.

jobb álmamban, java álmam-
 ban, 337.

jobb része, nagyobb r., 290, 299.

jog, jobbkéz, 134, 162, 170, 206.

joh, szív, 162, 163, 166.

jonh szív, 471.

jószág: 1. dolog, 298; — 2. jó,
 javak, 210, 269; — 3. jóság,
 255, 281; — 4. erény, virtus,
 126, 206, 210, 248, 275, 287,
 297, 363, 364, 366.

jószágbeli nagy tisztesség, virtu-
 tis honor, 363.

jószágos, erényes, 248.

jöttö, jötte, 470.

jövent, hely, jöven, 120.

jut, érkezik, 255, 336, 471.

jutalom, ár, válttság, 136.

kabla, kabala, kabola: kancza-
 ló, 489.

kápa, csuha, csuklya, 493.

kapuzábé, kapufélfa, 37.

kébzé, kébzők, vö. képez, 249,
 305.

kedég, kedig, pedig, 277.

kedék, pedig, 131.

kediglen, pediglen, 315.

- kedv, kegy, kegyelem, 144.
 kedvetmet adassad, kedvetmet
 töltessed, 336.
 kedven, kedvesen, szívesen, 144.
 kegig, pedig, 279, 302 stb.
 kegiglen, pediglen, 317, 322 stb.
 kegyelm, kegyelem, 471, 472, 510.
 kegyes, mátka, 286.
 kegyes kegyelm, 331, 471, 472.
 kegyessegnek, hely. kegyessek-
 nek, 136.
 kégyő, kigyó, 258.
 kéjén, kényén, 327.
 keménség, nyakasság, 470.
 kén, kin : kinszenvedés, 98, 101,
 102, 160, 165, 168, 172, 174
 stb.
 kén, kin : kinszőeszköz, eculeus,
 98, 348, 350, 351.
 kép, forma, 421.
 képebeli, helyettes, vicarius, 129.
 képez, vél, 249, 255, 270.
 kerenget, kerget, 481.
 keresztviz, vízkereszt, 459.
 keresé, kereső, kéro, 510.
 kendetlen keszkenő, vö. kendő
 keszkenő : törő keszkenő,
 törőlköző, 439.
 kennek, kőnynek, 17.
 kértöm es engedék, kértém, ké-
 résem is teljesíték, 339.
 keseredik, bűnak ered, 162, 170.
 keserő, keserű, 101, 102.
 keserőhed, keserítsed, 163, 171.
 keserül, szán, 160.
 keserven, keserűen, 101.
 keservetes, 167, 175.
 keservetöst, keservetesen, keser-
 vesen, 167, 175.
 készéh, készits, 87.
 két állatjabeli, hely. kétállatú =
 két természetű, 127.
 kételen, kénytelen, invite, 165,
 173.
 kételenít, kényszerít, 349.
 kételenség, kénytelenség, 251.
 kétes, kételkedő, 344.
 kettőzik, duplicatur, 422. Vol-
 taképp ügyetlen fordítás. Az
 eredetiben ez áll : stupor ge-
 minus = kettős csoda (az t. i.,
 hogy az Üdvözítő isten és
 ember, úr és szolga, jelen van
 és távol).
 kevet, követ, L. ott, 85.
 kezdetv, kezdet, 58.
 kézen hal, kéztől hal, 470.
 ki folyással, mely f., 140.
 ki-csokik, kicsőkik : kificzamo-
 dik, 441.
 ki-jelenthetetlen, kimondhatat-
 lan, 421.
 ki-kel, kimegy, 306.
 ki-költ szesze, 306. Vö. Ki-ment
 szeszű, megerőtlenedett bor.
 Com. Id. Nytszót.
 ki-ött, kiönt, 101.
 ki-torl, kivét, kihány, eructat,
 129.
 ki-véd, kivőd, kivevéd, 360.
 kibék, 91, 94.
 kintorna, hárfa, psalterium, 136.
 kinnyen, könnyen, 321.
 kirismia, kérés mia, rogatus, 129.
 Kis Bernáld, Sz. Bernardin, 464.
 kiskarácsony, újév, 459.
 kit hit, valószínűleg kit-kit,
 quidquid, 136.
 kik igazak, hely. kit igazak, 329.
 kívánatos, kívánó, sóvárgó, 160,
 168.
 kívánatost, kívánsággal, 165.
 kívánságost, kívánsággal, 174.
 kolozsma, keresztelési ajándék,
 37, 38.
 kompléta, completorium, befe-
 jező zsoltosma, 99.
 koron, -kor, 162 stb.
 koronként való, szüntelen való,
 509.
 koroskint, szüntelen, mindig,
 485, 487, 490.
 kosolya, kas, 37.
 kő, szikla, 25.
 könyörödik, keseredik, 438,
 440.
 környölő, környüle, 472.
 köszön vkinek, üdvözl vkit,
 103.
 köszönet, üdvözlés, 103.
 kötélben hagy, 304.
 kötez, 471, 475.
 köveköl, sir, ri, 107, 140.
 követ, kér, kíván, követel, 140,
 255, 265, 272, 283, 302.
 követi, követője, 220.
 közbevesz, megszakít, intercipit,
 127.
 közönséges jószág, res publica,
 251.
 küetség, követség, 59.
 küláb, oszlop, 251 stb.
 külömb, egyéb, 353.
 küsebbik, legkisebb, 202, 203-

- lakadalma**, tartózkodása, 59.
lakás, létezés, 317.
lakik: 1. él, 298, 362: — 2. lakmároz, vendégeskedik, 486.
lakozik, él, marad, 286, 287, 509.
lakozóváros, lakóváros, 290.
lána, lemez, lap, 328.
lát, meglátogat, 168.
látat, látás, látomás, 336.
látotv, látat, látomás, 60, 64.
le-helhet, letesz, 277.
le-köt lábáról, megcsal, 306.
le-térdeplik, letérdepel, 285, 311, 322, 343, 350.
le-üleplik, leül, 437, 447.
lebeke (?), 204.
lehet, jöllehet, licet, 132.
lejt, leszáll, 307.
lél, löl, levél, 481.
lelhetnéink, lelhetnénk, 58.
lelkes, állat, barom, animal, 251, 280, 292, 294.
lépik, lép, 285, 303.
léte koron, lettekor, történtekor, 292.
létetél, lettél, facta es, vö. létetik, 75.
léteti, létete, létele, 322.
létetik, fit, 75.
lettek, lettök, keletkezésök, 255.
leveleg, lebedeg: a torokfájásnak egy faja: nyelvcsap, nyeldekölő, «gégedugó», 439.
löl, levél, 76, 165, 174, 214, 221.
lőnek az után es kegyes kegyelmbe, hely. lőnek azután kegyes kegy., 471.

maga, noha, 252, 294, 321, 478.
maga te mit forgatsz, azonban te m. f., 321.
magasztat, fölmagasztal, 116, 260.
magasztatott, fölmagasztalt, 76.
magyari, magyar, 471.
Magyarath haza, hely. magyar ott haza, 471.
malaszt, kegyelem, 299, 332.
maradj békességgel, 198. Hiba fordítás «üdvözlégy» (Vale) helyett.
marha, vagyon, lábasjószág, 291.
más, második, 365, 469.
meg visszatérének, megint v., 471.
meg-ad, előad, 304.
meg-akaszt, fölakaszt, 315.
megaláznája, megalázná, 318.
meg-állat, megállít, megszüntet, 310.
meg-apródik, megnyomorodik, 270.
meg-bánt, vö. megh ne banczatok, nolite onerare, 362.
meg-beszél, elbeszél, 279.
meg-bír, legyőz, 291, 313, 346, 471.
meg-búsul, fölgerjed, 322.
meg-csalattát, megcsalattat, 139.
meg-csokik, megcsökik, kificizmodik, kimarjul, 440.
meg-dicsesít, megdicsőít, 17.
meg-dihővék, megdühödék, 304.
meg-ement, emlékezik vmire, 267.
meg-enged, elenged, 346.
meg-engesztel, meglágyít, 344.
meg-épít, helyrehoz, megjavít, 270, 315.
meg-építte, megépítette, 281.
meg-fehed, megfejtse, oldjad meg, 206.
meg-feketült hólévő, 167, 175, 198.
meg-feketült naplévő, 167, 175, 198.
meg-fogad (imádságot), meghallgat, 509.
meg-foglal, elfoglal, 510.
meg-fogatik, megfogattatik, 165.
meg-fogyattad, elfogyattad, elosztogattad, 162, 171.
meg-foly, átjár, betölt, 252.
meg-fordít, megtérít, 325.
meg-gondolhatatlan, elgondolhatatlan, 421.
meg-győz, legyőz, 164, 171, 173, 175, 288, 305, 306, 307 stb.
meg-győztetik, meggyőztetik, 306, 511.
meg-hagy, elhagy, 335, 354.
meg-hall, meghallgat, 339.
meg-hat, átjár, penetrat, 91, 117.
meg-hív, megtagad, rosszal, visszavon, 333, 360.
meg-húzlalván, meghúzlalva, 168.
meg-igazít, justificat, 434, 451.
meg-igéz, megront, 447.
meg-jelenik, nyilvánvalóvá lesz, 92.

- meg-jelent**, megmond, tudat, 246
 265, 268, 279, 288, 311, 330.
meg-jelenté magát, mutatkozott
 megjelent, 286.
meg-jut, visszaérkezik, 304, 343.
meg-könyerget, megkérlel, meg-
 vigasztal, 343.
meg-követ, megkér, 259.
meg-lassít, lecsillapít, 287, 304.
meg-lát, megnéz, 165, 255, 259,
 292.
meg-marad, hátramarad, 289.
meg-menének, megmenekedé-
 nek, 351.
meg-mevet, kinevet, kicsúfol,
 250, 306, 308, 361.
meg-mevetés, gúnyolás, irrisio,
 98.
meg-mond, elmond, 102.
meg-nyomod, letipor, 16.
meg-nyomvad, elnyomatik, el-
 némíttatik, 329.
meg-nyugot, megnyugtat, 160,
 169.
meg-oszlatol, 165, hely. meg-
 oszlatott: széttepett, szét-
 marcangolt. Vö. 174.
meg-öklel, megszúr, 284.
meg-porít, megpirít, megszegye-
 nit, 300, 307.
meg-pusztul, elhagyatik, elár-
 vul, 359.
meg-rémül, megindul, 99, 293,
 331.
meg-romol, megrontatik, legyő-
 zetik, 451.
meg-romt, megront, 297.
meg-ront, eltör, 434.
meg-rútól, szid, gyaláz, 306.
meg-sebhöt, megsebez, 163, 171.
meg-sereglik, összesereglik, 470.
meg-szegik, megsérül, 421.
meg-szegyenl, szégyenl, 306.
meg-szegyenültetik, megszegye-
 nítettetik, 419.
meg-szerez : 1. rendbe hoz, 254 ;
 — 2. megtesz, véghezvisz, 325,
 335 ; — 3. végez, rendel, 476.
meg-szerzetté, székít : fölállít-
 tatá, 308.
meg-szerzettél — **elvetettél**, 476.
 Voltaképp a. m. szerzéssel
 (jogérvényes rendelkezéssel)
 elidegenítettél.
meg-távozik, eltávozik, 166, 174.
meg-téritőd nagy vétköd, jóvá-
 teszed, recompensabis, 333.
meg-térül, megfordul, 317.
meg-tilt, eltilt, 256.
meg-tisztóhon, megtisztítson,
 167, 175.
meg-tisztol, megtisztul, 515.
meg-tökéll : 1. eltökéll, 293 ; —
 2. elvégez, befejez, 294, 361.
meg-tör : 1. megront, 288, 293 ;
 — 2. eltör, 351.
megtöretvén, megtöretve, 168.
megtűzött, tűvel rakott, 144,
 501.
meg-utál, megvet, 131, 160, 169,
 289, 353, 357, 361.
meg-utálván, megutálva, 168.
meg-végez, elvégez, 298.
meg-veretvén, megveretve, 168.
meg-vigaszik, meggyógyul, 166,
 174, 339.
meg-vontattál, megvonattál,
 meghúztattál, 165, 173.
meg-zajosul, megittasodik, 164,
 173.
megé, meg (igekötő) 59.
még is, ismég, ismét, 279, 321,
 324, 325 stb.
meggyek, mit tegyek, 352, 358.
mellett, e mellett, 469.
mélto légy, méltóztassál, 509.
méltóltatik, méltóztatik, 163,
 172, 279.
méltóságost, méltóságosan, méltó-
 sággal, 160, 169.
menden, minden, mindenki, 469,
 470.
menden szabad lenne ön köztük,
 mindenki szabad lesz köztük,
 azaz mindenkinek szabadsá-
 gában áll, 471.
mene, mennyi, 254, 259, 280.
mené, mihelyt, 251, 277, 285.
menszent, mendszent : mind-
 szent, 460.
ment, mint, 515 stb.
ment való . . . sét, mint való
 menését (?), 470.
menthet, megmenthet, 486.
mentül küsebb, legkisebb, 279.
mentül nagyobb, legnagyobb,
 mindennél nagyobb, 360.
menyé, mihelyt, 300, 334, 364.
mennyé, mihelyt, 324, 331, 348,
 354, 361.
mennyen, mennyien, 288.
menyelés, menyülés, ficzamosás,
 440.
meredek, nyílalás, szegezés, 442.

- mert minem**, mert teljességgel nem, 331.
mérték, mérleg, 136.
mértékletlen, igen nagy, 469.
mevet, nevet, gúnyol, 165, 173, 210.
mevetés, nevetés, 330.
miá, miatt: által, 76, 136, 145, 165, 166, 173, 175 stb.
miád, általad, 85, 342, 343, 360 stb.
miatta, általa, 103, 106.
miatt, által, 218, 245.
míg, meddig, 314.
míg-attól, minél-annál, 291.
míg-azént, minél-annál, 359.
miként-azént, miként-úgy, 291.
mikort, mikor, 202, 218, 302, 308, 481 stb.
miltó, méltó, 472.
mind mennyország, egész mennyország, 274.
mindegyen, mind egy szálig, 296.
mindegyetlen, mind együttlen, 331.
minden, mindenki, 17, 471.
mindeneknek, hely. mindeneknél, 329.
mindenkort, mindenkor, 85.
minem, nemde nem, vajjon, 318.
minet, mennyit, 300.
mint, mintha, 160, 168.
mire, miért, 268, 325, 438.
mírék, mérék, 487.
mívelkedet, cselekedet, 247, 283.
mívelkedik, cselekszik, 273.
mívlet, operat? Vö. 60. miuleffé.
mozgot, mag, semen, 59.
múlik, megy, halad, 436.
munka, fáradság, 111, 282.
muta, hely. mutata, 471.
mutatnája, mutatná, 301.
mutatván, mutatva, 341.
mutut, mutit, mutat, 60.
muyun, mönnyön, égen, 60.

nagy fittyel, nagy hűhóval, fontoskodva, 347.
nagygyal, sokkal, 279, 284, 344.
naptámadat, napkelet, 299.
negédes, kevély, 349.
néhai való, 480, 482—3.
nehezülsz, gravaris, molestaris, 161, 169.
nehezült, nyomorult, afflictus, 161, 169.

nékik, némelyek, 251, 470.
nemzete, genus: tdkép fia, 88.
nemzetvi, nemzete, populus ejus, 49.
niha, néha, egykor, 83.
nuazért, no azért, 469.
núgat, nógat, 470.

nyájaskodik, társalkodik, 116, 283.
nyájasság, társaság, 270, 492.
nyakfog, a nyakmirigy gyuladása: torokmandula, 439.
nyakvágó, hóhér, 362, 364, 365.
nyakvágó hely, vesztőhely, 362.
nyavalya, baj, nyomorúság, 318, 353, 355, 357, 363.
nyegéd, negéd: kevélység, 308, 309.
nyelve, nyelv, 139.
nyilva lesz, nyilvánvaló lesz, tudtára lesz, 91.
nyitta, nyitotta, 291.
nyomoróh, nyomorits, 134.
nyugalm, nyugalom, 134.
nyugosság, nyugság, 239.
nyugoszt, nyugosztal, 237.
nyugotja magát, megnyugszik, 318.

óhajt, sóhajt, 11, 471.
óhajtó, sóhajtó, 236, 239.
okát, rationem, módját, 258.
okosság, józan ész, 321.
oltalm, oltalom, 459.
olyha: 1. mintegy, 269, 470: — 2. mintha, 360.
onnaton, onnat, onnan, 470.
onszol, kér, könyörög, 134.
orozva, loppal, titkon, 487.
othroyal, ott rajjal, 469.
ott ezen ök, akkor ezen ök, 471.
ottan: 1. akkor, 337: — 2. legott, 250, 298, 311, 486 stb.
oz, az, 58.
oznok, aznak, 60.
ozut, azt, 58.

ő kéjén, önként, 327.
ökkel, szúr, 442.
öklelet, nyilalás, szúrás, szegezés, 442.
ölse, örzse, 459.
önnön kéjén, önként, 282, 313.
ördög tagja, ördög követője, 307, 347.
öregéh, öregits, növelj, 132.

örizjük, tartjuk meg, 131.
örökség, *seculum*, 126.
öszve, együtt, 136, 137, 141, 238, 259, 355.
öszven, együtt, 240.
ötöz, öntöz, 108.
ötletik: 1. injicitur, bevettetik, 140; — 2. kiontatik, 141.
ött, önt, 132, 257.
öttet, öntet, 278, 290.

pakocsál, tréfál, 347.
pattantyú, ágyú, 469.
pilis, hajkorona, tonsura, 459.
pirhonyodik, pirosodik, 164, 172.
pirong, szégyenkedik, 164, 166, 172, 175.
pirus, piros, 164.
porlanál, 298. Szilády szerint a por (pir) többől van képezve. Vö. porit, pirit; megporit, megpirit = fedd, gyaláz.
poroszka, ló, 250.
pörös, piros, vörös, 439.
pustebele, hely. pustobele, posztóba, 60.

ragadomány, zsákmány, préda, 435.
rája kívöl, ad extra, 144, 500.
ravasz, róka, 493.
reátelik, elmúlik, 265.
regős nagy út, rögös n. ú., 436.
rekesztvén, rekesztve, 88.
rekcent, megnyomorít, elveszt, 351, 352.
rekcentödet, vesztedet, 346.
reménkedik, könyörög, 278, 311, 322, 362, 368 stb.
rémül, megindul, gerjed, commovetur, 290.
reszketetöst, reszketetest, reszketve, 165.
riad, rivad: üvölt, sír, 358.
rohtonk, rajtunk, 58.
rothatatlan, hely. ronthatatlan
romolthatatlan, 298.

sajog, ragyog, 221.
sajtár, tanulatlan, tudatlan, 306.
sár: 1. sárga, 221; — 2. sárgaság, 167, 175.
sebbel, gyorsan, 351.
sebes és gyuan, valószínűleg: sebest és ugyan, 469.
sebesen, hevesen, forrón, 247.

sebesültetik, sebesítettetik, 153, 161, 169.
sebet vettek, sebet szereztek, 469.
ség, -ség, 58, 60.
segedelm, segedelem, 471, 511.
segeitesz, segitesz, 125.
sem egy erdő, egy erdő sem, 141.
sem egy kéz, egy kéz sem, 471.
sérelm, sérelem, 469.
setétül, elesteledik, 267.
sietetesség, sietség, 471.
siket, **vasárnap**, bőjt 5. vas., 136.
sillet, súlyeszt, 210.
siradalmas, siralmas, 237, 239, 243.
siralm, siralom, 101.
sírhon, sírjon, 469.
sohol, sehol, 201.
soholt, sehol, 202, 298.
sokszer, sokszor, 460.
strumlás, ostromlás, 470.
strumlottak, ostromoltak, 469.
szabaddá hagy, 360.
szaggattatol, 165. hely. szaggattatott, vö. 174.
szakálos, Ballagi szerint régibb szerkezetű lószerszám, szakállként lecsüggő kampóval, 469.
számán, száma szerint, valamennyit, 468.
szandsák, török vajda, 486.
szántalan, számtalan, 493.
származik, kijön, 420.
szegetlen, sértetlen, 421.
szélesül, elterjed, 353.
szenvedé, elszenvedé, 85.
szépden, szépen (vö. édösdön), 361.
szépejt, szépít, 104.
szépségű, **szépségő**: szépséges, 260, 278, 300.
szer: 1. sor, rend, mód, 140, 256, 269, 271, 272, 274, 281 stb.; — 2. orvosság, 120; — 3. szer-szám, 349.
szerelm, szeretet, 162, 170, 206.
szerelmes, kedves, 129.
szerelmetesb, legkedvesebb, 429.
szereté, szerető, kedves, 28, 447.
szeretetes, kedves, 288, 469.
szerető, szeretett, kedves, 263, 264, 274, 278, 285, 447, 515.
szeretvén, szeretve, szeretettel, 211.
szeresz: 1. alkot, 253, 257, 266

- 274, 313, 316, 337, 348, 487 ;
 — 2. tesz, cselekszik, 249, 264,
 267, 295, 492 ; — 3. végez,
 határoz, 361 ; — 4. vmivé
 tesz, 286.
szeresztet, készített, 251, 290,
 348.
szeretlen, szerfölkött, 470.
szerzés : 1. rendelés, 253 ; — 2.
 intézmény, 280, 296 ; — 3.
 költemény, írásmű, 288.
szerzéséből, ex opere, 319.
szerzet, szeresztet, 253.
szerzet, szabály, 493.
szidalmos, gyalázatos, 49.
szidalom, gyalázat, 117.
szüle, szüle, szülő, 102.
szilvén, szülvén, szülve, 125.
szívét való, szív szerént való,
 167, 175.
szoméhozott, megszomjuhozott,
 szomjas, 161, 164, 170.
szoméhoztak, megszomjazottak,
 szomjuhozók, 164, 173.
szorgalmazik, szorgoskodik, 164,
 172.
szorgost, szorgosan, 468, 471.
szózatot ne vehessenek, szót ne
 hallhassanak, 470.
szörnyől, szörnyül, elszörnyed,
 60.
szűkes, szűkölködő, 294.
szükséges, hiányos, 288.
születet, születés, 237.
születetv, születés, 60.
születtet, parere curat, 321.

taglat, veret, 165, 173.
tahát, tehát, 307, 309, 318.
tájatt, tájt, 468.
takarút, takarít : takar, 60.
támadat, eredet, 59.
tanács, tanácsadó, 388.
tanálcs, tanács, 471.
tanóhátok, tanítások, 262.
tanóság, tanuság : tanultság,
 tudás, 131, 311.
tárigy, tárgy, tarjag, tárjog,
 tájog, tályog, 204.
tege, tegnap, 37.
tegetlen, minap, 487.
tehetség, virtus, 364.
tekereg, forog, vonaglik, 165,
 173.
tén, tón, 515.
tennéje, tenné, 302.
tér, megtér, 329.
térdeplik, térdepel, 277.
teremteje, teremője, 91.
terét, térít, fordít, 167.
természet, teremtmény, 132.
tétel, thesis, 311.
tetem, csont, 221, 436.
teteszik, tetszik, vél, 273.
tetetnek, 273, l. teteszik.
tetik, tetszik, 289, 306, 471.
tévén, készítvén, 120.
tevő, alkotó, auctor, 92.
tharghij, 204, l. tárigy.
tilhatja magát, tilthatja m., tar-
 tózkodhatik, 163, 171.
tilódik, tartózkodik, 125.
tiszt, tisztelet, 121.
tisztességennek, hely : tisztessé-
 géneknek, 481.
tisztól, tiszteltet, 104.
tisztulathelyen, purgatoriumban,
 469.
tisztúl, tisztségül : mint tiszt-
 ségeket, kormányzóságokat,
 481.
titk : 1. titok, titkos, 131 : —
 2. titok, mysterium, 136.
tivé, tevé, 485.
tivis, tövis, 101.
tomb, ugrik, táncol, 483.
tonohtván, tanítvány, 49.
többít, szaporít, 345.
többöht, többít, 472.
tökéll : 1. befejez, 140, 314 : —
 2. megtesz, véghezvisz, 326,
 333 ; — 3. elhatároz, 311.
tökélletes, elvégezett, elhatáro-
 zott, 471.
tökéllett, teljes, 348.
tökéllett tanács, végzés, 471.
től, tevél, 110, 360.
töredelem, sanyarúság, szenved-
 dés, 237, 240.
törlít : 1. alkot, tesz, 306, 324,
 470 ; — 2. fogalmaz, szerkeszt,
 288, 319.
tövs, tövis, 144.
tudatlan, inscius, a ki nem ismer
 valamit, 130. Vö. fertehnnek
 tudatlanát = fertelmet nem
 ismerőt.
túlbelől, 470. Vö. túlfelől.

uart (?), 210.
újeit, újít, 24.
uroz, oroz, 157.
úrrá hagyá, úrrá tevé, 282.
urvos, orvos, 165.

urvosol, orvosol, 165.
 urvosság, orvosság, 166, 175.
 utál, megvet, 202, 203.
 utálatlon, tisztességgel ? 59.
 utálatost, megvetve, 167, 175.

üdvösség, üdvözség : üdvözlés, 363.

ültepek, ül, 250.

ügyét jár, dolgában eljár, 335.

vádulat, vádolat, vádolás, 49.
 valák, valók, 49.

választ, kiválaszt, 103.

választád, assumpsisti, csatolád, 481.

választás, elkülönítés, separatio, 144.

vall, habet, «bír», 104, 129, 162, 167, 171, 175, 247, 254, 269, 280, 285, 300.

válnék, válakoznék közülök, 471.

váltó, megváltó, 120, 126, 139, 160, 168.

változat, váltság, 291.

változik, megváltja magát, 291.

váltván, megváltoztatván, fölcserélvén, 84.

valván, ma : lévén, 166, 175.

város kívül, városon kívül, 361.

város, város, 221.

vasláncz szakatt Péter, 459.

végezet, vég, 247.

végezetlen, végtelen, 334, 364.

vél, vevél, 278.

velal, valál : város, helység, falu, 486.

velaloknak, hely. velalokban, 486.

verő, veríték, 35.

veszedelm, veszedelem, 471, 509.

veszedelmet, kárt, veszteséget, 251.

veszik őtet, 422. Hibás fordítás.

Az eredeti azt mondja : az Üdvözítő kettőssége (Isten + ember ; jelenvaló + távollevő) nequit comprehendí, azaz : fölfoghatatlan.

vesztegetek, hallgassatok, legyetek békén, 341.

vesztegség, hallgatás, 116, 250, 310, 470.

vesztegségtartás, silentium, 116.

vesztenéje, vesztené, 90, 92.

veternye, hajnal, 98.

vetez, vő. 475, 471.

vétet, véték, 201, 202.

vétkezet, vétkezés, véték, 125, 237, 239.

vétkezett, vétkes, 132.

véttem, vétettem, 167.

vigaszt, gyógyít, 35, 167, 175, 338.

vigyáz, őrködik, 144, 421.

vigyázó, pásztor, 92.

világ, világosság, 120, 134.

világi, ezvilági : földi, testi, profán, 268, 312.

világóh, világíts, 125.

világosóhad, világosítsad, 206, 219.

vimád ság, imádság, 60.

vimádságut állata, imádságot állata, 60. Valószínűleg a Leg.

Aur.-ban is előfordul oraculis insisteret = jóslásba merült kifejezésnek hibás fordítása.

viselvén, 92. Hibás fordítás «örvendezvén» (gestiens) helyett.

vőnek, vevének, 470.

zebden, 361, 1. szépdén.

zeretthe, 258, hely. zerzetthe, szerzette.

zugódik, zúgólódik, 287.

TARTALOM.

(A codexek neve után olvasható évszámok az illető gyűjtemények keletkezésének idejét jelzik.)

Előszó	Lap
-----	5

I. Vallásos emlékek. Ráolvasások.

I. <i>Gyulafehérvári glossák.</i> A gyulafehérvári Batthyány-könyvtárnak E. VI. 8. sz. kéziratában. A XIV. sz. elejéről	49
II. <i>Königsbergi töredékek.</i> Königsbergi egyet. könyvt., Altung. Fragmente. XIV. sz.	58
III. <i>O gloriosa Domina.</i> FesteticsC (—1494.)	75
IV. <i>O gloriosa Domina.</i> CornidesC (1514.)	76
V. <i>Memento salutis auctor.</i> FesteticsC	83
VI. <i>Ave maris stella.</i> FesteticsC	84
VII. <i>Fit porta Christi pervia.</i> FesteticsC	88
VIII. <i>A solis ortus cardine ad usque.</i> FesteticsC	90
IX. <i>A solis ortus cardine ad usque.</i> DöbrenteiC (1508.)	91
X. <i>Hodie intacta virgo.</i> FesteticsC	95
XI. <i>O crux condigna.</i> A Kaposméri Mérey-csal. levéltárból. 1500—1505. kör.	96
XII. <i>Édes anya, bódog anya.</i> WinklerC (1506.)	98
XIII. <i>Patris sapientia.</i> WinklerC	98
XIV. <i>Emlékezzél keresztyén.</i> WinklerC	101
XV. <i>Szent ének, ki dicséri szűz Máriát és az ő szent fiát.</i> WinklerC	102
XVI. <i>Asztalnak szent dicsérete.</i> WinklerC	116
XVII. <i>Jó és gonosz szerzetösnek dicséreti és szidalma.</i> WinklerC	117
XVIII. <i>Argumentum vers.</i> DöbrenteiC (1508.)	118
XIX. <i>Doxologia.</i> DöbrenteiC	119. és 499
XX. <i>Conditor alme siderum.</i> DöbrenteiC	120
XXI. <i>Verbum supernum prodiens.</i> DöbrenteiC	125
XXII. <i>Veni redemptor gentium.</i> DöbrenteiC	126
XXIII. <i>De Patre Verbum.</i> DöbrenteiC	129
XXIV. <i>Ex more docti mystico.</i> DöbrenteiC	131
XXV. <i>Christe qui lux es et dies.</i> DöbrenteiC	134
XXVI. <i>Vexilla regis prodeunt.</i> DöbrenteiC	136
XXVII. <i>Pange lingua gloriosi l. c.</i> DöbrenteiC	139

	Lap
XXVIII. Mese. DöbrenteiC	144. és 500
XXIX. Ave salutis hostia. NádorC (1508.)	144
XXX. Ave hierarchia. NádorC	148
XXXI. Misericordiae pia adiutrix. NádorC	153
XXXII. Istene's élet regulái. Példák könyve (1510.)	156
XXXIII. Salve mundi salutare. CzechC (1513.)	160
XXXIV. Salve mundi salutare. ThewrewkC (1531.)	168
XXXV. Ave regina coelorum. CornidesC (1514.)	198
XXXVI. Ave regina coelorum. KazinczyC (1526.)	199
XXXVII. Ave regina coelorum. TihanyiC (1531.)	199
XXXVIII. Igen szép imádság és ájtatos. GömörC (1516.)	200
XXXIX. Igen szép imádság a Szentlélekhez. GömörC	201
XL. Igen szép imádság a Szentlélekhez. GyöngyösiC (A XVI. sz. első feléből.)	202
XLI. Contra equorum targhy. A. M. N. Muz. A. lat. 55. jelz. könyvében, 1516—18.	204
XLII. Veni creator Spiritus. KeszthelyiC (1522.)	206. és 501
XLIII. Krisztus hét szava a keresztfán. PeerC (1526.)	210
XLIV. Sz. Mária szépségéről. Antiphona. Versus. PeerC	212
XLV. Döghalatról való imádság. PeerC	213
XLVI. O kegyes Szűz Mária. PeerC	213
XLVII. Contra febres. PeerC	218
XLVIII. Salve corpus gloriæ. PeerC	218
XLIX. Salve benigne rex Ladislæ. PeerC	220
L. Salve benigne rex Ladislæ. GyöngyösiC (XVI. sz. első fele)	222. és 502
LI. Imperatrix gloriosa. PeerC	234
LII. Vásárheli András éneke Sz. Máriához. PeerC	236. és 503
LIII. Vásárheli András éneke Sz. Máriához. ThewrewkC (1531.)	238. és 503
LIV. Ave beate rex Stephane. ÉrdyC (1526—27.)	245
LV. Alex. Sz. Katalin verses legendája. ÉrsekújváriC (1581.)	246. és 503
LVI. Dicséretes az gyermek. Telegdi, Evang. Magyar. Első Rése, 1577.	418
LVII. Nagy örömnep ez nekünk. Telegdi, u. o.	420
LVIII. Puer natus in Bethlehem. Gyermek születék Betle- hemben. Telegdi, u. o.	424
LIX. Collaudemus. Jer dicsérjük, jer dicsérjük a Krisz- tus Jézust. Telegdi, u. o.	426
LX. Grates nunc omnes. Hálát adjunk mindnyájan. Te- legdi, u. o.	427
XI. Natus est nobis rex gloriæ. Nekünk születék mennyei király. Telegdi, u. o.	429

	Lap
LXII. <i>Christus surrexit. Krisztus feltámad.</i> Telegdi, Evang. Magyar. II. része. 1578.	431
LXIII. <i>Surrexit Christus hodie. Feltámadt Krisztus ez napon.</i> Telegdi, u. o.	435
LXIV. <i>Csúzról való báj.</i> Bornemisza Péter, Ördögi Kisirte- tekről, Sempte, 1578.	436
LXV. <i>Főfájásról való báj.</i> Bornemisza, u. o.	437
LXVI. <i>Torokfájásról való báj.</i> Bornemisza, u. o.	439
LXVII. <i>Menyőlésről való báj.</i> Bornemisza, u. o.	440
LXVIII. <i>Ökleletről való báj.</i> Bornemisza, u. o.	442
LXIX. <i>Gelesztáról való báj.</i> Bornemisza, uo.	443
LXX. <i>A keresztyénségben igaz vallás a hitben.</i> Cantus Ca- tholici, 1651	451

II. Világi emlékek.

LXXI. <i>Verses csizió.</i> A M. T. Akad. 1462-iki Thuróczy- codexéből	459
LXXII. <i>Szabács viadala.</i> A Csicsery-család levelei közül. XV. sz.	468
LXXIII. <i>Regula juris.</i> A Nyirkállai-Magyi-codexből. XV. sz.	476
LXXIV. <i>Verses üdvözl.</i> A Kállay-család levestárából. 1485.	477
LXXV. <i>Siralomének Both János veszedelméről.</i> A Kapos- mérei Mérey-család levestárából. XV. sz.	477. és 512
LXXVI. <i>Néhai való jó Mátyás király.</i> Gyöngyösi-codex. XVI. sz.	480
LXXVII. <i>Supra agnő.</i> Körmöczbánya városának 1505-iki szám- adáskönyvéből	483
LXXVIII. <i>Cantio Petri Berizlo.</i> Schrauf Károly levéltárából. 1515.	485
LXXIX. <i>Geszthy László éneke.</i> A M. Nemz. Muzeum kézirata. 1525.	490
LXXX. <i>Apáti Ferencz Cantilenája.</i> PeerC (1526.)	491
LXXXI. <i>Daltörödek.</i> A gyulafehérvári Batthyány-könyvtárnak M ^o V. 14. jelz. kötetéből. A XVI. sz. első negyedéből	495
LXXXII. <i>Népének-törödek 1463-ból.</i> Zrínyi M. «Mátyás király életéről való elmékedések» cz. munkájából	496

Megszerzés.

LXXXIII. <i>Ave virgo gloriosa</i>	504
LXXXIV. <i>Iuste iudex Jesu Christe</i>	507
LXXXV. <i>Lófekély ellen</i>	515
Szómutató	517

